NDO PIZZOFALCO

NAZIONALE
BIBLIOTECA
B. Prov.
XII
183
VITT. EM. III
NAPOLI

BLIOTECA PROVINCIALE

rmadio

Palchetto

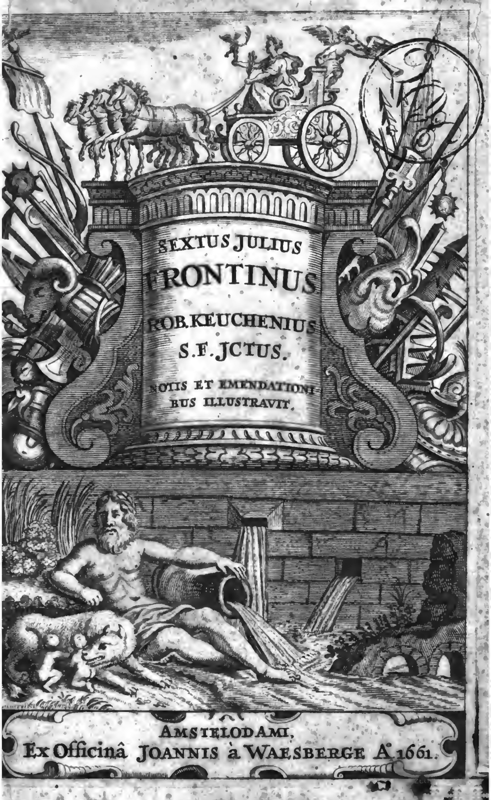
Num.° d' ordine

109
4
34

B Prov
XII
183

Digitized by Google

Digitized by Google

SEXTUS JULIUS
FRONTINUS
ROB. KEUCHENIUS
S.F. JCTUS.
NOTIS ET EMENDATIONI-
BUS ILLUSTRAVIT.
AMSTELODAMI,
Ex Officinâ JOANNIS à WAESBERGE A° 1661.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III
NAPOLI

Digitized by Google

G14231

SEXTI JULII FRONTINI, VIRI CONSULARIS, Quæ Exſtant.

ROBERTUS KEUCHENIUS, S. F.

NOTIS ET EMENDATIONIBUS ILLUSTRAVIT.

AMSTELODAMI,

Ex Officinâ JOANNIS à WAESBERGE,

ANNO M. DC. LXI.

Digitized by Google

Digitized by Google

VIRO.
PERILLUSTRI.
GERHARDO.
SCHAEP.

EQUITI. CORTENHOEVIÆ. TOPARCHÆ. AUGUSTÆ. AMSTELODAMENSIUM. REIPUBLICÆ. CONSULARI. AD. SERENISSIMOS. DANIÆ. AC. SUECIÆ. REGES. OLIM. LEGATO. BATAVORUM. ACADEMIÆ. AC. GYMNASIO. CURATORI. LITERARUM. OMNE. GENUS. DOCTO. MAGIS. DUBIUM AN. LITERATORUM. OMNIUM. STUDIOSO.

ROBERTUS. KEUCHENIUS.

S. P. D.

QUo altius imperatorias artes ac rerum bellicarum gloriam intueor, Vir Illuſtris, eo majorem ſui venerationem ejus exempla Græcis Latiniſque Scriptoribus memorata, & ab ipſa quaſi prudentia & antiquitate lucem fœnerantur. Nempe vetuſta ſolum ut miranda ſequimur, præſentia verò ſecura negligimus, aut

ita, ut par eſt, non æſtimamus. Ut jam præclara tot alia conſervandis imperiis donata prætereant, maximum & egregium eorum fulcrum eſt, belli & pacis conſilium. Quicquid uſpiam facto memorabile & exemplo illuſtre conſecutum eſt, pro publica ſalute ſuſceptum. Tot commiſſa læta, triſtia, ambigua, bella civilia & externa, cladium ac triumphorum mutuæ vices, calamitates, ambitioſa & coacta prælia, quibus antiqua ſæcula fatigata ſunt, non alio fini deſtinantur. Ac profectò quid ipſis armis illuſtrius eſt, quid imperiis utilius, quàm ſolertia ducum conſilia & inſtituta? quibus ut gerenda bella muniuntur, ſic illa ſervantur. Utrumque famam populis conciliat, ac ſupra cæteros attollit. Quippe conſiliis & aſtu, ut graviſſimus hiſtoricorum Tacitus loquitur, res externas moliri, cum non aliud adverſus validiſſimas gentes utilius ſit; non tam in armis prudentiâ deſtitutis, quàm callido & juſtiſſimo dolo publicam ſalutem judicamus.

Ac primò quidem hoſtium conſilia tam exploranda ſunt, quàm ſuorum occultanda. Utroque belli ſtatus & imperium ſtabilitur. Providi ducis eſt, priusquam incipiat, conſultare diu; dein maturo conſilio tanto ocyus hoſtem aggredi, quanto longius de incepto cogitaverit. Nullus cunctationi locus dandus in eo, quod non poteſt laudari, niſi peractum. Nam & ſilentio non minus fortiſſimorum agmina, quàm valida vi ſternuntur. Ubi de eventu ſolicitudo inceſſit, obvelandæ ſunt deſtinationes, nec ſpe aut metu divulgandæ. Illud autem prudentiæ militaris eſt, ea providere, quæ clam penes hoſtiles exercitus inſtruuntur, ſuis tandem palam damnoſa

mnoſa ſunt, ni prævideantur. Non ut inevitabile quid definiatur (quod extra Ducem eſt) ſed ea omnia animo prævideantur, quæ forſan eventura. Ut non in unum, quod ignorat, ſed in omnia, quæ ſcire debet, paratus ſit. Ita res ſcilicet evenient, ut prævidebit; nec prævidebit aliter ac evenêre. Sic ex impendenti & ancipiti rerum ſtatu fortuita, non quidem quæ neceſſaria incumbunt, exploramus. Maximè autem utile eſt, quo genere exercitus confligendum ſit, antea diſcernere. Cum veteranis, ut inopinatam ſtragem avertas, adverſus hoſtium tyronem exercitum, ſolâ acie decertandum eſſe, verè prudentiſſimi duces judicarunt. Ubi autem de augendo promovendoque limite velitandum eſt, ancipiti conflictu; ſua tantum pro ſalute publicâ cuſtodienda ſunt, & hoſtis præliorum ſucceſſibus inſolens, morâ avertendus. Ita laudatiſſimo Fabii exemplo inſidiator Hannibal, & vaferrimi Pœnorum eluduntur. In utroque, temperamento & prudentia opus eſt. Temperamento, ne in alio peccemus, dum alterum declinamus; prudentia, ut quid ſuis factu opus ſit videamus. Qui moratur, cum res poſcit, jam feſtinat: qui feſtinat, cum oportet, ſatis diu moratus eſt. Unum illud verè Martium & imperatorium: Lentè feſtinandum. In bello ambages multæ ſunt & implexæ: illud arduum, varium, & mutationibus obnoxium. Plurimi ducum in ipſo initio impingunt, aut, ſi rem bene geſſerint, in conſummanda deſtituuntur. Ita autem gerenda eſt, ut bellandi neceſſitas & utilitas expoſcit. Quibusvis incommodis adverſorum vires infringere, jus & æquum ſuadet, ſalus publica flagitat. Sic in

traducendo exercitu per infeſta & hoſtibus obſeſſa loca, juſtiſſimo dolo agendum eſt. Plurimum captivis ſecuros exercitus communimus, & immenſum agmen obſiſtente nullo trajicimus. Hîc autem, dum vanâ ſpecie ludificamus hoſtem, inopinato quo tuto conſilio evadimus, & prudentiam magis quam calliditatem deſideramus. Sic in militiâ verſantibus agendum id quod agitur, & niſi ſeriò agatur, non cœpiſſe præſtat. Ultimum eſt vi ſuâ concitatiſſimum, pugnare fortius, cum deſperando impelleris. Eo tot validorum ſtrategematum machinamento ſalva & ſecura, jam ad everſionem inclinans reſpublica ſæpius evaſit. Nihil in bello tam ingenioſum eſt, quam neceſſitas. Illa audendi animos addit egentibus, & formidoloſos quoſlibet minus degeneres oſtentat. Quin eorum, quibus exſequendo incœpto, neceſſariis auxiliis & armis exutis deficimur; uberrimam aliorum uſu meſſem ſuppeditat. Sic deſtitutis navigiis conſtrata tabulamenta junxêre, quîs elephantos tranſportarent; & mulierum coma pro reſtibus uſi ſunt, neceſſario & callido invento. In diſtringendo hoſte bello licet ignominias ulciſci, devaſtare regiones ad exitium, populatione plebeis agris minus inhibita, ut ad diſcordiam ſuperiorum plebs commota irritetur. Quod optimo documento & ſucceſſu ſuo perfecit acerrimus ille Coriolanus. Et exemplum iſtud adeò duces nonnullos movit, ut non veriti fuerint pari inſtituto id imitari. Nihil enim concitando vulgo tam validum eſt, quam populare damnum; dum potentiores indultu ſuo ab eadem ſorte liberantur. Ars illa magis efficax eſt quam ingenio-

ſa,

ſa, cui non alio remedio, quam publicandis eminentium poſſeſſionibus, ne ſuſpecta civibus fides ſit, ſuccurritur. Nec milites aliquando minus quam cæteri plebejorum tumultuantur. Fluxa eorum fides, & periculum in ſingulis. Is enim habitus animorum eſt, ut peſſimum facinus audeant pauci, plures velint, omnes patiantur. Adeò ut in perniciem ducis conſurrecturi videantur, ni ſanitas conſilio reſtituatur efferatis. Non inſtituenda hîc quæ diſciplina jubet, ſed affectu & moderatione potius diſſimulanda, donec animi funeſtorum conſopiantur. Sic Manlius, Sylla, Cæſar, prudentiſſimi duces ſuorum diſſidia diſcuſſêre. Et quamvis initia ſeditionum ſuffocanda ſint, quæ adultæ & provectæ altius vix poſſunt cohiberi; nihil tamen conſurgente tam vaſta bellua, niſi conſenſu & obſequente mora decernitur. Animo hîc opus eſt, mulcendique vulgum artes & auctoritas. Ut ſine cunctatione concedantur, quæ ſtatim tribui poſſunt. Tandem è medio tollendi auctores, &, ut in imperio, ſummorum papaverum capita ſunt amputanda. Eo autem allaborandum eſt optimo duci, ut intempeſtivam pugnæ poſtulationem inhibeat. Quippe juncta hoſtium inſuperabilia ſunt, & inconſulta ſuorum, magis invalida. Nec tam integri exercitus, quàm diviſæ Romanorum copiæ attenuabantur. Arcenda igitur à militibus pugnandi libido, & quaſi Deus ex machina adhibendus, quo flagitantes avertantur. Si parere recuſant & imperium detrectant, hoſtium eluſionibus ultrò incitantur. Quanto major æmulandi vis eſt, cum præcipuæ fortitudinis teſtimonio aut pudore coguntur, ne penes alios virtutis gloria ſit!

Sed jam bellum ingruit. In ipſo prælio plurimum intereſt, quo tempore locove committas. Difficile eſt, ubi debellandum hoſtem habes, cum cœli injuria luctari. Pars autem victoriæ, illum bello locum delegiſſe, ubi terra & cœlum favere gerenti intelliguntur. Sæpe etiam alienam ſtultitiam opperiri ſalubre fuit, & quando hoſtis imprudentiâ ruat, vel ad extimas fugas prolabatur. Pravi ſunt, qui contemnendis quàm cavendis hoſtibus meliores. Maximæ prudentiæ eſt, donec potiorem ad opprimendum dolum arbitreris, vim differre. Si in anguſtiis confligendum, explicata phalanx ſuis impedimento eſt, & ad pugnandum inhabilis. Edita & proclivia facilè ipſo decurſu ſubeuntes hoſtes avertunt. Quorum aciem ut turbando perrumpas, tuam ſic primò dirigere debes, prout adverſis cohortibus officit. In eo plurimùm ratio & conſilium, propriæ ducis artes, valent. Ordinare, reducere, circumvenire, validiſſimis militibus exercitum communire, eoſdemque in dextro cornu collocare, commutare inſtructionis ordinem, & ad omne momentum reſpondere, cum neceſſariæ confligentium formæ ſint, ita virtutibus imperatoriis artes digniſſimæ. In evadendo per latebras, effuſos adoriri ſummum decus habetur, incautos aggredi, ut inſidioſum, ſic honorificum. Ubi autem deducendi ſunt hoſtes, abeundi poteſtas & via fugæ non danda ſolum, ſed & munienda eſt, Quippe fractæ vires acriores ſunt; & ſi clauſæ circumveniuntur, ex deſperatione prælium redintegrant. Morientibus inſtare, turpium belluarum eſt; fugientibus hoſtibus, degenerum bellatorum. Quod egregio & verè regio præcepto memo-

memoriæ tradidit Epirotarum Pyrrhus. Adverſa ſæpius diſſimulanda ſunt: nam & militum animos, & maximas vires infirmant. Quare & quodam veluti naufragio, tanquam ad rupes & ſcopulos alliſæ plerorumque deſtinationes perduntur.

In oppugnandis urbibus ſubitus impetus & repentina ſuorum exhortatio, valida præſidia ſunt. Obſeſſi, dum nihil metuunt, ſæpe inopinantes opprimuntur. Iis omnis cura & induſtria eſt circa curam ſuorum. Igitur bonis ſimul & cautis imperatoribus omnia tuta timenda ſunt. In cuſtodiis vigilum, ſalus & munimenta ſunt oppidorum. Quare, prudenter hercle, negligentiam eorum veriti, variis ſignis uſi ſunt oſtendendis; facibus imprimis, ad quarum lumen ab oppidanis viſum, dum ſollicitè morantur, par elatum eſt, & ſuſpectæ noctis periculum evitatum. Et quamvis effecto ſatis hæc tuta ſint, conſuetudine tamen & per errorem ſæpe propugnantes falluntur. Si bello pares ſunt, calamitate ſuperantur; frumentorum inopiâ, morâ, fame, cæteris ærumnis, quibus fractæ vires & commeatus egentes contabeſcunt. Quos oppugnantium robur ſubigere non valuit, inopia ſæpe compulit ad deditionem. Clam igitur introducenda auxilia ſunt, &, ſi aditus patet, commeatus ſuggerendi. Plurimùm autem ſub ſpecie fallendi ſunt inſtantes, & diſſimulanda quæ maxumè deſunt. Sic extremâ jam fame panes, frumenta, cætera reſidua, quîs abundare videbantur, in hoſtem jactaverunt. Illud tamen quandoque commodo fuit urgentibus, ut quos longiore obſidio fatigare non poſſent, permanſuro dederentur. Alio etiam conſilio urbes dentdantur,

tur, & præſidiis vacuatæ, cum expugnari non poſſunt, dum alias aggrediuntur, occupantibus ceſſêre. Quin averſo flumine, cum ab aquando prohibentur, ad deditionem aut exitium compulſi ſunt. Pavor exinde obſeſſis, & ut ad propulſandum hoſtem, ſic ſibi conſulendum imbellis. Graveſcentibus in dies malis amplius affecti miſerrimè marcent & ſuccumbunt. Hoc inter dura & aſpera, quibus animi obſeſſorum ſuffocantur.

Hæc quaſi compendia ſunt artis militaris, queis imperatorum conſilia & inſtituta valeſcunt. Nunc, quæ diſciplinæ propriora, velut reſidua, expedienda ſunt. Eâ enim neglectâ res adverſariorum augentur. Quod illuſtri ratione vidit ille Scipio, qui ad Numantiam, eandem ſuperiorum ducum ſocordia collapſam denuo reſtauravit. Ab eo tempore renovata legibus & edictis adolevit. Adeò quidem, ut parentibus Romanis diſciplina caſtrorum carior fuerit, quàm ſalus liberorum. Cavendi autem, ne nimium acerbi ſint in puniendo duces, aut in indulgendo languentes. Solent enim inexorabiles in ſuppliciis & imperioſi, ad contumaciam & ſeditionem milites ſuos adigere. Quod Severi cognomentum quibuſdam imperatoribus addidit. Et cum vires armis conſtare debeant, remiſſum & nimis indulgentem imperatorem res militaris haudquaquam admittit. Inanis eſt ſpecies clementiæ, cui non obſtat rigor ſalutaris. Is uſu ſalubris eſt, & miſericordia melior apparet. Cujus diſciplinæ cum tam illuſtris effectus ſit, ut parva ſuorum manus prudenter aſſuefacta, innumerabiles hoſtium copias profligare valeat; maximè

mè utilem & bello neceſſariam optimi duces judicabunt. Erigit eam continentia imperatorum, & æqualitate laborum accendit. Sic inter militem & ipſum nihil præter virtutem intereſt.

Qui de tantis exemplis, Vir Ampliſſime, ſcripſerunt, atque in iis adſtruendis induſtriam ſuam imprimis exercuerunt; hos inter eſt, quem illuſtri Tuo nomini tutelari decernimus, SEXTUS JULIUS FRONTINUS. Audendi animum facit à dignate Conſularis imperii ſplendor, quo ſub Veſpaſiano ille florentiſſimæ Romæ Præturam Urbanam geſſit: Tu maximæ & Potentiſſimæ BATAVORUM Urbis, atque adeò univerſæ Belgarum reipublicæ prudentiſſimo regimini admotus es: ut fas ſit utrumque pari præſidio nomen inter ſe comparari. Non jam de præclarâ Tuâ in eruditos benevolentiâ loquar, quâ literis ac induſtriæ mercedem condignis beneficiis perſolvis, ſolidamque gloriam nullâ adulatione libatam, bonorum omnium ſuffragio accenſu condecoras. Poſſem equidem in virtutes iſtas ire, munificentiam ingenuâ devotione extollere. Sed laudes has tam ægrè admittis, quam cæteri mortales lubenter audiunt. Quæ major profectò virtus eſt, modeſtiâ quam oſtentando commendari malle. Hinc inter curas & conatus meos admiranda gratia Tua non tam ſibi locum quærit, quam adepto gloriatur. Tuum erit æſtimare, quem voles extollere: mihi perpetui gloria obſequii relicta eſt. Noſces ex aliquo ſaltem ingenii monumento, humillimum, quo in Te feror, cultum. Nam mihi neque honeſtum ſilere, neque proloqui expeditum, quo voto Ampliſſi-

pliſſimum nomen Tuum ſanctiſſimâ religione hactenus coluerim; & impoſterum devotiſſimo affectu & obſequio memorandum induxerim. Deus Ter Optimus Maximus Te quàm diutiſſimè reipublicæ Orbis univerſi ſupereminentiſſimæ, BATAVORUM ACADEMIÆ, Literarum ac Literatorum omnium voto, majore indies virtutis ac felicitatis incremento perennare ſinat, & tandem claritudine nominis in animis poſterorum æternâ ſeram immortalitatem duit. ARNHEMI GELRORUM, anno natæ Salutis cIↃ IↃC LXI. Kalendis Martiis.

LECTO-

LECTORI S.

QUÆ *illuſtrando à me* FRONTINO *data ſunt, paucis habe. Veterem Cod. MStum qui alter Arcerianus fuit, nobis ſuppeditavit vir Nobiliſſ. & Conjunctiſſ.* PET. HEIMBACHIUS, *Sereniſſimi Electoris Brandenburgici Conſiliarius ac Hiſtoriographus. Quem librum paſſim MStu noſtrum laudamus, rarò Arcerianum: optimæ & antiquiſſimæ notæ exemplar, ſed ab imperito literione deſcriptum. Ex eo, cum Scriverianis exaratis fermè conſentiret, veteres lectiones quam accuratiſſimas eruimus; & non tam judicio noſtro quam Latinitate probatas adoptavimus. Adhoc veteri libro Pariſienſi, qui inſtar chirographi fuit, uſi fuimus; adeò in multis cum MSStis concordat. Primam fuiſſe omnium editionum, quæ exierunt typis procuſa, neſcio, an auſim adfirmare. Anteriorem certè non vidi. Prodiit autem anno* cIↃ IↃ XIII. *cum Vegetio & Solino. Textum ipſum quam accuratiſſimum exhibemus, lectionibus tamen ex conjecturâ minus receptis, aut aliorum authoritate firmatis. Nihil autem hic, quod indubitatum eſt, adſtruimus; cum inter Grammatici virtutes ſit, ut ille ait,* ALIQUA NESCIRE. *Varias conjecturas Lugduno-Batavorum ad nos tranſmiſit vir optimus & incomparabilis* JOAN. FREDERICUS GRONOVIUS; *quas paſſim laudatas inſeruimus. In Aquaductuum libello, cæteriſque Fragmentis editionem Scriverianam ſequimur, aut ejus editionis accuratiſſimas ſchedas, quas vir erudittiſſimus & humaniſſimus* JOACHIMUS I. F. BORGESIUS, *in Academiâ Groninganâ Profeſſor, pro incomparabili ſuo in eruditos affectu nobis obtulit; adjunctis aliis, quas cum Baſilienſi-*

lienſibus & prioribus Germanicis contulerat. Fuit autem, cum de dedolandis hiſce notis conſilium caperem; &, ſi ſors velificaretur, ad incudem revocarem. Quoſdam hic nominatim tangere nolui, aut aliorum operam carpere, ut meam commendarem. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δείξει. *Hoc tamen adfirmo, correctoris incuriâ quædam exhiberi, quæ in autographo minus comparuerunt. Ea, proùt emendanda ſunt, ad calcem libri congeſſimus. Non hic prolixè commentamur, ſed Notas quaſdam & emendationes concinnamus; breves illas, & noſtro more modoque factas: magis ut de varietate lectionis & fide veri conſlaret, quam ut abundè hic omnia explicarentur. Et in tantum contentus fui, ipſum* FRONTINUM *repræſentare. Nam, ut diffunderem me, & exempla cum hiſtoriis compararem, non eſt viſum operæ pretium. Quod rectius hercle vero facient magiſtri in ludo & umbra, ne publicè* τὴν ἀκρισίαν ἐκθεατρίζειν *neceſſum habeamus; aut cum iis furere, qui nullum amplius librum prodire patiuntur, niſi ingentibus commentariis onuſtum,* ὡς ἂν ἄχθος εἶναι ἡμιόνων πολλῶν. *Eam curam tamen Q. Sereno Sammonico illuſtrando, brevi polliceor. Vale, & quiſquis es, nobis veniam propter ſtudium conatumque noſtrum repende.*

DE

DE. FRONTINO
JOANNES MARIA CATANÆUS,
Commentario in Epiſtolas C. Plinii Cæcilii Secundi, libro IV. *Epiſt.* VIII.

SExtus Julius Frontinus, Vir Conſularis, Præturam Urbanam geſsit, Veſpaſiano iterum ac Tito Coss. ac eo ejurante Domitianus Præturam cepit. Frontinus igitur curam Britanniæ ac olem ſuſtinens, magnam quantum licebat validam & puacem Silurum gentem armis ſubegit, ſuper virtutem hoium locorumque difficultatem eluctatus. Aquarum Præctus à Nerva creatus, libellum de Aquæductibus Urbem fluentibus edidit. Auguratum geſſit. Seceſſu Terracinenoblectabatur. Rei militaris peritus, Trajano libros Stragematicos dicavit. Scripſit longè plura, quæ ſimul cum as communi literarum jacturâ olim intercidêre. Summus iriſconſultus Secundo interdum reſpondit. Martialem ac teros Scriptores fovit. Moriens vetuit ſibi ſepulchrum nſtrui.

TEPHANUS VINANDUS PIGHIUS
ANNALIUM ROMANORUM
LIBRO XIIX. AD ANNUM URBIS DCCCXXI.

Ex. Julius :: F. :: N. Frontinus, Urbanam jurisdictionem obtinuit. Is idem, cujus extant libri Strajematum, & de Aquæductibus, Juriſprudentia & rei miiris peritia clarus. Hoc anno Præturam geſſiſſe ſuſpicor, n Kal. Januariis proximis, poſteaquam ipſe Senatum (abnt enim novi Conſules, Veſpaſianus & Titus) convocaſ-, abdicavit, ut auctor eſt Tacitus : alioquin vix uno die torem fuiſſe dicendum erit, niſi forſan ante Kal. Januas novi Prætores Magiſtratum tunc inibant : quod nuſ-

quam hactenus legi. Locum Taciti habes Hiſtor. lib. IV. *Interea Veſpaſianus iterum ac Titus Conſulatum abſentes inierant, mœſta ac multiplici metu ſuſpenſa civitate*, &c. Addit deinde, *Kal. Januar. in Senatum quem JVLIVS FRONTINVS Prætor Vrbanus vocaverat*, &c.

JOHANNES FREDERICUS GRONOVIUS
ROBERTO KEUCHENIO,
Viro Eximio S. P. D.

FEriæ ſunt & publicæ privatæque ſcholæ dant reſpirare. Licet jam dare operam amicis, licet meminiſſe & FRONTINI tui, quando eum frivolis noſtris putas juvari. Lib. I. cap. V. num. XXVI. *qui deducti frequentiori mugitu ſpeciem remanentium præberent hoſtium.* Stevvechius conjicit, *qui edito.* Ego malim, *qui relicti.* Cap. VIII. num. IX. *Scipio Africanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Hannibali Venticium Termum dimiſit, ipſe ſubventurus.* Fortaſſis: *ad excipienda auxilia cum commeatibus Hannibali venientia Minucium Thermum immiſit.* Eſt enim *Thermus Minucia* gentis cognomen. Cap. XI. num. II. *ut præſentari merces proditoribus poſſet.* Scripſit haud dubiè auctor *repræſentari.* Vide de pecunia veteri. Lib. II. cap. I. num. XI. *interfectis omnibus impedimentis.* Scriverius *interceptis.* A quo illum abſterrere debuit Stevvechius ad hunc locum. Adjiciemus ejus obſervatis pondus, ne in poſterum negligantur. *Impedimenta* igitur non modo ſunt ſarcinæ, ſed interdum vehicula cum ſarcinis & jumentis; aliquando ipſa jumenta. Cæſar lib. 7. cap. 45. de bello Gallico: *prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris mulorumque produci, èque iis ſtramenta detrahi, mulioneſque cum caſſidibus equitum ſpecie ac ſimulatione, collibus circumvehi jubet.* Ubi malè Ciacconius, *jumentorum.* Lib. I. de bello civili: *deſiderati ſunt eo die ſagittarii circiter ducenti, equites pauci, calonum atque impedimentorum non magnus numerus.* Curtius lib. IX. c. X.

Quum

Quum India praefecti, ſicut erat imperatum, equorum jumentorumque jugalium vim ingentem ex omni, qua ſub imperio erat, regione miſiſſent, quibus deerant impedimenta, reſtituit. Ibi pari errore Freinſhemius conjicit, *ad impedimenta*: ut intelligantur equi & jumenta ad impedimenta [illegible]nda. Quaſi hi equi & jumenta non ſint ipſa *impedimenta*. Tacitus I. Annal. cap. XLV. *ut jam jamque iturus, legit comites, conquiſivit impedimenta, adornavit naves.* Non ſunt ſarcinæ, ut idem Freinſhemius interpretatur: neque enim illæ *conquiri* dicuntur, ſed jumenta & vehicula. Suetonius hoc ipſum dicit, *vehiculis comprehenſis*, cap. 38. Eidem ſic *impedimenta*, Caligula cap. LI. *propere verſus ad pontes, ut eos calonibus & impedimentis ſtipatos reperit.* Lege XXVIII. Cod. Theodoſii de erogatione militaris annonæ: *A Provinciarum rectoribus caveatur, ut tam numeris quam familiis, nec non & impedimentis, præter eas annonas, quæ adorantur, id tantum in ſpecie tribuatur.* Hoc eſt, militibus, ſervis, jumentis. Frontini lib. II. cap. III. num. XVIII. *intraque eos, appropinquantibus quadrigis, ante ſigna noſtra aciem recepit.* Lego, *quadrigis, anteſignanorum aciem recepit.* Eodem cap. num. XXIII. *juſſit ſuos equites, ſimul atque ad impedimenta ventum eſſet, equis diſilire.* Nullus hic locus impedimentis. Scribe: *ſimul atque ad impedita ventum eſſet*, id eſt, ad ſilvas. Sic cap. II. *planiciem, in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impedivit.* Sequitur in eodem loco: *quo genere conſecutus eſt, ne quis non locus ejus victoriam iuvaretur.* Scripſit auctor: *ne quis locus ejus victoriam moraretur.* Ut ille: *pugna nodumque moramque.* Sed hoc ideo præcepiſſe Modium. Cap. IV. num II. *F. Rutilius Maximus quarto conſul in Samnio.* Immo *Fabius Rullianus Maximus.* Num. IV. *Atrilius Glabrio Conſul.* Immo *Acilius.* Mox: *M. Porcius Cato, qui tum tribunus militum populo factus in exercitu erat.* MS. codex: *qui tum, jam conſularis, tribunus militum.* Adſtipulantur Plutarchus & Livius, hoc differentes, quod ille χιλίαρχον, hic *conſularem legatum* adfuiſſe Acilio ſcribit. Num. XII. *Cræſus prævalido hoſtium equitatui camelorum gregem oppoſuit.* Utrum

** 2 error

error eſt auctoris, an ſcripſit: *Cyrus pravalido hoſtium equitatu.* Cyri enim hoc ingenium, & ei camelorum copia: hoſtis autem ejus Cræſus & Lydi, teſte Herodoto. Cap. V. num. II. *non aciem tantum ſuperavit, ſed etiam caſtris exſuit.* Lego, *acie.* Eodem cap. num. XXIII. *ut ad primum noſtrum incurſum per nota refugerent vada.* Lege ex MS. *noſtrorum.* Statim: *Hos conſul & adortus temere & ſecutus, jejunum exeratum in maximo frigore tranſitu fluminis rigere fecit.* Idem MS. *in maximo frigore tranſitu fluminis rigefecit.* Verbum elegantiſſimum, digniſſimumque, quo ſermo Latinus augeatur: ſic dictum, ut *calefacere, frigefacere.* Eodem cap. num. XXIX. in fine: *utrumque ex ſententia ceſſit.* Additur in MS. *namque ad fortuitum incendium ſine armis procurrentes adortus cecidit.* Quod quanti ſit æſtimabis. Num. XXXI. *cum deinde Pompejani ſecuri ſervatique pabulo de reditu cogitarent.* MS. *curatique.* Neutrum ſatis placet. Mallem *gravatique* vel *ſatiatiq;.* Num. XXXVI. *adeo debellavit, ut deſtuuti Labieno provincia excederent Parthi.* Lege, *deſtituto*, id eſt, deſtituentes & deſerentes Labienum, ducem eum adverſus Romanos ſequi jam recuſantes. Num. XLIV. *Alcibiades dux Athenienſium in Helleſponto adverſus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem.* Scribendum, *adverſus Mindarum Lacedæmoniorum ducem.* Cap. VII. num. XII. *Quo inſtinctu aſſecutus eſt, ut protenus barbari tollerentur.* Scribo: *pellerentur*; inde ſcilicet, ubi obſidebant aquationem. Cap. IX. num. V. *in quendam ex Megiſtanis, quos ceperat, animadvertit.* MS. edebat: *in Vodundum ex Megiſtanis.* Quaſi nomen id Satrapæ eſſet. Cæterum eodem genere loquendi cap. XI. num. I. MS. *quam obſides è principibus acciperet*, hoc eſt, quoſdam principum. Vulgò *à principibus.* Sed avocor, & jam clamant alii, ſibi quoque me ſervire oportere. Itaque vale & his fruere, & ſi quid horum ab aliis anticipatum eſt, pro non dicto à me diſſimula. LUGDUNI in BATAVIS a. d. III. Cal. Januar. Gregor. CIↃ IↃ C. LXI. anni, qui tibi feliciter naſcatur, & decurrat.

IN

IN ROBERTI KEUCHENII *Viri Clariſſimi* ANIMADVERSIONES Ad Sextum Julium Frontinum.

*A*RTIS *Pelaſgas, Lector, illuſtres dolos,*
Laudata belli furta, legitimum nefas,
Fucos viriles, fortitudinem vafram,
Fraudes venuſtas, nobiles verſutias
Et laureatas, ipſa queis victorias
Debere victrix Roma cum poſſet ſuas,
Non hæſitavit, quantus olim ſæculo
Donavit autor, penè tantus ſæculo
Autor redonat: Vix utri plus debeas,
Priſco an recenti, ritè definiveris.
Tantum fatere; Munus hoc non Julii
Poſt ſe latentis eſſe, ſed Keuchenii
Tibi otioſo devoventis hanc quoque
Induſtriam, quod obrutum longo ſitu,
Et penè ſic inutilem, ſic noxium,
Ut ipſa fraus legentibus fraudi foret,
Clarum, expolitum, de tenebris erutum,
In Sole poſitum, & explicatum denique
Semel explicata fronte Frontinum *legis.*

Constanter.

IN FRONTINUM

à Clariſſimo Doctiſſimoq; Viro,

ROBERTO KEUCHENIO,

Recenſitum ac notis illuſtratum,

EPIGRAMMA.

QUEM Pallas, quem Diva Themis ſibi vendicat, & qui
Pegaſeas largis imbribus hauſit aquas:
Nuper adorando cecinit qui carmine Regem,
Quem ſoliis Angli reſtituêre ſuis:
Jam nunc FRONTINI doctâ Strategemata, Lector,
Illuſtrata manu dat tibi KEUCHENIUS.
Quam reddes, meritæ quæ par ſit gratia laudi?
Quam, quæ ſit tanto gloria digna Viro?
Da lauros, frontemque hederis ac tempora cinge,
Quæ quondam doctæ præmia frontis erant;
Atque iſtos gratus mecum venerare labores,
Si tibi frons, doctos ſi reverenter habes.

J. WESTERBAEN.

DE

DE
SEXTO JULIO FRONTINO,

Illuſtrato ab elegantiſſimi ingenii Viro

ROBERTO KEUCHENIO,

JCto.

Et Poëta Elegantiſſimo.

IN *militaris areâ prudentiæ*
FRONTINUS *illuſtratus à* KEUCHENIO
Iuriſperitus à perito juris eſt.
Hujus laboris indolem GELRIS *ſuis*
Mavortio quadrare populo credidit.
FRONTINE *frontem jam ſerenus explica,*
Poſtliminique jure priſtinum togæ
Jubar Quirinæ glorioſus vendica,
Adoreâque conſulari nobilis
Victorioſos Martis expedi dolos,
Orbemque demerere literarium:
Et Gratiarum corculo KEUCHENIO
Exolve gratus, quas meretur, gratias,
Qui virgulæ acrimoniâ Cenſoriæ
Notavit, expunxitque ſciolorum nefas,
Aurumque putum reddidit temet tibi.

J. WITTEN.

MICHAEL WOLFERDUS

Salutem & officia tranſcribit

Clariſſimo & Conſultiſſimo VIRO,

DN. ROBERTO KEUCHENIO, JCto.

Amico ſuo.

QUID ſtatuam de Tuis in FRONTINUM animadverſionibus, à me jam aliquoties deſideraſti. Nihil equidem hactenus reſpondi; quod arbitrarer, ſatis mihi fore temporis ad perſcribendum ſententiam meam; imo etiam citra calculum meum veſtras curas & labores, pretia ferentes ſecum ſua, ſatis apud Eruditos æſtimatum iri. Cæterum cum denuo inſtes, non poſſum non tuo ſubſcribere deſiderio. Hoc itaque tibi perſuaſum eſſe velim, quantum ego ſubinde chartalas tuus inſpexi, in quibus conſignaveras, quæ exiſtimabas factura ad genuinum Autoris ſenſum eruendum, adeoque FRONTINUM ſibi ipſi reſtituendum, plurima obſervavi, quæ non levis induſtriæ, ſed multi ocii & accurati judicii ſpeciem præbebant. Me judice multa extricaſti, quæ ab aliis intacta erant relicta, aut ſaltem non pro veritate ſatis videbantur eſſe excuſſa. Scilicet ingenii tui dexteritatem & in hoc quoque opere abundè demonſtras, &, quantum poſſis in re literaria profundius inveſtiganda, paſſim doces; & quam fructus longè uberiores ſucceſſu temporis

poris Reipublicæ ſis allaturus, ingentem ſpem facis. Deus tantum id tibi largiatur, ut honeſtam occaſionem propediem conſequaris, quo exſpectationi omnium bonorum de te tuisque ſtudiis cumulatiſſime ſatisfacias. De viribus difficultas nulla eſt, tantum detur Sparta exornanda: non dubito, quin Viri eruditi de tuis meritis optime ſint conteſtaturi. En judicium meum de Te doctiſſimisque tuis in FRONTINUM notis. Deus te diu incolumem & ſalvum præſtet, quod ex animo voveo. Vale. HARDERVICI, d. 8. Martii. An. M. DC. LXI.

SCAZON.

NUPER Nepotis *vidimus recenſitas*
KEUCHENIANÆ *mentis arduo chartas*
Labòre ſucceſſuque niſibus digno:
FRONTINIANA *jam nitore donantur*
Priſco, ac avito ſcripta prodeunt vultu,
Dum noſter acris ingenî applicans curas
Obſtetricantes ſqualido rejectoque
Tanti parentis fatui, decus primum.
Reſtaurat, atque proprio ore FRONTINUM
Siſtit loquentem bellicantium mores;
Mavortium quam ſapius Strategema
Uſuique ceſſit tecta mentis arguta
Fraus & via hoſtes jure juſta fallendi.
Mirare Belgium *Viri renaſcentis*
Illuſtre nomen, erutumque felici
Partum tenebris omine invito faſtis.
Laudato curam, qua tibi licet pulſa
Erroris umbra & atra nocte navorum
FRONTINIANA fronte, *veſte Romana*
Videre; quin repende debitum tanta
Menti decus dignumque muneri munus.

feſtinò

WOLFERDUS.

AD

AD

Clariſſimum & Eruditiſſimum Virum,

DN. ROBERTUM KEUCHENIUM, J. C.

FRONTINUM

Novа editione terſiorem plenioremque Orbi literato exhibentem.

INCLYTE Vir, quem ſorte pari ſibi vindicat Hellas,
Et Latium, & Muſæ, nec minor una Themis;
Quàm bene poſt variâ perfuſum luce NEPOTEM
FRONTINUS propriam percipit æger opem!
Ille quidem Modii ſcalprum, falcemque SCRIVERI
Paſſus, & abſtersâ ſquale Latinus erat:
Aſt tua FRONTINUM ſibi reddit cura, reditque
Quod circumſpectos fugerat ante viros.
Te duce mox licitas fraudes & bellica furta
Dux non ſuſpensâ Martius aure bibet.
Te monſtrante ſuos agnoſcet Roma colonos,
Et Latii priſcis finibus arva reget.
Virgo tuis lymphas manibus deducet in Urbem
Purius, & vincet poſthuma Roma ſitim.
Sic, ſibi qui quondam vetuit monumenta locari,
FRONTINUS famæ dat monumenta tuæ.

JOACH. BORGESIUS. I. F.
In Academ. Groning. Prof.

Ad

Ad Clariſſimum Virum,

DN. ROBERTUM KEUCHENIUM,

Cum poſt

ANGLIAM SUAM TRIUMPHANTEM,
Animadverſiones FRONTINIANAS
ederet.

VIr erudite, Vir diſerte, flos vatum,
Fax litterata gentis, arbiter legum;
Inauſpicatam nuper atque abortivam
Enixa prolem Muſa, me Poëtarum
Sacro inſerebat ordini. Sed admirans
Tuum videbam carmen, & coturnatos
Ipſaque dignos Mantua legens verſus,
Cœpi invidere: ſic ſumus. Verecundo
Tamen rubore tinxerat pudor vultum,
Meque ipſe carpens, quis Deus rudem, dixi,
Vatem Poëtis miſcet? An novus Phœbum
Midas laceſſit? an ſibi inſolens confert
Porcus Minervam? Provocavit infelix
Deas Arachne: riſui fuit Roma
Quondam Bathillus: non habet locum Codrus
Inter Poëtas. Confitemur inviti,
Sed confitemur; cedimus, triumphati
Pudet laboris, & dolens ſuas Author
Damnat Camœnas. Te Britannus & Belga
Stupet canentem; grandiore Tu plectro
Æquas tiaris barbiton. Renaſcentem
Vitam Roſarum reſtituta Libertas,
Te Vate, laudat; Carolumque Majeſtas
Inveſtit oſtro, purpuraque ſubmittunt
Cervicem Atlantes. Debeat tuis multum
Chartis Caledon, debeat ſuo multum
Cum Rege Monckius: tot eruditorum
Dum ſcripta volvis, eruis fatiſcenti

ſundo ſalutem, & obligas tibi cunctos,
otquot ſuperſunt, Orbis Imperatores.
Rector Tuedæ, gentis Arbiter magnæ,
purpuratus verticem ſacrum murex
implicavit; ſive, dum vacat, doctum
is poëma, ſemper æſtimas magni
em Sicambrum, buccinam tuæ laudis:
militares otioſus obſervas
um labores; militem hæ docent chartæ,
conſularis explicata Frontini
s eniteſcit, hic pias ſagó fraudes
mendat architectus & faber belli.
ſars gaudet arte, robori dolos addit
acta virtus. Conſciam timet veſtem
dens Metellus, indicat voluntatem
ctum papaver. Tranſeuntibus fruſtra
onit Indum Porus: hac Alexander
ntat iras parte, tutior miles
parte tranſit. Sæpe Manlius vires
ſentitur auctas: nunc timore non-vero
ris Maharbal cedit, & ſoporatos
ns liquores hoſtis, occidit ferro
deunte Pœni. Lelius Iubæ regnum
tus intrat, & Syphacis arcanos
t receſſus, ſordidâque ſub veſte
t tribunus. Omnia omnium Regum
dimenta, cunctas Orbis unu expreſſit
lericus artes, qui dedit Scholam mundo,
diſciplinæ militaris exemplo,
jure belli, fraudibuſque laudatis
ernitati conſecravit ingentes
arum honores. Eminent ſuos inter
s Sicambri: fortiter manu pugnat
x Batavus; fortitudini doctas
jungit artes, copulatque Gradivo
us Minervam. Scriptor, ecce, FRONTINUS

Exem-

Exempla dictat; ecce, Vir, decus grande
KEUCHENIORUM, *antiquitatis interpres,*
Dat intricatis lumen & facem Scriptis.
Cur gaudet orbis? uſui Sicambrorum
Civis laborat, Belga parturit Belgis;
Et fœderato charta, dividens lucrum,
Famulatur Anglo: quique Carolum nuper
Verſu ſecutus, miſcuit lyras ſceptro;
Idem Autor, eruditus Autor, Autorum
Nulli ſecundus, Carolo ſalutari.
Inſervit auſu. Dignus eſt, honorato
Præſens ſedili, fata qui reformata
Ter magna gentis, imperique momenta
Curet Senator, qui ſuo parans Regi
Mutos magiſtros, ſubminiſtrat abſenti
Conſulta ſceptro: quique jam diu fama
Infert theatro nomen, audiat belli
Magnus Sacerdos, & legant librum Reges.

J. van AELHUISEN.

SEXTI

Digitized by Google

SEXTI JULII

RONTINI,

V. C.

STRATEGEMATA.

Digitized by Google

SEXTUS. JULIUS.

FRONTINUS.

PROOEMIO.

AQUÆDUCTUUM.

NULLUM. OMNIS. ACTUS. CERTIUS. FUNDAMENTUM. CREDIDERIM. QUAM. QUÆ. FACIENDA. QUÆQUE. VITANDA. SINT. POSSE. DECERNERE.

Digitized by Google

[1] SEXTI
ULII FRONTINI
IN TRES PRIORES STRATEGEMATICΩN LIBROS,

PRÆFATIO.

CUM ad adſtruendam rei militaris ſcientiam, unus ex numero ſtudioſorum ejus acceſſerim, eique deſtinationi, quantum cura noſtra valuit, † ſatisfeciſſe viſus ſim; deberi adhuc inſtitutæ arbitror operæ, ut ſolertia ducum

SEXTI IULII FRONTINI] Cum multa ſint, quæ caſtigando Frontino dicenda condu- t; pauca, quæ didicimus, doce- ius. Hîc enim ferè decrevimus tum variarum lectionum nume- ı recenſere, & receptarum à no- rationem reddere. Unus manu- ptus, quem bona fortuna pri- ı ad nos detulit, habuit præno- m lemma diverſum ab omnibus ricis & epigraphis; *SEXTI IV- FRONTONIS Vir. Coſt. STRA- ICON.* Aſſerere hunc titu- ı Frontino nolui, quem in nul- juidem aliis exemplaribus, at ab antiquis authoribus mutuatum cognovi: *SEXT. IVL. FRONTONIS.* Itaque ſic vocatur à Martiale lib. I. epigrammatum, & auctore, qui Divi Adriani imperio τὰ τακτικὰ conſcripſit, capire primo. Καὶ περὶ τῆς καθ' Ὅμηρον τακτικῆς ἐντύχομεν συγγεγραφεῦσι, Στρατοκλεῖ τε Ἑρμείᾳ, καὶ Φρόντωνι τῷ καθ' ἡμᾶς ὑπατικῷ ἀνδρί. Ubi Φρόντων nominatur, ·· i in procemio Φροντῖνος eidem S ..ptori, & pleriſque omnibus *Frontinus.* Indiciumque nominis etiamnum proſtat in antiquo lapide de claſſe Miſenenſi & Ravenenſi: IIS. QUI. MILITAVERUNT. IN. CLASSE. MISE-

cum facta, 1 quæ à Græcis una στρατηγηματικῶν appellatione comprehenſa ſunt, expeditis amplectar commentariis. 2 Ita enim conſilii quoque & providentiæ exemplis ſuccincti

NENSI. QUÆ. EST. SUB. JULIO. FRONTONE. &c. Notabis *Iulium* ibi tantum prænominari ſine SEXTI nomine. Sed ita Romanis hiſtoricis appellatur, Tacito, Plinio nepote, & aliis: quanquam palam diſſentiant ſuper hoc & iſto Frontino quidam literiones intempeſtivè ſeduli. Vix putem. Omninò autem legendum: SEXTI. JULII. FRONTINI. Quo nomine quid notius? Vetus inſcriptio in arâ quâdam votivâ Sexto Jul. Frontino apud Coloniam Trajanam olim poſita, & à me luſtrata.

——— UNONI.
——— RVÆ. PRO.
——— SEXTI. JUL.
——— ONTINI.

Suppletis lacunis ita hanc reſtituimus: J. O. M. JUNONI. MINERVÆ. PRO. SALUTE. SEXTI. JULII. FRONTINI. Ita etiam verè ſcripſit Frontinus, quamvis in deſcriptis noſtris membranis aliter reſcripſerit ingenioſus interpolator, qui ſequentia ſuopte etiam arbitrio concepit & exaravit, *Vir. C O S T. Strategicon.* Secundam voculam an hoc modo reperias *ἀντὶ τοῦ conſularis* in notis Romanorum vocabulorum, ignoranter dixero. Dioni quidem in Nerva memoratur ὁ Φρόντων ὕπατος, & Æliano Φροντῖνος τῶν ἐπισήμων ὑπατικῶν, ſive, ut ab aliquo primum exaratum eſt, *Frontinus, Vir Conſularis*: nam illud *COST* non deſignat ex veteri ſcribendi forma *Virum conſularem*; quod iſte, quiſquis exſcripſit, ineptè nobis ſuppoſuit. Nunc ad ipſum auctorem accingamur.

* *Cum ad adſtruendam*] Veteres membranæ legunt, *inſtruendā*, cum optimo codice Pariſienſi. Sed utraque lectio Frontiniana eſt, & ab auctore recepta. Hoc eodem proœmio: *adjuvari me ab his, qui aliquid illi adſtruent, non argui credam.* altero libri ſecundi: *diſpoſitis primo libro exemplis, inſtructuris ducem in his, &c.* Eſt autem *adſtruere*, inſtruere. Gloſſæ veteres: *adſtruere, ἀνασιδάσκειν, διδάσκειν.*

† *Satisfeciſſe viſus ſim*] Ita libri vulgati & deteriores. Optimus tamen Pariſienſis, qui hic inter bonum & iniquum eſt, editum habuit *niſus.* ἀρχαϊκώτερον illud pro *nixus.* Sic apud Tacitum lib. I. Annalium: *Seque inferre munitoribus niſi*; & aliquanto poſt; *eniſaque legiones &c.* Vide Valerium Probum.

1. *Quæ à Græcis una στρατηγηματικῶν appellatione comprehenſa ſunt*] Scripti codices, quos accuratiſſimus Scriverius inſpexit, cum editionem ſuam formaret, στρατηγημάτων eidem exhibuerunt; quod ipſe non damnavit, at in textum immiſit. Eodem modo legebatur in optimis noſtris membranis, quarum opera ſæpiſſimè uſus ſum. Infra: *ut parent gratiam στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων.*

2. *Ita enim conſilii quoque & providen-*

ices erunt, unde illis excogitandi gerendique ſimilia fa- ; nutriatur. Præterea continget, ne de eventu trepidet tionis ſuæ, qui probatis eam experimentis compara- llud neque ignoro, neque inficior etiam, rerum geſta- ſcriptores indagine operis ſui hanc quoque partem eſſe plexos : & ab auctoribus, exemplorum quicquid inſi- liquo modo fuit, traditum. Sed (ut opinor) occupa- locitate conſuli debet : 1 longum eſt enim ſingula & per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi : & hi, otabilia excerpſerunt, ipſo velut acervo rerum, con- unt legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, ut admodum res poſcet, ipſum quod exigitur, quaſi ad rogatum exhibeatur ; circumſpectis enim generibus, aravi oportuna exemplorum veluti conſilia. 2 Quo ma- item diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, es libros ea diducimus.

ia] Perperam *prudentia* ha- dſcriptum ora libri Pariſien- mnes calamo exarati, & ex- *ovidentia* legunt, uno con- quod & rectum eſt. Tria læ artis militaris fundamenta quæ leviter attingere videtur nus in efformando bono Im- re. Primum eſt διὰ τῶν ὑπο- τῶν καὶ τῆς ἐν τέχνῃ κατασκευῆς, æ nimirum πραγματικῆς le- o, & diligens rerum earum ratio. Alterum probatis ex- ntis comparatur, διὰ τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἕξεως καὶ τρι- ertium verò quaſi ad interro- exhibetur, videturque con- τὸν μεθοδικὸν τρόπον καὶ τὴν πα- ἐμπείρων ἀνδρῶν παράδοσιν. ci ſolent appellare *doctrinam* *iticam*. Triplex ratio eſt di- æ polemicæ, lectio hiſtoriæ, opera magiſtri, & uſus.

1. *Longum eſt enim ſingula & ſparſa per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi*] Infra Aquæductuum libello : *Ea, quæ ad univerſam rem pertinentia contrahere potui, more jam per multa mihi officia ſervato, in ordinem & velut in corpus deducta in hunc commentarium contuli.* Græci σωμάτιον ſimiliter vocant. Σωμάτιον Ἰλιάδος, & σωμάτιον Ὀδυσσείας. Longino περὶ ὕψους.

2. *Quo magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus.*] Quidam libri legunt hoc modo : *quo magis autem diſcreta rerum collocarentur varietate, aptè in tres libros, &c.* Concinnius, quàm vulgo excuſi.

3. *In tres libros ea diducimus*] Unde pronum eſt ſuſpicari, tres tan-

IN PRIMO ERUNT EXEMPLA, QUÆ COMPETANT PROELIO NONDUM COMMISSO.

IN SECUNDO, QUÆ AD PROELIUM ET [1] CONFECTAM PACATIONEM PERTINEANT.

TERTIUS, INFERENDÆ SOLVENDÆQUE OBSIDIONIS HABEBIT ΣΤΡΑΤΗΓΗΜΑΤΑ.

quibus deinceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori non injuſtè veniam paciſcar, ne me pro incurioſo reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percenſenda omnia monumenta, quæ utraque lingua tradita ſunt, ſufficiat? [2] unde multa tranſire mihi ipſe permiſi; quod me non ſine cauſſa feciſſe ſcient, qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verùm facile erit, ſub unaquaque ſpecie ſuggerere. Nam cum hoc opus, ſicut cetera, uſus potius aliorum, quàm meæ commendationis cauſſa

tum Strategematum libros initio conſcribere decreviſſe auctorem, quod & anteà quibuſdam non mediocriter doctis viſum fuit, & aliis rationibus obnoxium eſt. His poſtea quartum adjecit, ut arguunt verba iſta, quibus in librum quartum præfatur: *Multa lectione conquiſitis ſtrategematibus, &c.* Quare fruſtra eſt diligentiſſimus Stevvechius, qui quartum iſtum librum eſſe opus *de re militari* negat, & alios plures à Strategico conſcriptos latè ſuſpicatur; quod quamvis non negem poſtremum iſtud, ſaltem aliud eſt, quo prius evincam; cum majus otium erit. Longè quidem plura ſcripſit hic auctor, quæ ſimul cum aliis communi literarum jacturâ olim intercidere.

1. *CONFECTAM PACATIONEM*] Sic omninò legendum, nec quicquam mutamus. Aliàs tamen editum fuit, *pactionem*, teſtante Sciverio, cujus vocis τὸ ξένον antea mirabamur. Cicero libro III. Officiorum: *Regulus non debuit conditiones, pactionesque bellicas & hoſtiles perturbare perjurio.* Idem ferè retinent antiquæ membranæ à nobis inſpectæ, niſi quod *pacionem* exhibeant, mendosè magis quàm ἀρχαϊκῶς. Vix puto è penu Frontiniana.

2. *Unde multa tranſire*] Vetus Pariſiis editus immittit voculam, *& tranſire*: quod videtur παρέλκειν. Statim in eodem libro; *quaque*, pro *unaquaque ſpecie* nimis jejunum, nec probum.

1. *Qua*

ı aggreſſus ſim, adjuvari me ab his, qui aliquid illi adnt, non argui credam. Si qui erunt, quibus volumina :ordi ſint, meminerint, ut parent gratiam στρατηγηματικῶν ϛτηγημάτων per quam poſſimus ſimilem naturam diſcerne- Nam tum omnia, 1 quæ à duce providè, utiliter, conc*, 2 magnificè fiunt, 3 στρατηγηματικὰ habebuntur, ſi in ie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum proprie vis in arte ſoıque poſita proficit, tam ubi cavendus, quàm ubi oppridus hoſtis ſit. Qua in re cum verborum quoque illuſtris terit effectus, ut factorum, ita dictorum exempla pous. Et Species eorum, quæ inſtruant ducem in his quæ prœlium gerenda ſunt:

INDEX

Quæ à duce providè] Et hæc unt, ſuprà *providentia* legen-, repugnantibus gloſſis oræ ienſis editionis adſcriptis. Eocodice paullo poſt τὸ *magnificè* ıoſitum eſt, quod nos retento orum ordine jubemus ſequi. : Leonem Imp. περὶ τοῦ οἷον δεῖ τὸν στρατηγόν.

Magnificè fiunt] Additum ı eodem P. *& partiuntur*: quod n rectè poſitum fuit, ſaltem de ·emate ſuſpicimus.

. *Στρατηγηματικὰ habebun-*] Correctorum ſphalmata aſco ex hac connexione diſtortâ, quam P. exhibuit, in quo pro geminis vocibus receptis intruſæ duæ aliæ, *gratiam habebunt*; & mox *gratia* pro στρατηγήματα legitur. Unde unde tam mendoſa ſcriptura? Sed reſpexit forſan ad præcedentem periodum imperitus ille, quiſquis fuit, qui tam malam manum admovit emendandis operis, & ſuâ incuriâ vitium lectionis repræſentavit. Nobis placet, ut edidimus ad aliorum normam; & approbo quorundam cenſuram, qui non tam στρατηγηματικῶν, quàm ſinceræ lectionis & emendatæ gratiam habebunt.

SCAZON.

NUPER Nepotis *vidimus recenſitas*
KEUCHENIANÆ *mentis arduo chartas*
Labòre ſucceſſuque niſibus digno :
FRONTINIANA *jam nitore donantur*
Priſco, ac avito ſcripta prodeunt vultu,
Dum noſter acris ingenî applicans curas
Obſtetricantes ſqualido rejectoque
Tanti parentis fœtui, decus primum.
Reſtaurat, atque proprio ore FRONTINUM
Siſtit loquentem bellicantium mores;
Mavortium quam ſæpius Strategema
Uſuique ceſſit tecta mentis argutæ
Fraus & via hoſtes jure juſta fallendi.
Mirare Belgium *Viri renaſcentis*
Illuſtre nomen, erutumque felici
Partum tenebris omine invito faſtis.
Laudato curam, qua tibi licet pulſa
Erroris umbra & atra nocte nævorum
FRONTINIANA fronte, *veſte Romana*
Videre; quin repende debitum tantæ
Menti decus dignumque muneri munus.

feſtinò

WOLFERDUS.

AD

AD

Clariſſimum & Eruditiſſimum Virum,

DN. ROBERTUM KEUCHENIUM,

J. C.

FRONTINUM

Nova editione terſiorem plenioremque Orbi literato exhibentem.

INCLYTE Vir, quem ſorte pari ſibi vindicat Hellas,
Et Latium, & Muſæ, nec minor una Themis;
Quàm bene poſt variâ perfuſum luce NEPOTEM
FRONTINUS propriam percipit æger opem!
Ille quidem Modii ſcalprum, falcemque SCRIVERI
Paſſus, & abſterſâ ſquale Latinus erat:
Aſt tua FRONTINUM ſibi reddit cura, reditque
Quod circumſpectos fugerat ante viros.
Te duce mox licitas fraudes & bellica furta
Dux non ſuſpensâ Martius aure bibet.
Te monſtrante ſuos agnoſcet Roma colonos,
Et Latii priſcis finibus arva reget.
irgo tuis lymphas manibus deducet in Urbem
Purius, & vincet poſthuma Roma ſitim.
ic, ſibi qui quondam vetuit monumenta locari,
FRONTINUS famæ dat monumenta tuæ.

JOACH. BORGESIUS. I. F.
In Academ. Groning. Prof.

Ad

Ad Clariſſimum Virum,

DN. ROBERTUM KEUCHENIUM,

Cum poſt

ANGLIAM SUAM TRIUMPHANTEM,
Animadverſiones FRONTINIANAS
ederet.

VIR *erudite, Vir diſerte, flos vatum,*
Fax litterata gentis, arbiter legum;
Inauſpicatam nuper atque abortivam
Enixa prolem Muſa, me Poëtarum
Sacro inſerebat ordini. Sed admirans
Tuum videbam carmen, & coturnatos
Ipſaque dignos Mantua legens verſus,
Cœpi invidere: ſic ſumus. Verecundo
Tamen rubore tinxerat pudor vultum,
Meque ipſe carpens, quis Deus rudem, dixi,
Vatem Poëtis miſcet? An novus Phœbum
Midas laceſſit? an ſibi inſolens confert
Porcus Minervam? Provocavit infelix
Deas Arachne: riſui fuit Romæ
Quondam Bathillus: non habet locum Codrus
Inter Poëtas. Confitemur inviti,
Sed confitemur; cedimus, triumphati
Pudet laboris, & dolens ſuas Author
Damnat Camœnas. Te Britannus & Belga
Stupet canentem; grandiore Tu plectro
Æquas tiaris barbiton. Renaſcentem
Vitam Roſarum reſtituta Libertas,
Te Vate, laudat; Carolumque Majeſtas
Inveſtit oſtro, purpuraque ſubmittunt
Cervicem Atlantes. Debeat tuis multum
Chartis Caledon, debeat ſuo multum
Cum Rege Monckius: tot eruditorum
Dum ſcripta volvis, eruis fatiſcenti

Munde

Mundo ſalutem, & obligas tibi cunctos,
Quotquot ſuperſunt, Orbis Imperatores.
Rector Tuedæ, gentis Arbiter magnæ,
Cui purpuratus verticem ſacrum murex
Ter implicavit; ſive, dum vacat, doctum
Legis poëma, ſemper æſtimas magni
Vatem Sicambrum, buccinam tuæ laudis:
Seu militares otioſus obſervas
Tecum labores; militem hæ docent chartæ,
Hic conſularis explicata Frontini
Ars eniteſcit, hic pias ſago fraudes
Commendat architectus & faber belli.
Mars gaudet arte, robori dolos addit
Infracta virtus. Conſciam timet veſtem
Prudens Metellus, indicat voluntatem
Fractum papaver. Tranſeuntibus fruſtra
Opponit Indum Porus: hac Alexander
Intentat iras parte, tutior miles
Hac parte tranſit. Sæpe Manlius vires
Mentitur auctas: nunc timore non-vero
Afris Maharbal cedit, & ſoporatos
Bibens liquores hoſtis, occidit ferro
Redeunte Pœni. Lelius Iubæ regnum
Legatus intrat, & Syphacis arcanos
Videt receſſus, ſordidâque ſub veſte
Latet tribunus. Omnia omnium Regum
Rudimenta, cunctas Orbis unus expreſſit
Fredericus artes, qui dedit Scholam mundo,
Qui diſciplinæ militaris exemplo,
Qui jure belli, fraudibuſque laudatis
Æternitati conſecravit ingentes
Belgarum honores. Eminent ſuos inter
Socios Sicambri: fortiter manu pugnat
Ferox Batavus; fortitudini doctas
Adjungit artes, copulatque Gradivo
Gelrus Minervam. Scriptor, ecce, FRONTINUS
Exem-

Exempla dictat; ecce, Vir, decus grande
KEUCHENIORUM, *antiquitatis interpres,*
Dat intricatis lumen & facem Scriptis.
  Cur gaudet orbis? uſui Sicambrorum
Civis laborat, Belga parturit Belgis;
Et fœderato charta, dividens lucrum,
Famulatur Anglo: quique Carolum nuper
Verſu ſecutus, miſcuit lyras ſceptro;
Idem Autor, eruditus Autor, Autorum
Nulli ſecundus, Carolo ſalutari.
Inſervit auſu. Dignus eſt, honorato
Præſens ſedili, fata qui reformata
Ter magna gentis, imperique momenta
Curet Senator, qui ſuo parans Regi
Mutos magiſtros, ſubminiſtrat abſenti
Conſulta ſceptro: quique jam diu fama
Infert theatro nomen, audiat belli
Magnus Sacerdos, & legant librum Reges.

J. van AELHUISEN.

SEXTI

Digitized by Google

SEXTI JULII
FRONTINI,
V. C.
STRATEGEMATA.

Digitized by Google

SEXTUS. JULIUS.

FRONTINUS.

PROOEMIO.

AQUÆDUCTUUM.

NULLUM. OMNIS. ACTUS. CERTIUS. FUNDAMENTUM. CREDIDERIM. QUAM. QUÆ. FACIENDA. QUÆQUE. VITANDA. SINT. POSSE. DECERNERE.

Digitized by Google

SEXTI JULII FRONTINI IN TRES PRIORES STRATEGEMATICΩN LIBROS,

PRÆFATIO.

CUM ad adſtruendam rei militaris ſcientiam, unus ex numero ſtudioſorum ejus acceſſerim, eique deſtinationi, quantum cura noſtra valuit, † ſatisfeciſſe viſus ſim; deberi adhuc inſtitutæ arbitror operæ, ut ſolertia ducum

1 *SEXTI IVLII FRONTINI*] Cum multa ſint, quæ caſtigando Frontino dicenda conducant; pauca, quæ didicimus, docebimus. Hic enim ferè decrevimus tantum variarum lectionum numerum recenſere, & receptarum à nobis rationem reddere. Unus manuſcriptus, quem bona fortuna pridem ad nos detulit, habuit prænotatum lemma diverſum ab omnibus rubricis & epigraphis; *SEXTI IVLII FRONTONIS Vir. Coſ. STRATEGICON.* Aſſerere hunc titulum Frontino nolui, quem in nullis quidem aliis exemplaribus, at ab antiquis authoribus mutuatum cognovi: *SEXT. IVL. FRONTONIS.* Itaque ſic vocatur à Martiale lib. I. epigrammatum, & auctore, qui Divi Adriani imperio τακτικὰ conſcripſit, capite primo. Καὶ τῶδε τὸ καθ' Ὅμηρον τακτικῆς ἐντυχόμεν συγγραφεῦσι, Στρατοκλεῖ τε Ἑρμείᾳ, ϗ Φρόντωνι τῷ καθ' ἡμᾶς ὑπατικῷ ἀνδρί. Ubi Φρόντων nominatur, qui in procemio Φροντῖνος eidem Scriptori, & pleriſque omnibus *Frontinus*. Indiciumque nominis etiamnum proſtat in antiquo lapide de claſſe Miſenenſi & Ravenenſi: IIS. QUI. MILITAVERUNT. IN. CLASSE. MISENEN-

cum facta, 1 quæ à Græcis una στρατηγηματικῶν appellatione comprehenſa ſunt, expeditis amplectar commentariis. 2 Ita enim conſilii quoque & providentiæ exemplis ſuccincti

NENSI. QUÆ. EST. SUB. JULIO. FRONTONE. &c. Notabis *Iulium* ibi tantum prænominari ſine SEXTI nomine. Sed ita Romanis hiſtoricis appellatur, Tacito, Plinio nepote, & aliis: quanquam palam diſſentiant ſuper hoc & iſto Frontino quidam litetiones intempeſtivè ſeduli. Vix putem. Omninò autem legendum: SEXTI. JULII. FRONTINI. Quo nomine quid notius? Vetus inſcriptio in arâ quâdam votivâ Sexto Jul. Frontino apud Coloniam Trajanam olim poſita, & à me luſtrata.

——— UNONI.
——— RVÆ. PRO.
——— SEXTI. JUL.
——— ONTINI.

Suppletis lacunis ita hanc reſtituimus: J. O. M. JUNONI. MINERVÆ. PRO. SALUTE. SEXTI. JULII. FRONTINI. Ita etiam verè ſcripſit Frontinus, quamvis in deſcriptis noſtris membranis aliter reſcripſerit ingenioſus interpolator, qui ſequentia ſuopte etiam arbitrio concepit & exaravit, *Vir. C O S T. Strategicon.* Secundam voculam an hoc modo reperias ἀντὶ τοῦ *conſularis* in notis Romanorum vocabulorum, ignoranter dixero. Dioni quidem in Nerva memoratur ὁ Φρόντων ὕπατος, & Æliano Φροντῖνος τῶν ἐπισήμων ὑπατικῶν, ſive, ut ab aliquo primum exaratum eſt, *Frontinus, Vir Conſularis*: nam illud *COST* non deſignat ex veteri ſcribendi forma *Virum conſularem*; quod iſte, quiſquis exſcripſit, ineptè nobis ſuppoſuit. Nunc ad ipſum auctorem accingamur.

* *Cum ad adſtruendam*] Veteres membranæ legunt, *inſtruendã*, cum optimo codice Pariſienſi. Sed utraque lectio Frontiniana eſt, & ab auctore recepta. Hoc eodem procemio: *adjuvari me ab his, qui aliquid illi adſtruent, non argui credam.* altero libri ſecundi: *diſpoſitis primo libro exemplis, inſtructuris ducem in his, &c.* Eſt autem *adſtruere*, inſtruere. Gloſſæ veteres: *adſtruere*, ἀναδιδάσκειν, διδάσκειν.

† *Satisfeciſſe viſus ſim*] Ita libri vulgati & detetiores. Optimus tamen Pariſienſis, qui hic inter bonum & iniquum eſt, editum habuit *niſus.* ἀρχαϊκώτερον illud pro *nixus.* Sic apud Tacitum lib. I. Annalium: *Seque inferre munitoribus niſi*; & aliquanto poſt; *eniſaque legiones &c.* Vide Valerium Probum.

1. *Quæ à Græcis una στρατηγηματικῶν appellatione comprehenſa ſunt*] Scripti codices, quos accuratiſſimus Scriverius inſpexit, cum editionem ſuam formaret, στρατηγημάτων eidem exhibuerunt; quod ipſe non damnavit, at in textum immiſit. Eodem modo legebatur in optimis noſtris membranis, quarum opera ſæpiſſimè uſus ſum. Infra: *ut parent gratiam στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων.*

2. *Ita enim conſilii quoque & providen-*

cti duces erunt, unde illis excogitandi gerendique ſimilia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de eventu trepidet inventionis ſuæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficior etiam, rerum geſtarum ſcriptores indagine operis ſui hanc quoque partem eſſe complexos: & ab auctoribus, exemplorum quicquid inſigne aliquo modo fuit, traditum. Sed (ut opinor) occupatis velocitate conſuli debet: 1 longum eſt enim ſingula & ſparſa per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi: & hi, qui notabilia excerpſerunt, ipſo velut acervo rerum, confuderunt legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, ut quemadmodum res poſcet, ipſum quod exigitur, quaſi ad interrogatum exhibeatur; circumſpectis enim generibus, præparavi opportuna exemplorum veluti conſilia. 2 Quo magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, 3 in tres libros ea diducimus.

IN

videntia] Perperam *prudentia* habuit adſcriptum ora libri Pariſienſis. Omnes calamo exarati, & excuſi *providentia* legunt, uno conſenſu: quod & rectum eſt. Tria parandæ artis militaris fundamenta ſunt, quæ leviter attingere videtur Frontinus in efformando bono Imperatore. Primum eſt διὰ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῆς ἐκ τούτων κατασκευῆς, hiſtoriæ nimirum πραγματικῆς lectitatio, & diligens rerum earum obſervatio. Alterum probatis experimentis comparatur, διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἕξεως καὶ τριβῆς. Tertium verò quaſi ad interrogatum exhibetur, videturque continere τὸν μεθοδικὸν τρόπον καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐμπείρων ἀνδρῶν παράδοσιν. Tactici ſolent appellare *doctrinam umbraticam*. Triplex ratio eſt diſciplinæ polemicæ, lectio hiſtoriæ, opera magiſtri, & uſus.

1. *Longum eſt enim ſingula & ſparſa per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi*] Infra Aquæductuum libello: *Ea, quæ ad univerſam rem pertinentia contrahere potui, more jam per multa mihi officia ſervato, in ordinem & velut in corpus deducta in hunc commentarium contuli.* Græci σωμάτιον ſimiliter vocant. Σωμάτιον Ἰλιάδος, & σωμάτιον Ὀδυσσείας. Longino περὶ ὕψους.

2. *Quo magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus.*] Quidam libri legunt hoc modo: *quo magis autem diſcreta rerum collocarentur varietate, aptè in tres libros, &c.* Concinnius, quàm vulgo excuſi.

3. *In tres libros ea diducimus*] Unde pronum eſt ſuſpicari, tres tantum

IN PRIMO ERUNT EXEMPLA, QUÆ COMPETANT PROELIO NONDUM COMMISSO.

IN SECUNDO, QUÆ AD PROELIUM ET 1 CONFECTAM PACATIONEM PERTINEANT.

TERTIUS, INFERENDÆ SOLVENDÆQUE OBSIDIONIS HABEBIT ΣΤΡΑΤΗΓΗΜΑΤΑ.

quibus deinceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori non injuſtè veniam paciſcar, ne me pro incurioſo reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percenſenda omnia monumenta, quæ utraque lingua tradita ſunt, ſufficiat? 2 unde multa tranſire mihi ipſe permiſi; quod me non ſine cauſſa feciſſe ſcient, qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verùm facile erit, ſub unaquaque ſpecie ſuggerere. Nam cum hoc opus, ſicut cetera, uſus potius aliorum, quàm meæ commendationis cauſſa

tum Strategematum libros initio conſcribere decreviſſe auctorem, quod & anteà quibuſdam non mediocriter doctis viſum fuit, & aliis rationibus obnoxium eſt. His poſtea quattum adjecit, ut arguunt verba iſta, quibus in librum quartum præfatur: *Multa lectione conquiſitis ſtrategematibus*, &c. Quare fruſtra eſt diligentiſſimus Stevvechius, qui quartum iſtum librum eſſe opus *de re militari* negat, & alios plures à Strategico conſcriptos latè ſuſpicatur; quod quamvis non negem poſtremum iſtud, ſaltem aliud eſt, quo prius evincam; cum majus otium erit. Longè quidem plura ſcripſit hic auctor, quæ ſimul cum aliis communi literarum jacturâ olim intercidere.

1. *CONFECTAM PACATIONEM*] Sic omninò legendum, nec quicquam mutamus. Aliàs tamen editum fuit, *pactionem*, teſtante Sciverio, cujus vocis τὸ ξένον antea mirabamur. Cicero libro III. Officiorum: *Regulus non debuit conditiones, pactionesque bellicas & hoſtiles perturbare perjurio.* Idem ferè retinent antiquæ membranæ à nobis inſpectæ, niſi quod *pacionem* exhibeant, mendosè magis quàm ἀρχαϊκῶς. Vix puto è penu Frontiniana.

2. *Unde multa tranſire*] Vetus Pariſiis editus immittit voculam, *& tranſire*: quod videtur παρέλκειν. Statim in eodem libro; *quaque*, pro *unaquaque ſpecie* nimis jejunum, nec probum.

1. Qua

cauſſa aggreſſus ſim, adjuvari me ab his, qui aliquid illi adſtruent, non argui credam. Si qui erunt, quibus volumina hæc cordi ſint, meminerint, ut parent gratiam στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων per quam poſſimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, 1 quæ à duce providè, utiliter, conſtanter, 2 magnificè fiunt, 3 στρατηγηματικὰ habebuntur, ſi in ſpecie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum proprie vis in arte ſolertiaque poſita proficit, tam ubi cavendus, quàm ubi opprimendus hoſtis ſit. Qua in re cum verborum quoque illuſtris exſtiterit effectus, ut factorum, ita dictorum exempla poſuimus. Et Species eorum, quæ inſtruant ducem in his quæ ante prœlium gerenda ſunt:

INDEX

1. *Quæ à duce providè*] Et hæc innuunt, ſuprà *providentia* legendum, repugnantibus gloſſis oræ Pariſienſis editionis adſcriptis. Eodem codice paullo poſt τὸ *magnificè* præpoſitum eſt, quod nos retento meliorum ordine jubemus ſequi. Lege Leonem Imp. περὶ τοῦ οἷον δεῖ εἶναι τὸν στρατηγόν.

2. *Magnificè fiunt*] Additum eſt in eodem P. *& partiuntur*: quod ſi non rectè poſitum fuit, ſaltem de gloſſemate ſuſpicimus.

3. *Στρατηγηματικὰ habebuntur*] Correctorum ſphalmata agnoſco ex hac connexione diſtortâ, quam P. exhibuit, in quo pro geminis vocibus receptis intruſæ duæ aliæ, *gratiam habebunt*; & mox *gratia* pro στρατηγήματα legitur. Unde unde tam mendoſa ſcriptura? Sed reſpexit forſan ad præcedentem periodum imperitus ille, quiſquis fuit, qui tam malam manum admovit emendandis operis, & ſuâ incuriâ vitium lectionis repræſentavit. Nobis placet, ut edidimus ad aliorum normam; & approbo quorundam cenſuram, qui non tam στρατηγηματικῶν, quàm ſinceræ lectionis & emendatæ gratiam habebunt.

INDEX CAPITUM.

CAP. I. *DE occultandis conſiliis.*

CAP. II. *De explorandis conſiliis hoſtium.*

CAP. III. *De cuſtodiendo ſtatu belli.*

CAP. IV. *De traducendo exercitu per loca hoſtium infeſta.*

CAP. V. *De evadendo ex locis difficillimis.*

CAP. VI. *De inſidiis in itinere factis.*

CAP. VII. *Quemadmodum ea quibus deficimur videantur non deeſſe, aut uſus eorum expleatur.*

CAP. VIII. *De diſtringendis hoſtibus.*

CAP. IX. *De ſeditione militum compeſcenda.*

CAP. X. *Quemadmodum intempeſtiva poſtulatio pugnæ inhibeatur.*

CAP. XI. *Quemadmodum incitandus ſit ad prœlium exercitus.*

CAP. XII. *De diſſolvendo metu, quo milites ex adverſis omnibus conciderunt.*

SEXTI

SEXTI JULII FRONTINI, VIRI CONSULARIS, STRATEGEMATICΩN LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De occultandis Conſiliis.

EXEMPLUM I.

1 M. Porcius Cato, devictas à ſe Hiſpaniæ civitates exiſtimabat 2 in tempore rebellaturas, fiducia murorum. Scripſit itaque ſingulis, ut diruerent munimenta, minatus bellum, niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolaſque univerſis civitatibus eodem die reddi juſſit. Unaquæque urbium ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit

1 *M. Porcius Cato*] In Vet. Pariſ. eſt *Portius*. Sed prior eſt originalis γραφή. Ut ab ove Ovii, aſino Aſinii: Sic à porco Porcii, non Portii. Ita minutiſſima etiam ſunt ἀρχαῖα; ac vilia mihi aurea.

2 *In tempore rebellaturas*] Lib. II. cap. I. *exiſtimavit ardori cedendum in tempore:* id eſt, opportunè, in occaſione. De Celtiberis loquitur Hiſpaniæ populis, apud quos CCCC. ſimul urbium muros, quæ intra Bethini amnem ſitæ erant, uno die ſolo æquavit. Hiſtoria refertur à Polybio & Appiano in Hiſpanicis. Addam Plinium, ſeu quiſquis auctor eſt, de Vir. Illuſtr. à quo hæc verbotenus ferè deſumpta: *Conſul Celtiberos domuit; Et ne rebellare poſſent, literas ad civitates ſingulas miſit, ut muros diruerent: quum una-*

potuit facere, ſi omnibus idem denuntiari [1] notum fuiſſet.

II. [2] Himilco dux Pœnorum, ut in Siciliam [3] inopinatus appelleret claſſem, [4] non pronunciavit quo proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat, quam partem peti vellet, univerſis gubernatoribus dedit ſignatas; præcepitque, ne quis legeret, [5] niſi vi tempeſtatis à curſu prætoriæ navis abductus eſſet.

III. C. Lælius [6] ad Syphacem profectus [7] legatus, quoſdam ex tribunis & centurionibus, per ſpeciem ſervitutis

quæque ſibi ſoli imperari putaret, fecerunt: id eſt, confeſtim obtemperaverunt. Auguſt. Nerrucius in monumento hujus triumphi: PAREANT. ERGO ET. NOSCANT. OMNES. S.P.Q.R. IMPERIUM. DEOR. NUMINE. ET. MILITUM. FORTITUDINE. ET. TUERI. ET. REGI.

1. *Notum fuiſſet*] *Notum tunc fuiſſet*, Par. Cod.

2. *Himilco dux Pœnorum*] Sequimur lectionem optimorum & doctiſſimorum virorum Caſauboni & Scriverii, quæ eſt *Himilco*, non *Hamilcar*; ut malè in V.P. editum. Et mirum eſt, à vulgatis illud hactenus rerentum; & à Plantino recuſum. Qui hiſtoriam ſive ſtrategema ex Polyæno novit, lib. V. ep. 2. de correctione non dubitabit. Nec aliter video pridem legiſſe Schefferum de milit. navali veterum, lib. III. c 3.

3. *Inopinatus*] Scriptum fuit in in meo *inopinanter*; cujus margini, ne quid diſſimulem, alius adſcripſit *inopinans*, pro *inopinatus*: quod vix Latinum cenſeo. Alii omnes *inopinatus*. Gloſſæ *inopinanter*: *ἀπροσδοκήτως*. Certè aut *inopinatus* ſcribendum, aut *inopinanter*. Exempl. 8. *Sub quibus inopinato bello affuſus*. cap. IV. *inopinatus Thermopylas trajecit.*

4. *Non pronuntiavit*] Ita melius, quàm *pranuntiavit*; quod eſt in noſtro MS. Nam *pronunciare*, eſt *palam pronunciare*, lib. II. cap. 7. ex. 1. ſive *palam dicere*, ut explicat ſeſe infra; *palam pronunciare*; ubi perperam, *porrò nunciare* ſubſtituunt. Iſidorus de Pharo: *Vſus ejus &c. ad pronuntianda valla, portuſque introitus.*

5. *Niſi vi tempeſtatis*] MS. *niſi vi & tempeſtate.* Figura eſt ἓν διὰ δυοῖν. Malo receptum: *niſi vi tempeſtatis.* Sic *vis venti* legitur apud Lucret. *Curſus* navis ὁ πόρος. Græci magiſtri: Πόρος δὲ κυρίως ἐπὶ ὑγρῶν λέγεται. Nihil frequentius apud bonæ notæ ſcriptores.

6. *Ad Syphacem*] *Symphacem* junior Pariſina. Græcis eſt *σύφαξ*, non *σύμφαξ*: & ita reliquis Latinis.

7. *Legatus, quoſdam ex tribunis, &c.*] Et hoc loco patet veſtigium incutiæ, quâ correctorum operæ ſæpiuſculè Vet. Par. deformarunt, malè interpungendo, & ſuo

tis ac miniſterii exploratores ſecum duxit, ex quibus L. Statorium, quia ſæpius in eiſdem caſtris fuerat, quidam ex hoſtibus videbantur agnoſcere, occultandæ conditionis ejus cauſſa, 1 baculo, ut ſervum, caſtigavit.

IV. Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc 2 nemini volebat commiſſum, nihil nuntio reſpondit, qui ad eum 3 à filio erat miſſus: tamen virga, eminentia papaverum capita, cum forte in horto ambularet, 4 decuſſit. Nuntius ſine reſponſione reverſus, renunciavit adoleſcenti Tarquinio, quid agentem patrem vidiſſet; ille intellexit idem eſſe eminentibus faciendum.

V. C. Cæ-

ſuo arbitrio factum ex vocibus diſtorquendo. Scriptum fuit, ut heîc editum; unde incurioſi nimis illi ediderunt, *legatos quoſdam ex tribunis*: Corruptè κὴ κατ' ἀνιςοϱίαν. In eadem editione paullo pòſt, *quem quidem*, pro *quidam ex h.* legitur.

1. *Baculo, ut ſervum, caſtigavit*] Tacitus II. Hiſtoriarum: *Sumptum de eo ſupplicium ſervilem in modum.* Et propriè *caſtigavit*, dixit, quod verbum paſſim extenditur ad fuſtes & flagella. Ita Latinus τὸ Pauli ὑπωπιάζειν, *caſtigo* vertit. Optimæ Gloſſæ; *Caſtigat*: νυθετεῖ, δέρει. Facil. l. 3. π. de Offic. Præf. Vig.

2. *Nemini volebat commiſſum*] Ita primus omnium Modius correxit; cujus emendationi tres ſcripti Scriveriani reſpondent, & ipſe ſuorum inſpector Scriverius. Omnino rectè. Nam quod vulgò inferciunt *innoteſcere*, è gloſſa eſt. Quod ſequitur, *tamen*; id *tantum* explico. Et ita quandoque ſumptum memini. Vellejus. II. *Nec tamen in eos, qui contrà arma tulerant, ſed in multos inſontes ſævitum.* Ubi fruſtrà ſunt correctores, qui receptum in *tantum* emendare conati ſunt.

3. *A Filio*] Sic idem Modius; cum antea eſſet, *à conſilio*. Sed quod inter conſilia retulit Strategicus, Florus ſuperbiam fuiſſe interpretatur; melius alii prudentiam & calliditatem ſummam, ac conſilium evulgaretur, fuiſſe volunt.

4. *Decuſſit*] In MS. meo, *excuſſit*. Prius placet, nec aliter ſcripſit Frontinus; nec aliter Florus: *eminentia forte papaverum capita virgulâ decuſſit.* Conveniunt omnes præter Ovidium, qui dicit, liliorum capita excuſſiſſe. Græcis ſunt κωδίαι vel κώδυαι *papaverum capita eminentiora*, τῶν μηκώνων κεφαλαί. Plinius lib. XIX. cap. 8. de papavere: *Fuiſſe autem in honore apud Romanos ſemper, indicio eſt Tarquinius Superbus, qui legatis à filio miſſis decutiendo papavera in horto altiſſima, ſanguinarium illud reſponſum hac facti ambage reddidit*:

V. C. Cæſar, 1 qui ſuſpectam habebat Ægyptiorum fidem, per ſpeciem ſecuritatis, inſpectione urbis, atque operum, ac ſimul 2 licentioribus conviviis deditus, videri voluit captum ſeſe gratia locorum, 3 & ad mores Alexandrinos vitamque deficere: atque inter eam diſſimulationem præparatis ſubſidiis, occupavit Ægyptum.

VI. Ventidius Parthico bello adverſus Pacorum Regem, non ignarus Pharneum quendam, 4 natione Cyrreſten, ex his, qui ſocii videbantur, omnia quæ apud ipſos agebantur, nuntiare Parthis; perfidiam Barbari ad utilitates ſuas convertit. Nam quæ maxime fieri cupiebat, ea vereri ſe ne acciderent: quæ timebat, ea ut evenirent optare ſe ſimulabat. Solicitus itaque, ne Parthi ante tranſirent Euphraten, 5 quàm ſibi supervenirent legiones, quas in Cappadocia trans Taurum habebat, ſtudioſè cum proditore egit, ut ſolenni perfidia Parthis ſuaderet, per Zeugma trajicerent exercitum, 6 qua & breviſſimum iter eſt, 7 & omiſſo alveo Euphrates decurrit. Namque ſi illac venirent, aſſevera-

Nempe, *idem eſſe eminentibus faciendum.* Parile quid de Thraſybuli Mileſio à Dionyſ. refertur. IV. 63. antiq. Rom.

1. *Qui ſuſpectam habebat Ægyptiorum fidem*] Suſpecta mihi illorum lectio eſt, qui *perſpectam* malunt minimè addicentibus libris. Gloſſ. *Perſpectus* (πυθηπικῶς, id eſt, *perſpicax*) ἐυπερόρατος. *Suſpectus*, ὕποπτος. Hoc à Frontino eſt, illud minus.

2. *Licentioribus conviviis*] MS. noſter *licentioſis*. Quod nullo jure damno. In Vet. Gloſſario *licentioſus* exponitur παῤῥησιαςικὸς. Infrà: *liberaliſſimæ Cyri epulæ.*

3. *Et ad mores Alexandrinos V. q. deficere*] Alias, *ut ad m. A. v. q. deficeret.* Atque ita in ſeniore Pariſienſi.

4. *Natione Cyrreſten*] Legunt heîc libri *Tyrieſtem*, teſtante Modio. *Cyrreſtes* (non *Cyreſtes*, ut in Plantinianâ) dictus à Cyrro, urbe Syriæ. Stephanus: Κυῤῥέςης, πολίτης Κύῤῥου. Alii *Phaneum*, legunt, pro *Pharneum.*

5. *Quàm ſibi ſupervenirent legiones*] Ex improviſo nimirum & inopinanter ſupervenirent.

6. *Quà & breviſſimum iter eſt*] Ἀρχαϊκῶς *itiner* in Vet. MS. Quod indignum eſt ævo noſtri Julii. Sic apud Manilium: *Fecit & ignotis itiner.* Itiner ἀποδημία, ἐμπορεία, quod magis Poëticū. Gloſſarium: ἐυθεῖα ὁδὸς, *itiner.*

7. *Et omiſſo alveo*] Perperam *emiſſo* in P. Ζεῦγμα πόλις συρίας ἐπὶ τῷ ἐυφράτῃ. Stephanus. In noſtro MS.

verabat ſe opportunitate collium uſurum, 1 ad eludendos ſagittarios. Omnia autem vereri, 2 ſi ſe in patentes campos projeciſſent. Inducti hac affirmatione Barbari, inferiore itinere, 3 per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fuſiores ripas, 4 & ob hoc operoſiores pontes jungunt, inſtrumentaque moliuntur, quadraginta amplius dies impenderunt: quo ſpacio Ventidius ad contrahendas uſus eſt copias: eiſque triduo antequam Parthus adveniret receptis, 5 acie commiſſa, 6 vicit Parthos, & interfecit.

VII. 6 Mi-

MS. *Decucurrit*, pro *Decurrit*, quod propriè etiam de fluminibus dictum. Sic *decurſus aqua* apud Lucret. & Virgilium.

1. *Ad eludendos ſagittarios*] Probant correctores *excludendos*, quod minus ſapit. Donatus ad illud Terentii Eunuchi: *eludet ubi te victum. Eludere*, inquit, *propriè gladiatorum eſt, cum vicerint. Cicero: quamdiu etiam furor iſte tuus eludet? Eludere eſt finem ludo imponere.* Qui ſcriptorem hunc novit, de lectione non dubitabit.

2. *Si ſe in patentes campos projeciſſent*] Iſtud *in* non magis hic probum eſt, quàm quod editionum vetetrima habuit *infra: ſi ſe infra patentes campos projeciſſent.* Nihil mutamus, præſertim cum ſit mira quædam aliàs librorum conſonantia receptam γραφὴν propugnantium, quod & multis ex locis manifeſtum. Lib. II. cap. 2. *à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campeſtria teneri*; *Pœnos in plana deduxit.* Ubi *campeſtria* vocat, quæ eodem libro cap. 5. *patentia*; Græci πεδινὰ χωρία. Appulejus: *Immitto me campis ſubpatentibus*, id eſt, *in*, non *infra* campos. Varus lib. III. Excellentium:

Tum litterator creditos
Ludo Faliſcum liberos,
Cauſatus in campi patens,
Extraque muros ducere,
Spatiando paulatim trahit
Hoſtilis ad valli latus.

3. *Per circuitum*] Circuitus, περίοδος. Agathias l. III. πορείας διαλανθανούσας vocavit. Ex. II. *tanquam circuitu majore hoſtem aggreſſurus.*

4. *Et ob hoc operoſiores pontes jungunt*] Hęc lectio non cohæret: quare Cl. Salmaſius *operoſiore ponte* legendum exiſtimat. *Ripas ponte jungere*, rectum & Latinum eſt. Scriver.

5. *Acie commiſſa*] Vet. Cod. Par. addit, *copiis*: legitque; *acie commiſſa, copiis vicit Parthos*, &c. Quod mihi videtur παρέλκειν. Infra lib. III. *acie commiſſâ, impeditos religione hoſtes vicit. Commiſſá*, eſt initâ & accensâ. Salluſtius, *Quibus dictis mox prælium commiſêre*, Πόλεμον καθίσταντο. Nam hoc eſt pugnam, aciem, prælium committere. Græci dicunt συγχεῖν καὶ ἐνίστασθαι τὸν πόλεμον. Et in Gloſſis abſolutè *committere* exponitur, συμβάλλειν μάχην.

6. *Vicit Parthos & interfecit*] Legendum

VII. 1 Mithridates circumvallante Pompejo, fugam in proximam diem moliens, hujus conſilii obſcurandi cauſſa, latius & uſque ad applicitas hoſti valles, 2 pabulatus, colloquia quoque cum pluribus, avertendæ ſuſpicionis cauſſa, 3 in poſterum conſtituit. Ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri juſſit. Secunda deinde vigilia, præter ipſa caſtra hoſtium agmen eduxit.

VIII. Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus Germanicus, 4 cum Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret majore bellum molitione inituros, ſi adventum tanti ducis præſenſiſſent, profectionem ſuam 5 cenſu obtexuit Galliarum. Sub quibus 6 inopinato bello affuſus, contuſa immanium ferocia nationum, provinciis conſuluit.

IX. Clau-

gendum ex MS. *vicit Pacorum & interfecit*. Sic me docuit vir optimus & amiciſſimus Joh. Fred. Gronovius ex Floro libro IV. cap. 9. & Juſtino XL. 4. Nihil notius illo bello inter Ventidium & Pacorum. Lege Plutarchum in Antonio & Appianum in Parth. Tacitus Germ. *Intra Ventidium dejectus Oriens*.

1. *Mithridates*] Pariſinus, *Mythridates*. MS. veriùs *Mithradates*, Græcâ formâ: Μιθραδάτης enim efferunt, quod Latini *Mithradates a* in *i* non *Mythridates*. In nummis antiquis, quorum copiam mihi fecit doctiſſimus antiquarius Clivenſis, H. Evvichius, ita conceptum hoc nomen: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ.

2. *Pabulatus*] Verbum caſtrenſe eſt, tacticis non oratoribus ſolenne. Vide Gellium lib. XVII. c. 2.

3. *In poſterum*] Sic deciſim libri. MS. tamen *impoſterum*. De quo, etſi leve ſit, monendum putavi. Prius placet κατ' ἔλλειψιν. Et ſic Græci loquuntur τῇ ὑστεραίᾳ, ſive τῇ ἐπιούσῃ.

4. *Cum Germanos, qui in armis erant*] Id eſt, armati. Sic apud Varronem: *Servi in armis contra dominos*. Heliodorum: ἐν ὅπλοις ἄνδρες. Act. I. 10. ἐν λευκῇ ἐσθῆτι. Jacob. II. 2. ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Eodem modo Solinus cap. 2. *Campus Ennenſis in floribus ſemper*.

5. *Cenſu obtexuit*] Minus rectè & concinnè *ſenſu* in P. editum eſt. Nec placet Modio quod ſequitur: *Sub quibus*; cum præcedentia alii ſic legant: *profectionis ſuæ ſenſus obtexuit Galliarum*.

6. *Inopinato bello affuſus*] Nihil notius utriuſque linguæ Scriptoribus, quàm confuſio πολέμου & μάχης: quæ duo tamen Criticis differunt. ἄλλο πόλεμος καὶ ἄλλο μάχη. In Leonis Imp. Conſtitutionibus

IX. Claudius Nero, cum cuperet Haſdrubalem, copiasque ejus, antequam Hannibali fratri 1 jungerentur, occidere, idcircoque feſtinaret, ſe Livio Salinatori collegæ ſuo, cui bellum mandatum fuerat, (parum fidens viribus, quæ ſub ipſo erant) adjungere, neque tamen diſceſſum ſuum ab Hannibale, cui oppoſitus erat, 2 ſentiri vellet, decem millia fortiſſimorum militum delegit, præcepitque legatis, quos relinquebat, ut eædem ſtationes & vigiliæ æque agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies caſtrorum ſervaretur, ne quid Hannibal ſuſpicatus, auderet adverſus paucitatem relictorum. 3 Cum deinde in Umbria, occultatis itineribus, collegæ ſe junxiſſet, vetuit caſtra ampliari, ne quod ſignum adventus ſui daret Pœno; 4 detracturo pugnam, ſi Conſulum junctas vires intellexiſſet. Igitur inſcium duplicatis aggreſſus copiis ſuperavit, & velocius omni nuntio, rediit ad Hannibalem. 5 Ita ex duobus calidiſſimis ducibus Pœnorum, eodem conſilio alterum celavit, alterum oppreſſit.

X. The-

bus πολέμου καιρὸς vel ἡμέρα & μάχης καιρὸς pro eodem ponuntur. Ita apud alios. De Romanis vetuſtioribus non loquar, Livio, Cæſare, cæteris; quibus nihil frequentius eſt, quàm poſitio harum vocum invicem, *belli & pugnæ*. Latinus Pacatus in Panegyrico Theodoſii: *locum bello ante capere, ſpeculatum egredi*. Poſtea; *Vix fluvium manus invicta tranſierat; jam locum belli tenebat*. Sic apud Poëtam: μνήσασθαι μάχης ἠδὲ δηϊοτῆτος, aut θούριδος ἀλκῆς. Quod quamvis à Veteribus non obſervatum, tamen obſervatione dignum eſt.

1. *Iungerentur, occidere*] Vet P. *jungerentur, excidi*. Inepte.

2. *Sentiri vellet*] Idem, *velle*. *Facies caſtrorum*, ut *facies urbis* apud Salluſtium.

3. *Cum deinde in Vmbria*] Alias, *demum*. In MS. *occultis* pro, *occultatis itineribus*. Perperam: Lib. II. cap. 5. *parte quoque navium poſt quadam promontoria occultata*.

4. *Detracturo pugnam*] Quid illud *detracturo*? Haud dubiè legendum *detrectaturo*. Ut Livio *detrectare militiam*.

5. *Ita ex duobus callidiſſimis ducibus*] MS. *calidiſſimis*, ex Græcâ figurâ: Sic θερμὸν Ariſtophanis interpres in Pluto exponit παράδοξον, τολμηρὸν, εὐκίνητον. Placet tamen adſentientibus reliquis *callidiſſimis*. Callidiſſimus dux εὐτεχνὴς καὶ πολύβουλος. Nepos noſter Hannibale: *Fabius callidiſſimus Imperator*. Explicat Frontinus ſeſe infrà cap. 8. ex. 7. *propter calliditatem & peritiam bellandi*.

1. Le-

X. Themiſtocles Athenarum Dux exhortans ſuos ad ſuſcitandos feſtinanter muros, quos juſſu Lacedæmoniorum dejecerant, 1 legatis Lacedæmone miſſis, qui interpellarent, reſpondit venturum ſe ad diluendam hanc exiſtimationem, & pervenit Lacedæmonem: ibi ſimulato morbo 2 aliquantum temporis extraxit, & poſtquam intellexit ſuſpectam eſſe tergiverſationem ſuam, contendit, falſum ad eos 3 rumorem perlatum; & rogavit, ut mitterent aliquos 4 ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. 5 Suis deinde clam ſcripſit, ut eos, qui veniſſent, retinerent, donec refectis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas eſſe Athenas, nec aliter principes eorum redire poſſe, 6 quàm ſi ipſe remiſſus foret: quod facile præſtiterunt Lacedæmonii, ne unius interitum multorum morte penſarent.

XI. L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cum conſtituiſſet occultare ſollicitudinem ſuam, ne reliqui trepidarent,

1. *Legatis Lacedæmone miſſis*] Mendosè *Lacedæmonem* habuit Pariſienſis. Nam legatos Lacedæmone Athenas miſerunt: Lege Thucyd. lib. I. & Diodorum XI.

2. *Aliquantum temporis extraxit*] Idem liber *temporum*: Duriuſculè. Tempora, χρόνιφοι, vide Chariſium. *Extrahere*, eſt diem de die proferre. Juſtinus in eadem narratione: *Diem de die proferendo, ſpatium conſummando operi quærebat.* Alio ſenſu dixit Val. Maximus lib. II. cap. 10. *diem extrahere*, quod Agellio eſt, *diem eximere*; cui contrarium eſt *diſcindere*. Gloſſæ Veteres: *Diſcindendi* τμητέας, ἐν τῷ τέμνειν τὰς δίκας.

3. *Rumorem perlatum*] Τὸ *perlatum* omittit idem Par. Παρεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας μὴ πιστεύειν κεναῖς φήμαις. Nepos: *apud eos contendit falſa his eſſe delata.*

4. *Ex principibus*] Civitatis. ἐκ τῶν πρώτων τῆς πόλεως: Principes ſunt πρῶτοι. Auctor apud Ariſtophanis Scholiaſten: ἀλλ᾽ ἐπιλεψάμενος αὐτῶν ἄνδρας τῆς εὐνοίας καὶ πίστει διαφέροντας, πρέσβεις ἐκπέμψαι. Polyænus vocat κατασκόπους ἀρίστους.

5. *Suis deinde clam ſcripſit*] Juſtinus: *Tum Themiſtocles per ſervum Magiſtratibus ſcribit Athenienſium.* Paullo aliter Diodor. XI. Et ſtatim: *operibus refectis* de ædificatione dixit. Ita vocem λιποτελέσματος uſurpant Plutarchus & Polyb. Ariſtoteles ἔργον vocat initio Nicomach. Nihil frequentius JCtis.

6. *Quàm ſi ipſe remiſſus*] Iſtud *ſi* Pariſ. excludit. Retineo in ſequentibus lectionem: *Quod facile præſtiterunt Lacedæmonii*, non

darent, paulatim ſe inflectens, tanquam circuitu majore hoſtem aggreſſurus, converſo agmine, ignarum rei quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

XII. Metellus Pius, in Hiſpania interrogatus, quid poſtera die facturus eſſet, 1 Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet, inquit, comburerem.

XIII. M. Licinius Craſſus, percontanti, 2 quo tempore caſtra moturus eſſet, reſpondit, 3 Vereris ne tubâ non exaudias?

Lacedæmoniis; ut in eodem exemplari fuit editum.

1. *Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet (inquit) comburerem*] Scriptor de Viris Illuſtribus cap. 61. *Quum omnia proprio & ſubito conſilio ageret, amico cuidam quid acturus eſſet roganti: Tunicam, inquit, meam exurerem; ſi eam conſilium meum ſcire exiſtimarem*: ubi vulgò malè legitur *exuerem* ἀντὶ τοῦ *exurerem*. Quod miror à doctiſſ. Schotto intactum.

2. *Quo tempore caſtra moturus eſſet*] Ducturus exercitum: ut apud Poëtam, *Nos caſtra movemus*, in perſonâ Imperatoris. Movebantur autem caſtra poſt exauditam tubam. Pollux l. 10. §. 19. ὑπεσημήναντο οἱ σαλπιγκταὶ τὸ εἰς ἔφοδον. Unde ingens ὑστερολογία ab Appulejo commiſſa eſt in illis: *caſtra commovit, & aciem direxit, & claſſicum perſonavit.* Nam claſſicum perſonare, eſt ſignum φωνικὸν, quod caſtrorum commotionem & aciei directionem præcedit. Par exemplum de Antigono notarunt Hiſtorici. Qualem πελαργίαν magnus Caſaubonus obſervat ad Theophraſti characteres ethicos. Solebant verò Duces Athenienſium ſcripto ſignificare, quid opus facto ſuis centurionibus & tribunis. Vide Suidam in πινάκιον.

3. *Vereris, ne tubam non exaudias*] In antiquo Par. *Vereri ſe, ne tubâ id audiat.* Aliis; *Vereris, ne tuba id audiat*, adnotante Scriverio. Et ſic in ora ſcriptum fuit libri Wecheliani, quo uſus olim præſtantiſſ. Modius. Quod non expreſſum, longeque minus eſt.

CAPUT II.

De explorandis conſiliis hoſtium.

EXEMPLUM I.

SCIPIO Aphricanus, capta occaſione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio ſervorum habitu 1 tribunos

1. *Tribunos & centuriones lectiſſimos*] Nihil mutandum: quanquam in Vet. Cod. Par. copula videatur παρέλκειν. Perperam: Nam

nos & centuriones lectiſſimos ire juſſit, 1 quibus curæ eſſet perſpicere regias vires: hi ut liberius caſtrorum poſitionem ſcrutarentur, equum de induſtria dimiſſum, tanquam fugientem perſectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cum nuntiaſſent, incendio confectum eſt bellum.

II. Q. Fabius Maximus 2 bello Hetruſco, cum adhuc incognitæ forent Romanis ducibus ſagaciores explorandi viæ, fratrem 3 Fabium Cæſonem, peritum linguæ Hetruſcæ, juſſit Hetruſco habitu penetrare 4 Ciminiam ſilvam, ante militi noſtro intentatam: quod is adeo prudenter atque induſtrie

Nam alii tribuni, alii centuriones. Frontinus ſupra, cap. I. C. *Lælius ad Syphacem profectus legatus, quoſdam ex Tribunis & centurionibus; &c.* Infra: *Imperavitque tribunis, & primis ordinibus & centurionibus;* id eſt, *primorum ordinum centurionibus.* Tacitus III. Hiſtor. *Occiſi ſex primorum ordinum centuriones.* Arrianus τῆς πρώτης σπείρας ἐπιστάτας appellat, & in agmine cum tribunis inceſſiſſe ante ſigna & circa ſigna perhibet: ἔπειτα τὸ σημεῖον τῆς πεντηκαιδεκάτης φάλαγγος, καὶ ἀμφ' αὐτὸ ὁ ἡγεμὼν τῆς φάλαγγος Οὐάλης, ὃς ὁ ὕπαρχος, καὶ οἱ χιλίαρχοι εἷς τέτακται, ὃ οἱ ἑκατόνταρχοι, οἱ τῆς πρώτης σπείρας ἐπιστάται. Vides primæ cohortis centuriones cum tribunis ab Arriano junctim recenſeri, ut ferè ſemper ab auctoribus aliis. Cæſar lib. VI. de Bello Gallico: *Labienus noctu tribunis militum, primiſque ordinibus convocatis, quid ſui ſit conſilii proponit.* Item lib. V. *primorum ordinum centuriones* appellat, quos & cum tribunis nominat: *Sabinus quos in præſentia tribunos militum circum ſe habebat, & primorum ordinum centuriones ſe ſequi jubet.* Ita paſſim alii.

1. *Quibus curæ eſſet perſpicere*] *Proſpicere* P.

2. *Bello Hetruſco*] Sine adſpiratione *Etruſco* in P. ut ubique. Placet editum ἀπὸ τοῦ ἑτέρου ὄρου: quod & Servius monuit. In eodem pro *Romanis* mox legitur XX. & τὸ *viæ* reticetur. Neſcio quo jure.

3. *Fab. Cæſonem*] Alii *C. Claudium* vocant, quos Livius citat lib. IX. 36. *Hetruſcus habitus* Floro eſt *paſtorius*, Τυῤῥηνός. In Romulo: *Latini, Tuſcique paſtores.* Tuſci autem & Hetruſci iidem. Sic Græcis τουσκία (non θουσκία) & τυῤῥηνία.

4. *Ciminiam ſilvam*] P. *Cuminam.* MS. *Geminiam.* Sed *Geminius*, pro *Ciminius* aut *Ceminius* feram lubens ſolenni errore. *Cuminam* autem puto in *Ciminam* mutandum: nam *Ciminus* & *Ciminius* dictus fuit iſte ſaltus, de quo quidam fruſtra dubitant; non *Cuminus.* Sic *Titus* fl. & *Titius* pro eodem dicebant Veteres. Ptolemæi

ſtrie fecit, ut tranſgreſſus ſilvam, [1] Umbros Camertes, cum animadvertiſſet non alienos nomini Romano, ad ſocietatem compulerit.

III. Carthaginienſes cum animadvertiſſent Alexandri ita magnas opes; ut Aphricæ quoque immineret, [2] unum ex civibus virum acrem, [3] nomine Hamilcarem Rhodinum, juſſerunt ſimulato exilio [4] ire ad regem, omnique ſtudio in amicitiam ejus pervenire: qua is potitus, conſilia ejus nota civibus ſuis faciebat.

IV. Iidem

mæi Græca τίτυν vocant, quem Plinius *Titium*. Virgilius Cimini montem & lacum memorat Æn. VIII. *Et Cimini cum monte lacum.* Mentio apud Livium in hac eadem narratione *Ciminia ſilva* & *Ciminiorum ſaltuum*, idemque etiam *Ciminii montis* meminit. Quod autem ſubjungit Frontinus, Ciminiam ſilvam ante militi R. intentatam fuiſſe; in eo Livium imitatur, à quo fermè & Flori & ipſius expreſſa: *Silva erat Ciminia magis tum invia atque horrenda, quàm nuper fuêre Germanici ſaltus.* Idem Hetruſcis literis eruditum fuiſſe hunc Fabii fratrem, qui Ciminiam ſilvam exploravit, & commercio linguæ fefelliſſe non obſcurè indicat, qui tamen hæc poſtremo adjicit: *Sed neque commercium linguæ, nec veſtis, armorumque habitus ſic eos texit, quàm quod abhorrebat à fide quenquam externum Ciminios ſaltus intraturum.* Quin & audaci ſimulatione eum ſe hoſtibus immiſcuiſſe, & principum ejus gentis colloquia petiſſe, clarè tradit. Quod *de nocte* Florus addidit; è genio ſuo eſt, ſed κατ' ἀνιστορίαν.

1. *Vmbros Camertes*] Corruptè *Cameretes* in MS. Locus enim Græcis Καμέρτη eſt vel Καμαρῖνον; Romanis *Cameria*, *Camarium* vel *Camerinum*. Reliqui verius *Camertes*. Τὸ ἐθνικὸν ἀ Καμέρτη. Atque ita Plinio vocantur. Inſcriptio Vet. in Hiſpania. NEC. BELLONA. QUAM. CAMERTES. ADORANT.

2. *Vnum ex civibus virum acrem*] *Acer* eſt δεινός. Sic lib. II. cap. 1. *miles acer.* Servius ad illud Virgilii: —— *acris Oronti. Fortis, aliàs velocis: quidam acrem in unamquamque rem vegetum ac nimium tradunt.* Et ita Græci ſuum δεινός.

3. *Nomine Hamilcarem Rhodinum*] Liber calamo exaratus: *Rodonum.* Scribo *Rhodanum.* Atque ita Juſtino vocatur lib. XXI. *Mittunt ad ſpeculandos ejus animos Hamilcarem, cognomento Rhodanum, virum ſolertiâ facundiâque præter cæteros inſignem.* Quod ſequitur in P. *ſtadium*, ut ὁδῷ παρέργῳ planè jubemus exulare.

4. *Ire ad regem*] Idem MS. *adire ad regem.* ἀρχαϊκῶς.

IV. Iidem Carthaginienſes 1 miſerunt, qui per ſpeciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentque conſilia noſtrorum.

V. M. Cato in Hiſpania, qui ad hoſtium conſilia aliâ viâ 2 pervenire non poterat, juſſit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptumque unum ex his in caſtra perferre incolumem: 3 tortus ille, omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

VI. C. Marius Cos. 4 bello Cimbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Ligurum fidem, literas eis miſit, quarum pars prior præcipiebat, ne interiores, 5 quæ præſignatæ erant, ante tempus certum aperirentur; eaſdem poſtea ante præſtitutum diem repetiit, & quia reſignatas repererat, 6 intellexit hoſtilia agitari.

Eſt etiam aliud explorandi genus, quo ipſi duces nullo extrinſecus adjutorio, per ſe provident. Sicut

VII. 7 Æmilius Paulus Cos. bello Etruſco apud oppidum Coloniam demiſſurus exercitum in planiciem, contem-

1. *Miſerunt, qui per ſpeciem*] P. *propter.* Cap. I. *Per ſpeciem ſervitutis & miniſterii*, & ibidem: *per ſpeciem ſecuritatis.* Hoc placet, illud minus. *Miſerunt, qui* eſt ἔλλειψις.

2. *Pervenire non poterat*] Malè *potuerat*, in P.

3. *Tortus ille*] In eodem *tortusque*. Ælianus apud Suidam: Ἐκεῖνον &c. στρεβλοῦσι, καὶ κατατεινόμενος ἀληθῆ λέγει. Synesius in epiſtolis, διὰ βασάνων τὴν ἀλήθειαν ἐξετάζ dixit.

4. *Bello Cimbrico & Teutonico*] Vitiosè *Cymbrico* editum fuit in Plantinianâ. Deinde *Theutonico* ſcribunt cum ſpiritu. Hoc ἀδιάφορον. In Scriptoro Viror. Illuſtrium lego: *Teutonas in Gallia apud aquas Sextias, Cimbros in Italia in campo Caudio vicit.* Teutonas ἀρχαϊκῶς pro *Teutones.* Alii vocant *Teutonos.*

5. *Quæ præſignatæ erant*] Ἐμφατικώτερον. Aliàs *ſignatæ* teſtante Scriverio. *Dies præſtitutus* eſt ἡ προθεσμία.

6. *Intellexit hoſtilia agitari*] Sic *hoſtilia facere* dixit Tacitus lib. XV. Annal. & *hoſtilia referre* Livius. *Legati retulerunt omnia hoſtilia.*

7. *Æmilius Paulus Cos. bello Etruſco apud oppidum Coloniam*] *Coloniam* retinet Ortelius. At conjicit Vir accuratiſſimus Joh. Fred. Gronovius: *Æmilius Papus Cos. bello Etruſco apud oppidum Telamona.*

templatus procul avium multitudinem [1] citatiore volatu è ſilva conſurrexiſſe, intellexit illic aliquid inſidiarum latere, quod & turbatæ aves, & ſimul plures evolaverant. Præmiſſis igitur exploratoribus, comperit decem millia Bojorum, excipiendo ibi Romanorum agmini imminere: eaque alio, quam expectabatur, latere, miſſis legionibus, circumfudit.

VIII. Similiter [2] Tiſamenes Oreſtis filius, cum audiſſet jugum ab hoſtibus natura munitum teneri, præmiſit ſciſcitaturos, quid rei foret: ac referentibus eis, non eſſe verum, quod opinaretur, ingreſſus iter, ut vidit [3] ex ſuſpecto jugo [4] magnam vim avium ſimul evolaſſe, neque omnino reſidere, arbitratus eſt latere illic agmen hoſtium: itaque circumducto exercitu [5] eluſit inſidiatores.

IX. Aſdrubal frater Hannibalis [6] junctum Livii & Neronis exercitum, quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent, intellexit; [7] quod ab itinere ſtrigoſiores notabat

na. Mihi nefas eſt, tanti viri conjecturam inceſſere. Ibi enim cum collega C. Atilio Regulo (qui in eâ pugnâ occubuit) feliciter adverſus Bojos pugnavit L. Æmilius Papus a. V. C. DXXIIX.

1. *Citatiore volatu è ſilvâ conſurrexiſſe*] Gloſſæ: κατὰ τάχος, *citatim.* Et ſtatim τὸ *ſimul* antè *plures* eliminat P.

2. *Tiſamenes*] Sic ediderunt operæ. *Tiſamenus* tamen legit Scriverius, niſi ignorantia ſit in mendo. Vulgo eſt, *Thyamenus.* Et in P. *Horeſtis* ſolenni more.

3. *Ex ſuſpecto jugo*] Minus rectè *ſuſcepto* à Stevvechio editum in Comment. ad lib. III. cap. 5. Vegetii.

4. *Magnam vim avium*] Ut apud Poëtam IV. Æneid. *Vis canum.* Alibi: *ni vis humana quotannis Maxima quæque manu legeret.*

5. *Eluſit inſidiatores*] P. *excluſit.* Vide quæ ſuprà ſcripſimus.

6. *Iunctum Livii & Neronis exercitum*] Sic emendavit de conjectura Stevvechius, cum vulgò induceretur *tunc Livii.* Nihil ineptius. Correctionem Stevvechianam corroborat Modii opinio, cui tale quid aut parile videtur deeſſe.

7. *Quod ab itinere ſtrigoſiores notabat equos*] Morabundos & tergiverſatores. Ita Scaliger in Catalectis *ſtrigoſum* notat à Lucilio dictum, non ἰσχνὸν, ut vulgo accipimus: Poſtea verò jumenta macilenta ita dicta, quaſi ſtrigare cogantur præ macie, & quia malè curata. Sabinus lib. VII. *equus ſtrigoſus.* Vetus Onomaſticum: *Strigoſus*, λαγαρὸς. Appoſitè Gloſſarium Cyrilli, Στελκτὸς (στελκτὸς, *ſtrictus,*

tabat equos, & coloratiora hominum, 1 ut ex via, corpora.

ſtrictus, δύστενωμένος, ἀπλατὴς: (ſcribo ϛελφνὸς) ϛελφνὸς, *ſtrigoſus*. Sic *ſtrigoſus habitus* & *ſtrigoſiſſimum corpus* apud Columellam. Agellius: *Equum ſtrigoſum & malè habitum, ſed equitem ejus uberrimum & habitiſſimum viderunt.* Inde eſt *ſtrigmentum* γλοιὸς. Gloſſ. Cyr. γλοιὸς, *ſtrigmentum*, *deſtrigmentum*. Aliud: *ſtrigmenta*, ξύσματα. Eſt autem ξύσμα, raſura.

1. *Vt ex viâ*] Illud *ut* excludit P. *Coloratiora* ſunt præ itinere & Solis ardore rubicunda. Alio ſenſu *peruſta* dicuntur à Calphurnio Flacco.

CAPUT III.

De cuſtodiendo ſtatu belli.

EXEMPLUM I.

ALEXANDER Macedo, cum haberet vehementem exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit, ut acie confligeret.

II. C. Cæſar bello civili cum exercitum veteranum haberet, hoſtium autem tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

III. Fabius Maximus adverſus Hannibalem, ſucceſſibus præliorum inſolentem, recedere ab 1 ancipiti diſcrimine, & tueri tantummodo Italiam conſtituit, Cunctatoriſque nomen, & per hoc ſummi Ducis meruit.

IV. Byzantii adverſus Philippum omne prœliandi diſcrimen vitantes, omiſſa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi ſe receperunt: aſſecutique ſunt, ut Philippus obſidionalis moræ impatiens recederet.

V. Haſdrubal Giſgonis filius ſecundo Punico bello 2 in Hiſpaniam ductum exercitum, cum P. Scipio inſtaret, per urbes

1. *ANcipiti diſcrimine*] Hoc vocant μάχην ἀμφισβήτητον. Curtius *ancipiti periculo* & *ancipiti acie* dixit. Varro quoque *ancipiti bello*. De Cunctatore Ennius: *Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.*

2. *In Hiſpaniam ductum exercitum*] Sic retinui. P. *victum*. Quod non probo.

1. *Neque*

urbes diviſit: itaque factum eſt, ut Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum diſtringeretur, in hyberna ſuos reduceret.

VI. Themiſtocles adventante Xerxe, quia neque in prœlio pedeſtri, neque finium tutelæ, 1 neque obſidioni credebat ſufficere Athenienſes, 2 auctor fuit eis liberos & conjuges 3 Trœzena, & in alias urbes emittendi, relictoque oppido, ſtatum belli ad navale prælium transferendi.

VII. Idem fecit in eadem civitate Pericles adverſum Lacedæmonios.

VIII. Scipio manente in Italia Hannibale, tranſmiſſo in Aphricam exercitu, neceſſitatem Carthaginienſibus impoſuit revocandi Hannibalem; ſicque à domeſticis finibus 4 hoſtile tranſtulit bellum.

IX. Athenienſes 5 cum Deceleam caſtellum ipſorum Lacedæ-

1. *Neque obſidioni*] Tolerandæ ſ. Aliàs legitur *ſubſidioni*, & mox *amandi* pro *emittendi*. Mod.

2. *Auctor fuit eis*] Adverſus Cyrſilum, qui ſuadebat Athenienſibus, ut in urbe manerent, Xerxemque reciperent; Cicero III. Off. Legitur etiam apud Demoſth. Ἐν τῷ περὶ στεφάνου λόγῳ.

3. *Trœzena*] Græcâ formâ, pro *Trœzenem*. Οἱ μὲν πλεῖστοι ἐς Τροιζῆνα ἀπέστειλαν, οἱ δὲ ἐς Αἴγιναν, οἱ δὲ ἐς Σαλαμῖνα: Herodotus. Conjuges & liberos Trœzena miſerunt, ſenes in inſulas deportarunt; ut inquit Ariſtides Oratione ὑπὲρ τῶν τεττάρων.

4. *Hoſtile tranſtulit bellum*] Legit Freinshemius *in hoſtiles*: Sed nullo negotio. Non expectandum ſed invadendum hoſtem potius rectè cenſuêre Politici; ita tamen, ut locorum ſitus cognitus ſit, & ut imperator ſciat, unde unde expediri commeatus poſſit. Quinimo ſemel hoſtem gravi clade affeciſſe, eſt patriam univerſam viciſſe. Eodem motu civitates omnes percutiuntur, & reſpirare non poſſunt, cum in jugulo hoſtile ferrum eſt. Accedit agrorum hoſtilium devaſtatio, direptio bonorum, aliaque belli incommoda. Quin & ſæpe ex hoſtium agris commentum & alimenta quis capit. Rectè alibi Juſtinus: Quippe aliter domi, aliter foris bella tractari, domi ea auxilia eſſe, quæ patriæ vires ſubminiſtrant, foris etiam hoſtem ſuis viribus vinci. Ita ſenſit Hannibal, ita & Scipio.

5. *Cum Deceleam caſtellum*] Editum in P. fuit *Deceliam*. Ut apud Nepotem Alcibiade: *Deinde Deceliam in Attica munierunt*. Sed utrumque ſcribunt periti correcto-

cedæmonii communiſſent, 1 & frequentius vexarentur, claſſem, quæ P[e]loponneſum infeſtaret, miſerunt: conſecutique ſunt, ut exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, revocaretur.

X. Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus, cum Germani more ſuo è ſaltibus & obſcuris latebris ſubinde impugnarent noſtros, tutumque regreſſum 2 in profunda ſilvarum haberent, 3 militibus per centum viginti millia paſſuum actis, non mutavit tantum ſtatum belli, ſed ſubjecit ditioni ſuæ hoſtes, quorum refugia nudaverat.

res. Græcis eſt Δεκέλεια, unde *Decelia* Latinorum, vel *Decelea*; ει in *e* vel *i*. Sic Ἀλεξάνδρεια, *Alexandria* & *Alexandrea*; Κασσάνδρεια, *Caſſandria* & *Caſſandrea*. Quæ veſtigia ſunt antiquitatis in Vet. libris & MSS. expreſſa. Deinde *caſtellum* vocat, quæ fuit δῆμος τῆς ἱπποθοωντίδος φυλῆς.

1. *Et frequentius*] Idem P. *& frequenter*.

2. *In profunda ſilvarum haberent*] Elocutio Græcenſis, à quâ non abhorret noſter Frontinus. Sic *profunda ſilva* reperio apud Lucretium & Virgilium.

3. *Militibus per C. Viginti &c.*] Scriverius ex ingenio ſuo & ubique, *limitibus*.

CAPUT IV.

De tranſducendo exercitu per loca hoſti infeſta.

EXEMPLUM I.

1 ÆMILIUS Paulus Cos. cum in Lucanos juxta littus 2 anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini

1. *ÆMilius Paulus*] Perperam *Laulus* in Plantiniana: Et ſtatim *Pucanos* pro *Lucanos*. Sed eſt tranſpoſitio typographica. Nam L. in *Laulus* ponendum fuiſſet, ubi P. in *Pucanos*; & contra. Sic omnibus vocatur hiſtoricis *Paulus Æmilius*, vel *Æmil. Paulus*. Amant enim cognomen nonnunquam præponere. Nihil frequentius Tacito, Floro, Vellejo, aliis.

2. *Anguſto itinere*] Alia exemplaria, *anguſto*. Quomodo in P. typis editum inveni. Ineptè καὶ αὐτολέξως. Qui totum caput legerit, nihil mutabit. Ex. 2. *Tenentibus anguſtias Thebanis*. 3. *Cum ei aditus in fines eorum anguſti fierent*. Et ſic deinceps.

1. *Agmen*

tini ei claſſe inſidiati, 1 agmen ejus ſcorpionibus aggreſſi eſſent, 2 captivis latera euntium prætexuit, quorum reſpectu hoſtes inhibuere tela.

II. Ageſilaus Lacedæmonius, 3 cum præda onuſtus ex Phrygia rediret, inſequerenturque hoſtes, & ad locorum opportunitatem laceſſerent agmen ejus, ordinem captivorum ab utroque latere exercitus ſui applicuit: quibus dum parcitur ab hoſte, ſpacium tranſeundi habuerunt Lacedæmonii.

III. Idem tenentibus anguſtias Thebanis, 4 per quas tranſire habebat, flexit iter, quaſi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digreſſiſque ad tutanda mœnia, repetitum iter, quod deſtinaverat, emenſus eſt, nullo obſiſtente.

IV. Nicoſtratus Dux Ætolorum adverſus Epirotas, cum ei aditus in fines eorum anguſti fierent, per alterum locum irrupturum ſe oſtendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit ſuos paucos, qui ſpeciem remanentis exercitus præberent, & ipſe cum cetera manu, 5 qua non exſpectabatur aditus, intravit.

V. 1 Au-

1: *Agmen ejus ſcorpionibus aggreſſi eſſent*] Non inſtrumenta intellige, ſed ipſa tela ab hoſtibus excuſſa. Nonius: *Scorpio eſt genus teli.* Salluſt. hiſt. lib. III. *Quarum unam epiſtolam* (vulgo malè, *unâ epiſtolâ*) *fortè cum ſervo nacti prædatores Valeriani ſcorpione in caſtra miſere.* Hoc innuunt illa: *quorum reſpectu hoſtes inhibuêre tela.*

2. *Captivis latera euntium prætexuit*] Non placet, quod in nonnullis teſte Scriverio exaratum: *captivos lateri euntium prætexuit.* Sanutus: *exercitus latera captivis obtexit.*

3. *Cum prædâ onuſtus ex Phrygia*] *P. honuſtus ex Frygia:* antiquiori notâ. Πολλὰ τὰ ἐπιτήδεια τῇ στρατιᾷ εἶχε. Xenoph. Scribo παρεῖχε. Livius lib. I. *In latrones prædâ onuſtos impetum facere*, dixit. Et de fure Phædrus:

Onuſtus ſacrilegio cum diſcederet.

4. *Per quas tranſire habebat*] Solenne eſt Frontino, Græcorum ἔχω uſurpare ἀντὶ τοῦ δύναμαι. Cap. 5. Exempl. 1. *Sertorius in Hiſpania, cum à tergo inſtante hoſte flumen trajicere haberet.* Sic Cap. II. 2. *neceſſe habere decertare*, dixit. alibi. *neceſſe habere erumpere.* Et Cicero ſæpius: *habeo dicere.* Helleniſmus. Vide Nonium.

5. *Quà non expectabatur aditus, intravit*] Hæc poſtrema variè e-

V. 1 Autophradates Perſes, 2 cum in Piſidiam exercitum duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſimulata vexatione trajiciendi, inſtituit reducere: quod cum Piſidæ crediſſent, ille noctu validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum trajecit exercitum.

VI. Philippus Macedonum Rex, Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Ætolorum veniſſent acturi de pace, retentis eis, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit, ſecuriſque cuſtodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas trajecit.

VII. Iphicrates dux Athenienſium, adverſus Anaxibium Lacedæmonium in Helleſponto circa Abydon, cum tranſducendum exercitum haberet per loca, quæ ſtationibus hoſtium tenebantur, alterum autem latus ejus tranſitus abſciſſi montes premerent, alterum mare alueret, aliquandiu moratus, cum incidiſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſſimos quoſque, 3 quibus oleo ac mero

mendant docti, Stevvechius, *quà non ſperabatur aditus, intravit.* Idem aliàs τὸ *aditus* delet. Libri quidam, *quà non expectabatur, aditum intravit.* Atque ita in P. Sed vocem *aditus* omnibus modis delendam cenſet Magnus Salmaſius; ὀρθῶς τε ϗ κατὰ λόγον. Sic alibi de Scipione: *Quà non expectabatur, irrupit.*

1. *Autophradates Perſes*] Multùm eruditi conqueruntur de nominibus antiquis legendis, præſertim illis quę Perſicis propriora ſunt, vel ipſa Perſica. Rectius autem hic *Autophradates* vocatur, quàm *Autophraudates*, *Antophradates*, *Autophrodates*, vel *Androphrodates*: quæ omnia in vulgò editis leguntur. Meminit ejus è Græcis Diodorus lib. XV. In Nepote noſtro diverſimodè etiam hoc excuſum legitur. Ubi receptam lectionem noſtram ex pervetuſto Cod. ſuo Frontiniano confirmati Hyeron. Magius.

2. *Cum in Piſidiam*] P. *Piſſidiam*, & ſic deinceps: Malè. Lege Plinium lib. V. cap. 32.

3. *Quibus oleo ac mero calefactis*] Ad roborandas & conſervandas vires: more luctatoribus Romæ uſitatiſſimo. Auguſtus, centeſimum annum excedentem interrogans, quanam maximè ratione vigorem illum animi corporiſque cuſto-

mero calefactis, præcepit 1 ut ipſam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atque ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſſit à tergo.

VIII. 2 Cn. Pompejus cum flumen tranſire propter oppoſitum exercitum hoſtium non poſſet, aſſiduè producere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eandem perſuaſionem hoſte perducto, ne ullam viam ad progreſſum Romanorum teneret, repente impetu facto tranſitum rapuit.

IX. Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro trajici exercitum per flumem Hydaſpem, adverſus aquam aſſiduè procurrere juſſit ſuos: & ubi eo more exercitationis 3 aſſecutus eſt, ut Poro adverſa ripa caveretur, per ſuperiorem partem ſubito tranſmiſit exercitum. Idemque 4 Indi fluminis trajectu prohibitus ab hoſte, diverſis locis in flumine equites inſtituit immittere, & tranſitum minari: cumque expectatione barbaros teneret intentos, inſulam paulò remotiorem, primum exiguo, deinde majore præſidio occupavit, atque inde in ulteriorem ripam tranſmiſit. Ad quam manum opprimendam, cum univerſi ſe hoſtes effudiſſent, ipſe libero vado tranſgreſſus, omnes copias conjunxit.

X. Xeno-

cuſtodiiſſet: reſpondit, *intus mulſo, foris oleo.* Plin. XXIII. 24. Cælius VI. 6. Euſebius lib. IV. Demonſt. Euang. de facultate olei. ἔλαιον πάσης ἀμιγὲς ὑγρᾶς ὕλης φωτὸς αὐξητικὸν, πόνων θεραπευτικὸν, καμάτων ἀπαλλακτικὸν, τὸ τῶν ἐπαλειφομένων φαιδροποιὸν; φωτὸς δίκην ἀποστίλβον ταῖς μαρμαρυγαῖς, &c. Adde Lucianum περὶ γυμνασίων. Plutarchus Alexandro: πόνων ἀρωγὴ ἔλαιον ἀνθρώποις ἀπὸ θεοῦ δίδοται.

1. *Vt ipſam oram maris legerent*] Signatiſſimè *legerent*. Quod verbum nauticum eſt. Habet autem à Virgilio, cujus formulas loquendi nonnunquam amat ſequi noſter. *Primi lege littoris oram.*

2. *Cn. Pompejus*] *C. Pompejus* in Par. ex compendio literarum. MS. *Gn. Pomp.* Hoc verius: Nam *Cn.* & *Gn.* invicem mutantur. Græcis indifferenter Κνῆος & Γναῖος.

3. *Aſſecutus eſt, ut Poro*] Ita Modius. Alias ineptiſſimè, *aſſuetus eſt, quia Porus a. r. caveretur.* Scr. Et ſtatim *ſubitum* P.

4. *Indi flum. trajectu*] Impropriè *tractu* in noſtro MS. Trajectus de flumine dicitur, tractus de regione. Livius lib. I. *Trajectum Albulæ amnis* dixit. Idem lib. IV. *Niſi in trajectu fortè fluminis prohibendo.* Sic ſcripſerim: Vulgò per-

X. Xenophon, ulteriorem ripam Armeniis tenentibus, duos juſſit quæri aditus: & cum à citeriore repulſus eſſet, tranſiit ad ſuperiorem. Inde quoque prohibitus hoſtium occurſu, repetiit vadum inferius, juſſa ibidem militum parte ſubſiſtere; ex qua cum Armenii ad inferioris vadi tutelam rediiſſent, per ſuperius tranſgrederetur. Armenii credentes decurſuros omnes, decerpti ſunt à remanentibus. Hi cum reſiſtente nullo vadum ſuperaſſent, tranſeuntium ſuorum fuere propugnatores.

XI. P. Claudius Cos. primo bello Punico, 1 cum à Rhegio Meſſanam trajicere militem nequiret, cuſtodientibus fretum Pœnis, ſparſit rumorem quaſi bellum injuſſu populi inceptum gerere non poſſet, claſſemque Italiam verſus ſe agere ſimulavit: 2 digreſſis deinde Pœnis, qui profectioni ejus habuerant fidem, circumactas naves appulit Siciliæ.

XII. Lacedæmoniorum duces, cum Syracuſas navigare deſtinaſſent, & Pœnorum diſpoſitam penitus claſſem timerent, decem Punicas naves, quas captivas habebant, veluti victrices, primas juſſerunt agi, à latere 3 junctis ac puppe religatis aliis: qua ſpecie deceptis Pœnis tranſierunt.

XIII. Philippus, cum anguſtias maris, 4 quæ Cyaneæ appellantur, tranſnavigare propter Athenienſium claſſem, quæ opportunitatem loci cuſtodiebat, non poſſet, ſcripſit Antipatro Thraciam rebellare, præſidiis, quæ ibi reliquerat inter-

peram *tractu*, eodem mendo, quod caſtigamus.

1. *Cum à Rhegio*] Libri quidam ſine ſpiritu, *Regio*. Ita *P*. Fruſtrà. Strabo lib. VI. ex Æſchylo confirmat etymon à ῥήγνυσθαι, *rumpi*, quod violentiâ terræ motuum Siciliam hic ab Italia divulſerit. ἀποῤῥαγῆναι ἀπὸ τῆς ἠπείρου τὴν Σικελίαν ὑπὸ σεισμῶν. Vide Manutii Orthographiam. Græcis enim Ῥήγιον Ἰταλῶν eſt, non Ῥήγιον; & aliud Ptolemæo Ῥήγιον λεπίδιον. Et ita ſemper in Frontino legendum. Igitur illi falluntur, qui alteram lectionem reponunt.

2. *Digreſſis deinde Pœnis*] Iſtud proprium rejicit P. & ſubſtituit *potius*.

3. *Junctis ac puppe religatis aliis*] Vulgò malè, *ut juncta aut puppe religata*.

4. *Quæ Cyaneæ*] P. *Cyeneæ*. Mendosè ut reliqua.

1. *Quaſi*

interceptis, ut ſequeretur omiſſis omnibus: quæ epiſtolæ ut interciperentur ab hoſte, curavit. Athenienſes arcana Macedonum excepiſſe viſi, claſſem abduxerunt. Philippus nullo prohibente anguſtias freti liberavit. Idem quia Cherroneſum, quæ juris Athenienſium erat, occupare prohiberetur, tenentibus tranſitum non Byzantiorum tantum, ſed Rhodiorum quoque, & Chiorum navibus, conciliavit animos eorum reddendo naves, quas ceperat, 1 quaſi ſequeſtres futuros ordinandæ pacis inter ſe atque Byzantios, 2 qui cauſſa belli erant: tractaque per magnum tempus poſtulatione, cum de induſtria ſubinde aliquid in conditionibus retexeret, claſſem per id tempus præparavit: eaque in anguſtias freti imparato hoſte ſubito evaſit.

XIV. Chabrias Athenienſis, cum adire portum Samiorum, obſtante navali hoſtium præſidio, non poſſet, paucas è ſuis navibus præter portum miſſas, juſſit tranſire, arbitratus, qui in ſtatione erant, perſecuturos: hiſque per hoc conſilium evocatis, nullo obſtante portum cum reliqua adeptus eſt claſſe.

CAPUT

1. *Quaſi ſequeſtres futuros ordinandæ pacis*] MS. *futuras*, & niſi vehementer fallimur, rectius, hoc modo: *reddendo naves, quas ceperat, quaſi ſequeſtres futuras ordinandæ pacis*, Nam *naves ſequeſtres ordinandæ pacis* conveniet eo modo *ſequeſtri paci*, quam intercedentem expono, προξενοῦσαν καὶ μεσιτευομένην. Sic verius, ut puto, reſtituimus.

2. *Qui cauſſa belli erant*] Obſerva formulam *Cauſſa belli*. Petronius: *ego omnium ſcelerum materia, ego cauſſa ſum.* Nec aliter Græci: ἐγώ σοι τούτων αἰτία. Sic apud Achillem Tatium: πάντα δι' ἐμὲ ἔπαθες, πολλῶν σοι ἐγὼ κακῶν αἴτιος.

1. *Vallum*

CAPUT V.

De evadendo ex locis difficillimis.

EXEMPLUM I.

Q. SERTORIUS, in Hiſpania, cum à tergo inſtante hoſte flumen trajicere haberet, 1 vallum in ripa ejus in modum cavæ Lunæ duxit, 2 & oneratum materiis incendit, atque ita, excluſis hoſtibus, fluvium libere tranſgreſſus eſt.

II. Similiter Pelopidas Thebanus, bello Theſſalico, tranſitum quæſivit: namque caſtris ampliorem locum ſupra ripam complexus, vallum cervulis, & alio materiæ genere conſtructum incendit: dumque ignibus ſubmoverentur hoſtes, ipſe fluvium ſuperavit.

III. Q. Lutatius Catulus, cum à Cimbris pulſus unam ſpem ſalutis haberet, 3 ſi flumen liberaſſet, cujus ripam hoſtes tenebant: in proximo monte copias oſtendit, tanquam ibi

1 *Vallum in ripâ ejus in modum cavæ Lunæ duxit*] MS. *produxit*. Puto *præduxit*. Sic *Præduxit* quod nobis exhibet MS. non facilè rejecerim. Nam *præducere vallum* dicebant προβάλλεσθαι. Latini una etiam voce *præmunire* & *prævallare*. Non tamen protinus illud *duxit* diſplicet; immo valdè placet. Sic infra, *ducere foſſas*, quod Græci ταφροβολεῖν. Ex. XI. *deinde ſimilibus foſſis circa omnia tentoria ductis*, ubi ſcribo *ſublimibus*. Jampridem ex MSS. ita reſtituiſſe optimum Scriverium memini. Vitioſam prorſus eſſe vulgatam nobis ſatis conſtat.

2. *Et oneratum materiis*] Materiæ pro lignis. Unde *materia lignorum* in Jute. Nihil frequentius. Exemplo ſequenti: *Vallum cervulis*, (vel *cervolis*) *& alio materiæ genere constructum incendit*. *Cervuli* ſunt κλάδων ἀγκαλίδες; *materia*, ligna ἐργάσιμα. Cyrillus in Gloſſis: ὕλη ξύλων *materia*; ὕλη λόγων *materies*. Inde ξυλωργία materiatio, quæ Feſto *abietaria*.

3. *Si flumen liberaſſet*] Stewechius: *ſuperaſſet* ut ante. Quod non probat Scriverius, nec ego ſequor. *Flumen liberare*, eſt tranſire, apud Hyginum & Frontinum. Petronius: *Vix janua limen libaveram:* ſcribendum puto, *liberaveram*. E contra *liberare ſacra*, perperam eſt pro *libare*, apud Ciceronem.

1. *Ne*

ibi caſtra poſiturus: ac præcepit ſuis, 1 ne ſarcinas ſolverent, aut onera deponerent, 2 ne quis ab ordinibus, aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionem hoſtium confirmaret, pauca tabernacula in conſpectu erigi juſſit, igneſque fieri, & quoſdam vallum ſtruere, quoſdam 3 in lignationem, ut conſpicerentur exire: quod Cimbri vere agi exiſtimantes, & ipſi caſtris delegerunt locum: diſperſique in proximos agros ad comparanda ea, quæ neceſſaria ſunt manſuris, occaſionem dederunt Catulo non ſolum trajiciendi, ſed etiam caſtra eorum infeſtandi.

IV. Crœſus, cum Halym vadò tranſire non poſſet, neque navium aut pontis faciendi copiam haberet, foſſa ſuperiori parte poſt caſtra deducta alveum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

V. Cn. Pompejus, 4 Brundiſii, 5 cum excedere Italia & transferre bellum propoſuiſſet, inſtante à tergo Cæſare, conſcen-

1. *Ne ſarcinas ſolverent, aut onera dep.*] Quidam de vulgo *nec* pro *ne*. Non aliter noſter P. *Onera*, quæ nimirum conducebant ad bellum; Græci vocant ἀποσκευήν. *Sarcina*, militares. Ut exemplo I. cap. 6. *Hoſtes diripere ſarcinas ceperunt*. Appoſitè Vet. Gloſſarium: Σκεύη στρατιωτικὰ, *ſarcina*. Seneca cap. 12. Conſol. ad Helviam: *Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent: cum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoveat.*

2. *Ne quis ab ordinibus aut ſignis diſcederet*] Notamus obiter λειποταξίων, de quâ pluribus agit Frontinus lib. IV. cap. 1. Adſcribo formulas quas dicebant militibus: HACTENUS TIBI LICET. HIC CONSISTES. EO PROGREDIERE. HUC REVERTERE. ὅρον δῶ, inde *ordo*. Quæ vox in militiâ nata eſt, ut Græcorum τάξις, ab aciei directione.

3. *In lignationem*] Ξυλισμὸν alii explicant. Puto verius ὀρθοῦσθαι χαρακώματα καὶ ξύλινα περισταυρώματα.

4. *Brundiſii*] Sic in pleriſque per tertiam vocalem. Veteres tamen *Brunduſii*. Sed illud ἀττικώτερον ἢ ἀρχαϊκώτερον. Ennius VI. Annalium libro:

Brundiſium polcro præcinctum præpete portu.

Straboni eſt Βρεντέσιον, qui Meſſapiorum vocabulo cornu cervinum ſignificare adſerit, à ſitus ſimilitudine, quam habet Brundiſium cum cornu cervini figurâ. Idem elegantiſſimè ejus portum deſcribit lib. VI.

5. *Cum excedere Italia*] *Excederet*. P.

1. *Alias*

ſcenſurus claſſem, quaſdam obſtruxit vias, 1 alias parietibus interſepſit, alias intercidit foſſis, 2 eaſque ſudibus erectis præcluſas operuit cratibus, humo aggeſta; quoſdam aditus, 3 qui ad portus ferebant, trabibus tranſmiſſis & in denſum ordinem ſtructis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendæ urbis raros 4 pro mœnibus ſagittarios reliquit, ceteras copias ſine tumultu ad naves reduxit: navigantem eum mox ſagittarii quoque per itinera nota digreſſi, parvis navigiis conſecuti ſunt.

VI. 5 C. Duillius Cos. in portu Syracuſano, quem temere intraverat, 6 objecta ad ingreſſum catena clauſus, univerſos in puppim retulit milites, atque ita reſupina navigia magna remigantium vi concitavit: levatæ proræ ſuper catenam proceſſerunt; qua parte ſuperata, transgreſſi 7 rurſus milites proras preſſerunt, in quas verſum pondus decurſum ſuper catenam dedit navibus.

VII. Ly-

1. *Alias parietibus interſepſit, alias intercidit foſſis, &c.*] Quatuor hic habes diſtinctè propoſita, τάφροισιν, σταύρωσιν, χαρακώμασιν, & τείχεσιν. Simile quid de Scipione Carthaginem obſidente, legitur apud Appianum in Punicis: de obſidione Ambraciæ apud Livium lib. XXXVIII.

2. *Eaſque ſudibus erectis præcluſas*] Σταυροὶ Græcis dicuntur οἱ καταπεπηγότες σκόλοπες καὶ πάντα τὰ ἑστῶτα ξύλα, ait Heſychius, pali defixi, & quæcunque ligna ſtant erecta. Nonnulli vocant χάρακας, alii σκόλοπας. Auctor Etymologici; χάρακες, ὀξέα ξύλα, ἢ κάλαμοι, ἢ ἀμπελώδη φυτά. Et inde eſt χαράκωμα, ordo ſudium in terram fixorum aut implicitorum.

3. *Qui ad portus ferebant*] Vitioſè *portam* in P. Florus lib. IV. 2. *per obſeſſi clauſtra portus.*

4. *Pro mœnibus*] Ita Veteres loquebantur pro *in mœnibus*. Sic pro *roſtris*, *concione*, *tribunali*, & alia.

5. *C. Duillius*] Hæc lectio à Scriverio eſt. Reliqui malè *Cn. Duillius*. Et reſpuendum, quod in aliis *Duillus*, aut *Duellius*.

6. *Objectâ ad ingreſſum catenâ clauſus*] Aliàs ligneis ſeptis cornua portuum muniebant Veteres. Ita obſervamus ex Appiano in bello Mithridatico, de Carthaginenſium & Rhodiorum portu: ἐς λιμένα κατέφυγεν, καὶ κλείθροις αὐτὸν διαλαβόντες ἀπὸ τοῦ τείχους τὸν Μιθριδάτην ἀπεμάχοντο. Illa ſepta Thucydidi ſunt κλείσεις, Latinis *clauſtra*. Λιμένος κλεῖθρον occurrit apud Æneam Poliorcet. cap. 2.

7. *Rurſus milites proras preſſerunt*]

VII. Lyſander Lacedæmonius, cum in portu Athenienſium cum tota claſſe obſideretur, obrutus hoſtium navibus, ab ea parte qua faucibus anguſtiſſimis influit mare, milites ſuos clam in littus egredi juſſit, & ſubjectis rotis ad proximum naves portum 1 Monœcium trajecit.

VIII. 2 Herculejus legatus Sertorii, cum in Hiſpania inter duos montes abruptos longum & anguſtum iter ingreſſus, paucas duceret cohortes, comperiſſetque ingentem manum hoſtium advenire, 3 foſſam tranſverſam inter montes preſſit, vallumque materia exſtructum incendit, atque ita interclufo hoſte evaſit.

IX. C. Cæſar, bello civili, cum adverſus Afranium copias educeret, & recipiendi ſe ſine periculo facultatem non haberet, ſicut conſtiterat, prima & ſecunda acie furtim à tergo ad opus applicata, quindecim pedum foſſam fecit, intra quam ſub occaſum Solis 4 armati ſe milites ejus receperunt.

X. Peri-

runt] In Pariſienſi: *in proras preſſerunt*. Scribo: *ceſſerunt*. Et hanc germanam Frontini ſcripturam eſſe putamus.

1. *Monœcium*] Modius rectè *Monychium*, ſive *Munychium*; & ſic reponendum monuit Scriverius; & ante illum Ortelius. Quod & prius probavi. Sed cum in MS. depravatum *Munychie* legiſſem, extemplò reformavi cum ſcriptura conjecturam, & ex priſco exarato non dubitavi *Munychiam* legendum, quod & etiamnum ſapit. *Μουνυχία* Græcis Diodoro & Straboni; unde Romanorum *Munychia*, rariùs *Munychium* aut *Monychium*. Hoc concinnum eſt, illud ſuppoſititium.

2. *Herculejus*] Sic placet authoribus libris & hiſtoricis. In MS tamen *Hirtulejus* exaratum inveni, quomodo editur in fragmento Salluſtii. *Herculeji cohortes* etiam Floro memoratæ in eodem prælio Sertorii lib. III. cap. 23. ad quem ſcriptam lectionem apud Frontinum implicat magnus Salmaſius.

3. *Foſſam tranſverſam inter montes preſſit*] Sequimur lectionem doctiſſimi Stevvechii, quæ eſt *percuſſit*. *Percutere* eſt *παραβάλλειν*, ducere foſſam, ut ſuprà notamus. Libro III. cap. 17. ex. 5. *Foſſa in fronte percuſſa, quietum in vallo militem tenuit*. Plinius nepos X. Epiſtolarum. *Ego per eadem loca invenio foſſam à rege percuſſam*. Ubi perperam *productam* ſubſtituunt correctores.

4. *Armati ſe milites ejus receperunt*] Veteres *τὸ ejus* reticent. Et ita P. Non malè.

2. *Ab*

X. Pericles Athenienſis, à Peloponenſibus in eum locum compulſus, qui undique abruptis cinctus, duos tantum exitus habebat, ab alterâ parte foſſam ingentis latitudinis duxit, velut hoſtis excludendi cauſſa: 1 ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum erupturus. Ii qui obſidebant, cum per foſſam, quam ipſe fecerat, exercitum Periclis non crederent evaſurum, 2 univerſi à limite obſtiterunt. Pericles pontibus, quos præparaverat, foſſæ injectis, ſuos, qua non reſiſtebatur, emiſit.

XI. 3 Lyſimachus, ex his unus in quos opes Alexandri tranſierunt, 4 cum editum collem caſtris deſtinaſſet, imprudenpruden-

1. *Ab altera militem agere cœpit*] Frontinum exactius legerat, qui alteram lectionem nobis ſuppoſuit, & ſuo periculo *limitem* αὐ- τ. ἢ *militem* veriſſimè reſtituit. Ita ex ingenio quondam (& quomodo ille aliter) vir ſummus P. Scriverius. Adſcribam verba ejus, ut cognoſcant docti germanam iſtam ſcripturam hîc exhibitam, & ſecundùm Autoris loca puriſſimè conceptam: Idem exemplum repetit Frontinus lib. III. cap. IX. 9. aliis tamen verbis: ſed talibus, unde facilè appareat hîc *militi* locum non eſſe. *Aggerem*, inquit, *facere cœpit, aggeſtâ terrâ & palis defixis.* Qui *Limes* Frontino. (Ubi notamus rurſus πάφρεδιον & σαύρωσιν.) *Limitem* autem *agere* dixit: hinc *agentes* ſunt, qui limites agunt. *Principium artis Menſoriæ in agentis poſitum eſt experimento*, ſcribit in Fragmento quodam de Limitibus Frontinus. Et Hyginus: *Limitibus ſecundum ſuam legem latitudines dabimus, & aperiri in perpetuum cogemus. Plurimum enim agentibus præſtat actuarii perpetua rectura, ex hac diverti niſi per negligentiam non poteſt.* Frontinus etiam alibi *agentis* meminit. Sed de totâ Limitum & agrimenſorum ratione legendus eruditiſſimus Salmaſius ad Solini Polyhiſtora, ſingulari Diatribe aliquot paginatum, quæ incipit fol. DCLXIX. Hactenus Scriverius. Quem, dum Lugduni Bat. agebam, ut emeritum militem cognovi, & propè exactæ ætatis.

2. *Vniverſi à limite*] Debetur hæc ſcriptura Stevvechio, quam ex quatuor MSS. confirmat ad priorem emendationem iſte Scriverius.

3. *Lyſimachus*] Legitur in noſtro MS. *Liſymachus.* Non tam vitioſè quam venuſtè. Græcis nihil frequentius, quam mutatio harum literarum invicem. Sic Λιϐυκὸν pro Λυϐικὸν· Λιϐυανὸν pro Λυϐιανὸν· Κηρύϐια pro Κυρήϐια. Sed aliàs hac de re plura.

4. *Cum editum collem caſtris*] Cato apud Agellium lib. III. cap. 7. *Matu-*

prudentia autem ſuorum in inferiorem deductus, vereretur ex ſuperiore hoſtium incurſum, triplices foſſas intra vallum objecit: 1 deinde ſimilibus foſſis circa omnia tentoria ductis, tota caſtra confodit: & intercepto hoſtium aditu, 2 ſimul humo quoque, & in frondibus, quas foſſis ſuperjecerat, facto impetu in ſuperiora evaſit.

XII. Cn. Frontejus Craſſus, in Hiſpania, cum tribus millibus hominum prædatum profectus, * locoque iniquo circumventus † ab Haſdrubale, ad primos tantum ordines relato

Maturum cenſeo, inquit, ſi rem ſervare vis, faciundum, ut quadringentos aliquot milites ad verrucam illam (ſic enim M. Cato locum editum, aſperumque appellat) ire jubeas, eamque uti occupent, impereſque, horteriſque. Sic *Verruculam collis* dixit Arnobius lib. II. & V.

1. *Deinde ſimilibus foſſis*] Veteres *ſublimibus*: Vide quæ ſupra notamus exemplo I. Nec probo, quod in calamo exarato reperi *duplicibus*, διμετώποις; vel περιβόλοις. Et deinceps, quod ſequitur; *circa omnia tentoria ductus*: aliter conceptum fuit in eodem MS. hoc nempe modo: *circa omnia tenda ductis.* Magnum animo ſcrupulum iſta pars lectionis injecerat; niſi repentè Vir doctus nobis fuiſſet θεὸς ἀπὸ μηχανῆς. Erat enim veſtigium non tam ſuſpectæ quàm recentioris Latinitatis: *circa omnia tenda ductis. Tenda* pro *tentoria*, neſcio an rectum ſit & receptum; unde ſtatim pronum fuit ſuſpicari *tenta*. Et hoc arridet ut ſanum. Vetus Gloſſarium explicat *tentum*, tabernaculum. Recentiores Romanorum genus mutarunt, & pro *tentum*, *tenta* dixerunt, quod fortè an ſcripſerit Frontinus, non temerè affirmaverim. *Tenda* autem, qui Latinè noverit, hoc loco non ferret; niſi transmarinam magis dictionem eſſe ſtatuat, quibus retinendis non omninò faſtidioſi erant Veteres. Suidas in Σκηνή. Καὶ σκηνὴν ἐπήξατο, τουτέστι τένδαν κατὰ γλῶσσαν. Alibi idem: Τένδα παρ' ἡμῖν οἰκία ἐκ λίνου. At ego *tenta*, retineo, quod Latino cœlo natum, & cuivis obvium. *Tentum* eſt σκηνὴ, tentorium: ut *tenda* & *tenda*, quod vilioris notæ eſt. Unde & *tendere*, σκηνὴν πήξασθαι.

2. *Simul humo quoque & in frondibus*] Corruptiſſimum hunc locum ingenioſè Salmaſius emendabat: *Simul humo contecta frondibus.* Poſſet etiam cum Scriverio, *humo cooperta frondibus.* Puto melius: *Simul humo completa & frondibus.* Tria enim complendis foſſis ſolebant admoveri: terra, ſaxa, & ὕλη, materies lignorum; quæ vel grandia erant, ut trabes, arborum trunci; vel minuta, ut κλάδων ἀγκαλίδες, ramorum frondiumve faſciculi, item ſarmentorum & virgultorum: Nihil magis obvium apud Tacticos & Poliorceticos.

relato conſilio, incipiente noctc, quo tempore minimè exſpectabatur, 1 per ſtationes hoſtium prorupit.

XIII. L. Furius, exercitu perducto in locum iniquum, cum conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuam; ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu majore hoſtem aggreſſurus; converſoque agmine ignarum rei, quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

XIV. P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Coſſo Cos. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit ut 2 ad occupandum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret; ſeque ducem iis, qui mittebantur, obtulit: avocatus in diverſa hoſtis dimiſit Conſulem; Decium autem cinxit, obſeditque. 3 Illas quoque anguſtias, noctu eruptione facta, cum eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus Conſuli acceſſit.

XV. Idem fecit ‡ ſub Attilio Calatino Cos. is cujus variè traditur nomen. Alii Laberium, nonnulli Q. Cædiditium,

* *Locoque iniquo circumventus*] Hæc verba aliunde à Modio intruſa ſunt, & mera tantum gloſſemata. Optimus MS. qui penes me eſt, nec hoc loco nec lib. IV. cap. 5. ubi eadem narratio & verba citantur, iſta agnoſcit. Et ita communiter ſeniores libri, quos cum P. contulimus.

† *Ab Haſdrubale*] Idem Modius *ad Haſdrubalem*, & *ad p. t. ord.* alibi legit. Quod an poſſit conſiſtere, nullus video.

1. *Per ſtationes hoſt. prorupit.*] In Codice calamo exarato ſcriptum fuit, *erupit*. Sic lib. IV. cap. 5. ubi diverſa exempla hoc loco citata repetuntur.

2. *Ad occupandum collem*] *Occupatum* referunt alii teſte Scriverio. Vegetius; *Primum auxilium captes ex loco, qui tanto utilior judicatur, quanto ſuperior fuerit occupatus.* Memorabile ſtrategema eſt apud Livium lib. VII. in eadem hiſtoria.

3. *Illas quoque anguſtias*] Debetur hoc Modio. Legebatur anteà, *ille per anguſtias noctu &c.* Quod non damno, immo vehementer probo. Deinceps & *eluctatus* magis mihi congruum, quàm quod in aliis *fruſtratus*. Sed & hoc in MS. expreſſum fuit mutatâ lectione ſuperiori: *Illarum quoque anguſtiarum noctu eruptione factâ, cum fruſtratus eſſet.* De cujus ſinceritate dubitabam prius, cum & eodem poſtea modo in Agellio reperi parilem conſtructionem. Lib. V. cap. 10. *Suo ſibi argumento confutatus eſt, & captionis verſutè excogitata fruſtratus eſt.*

‡ *Sub*

dicium, 1 plurimi Calpurnium Flammam vocitatum ſcripſerunt. Hic cum dimiſſum exercitum in eam vallem videret, cujus latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopoſcit, & accepit à Conſule trecentos milites; quos adhortatus, ut virtute ſua exercitum ſervarent, 2 in mediam vallem decurrit: & ad opprimendos eos undique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prœlio 3 retentus, occaſionem Conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

XVI. Minutius Cos. in Liguria, dimiſſo in anguſtias exercitu, cum jam omnibus obverſaretur 4 Caudinæ cladis exemplum, Numidas auxiliares, tam propter ipſorum, quàm propter equorum deformitatem deſpiciendos, juſſit adequitare faucibus quæ tenebantur. Primo intenti hoſtes ne laceſſerentur, ſtationem objecerunt: 5 deinde induſtria Numidæ

‡ *Sub Attilio Calatino*] Mendosè *Catilino* legebatur in editione, quam primam Pariſii dederunt. Statim *ejus* pro duabus voculis *is*, *cujus* in eadem; facili ſed vitioſâ mutatione.

1. *Plurimi Calpurnium Flammam*] Egregiè nomen hujus reſtitutũ à poſterioribus correctoribus; & Frontini locus à vitio immunis factus fuit illorum operâ, qui *Flammam* pro *famâ* repoſuerunt; quod proclivi errore pleriſque libris antiquis irrepſerat. Ita omnibus Romanæ hiſtoriæ ſcriptoribus appellatur; Livio, Plinio, Floro, cæteris. Claudius Quadrigarius apud Agell. III. 7. πολυώνυμον hunc *Valerium* vocat, ubi *Laverium* ſcribam præeuntibus exaratis.

2. *In mediam vallem decurrit*] Legendum *decucurrit*, ἀρχαϊκῶς ex optimo MS. Vide Priſcianum lib. X. Vix tamen alteri ſcripturæ obſequimur, quæ ſequitur, *deſcendidit* ἀντὶ τοῦ *deſcendit*; niſi authoritatem doctiſſ. antiquarii Agellii hoc quidem loco præferre magis tutum fuiſſet, lib. VII. cap. 9.

3. *Retentus*] In eodem manu exarato libro ſcriptum fuit, *retentos*. Sic τὸ *hoſtis* antiquum erit, pro *hoſtes*. Nihil rectius. *Petendos*, quod aliàs teſte Scriverio lectum, pro *retentos*, proprius petitum eſt, nec retinere poſſum.

4. *Caudinæ cladis exemplum*] Nota eſt hæc ipſa clades inter alios veterum ex Eutropio & Oroſio. Florus lib. I. cap. 16. *Maximè tamen nota, & illuſtris ex hac gente clades apud Caudinas furcas Veturio Poſtumioque COS. accepta eſt.* Quarum perperam *Claudianæ* legebatur in veterrimis excuſis, quorum correctores ad Caudinas furculas ablegat Modius.

5. *Deinde induſtria Numidæ*]

midæ 1 ad augendum ſui contemptum, 2 labi equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe affectaverunt ad novitatem rei laxatis ordinibus, barbari in ſpectaculum uſque reſoluti ſunt. Quod ubi animadverterunt Numidæ, paulatim ſuccedentes, additis calcaribus per intermiſſas hoſtium ſtationes eruperunt: 3 qui deinde cum proximos irruerent agros, neceſſe Liguribus fuit avocari ad defendenda ſua, incluſoſque Romanos emittere.

XVII. L. Sylla, bello ſociali, apud Eſerniam inter anguſtias deprehenſus, 4 ad exercitum hoſtium, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu: hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutum animadvertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, &, quarta vigilia commiſſa, eum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentiſque 5 in tuta perduxit.

XVIII. Idem adverſus Archelaum præfectum Mithridatis in Cappadocia, iniquitate locorum & multitudine hoſtium preſſus, fecit pacis mentionem: interpoſitoque tempore etiam induciarum; per hæc avocata intentione, adverſarium evaſit.

XIX. Haſ-

Adſentior omnino Stevvechio, *dein de induſtriâ* legenti, ex compendio literatum. *De induſtria*, eſt *datâ operâ* aliquid facere, ut ſe quodam loco Frontinus explicat: vel *ex induſtria*, ut pluribus locis, ἐκ πολλῆς σπουδῆς. Quanquam & *induſtriâ* dicebant, pro *de* vel *ex induſtria* Veteres.

1. *Ad augendum ſui contemptum*] Numidæ enim non freno, ſed virgis moderabantur equos. Meminit alibi Strabo. Hinc iſte contemptus & deformitas.

2. *Labi equis*] Ita melius, quàm *equos*; ut eſt in editione P.

3. *Qui deinde cum proximos irruerent agros*] In eâdem editione multo aliter quidem, ſed & multo minus hæc concepta ſunt; hoc nimirum modo: *quorum demum cum proximos inierunt agros.*

4. *Ad exercitum hoſtium*] Modius dubitat, an legendum ſit, *ab exercitu*. Nullo negotio: Et ſtatim in MS. *de conditionibus agitabat* ἁπλῶς, ut ſupra; quod vehementer probo.

5. *In tuta perduxit*] Sic infra: *per diverſa incendit*. Lib. II. cap. 5. *per ſylveſtria Æmilia via*. Lib. III. cap. 1. *per confragoſa & deſerta emen-*

XIX. Haſdrubal frater Hannibalis, cum ſaltum evadere non poſſet, faucibus ejus obſeſſis, 1 agit cum Claudio Nerone, recepitque dimiſſum ſe Hiſpania exceſſurum, cavillatus deinde conditionibus dies aliquot extraxit; quibus omnibus non omiſit per anguſtos tramites, & ob id neglectos, dimittere per partes exercitum: ipſe deinde cum reliquis expeditis facilè effugit.

XX. Spartacus foſſam, qua erat à M. Craſſo circumdatus, 2 cæſis captivorum pecorumque corporibus noctu replevit, & ſupergreſſus eſt.

XXI. Idem 3 cum in Veſuvio obſeſſus, ea parte qua mons

menſus. Et ſimilia κατ᾽ ἄλψιν καὶ χερσῶν Frontinianam.

1. *Agit cum Cl. Nerone*] Hoc melius, quàm quod in proletariis; *agit cum C. Nerone.*

2. *Cæſis captivorum, pecorumque corporibus*] Tacitus in ſimili hiſtoria lib. IV. Annalium: *Barbari virgultis & cratibus, & corporibus exanimis complere foſſas.* Livius lib. XXIII. de Pœno hoſte & duce Hannibale: *Hunc natura & moribus immitem ferumque inſuper dux ipſe efferavit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum ſtrue faciendis.* De paribus foſſarum complementis exſtat gravis Appiani querimonia in Punico, ἀνθρώπων ἀναπλήρωμα βόθρων.

3. *Cum in Veſuvio obſeſſus*] Antiqui Codices & recentiores operæ mirabiliter hoc loco diſſentiunt ſuper ſincera ſcriptura, quam nemo non verius reſcribet ac edidimus. Omnis fundus in *Veſuvio* poſitus eſt, quem pro varietate librorum non temerè flagellarunt. Incuſat primum Modius opinionem Stevvechianam, ut qui ex tantâ lectionum copiâ non montium nomina, ſed portenta mera ſomniaverit; cum & *Lesbio* & *Vesbio* & *Besbio*, quæ in aliis libris reperta ſunt, cum Veſuvio confundat, ac tantumdem valere putet. Cujus opinioni ut meam adjungam; non diſſimulabo in MS. noſtro *Vesbio* etiam exaratum fuiſſe; quod nomen ex *Veſuvio* corruptum, & apud Poëtas invenitur: Statius lib XIV. Silvarum:
—— *fractas ubi Vesbius egerit iras:*
ubi perperam *Veſuvus* ſubſtituunt imperiti literiones. Antiqui dicebant *Veſubus* & *Veſuvus*, *b* pro *v* more pervulgato, & contrà; unde poſtea fecerunt *Veſuius*, & cum augmento *Veſuvius*. *Veſuvus* & *Veſuvius*, ut *Vulturus* & *Vulturius*. Ex *Veſuvus* igitur primò factum eſt *Vesbuus*, & ſtatim *Vesbius*; quod rectum eſt & ſincerum in MSS. Frontinianis. Poſtea ex *Vesbio* mutatum *Besbius* pari modo, ut à *Veſuvo*, *Vesbius*. Sed & *Lesbius*, quod in nonnullis editum, corruptum eſt; nec hoc loco narrationi congruum;

mons aſperrimus erat, ideoque incuſtoditus, 1 ex vimine ſilveſtri cathenas conſeruit, quibus demiſſus non ſolum evaſit, verum etiam ex alio latere 2 Clodium ita terruit, 3 ut aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & ſeptuaginta ceſſerint.

XXII. Idem 4 cum à L. Varino Procos. præcluſus eſſet, palis per modica intervalla fixis ante portam, erecta cadavera, 5 adornata veſte atque armis, alligavit, ut procul intuentibus ſtationis ſpecies eſſet, ignibus per tota caſtra factis; imagine vana deluſo hoſte, copias ſilentio noctis eduxit.

XXIII. Braſidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Athenienſium multitudine numero impar deprehenſus, claudendum ſe præſtitit, ut per longum coronæ ambitum extenuaret hoſtilem frequentiam; quaque rariſſimi obſtabant, erupit.

XXIV. 1 Iphi-

gruum; ideoque planè rejecerim. Saltem, aut *Veſuvio* legendum, aut *Vesbio*, quod temerè non repoſuerim, donec prius cognitum retinebitur.

1. *Ex vimine ſilveſtri catenas conſeruit*] Plutarchus in eadem narratione κληματίδας habet; & ſic Græci dicunt non *vimineas* ſed *vitineas* catenas. Igitur legendum conjicio, *ex vite ſilveſtri catenas conſeruit.* Certo certior hæc conjectura, quam poſtmodum vidi Freinshemio etiam ſuccurriſſe. Nec aliter à Floro vocantur lib. III. cap. 20.

2. *Clodium ita terruit*] Sic Modius ex ingenio: Cum antea ſcripti libri & veteres excuſi *gladio* exhiberent. Ego *Glabrum* reſcripſerim, quod æquè pronum fuit ex *gladio* induci. Nam Appiano *Varinius Glaber* vocatur, qui Plutarcho ſaltem Κλώδιος στρατηγός. Is eſt *Claudius Pulcher* legatus in Epitomâ Livianâ.

3. *Vt aliquot cohortes*] Decem amplius millia hominum. *Gladiatores* iſti πλῆκται καὶ ποδώκεις ἄνδρες appellantur à Plutarcho.

4. *Cum à L. Varino*] Pariſienſis, *Varimo*. Puto *Varinio* ex conjunctione literarum.

5. *Adornata veſte atque armis*] Geminè dixit *adornata*. Quod verbum tam ad arma, quam ad veſtem trahi poteſt. Certè & *ornamenta* dicebantur arma: Ut de gladiatore apud Senecam: *qui per ornamenta percuſſus eſt.* Sequitur: *Vt procul intuentibus ſtationis ſpecies eſſet*: actio ſtantium & conſiſtentium ſtationalium ad excubias agendas. Gloſſæ: ἐπίσταθμος, ὁ ἡγεμὼν τῆς μονῆς. Aliàs *ſtatio* eſt καταμονὴ & ἐφεδρεία.

1. *Iphi-*

XXIV. 1 Iphicrates in Thracia cum depreſſo loco caſtra poſuiſſet, exploraſſet autem ab hoſte proximum teneri collem, 2 ex quo unus ad opprimendum ipſos deſcenſus erat, nocte paucis intra caſtra relictis, imperavit, ut multos ignes facerent, eductoque exercitu & diſpoſito circa latera prædictæ viæ, paſſus eſt tranſire barbaros: locorumque iniquitate, in qua ipſe fuerat, illos converſa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte caſtra fecit.

XXV. 3 Darius, ut falleret Scythas diſceſſu, canes atque aſinos in caſtris reliquit: quos cum latrantes rudenteſque hoſtis audiret, remanere Darium credidit.

XXVI. Eundem errorem objecturi noſtri Ligures, per diverſa loca bubalos laqueis ad arbores alligaverunt, 4 qui deducti frequentiori mugitu ſpeciem remanentium præbebant hoſtium.

XXVII. Hanno ab hoſtibus clauſus, locum irruptioni maximè aptum, aggeſtis levibus materiis incendit, tum hoſte ad ceteros exitus cuſtodiendos avocato, milites per ipſam flammam eduxit: 5 admonito ora ſcutis, crura veſte contegere.

XXVIII. Hannibal, ut iniquitatem locorum, & inopiam inſtante Fabio Maximo effugeret, noctu boves, quibus ad cornua 6 faſciculos alligaverat ſarmentorum, ſubjecto

1. *Iphicrates in Thracia*] Vetuſtius *Hiphicrates* in P. editum. Meminimus in Appendice notarum ad Corn. Nepotem.

2. *Ex quo unus ad opprimendum ipſos deſcenſus erat*] Ita libri omnes: Quod cum non arrideret Stevvechio, mutavit ille pronomen multitudinis in *ipſum*: Non etiam malè.

3. *Darius*] Et hoc loco patet veſtigium antiquæ ſcripturæ, quæ fuit in P. *Dareus*. Δαρεῖος, *Dareus*, vel *Darius*, quod recentius. Vide quæ capite III. notamus.

4. *Qui deducti frequentiori mugitu*] Deduxit illud *deducti* Stevvechius, & reſtituit *edito*; quod nondum editum.

5. *Admonito ora ſcutis*] Nihil mutamus. In noſtro tamen P. *admonitos*. Deinceps *contingere* pro *contegere* in altero P. fuit, teſtante Modio.

6. *Faſciculos alligaverat ſarmentorum*] Quidam veteres, *faſcicula*. Ita MS. cui conveniunt Gloſſæ: δεσμὸν

ĉto igne, dimiſit, 1 cumque ipſo motu adoleſcente flamma turbaretur pecus, magna diſcurſatione montes, in quos actum erat, colluſtravit: Romani qui ad ſpeculandum concurrerant, primo prodigium opinati ſunt; deinde 2 cum certa Fabio renunciaſſent, ille de inſidiarum metu ſuos caſtris continuit; barbari obſiſtente nullo profecti ſunt.

σμὴ ξύλων ἢ ῥάβδων, *faſciculum.* Gloſſæ aliæ: Ῥάβδων δέσμη, *faſcicula.* Item Ξύλων δέσμη, *faſcicula.* Sic propriè faſciculi dicuntur de virgultis, lignis, ſarmentis. Infrà l. II. cap. 1. *Expugnavit caſtra eorum, inermeſque cum faſciculis* (lignorum) *paſſim ad tumultum recurrentes, facilè aut cecidit aut cepit.* Nepos in eâdem hiſtoriâ, & hoc callido facto Hannibalis: *Sarmenta in cornibus jumentorum deligata incendit:* Ubi *ſarmentorum* tantùm meminit, non *faſciculorum.* Polybius tradit fuiſſe λαμπάδας ἐκ τῶν ξηρῶν καὶ παντοδαπῆς ὕλης. Livius: *Faces undique ex agris collecta, faſceſque virgarum atque arida ſarmenta præligantur cornibus boum.*

1. *Cumque ipſo motu adoleſcente flamma*] Perperam in membranis noſtris *augeſcente.* Cæteri omnes, & rectè quidem *adoleſcente* legunt, κατ' εὐφημισμόν. Nam *adoleſcere* dicuntur flammæ, cum incenſæ motu & ventorum afflatu augeſcunt.

2. *Cum certa Fabio renunciaſſent*] Aliàs *cuncta*, quod probat Modius.

CAPUT VI.

De inſidiis in itinere factis.

EXEMPLUM I.

FULVIUS Nobilior 1 cum ex Samnio in Lucanos 2 exercitum duceret, & cognoviſſet à perfugis, hoſtes noviſſimum agmen ejus aggreſſuros 3 fortiſſimam legionem primò

1. *CUm ex Samnio*] Melius fecero, ſi MS. noſtri ſequar authoritatem, & legero, *cum ex ipſo Samnio.* Figura eſt πρὸς τὸ σημαινόμενον.

2. *Exercitum duceret*] Habuit Scriverii ſcriptus, *educeret.* Malo *deduceret*: ut exemplo tertio: ubi Scriverius, quod in exarato fuit, Stevvechius receptum retinuit.

3. *Fortiſſimam legionem primò ire*] Fortiſſimam ob gravitatem armorum. Ut enim phalangis Macedonici, ſic & legionum pugna fuit ſtabilis,

mò ire, ultimò ſequi juſſit impedimenta: ita factum pro occaſione amplexi hoſtes, diripere ſarcinas cœperunt. Fulvius legionis, de qua ſupra dictum eſt, quinque cohortes in dextram partem viæ direxit, quinque ad ſiniſtram: atque ita prædationi intentos hoſtes, explicato per utraque latera milite, clauſit, cecîditque.

II. Idem hoſtibus tergum ejus in itinere prementibus, dum flumine interveniente, non ita magno ut tranſitum prohiberet, 1 moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumen collocavit, ut hoſtes paucitate contempta audacius ſequerentur: quod ubi factum eſt, legio, quæ ad hoc diſpoſita erat, ex inſidiis hoſtem aggreſſa vaſtavit.

III. Iphicrates in Thraciam cum propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nunciatum ei eſſet, hoſtes ſummum id aggreſſuros, cohortes in utraque latera ſecedere, & conſiſtere juſſit, 2 ceteros ſuffugere & iter maturare.

ſtabilis, militibus & ſuo & armorum pondere in hoſtes incumbentibus. Græci Tactici & hiſtorici hoc vocant τῷ βάρει τῆς συντάξεως, vel ὠθισμῷ μάχεσθαι, & ἐξωθεῖν τῷ βάρει: Romani, *pondere pugnare*, item *ala & ambonibus pulſare*. Hinc paſſim apud Livium, *grave agmen legionum*, & *gravitas armorum*; quum de legionariis Romanis loquitur. Frontinus multis in locis robur legionis appellat firmiſſimum; & firmiſſimos legionarios. lib. II. cap. 3. *Scipio eo die, quo ſtatuerat decernere, commutavit inſtructionis ordinem, & firmiſſimos, id eſt, legionarios in cornibus collocavit.* Eodem capite, exemplo 22. *Legiones ſecundum virtutem cujusque firmiſſimas in cornibus & medio collocavit.* Nam in legione maxima ut plurimum virtus fuit; & ipſæ legiones *virtutes* vocantur à P. Diacono. Nec abeunt hinc novelli Græcorum, qui τεῖχος creberrimè dicunt de legione, quemadmodum Latini *murum*; quæ vox & à Vegetio retenta.

1. *Moraretur tamen rapiditate*] Schedæ noſtræ *rapacitate* legunt, quod non admitto. Aliud enim rapacitas, aliud rapiditas; quamvis utrumque proprium ſit ipſi flumini. Rapaces dicuntur fluvii, quod omnia ſecum agant, ferantque: rapidi propter rapidam velocitatem. Hoc Fulvium prohibuit, ne tranſiret & tranatet flumen: iſtud minus.

2. *Ceteros ſuffugere, & iter maturare*] Secunda vox à Modio eſt, quam ipſe explicat de fictâ & ſimulatâ fugâ. Fuit tamen in aliis pri-

turare. Tranſeunte autem toto agmine lectiſſimos quoſque retinuit: & ita paſſim circa prædam occupatos hoſtes, jam etiam fatigatos, ipſe requietis & ordinatis ſuis aggreſſus, fudit, exuitque prædâ.

IV. Boji in ſilva Litana, qua tranſiturus erat noſter exercitus, ſucciderant arbores, ita ut ex parte exigua ſuſtentatæ ſtarent, donec impellerentur: 1 delituerant deinde ad extremas ipſi, ubi, ingreſſo ſilvam hoſte, proximas ulteriores impulerunt: eo modo propagata pariter ſupra Romanos ruina, 2 magnam manum eliſerunt.

mitivum *fugere*; in aliis *ſufferre*.

1. *Delituerant deinde &c*] Stevvechius corrigit hunc locum quà ab interpunctione & ſcripturâ; hoc nimirum modo: *delituerant deinde ad extremas ipſi Boji. ingreſſo ſilvam hoſte, proximis ulteriores impulerunt*. Quod malim: nam prius apertè vitioſum eſt. Deinde novè *propagata* dixit in illa ſignificatione, quâ arborum ſucciſarum ruinâ quis obruitur.

2. *Magnam manum eliſerunt*] In parili exemplo Livius: *ancipiti ſtrage arma, viros, equos obruerunt*. Quod multo venuſtius & ἐμφατικώτερον eſt.

CAPUT VII.

† *Quemadmodum ea, quibus deficimur, videantur non deeſſe, aut uſus eorum expleatur.*

EXEMPLUM I.

1 L. CÆCILIUS Metellus, 2 quia uſu navium, quibus elephantos tranſportaret, deficiebatur, * junxit dolia, con-

† Aliter hoc lemma, quam vulgo conceptum fuit in Vet. P. *Quemadmodum ea, quibus deficimus, videantur non deeſſe, ut uſus eorum expleatur.*

1. L. *Cæcilius*] Perperam P. *Cecilius*.

2. *Quia uſu navium &c. deficiebatur*] Παθητικῶς. In eodem tamen libro excuſum fuit; *quia uſus navium, &c. deficiebatur*. Quod verum non poteſt eſſe, niſi *deficiebatur* idem ſit, quod *deficiebat*, ut ſimilia, quæ jam non occurrunt. Infra: *quia ſparto deficiebantur*. Alibi: *in eis locis eſſe, qua lignis deficiebantur*: ubi Scriverii liber ſcriptum exhibet, *deficiebant*.

** Iun-*

conſtravitque tabulamentis, ac ſuper ea poſitos, per Siculum fretum tranſmiſit.

II. Hannibal, cum ad prælti fluminis tranſitum elephantos non poſſet pellere, 1 neque navium, aut materiarum, quibus rates 2 conſternerentur, copiam haberet, juſſit ferociſſimum elephantum ſub aure vulnerari, & eum qui vulneraſſet, tranſnato ſtatim flumine, procurrere: elephantus exaſperatus, ad perſequendum doloris ſui auctorem, 3 tranavit amnem, & reliquis idem audendi fecit exemplum.

III. Carthaginienſium duces inſtructuri claſſem, 4 quia ſparto deficiebantur, crinibus tonſarum mulierum ad funes efficiendos uſi ſunt.

IV. 1 Idem

* *Iunxit dolia, conſtravitque tabulamentis*] Membranæ *tabulatis*. Nihil moveo, quamvis hoc vetuſtius. Romani antiquitus *ſtegas* vocabant tabulata navis & proſcenia nautarum; unde *στέγη* Petronius dixit *conſtratum puppis*. Lucanus lib. IV.

Namque ratem vacuæ ſuſtentant undique cuppæ;
Quarum porrectis ſeries conſtricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Vacuas cuppas vocat, quas alii *inanes*, quæ ne peſſum ire poſſent, vinculis inter ſe conſtrictæ, viminibus inſuper injectis & multo pulvere fiebant ſaburatæ.

1. *Neque navium aut materiarum*] *Ac materiarum*, P.

2. *Conſternerentur*] Peſſimè quidam *continerentur*, teſtante Modio: quod & in P. fuit editum. Unde Seriverius dubitat, num *compingerentur* ſit legendum.

3. *Tranavit amnem*] Melius fecero, ſi ſequar antiquam ſcripturam, cujus veſtigium mihi patuit in optimis manu exaratis ſchedis, nempe: *tranſnavit amnem*: ut; *tranſnato ſtatim flumine*. ἀρχαϊκῶς. Plinius lib. VIII. cap. 32. de cervis: *maria tranſnatant, gregatim natantes*, ubi perperam vulgò, *tranant*.

4. *Quia ſparto deficiebantur*] Armamenta nautica; funes, item & rudentes nautici, ὅπλα, τὰ τῆς νεὼς σχοίνια, ex ſtuppa, cannabe & ſparto vulgo fiebant. Græcorum Gloſſæ: ὅπλα, κάλοι ἀπὸ σπαρτέου, ἢ λίνου, ἢ καννάβεως. Heſychius σπάρτα interpretatur ῥάμματα, & verſum Homericum exponit, σπαρτία ῥάμματος.

Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται.

Idem: σπάρτα, σχοίνια, ῥάμματα. In verſu Homerico τὰ ῥάμματα intelligenda ſunt, quibus ſutæ & condenſatæ naves, non armamenta aut rudentes, quibus inſtructæ. Vide Varronem laudante Agellio lib. XVI. cap. 14. Verum in exemplo Fron-

IV. [1] Idem Maſſilienſes, & Rhodii fecerunt.

V. M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit.

VI. Spartaco copiiſque ejus, [2] ſcuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur.

VII. [3] Non alienus (ut arbitror) hic locus eſt, referendi factum Alex. Macedonis illud nobile, qui per deſerta Aphricæ itinera, graviſſima ſiti cum exercitu affectus, oblatam ſibi à milite in galea aquam, ſpectantibus univerſis, effudit, [4] utilior exemplo temperantiæ, quam ſi communicare potuiſſet.

CAPUT

Frontiniano quomodo ſpartum ſit intelligendum, præter illa docebit Iſidorus: *Spartus eſt frutex virgoſus ſine foliis, ab aſperitate vocatus, ſimilis carici herbæ: & funes de eo conficiuntur.* Nihil verius: *Spartus* & *Spartum* dicebant, ut Græci σπάρτος & σπάρτη, item, σπάρτον & σπάρτιον. Iſtos funes *thomices* vocat Paulus abbreviator Feſti, canabi impolito & Sparto leviter tortas reſtes: Græci θώμιγγες, unde Plautus *tumices*.

1. *Idem Maſſilienſes & Rhodii fecerunt*] Ariſtides Oratione Rhodiaca, cum illa terræ motu deleta eſſet: Καὶ πάλιν μὲν τὰ ἐκ τῶν γυναικῶν τῶν ἀποκειρομένων μηχανήματα ἐδείκνυτε τοῖς ἐπιδημοῦσι, καὶ θαυμαστὸν ἦν. νῦν δὲ αὐτὴν τὴν πόλιν ἐν τοιαύτῃ θέᾳ λείπετε προσορᾶν, καὶ δεικνύσαι τοῖς εἰσαφικνουμένοις θέατρον καὶ βουλευτήριον, καὶ πίνακας ἡμιεργεῖς &c. Eoſdem fœmininos crines commendat inter alia Heron Cteſibius Beloponicis: ὁ δὲ ἐν τοῖς ἀσκῶσι, inquit, τόνος καὶ ἐκ τριχῶν γίγνεται γυναικείων. Vide ſequentia.

2. *Scuta ex vimine fuerunt*] Græcis γέῤῥαι καὶ γέῤῥον iſtud ſcutorum genus dictum, quod tyrones contexere tenebantur. Florus: *affluentibus in diem copiis, quum jam eſſet juſtus exercitus, è viminibus pecudumque tegumentis, inconditos ſibi clipeos; è ferro ergaſtulorum recocto, gladios ac tela fecerunt.*

3. *Non alienus, &c.*] Locum hunc tentavit C. Barthius lib. XIV. cap. 9. ſuorum Adverſariorum: ſed perperum τὸ *itinera* juſſit cancellandum.

4. *Utilior exemplo temperantiæ, q. ſi c. potuiſſet*] Nonnulli libri, quos inſpexit Modius, minus eleganter ejuſdem judicio: *utiliore e. t. q. s. c. voluiſſet.* Eſt autem communis dicendi modus apud Veteres in iſtis duobus verbis, & ſimilibus, *communicare potuiſſet*, pro *communicaſſet*. Macrobius Sat. I. 11. *recentior eſt memoria, quàm ut poſſit inter obliterata neſciri*: pro, *ut neſciatur*. Sic alibi occurrit apud Philonem, νικᾶν δύναται, id eſt, νικᾶν. & ſexcenta Græcis Romaniſque ſolennia. Quod non debuerat in lectione Frontiniana Barthium offendere.

† Sic

CAPUT VIII.

† *De diſtringendis hoſtibus.*

EXEMPLUM I.

CORIOLANUS, cum ignominiam damnationis ſuæ bello ulciſceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deuſtis vaſtatiſque plebejorum: ut diſcordiam moveret, qua conſenſus Romanorum diſtringeretur.

II. Hannibal Fabium, cui neque virtute, neque artibus bellandi par erat, ut infamia diſtringeret, agris ejus abſtinuit, ceteros populatus. Contra ille, ne ſuſpecta civibus fides eſſet, magnitudine animi effecit, publicatis poſſeſſionibus ſuis.

III. Q. Fabius Maximus quinto Cos. cum Gallorum, Umbrorum, Hetruſcorum, 1 Samnitiumque, adverſus populum Romanum exercitus coiſſent, contra quos & ipſe trans 2 Apenninum montem caſtra communiebat, ſcripſit Fulvio & Poſtumio, qui in præſidio urbi erant, copias 3 ad Sitium moverent: quibus aſſecutis, ad ſua defendenda Hetruſci Umbrique deſcenderunt: relictos Samnites Galloſque, Fabius & collega Decius aggreſſi, vicerunt.

IV. M. Curius adverſus Sabinos, qui ingenti exercitu conſcripto, relictis finibus ſuis noſtros occupaverant, occultis itineribus, manum miſit, quæ deſolatos agros eorum vicoſque per diverſa incendit. Sabini ad arcendam domeſti-

cam

† Sic lego: non *diſtinguendis*, ut eſt in lemmate Pariſienſis editionis. Exemplo I. in eadem editione expreſſum fuit, *diſtringeret*, pro *diſtringeretur*.

1. *SAmnitiumque*] Ita omnia habent excuſa, quibus obſequimur. MS. tamen *Saunitiumque*, τῶν Σαυνίτων. Perperam: nam caput ipſorum eſt Σάμνιον, à quo Σαμνίτης, ὁ πολίτης. Stephanus in Σάμνιον. Τὸ ἐθνικὸν Σάμνιος καὶ Σαμνίτης.

2. *Apenninum*] *Apennium*, malè vulgati.

3. *Ad Sitium*] Modius *ad Claſium*, auctoritate Livii.

1. *Pan-*

cam vaſtitatem, receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prœlio avertere, ſparſumque cædere.

V. T. Didius [1] paucitati ſuorum diffidens, cum in adventum earum legionum, quas exſpectabat, traheret bellum, & occurrere eis hoſtem comperiſſet, concione advocatâ aptari juſſit milites ad pugnam, ac de induſtria negligentiùs cuſtodiri captivos: ex quibus pauci, qui profugêre nunciaverunt ſuis pugnam imminere. At illi, [2] ne ſuſpicione prœlii deducerent vires, omiſerunt occurrere eis, quibus inſidiabantur: legiones tutiſſimè, nullo excipiente, ad Didium pervenerunt.

VI. Bello Punico quædam civitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos [3] deſtinaverant, cum obſides dediſſent, quos recipere antequam deſciſcerent ſtudebant, ſimulaverunt ſeditionem inter finitimos ortam, quàm Romanorum legati dirimere deberent, miſſoſque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec ante reddiderunt quàm ipſi recuperarent ſuos.

VII. Legati Romanorum [4] cum miſſi eſſent ad Antiochum regem, qui ſecum Hannibalem victis jam Carthaginienſibus habebat, conſiliumque ejus adverſus Romanos inſtruebat, [5] crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt, ut is regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioquin erat, & utilis propter calliditatem [6] & peritiam bellandi.

VIII. Q. Metellus adverſus Jugurtham bellum gerens, miſſos

1. *Paucitati ſuorum diffidens*] P. *paucitate*: Et ſtatim *vocatâ*, pro *advocatâ concione*.

2. *Ne ſuſpicione prœlii*] Stevvechius *ſuſpectione* legit, quod mihi ſuſpectum.

3. *Deſtinaverant*] *Deſtinaverunt*. P.

4. *Cum miſſi eſſent*] Ita emendandum ex MSS. & judicio Stevvechii. Vulgò perperam legebatur, *miſiſſent*.

5. *Crebris cum Hannibale colloquiis*] Livius XXXV. *Propter colloquia cum Villio ſuſpectus regi.* Οἱ δὲ πρέσβεις ἐθεράπευον τὸν Ἀννίβαν, σπουδάζοντες εἰς ὑποψίαν ἐμβαλεῖν πρὸς Ἀντίοχον. ὃ καὶ συνέβη γενέσθαι. Polyb.

6. *Et peritiam bellandi*] Scripti, quos inſpexit Scriverius, *artem* præferebant. Utrumque rectum.

1. *Spo.*

miſſos ad ſe legatos ejus, corrupit, ut ſibi proderent regem. Cum etiam alii veniſſent, idem fecit. Eodem conſilio uſus eſt & adverſus tertios. Sed de captivitate Jugurthæ res parum proceſſit, vivum enim tradi ſibi volebat; plurimum tamen conſecutus eſt: nam cum interceptæ fuiſſent epiſtolæ ejus ad regios amicos ſcriptæ, in omnes eos rex animadvertit, [1] ſpoliatuſque conſiliis, amicos poſtea parare non potuit.

IX. [2] C. Cæſar, cum per exceptum quendam aquatorem comperiſſet, Afranium Petrejumque caſtra noctu moturos, ut citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis [3] vaſa conclamare milites, & præter adverſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum juſſit continuare, [4] quos retentos volebat arbitrari caſtra Cæſarem movere.

X. Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Hannibali Venticium Termum dimiſit, ipſe ſubventurus.

XI. Dionyſius Syracuſanorum tyrannus, cum Aphri ingenti multitudine trajecturi eſſent in Siciliam, ad eum oppugnandum, caſtella pluribus locis communiit, cuſtodibusque præcepit, ut ea advenienti hoſti dederent, dimiſſique Syracuſas occulte redirent. Aphris neceſſe fuit, capta caſtella præſidio ibi tenere; quos Dionyſius redactos ad quam

volue-

1. *Spoliatuſque conſiliis*] *Conſiliariis.*

2. C. *Cæſar*] *Cæſar* P. & ſic ſæpe.

3. *Vaſa conclamare milites*] Lib. I. de Bello Civili: *Cæſar quoque in proximo caſtra ponit, media circiter nocte iis, qui adaquandi cauſſa longius à caſtris proceſſerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Cæſar, duces adverſariorum ſilentio copias caſtris educere: Quo cognito, ſignum dari jubet, & vaſa militari more conclamari.*

4. *Quos retentos*] Modius invenit ad marginem Colon. editionis ſequentem lectionem; *& ſonum juſſit, continuêre ſe & arbitrarii &c.* omiſſis illis, *quos retentos volebat.* Ex quibus aliam concinnavit, & legendum conjecit, *agi mulos cum fremitu & ſono juſſit, & continuêre ſe illi arbitrati caſtra Cæſarem movere.* Quod non erat meo quidem judicio mutandum. Res hac

inter

voluerat paucitatem, penè jam par numero aggreſſus vicit, cum ſuos contraxiſſet, & adverſarios ſparſiſſet.

XII. Ageſilaus Lacedæmonius, cum inferret bellum 1 Tyſapherni, Cariam ſe petere ſimulavit: quaſi aptius locis montuoſis, adverſus hoſtem equitatu prævalentem pugnaturus. Per hanc conſilii oſtentationem 2 advocato in Cariam Tyſapherne, 3 ipſe Lydiam, ubi caput hoſtium regni erat, irrupit; oppreſſiſque qui illic agebant, 4 pecunia regia potitus eſt.

interpretatione adjuta tam magnis mutationibus minimè favet.

1. *Tyſapherni*] In membranis *Tiſſapherni*: Græcis ſemper Τισσαφέρνης. *Equitatu prævalere* eſt κρατεῖν τῶν ὑπαίθρων.

2. *Advocato in Cariam*] Ineptè. Legendum *avocato*, notante Modio.

3. *Ipſe Lydiam*] Polyænus de eadem re; ϛείλας μὲν τὸ φανερῶς ἐπὶ Λυδίας, τρέπεται δ' ἀφανῶς ἐπὶ Καρίας. Reliqui *Phrygiam* habent, atque ita cum Xenophonte Plutarchus; quod ſequatur qui volet, nos veterem intactam relinquimus.

4. *Pecunia regia potitus eſt*] Καὶ λείαν πολλὴν κατήλασεν. Hoc verius.

CAPUT IX.

De ſeditione militum compeſcenda.

EXEMPLUM I.

1 A. MANLIUS Cos. cum comperiſſet conjuraſſe milites in hybernis Campaniæ, ut jugulatis hoſpitibus, ipſi res eorum invaderent, 2 rumorem ſparſit eodem loco hybernaturos: atque ita conjuratorum * conſilio turbato, Cam-

1. A. *Manlius COS*] Committit Frontinus μνημονικὸν ἁμάρτημα, quod ſolenne eſt ſcriptoribus nimium feſtinantibus. Malè enim hoc ſtrategema Manlio contribuit, quod verius C. Mario Rutilo, qui poſtea Cenſorinus dictus fuit, à Livio adſcribitur. Vide illum lib. VII. Sed idem ille in primo conſulatu ſuo collegam habuit quendam Cn. Manlium Capitolinum, cognomento ἐπιτάκτην anno ab urbe conditâ, CCCXCVI. Exinde dubitat Scriverius, num fortè *Cn. Manlius* legendum ſit, quod difficulter feram.

2. *Rumorem ſparſit*] *Spargit*, P. Utitur ſæpe præſentibus noſter loco τῶν μελλόντων, aut præteritorum: quod elegantiæ eſt.

* *Con-*

Campaniam periculo liberavit, & ex occaſione nocentes punivit.

II. L. Sylla, cum legiones civium Romanorum pernicioſa ſeditione furerent, conſilio reſtituit ſanitatem efferatis. 1 Properè enim annunciari juſſit, hoſtem adeſſe, & ad arma vocantium clamorem tolli, ſigna canere: diſcuſſa ſeditio eſt, univerſis adverſus hoſtem conſentientibus.

III. Cn. Pompejus, trucidato ab exercitu Mediolani ſenatu, ne tumultum moveret, ſi ſolos evocaſſet nocentes, mixtos eis, qui extra delictum erant, venire juſſit: ita & noxii minore cum metu, quia non ſegregati, 2 ideoque non ex cauſſa culpæ videbantur 3 accerſiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat conſcientia, cuſtodiendis quoque 4 nocentibus, attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur.

IV. C. Cæſar, cum quædam legiones ejus ſeditionem moviſſent, adeo ut in perniciem quoque ducis viderentur conſurrecturæ, diſſimulato metu, proceſſit ad milites, poſtulantibuſque miſſionem, ultro minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit ſatisfacere Imperatori, obſequentioreſque in reliquum operas edere.

CAPUT

* *Conſilio turbato*] Turbant ſenſum & ſententiam, qui iſtud *turbato* delent. Quod tamen abeſt à P. & nonnullis vulgatis.

1. *Properè enim*] Quidam *propè*, teſtante Scriverio.

2. *Ideoque non ex cauſa culpæ*] Scribo, *ideo qui, &c.* deciſim.

3. *Accerſiti, comparuerunt*] Haud melius P. *accerſiri paruerunt*.

4. *Nocentibus attenderunt*] Modius *intenderunt*: alii, *acceſſerunt*.

CAPUT X.

Quemadmodum intempeſtiva poſtulatio pugnæ inhibeatur.

EXEMPLUM I.

Q. SERTORIUS, quod experimento didicerat, imparem ſe univerſo Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconſulte pugnam expoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, altero prævalido, altero admodum exili, duos admovit juvenes ſimiliter affectos, robuſtum, & gracilem: ac robuſtiori imperavit, equo exili univerſam 1 caudam abrumpere: gracili autem, valentiorem per ſingulos pilos vellere: 2 cumque gracilis feciſſet quod imperatum erat, validiſſimus cum infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur: 3 jam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites: inſuperabiles ſunt univerſas aggredientibus; eaſdem lacerabit & carpet, qui per partes attentaverit.

II. Idem,

1. *Caudam abrumpere*] *Abripere*, P. & mox, *per ſingula vellere*, quomodo in noſtris membranis & in Scriverianis etiam exaratum fuit. Sed præſtat vulgatam ſcripturam ſervare, niſi forſan de gloſſemate ſuſpecta ſit. Propriè autem *vellere* dixit de pilis, qui per ſingula evelluntur. Unde & *volſella*, μαδιστήριον. Idem exemplum habes infra lib. IV. cap. 7. multò emendatius, quàm hoc loco editum; ubi manifeſto præſtat ſcriptura libris addicentibus; *alteri prævalido, alteri admodum exili duos admovit juvenes.* Et videtur alluſiſſe Flaccus II. Ep. 1. hiſce verſiculis:

Utor permiſſo: caudæque pilos ut equinæ
Paulatim vello, & demo unum: demo etiam unum:
Dum cadat eluſus ratione ruentis acervi.

2. *Cumque gracilis feciſſet*] Infra: *cumque gracili ſucceſſiſſet.* Et ſtatim lege, *validiſſimus cum infirmi equi cauda ſine eff. l.* Quod vulgò additur *in*, gloſſema eſt.

3. *Iam, inquit Sertorius, naturam R. C.*] Ita reſtituit Modius ex Vett. edit. cum vulgata lectio circumferretur mutila; *Iam, inquit Sert. R. C.* & iſtud *jam* à pluribus abeſſet.

1. *Hoſtium*

II. Idem, cum videret ſuos pugnæ ſignum inconſultè flagitantes, crederetque rupturos imperium niſi congrederentur, permiſit turmæ equitum ad laceſſendos hoſtes ire; laborantique ſubmiſit alias: & ſic recepit omnes: tutiſque & ſine noxa oſtendit, quis exitus flagitatam pugnam manſiſſet: obſequentiſſimiſque inde eis uſus eſt.

III. Ageſilaus Lacedæmonius, cum adverſus Thebanos caſtra ſuper ripam poſuiſſet, multoque majorem 1 hoſtium manum eſſe intelligeret, & ideo ſuos arcere 2 à cupiditate decernendi vellet, dixit, 3 reſponſo Deûm ſe ex collibus pugnare juſſum: & ita exiguo præſidio ad ripam poſito, 4 acceſſit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati tranſierunt flumen, & cum facile depuliſſent præſidium, ceteros inſecuti avidius, iniquitate locorum à paucioribus victi ſunt.

IV. Scorylo Dux Dacorum, cum ſciret diſſociatum armis civilibus populum Romanum, neque tamen tentandum arbitraretur, quia externo bello poſſet concordia in cives coaleſcere, duos canes in conſpectu popularium commiſit, hiſque acerrime inter ipſos pugnantibus, lupum oſtendit, quem protinus canes, omiſſa inter ſe ira, aggreſſi ſunt: quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu 5 Romanis profuturo.

CAPUT

1. *Hoſtium manum eſſe intelligeret*] Dele præeuntibus libris iſtud *eſſe*, quod ſupervacuum eſt.

2. *A cupiditate decernendi*] *Decertandi* P. ut infra lib. II. cap. 1. ex. 12. *ſubitam hoſtibus neceſſitatem decernendi injecit.* ubi ſimiliter *decertandi* pro verbo principe in eodem legitur P. & noſtro MS.

3. *Reſponſo Deûm ſe ex collibus pugnare juſſum*] Θεὸς δεῖν μαχανῆς. Vide quæ latius infrà notamus.

4. *Acceſſit in colles*] *Ad colles* in Vett. nonnullis; ἀρχαικώτεροι: & paullo poſt, *depepuliſſent*, in noſtris membranis: quod vehementer arripio.

5. *Romanis profuturo*] P. *pro Rom. profuturo.* & ſic ſæpe.

CAPUT XI.

Quemadmodum exercitus incitandus ſit ad prœlium.

EXEMPLUM I.

M. FABIUS & 1 Cn. Manlius COSS. adverſus Hetruſcos, propter ſeditiones detrectante prœlium exercitu, 2 ultro ſimularunt cunctationem, donec milites probris hoſtium coacti, pugnam depoſcerent, jurarentque ſe ex ea victores redituros.

II. Fulvius Nobilior, cum adverſus Samnitium numeroſum exercitum, 4 & ſucceſſibus tumidum, parvis copiis neceſſe haberet decertare, ſimulavit unam legionem hoſtium à ſe corruptam ad proditionem, imperavitque (ad ejus rei fidem) 5 tribunis, & primis ordinibus & centurionibus, quan-

1. CN. *Manlius*] Scriptum in Scriverii membranis *Gn. Manilius.* In noſtro P. *Gn. Mallius.* Iſtud mihi vitii ſuſpectum eſt, hoc ſecus. Græci Romanorum *Manlium*, μάλλιον vel μάλιον ſolent ſcribere, nunquam μανίλιον. Plutarchus in vita Ciceronis: ὅτοι γὰρ ἡγεμόνα Μάλλιον ἔχοντες. Iterum: πρὸς τὸν Μάλλιον. Malim tamen *Mallium*, quàm *Malium*, conſentientibus præſertim antiquis libris, & veteri inſcriptione: AB. COLONIA. DEDUCTA. ANNO. XC. N. F. FULLIO. DUO. VIR. P. RUTILIO. CN. MALLIO. COSS. OPERUM. LEX. II. *Cneus* etiam & *Gneus* indifferenter mutantur: Sic Græcis invicem Κνῆος & Γναῖος.

2. *Ultro ſimularunt cunctationem*] Perperam *cunctionem*, in nonnullis proletariis.

3. *Se ex ea victores redituros*] Hoc melius eſt, quàm *victuros*, ut in P. legitur excuſum.

4. *Et ſucceſſibus tumidum*] Apage hinc *timidum*, quod in nonnullis depravatum eſt. *Succeſſibus tumidus*, eſt victoriis elatus, μεθυσθεὶς, ἀρθεὶς, ſucceſſibus præliorum inſolens, ut alibi loquitur. Et deinceps *perditionem* minus benè in noſtro P.

5. *Tribunis, & primis ordinibus, & centurionibus*] Non audiendus eſt hoc loco Vir doctus, qui ex conjecturâ reſcribendum retur, *primi ordinis centurionibus.* Nam *primi ordines* iidem, qui *primi ordinis centuriones*, ut ſupra notamus: quæ licet apud auctores conjungantur, tamen

quantum quiſque numeratæ pecuniæ aut auri argentique haberet, conferret, ut 1 præſentari merces proditoribus poſſet: ſe autem his qui contuliſſent pollicitus eſt, conſummata victoria, ampla inſuper præmia daturum. 2 Quæ ſua perſuaſio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: unde etiam præclara victoria, commiſſo ſtatim bello, peracta eſt.

III. C. Cæſar adverſus Germanos & regem Arioviſtum pugnaturus, 3 confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis, uſurum: quo con-

tamen ineptè confunduntur. Ita capiendus locus ille Cæſaris in VI. de Bello Gallico, vulgò non intellectus: *Labienus noctu tribunis militum, primiſque ordinibus convocatis, quid ſui conſilii ſit, proponit.* Solus Græcus interpres ſenſum aſſecutus eſt, qui vertit: *ὁ Λαβιηνὸς τοῦς τε χιλιάρχους, καὶ τοὺς πρώτους ταξιάρχους, συγκαλέσας.* Sic & Quintilianus Declam. III. *Enimvero auctorem habet, hoc primi ordines jubent. Primi ordines*, pro ductoribus ordinum, eodem modo quo *λόγον* pro *λογιστῇ* dixit Strabo, *ἴδιον λόγον* de rationali Principis. Sic *officia* pro officialibus, *principia* pro principibus, in caſtris, *οἱ ἄρχοντες.* Sic Marcellus Empiricus, *matrimonia Cæſarum*, Cæſarum uxores, & alia.

1. *Præſentari merces*] Scribo *repræſentari.* Et ſic poſtmodum in nonnullis expreſſum inveni. Nam *repræſentare mercedes*, eſt ſtatim exſolvere ſine dilatione. Suetonius extremo Auguſto: *quam ſummam repræſentari juſſit.* Idem Claudio: *pœnaſque parricidarum repræſentabat.* Alibi: *repræſentaturus pro operâ dignam cuique mercedem.* Inde eſt *poteſtas repræſentanea* apud Tertullianum Apologetico, poteſtas repræſentandi pœnas contemptorum Imperatoriæ Majeſtatis.

2. *Quæ ſua perſuaſio*] Iſtud *ſua* non agnoſcit P. Et paullo poſt *commiſſo bello*, pro prælio. Vide ſuprà notata.

3. *Confuſis ſuorum animis*] Ita in omnibus fermè libris: & haud dubiè rectum eſt *confuſis*: quod non uno loco cognovimus, & omninò lib. IV. cap. 5. eodem Cæſaris exemplo ſanum invenimus, quanquam diſſentientibus ibidem Ver. editionibus, in quibus *confuſior animis* expreſſum fuit, pro *confuſis.* Non diſſimulabo tamen in membranis noſtris *contuſis* exaratum fuiſſe, quod æquè probum quidem, ſi modo foret receptum. Nihil moverim tamen, ſed juvat potius inclinare in favorem noſtri auctoris, aliorumque ſcriptorum. Livius lib. VI. *cum confuſam eam ex recenti morſu animi vidiſſet.* Ita *συνεχέειν τὴν ψυχὴν* dicunt Græci. Proclus Epiſcopus Conſtantinopol. ad Armenios de Fide: *οὐ μετρίως ἀδελφοὶ συνέχεεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ὁ τῶν λογισμῶν τῆς πονηρίας λύπη*, &c.

conſecutus eſt, 1 ut decimani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogerentur; & ceteri pudore, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

IV. Q. Fabius Maximus, qui egregie ſciebat, & Romanos ejus eſſe libertatis, quæ contumelia exaſperaretur, & à Pœnis nihil juſtum aut moderatum exſpectabat, miſit legatos Carthaginem, de conditionibus pacis: 2 quas cum illi iniquitatis & inſolentiæ plenas retuliſſent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus eſt.

V. Ageſilaus Lacedæmoniorum dux, cum prope ab Orchomeno ſociâ civitate caſtra haberet, comperiſſetque pleroſque ex militibus pretioſiſſima rerum deponere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum ſuum pertinens reciperetur, quo ardentius dimicaret miles, qui ſciret ſibi 3 pro omnibus ſuis pugnandum.

VI. Epaminondas dux Thebanorum, adverſus Lacedæmonios dimicaturus, ut non ſolum viribus milites ſui, verum etiam affectibus adjuvarentur, pronunciavit in concione, deſtinatum Lacedæmoniis, ſi victoria potirentur, omnes viriles ſexus interficere, uxoribus autem eorum & liberis in ſervitutem adductis, Thebas diruere: qua denuntiatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaverunt.

VII. 4 Leotychidas dux Lacedæmoniorum, pugnaturus eodem

1. *Vt decimani tanquam p. f. t. cogerentur*] Hac lectione nihil verius, quam pari conſenſu repoſuerunt curatores, Stevvechius, Modius & Scriverius. Depravatè legebatur antea, *ut decimam t. p f. t cogeret*. Cæterum pro *cogerentur*, aliter Frontinus ipſe *concitarentur* lib. IV. cap. 5. exemplo 11.

2. *Quas cum illi iniquitatis & inſolentia plenas retuliſſent.*] Primò *τὸ illi* ſupervacuum eſt in P. & puto delendum. Deinceps *attuliſſent*, quod in aliis expreſſum, non probamus.

3. *Pro omnibus ſuis pugnandum*] Græci exponunt διωχθὲ τῶν χρημάτων. Rectius τὰ ἔπιπλα, quibus opponuntur τὰ ἔγγεια. Nam *Omnia ſua* ſunt, quæ moveri poſſunt.

4. *Leotychidas*] Perperam in Pariſienſi fuit *Eutidas*, quod in omnes etiam optimos Codices irrepſit. *Leotychidas* ſincera lectio eſt; vel, ut

eodem die, quo claſſe vicerant ſocii, quamvis ignarus actæ rei, vulgavit nunciatam ſibi victoriam partium, quo conſtantiores 1 ad pugnam milites haberet.

VIII. A. Poſtumius prælio, quo cum Latinis conflixit, oblata ſpecie 2 duorum in equis juvenum, animos ſuorum erexit, Pollucem & Caſtorem adeſſe dicens, ac ſic prœlium reſtituit.

IX. Archidamus Lacedæmonius 3 adverſus Arcadas bellum gerens 4 aram in caſtris ſtatuit, & circa eam duci equos noctu clam imperavit: quorum veſtigia mane, tanquam Caſtor & Pollux 5 perequitaſſent, oſtendens, adfuturos eoſdem ipſis prœliantibus perſuaſit.

X. Pericles dux Athenienſium initurus prælium, 6 cum animadvertiſſet lucum, ex quo utraque acies conſpici poterat, denſiſſimæ opacitatis, vaſtum alioqui & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturæ hominem, altiſſimis cothurnis, & veſte purpurea, ac coma venerabilem, in curru candidorum equorum ſublimem conſtituit, qui dato ſigno pugnæ, proveheretur; & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur

ut in nonnullis, *Leotychides*, Græcâ formâ. Sic *Leonidas*, *Polyxenidas*, Λεωνίδης, Πολυξενίδης; & alia.

1. *Ad pugnam milites*] MS. *animos*.

2. *Duorum in equis juvenum*] Florus bello Latino: *Ea demum atrocitas fuit prœlii, ut interfuiſſe ſpectaculo deos fama tradiderit; duos in candidis equis; Caſtorem atque Pollucem nemo dubitarit.* Ubi τὸ *demum* ἀντὶ τοῦ *denique* poſitum manifeſtò liquet. Alterum quod ſequitur, *animos ſuorum erexit*, eſt ἐμβαλεῖν ſive ἐμπονεῖν νοῦν. Exemplo XIX. *ut concitaret animos popularium.* Livio aliisque *dare* vel *injicere mentem*.

3. *Adverſus Arcadas*] Vetus Cod. P. cum ſpiritu legit *Archadas*. Sed *Arcadas* pro *Arcades*, ἀρχαϊκῶς. Lib. II. cap. 3. *Cleandridas adverſus Lycaonas denſam inſtruxit aciem.* Sic alibi dixit *Samnitas*, *Thracas*, *Macedonas*; de quibus vide Chariſium lib. I.

4. *Aram in caſtris ſtatuit, & circa eam*] Mendosè legebatur anteà; *arma in caſtris ſtatuit, & circa ea.*

5. *Perequitaſſent*] Scriverius, *preterequitaſſent*.

6. *Cum animadvertiſſet lucum*] Ita Modius reſcripſit, cum vulgò malè *locum* poneretur. Luci enim vaſti dicebantur & religione Diti

taretur eum, 1 diceretque, Deos Athenienſibus adeſſe: quo penè 2 ante conjectum teli hoſtes terga verterunt.

XI. L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici ſibi à Diis futura ſimulavit. 3 Poſtremus etiam in conſpectu exercitus, priuſquam in aciem deſcenderet, ſignum modicæ amplitudinis, quod Delphis ſuſtulerat, orabat, petebatque, ut promiſſam victoriam maturaret.

XII. C. Marius 4 ſagam quandam ex Scythia habuit, à qua ſe dimicationum eventus 5 prædiſcere ſimulabat.

XIII. Q. Ser-

conſecrati; quod præter Poëtas alii Scriptorum loquuntur; & hoc loco noſter Frontinus. Gloſſæ: *Lucus*, ἄλσος. Heſychius: ἄλση τεμένη. Sic vocant loca arboribus conſita, & Silvano vel Diti ſacrata.

1. *Diceretque, Deos Athenienſibus adeſſe*] Mos antiquus, & tragœdiis obſervatus, DEUM EX MACHINA ADHIBERE. Solebant ad hæc commenta magni duces plerumque confugere, cum vis aut ratio humana non ſatis valet ad id, quod concupiſcunt, efficiendum. Sic Epaminondas perſuaſit militibus, Deos iter ſuum ſequi, ut prœliantibus ipſis adeſſent. Sic Sylla, quo paratiorem militem haberet, prædici ſibi à Diis futura ſimulavit. Sic Piſiſtratus tyrannus, cum ejectus è civitate fuiſſet, commentus eſt illud de Pallade armata, à quâ in currum impoſita, edicendum curavit præconibus; Piſiſtratum in civitatem, atque adeò in arcem reſtitui; cum revera eſſet mulier nomine Phya ingenti corporis ſtatura, ita ſubornata, ut ſpeciem Palladis præbere videretur. Sic ſolebant antiqui θεοὺς ἀπὸ μηχανῆς, vel ὀπτεύοντας paſſim inducere; quod & Poëtis familiare eſt, quibus hic vel ille Deorum μένος πολυθαρσὲς ἐνῆκε Græcis aut Trojanis, & τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ θῆκε μένος καὶ θάρσος, aut ἐν μένος ὦρσε. Virgilius: *Bellatorque animo Deus incidit* ——.

2. *Ante conjectum teli*] *Primo conjectu teli*; P.

3. *Poſtremus etiam*] Iſtud *etiam* ſcripti noſtri authoritate jubemus exulare. Paullo poſt *diſcederet*, quod in eodem reperi, non probo. Nam *deſcendere* eſt καταβαίνειν. Inde κατάβασις & ἀνάβασις.

4. *Sagam quandam ex Scythia*] Veteres *ex Syria* legunt: quod convenit hiſtoriæ Plutarchi; & Modius in medio relinquit. Et ſic quoque noſter Pariſienſis. In membranis ſcriptum fuit, *Sagam quandam Scythiâ h.* ut ſit, *ſaga Scythia*, *Scythica* vel *ex Scythia*. Sic *hoſpes Zacyntho*, Ζακυνθόθεν, & ſimilia apud Plautum. Quod vehementer velim.

5. *Prædiſcere*] Scribe *prædicere*, meo periculo.

1. *Cer-*

XIII. Q. Sertorius, cum barbaro & rationis indocili milite uteretur, 1 cervam candidam inſignis formæ per Luſitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda, aut vitanda eſſent prænoſcere ſe aſſeverabat, ut barbari ad omnia tanquam divinitus imperata obedirent.

(Hoc genere 2 Strategematicôn non ea tantum parte utendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his utemur, ſed multo magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, ut ab his monſtrata credantur.)

XIV. Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum; quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cum jecur calidum rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animum, tanquam Deo ſpondente victoriam.

XV. Idem fecit * Innides aruſpex; prœlium Eumene cum Gallis commiſſuro.

XVI. Epaminondas Thebanus, adverſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adjuvandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitque militibus, Deos iter ſuum ſequi, ut prœliantibus ipſis adeſſent.

XVII. Age-

1. *Cervam candidam inſignis formæ*] Agellius lib. XV. cap. 22. *Illud adeò Sertorii nobile eſt: Cerva alba eximiæ pulchritudinis & viváciſſimæ celeritatis à Luſitano ei quodam dono data eſt. Hanc ſibi oblatam divinitus & inſtructam Dianæ numine colloqui ſecum, monereque & docere, quæ utilia factu eſſent, perſuadere omnibus inſtituit: ac, ſi quid durius videbatur quod imperandum militibus foret, cervâ ſeſe monitum prædicabat.*

2. *Strategematicôn*] Multum fallitur, immò graviſſimè hallucinatur Stevvechius, qui hæc ſequentia uſque ad ex. XIV. tanquam gloſſemata ſuſpicatur, & aliundè intruſa. Scriverius obſcurum locum equidem agnoſcit, & conjecit aliquando legendum in fine, *ut ab Dis monſtrata credantur*, pro, *ut ab his &c.* Integrum locum debemus emendatum Salmaſio: *Hoc genere Strategematicôn, &c. Sed multi magis ea quæ tales non erunt, excogitabuntur, ut his monſtrata credantur. Quæ tales non erunt*, id eſt, *imperiti non erunt*: exponente Scriverio.

 * Inni-

XVII. Ageſilaus Lacedæmonius, cum quoſdam Perſarum cepiſſet, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis, ut alba corpora & umbratica contemnerent, oſtendit.

XVIII. Gelo Syracuſarum tyrannus, bello adverſus Pœnos ſuſcepto, cum multos cepiſſet, infirmiſſimum quemque præcipue [1] ex auxiliaribus, qui nigerrimi erant, nudatum in conſpectu ſuorum produxit, ut perſuaderet contemnendos.

XIX. Cyrus rex Perſarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam ſilva eos fatigavit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas, & interrogavit, utro magis gauderent: cumque ei præſentia probaſſent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perveniendum eſt: Nam liberi beatique eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis. atque ita eos ad cupiditatem prœlii concitavit.

XX. L. Sylla, qui adverſus Archelaum præfectum Mithridatis apud Pirea pigrioribus ad prœlium militibus utebatur, opere eos fatigando compulit ad poſcendum ultro pugnæ ſignum.

XXI. Q. Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia navium, ad quas refugium erat, minus conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prœlium, juſſit.

CA-

* *Innides aruſpex*] Scriverius emendat *Sunides* aut transpoſitè *Sudines*: quod utrumque rectum. In P. legitur malè *hoſpes*, pro *aruſpex*, quod tamen eſt ἀπὸ παλαιᾶς χειρὸς.

1. *Ex auxiliaribus*] *Auxiliatoribus*, P.

† Lem-

CAPUT XII.

† *De diſſolvendo metu, quo milites ex adverſis omnibus conciderunt.*

EXEMPLUM I.

SCIPIO ex Italia in Aphricam 1 tranſportando exercitum, cum egrediens navem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationem convertit: 2 Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppreſſi.

II. C. Cæſar, cum forte conſcendens navem lapſus eſſet, 3 Teneo te terra mater, inquit: qua interpretatione effecit,

† Lemma capitis in P. prænotatum erat: *De diſſolvendo metu, quem milites adverſis conceperunt ominibus.* Sine dubio melius, quàm quod degeneres ac vilioris notæ exhibent, *omnibus*, ἀντὶ τῶν οἰωνισμάτων.

1. T*Ranſportando*] Pariſienſis *tranſportato* præfert: & ſtatim, *nave prolapſus.*

2. *Et ludite (inquit) milites*] Idem liber exhibuit legendum cum aliis, quos inſpexit Modius: *& audite (inquit) milites:* quorum neutrum tamen Modio probatur. Janus Gulielmius Vir ſummus, apud Stevvechium reſtituebat, *& pludite (inquit) milites:* unde Stevvechius, *eja pludite* legendum divinabat, quod antiquum pro *plaudite*: & hinc illud *ludite* ab indoctis librorum deſcriptoribus ſuppoſitum eſſe volebat. Nobis laudatur conatus amborum, non tamen aſſequendo admittitur. Nec paullo melius eſt, quod Scriverius excogitavit; *& videte, inquit, milites*, non habet enim, quo nitatur, niſi ſolâ conjecturâ. Vir ſummus Phil. Rubenius voluit: *Ludens, inquit, milites Africam oppreſſi.* Omninò certum eſt, par quicquam deſiderari; quod depravatum protinus haud facilè reſtituetur.

3. *Teneo te, terra mater, inquit*] Amicorum & amantium vox eſt in comœdiis, TENEO TE, cum conveniunt. Sic uxor Fauſtum adloquitur, tanto poſt tempore viſum amplexu retinens apud Clement. ΕΧΩ ΣΕ φαῦστε τὸν καὶ πάντα γλυκύτατον, πῶς ἄρα ζῇς, ὃν ὡς τεθνεῶτα μικρῷ πρόσθεν ἠκούσαμεν. Cæſar autem per matrem, terram quoque intelligebat, ut eſt apud Suetonium in ejus vitâ. Aliquid ſimile factum ex parili narratione colligas de Bruto & Tarqui-

nii

cit, ut repetiturus illas, 1 à quibus proficiſcebatur, terras videretur.

III. 2 T. Sempronius Gracchus Cos. acie 3 adverſus Picentes directa, cum ſubitus terræ motus 4 utraſque partes confudiſſet, exhortatione confirmavit ſuos, & impulit, ut conſternatum ſuperſtitione hoſtem invaderent, * adhortatuſque devicit.

IV. Q. Sertorius, cum equitum ſcuta extrinſecus, equorumque pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

V. Epaminondas Thebanus, contriſtatis militibus, quod ex haſta ejus ornamentum, infulæ more dependens, ventus ablatum in ſepulchrum Lacedæmonii cujuſdam depulerat; Nolite

nii filiis; quibus, cum oraculum Delphici Apollinis peterent, reſponſum eſt, ejus imperium fore, qui primus matrem reverſus oſcularetur. Quod ſolus Brutus agnoſcens, de navi egreſſus, ſimulans caſum, oſculatus *πελαγομάτορα*, ceu *tellurem antiquam matrem*, ut Poëta loquitur; & exinde imperio potitus eſt. Notum porrò illud Cæſaris ſomnium, per quietem matri ſtuprum intuliſſe viſi; quo admonebatur, futurum eſſe, ut orbem terrarum ſubigeret: quando mater, quam ſubjectam ſibi vidiſſet, non alia eſſet quàm terra, quæ omnium parens haberetur. Σημαίνει γδ τὴν πατρίδα ἡ μήτηρ. Plinius: *Terra uni rerum natura partium, eximia propter merita, cognomen indidimus materna venerationis*. Orpheus antiquiſſimus Vates: ΓΑΙΑ ΘΕΑ, *μῆτερ μακάρων θνητῶν τ' ἀνθρώπων*. Ita ibi legendum, pro *μήτηρ μέν τε θεῶν ἠδὲ θνητῶν ἀνθρώπων*. Sed hæc in tranſitu dicta ſunto.

1. *A quibus proficiſcebatur*] Excludit præpoſitionem P.

2. *T. Sempronius*] Immo, *P. Sempronius Sophus Cos*: Perperam hic T. Sempronius Gracchus Cos. pro P. Sempronio Sopho ſuppoſitus à librariis, notante Scriverio.

3. *Adverſus Picentes*] In optimis membranis meis exaratum fuit *Picantes*, quod quomodo ferri poſſit, non video, niſi *Picans* dictum ſit ut *Campans* aut *Lucans*; quæ apud alios ſcriptores integra leguntur. Sed vulgata ſcriptura melior eſt, cum *Picentes ἐθνικὸν* ſit à Piceno, quod Provinciæ nomen; unde *Picentes*, *Picentini* & *Picenici*; nunquam *Picantes*.

4. *Vtraſque partes*] Hoc melius, quàm quod ſupprimunt quidam vulgati *τὸ partes*.

* *Ad-*

Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmoniis ſignificatur interitus. 1 Sepulchra enim funeribus ornantur.

VI. Idem, 2 cum fax de cœlo nocte delapſa, eos, qui adverterunt, terruiſſet; Lumen (inquit) hoc Numina oſtendunt.

VII. Idem inſtante adverſus Lacedæmonios pugna, cum ſedile, in quo reſederat, ſuccubuiſſet, & id vulgo 3 pro triſti ſignificatione confuſi milites interpretarentur; Imo (inquit) vetamur ſedere.

VIII. * L. Sulpitius Gallus † defectum Lunæ imminentem,

* *Adhortatuſque*] *Hortatuſque* P. Modius *adortuſque*.

1. *Sepulchra enim funeribus ornantur*] Nonnulli legunt, *infulis*. Infulæ autem, teſte Varrone & Feſto, erant velamenta lanea, quibus Sacerdotes & hoſtiæ, templaque velabantur. Græci στέμματα vocant, & ita Polybii στέμματα lib. XVI. Livius vertit *infulas* lib. XXXI. Gloſſæ: *Velamentum*, στέμμα. Item, *infulæ*: στέμματα. Iſtis velabantur ſupplices, qui aliquid poſtulabant; & alium harum uſum ex geminis antiquariis cognovimus; nunquam ſepulchra ornabantur. Omninò legendus doctiſſimus Kirchmannus lib. IV. cap. 3. de Funeribus Romanorum.

2. *Cum fax de Cœlo*] Aliter hæc, aliter illa Poëtæ intelligenda: *De cœlo lapſa per umbras Stella facem ducens.* --- Tales Græci διάττοντας vocant, quarum Poëta meminit. At heic non ſtella cœlo delapſa, ſed tantùm mera fax; ἀπόῤῥοιαι ignis ætherei. Lege περὶ τῶν διαττόντων ἀστέρων, Ariſtot. I. Meteorologicorum. Apulejus de mundo: *ſunt & alia ejuſmodi imaginum genera, quas Græci faces nominant.* Faces, λαμπάδας vocat auctor libelli de mundo. Aurelius Victor in Juliano: *ac ne noctu quidem viſus ingens globus cœlo labi, diem belli cautum præſtiterit.* Ammianus libro XXV. de tali face, ſive globo: *Erat autem nitor igneus iſte, quem* διαΐσσοντα *nos appellamus, nec cadens unquam, nec terram contingens.* Achilles Statius in Arati Phœnomena, περὶ κομητῶν. Οἱ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετερχόμενοι, καλοῦνται ἄττοντες, καὶ διάττοντες. γίνεται δὲ τοῦτο, τῶν ἀστέρων ὑπὸ πνεύματος τινασσομένων, καὶ οἱονεὶ σπινθῆρας ἀφιέντων· διὸ καὶ σημεῖον ἀνέμων εἶπεν Ἄρατος τοῦτο. quæ eadem apud Heronem Alex. leguntur. Arati verſus ſunt:

—— Ὄπιθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνονται,
Δειδέχθαι κείνοις αὐτὴν ὁδὸν ἐρχομένοιο
Πνεύματος —— &c.

3. *Pro triſti ſignificatione*] Redundat *excipere*, quod aliàs inſertum legitur in P.

* *L. Sul-*

tem, ne pro oſtento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus cauſſiſque defectionis.

IX. Agathocles Syracuſanus adverſus Pœnos ſimili [1] ejuſdem ſideris diminutione, qua ſub diem pugnæ, ut prodigio milites ſui conſternati erant, ratione qua id accideret expoſita, docuit quidquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipſorum propoſitum pertinere.

X. Pericles, cum in caſtra ejus fulmen decidiſſet, terruiſſetque milites, advocata concione, lapidibus in conſpectu omnium colliſis, ignem excuſſit, ſedavitque turbationem, cum docuiſſet [2] ſimiliter nubium adtritu excuti fulmen.

XI. Timotheus Athenienſis, claſſe dimicaturus adverſus Corcyreos, gubernatori ſuo, qui proficiſcenti jam claſſi ſignum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam ſternutantem audierat; † Miraris (inquit) ex tot millibus unum perfrixiſſe?

XII. Cha-

* *L. Sulp. Gallus*] Fortè, *C. Sulpicius in Gallis*. Vide lib.II. c.4. ex.5.

‡ *Cum defectum Lunæ*] Idem ex pari cauſſa effectus in nocturno prœlio Pompejum inter & Mithridatem, apud Plutarchum & Dionem: *τὴν δὲ ταραχὴν ἐπηύξησεν ἡ σελήνη τῆς νυκτὸς ἐκλιποῦσα, οὐχ ὅτι καὶ ἐσκιάσθη (καίτοι τοῖς θορυβουμένοις καὶ τὰ τοιαῦτα φόβον φέρει)* &c.

1. *Ejuſdem ſideris diminutione*] hoc eſt, Lunæ, *ἐξαιρέτως*. Plinius Paneg. de Sole: *quod terra genuit, quod ſidus aluit, &c.*

2. *Similiter nubium adtritu excuti fulmen*] Secundum Phyſicos, qui dicunt colliſione nubium fulmen creari. Plerique omnes ſcriptorum naturalium eâ comparatione utuntur colliſorum inter ſe lapidum ad exprimendam excuſſi fulminis naturam, aut emicantis coruſcationis. Apulejus de Mundo: *Quando perfracta nubecula patefecerit cœlum, ignescunt penetrabiles ſpiritus, emicatque lux clara; hoc dicitur coruſcare. Quippe ubi nubes adflictu, ceu ignifera ſaxis adtritu, ignem ex ſe dat; obtutus velocius illuſtriora contingit, auditus dum ad aures venit, ſerior ſenſu concipitur.* Vetus Interpres Juvenalis: *Dum ex nimio flatu vel certamine ventorum nubes inter ſe colliſæ tonitrua & coruſcat* (vulgò malè *coruſcus*) *velati ſaxa inter ſe colliſa ignem excutiunt.* Alexander Aphrodiſæus *ἐκπυρούμενον* quæ *ἀστραπὴ* dicitur, ita fieri dicit nubium colliſarum inter ſe flictu, *ὡς ἐπὶ πυρεκβόλων λίθων*. *Lapides colliſi* ſunt *πυρέκβολοι λίθοι* malè poſteriores interpretantur *igniarium*, vel *vivum lapidem*, *πυρέκβολον λίθον*.

† *Mi-*

XII. Chabrias Athenienſis claſſe dimicaturus, excuſſo ante navem ipſius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus; Nunc (inquit) potiſſimum 1 ineunda pugna eſt, cum Deorum maximus Jupiter 2 adeſſe numen ſuum claſſi noſtræ oſtendit.

SEXTI

† *Miraris (inquit) ex tot millibus unum perfrixiſſe*] Malè *perſtrinxiſſe* ſupponunt ineptiores editi. Obiter emendabimus Vegetium pari mendo corruptum: *Qui ex perſtrictione febris rigidus eſt*: quo loco *perfrictione* nemo niſi febriculoſus horrebit. Ita & alibi *perſtrinctio* corruptè pro perfrictione, & æſtus opponuntur apud eundem auctorem. Cæterum illud non inſulsè à Timotheo projectum fuit ad averruncandum malum omen, quod ex ſternutamento veteres augurabantur. Nam & ſternutantes ominis cauſa ſalutare moris erat uſitatâ formulâ: ΖΕΥ ΣΩΣΟΝ, vel ΖΗΘΙ. Plinius lib. XXIIX. cap. 2. *Cur ſternutamentis ſalutamur? Quod etiam Tiberium Cæſarem triſtiſſimum (ut conſtat) hominum, in vehiculo exegiſſe tradunt.* Apulejus lib. IX. Mileſior. ſolenni exemplo hunc etiam ritum ſubindicat: *Pone tergum ejus maritus acceperat ſonum ſternutationis: quod cum putaret ab ea profectum, ſolito ſermone ſalutem ei fuerat imprecatus: & iterato rurſum, & frequenter ſæpius.* Hoc etiamnum à nobis eâdem benedicendi formulâ & ſalutis omine ſcimus obſervari; quod & Græcis juxta ſolenne fuiſſe Ariſtoteles innuit in Problem. quærens, Διὰ τί τῶν ἄλλων πνευμάτων τῶν ἐξιόντων, οἷον φύσης ἢ ἐρυγμοῦ, οὐχ ἱερῶν, ΗΔΕ ΤΟΥ ΠΤΑΡΜΟΥ ΙΕΡΑ: Nam poſtquam dixit, τὸ πλησίον τῆς κεφαλῆς πνεῦμα eſſe, ſubjungit, διὰ τὸ ἱερώτατον ὂν εἶναι τὸν τόπον, ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΩΣ ΙΕΡΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ. Idem probat Epigramma Græcum:

Οὐδὲ λέγει, ΖΕΥ ΣΩΣΟΝ ἐὰν πταρῇ.

1. *Ineunda pugna eſt*] Quidam *jucunda*, ex affinitate literarum. Perperam.

2. *Adeſſe numen ſuum*] Scriptum *lumen* in membranis noſtris, quibus hac in parte non adſtipulamur. Adſcripſit ora quidam *fulmen*, quod placeret, niſi *numen* eſſet germana ſcriptura. Erat autem fulmen καταιβάτης, numinis monitorium. De quo pulchrè Cæcinna apud Senecam, qui varia fulminum nomina poſuit.

I. VI

SEXTI JULII FRONTINI VIRI CONSULARIS, IN STRATEGEMATΩN LIBRUM SECUNDUM.

PRÆFATIUNCULA.

DISPOSITIS primo libro exemplis, inſtructuris (1 ut mea fuit opinio) ducem in his, quæ ante commiſſum prœlium agenda ſunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea, quæ in ipſo prœlio agi ſolent, & deinde ea, quæ poſt prœlium. 2 Et eorum, quæ ad prœlium pertinent, ſpecies ſunt:

LIBER

INDEX CAPITUM.

CAP. I. *De tempore ad pugnam eligendo.*
II. *De loco ad pugnam eligendo.*
III. *De acie ordinanda.*
IV. *De acie hoſtium turbanda.*
V. *De inſidiis.*
VI. *De emittendo hoſte, ne clauſus prœliū ex deſperatione redintegret.*
VII. *De diſſimulandis adverſis.*
VIII. *De conſtituenda per conſtantiam acie.*
IX. *De his, quæ poſt prœlium fiunt, ſi res proſperè ceſſerint: & de confirmandis reliquiis belli.*
X. *De adverſis emendandis, ſi res durius ceſſerit.*
XI. *De dubiorum animis in fide retinendis.*
XII. *Quæ facienda ſunt pro caſtris, ſi ſatis fiducia in præſentibus copiis non habeamus.*
XIII. *De effugiendo.*

1. *Ut mea fuit opinio*] Pariſ. *fert*: & ita Scriverianus: non tam rectè.

2. *Et eorum, quæ ad prœlium*] Modius mutavit diſtinctionem, cum legerent omnes: *& deinde ea, quæ poſt prœlium, & eorum quæ ad prœlium &c.* malè. Neque enim dicturus eſt de ſpeciebus eorum, quæ ad prœlium pertinent, ubi de iis egerit, quæ poſt prælium agi ſolent, cum id nec rectè nec ordine fieri poſſit, ſed poſtquam, de quibus acturus eſt, indicavit, quæ ſunt ea ipſa, quæ in prœlio, aut poſt prœlium facienda ſunt, tum ſubjungit: *& eorum, quæ ad prœlium pertinent, ſpecies ſunt*: quæ ſequuntur, ſ. tempus & locum pugnæ eligere, aciem peritè inſtruere, inſidiis hoſtem circumvenire, aliaque de quibus hoc libro acturus eſt.

1. *Adver-*

Sext. Jul. Front. Strateg.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De tempore ad pugnam eligendo.

Exemplum I.

P. Scipio in Hiſpania, cum comperiſſet Haſdrubalem Pœnorum ducem jejuno exercitu manè proceſſiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos, quibus præceperat, ut quieſcerent, & cibum caperent: cumque hoſtes inediâ, ſiti, morâ ſub armis fatigati, repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, &, commiſſo prœlio, vicit.

II. Metellus Pius in Hiſpania [1] adverſus Herculejum, cum ille oriente protinus die inſtructam aciem vallo ejus admoviſſet [2] fervidiſſimo tunc tempore anni, [3] intra caſtra ſuos continuit in horam diei ſextam; atque ita fatigatos æſtu, facilè integris & recentibus vicit ſuorum viribus.

III. Idem junctis cum Pompejo caſtris adverſus Sertorium in Hiſpania, cum ſæpe inſtruxiſſet aciem, hoſte, qui imparem ſe duobus credebat, pugnam detrectante: quodam deinde tempore, [4] cum Sertorianos milites animadvertiſſet

1. ADverſus Herculejum] *Hirculium* P. Lege ſuprà notata. Et ſtatim *admonuiſſet*, pro *admoviſſet*, perperam in eodem excuſum.

2. *Fervidiſſimo tunc tempore anni*] Bene *fervidiſſimo*: Καύματα Græci vocant. Inde apud Athenæum: κρατερῆ καύματος ὥραν. Clemens: ἐνθάλγειν ὥρᾳ καύματος, θερόμενος ἡλίῳ. Ita ſolent Scriptores quandoque περιφράζειν. Gellius lib. XVII. 10. N. Att. *Cum in hoſpitis ſui Antiatem villam æſtu anni conceſſiſſet.* Sic *hieme anni* legitur apud Suetonium, χειμῶνος ὥρα, vel ὥρα ἔτους χειμερινῆ.

3. *Intra caſtra*] *In* Pariſinus: Quod nimis geminum eſt in lectione ſequentium.

4. *Cum Sertor.*] Τὸ *cum* delet P.

ſet magno impetu inſtinctos, depoſcentes pugnam, 1 humeroſque exerentes, 2 & lanceas vibrantes, exiſtimavit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompejo 3 idem faciendi autor fuit.

IV. Poſtumius Cos. in Sicilia, cum caſtra ejus à Punicis trium millium paſſuum ſpacio diſtarent, 4 & dictatores Carthaginenſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum dirigerent aciem, exiguâ manu levibus aſſiduè prœliis pro vallo reſiſtebat: quam conſuetudinem contemnente jam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more priſtino, cum paucis ſuſtinuit incurſum adverſariorum, ac ſolito diutius detinuit: quibus fatigatis, poſt ſextam horam, 5 & jam ſe recipientibus, cum & inediâ quoque laborarent, per recentes ſuos hoſtem, quem prædicta profligaverant incommoda, fugavit.

V. Iphicrates Athenienſis, quia exploraverat, eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturius veſci ſuos juſſit, & eduxit in aciem, aggreſſuſque hoſtem ita detinuit, ut

ei

1. *Humeroſque exerentes*] Ita legendum: vulgò eſt *exercentes*.

2. *Et lanceas vibrantes*] Ineptè. *librantes* hoc quidem in loco legit noſter manuſcriptus. Nec enim lanceæ *librantur*, ut minora tela; ſed *vibrantur*, quod Virgilio eſt *criſpare* vel *coruſcare haſtilia*; Homero πάλλειν. Cicero II. de Oratore: *Atque hujuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur.* Theodor. Prodromus τὰ δόρατα λαγχίδια vocat

3. *Idem faciendi auctor fuit*] Probo formulam veteris exarati: *idem audendi auctor fuit.* Nam ut hoc; ſic & alia à Poëtâ ſunt; *Auctor ego audendi* —— XII. Dictys Cretenſis: *Quis Hector dux atque audendi auctor factus.*

4. *Et dictatores Carthaginenſium*] Nihil mutandum exiſtimamus cum doctiſſimo Freinshemio. Multos vidimus Codices, in quibus eam lectionem repetimus. Stevvechius tamen *ducatores* contentioſius defendit, qui ſunt ἀρχοὶ ἡγεμόνες, στρατηγούμενοι. Quod nos, uno verbo, non probamus. Dictatores autem non ſunt, ut Suidas exponit, οἱ διπλασίαν ἀρχὴν ἔχοντες, neque *populi magiſtri*, ut apud antiquos vocatos Seneca tradit; ſed imperatores & præfecti militum. Vide Heſychium.

5. *Et jam ſe recipientibus*] Veteres

ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. 1 Inclinato deinde jam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis, quàm inediâ, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinaverunt; Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis aggreſſus eſt caſtra.

VI. Idem, cum adverſus Lacedæmonios pluribus diebus caſtra cominus haberet, & utraque pars certis temporibus aſſiduè pabulatum lignatumque procederet, quodam die militum habitu 2 ſervos lixaſque dimiſit ad munera, milites retinuit;

teres *etiam*, ex confinio literarum.

1. *Inclinato deinde jam die*] Sic infrà exemplo 13. Intelligit tempus illud diei, quod *addumina* Romani veteres eleganter dicebant, περὶ λύχνων ἁφάς. Cum *oriente die* dixit, diluculum intelligit, pro quo dicebant, *ad lucem*.

2. *Servos lixaſque dimiſit ad munera*] Calones & lixas. Uterque erat δοῦλος ϛρατιώτου. Feſtus: *Calones, militum ſervi, dicti, qui ligneas clavas ferebant, quæ Græci κᾶλα vocant:* ubi malè κάλλα quondam offendimus. Scribendum περισπωμένως, κᾶλα: ut κάγκανα κᾶλα. Κᾶλον, lignum, inde καλοβάτης, grallator, & καλοπόδιον, quod eſt σκυτικὸν ἐργαλεῖον. Nonius: *Calonum proprietas hæc habetur, quod ligna militibus ſubminiſtrant: κᾶλα* enim *Græci ligna dicunt: ut Homerus πολλά τε ξύλ' ἐπέθεντο.* Inde *calones ξυλοφόροι*. Sed & σκευοφόροι & ſarcinarum cuſtodes, & δοῦλοι δημόσιοι in Gloſſis explicantur. Hoc ſenſu libro quarto legitur, cap. 1. Philippum poſt interdictum vehiculorum uſum, equitibus non amplius quàm ſingulos calones habere permiſiſſe, peditibus autem denis ſingulos, qui molas & funes ferrent in æſtiva exeuntibus, & ad alia miniſteria conducerentur. Iſidorus; *Calones, galearii militum:* quomodo Vegetio *lixæ* vocantur, ambo cuſtodes ad ſarcinas, & σκευοφύλακες. Athenæus ex Doſiade: ἑκάστῳ αὐτῶν ἀκολουθοῦσι δύο θεράποντες ξυλοφόροι, καλοῦσι δ' αὐτοὺς καλοφόρους. Græci poſteriores & Conſtant. in Tacticis κάλωνας appellant: ita enim pro καλλίονας accuratiſſimus Meurſius monuit legendum. De *lixis* tam aquariis quàm mercenariis paria colliges ex Iſidoro & Fulgentio. Sed in Iſidoro mendoſum fuit: *Lixa, aquam qua per milites ambulant, antiqui lixam dixerunt:* emendat vir doctus; *lixa, agmen quod per milites ambulat, antiqui lixum dixerunt.* Puto legendum; *Lixa, aquarii qui per milites ambulant, aquam antiqui lixam dixerunt.* Cyrillus; ὑδροφόρος, *aquarius, aquæ portator, lixio.* Immo *lixiones* ſunt iidem cum *Lixis.*

tinuit; & cum hoſtes [1] diſperſi iſſent ad ſimilia munera, expugnavit caſtra eorum, inermeſque cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrentes, facilè [2] aut cecîdit, aut cepit.

VII. Verginius Cos. in Volſcis, cum procurrere hoſtes effuſos ex longinquo vidiſſet, quieſcere ſuos ac defixa tenere pila juſſit. [3] Tunc anhelatos integris viribus exercitus ſui aggreſſis avertit.

VIII. Q. Fabius Maximus, non ignarus Gallos & Samnites primo impetu prævalere, ſuorum autem infatigabiles ſpiritus, inter moras decertandi etiam incaleſcere, imperavit militibus, ut contenti eſſent primo congreſſu ſuſtinere, ut hoſtem morâ fatigarent: quod ubi ſucceſſit, admoto etiam ſubſidio ſuis, in prima acie univerſis viribus oppreſſum fudit hoſtem.

IX. Philippus [4] ad Cheronæam, memor ſibi eſſe militem longo uſu duratum, Athenienſibus acrem quidem, ſed * inexercitatum & impetu tantùm violentum, ex induſtria prœlium traxit: moxque languentibus jam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecîdit.

X. La-

Suidas de eorum miniſterio: λεῖξαι, στρατιῶται. οὗτο δ' ἦν τὸ γένος τῶν ἐργαστικῶν καὶ παραστρατευομένων ἀνθρώπων. Ex quibus apparet ad alia etiam munera calones & lixas, quàm ad ligna & aquas ferenda fuiſſe adhibitos.

1. *Diſperſi iſſent*] Hoc melius eſt, quàm *diſperſiſſent* in vulgo excuſis.

2. *Aut cecîdit*] P. *occîdit.*

3. *Tunc anhelatos*] Vetuſta P. *anhelantes.* Non damno reliquorum *anhelatos*, quod minus ſuſpectum. *Anheli equi* apud Maronem, pro anhelantibus, quos Græci dicunt ex curſurâ πνευστιᾶν καὶ ἀσθμαίνειν. *Anhelati* pro anhelantes, nomen pro participio, Græcâ figurâ. Ita loqui amant optimi Scriptores.

4. *Ad Cheronæam*] Quidam *Cheroniam*. Deinceps appoſitè Macedonum *militem longo uſu duratum* fuiſſe memorat. Juſtinus in eâdem hiſtoriâ: *aſſiduis bellis induratâ virtute Macedonum vincuntur.* Græcis opponuntur ἀθληταὶ καὶ ἰδιῶται. Ariſtot. III. Nicomach. ὥσπερ ἐν ἀνόπλοις ὡπλισμένοι μάχονται, καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις. Sic in X. Dionyſ. Halicarn. ἀθληταὶ πολέμων & σκευοφύλακες contrarii, ſibi invicem opponuntur. Sunt autem ἀθληταὶ πολέμων, ſive ἔργων, ſummi bellatores, longo uſu durati,

X. Lacedæmonii certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiem, ut in prœlium cum conjugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

XI. C. Cæſar bello civili, cum exercitum Afranii & Petreji circumvallatum 1 ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, 2 interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quod adverſarios & ira & deſperatio incenderat.

XII. Cn. Pompejus fugientem Mithridatem cupiens ad prœlium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, 3 ut abeunti ſe opponeret: atque ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem decernendi injecit. Præterea ſic conſtituit aciem, 4 ut Ponticorum quidem oculos adverſâ Lunâ perſtringeret, ſuis autem illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtem.

XIII. Jugurtham autem conſtat memorem virtutis Romanorum, ſemper inclinato die committere prœlia ſolitum, ut ſi fugarentur ſui, opportunam noctem haberent ad deliteſcendum.

XIV. Lucullus adverſus Mithridatem & Tigranem, in Arme-

ti, qui conſtituunt veteranum exercitum, & diu edoctum, & ad omne momentum reſpondentem: *σκευοφύλακες* & *ἰδιῶται*, inexercitati & impetu tantùm violenti, tyrones.

* *Inexercitatum*] Reperi in membranis *inexercitum*; quod non mutat ſententiam, & æquè ſincerum eſt. Macrobius: *Ego Diſarium noſtrum inexercitum non relinquam.* Nam *exercitus* pro *exercitatus* ſolenne eſt apud infinitos auctores. Tacitus de Agrippina: *ad omne flagitium exercita*: ubi malunt tamen *exercitata* repoſuiſſe *οἱ τῶν γραμματικῶν παῖδες.*

1. *Siti angeret*] Sic emendatum in recentioribus. Alii malè, *augeret*.

2. *Interfectis omnibus impedimentis*] Scriverius *interceptis*. Iſtud maximè Stevvechio retinendum videtur.

3. *Vt abeunti*] P. *adeunti*; & mox *decertandi*.

4. *Vt Ponticorum quidem oculos &c.*] Florus: *Nocturna ea dimicatio fuit, & Luna in partibus quippe quaſi commilitans, quum à tergo ſe hoſtibus, à facie Romanis præbuiſſet, Pontici per errorem longius cadentes umbras ſuas quaſi hoſtium corpora petebant.*

Armenia majore apud Tigranocertam, cum ipſe non amplius quindecim millia armatorum haberet, hoſtis autem innumerabilem multitudinem, eoque ipſo inhabilem, 1 uſus hoc ejus incommodo nondum ordinatam hoſtium aciem invaſit, atque ita protinus diſſipavit, ut ipſi quoque reges abjectis inſignibus fugerent.

XV. Cl. Tiberius Nero adverſus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente ſtatim die proceſſiſſent, continuit ſuos, paſſuſque eſt 2 hoſtem nebulâ & imbribus, qui fortè illo die crebri erant, verberari; 3 ac demum ut feſſum ſtando & pluviâ non ſolum animo, ſed & laſſitudine deficere animadvertit, ſigno dato, adortus, ſuperavit.

XVI. C. Cæſar in Gallia, quia comprererat 4 Arioviſto Germanorum regi inſtitutum, 5 & quaſi legem militibus non pugnandi decreſcente Lunâ, tum potiſſimum acie commiſſa impeditos religione hoſtes vicit.

XVII. D. Au-

1. *Vſus hoc ejus incommodo*] Τὸ *ejus* delet P.

2. *Hoſtem nebulâ & imbribus verberari*] *Verberari* eſt occupari: Cap. 2. *Vt adverſo Sole, & vento & pulvere barbarorum occuparetur exercitus.* Alio modo *verbera ventorum* vocat Lucretius ἀνέμων πληγὴν, vel ἀντιμεταφορὰν, concurſationem.

3. *Ac demum*] Quidam *deinde*; & ſic P.

4. *Arioviſto Germanorum regi*] Impropriè *regem Germanorum* ait fuiſſe Arioviſtum. Sic lib. IV. cap. 5. *C. Cæſar adverſus Germanos & regem Arioviſtum pugnaturus, &c.* Satis uſitatè tamen ſecundum imperium; quod anguſta tantum & bellica quædam fuit ἀρχὴ, nomine non poteſtate; qualis in Græciâ Lacedæmoniorum. Ita Cæſari *Theutomatus aliquis Olloviconis filius, rex Nitiobrigum* appellatur; ut eadem poteſtas apud Gallos tum temporis fuerit, haud abſurdè inde ducas. Lege quæ de Germanorum regibus tradit Tacitus, in *de Mor. Germ.* ubi *regem* principem vocat more Græcorum, qui & Homero frequentior, vocare τοὺς βασιλεῖς, τοὺς ἄρχοντας.

5. *Et quaſi legem militibus*] P. *& quaſi lege eſſe non pugnandi:* quod vulgò additur *militibus*, gloſſema eſt. Cæterum Plutarcho notatum, Cæſarem ex hac Germanorum ſuperſtitione opportunam pugnandi occaſionem arripuiſſe. Meminerunt plurimi Veterum & inter alios Cæſar de Bello Gallico: *non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam Lunam prælio contendiſſent.* Eandem religionem Lacedæmonii obſerva-

XVII. D. Auguſtus Veſpaſianus, Judæos Saturni die, quo eis nefas eſt [1] quicquam ſeriæ rei agere, adortus ſuperavit.

XVIII. Lyſander Lacedæmonius adverſus Athenienſes [2] apud Ægoſpotamum, inſtituit certo tempore infeſtari naves Athenienſium, deinde revocare claſſem: qua re in conſuetudinem perductâ, cum Athenienſes poſt digreſſum ejus ad contrehendas copias diſpergerentur, extendit ex conſuetudine claſſem, & recepit. Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus, occîdit, & univerſas naves cepit.

ſervabant, ut eſt apud Pauſaniam: εἶναι γὰρ, δὴ νόμον αὐτοῖς, μὴ πρότερον μαχουμένους ἐξιέναι, πρὶν ἢ πλήρη τὸν κύκλον τῆς σελήνης γενέσθαι. De quâ Lycurgi legem commemorat Lucianus *de Aſtrologia:* μηδαμὰ μηδὲ ἐς πόλεμον προχωρέειν, ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΑΙΗΝ ΠΛΗΡΕΑ ΓΕΝΕΣΘΑΙ.

1. *Quicquam ſeriæ rei agere*] Sabbatorum obſervatio Judæis ſæpe noxia fuit in bello. Vide doctiſſimum Cunæum lib. II. cap. 22. de Rep. Hebr. ubi ex Maimonide notat, Judæos paganorum urbes, cum ſabbatum eſt, obſidere, atque etiam prælium cum illis conſerere. Nos aliud agamus.

2. *Apud Ægoſpotamum*] Multi codices hâc in voce corrupti ſunt: alii *Ægeopotamon*, quidam *Egenpotaneos*, nonnulli *Ægeopotamos* legunt, teſtante Modio. Nihil verius eſt, quàm *Ægoſpotamum* reſcribendum, vel *Ægoſpotamos*, Græcorum formâ. Nam hi communiter αἰγὸς ποταμὸς vocant, quem fluvium Latini *Ægoſpotamum*, *Ægoſpotamos*, vel *Ægos flumen.* Sic αἰγὸς λίμνη, *Capræ fluvius*, aut *Capræ fluvii*; cum ſit unicus fluvius.

CAPUT II.

De loco ad pugnam eligendo.

EXEMPLUM I.

M. Curius, quia [1] phalangi regis Pyrrhi explicatæ reſiſti non poſſe animadvertebat, dedit operam, [2] ut in anguſtiis confligeret, ubi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

II. Cn.

1. P*halangi regis Pyrrhi explicatæ*] Mendosè P. habuit, *phalange:* & ſtatim *explicita.*

2. *Ut in anguſtiis*] Hoc verius, quàm

II. Cn. Pompejus in Cappadocia [1] elegit locum caſtris editum: unde [2] adjuvante proclivio impetum militum, facilè ipſo [3] decurſu Mithridatem ſuperavit.

III. C. Cæſar adverſus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pilâ ex edito in ſubeuntes barbaros emiſsâ, [4] protinus eos averterunt.

IV. Lucullus adverſus Mithridatem & Tigranem, in Armenia majore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubjectos hoſtes [5] decurrit, & equitatum eorum à latere invaſit, [6] averſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſecutus, clariſſimam victoriam retulit.

V. Ven-

quàm quod in exarato ſcriptum fuit, *anguſtis*: Anguſtiæ viarum ſunt στενοχωρίαι, quas in omnibus prœliis obſervabant veteres. Sic Themiſtocles hortabatur Ariſtidem ἐν τοῖς στενοῖς ναυμαχῆσαι. Plutarchus in vitâ, & noſter ex. ult.

1. *Elegit locum caſtris editum*] Sic legendum, non ut alii codices habent, *in caſtris editum*.

2. *Adjuvante proclivio*] Ultimam literam noſter manuſcriptus expungit, legitque *proclivi*. *Proclive* pro *proclivium*, ἐπικλινὲς, quod in gloſſ. *acclive*, exponitur ἐπιῤῥεπῶς ἐπαρθὲν. Elegantius.

3. *Decurſu*] P. *diſcurſu*.

4. *Protinus eos averterunt*] Quidam *protenus*, ἀρχαϊκῶς. Cap. 7. *Protenus ad eripiendam claſſem ducto exercitu ſuis opem tulit*: quod ubique recipiendum ex libris Scriverianis.

5. *Decurrit*] Veteres *decucurrit*, ſcribunt; cujus ſcripturam & ubique confirmat noſter Pariſienſis. Cato contra Piſonem: *video hâc tempeſtate concucurriſſe omnes adverſarios*. Sic *excucurrit* Cæſari, *præcucurri* Comico, & alia: vide Priſcianum lib. 10.

6. *Averſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſecutus*] Hoc modo lege primum, non *adverſumque*; quod rectè vidit ex libris chirographis optimus Modius, quanquam more ſuo loquendi genus adtextis ſuis pannis ampliaverit. Deinceps *turbatam* ἀντὶ τοῦ *perturbantem* repoſuit; cui nemini hactenus tutum fuit ſuffragari: quanquam diſſentientibus Stevvechio & Palmerio tota fermè periodus judiciis ſubjecta fuerit; quorum ille commodiùs legendum exiſtumabat, *& eorundem pariter peditem perturbantem*: hic malebat, *& eorundem in arcto peditem perturbantem*, optimâ ſanè perturbatione.

1. *Apud*

V. Ventidius adverſus Parthos non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius paſſibus abeſſent; atque ita procurſione ſubitâ adeò ſe admovit, ut ſagittas, quibus ex longinquo uſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo conſilio, quia quandam fiduciæ etiam ſpeciem oſtentaverat, celeriter barbaros debellavit.

VI. Hannibal [1] apud Numiſtronem contra Marcellum pugnaturus, cavas, & præruptas vias objecit à latere; ipſâque loci naturâ pro munimentis uſus, clariſſimum ducem vicit.

VII. Idem apud Cannas, cum comperiſſet Volturnum amnem, [2] ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras manè perflare, [3] quæ arenarum & pulveris vortices agerent; ſic direxit aciem, ut tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret: [4] quibus incommodis mirè hoſti adverſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

VIII. Marius adverſus Cimbros ac Teutonos conſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocavit, ut per aliquantum ſpacii, quo adverſarii dirimebantur, exerci-

1. *Apud Numiſtronem*] *Muniſtronem* tranſpoſitis literis, P. & ſtatim *Vulturnum*: Sed hæc gemina.

2. *Vltra reliquorum naturam fluminum*] Iſta flumina Græcis ἀναυρα dicta, quæ auras non remittunt. Ab amne Volturno qui veniebat ventus, quod ab Oriente flaret, Volturnum appellarunt indigenæ. Quo nomine notus ſcriptoribus Romanis fuit.

3. *Quæ arenarum & pulveris vortices agerent*] *Vortices* eſt vetus & vera lectio, quanquam in Pariſienſi *Vertices* excuſum fuit: ut *voſter*, *voltus*, *vortere*. Sed Fabius auctor eſt lib. I. cap. 7. primum Scipionem Africanum, *verticem* & *verſus* per *e* exaraſſe, quæ priores per *o* extulêre, *vorticem* & *vorſus*. Elegans porrò loquendi genus & hyperbolicum eſt, *arenarum & pulveris vortices agere*, quo veteres eodem vel parili modo nonnúnquam uſi ſunt. Sic Aulus Gellius lib. XVI. *montes arenarum* dixit: Lucretius *nebulam pulveris*, & *nimbos arena*. Cæterum MS. habet *pulverum*, de quo conſulendus erit Priſcianus.

4. *Quibus incommodis mirè hoſti adverſantibus*]. Aliter viſum fuit legenti Barthio, *quis ſibi commodis mirè hoſti adverſantibus*: quod *mirè* mirè ipſum juvat. Sed non debuerat Vir optimus illud *incommodis*

 damna-

exercitus hoſtium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud objecit, ita ordinata ſuorum acie, ut adverſo Sole, & vento & pulvere barbarorum occuparetur exercitus.

IX. Cleomenes Lacedæmonius, adverſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu prævalebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impedivit, & inviam equiti fecit.

X. Iberi in Aphrica ingenti hoſtium multitudine excepti, timenteſque ne circumirentur, applicuerunt ſe flumini, quod altis in ea regione ripis 1 profluebat: qui ita à tergo amne defenſi & ſubinde cum virtute præſtarent, incurſando in proximos, omnem hoſtium exercitum ſtraverunt.

XI. Xanthippus Lacedæmonius, ſolâ loci commutatione, fortunam Punici belli convertit: nam 2 cum deſperantibus jam Carthaginenſibus mercede ſolicitatus, animadvertiſſet Aphros quidem, qui equitatu & elephantis præſtabant, colles ſectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campeſtria teneri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephantos, diſſipatis ordinibus Romanorum, ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorum exercitum fudit: ut illam diem terra marique victorem.

XII. Epaminondas dux Thebanorum, adverſus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte ejus decurrere equitibus juſſis, 3 cum ingentem pulverem oculis hoſtium objeciſſet, expectationemque 4 equeſtris certaminis prætendiſſet, circumducto pedite ab ea parte, ex qua decurſus in adverſam hoſtium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecidit.

XIII. Lacedæmonii trecenti contra innumerabilem multitudi-

damnaſſe, quaſi de civitate non ſatis bonâ, ut ipſe ſubjungit. Secus judico, nec aliter immuto.

1. *Profluebat*] P. *præfluebat*.

2. *Cum deſperantibus*] Fortè melius, *cum à deſperantibus*, &c.

3. *Cum ingentem pulverem*] Lib. IV. cap. 7. *Pulvis, quem pecora excitaverunt*, &c.

4. *Equeſtris certaminis*] *Noſtri* P. 1. *An-*

titudinem Perſarum, Thermopylas occupaverunt, quarum anguſtiæ non amplius, quam parem numerum cominus pugnaturum, poterant admittere: eâque ratione quantum ad congreſſus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præſtantes, magnam eorum partem occiderunt: nec ſuperati forent, niſi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hoſtis, à tergo eos oppreſſiſſet.

XIV. Themiſtocles dux Athenienſium, cum videret utiliſſimum Græciæ, adverſus multitudinem Xerxis navium, in 1 anguſtiis Salaminiis decernere, idque perſuadere civibus non poſſet, ſolertia effecit, ut à barbaris ad utilitates ſuas Græci compellerentur: ſimulatâ namque proditione, miſit ad Xerxem, qui indicaret populares ſuos de fuga cogitare, difficilioremque rem ei futuram, ſi ſingulas civitates obſidione aggrederetur. Qua ratione effecit, ut exercitus barbarorum primum inquietaretur, dum tota nocte in ſtatione cuſtodia eſt: deinde, ut ſui manè integris viribus, cum dictis barbaris 2 vigiliâ marcentibus confligerent, loco ut voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine qua præſtabat, uti non poſſet.

1. *Anguſtiis Salaminiis*] *Salaminis* in Vet. P. ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Σαλαμῖνος. Sed iſtud placet. Statim: *ſolertia effecit*, in membranis, *efficit*; præſens pro prǽterito, ut paulò pòſt. *Solertia* eſt conſilium, ſive σοφία τοῦ στρατηγοῦ, ut habet Polyænus.

2. *Vigiliâ marcentibus*]. *Marcidis* habuit noſter MS. Tacitus Annal. VII. *Libidinoſis vigiliis marcidus*. Apulejus, III. Mil. *Luminibus meis vigiliâ marcidis*.

CAPUT III.

De acie ordinanda.

EXEMPLUM I.

CN. SCIPIO in Hiſpania, adverſus Hannonem ad oppidum Indibile, cum animadvertiſſet Punicam aciem ita directam, 1 ut in dextro cornu Hiſpani conſtituerentur, robu-

1. *Ut in dextro cornu Hiſpani conſtituerentur, robuſtus quidem miles*] Robuſtum militem, quia Hiſpani gens bellicoſa apud Li-

robuſtus quidem miles, ſed qui alienum negotium ageret: in ſiniſtro autem Aphri minus viribus firmi, ſed animi conſtantioris, reducto ſiniſtro latere, ſuorum dextro cornu, quod validiſſimis militibus extruxerat, obliquâ acie cum hoſte conflixit. Deinde, fuſis fugatiſque Aphris, Hiſpanos, qui in receſſu ſpectantium more ſteterant, facilè in deditionem compulit.

II. Philippus Macedonum rex, adverſus Illyrios gerens bellum, ut animadvertit frontem hoſtium ſtipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortiſſimis ſuorum in dextro cornu collocatis, ſiniſtrum latus hoſtium invaſit, turbatâque acie totâ, 1 victoriam profligavit.

III. 2 Permenes Thebanus, conſpecta Perſarum acie, quæ robuſtiſſimas copias in dextro cornu collocatas habebat, ſimili ratione & ipſe ſuos ordinavit, omnemque equitatum & fortiſſimum quemque peditum in dextro cornu, infirmiſſimos autem contra fortiſſimos hoſtium poſuit, præcepitque ut ad primum impetum eorum ſibi fuga conſulerent, & 3 in ſilveſtria confragoſaque loca ſe reciperent: ita fruſtrato robore exercitus, 4 ipſe optimâ parte virium ſuarum, (dextro cornu,) totam circuit aciem hoſtium, & evertit.

IV. P. Cor-

Livium. Florus lib. II. cap. 6. *bellatricem viris armisque nobilem Hiſpaniam* vocat.

1. *Victoriam profligavit*] Id eſt, conſummavit. Tacitus II. Hiſtor. *Profligaverat bellum Hiſpanicum Veſpaſianus.* Auguſtus in Ancyrano Marmore: *Cœpta profligataque opera à patre meo perfeci.* Gloſſæ Cyrilli: καταπονῶ, *profligo, conficio.* Aliæ: πεπορευμένος, *conſummatus, profligatus.*

2. *Permenes*] P. *Parmenes*: quæ minimè mihi arridet lectio, nec mutatam velim aut rejectam, quæ edita eſt, cum & melior ſit, & plures habeat fautores libros vetuſtiſſimos.

3. *In ſilveſtria confragoſaque loca*] Sic ſtatim infrà exemplo 7. *In colle confragoſo*, & ſub finem hujus capitis, *perduceret hoſtes in confragoſa loca*, & alibi ſæpius.

4. *Ipſe optimâ parte virium ſuarum, dextro cornu*] Illud *dextro cornu* incluſum è gloſſâ eſſe, ſuſpicantur Stevvechius & Scriverius.

1. Fir-

IV. P. Cornelius Scipio, cui poſtea Aphricano cognomen fuit, adverſus Haſdrubalem ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, ut media acies fortiſſimis fundaretur: ſed cum hoſtes quoque eadem ratione aſſiduè ordinati procederent, Scipio eo die, quo ſtatuerat decernere, commutavit inſtructionis ordinem, & 1 firmiſſimos, id eſt legionarios, in cornibus collocavit, ac levem armaturam in media acie, ſed 2 retractatam: ita cornibus, quibus ipſe prævalebat, infirmiſsimas hoſtium partes 3 lunatâ acie aggreſſus facilè fudit.

V. Metellus in Hiſpania, eo prœlio quo Herculejum devicit, cum comperiſſet cohortes ejus, quæ validiſsimæ vocabantur, in media acie locatas, ipſe mediam ſuorum aciem reduxit, ne eâ parte antè cum hoſte confligeret, quàm 4 cornibus confligatis medios undique circumveniſſent.

VI. Artaxerxes adverſus Græcos, 5 qui Perſidem intraverant,

1. *Firmiſſimos, id eſt, legionarios*] Vide quæ ſuprà notamus. Vetus Gloſſarium, Ταγματικὸς, *legionarius*. Ibidem mendosè eſt Τάγμα, τὸ στρατιωτικὸν σημεῖον, *Vexillum*: Lego, Τάγματος στρατιωτικὸν σημεῖον. Nihil certius, quod ad emendationem adduximus.

2. *Retractatam*] Scribunt, *retractam*: Nihil mutamus. Paulus mutilator Feſti *rorarios* appellat, *qui levi armatura primi prælium committebant*. Gloſſarium: *rogarii*, ἀκροβολισταί. Malè legit *rogarii*, pro *rorarii*. Nam ut ante imbrem ferè rorare ſolet, ſic illi, ante gravem armaturam quod prodibant, rorarii dicti ſunt.

3. *Lunatâ acie*] Pariſienſis legit, *limata*. Illud retineo, quanquam *limatam* dicebant etiam veteres. *Lunata* eſt in modum lunæ diſpoſita & ordinata. Julius Pollux: Σελήνης σχήματα, μηνοειδὴς, ἀμφίκυρτος, ἡμίτομος, πανσέληνος. Onoſander in Strategico: τοὺς δὲ ἐπὶ τοῖς εἰς τὸ μέσον κόλπου τοῦ μηνοειδοῦς ἀντιπαρατεταγμένοις ἐναντίος ἱστάτω καὶ μὴ προαγέτω. Libro I. cap. 5. *Vallum in ripa ejus in modum cavæ lunæ duxit*.

4. *Cornibus confligatis*] Modius, *profligatis*.

5. *Qui Perſidem*] Reſtituenda lectio vetus, *Perſidam*. Et ſic in editione noſtrâ Pariſienſi legebatur; Περσίδα, pro *Perſidem*. *Perſida* quippe & *Perſis* dicebatur particularis Perſarum regio, quæ non περσικὰς πόλεις ſed πόλεις Περσίδος complectebatur. Ex quarto caſu Græcorum, τὴν Περσίδα factus eſt Latinis primus, *hac Perſida*, ut in aliis ſexcentis.

1. *In*

verant, cum multitudine ſuperaret, latius quàm hoſtes acie inſtructâ, in fronte equitem, levemque armaturam in cornibus collocavit; atque ita ex induſtria lentius procedente media acie, copias hoſtium cinxit, cecîditque.

VII. Contrà Hannibal ad Cannas reductis cornibus, productaque media acie, noſtros primo impetu protruſit. Idem conſerto prœlio, paulatim invicem ſinuantibus, procedentibuſque ad præceptum cornibus, avidè inſequentem hoſtem 1 in mediam aciem ſuam recepit, & ex utraque parte compreſſum cecîdit, veterano & diu edocto uſus exercitu: hoc enim genus ordinationis exſequi, niſi peritus, & ad omne momentum reſpondens miles, vix poteſt.

VIII. Livius Salinator & Claudius Nero, cum Haſdrubal bello Punico ſecundo decertandi neceſſitatem evitans, in colle confragoſo poſt vineas aciem direxiſſet, ipſi 2 reductis in latera viribus, vacuâ fronte ex utrâque parte circumvenerunt eum; atque ita aggreſſi ſuperaverunt.

IX. Hannibal, cum frequentibus prœliis à Claudio Marcello ſuperaretur, noviſſimè ſic caſtra metabatur, ut aut montibus, aut paludibus, aut ſimili locorum aliqua opportunitate adjutus, aciem eo modo collocaret, ut vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere poſſet intra munimenta exercitum; cedentibus autem, inſtandi liberum haberet arbitrium.

X. Xanthippus Lacedæmonius in Aphrica adverſus M. Attilium Regulum levem armaturam in prima acie collocavit, in ſubſidio autem robur exercitus; præcepitque auxiliaribus, ut emiſſis telis cederent hoſti; & cum ſe intra ſuorum ordines recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerent, & à cornibus rurſus erumperent, exceptumque jam hoſtem à robuſtioribus, & ipſi circumirent.

XI. Sertorius idem in Hiſpania adverſus Pompejum fecit.

XII. 1 Clean-

1. *In mediam aciem*] *In* abeſt omnibus antiquis.

2. *Reductis in latera viribus*] P. *deductis* &c.

1. *Clean-*

XII. 1 Cleandridas Lacedæmonius adverſus Lucanos denſam inſtruxit aciem, ut longè minoris exercitus ſpeciem præberet: 2 ſecurioribus inde hoſtibus, in ipſo certamine diduxit ordines, & à lateribus circumventos eos fudit.

XIII. 3 Gaſtron Lacedæmonius, cum in auxilium Ægyptiis adverſus Perſas veniſſet, & ſciret firmiorem eſſe Græcum militem, magiſque à Perſis timeri, commutatis armis Græcos in prima poſuit acie, & cum illi æquo Marte pugnarent, ſubmiſit Ægyptiorum manum: Perſæ cum Græcis, quos Ægyptios opinabantur, reſtitiſſent, ſuperveniente multitudine, quàm ut Græcorum expaverant, ceſſerunt.

XIV. Cn. Pompejus in Albania, quia hoſtes & numero & equitatu prævalebant, juxta collem in anguſtiis protegere galeas, ne fulgore earum conſpicui fierent, juſsit: equites deinde in æquum procedere, 4 ac velut prætendere peditibus; præcepitque eis, ut ad primum impetum hoſtium refugerent; & ſimulac ad pedites ventum eſſet, in latera diſcederent: 5 quod ubi explicitum eſt, patefacto loco ſubita peditum ſurrexit acies, invectoſque temerè hoſtes, inopinato interfuſa prœlio cecîdit.

XV. M. Antonius adverſus Parthos, qui infinita multitudine ſagittarum exercitum ejus obruebant, ſubſidere ſuos, & teſtudinem facere juſsit; ſupra quam tranſmiſſis ſagittis, ſine militum noxa exhauſtus eſt hoſtis.

XVI. Hannibal adverſus Scipionem in Aphrica, cum habe-

1. *Cleandridas*] Perperam *Cleandrias* vocatur hic in quibuſdam vulgò editis. Statim cum Scriverio lege *Lucanos*, ut edidimus: Vulgò peſſimè *Lycaonas*.

2. *Securioribus inde hoſtibus*] *Securis* P. Lego, *ſecuris deinde hoſtibus*: & ſic ſæpius.

3. *Gaſtron*] Ita benè Scriverius; cum eſſet *Caſtronius* in proletariis.

4. *Ac velut prætendere peditibus*] Ante tendere, quod verbum caſtrenſe. Hyginus Gromat. *Exploratores in ſtrigá cohortis primæ prætendant*. Lego: *primi prætendant*. D. Ambroſius: *tanquam in procinctu poſitus præludit prælium, & velut coram poſito prætendit hoſte*.

5. *Quod ubi explicitum eſt*] *Diſplicitum*. P. & deinceps *conſurrexit*, optimâ correctione.

haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non ſolum ex diverſis partibus, ſed etiam ex Italicis conſtabat, poſt elephantos octoginta, qui in prima fronte poſiti hoſtium turbarent aciem, auxiliares Gallos, & Ligures, 1 & Baleares Mauroſque poſuit, ut non fugere poſſent, Pœnis à tergo ſtantibus, & hoſtem oppoſiti ſi non infeſtarent, ac certe fatigarent, tum ſuis & Macedonibus, qui jam feſſos Romanos integri exciperent, in ſumma acie collocatis noviſſimos Italicos conſtituit, quorum & timebat fidem, & ſegnitiem verebatur, quoniam pleroſque eorum ab Italia invitos extraxerat. 2 Scipio adverſus hanc formam, robur legionis,

1. *Et Baleares Mauroſque*] Plurimi, *barbaros Mauroſque*; quaſi non omnes ſint æquè barbari. Livius in hiſtoriâ: *Hannibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, q. n. v. i. a. a. h.) inſtruxit; deinde auxilia Ligurum Gallorumque Balearibus Mauriſque admiſtis.*

2. *Scipio adverſus hanc formam*] Malè Polybium aſſequutus eſt in illâ pugnâ deſcribendâ: vel ſi Livium aliis verbis expreſſit, eundem errorem ab eo quem imitabatur, mutuatus eſt, dum ita ſcripſit: *Scipio adverſus hanc formam, robur legionis triplici acie in fronte ordinatum, per haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas conſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpatium dedit.* Quomodo per *continuas cohortes* potuiſſet tunc aciem ordinare Scipio, cum nondum in cohortes legio divideretur, & mos militiæ perpetuus eo tempore exigeret aciem inſtrui manipulis inter ſe diſtantibus, ſed alio modo quàm tum ea diſponi voluit Scipio? Hoc enim ſolo receſſit ab ordinandi vulgato uſu, quod directa per aciem haſtatorum & principum intervalla uno ductu ac tenore pertulit, cùm aliter diſponi ſolerent. Fefellit Livium, fortè & Frontinum, vox Græca *σπεῖρα*, quæ apud Polybium non aliud ſignificabat, quàm manipulum centum & viginti militum, cum vulgò apud Græcos Scriptores illius ævi *cohortem* deſignaret ſexcentis hominibus conſtantem. Sed nec ſcio quid illud ſit, quod à Frontino ſcriptum eſt: *robur legionis triplici acie in fronte ordinatum, per haſtatos, principes & triarios?* In fronte quidem ordinabantur haſtati, qui & primi pugnabant: ſed principes qui ſecundam aciem conſtituebant, & triarii, qui tertiam, non poſſunt dici unà cum haſtatis in fronte ipsâ ordinati. Livius lib. VIII. de *haſtatis* dicit, *primam eos frontem habuiſſe juvenum pubeſcentium ad militiam.* Si prima frons haſtatorum fuit, non etiam quæ ſequebantur acies principum

gionis, triplici acie in fronte ordinatum per haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas conſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpacium dedit, per quod elephanti ab hoſtibus acti facilè tranſmitti ſine perturbatione ordinum poſſent: ea ipſa intervalla expeditis velitibus implevit, 1 ne interluceret acies; dato eis præcepto, ut ad impetum elephantorum, 2 vel retro, vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diviſit, & dextro Romanis equitibus Lælium, ſiniſtro Numidis Maſiniſſam præpoſuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubiè cauſſa victoriæ fuit.

XVII. Archelaus adverſus 3 L. Syllam, in fronte ad perturpum & triariorum in primâ fronte aciei conſtituiſſe putandæ ſunt. Sed & illud falſum quod ait, *robur legionis in primâ fronte collocatum*. Hic iterum cogitavit ſui ævi militiam & ordinationem, quæ robur legionis in primâ fronte collocabat. Contrarium uſu receptum fuit apud veteres bellatores, qui robur legionis in poſtremâ acie collocabant. Sed hæc hactenus.

1. *Ne interluceret acies*] Hoc non habet neque Polybius, neque ex eo Livius. Sed Frontinus ad ætatis ſuæ morem reſpiciens, quo interlucere non debebat acies, nullis inter ordines aperiri ſolitis viis, ideo hanc cauſam retulit, cur Scipio intervalla ordinum in acie à ſe ordinatâ replenda curaverit velitibus. Atqui ex arte quæ tunc obſervabatur, id ille factitavit. Viæ illæ patentes inter manipulos relinqui ſolitæ, vulgo velitibus ac levi armaturæ aſſignabantur, ut inde primo conflictu contra hoſtem emitti poſſent. Quod cum feciſſent, rurſus aut per eadem intervalla ſe recipiebant, aut in latera diſcurrebant, ut locum darent haſtatis in primâ acie poſt velites ac levem armaturam pugnaturis: Polybius; τὰ δὲ διαστήματα τῶν πρώτων σημαιῶν ἀνεπλήρωσε ταῖς τῶν γροσφομάχων σπείραις, παραγγείλας τούτοις προκινδυνεύειν. Et benè προκινδυνεύειν, quod proprium velitum fuit, qui primi præliabantur. Inde quatuor hiſce nominibus Polybio vocantur, εὔζωνοι, γροσφόμαχοι, προκινδυνεύοντες & προτεταγμένοι, quæ perperam in verſione paſſim viro ſummo Iſaaco Caſaubono confunduntur.

2. *Vel retro vel in latera*] Pariſ. & alii: *rectà vel in latera concederent*: quod manavit à Livio, in quo eſt: *ut ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque diſcurſu, applicantes ſe anteſignanis viam quà irruerent, in ancipitia tela belluis darent*.

3. *L. Syllam*] *Scyllam*, in quibuſdam

turbandum hoſtem 1 falcatas quadrigas locavit, in ſecundâ acie phalangem Macedonicam; in tertiâ, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitivis Italicæ gentis, 2 quorum pernicitati plurimum fidebat; levem armaturam in ultimo ſtatuit. In utroque deinde latere equitatum, cujus amplum numerum habebat, circumeundi hoſtis cauſſâ poſuit. Contra hæc Sylla foſſas amplæ latitudinis in utroque latere duxit, & capitibus earum caſtella communivit: quâ ratione, 3 ne circumiretur ab hoſte, & peditum numero, & maximè equitatu ſuperante, conſecutus eſt. Triplicem deinde peditum aciem ordinavit, relictis intervallis, per levem armaturam, & equitatum, quem in noviſſimo collocaverat, 4 ut cum res exegiſſet, emitteret eum: 5 tum proſignanis, qui in ſecundâ acie erant, imperavit, ut denſos numeroſosque palos firmè in terram defigerent; intraque eos, appropin-

buſdam corruptum eſt & ineptum.

1. *Falcatas quadrigas*] Ita retinendum; & nihil tam notum eſt, quàm *falcatæ quadrigæ* apud auctores bellicos. Lucretio ſunt *falciferi currus*; Græcis δρεπανοφόρα. Quare τὸ *factas* in Vet.P. poſitum, eliminamus.

2. *Quorum pernicitati*] *Pervicaciæ* alii, & fortaſſe rectè: Deſperatione enim veniæ veriſimile eſt, tales Italicos fuiſſe.

3. *Ne circumiretur ab hoſte*] Nepos noſter Datame: *Locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hoſtibus, &c.* Sic *circumiri multitudine*, Themiſtocle dixit. Et Cicero, *circumiri belli fluctibus*. In ſequentibus lego: *propter levem armaturam.*

4. *Ut cum res exegiſſet, emitteret eum*] Lego: *ut cum res exegiſſet, emitteretur*. Hoc novum inventum Syllæ plurimi veterum laudarunt. In antiquâ ordinatione ob aliam cauſam & aliter intervallis diſtincta acies. Jul. Africanus in libris qui nondum ſunt editi *de re Bellicâ* caput habet περὶ ἀποτομῶν ἢ διαστημάτων τῆς φάλαγγος. In eo multa miranda ſecundum τακτικῶν.

5. *Tum proſignanis*] *Tum poſtſignanis* quidam: & ita planè legendum. *Proſignanos*, perperam pro anteſignanis accipiunt: non enim in ſecundâ acie. Atqui paulò pòſt etiam *anteſignanorum* meminit, ut nos veriſſimè emendamus. Omnes qui ante ſigna pugnabant, primam aciem conſtituebant, & *anteſignani* erant; cæteri *poſtſignani*: Hi totam aciem conſtituebant. Et fallitur vir doctus, qui *ſubſignanos* pro ſecundis habet, & in ſecundâ acie pugnantes, quam

cx

pinquantibus quadrigis, 1 ante ſigna noſtra aciem recepit: tum demum ſublato univerſorum clamore velites & levem armaturam ingerere tela juſſit: quibus factis quadrigæ hoſtium aut implicitæ palis, aut exterritæ clamore teliſque in ſuos converſæ ſunt, turbaveruntque Macedonum inſtructuram: quâ cedente cum Sylla ſtaret, & Archelaus equitem oppoſuiſſet, Romani equites ſubitò emiſſi, averterunt eos, conſummaruntque victoriam.

XVIII. C. Cæſar, Gallorum falcatas quadrigas eâdem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

XIX. Alexander ad Arbela, cum hoſtium multitudinem vereretur, virtuti autem ſuorum fideret, 2 aciem in omnem partem ſpectantem ordinavit, ut circumventi, undique pugnare poſſent.

XX. 1 Æmi-

ex Livio colligit præcipua & plurima ſigna habuiſſe. Nobis aliud videtur, quamvis hæc maximè confuſa ſint in veterum hiſtoriis.

1. *Ante ſigna noſtra aciem recepit*] Puto legendum: *anteſignanorum aciem recepit*. Cum poſtſignanis ſecundam aciem aſſignet, apparet, anteſignanis primam tribuiſſe. Per anteſignanos autem intellige velites & levem armaturam.

2. *Aciem in omnem partem ſpectantem*] Quintus Curtius *verſatilem* vocat lib. IV. in eâdem narratione. Sed egregiè vir doctus ad illum fallitur animo, qui ἀμφίστομον fuiſſe putat, de quâ Heſychius: Ἀμφίστομος φάλαγξ, ἡ τὰς ἡμίσεις ἔχουσα ἀντιπεπυγμένας. Nihilo minus. Hæc acies *in omnem partem ſpectans*, πλινθίον eſt, ſive τετράγωνος τάξις ut à Sextio Philoſopho vocatur, cujus Seneca meminit Ep. LIX. qui *quadratum agmen* Latinè vocat, ut etiam τετράγωνον πορείαν Onoſand. & alii veterum. Quidam melius τετράστομον vel τετραπλεύρον, quod à quatuor lateribus armatos in hoſtem converſos haberet. Hujuſmodi πλινθία ſive quadratas acies in omnes partes ſpectantes Græci poſterioris ævi ſub Conſtantinopolitano Imperio, quando ex peditibus atque equitibus exercitum compoſitum habebant, quam σύμμικτον τάξιν vocabant, id eſt, miſcellam ordinationem, à tergo peditum collocare conſueverant ſub nomine νωτοφυλάκων. Eorum forma πλαισίου nomine vocatur: nam πλαίσιον propriè eſt quadratum oblongum lignum, in quo formantur lateres ſive πλίνθοι. Inde Grammatici πλινθίον interpretantur σχῆμα τετράγωνον ἑτερόμηκες, formam quadratam oblongam; quomodo &

 πλαίσιον

XX. 1 Æmilius Paulus adverſus Perſen Macedonum regem, cum phalangem ſuorum duplicem, mediam in partem direxiſſet, eamque levi armaturâ cinxiſſet, & equitem in utroque cornu collocaſſet; 2 triplicem aciem cuneis inſtruxit: inter quos ſubinde velites emiſit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere inſtituit, ut hac ſimulatione perduceret hoſtes in confragoſa loca, quæ ex induſtriâ captaverat. Cum ſic quoque ſuſpectâ calliditate recedentium, ſequeretur ordinata phalanx, equites à ſiniſtro cornu præter ora phalangis juſſit tranſcurrere, citatis equis tectos, ut objectis armis ipſo impetu perfringerent hoſtium ſpicula: quo genere telorum 3 exarmati Macedones ſolverunt aciem, & terga verterunt.

XXI. Pyr-

πλαίσιον interpretantur. Alii tamen, ut Arrianus, πλινθίον quadratum æquilaterum faciunt, & eo nomine à πλαισίῳ diſtinguunt, quod πλαίσιον ſit, ὁπόταν πρὸς πάσας τὰς πλευρὰς παρεμβάλληταί τις ἐν ἑτερομήκει σχήματι. Hæc neceſſario ſunt interſtinguenda.

1. *Æmilius Paulus*] *Æmilius* reticetur in pleriſque antiquis.

2. *Triplicem aciem cuneis inſtruxit*] *Cuneos* appellavit, manipulos viis diſſeptos à cuneorum theatralium forma, quæ ſedilium loca erant viis & canalibus interjectis ſeparata, quibus non diſſimiles manipuli inter ſe diſtantes, per interpoſitas vias quibus diſpeſcebantur. Aliàs *cuneus* apud Tacticos forma eſt catervæ militum in trigonum ordinatæ, de quâ non hic intellexit Frontinus, qui manipulos à manipulis viâ interpoſitâ ſeparatos ita vocavit, ut mos fuit fieri in antiquâ militiâ. Ideo & velites inter eos cuneos ſubinde emiſſos memorat, quod inter manipulos intervallis diſtinctos fieri ſolebat. Et ſic Scipio in acie quâ cum Hannibale conflixit velitibus ea intervalla ordinum complevit. Hæc manipulatim ſive cuneatim inſtructa ordinatio, ac brevibus manipulis velut interciſa, præſtabat ut acies in omnes partes verſatilis eſſet, laxari & comprimi facilis propter intervalla, quibus erat diſtincta. Egregia ad hanc rem ſignandam verba Polybii ſic legenda & emendanda: Οὔσης γὰρ διαστάτου τῆς Ῥωμαίων τάξεως τῶν ἀνδρῶν συνέβη καὶ καθόλου καὶ κατὰ μέρη μάχιμον πρὸς πάσας τὰς ἐπιφανείας, διὰ τῆς μιᾶς συντάξεως ἀεὶ ἔγγιστα τοῦ δεινοῦ σημαιῶν συνεπιστρεφουσῶν πρὸς τὸ δεόμενον. Vulgò malè lectum, οὔσης γὰρ διαζωστάτου. Nam certè τὸ διάστασιν in acie cum vitio fit. Quod tu me primum doceres facis Vir omni laude major, ſed deplorando literatorum fato pridem erepte Claudi Salmaſi.

3. *Exarmati*] Hoc omnino verum

XXI. Pyrrhus Epirotarum rex 1 pro Tarentinis apud Aſculum, 2 ſecundùm Homericum verſum, quo peſſimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotaſque, ſiniſtro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in mediâ acie Tarentinos collocavit, equitatum & elephantos in ſubſidiis eſſe juſſit. Contra Coss. aptiſsimè diviſis in cornua equitibus, legiones in primâ acie & in ſubſidiis collocarunt, & his immiſcuerunt auxilia. Utrinque quadraginta millia conſtat fuiſſe: Pyrrhi dimidia pars exercitûs amiſſa, apud Romanos quinque millia deſiderata ſunt.

XXII. Cn. Pompejus adverſus C. Cæſarem 3 Palæopharſali triplicem inſtruxit aciem, quarum ſingulæ denos ordines haberent 4 in latitudinem. Legiones ſecundùm virtutem

rum eſt; & perperam in exemplaribus aliis *armati* ἀντὶ τοῦ ἀφοπλιζομένων, excuſum eſt.

1. *Pro Tarentinis*] *Tarantinis* in optimis membranis exaratum fuit, ex antiquâ ſcripturâ, ut *Picans* pro Picens, & alia, de quibus ſuprà.

2. *Secundùm Homericum verſum*] Exſtat Iliad. Δ.

—— κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν,
Ὄφρα καὶ οὐκ ἐθέλων τις ἀναγκαίῃ πολεμίζῃ.

Vide præcedentia & Ammianum libro XXIV.

3. *Palæopharſali triplicem*] Cum in libris Frontinianis variantem hoc loco lectionem impegiſſet doctiſſ. Modius; nulla potuit judicio ſuo ſatisfeciſſe; & quod in aliis *paleſtrialis*, in aliis *palapharſali* repererit, ipſe ut mera ænigmata fatetur rejicienda. Quis non vidit optimam ſcripturam reſtitui debere, *Palæopharſali*, vel *Palæpharſali*, quam rectè jam obtinere voluerunt viri docti. Græci antiquam urbem vocabant παλαιόπολιν, unde ſpecialiter poſteà urbes, locique iſtud prænominis ſortiti ſunt. Strabo lib. XVI. μετὰ τὴν Τύρον ἡ Παλαίτυρος ἐν τριάκοντα σταδίοις. Poſt Tyrum dicit eſſe antiquam Tyrum, ſive Græcorum voce Palætyron, quam vocem & retinuit Curtius in Tyriorum deſcriptione, Alexandrum recipere recuſantium. Sic *Palæpharſalus* ſive *Palæopharſalus*, eſt antiqua Pharſalus, ſive vetus urbs in regione ad Pharſalum, extra quam triplicem aciem Cæſar inſtruxit. Florus *Pharſaliam* memorat in eâdem hiſtoriâ, pro regione nimirum ad Pharſalica, vel forſan ipſâ urbe Pharſalo. Quod ſecundùm morem ſuum eſt, & nimis ſolutum.

4. *In latitudinem*] Doctiſſimo Lipſio moleſtus Frontini locus & ſuſpectus; ut qui *in altitudinem* malit apud eum ſcribi, quàm *latitudinem*. Et explicat alibi totum hunc

XX. 1 Æmilius Paulus adverſus Perſen Macedonum regem, cum phalangem ſuorum duplicem, mediam in partem direxiſſet, eamque levi armaturâ cinxiſſet, & equitem in utroque cornu collocaſſet; 2 triplicem aciem cuneis inſtruxit: inter quos ſubinde velites emiſit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere inſtituit, ut hac ſimulatione perduceret hoſtes in confragoſa loca, quæ ex induſtriâ captaverat. Cum ſic quoque ſuſpectâ calliditate recedentium, ſequeretur ordinata phalanx, equites à ſiniſtro cornu præter ora phalangis juſſit tranſcurrere, citatis equis tectos, ut objectis armis ipſo impetu perfringerent hoſtium ſpicula: quo genere telorum 3 exarmati Macedones ſolverunt aciem, & terga verterunt.

XXI. Pyr-

πλαίσιον interpretantur. Alii tamen, ut Arrianus, πλινθίον quadratum æquilaterum faciunt, & eo nomine à πλαισίῳ diſtinguunt, quod πλαίσιον ſit, ὁπόταν πρὸς πάσας τὰς πλευρὰς παρεμβάληταί τις ἐν ἑτερομήκει σχήματι. Hæc neceſſario ſunt interſtinguenda.

1. *Æmilius Paulus*] *Æmilius* reticetur in pleriſque antiquis.

2. *Triplicem aciem cuneis inſtruxit*] *Cuneos* appellavit, manipulos viis diſſeptos à cuneorum theatralium forma, quæ ſedilium loca erant viis & canalibus interjectis ſeparata, quibus non diſſimiles manipuli inter ſe diſtantes, per interpoſitas vias quibus diſpeſcebantur. Aliàs *cuneus* apud Tacticos forma eſt catervæ militum in trigonum ordinatæ, de quâ non hic intellexit Frontinus, qui manipulos à manipulis viâ interpoſitâ ſeparatos ita vocavit, ut mos fuit fieri in antiquâ militiâ. Ideo & velites inter eos cuneos ſubinde emiſſos memorat, quod inter manipulos intervallis diſtinctos fieri ſolebat. Et ſic Scipio in acie quâ cum Hannibale conflixit velitibus ea intervalla ordinum complevit. Hæc manipulatim ſive cuneatim inſtructa ordinatio, ac brevibus manipulis velut interciſa, præſtabat ut acies in omnes partes verſatilis eſſet, laxari & comprimi facilis propter intervalla, quibus erat diſtincta. Egregia ad hanc rem ſignandam verba Polybii ſic legenda & emendanda: Οὔσης γὰρ διαστάτου τῆς Ῥωμαίων τάξεως τῶν ἀνδρῶν συνέβη καὶ καθόλου καὶ κατὰ μέρη μάχιμον πρὸς πάσας τὰς ἐπιφανείας, διὰ τῆς μιᾶς ἐντάξεως ἀεὶ ἔγγιστα τῶν δεινῶν σημαιῶν συνεπιστρεφουσῶν πρὸς τὸ δεόμενον. Vulgò malè lectum, οὔσης γὰρ διασπάτου. Nam certè τὸ διάστασον in acie cum vitio fit. Quod tu me primum doceſe facis Vir omni laude major, ſed deplorando literatorum fato pridem erepte Claudi Salmaſi.

3. *Exarmati*] Hoc omnino verum

XXI. Pyrrhus Epirotarum rex 1 pro Tarentinis apud Aſculum, 2 ſecundùm Homericum verſum, quo peſſimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotaſque, ſiniſtro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in mediâ acie Tarentinos collocavit, equitatum & elephantos in ſubſidiis eſſe juſſit. Contra Coss. aptiſsimè diviſis in cornua equitibus, legiones in primâ acie & in ſubſidiis collocarunt, & his immiſcuerunt auxilia. Utrinque quadraginta millia conſtat fuiſſe: Pyrrhi dimidia pars exercitûs amiſſa, apud Romanos quinque millia deſiderata ſunt.

XXII. Cn. Pompejus adverſus C. Cæſarem 3 Palæopharſali triplicem inſtruxit aciem, quarum ſingulæ denos ordines haberent 4 in latitudinem. Legiones ſecundùm virtutem

rum eſt; & perperam in exemplaribus aliis *armati* ἀντὶ τῦ ἀφοπλιζομένων, excuſum eſt.

1. *Pro Tarentinis*] *Tarantinis* in optimis membranis exaratum fuit, ex antiquâ ſcripturâ, ut *Picans* pro Picens, & alia, de quibus ſuprà.

2. *Secundùm Homericum verſum*] Exſtat Iliad. Δ.

—— κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν,
ὄφρα καὶ οὐκ ἐθέλων τις ἀναγκαίῃ πολεμίζῃ.

Vide præcedentia & Ammianum libro XXIV.

3. *Palæopharſali triplicem*] Cum in libris Frontinianis variantem hoc loco lectionem impegiſſet doctiſſ. Modius; nulla potuit judicio ſuo ſatisfeciſſe; & quod in aliis *paleſtrialis*, in aliis *palæpharſali* repererit, ipſe ut mera ænigmata fatetur rejicienda. Quis non vidit optimam ſcripturam reſtitui debere, *Palæopharſali*, vel *Palæpharſali*, quam rectè jam obtinere voluerunt viri docti. Græci antiquam urbem vocabant παλαιόπολιν, unde ſpecialiter poſteà urbes, locique iſtud prænominis ſortiti ſunt. Strabo lib. XVI. μετὰ τὴν Τύρον ἡ παλαίτυρος ἐν τριάκοντα σταδίοις. Poſt Tyrum dicit eſſe antiquam Tyrum, ſive Græcorum voce Palætyron, quam vocem & retinuit Curtius in Tyriorum deſcriptione, Alexandrum recipere recuſantium. Sic *Palæpharſalus* ſive *Palæopharſalus*, eſt antiqua Pharſalus, ſive vetus urbs in regione ad Pharſalum, extra quam triplicem aciem Cæſar inſtruxit. Florus *Pharſaliam* memorat in eâdem hiſtoriâ, pro regione nimirum ad Pharſalica, vel forſan ipſâ urbe Pharſalo. Quod ſecundùm morem ſuum eſt, & nimis ſolutum.

4. *In latitudinem*] Doctiſſimo Lipſio moleſtus Frontini locus & ſuſpectus; ut qui *in altitudinem* malit apud eum ſcribi, quàm *latitudinem*. Et explicat alibi totum

tutem cujuſque firmiſsimas in cornibus, & in medio collocavit, ſpacia his interpoſita tyronibus ſupplevit, dextro latere ſexcentos equites, 1 propter flumen Enipeum, quod & alveo ſuo & alluvie regionem impedierat, reliquum equitatum in ſiniſtro cornu cum auxiliis omnibus collocavit, ut inde Julianum exercitum circuiret. Adverſus hanc ordinationem Julius Cæſar & ipſe triplici acie, diſpoſitis in fronte legionibus, ſiniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admovit paludibus. In dextro cornu poſuit equitem, cui velociſſimos miſcuit peditum, & ad morem equeſtris pugnæ 2 exercitatos, 3 ſed deinde cohortes in ſubſidio retinuit, ad res ſubitas: ſed dextro latere converſas in obliquum, unde equitatum hoſtium expectabat, collocavit: nec ulla res ad victoriam plus eo die Cæſari contulit: effuſum namque Pompeji equitatum 4 inopinato ſubinde lati excurſu averterunt, cædendumque tradiderunt.

XXIII. 5 Imperator Cæſar Germanicus, cum ſubinde

1 Catti

hunc locum accuratè juxta rationem polemicam.

1. *Propter flumen Enipeum, quod*] Ita libri meliores; omninò rectè. Lucanus lib. VII.

Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus.

Enipeam vitiosè dederunt Pariſienſes, mutato relativo: & ſtatim *Julianum* omiſerunt, quam vocem nunc ex aliis ſupplevimus.

2. *Exercitatos*] *Exercitos* in ſchedis chirographis.

3. *Sed deinde cohortes*] Lege cum Modio & Stevvechio, *ſex deinde cohortes.* Nihil verius. Nam palam Plutarchus in Cæſare: *ab extremo agmine ſex cohortes.* Et in Pompejo: *cohortes ſex ex ultimis aut ſubſidiariis.* Sic in ſequentibus, *ſex dextro latere, &c.*

4. *Inopinato ſubinde lati excurſu*] Stevvechius *elati.*

5. *Imper. Cæſ. Germanicus*] Libri veteres cum augmento: *Imp. Cæſ. Aug. German.* Ita ſcripſit non ipſe Frontinus, ſed reſcripſêre correctores ex antiquis numiſmatis. Nummus argenteus, qui penes me eſt: IMP. CÆS. AUGUSTUS. GERMAN. *Dacium* & *Germanicum* cognomina ex devictis gentibus reportâſſe teſtis Juvenalis:

——— *cum lance beatâ*

Dacicus, & lato ſplendet Germanicus auro.

Ubi perperam *lato* in noſtro codice excuſum. Porrò nullus nummus exſtat, nullum monimentum, in quo Dacici cognomen ſit. At Germanicus ſæpiſſimè in ejus nummis legitur: quod cognomen non habet

1 Catti equeſtre prœlium, in ſilvas refugiendo diducerent: juſsit ſuos equites, ſimul atque ad impedimenta ventum eſſet, equis deſilire, pedeſtrique pugnâ confligere: quo genere conſecutus eſt, 2 ne quis non locus ejus victoriam miraretur.

XXIV. C. Duillius, cum videret graves ſuas naves 3 mobilitate Punicæ claſsis 4 eludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitavit 5 manus ferreas, quæ ubi hoſtilem appre-

bet niſi jam conſul decies. Sanè in. XI. & XIV. Conſulatu nummi habent tropæum cum inſcriptione, GERMANIA. CAPTA.

1. *Catti*] Cæſari Germanico laudem ſuam eripuerunt, qui novum hominum genus *Catios* κατ' ἀντίφρασιν ſuppoſuerunt. Suetonius: *Expeditiones partim ſponte ſuſcepit, partim neceſſario: ſponte in Cattos; neceſſario unam in Sarmatas, legione cum legato ſimul cæsâ.* Sequitur: *De Cattis Dacisque poſt varia prælia, duplicem triumphum egit.* Alludit Martialis —— *ex Cattis gloria tota tua eſt*: quomodo ibidem reponendum, pro *Dacis*, monuit olim Juſt. Lipſius in ſuis epiſtolicis. Alii *Cateos* legendum hoc loco rati ſunt; quorum fides æquè lubrica eſt. Sequitur *diducerent*, & hoc placet, pro Stevvechiano *ducerent*, vel aliorum *reducerent*; quod & in P. & quibuſdam melioris notæ offendimus.

2. *Ne quis non locus ejus vict. mir.*] Victoriam ad multos dies remorati videbantur Catti, cum ad ſylvas & luca ardua, impedita ſæpius ſeſe reciperent. Quare non dubita τῷ *non* omiſſo cum doctis legere; *ne quis locus ejus Victoriam miraretur*: & hoc placet.

3. *Mobilitate Punicæ claſſis*] Perperam *nobilitate* ſcriptum invenio in noſtris membranis. Reſpexit fabrifacturam, cujus opere lignario maximè claruerunt Pœni; unde multa fabricæ ligneæ opera ab ipſis nominata, ut *naves Punicæ*, item *lecti Punici* apud Plin. XXX. 11. *feneſtra Punicana* Varroni, & *torculare Punicum* eidem, & *coagmenta Punicana*, quæ fideliter hærebant, nec hiaſcebant, apud Catonem. Erant enim omnia magis mobilia & utenſilia; & ipſi Pœni mobiles in opere manuario.

4. *Eludi*] Vetera excuſa legunt *erudi*: Corruptè.

5. *Manus ferreas*] Hoc inventum C. Duillio à Polybio etiam, & pleriſque ſcriptoribus antiquis tribuitur. Græci vocant eodem modo χεῖρας σιδηρᾶς. Zonaras lib. II. de Duillio: μηχανὰς ἐπὶ τῶν τελείων, ἀγκύρας τε καὶ χεῖρας σιδηρᾶς κατεσκεύασεν. Ubi *anchoras* vocat ob eandem formam, quas pleriquè Veterum melius appellant *harpagones*. Corrigendus obiter JCt. in l. 12. §. 21. de Inſtr. Legat. apud quem mendosè *arpagones & amas* legitur, pro *harpagones & hamos*, quanquam prius veſtigium ſapiat antiquæ ſcripturæ. Plerique etiam

apprehenderent navem, ſuperjecto ponte, 1 tranſgrediebatur Romanus, & in ipſorum ratibus 2 cominus eos trucidabat.

harpagones & *χεῖρας σιδηρᾶς* diſtinxêre. Quod & Cæſar indicat his verbis: *manus ferreas atque harpagones paraverant*; quæ duo Curtius tamen confundit lib. IV. cap. 2. *Ferrea manus, harpagones vocant*; & deſcribit Dio lib. XXIV. *ἁρπάγας τε ἐπεσκεύαζον, καὶ κεραίας ἐξαπιναίως καὶ ἀνίστων διὰ βραχέος*. Addit auctor de Vir. Illuſtrib. primò *corvos* appellatas, in vita Duillii; quod fortaſſis gloſſema eſt, ut ſuſpicantur ad iſtum locum correctores.

1. *Tranſgrediebatur Romanus*] Pro *Romani transgrediebantur*. *Χρῆσις* Romana, quæ paſſim obvia legentibus Florum & Romanos. Varro: *Romanus ſedendo vincit*. lib. I. de R. R cap. 2.

2. *Cominus eos trucidabat*] Meliùs & figuratè P. *trucidabant*. Porrò ſimile quid narrat Appianus in pugnâ Menodori cum Menecrate: *ἐπὶ τὰς ναῦς κατεῤῥάκτας ἐῤῥίπτουν ἐς τὸ ἐπιβαίνειν δι' αὐτῶν*. Vegetius: *Qui de virtute præſumunt, admotis liburnis, pontibus in adverſariorum tranſeunt naves, ibique gladiis manu ad manum cominus dimicant.*

CAPUT IV.

De acie hoſtium turbandâ.

EXEMPLUM I.

PAPYRIUS Curſor, filius Conſulis, cum æquo Marte 1 adverſus obſtinatos Samnites concurreret, ignorantibus ſuis præcepit Spurio Naucio, ut pauci calones, & agaſones mulis inſidentes, ramoſque per terram trahentes, à colle tranſverſo magno tumultu decurrerent: quibus proſpectis proclamavit victorem adeſſe collegam, ut occuparent ipſi præſentis prœlii gloriam: quo facto, & 2 Romani fiduciâ concitati propulêre, propulſi terga vertêre.

II. F. Rutilius Maximus quarto Coſ. in Samnio, omni modo fruſtra conatus aciem hoſtium perrumpere, noviſſimè haſtatos ſubduxit ordinibus, & cum Scipione * legato ſuo

1. *Adverſus obſtinatos Samnites*] *Samnitas* ex membranis venuſtius & vetuſtius.

2. *Romani fiduciâ concitati*] Aliàs, *Romanis fiduciâ concitatis*, nullo ordine.

* *Lega-*

ſuo circummiſit, juſſitque collem capere, ex quo decurri poterat in hoſtium terga: quod ubi factum eſt, Romanis crevit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæſi ſunt.

III. Minutius Ruffus Imperator, cum 1 à Scordiſcis Daciſque premeretur, quibus impar erat numero, præmiſit fratrem & paucos equites unà cum æneatoribus: præcepitque, ut cum vidiſſet contractum prælium, ſubitus ex diverſo ſe oſtenderet, juberetque æneatores concinere: ſonantibus montium jugis, ſpecies ingentis multitudinis 2 offuſa eſt hoſtibus, quâ perterriti dedêre terga.

IV. 3 Attilius Glabrio Cos. adverſus Antiochi regis aciem, quam is in Achajam per anguſtias Thermopylarum 4 direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantùm, ſed cum jacturâ quoque repulſus eſſet, 5 niſi circummiſſus ab eo M. Porcius Cato, qui tum Tribunus militum à populo factus in exercitu erat, dejectis jugis Callidromi montis,

1 Æto-

* *Legato ſuo circummiſit*] Perperam *legatos ſuos* in Pariſienſi editum! Nec enim legatos ſuos cum Scipione circummiſit, ſed haſtatos ordinibus ſubductos.

1. *A Scordiſcis*] Levi tralatione unius literulæ ſcriptum invenio in membranis noſtris, *Scodriſcis*, quod fortè melius eſt. Σκύδραν Prolomæus inter Liburniæ μεσογείους ponit. Alia eſt σκύδρα apud Stephanum, qui ſcribit σκύδραν eſſe μακεδονικὴν πόλιν. Sed poſſet eadem eſſe σκύδρα & σκόδρα, ut iidem ſunt σέλλοι & σύλλοι, & alia. Sic puto, nec tamen *Scordiſcis* rejecero.

2. *Offuſa eſt hoſtibus*] Aliàs *effuſa*: prius placet.

3. *Attilius*] Ita vulgo ineptè conceptum & receptum eſt hoc nomen, cum nihil verius exſtet, quin *Acilius* ſit reſcribendum. In gente enim Aciljâ Glabriones fuerunt, ut notiſſimum eſt ex veterum monumentis. Is eſt Manius Acilius Glabrio. Apud Appianum mendoſè legitur Ἀκίνιος inverſo a pro Ἀκίλιος.

4. *Direxerat*] Referunt *diduxerat* noſtræ ſchedæ membranaceæ. In ſequentibus ſcribo *territus*, non *irritus*.

5. *Niſi circummiſſus*] P. *ubi circummiſſus*. Sed poſteriora indubiè corrupta ſunt. Lectio nihili quorundam vulgatorum eſt, *qui tum, jam Conſularis, tribunus militum, &c.* Duæ voces pro gloſſemate mihi videntur παρέλκειν. *Placet emendatum*, qui tum *tribunus militum à populo factus in exercitu erat.*

1 Ætolis, qui præſidio tenebantur, ſuper eminentem caſtris regiis collem, à tergo ſubitus apparuiſſet: quo facto perturbatis Antiochi copiis, utrinque irrupêre Romani, & fuſis fugatiſque caſtra ceperunt.

V. C. Sulpitius 2 Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, juſſit muliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conſerto jam prœlio, velut equis inſidentes oſtentare ſe pugnantibus: quare Galli exiſtimantes adventare auxilia Romanis, ceſſêre jam penè victores.

VI. Marius, circa aquas Sextias, cum in animo haberet poſterâ die depugnare adverſus Teutonos, Marcellum cum parvâ manû equitum peditumque noctu poſt terga hoſtium miſit, & ad implendam multitudinis ſpeciem, agaſones lixaſque armatos ſimul ire juſſit, jumentorumque magnam partem 3 inſtratorum cum centunculis, ut per hoc facies equitatûs objiceretur; præcepitque ut cum animadvertiſſent committi prœlium, ipſi in terga hoſtium deſcenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, ut aſperrimi hoſtes in fugam verſi ſint.

VII. M. Li-

rat. Senſus eſt: Ni M. Porcius Cato ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magnâ ex parte cæſis (incautos enim & pleroſque ſopitos oppreſſerat) ſuper eminentem caſtris collem apparuiſſet; Glabrio iniquitatibus loci non territus tantùm, ſed cum jacturâ quoque repulſus eſſet.

1. *Ætolis, qui præſidio tenebantur*] Modius totam fermè periodum ex Plutarcho conjecit hoc modo legendam; *dejectis jugis Callidromi montis Ætolis, quorum præſidio tenebantur*, aut certè, *qui ea præſidio tenebant, ſuper imminentem regiis caſtris collem, à tergo ſubitus apparuiſſet, &c.* Optimâ ratione; nam hæc omnia mirè videbantur fœdata, & à correctoribus diverſis immutata. In ſequentibus idem maluit *ſuper imminentem regiis caſtris collem*, quàm *ſupereminentem*, quod & Stevvechio minus diſplicuit.

2. *Petrejus COS.*] Repoſuit ex Faſtis nomen Sulpiciæ gentis *Peticus* pro *Petrejo*, accuratiſſimus Scriverius. Vide etiam Rubenium lib. II. cap. 39. Electorum.

3. *Inſtratorum cum centunculis*] Quidam, *continiculis*; quod pro ſphalmate agnoſcimus. *Centunculus* eſt vilis lacinia, ſeu ſtragulum jumentorum. Vetus Onomaſticum: *Centunculus*, γναφάλιον.

Livius

VII. M. Licinius Craſſus, fugitivorum bello, [1] apud Calamarcum educturus militem, adverſus Caſtum & Canimocum duces Gallorum, duodecim cohortes cum C. Promptino, & cum Q. Martio Ruffo legatis poſt montem circummiſit: quæ cum commiſſo jam prœlio, à tergo clamore jam ſublato, * decurriſſent, ita fuderunt hoſtes, ut ubique fugam pro pugnâ capeſſerent.

VIII. Mar-

Livius lib. VII. *Mulis ſtrata detrahi jubet, binis tantùm centunculis relictis.*

1. *Apud Calamarcum*] Unius nominis ignorantia, ſed in quo tota loci ratio ut in cardine ſuo vertetur, ſatis exercuit hujus ætatis doctiſſimos viros. Viderunt omnes mendum tegere vocem hanc *Calamarcum*, quod nemo potuit adhuc detegere; cùm & manuſcripti codices, & quicquid eſt veterum impreſſorum hoc quidem in loco ſint corruptiſſimi; & nulla ſitûs iſtius compar mentio reperiatur apud auctores, qui eandem fermè hiſtoriam exararunt. Non arridet nobis Scriverii conjectura, qui ex tanto variantium membranarum agmine, legendum fortaſſean opinatur, *M. Licinius Craſſus, fugitivorum bello, ad caput Silari amnis &c.* idque ex Oroſio lib. V. cap. 34. vel *ad Silarum amnem:* ſed cum nec vola nec veſtigium appareat uſpiam iſtius opinionis; nihil temerè quicquam affirmare auſim. Apud Plutarchum nulla Calamarci mentio fit vel aliûs abſtruſi vocabuli, ſed hoc tantùm memorat, non procul à ſtagno Lucano accidiſſe hanc Licinii victoriam. Equidem pronum fuit accuratiſſimis viris κὴ κελτικωτέτυς, ex diverſitate corrupti vocabuli quicquam ſuſpicari, quod paululum hiſtoriæ conduceret. Et cum ſequenti capite ejuſdem fermè narrationis repetitio exſtet, exemplo 34. variéque *Cathenam*, *Catanam* & *Cantennam* ſuppeditent diverſi codices; nullus dubito erubeſcet, ſi diſcrepantiam ſe neſcire, liberè fateatur. Philippo Cluverio certum eſt, *Calamarcum* & *Cathenam* unum & idem eſſe debere unius ejuſdemque montis nomen: & cenſet, verum genuinumque nomen fuiſſe CALAMATIUS MONS. Unde poſtea factum vulgare *Calmatio*, mox *Calpatio*, & tandem *Capacio*. Et manſit etiamnum antiqui opidi in eo ſiti ruinis appellatio *Capacchio Vecchio*, apud hodiernos Italos, id eſt, Calamarcum vetus. Cæterùm & poſteriora hîc quodammodo videntur affecta, cum potius *Gannicum* vel *Camucium* pro *Canimoco* reponendum ſit, qui Plutarcho Καννίκιος. Apertè in vita Craſſi; Γάϊος Καννίκιος κὴ Κάςος. Is eſt *Cannicius*, qui Livio lib. XLVII. appellatur *Granicus*, & ipſi Frontino *Gannicus* infrà cap. V. exempl. 34. Sed nihil magis apud auctores obvium eſt, quàm perſequi λειπο-

λογίας

VIII. Marcellus, cum vereretur, ne paucitatem ejus militum clamor detegeret, ſimul lixas caloneſque, & omnis generis ſequelas conclamare juſſit; atque ita hoſtem magni exercitûs ſpecie exterruit.

IX. 1 Valerius Levinus, adverſus Pyrrhum Epirotarum regem, occiſo quodam 2 gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utrique perſuaſit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hoſtes deſtitutos ſe ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pavidi in caſtra receperunt.

X. Jugurtha, in Numidiâ, adverſus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ uſum ei converſatio priſtina caſtrorum dediſſet, in primam aciem procurrit, & occiſum à ſe C. Marium 3 tum Latinè clarè prædicavit, atque ita multos noſtrorum avertit.

XI. Myronides Athenienſis, dubio prœlio adverſus Thebanos 4 rem gerens, repentè in dextrum ſuorum cornu proſiliit, & exclamavit, ſe jam ſiniſtro viciſſe: quâ re & ſuis alacritate, & hoſtibus metu injecto, vicit.

XII. Crœſus prævalido hoſtium equitatui camelorum gregem oppoſuit; quorum novitate & horrore conſternati equi,

λογίας degenerantium nominum.

* *Decurriſſent*] Veteres *decucurriſſent*. Suprà de hoc diximus. Exemplo ſequenti in fine quidam legunt, *atque hoſtem &c.* Sed nobis, *atque ita hoſtem*, videtur omninò retinendum.

1. *Valerius Levinus*] Nec malè ſcriptum *Lævinus* in noſtro manuſcripto. Et ita Plutarcho vocatur in Pyrrho, ubi perperam Ἀλβῖνος literis tranſpoſitis & omiſſo ι, pro Λαιβῖνος.

2. *Gregali*] Meliora excuſa *grecali*, c pro g, ut aliàs, mutatis.

3. *Tum Latinè clarè prædicavit*] In P. fuit, *clamare prædicavit*, minori ſenſu: Lege, *clamare cœpit*, ut ex melioribus reſtituerunt Mod. & Scriver. Salluſtius Jugurthino: *Numida, cognito Bocchi adventu, clàm cum paucis ad pedites convortit: ibi Latinè (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium ſuâ manu interfectum, &c.*

4. *Rem gerens*] *Rem gerere* eſt, pugnæ præeſſe, ϛρατηγῆσαι. Horatius: *Rem gerere, & captos oſtendere civibus hoſtes.* Sic *rem malè gerere*, de infelicitate belli, κακῶς πράττειν dicebant. Inde & *res geſta*, pro operibus bellicis, quas Græci

equi, non ſolùm inſidentes præcipitaverunt, ſed peditum quoque ſuorum ordines protriverunt, vincendoſque hoſti præbuerunt.

XIII. Pyrrhus Epirotarum rex, 1 pro Tarentinis adverſus Romanos, eodem modo elephantis ad perturbandam aciem uſus eſt.

XIV. 2 Pœni quoque adverſus Romanos idem fecerunt frequenter.

XV. Volſcorum caſtra, cum prope virgulta ſilvaſque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem uſque in vallum proferre poterant, incendit; & ſic adverſarios exuit caſtris.

XVI. 3 M. Craſſus, bello ſociali, eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus eſt.

XVII. Hiſpani contra Hamilcarem boves vehiculis adjunctos in primâ fronte conſtituerunt, 4 vehiculaque tædæ & ſepi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus conſternatam aciem perruperunt.

XVIII. 5 Faliſci & Tarquinienſes, compluribus ſuorum

rum

Græci πράξεις & ἔργα vocant.

1. *Pro Tarentinis*] *Tarantinis*, MS. De elephantis Pyrrhicis frequens mentio apud auctores. In oriente tandem in deſuetudinem abiit eorum uſus διὰ τὴν τῶν ποδῶν μαλακότητα.

2. *Pæni quoque*] *Quidem*, Cod. Scriver.

3. *M. Craſſus*] *P. Craſſus*, nonnulli Veteres. Statim, *interemptus eſt*, pro *interceptus*, in aliis vilioribus vulgatis.

4. *Vehiculaque tadæ & ſepi & ſulphuris plena*] *Sepum*, *ſebum*, & *ſevum* promiſcuè uſurpabant veteres pro pinguedine ex omento animalium, ex quo candelæ noſtræ conſiunt. Quare minus diverſum erit, qualem ex his lectionem recipias: Vet. Gloſſarium; *Sebum* (ſic enim, vel aliter, non *ſebrum* legendum) λίπος. Appulejus: *tædis*, *lucernis*, *cereis*, *ſebaceis*, *&c. clareſcunt tenebræ.*

5. *Faliſci & Tarquinienſes*] Nullo diſcrimine membranæ noſtræ *Falerii* reponunt pro *Faliſcis*, qui & Livio & aliis iidem ſunt; licet Strabo inter Φαλίσκους & Φαλερίους videatur diſtinguere. Sed cum nulli Codd. ſequantur magis, adlubeſcit receptum.

rum 1 in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbaverunt.

XIX. 2 Idem Vejentes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

XX. 3 Atheas rex Scytharum, cum adverſus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, juſſit 4 à fœminis & pueris omnique imbelli turbâ, greges aſinorum ac boum ad poſtremam hoſtium aciem admoveri, & erectas haſtas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia ſibi ab ulterioribus Scythis adventarent: quâ aſſeveratione avertit hoſtem.

CAPUT

1. *In habitu ſacerdotum ſubornatis*] Tò *in* delet Stevvechius: τò *ſubornatis* verò MSS. Scriverii; quod etiam Sanutus ignorat. Parile eſt nuperrimum ſtrategema, quod in obſidione Hafniæ rex Suecorum Carolus adhibuit, militibus in habitu albicantium ſacerdotum ſubornatis, quanquam non facibus armati, & diſcoloribus, ſerpentum in modum, vittis, furiali more per albentia nivibus rura proceſſerint. Subita enim conterrent hoſtes, uſitata vileſcunt.

2. *Idem Vejentes & Fidenates*] Et facium tantùm meminit, non etiam ſerpentum, prælatarum à Fidenatibus eo prœlio Livius lib. IV. *Ignibus armata ingens multitudo, facibuſque ardentibus tota collucens, velut fanatico inſtincta curſu in hoſtem ruit.* Quare falluntur illi, qui res diverſas ac tempora miſcent, confunduntque Faliſcorum & Fidenatium hiſtoriam.

3. *Atheas*] Ponticarum gentium rex quidam apud Florum occurrit *Atheas*, qui hic non eſt, niſi vehementer fallimur. Nam hic Scytharum Rex *Anteas* vel *Antias* à Plutarcho vocatur; à Strabone Ἀτέας: iſte Medeæ pater, Αἰήτης.

4. *A fœminis & pueris*] Redundat in noſtro P. repetitio τ8 *Triballorum*, hoc modo: *cum adverſus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, juſſit à fœminis & pueris Triballorum, omnique imbelli turbâ, &c. Imbellis turba* eſt militiæ inhabilis, ἀπόλεμος. Livius: *imbellis inermiſq; fœminarum turba.* Noſter capite ſequenti, exemplo 19. *molitus imbelles ſuorum*, & alibi ſæpius. Ovidius Epiſt.

Tres ſumus imbelles numero, ſine viribus: uxor,
Laërteſque ſenex, Telemachuſque puer.

CAPUT V.

De Inſidiis.

EXEMPLUM I.

ROMULUS, per latebras copiarum parte diſpoſitâ, cum ad Fidenas acceſſiſſet, ſimulatâ fugâ temerè hoſtes inſecutos eò perduxit, ubi occultos habebat milites, qui undique adorti effuſos & incautos cecîderunt.

II. Q. Fabius Maximus Cos. 1 auxilio Sutrinis miſſus adverſus Hetruſcos, omnes hoſtium copias in ſe convertit: deinde ſimulato timore, in ſuperiora loca velut fugiens receſſit, effusèque ſubeuntes aggreſſus, 2 non aciem tantùm ſuperavit, ſed etiam caſtris exuit.

III. T. Sempronius Gracchus adverſus Celtiberos, metu ſimulato, continuit exercitum: emiſſâ deindè armaturâ levi, quæ hoſtem faceſſeret, ac ſtatim pedem referente, evocavit hoſtem: deinde inordinatos aggreſſus, uſque eò cecîdit, ut etiam caſtra caperet.

IV. 3 Q. Metellus Cos. in Siciliâ bellum gerens adverſus Haſdrubalem, 4 ob ejus ingentem exercitum & centum triginta Elephantos intentior, diffidentia ſimulata, intra Panormum copias tenuit, foſſamque ingentis magnitudinis

1. AVxilio Sutrinis miſſus] Extra mendi aleam videtur mihi membranatum ſcriptura eſſe, quæ *Satrinis* ἀντὶ τοῦ *Sutrinis* hoc quidem in loco repoſuit. Et ſanè *Satrium* Livius Pliniuſque nominant iſtum locum, ubi poſtmodum colonia fuit: cujus gentile *Satrinus* dubitanter reſcripſerim. Vulgati manifeſtò mendosè *ſubtilius* ediderunt, quod nec in noſtro P. correctum fuit. Certè aut *Sutrinis* aut *Sutriis* retinendum tantiſper, donec *Satrinis* videbo aliis obſervatum.

2. *Non aciem tantùm*] P. *acie*, & ſic ſæpius. Placet editum. Exemplo ſequenti perperam *referret* legitur in eodem libro.

3. *Q. Metellus*] *L. Metellus*, habuit cod. Scriverianus.

4. *Ob ejus ingentem exercitum, & cent. trig. eleph.*] Hæc lectio à Stevvechio eſt; Vitioſa prorſus vulgata, quæ copulam reticet.

nis ante ſe duxit: conſpecto deinde exercitu Haſdrubalis, qui in primâ acie elephantos habebat, præcepit haſtatis, tela in belluas jacerent, protinuſque ſe intra munimenta reciperent: [1] eâ ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipſam foſſam elephantos egerunt: quo ut primum illaqueati ſunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in ſuos acti, totam aciem turbaverunt. Tunc Metellus, hanc operiens occaſionem, cum toto exercitu erupit, & aggreſſus à latere Pœnos cecîdit, [2] ipſisque & elephantis potitus eſt.

V. [3] Tamyris Scytharum regina, Cyrum Perſarum ducem, æquo Marte certantem, ſimulato metu elicuit ad notas militi ſuo anguſtias, atque ibi repente converſo agmine, naturâ loci adjuta, devicit.

VI. Ægyptii conflicturi acie in eis campis, quibus junctæ paludes erant, [4] algâ eas contexerunt, commiſſoque prælio fugam ſimulantes in inſidias ſevocaverunt: qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhæſerunt, circumventique ſunt.

VII. [1] Vi-

1. *Eâ ludificatione rectores elephantorum*] Eâ deceptione, ſive inſidiis iſtis rectores elephantorum concitati ſunt. Nam *ludificatio* eſt dolus compoſitus, quo quis hoſtem circumducit. Silius: *Ludificante ducem Fabio* ——. Rectores elephantorum ſunt, primicerii jumentariorum; illi, per quos reguntur elephanti; *οἱ ἐπὶ τῶν ἐλεφάντων*, vel *οἱ πρὸς τῇ τῶν ἐλεφάντων ἐπιμελείᾳ*, ut quidam auctores loquuntur. Hos rectores aliquoties *magiſtros* appellant hiſtorici. Regebatur in bello elephas non arbitrio militum, nec ab ipſis in turri pugnantibus, ſed magiſtro aliquo impoſito. Quintilianus XIII. Declam. *Et vacca & armenta, & omne pecudum genus: ſed illa impoſitus cohibet magiſter.* Hinc in Gloſſario, *ἐπικτηνίτης*, exponitur *jumentarius*, quo loci non ineptè ex vi præpoſitionis *ſuperjumentarius* reponas.

2. *Ipſisque & elephantis*] Libri vilioris notæ: *ipſisque, ut elephantis, &c.*

3. *Tamyris*] *Tamiris* in ſchedis vetuſtioribus exaratum. Al. *Tomyris.* *Τόμυρις*, *Τάμυρις* & *Θάμυρις*, tot modis, & pluribus hujus reginæ nomen in antiquis libris tam Græcis, quàm Romanis exhibetur.

4. *Algâ eas contexerunt*] Tò *eas*, omit-

VII. [1] Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, uſque ad locum voraginoſum & prææltum eos perduxit: & cum ipſe per ſolidos ac notos ſibi tranſitus evaderet, Romanos ignaros locorum immerſoſque limo cecîdit.

VIII. Fulvius Imperator, Cimbrico bello, collatis cum hoſte caſtris, equites ſuos juſſit ſuccedere ad munitiones eorum, laceſſitiſque barbaris, [2] ſimulatâ fugâ regredi: hoc cum per aliquot dies feciſſet, avidè inſequentibus Cimbris, animadvertit caſtra eorum ſolita nudari: itaque per partem exercitûs cuſtòditâ conſuetudine, ipſe cum expeditis poſt caſtra hoſtium conſedit occultus; effuſiſque eis, ex more, repentè adortus, & deſertum proruit vallum, & caſtra cepit.

IX. Cn. Fulvius, cum in finibus noſtris exercitus [3] Faliſcorum, longè noſtro major caſtra poſuiſſet, per ſuos milites quædam procul à caſtris ædificia ſuccendit, ut Faliſci ſuos id feciſſe credentes, ſpe prædæ diffunderentur.

X. Alexander ex Epirotis adverſus Illyrios [4] collocatâ in inſidiis manu, quoſdam ex ſuis habitu Illyriorum inſtruxit,

& juſſit

omittitur in noſtro P. & deinceps *verti* pro *vecti*, in eodem vitiosè legitur.

1. *Viriatus*] Optimæ membranæ, *Viriathus*, Græcâ conſuetudine. Nam Appiano eſt Οὐρίαθος. Perperam Οὐρίατθος apud Diodor. LII. Fragm. Frontino malè *Celtiberorum dux* vocatur. *Ex latrone*, quod conductus militaſſet. Nam latrones eos dicebant, qui conducti militabant.

2. *Simulatâ fugâ regredi*] Ita Modius: cum anteà eſſet, *receſſit*, & *recedi*.

3. *Faliſcorum*] *Faleriorum* MS. ut ubique; & deinceps *Illyricos*.

4. *Collocatâ in inſidiis manu*] De ejuſmodi inſidiis Livius libro I. *Egreſſus omnibus copiis, partem militum locis circa denſa obſita virgulta obſcuris ſubſidere in inſidiis juſſit.* Inde *ſubſeſſæ*, pro inſidiis, apud poſteriores. Vegetius libro tertio cap. ſexto: *In itinere autem minus armatus, minuſque attentus eſt miles, & ſuperventus impetu vel fraude ſubſeſſæ repentè turbatur*. Sic rectè emendant ex vett. libris. Alibi eâdem voce uſus idem Vegetius. Græci quoque ὑποκαθίζεσθαι de inſidiis in occulto poſitis dicunt. Onoſander Strategico cap. VI. πολλάκις γὰρ ἐνέδρας πολεμίων ὑποκαθίζονται.

& juſſit vaſtare ſuam, (1 id eſt Epiroticam) regionem: quod cum Illyrii viderent fieri, ipſi paſſim prædari cœperunt, eò ſecurius, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant; à quibus ex induſtriâ in loca iniqua deducti, cæſi fugatique ſunt.

XI. 2 Leptenes quoque Syracuſanus adverſus Carthaginienſes vaſtari ſuos agros, & incendi villas caſtellaque quædam imperavit. Carthaginienſes à ſuis id fieri rati, & ipſi tanquam 3 in adjutorium exierunt, exceptique ab inſidiatoribus fuſi ſunt.

XII. Maharbal, miſſus à Carthaginienſibus adverſus Aphros rebellantes, cum ſciret gentem avidam eſſe vini, 4 magnum ejus modium mandragorâ permiſcuit, 5 cujus inter venenum ac ſoporem media vis eſt: tunc prœlio levi commiſſo, ex induſtriâ ceſſit: nocte deinde intempeſtâ, relictis intra caſtra quibuſdam ſarcinis, & omni vino infecto, fugam ſimulavit: cumque barbari occupatis caſtris, in gaudium effuſi, 6 medicatum avidè merum hauſiſſent, * & in modum

ζονται. Sic enim legendum, non ut vulgo legitur, ὑπεργαθίζον].

1. *Id eſt, Epiroticam*] Hoc ubique adjunctum in antiquis, quod Scriverio tamen de gloſſemate ſuſpectum fuit.

2. *Leptenes*] Ita invenio in omnibus editionibus, & optimis libris, præterquam noſtro manuſcripto, ubi *Leptines* exaratum, quod æquè placet. Λεπτίνης Diodoro & Polyæno. Alius eſt in hiſtoriâ Polybii, τὸν δὲ Λεπτίνην εἰδὼς καὶ τῇ προστασίᾳ καὶ τῇ πίστει πολὺ διαφέροντα τῶν ἄλλων πολιτῶν, quem malè video à docto quodam viro, cum Syracuſano noſtro confuſum.

3. *In adjutor.*] *Aliàs adjutores.*

4. *Magnum ejus modium*] Scriverii MS. *magnum vas* exhibuit; nullis hactenus aliis adſentientibus. Non diſſimulabo tamen, *modium* in meo exaratum; quod conjecturâ quidam reſcripſerat. Sic *modius vini Pariſinus*, eſt apud Budæum, & alios.

5. *Cujus inter venenum & ſoporem*] Latinè dixit *ſoporem*, pro medicinâ ſoporiferâ. Seneca lib. V. de Benef. *Qui ſoporem, cum venenum crederet, miſcuit*, &c. ubi vulgò malè *ſaporem*. Græci vocant φάρμακον ὑπνωτικὸν, quod more medicamentorum bibebant; idque πιεῖν φάρμακον dicebatur. De naturâ mandragoræ plura notavimus in appendice notarum ad Nepotem.

6. *Medicatum avidè merum*] *Vinum*

modum defunctorum ſtrati jacerent, 1 reverſus cepit eos, ac trucidavit.

XIII. Hannibal, cum ſciret ſua & Romanorum caſtra in eis locis eſſe, 2 quæ lignis deficiebantur, ex induſtriâ in regione deſertâ 3 plurimos armentorum greges intra vallum reli-

Vinum P. incuriâ correctorum.

* *Et in modum defunctorum ſtrati jacerent*] *Iacerent* eleganter in hâc narratione. Virg. VI. Eclogâ.

Silenum pueri ſomno vidêre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.

Idem Æneid. III. de Polyphemo.

——— *vinoque ſepultus*
Cervicem inflexam poſuit, jacuitque per antrum.

Ubi Servius notat, Poëtam verbum *jacuit*, de Varrone mutatum eſſe; qui ait, in lecto temulentos *jacere*, ſobrios *cubare* conſueſcere. Cæterum, *in modum defunctorum jacere*, non minus invenuſtè dictum eſt. Philoſtratus: ἐκτείνοντες ἑαυτοὺς ὥσπερ οἱ ἀποθνήσκοντες. Heſychius: κεῖται· ἀεὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ τίθεται· ἢ θανάτου, ἢ ἀπραξίας. *In modum defunctorum ſtrati*, ſunt ἔκδοτοι ὑπὸ τοῦ ὕπνου: Sic Apulejus *in modum mortui* dixit; pro quo tamen, *jacens in mortuum*, in plerisque omnibus melius, quod ſciam, inducitur. Erat autem κάρος ἐξ οἴνου, de quo alibi plura obſervamus.

1. *Reverſus cepit eos, ac trucidavit*] Siſenna apud Nonium: Inermes armati, impeditos expediti ſine ullo ſuorum vulnere cunctos interficiunt. Nam facilis eſt victoria de madidis & blæſis atque mero titubantibus. Adſcribam ob argumenti ſimilitudinem Nonni verſus in Dionyſiacis, ubi de Indis canit, poſt potum medicatum fluvium à Baccho ſubjugatis:

Καὶ σφίσι λοίγιος ὕπνος ἐπέχραεν, ἀκλινέες δὲ
Ἔγχεα βακχευθέντες ἐπεδινάζοντο βοείαις,
Ἄλλοι δ' ἀστορέεσσι κατεκλίνοντο κατεύναις.
Νωθρὸν ἐπιστρέψαντες ἀκινήτῳ δέμας ὕπνῳ.
Βάκχαις ἀδρανέεσσιν ἑλώρια καὶ Διονύσῳ.
Τοὺς δὲ δίχα πτολέμοιο καὶ ἀθίκτοιο σιδήρου
Δούλιον ἐς ζυγόδεσμον ἐληΐζοντο γυναῖκες
Βεβλημένης μελέεσσι, καὶ ἀντιβίων ὑπὲρ ὤμων
Ὡς νέκυες ζώοντες ἐλαφρίζοντο μαχηταί.

2. *Quæ lignis deficiebantur*] Scriverianus, *deficiebant*; libro primo: *quia ſparto deficiebantur.*

3. *Plurimos armentorum greges*] Cicero Philippicâ: *Fudit apothecas, cecîdit greges armentorum.* Sic *greges equarum*, dixit Prudentius in Pſychomach. Deinceps fine hujus exempli venuſtè dixit, *onerarunt*: Sic ἀναζάλλειν utuntur Græci de Plautinis illis, qui *celocem onerant* & vino ſe implent. Itaque

G 2 dum

reliquit: quâ velut prædâ Romani potiti in ſummis lignationis anguſtiis, inſalubribus ſe cibis onerarunt: Hannibal reducto nocte exercitu, ſecuros eos & ſemicrudâ graves carne, majorem in modum vexavit.

XIV. Tiberius Gracchus, in Hiſpaniâ, certior factus [1] hoſtem inopem commercio laborare, inſtructiſſima caſtra omnibus eſculentis deſeruit, quæ adeptum hoſtem, & repertis intemperanter [2] repletum gravemque, reducto exercitu, ſubitò oppreſſit.

XV. Hi qui adverſus Erythræos bellum gerebant, ſpeculatorem eorum in loco edito [3] deprehenſum occiderunt, & veſtem ejus militi ſuo dederunt, qui ex eodem jugo Erythræos ſigno dato in inſidias evocavit.

XVI. Arabes, cum eſſet nota conſuetudo eorum, quâ de adventu hoſtium [4] interdiu fumo, nocte igne ſignificare inſtituerant, ut ſine intermiſſione ea fierent præceperunt, adventantibus autem adverſariis intermitterent: qui cum ceſſantibus luminibus exiſtimarent, ignorari adventum ſuum, avidius ingreſſi oppreſſique ſunt.

XVII. Ale-

dum nimis ſeſe ingurgitabant cibo inſalubri, dicti à Frontino ſunt *onerati*. Et antiqui *ſaburratos* vocabant homines multo cibo onuſtos, gulones ſive gumias, quales iſti Romani, ſemicrudâ carne graves, & repertis intemperanter repleti.

1. *Hoſtem inopem commercio laborare*] Apage Palmerii conjecturam, *commeatu laborare*. Græci venuſtè vocant, τὴν ἀγορὰν τῶν πωλευμένων, annonam propolarum ſive promercalem; & ἀγορὰν propriè de eſculentis accipiunt, ut Frontinus *commercium*, elegantiſſimâ imitatione. Eſt autem *commercio laborare*, ταῖς ἀγοραῖς οὐκ ἔχειν, ſive σπανίζειν ἀγορῶν. Sic in Græcâ veteri hiſtoriâ, αἰτεῖν ἀγορὰν, & ἀγορὰν δέχεσθαι, ſemper de commercio video acceptum. Quod minus intellexit Palmerius; qui ſuo intellectu non tam facilè debuit optimum ſcriptorem deformâſſe.

2. *Repletum, gravemque*] Vox poſtrema nobis de gloſſemate ſuſpecta eſt; quare jubemus eam ſalvo meliorum judicio exulare.

3. *Deprehenſum occiderunt*] Quidam de vulgatis, *ceciderunt*: nec aliter P.

4. *Interdiu fumo; nocte igne*] Ob evidentem uſum, conſenſu receptum eſt utrumque ſignum. Vegetius:

XVII. Alexander Macedo, cum hoſtis in ſaltu editiore caſtra communiſſet, 1 ſeductâ parte copiarum, præcepit his, quos relinquebat, ut ex more ignes excitarent, ſpeciemque præberent totius exercitus: ipſe autem 2 per avias regiones circumductâ manu, hoſtem, ſuperiore aggreſſus loco, depulit.

XVIII. Memnon Rhodius rex cum equitatu prævaleret, & hoſtem in collibus ſe continentem in campos vellet deducere, quoſdam ex militibus ſuis, ſub ſpecie perfugæ miſit in hoſtium caſtra, qui affirmarent exercitum Memnonis jam pernicioſâ ſeditione furere, ut & ſubinde aliqua pars ejus dilaberetur. Huic affirmationi ut fidem faceret, paſſim in conſpectu hoſtium juſſit parva caſtella muniri, velut in ea ſe recepturi eſſent, qui diſſidebant: hâc perſuaſione ſolicitati qui in montibus ſe continuerant, in plana deſcenderunt, & dum caſtella tentant, ab equitatu circumventi ſunt.

XIX. 3 Arridas rex Moloſſorum, 4 bello petitus ab Ardie Illyrio, majorem aliquanto exercitum habente, 5 molitus imbelles ſuorum, in vicinam regionem Ætoliæ famam ſparſit, tanquam urbes ac res ſuas Ætolis concederet. Ipſe cum his qui arma ferre poterant, inſidias in montibus, & locis

tius: *Si diviſa ſint copia, per noctem flammis, per diem fumo ſignificant ſociis; quod aliter non poteſt nunciari.*

1. *Seductâ parte copiarum*] P. *inductâ*. Quod non placet induci. Statim: *reliquerat*, pro *relinquebat*, Scriverii MSS.

2. *Per avias regiones*] *Alias* alii, perperam. Exemplo ſequenti, fine habuit P. *caſtra tentant*, pro *caſtella*.

3. *Arridas*] Vitioſè *Arridas* vel *Harridas*, appellatur iſte rex Moloſſorum; qui Juſtino melius *Arubas*; quomodo Voſſii judicio apud Frontinum lubens reſcripſerim. Græcis promiſcuè vocatur Α῎ϱυβας, & Α῎ϱυμβας: Sæpè enim inſeritur τὸ μ; ut Sybaris Symbaris, Thymias Thymmias, Senones Semnones; & ſexcenta alia.

4. *Bello petitus*] Hoc verum: *Potitus* ineptum in P. qui & malè *Ardycillyrio* ſtatim excuſum habet.

5. *Molitus imbelles ſuorum*] Ne dubita cum Stevvechio legere, *amolitus*. Removiſſe enim Harridas videtur ἀπολέμους, qui per ætatem arma ferre non poſſent, reliquis inſidias & ſubſeſſas inſtituiſſe.

locis confragoſis diſtribuit. Illyrii timentes, ne quæ Moloſſorum erant, ab Ætolis occuparentur, velut ad prædam feſtinantes, ordinibus neglectis, accelerare cœperunt: quos diſſipatos, nihil tale exſpectantes, Arridas ex inſidiis fudit, fugavitque.

XX. T. Labienus C. Cæſaris legatus, adverſus Gallos, ante adventum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulavit, poſitiſque in diverſâ ripâ caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipſas ſuperandi amnis difficultates eos cecidit.

XXI. Hannibal, cum exploraſſet negligenter caſtra Fulvii Romani ducis munita, ipſum præterea multa temerè audere, primâ luce cum denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit; quò Fulvius repentè movit exercitum, Hannibal 1 per diverſam partem caſtra ejus occupavit: & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſſimorum militum, cum ipſo duce, trucidavit.

XXII. Idem Hannibal, cum inter Fabium Dictatorem & Minutium Magiſtrum equitum diviſus eſſet exercitus, & Fabius occaſionibus immineret, Minutius 2 pugnandi cupiditate flagraret, caſtra in campo, qui medius inter hoſtes erat, poſuit: & cum partem peditum in confragoſis rupibus celaſſet, ipſe ad evocandum hoſtem miſit, 3 qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos cum eduxiſſet copias Minutius, inſidiatores ab Hannibale diſpoſiti, ſubitò

1. *Per diverſam partem*] *Adverſam* in Scriverii MSS.

2. *Pugnandi cupiditate flagraret*] Nepos Miltiade: *Qua manus flagrabat tantâ pugnandi cupiditate*, &c.

3. *Qui proximum tumulum*] Libri quidam, *cumulum*: ita P. *invitos*. Florus lib. III. cap. 10. *Per invitos montium tumulos &c.* nam *cumulum* vitio non caret, licet & alibi irrepſerit.

1. Et

bitò conſurrexerunt, 1 & deleſſent Minutii exercitum, niſi Fabius periclitantibus ſubveniſſet.

XXIII. Idem Hannibal, cum ad Trebejam in conſpectu haberet Sempronii Longi Cos. caſtra, medio amne interfluente ſæviſſimâ hyeme Magonem & electos in inſidiis poſuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii crudelitatem, adequitare vallo ejus juſſit: quibus præceperat, ut ad primum noſtrum incurſum per nota refugerent vada. Hos Conſul & adortus temerè, & ſecutus, jejunum exercitum in maximo frigore tranſitu fluminis rigere fecit. Mox torpore & inediâ affectis Hannibal ſuum militem oppoſuit, 2 quem ad id ignibus, oleoque & cibo foverat: nec defuit partibus Mago, quin terga hoſtium in hoc ordinatus cæderet.

XXIV. Idem Hannibal ad Thraſymenum, cum arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, ſimulatâ fugâ per anguſtias ad patentia evaſit, ibique caſtra poſuit, ac nocte diſpoſitis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus anguſtiarum, primâ luce, nebulâ quoque adjutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem inſequens, cum anguſtias eſſet ingreſſus, non antè providit inſidias, quàm ſimul à fronte, lateribus, tergo circumfuſus, 3 ad internecionem cum exercitu cæderetur.

XXV. Idem Hannibal, adverſus Junium Dictatorem, nocte intempeſtâ ſexcentis equitibus imperavit, ut in plures turmas ſegregati per vices, ſine intermiſſione circa caſtra hoſtium ſe oſtentarent. Ita totâ nocte Romanis in vallo ſtatione, ac pluviâ, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectiſque, cum receptui ſignum jam Junius dediſſet, Han-

1. *Et deleſſent*] Hæc crebra ſunt tam hiſtoricis, quàm Poëtis.

2. *Quem ad id ignibus, oleoque & cibo foverat*] Florus: *Tunc callidiſſimi hoſtes frigidum & nivalem nacti diem, quum ſe ignibus priùs, oleoque foviſſent (horribile dictu) homines à meridie & ſole venientes, noſtrâ nos hieme vicerunt.*

3. *Ad internec.*] Aliàs MSS. *interemptionem* & *interitionem*. Hoc alii vocant, *ad unum omnes interiiſſe*.

Hannibal ſuos 1 requietos reduxit, & caſtra ejus invaſit.

XXVI. Epaminondas Thebanus, in eundem modum, cum Lacedæmonii 2 Athmon 3 vallo ducto Peloponneſon tuerentur, paucorum operâ levis armaturæ, totâ nocte inquietavit hoſtem: ac deinde primâ luce vocatis ſuis, cum Lacedæmonii ſe recepiſſent, ſubitò univerſum exercitum quem quietum habuerat, admovit, & per ipſa munimenta deſtituta propugnatoribus irrupit.

XXVII. Hannibal directâ acie ad Cannas ſexcentos equites Numidas juſſit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidêre: & in ultimum agmen recepti, ubi primum concurri cœpit, 4 ſtrictis minoribus (quos occultaverant) gladiis, ſcutis jacentium aſſumptis, Romanorum aciem cecîderunt.

XXVIII. Japyges P. Licinio Procos. pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in poſtremâ acie collocati, terga Romanorum cecîderunt.

XXIX. Scipio Aphricanus, cum adverſa haberet bina hoſtium caſtra, Syphacis & Carthaginenſium, ſtatuit Syphacis;

1. *Requietos reduxit*] Scriverii MS. *eduxit*.

2. *Athmon*] Magnus Caſaubonus ad Polyæni II. de Epaminondâ, mavult legere: *ad Iſthmum*; quam conjecturam & Palmerio ſuo in mentem veniſſe, notat Stevvechius. Qui Polyænum ſequuntur, *ad Onium* ſive *Onion* legunt, inter quos etiam Scriverius. Nobis ſatis adridet in exaratis hactenus receptum lectionis, *ad Athmon*: quod nec Ortelio vidi diſplicuiſſe. Polyænus & Frontinus eandem hiſtoriam, hic ad Athmon, ille ad Onium, deſcribunt, loca inter ſe vicina; in Atticâ nempe, circa Corinthum.

3. *Vallo ducto*] *Valle*, P. contra χαράκωσιν. Sequitur: *Primâ luce vocatis ſuis*: Stevvechius, *evocatis*.

4. *Strictis minoribus*] Diodorus Siculus in Excerptis: ἔχοντες ὑπὸ τοῖς ἱματίοις ξίφη. Ubi ξίφη vocat, quæ tantùm erant μικρὰ ξιφίδια. Heſychius: Παραπμήδιον, μικρὰ μάχαιρα, ubi forſan παραπμήδιον reſcribendum. Cæterum hoc erat fide Punicâ δολοφονεῖν, de quâ re nos alibi ex profeſſo. Exemplo ſequenti non conveniunt Criticis ſuper τ͂ *pagos*: quod in *paganos* mutavit Stevvechius; in *ſpathas* vel *ſparos* Palmerius. Alterutrum ſequatur qui volet; ego Scriverii conjecturam non rejecerim, *paucos*

cis, ubi multa incendiis alimenta erant, aggredi nocte, ignemquè injicere, ut ex eâ re Numidas quidem ex ſuis caſtris trepidantes cæderet: Pœnos autem, quos certum erat ad ſuccurrendum ſociis procurſuros, inſidiis diſpoſitis exciperet: utrumque ex ſententiâ ceſſit.

XXX. Mithridates à Lucullo virtute frequenter ſuperatus, inſidiis eum appetiit, Adathante quodam eminente viribus ſubornato, ut transfugeret: & 1 fide pactâ hoſti, facinus perpetraret: quod is ſtrenuè quidem, ſed ſine eventu conatus eſt: receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non ſine tacitâ cuſtodiâ habitus eſt: quia nec credi ſubito transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cum deinde, frequentibus excurſionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquiſitâ, tempus elegit, 2 quo miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant, prætoriumque ſecretius præſtabant. Caſus adjuvit Lucullum: nam qui ad vigilantem uſque admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore 3 quieſcentem invenit. Cum deinde, tanquam nunciaturus aliquid ſubitum ac neceſſarium, intrare vellet, & pertinaciter à ſervis valetudini domini conſulentibus excluderetur, veritus, ne ſuſpectus eſſet, equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

XXXI. Sertorius, in Hiſpaniâ, cum apud Lauronem oppidum vicina caſtra Pompeji caſtris haberet, & duæ tantummodo

cos reſtituentis. Panci à Japygibus Licinio ſub ſpecie deditionis oblati; qui recepti & in extremo collocati, terga Romanorum ceciderunt.

1. *Fide pactâ*] Stevvechius, *factâ*. Deinceps in membranis meis *excurſationibus*, ἐμφατικώτερον exhibetur.

2. *Quo miſſa principia*] *Remiſſa* Palmerius repoſuit; quod & Stevvechio probatur. Ipſi milites dicebantur *principia*, & quidem caſtrenſi vocabulo; etſi etiam principes vocati, quorum officium erat δορυφορικὸν. Ammianus libro XXII. *Præſentibus Iovianorum, Herculianorumque principiis & tribunis*: & alibi ſæpius.

3. *Quieſcentem invenit*] *Quieſcentes*, P.

modo regiones eſſent, ex quibus pabulum peti poſſet, una in propinquo, altera longius ſita, ea quæ in propinquo erat, ſubinde à levi armatura infeſtari, ulteriorem autem vetuit ab ullo armato adiri, donec perſuaſit adverſariis, tutiorem eſſe quæ erat remotior: quam cum petiiſſent Pompejani, Octavium Græcimum cum decem cohortibus in morem Romanorum armatis, & decem Hiſpanorum levis armaturæ, & Tarquinium Priſcum cum duobus millibus equitum ire jubet ad inſidias tendendas pabulatoribus. Illi ſtrenuè imperata faciunt: exploratâ enim locorum naturâ, in vicinâ ſilvâ nocte prædictas copias abſcondunt, ita ut in primâ parte leves Hiſpanos, 1 aptiſſimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius ſcutatos, in remotiſſimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quieſcere omnes ſilentio ſervato in horam tertiam dici jubet: cum deinde Pompejani 2 ſecuri ſervatique pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in ſtatione fuerant, quiete invitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emiſſi primum Hiſpani, 3 velocitate gentili in palantes effunduntur, & convulnerant confunduntque, nihil tale expectantes: prius deinde quàm reſiſti his inciperet, ſcutati erumpunt è ſaltu, & redeuntes in ordinem conſternunt, vertuntque: fugientibus equites immiſſi toto eo ſpacio quo redibatur in caſtra * perſecuti cædun-

1. *Aptiſſimos ad furta bellorum*] Inſidias. Salluſtius: *Gens ad furta belli peridonea.* Et fruſtra ſunt Viri docti, qui heic aliam explicationem comminiſcuntur. A noſtrâ non abhorrent Græci, qui ſuum κλοπὴ & κλέμμα pari modo uſurpant: unde τὰ κλοπαῖα, & Homero κλόπιοι μῦθοι.

2. *Securi ſervatique*] Poſtrema vox variè ſuſpecta eſt: aliis placuit, teſte Stevvèchio, legi, *ſecuri, ſaturique*: aliis, *ſecuri, oneratique*: ruſum aliis, *ſecuri, ſerenatique.* Quorum nullum nemo non verius eſſe dixerit, quàm illud, *ſervatique.*

3. *Velocitate gentili in palantes effunduntur*] Juſtinus de Hiſpanis lib. XLIV. *Velocitas genti pernix; inquies animus: plurimis militares equi, & arma, ſanguine ipſorum cariora.* Cæterum *palantes* illud à Modii conjecturâ eſt; cum anteà ineptè in libris legeretur, *in planis*, &c.

* *Perſe-*

cæduntur: curatum quoque, ne quis effugeret, nam reliqui ducenti & quinquaginta 1 equites præmiſſi facilè per compendia itinerum effuſis habenis, antequam ad caſtra Pompeji perveniretur converſi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cujus rei ſenſum Pompejo immittente legionem cum Lælio in præſidium ſuorum, ſubducti in dextrum latus velut ceſſerunt equites, deinde & cum ita legionem hanc tergo infeſtarent, cum jam etiam à fronte qui pabulatores perſecuti erant incurſarent, ſic legio quoque inter duas acies hoſtium cum legato ſuo eliſa eſt: ad cujus præſidium Pompejo totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus ſuos inſtructos oſtendit, effecitque, ne Pompejo expediret: ita præter duplex damnum, eâdem ſolertiâ illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit. Hoc primum prœlium inter Sertorium & Pompejum fuit; decem millia hominum de Pompeji exercitu amiſſa, & omnia impedimenta, Livius auctor eſt.

XXXII. Pompejus, in Hiſpaniâ, diſpoſitis antè, qui ex occultô aggrederentur, ſimulato metu, deduxit inſtantem hoſtem in loca infeſta: deinde 2 ubi res popoſcerunt, converſos & in fronte & utriſque lateribus ad internecionem cecîdit, capto etiam duce eorum Perpennâ.

XXXIII. Idem adverſus Mithridatem, in Armeniâ, numero & genere equitum prævalentem, tria millia levis armaturæ, & quingentos equites nocte in valle ſub virgultis, quæ inter bina caſtra erant, diſpoſuit: primâ deinde luce in ſtationem hoſtium emiſit equites ita firmatos, ut cum univerſus cum exercitu hoſtium equitatus prœlium iniſſet, ſerva-tis

* *Perſecuti cæduntur*] Stevvechius, *cadunt*. Et ita noſter Pariſinus.

1. *Equites præmiſſi facilè per compendia itinerum, &c.*] Hoc magis probamus, quàm vulgarium quorumdam, *emiſſi*. Compendia ſunt breviores viæ. Gloſſ. Philox. *compendiaria, συντομία*. Aliæ: *Σύντομος ὁδὸς, compendiaria*. Unde, *compendioſum iter*, apud Appulejum. Florus lib. III. bello Cimbrico: *Marius, mirâ ſtatim velocitate occupatis compendiis, prævenit hoſtem.*

2. *Ubi res popoſcerunt*] Perperam, *popo-*

tis ordinibus paulatim cederent, donec ſpatium darent conſurgendi à tergo, ob hoc diſpoſitis: quod poſtquam ex ſententiâ contigit, converſis qui terga dediſſe videbantur, medium hoſtem trepidantem cecîdit: ipſos etiam equos pedite cominus accedente confodit: eoque prœlio fiduciam regi, 1 quam in equeſtribus copiis habebat, detraxit.

XXXIV. 2 M. Craſſus, bello fugitivorum, 3 apud Cathenam bina caſtra cominus cum hoſtium caſtris vallavit: nocte deinde 4 commutatis copiis, manente prætorio in majoribus caſtris, ut fallerentur hoſtes, ipſe omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis conſtituit: diviſoque equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco objiceret, pugnâque eum fruſtraretur: parte aliâ Gallos Germanoſque ex factione 5 Caſti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugnâ ſimulatâ deduceret, ubi ipſe aciem inſtruxerit. Quos cum barbari inſecuti eſſent, equite recedente in cornua, ſubitò acies Romana adaperta cum clamore concurrit. 6 Triginta quinque millia armatorum eo prœlio interfecta cum ipſis ducibus Livius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, ſigna ſex & viginti; multa ſpolia; inter quæ quinque faſces cum ſecuribus.

XXXV. C. Caſſius, in Syriâ adverſus Parthos ducens aciem,

popoſcunt, excuſum fuit in meo P. Deinde ſcribe; *utrinſque lateribus*; notante Stevvechio.

1. *Quam in equeſtribus*] Aliàs, *campeſtribus*.

2. *M. Craſſus*] *M. Licinius Craſſus*. Vide hujus libri cap. IV. ex. 7. ubi eadem hiſtoria repetitur.

3. *Apud Cathenam*] Triplex lectio reperitur in diverſis codicibus membranaceis: *Cathenam, Cathanam* & *Catennam*. Plutarchus videtur dicere in Rhegii peninſulâ factum.

4. *Commutatis copiis*] Nihil mutamus: libri quidam *communitis*: exarati Scriveriani; *communicatis*: Utrumque ſanè non placet. Aut *commutatis*, aut *combinatis* legendum; non, quod alii placuit comminiſci, *comminatis*.

5. *Caſti & Gannici*] Vide quæ capite præcedenti notamus: Sequitur paullò pôſt; *ubi ipſe aciem inſtruxerit*; ſic ibi legendum; non; *niſi ipſe &c.*

6. *Triginta quinque millia*] Lege Epitomam Livii lib. XCVII.

1. *Suis*

ciem, equitem offendit à fronte, cum à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet; dein cedente equitatu & per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias perduxit exercitum Parthorum, & cecîdit.

XXXVI. Ventidius, Parthos & Labienum alacres ſucceſſibus victoriarum, dum ſuos ipſe per ſimulationem metus continet, evocavit: & in loca iniqua deductos, aggreſſus per obreptionem, adeò debellavit, ut deſtituti Labieno provinciâ excederent Parthi.

XXXVII. Idem adverſus Pharnaſtanis Parthos, cum ipſe exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtrorum octodecim cohortes in obſcurâ valle poſuit, equitatu poſt terga militum collocato: tum paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui ubi ſimulatâ fugâ hoſtem effusè ſequentem, ultra locum inſidiarum perduxêre, coortâ à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnaſtanem interfecit.

XXXVIII. C. Cæſar, 1 ſuis & Afranianis caſtris contrarias tenentibus planicies, cum utriuſque partis plurimum intereſſet, colles proximos occupare, idque propter ſaxorum aſperitatem eſſet difficile, 2 tanquam Ilerdam repetiturum, retro agmen ordinavit, faciente inopiâ fidem deſtinationi. Intra breviſſimum deinde ſpatium, exiguo circuitu flexit repentè ad montes occupandos. Quo viſu perturbati Afraniani, velut captis caſtris, & ipſi effuſo curſu eoſdem montes petiêre: 3 quod futurum cum prædivinaſſet Cæſar, partim

1. *Suis & Afranianis*] Hoc loco ex libris quidam *Affricanis*, ediderunt; quam lectionem & in meo P. inveni. Malè: Nam ipſi Cæſari etiam *Afraniani* dicuntur, lib. I. Civ. & Frontino, *exercitus Afranii*. lib. I.

2. *Tanquam Ilerdam repetiturum*] Pro, *repetiturus*; ut in fine ejuſdem exempli; *inordinatus eſt adortus*, ἀντὶ τοῦ *inordinatos*, & alia. Frontinus, *Ilerdam repetere* dixit, pro quo Cæſar, *ad Ilerdam reverti*, Græcorum conſuetudine, qui πορεύομαι εἰς τὴν Ἴλερδαν loquuntur. Infrà *Ilergetum* vocat lib. IV. cap. 7.

3. *Quod futurum cum prædivinaſſet*] Perperam *prædeſtinaſſet* Vet. P. *Prædivinare* eſt de exitu divinare ſive

partim peditatu, quem præmiſerat, partim à tergo ſubmiſſis equitibus, inordinatos eſt adortus.

XXXIX. Antonius, apud Forum Gallorum, cum Panſam Cos. adventare comperiſſet, inſidiis per ſilveſtria Æmiliæ viæ diſpoſitis, agmen ejus excepit, fuditque: & ipſum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

XL. Juba rex, [1] in Aphricâ, bello civili, Curionis animum ſimulato regreſſu impulit in vanam alacritatem: cujus ſpei vanitate deceptus Curio, dùm tanquam fugientem Saboram regium præfectum perſequitur, devenit in patentes campos, ubi Numidarum circumventus equitatu, perdito exercitu, cecidit.

XLI. Melanthus dux Athenienſium, cum provocatus à rege hoſtium Xantho Bœotio, deſcendiſſet ad pugnam, ut primum cominus ſtetit; Iniquè (inquit) Xanthe, & contra pactum facis; adverſus ſolum enim cum altero proceſſiſti: cumque admiratus ille, quiſnam ſe comitaretur reſpexiſſet, [2] averſum uno ictu confecit.

XLII. Iphicrates Athenienſis ad Cherroneſum, cum ſciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedeſtri itinere ducere, firmiſſimam manum militum eduxit è navibus, & in inſidiis collocavit: naves autem omnium, tanquam onuſtas milite, palam tranſnavigare juſſit: ita ſecuros & nihil exſpectantes Lacedæmonios, [3] à tergo ingreſſus itinere oppreſſit, fuditque.

XLIII. Liburni, cum vadoſa loca obſediſſent, capitibus

re ſive prudentiâ, ſive conjecturâ: nam & prudentia eſt quodammodo divinatio. Unde ajunt, prædivinare ſapientem; quia, qui verum prædicit, divinus eſt.

1. *In Aphricâ*] Ita Modius ex conjecturâ reſcripſit, cum anteà eſſet, *in Aphrico bello*, aut, *in Aphrica bello*. Totâ hac narratione parùm diſſentit Cæſar lib. II. de bello civili.

2. *Averſum*] Noſter P. *adverſum* corruptè, ἀντὶ τοῦ ἀπεστραμμένου Adverſum aggredi dicimus, quum eum à fronte invadimus: averſum autem, quem à tergo adorimur. Vide infrà exempla.

3. *A tergo ingreſſus*] Stevvechius,

bus tantùm eminentibus, fidem fecerunt hoſti alti maris, ac triremem, quæ eos perſequebatur, [1] implicatam vado ceperunt.

XLIV. Alcibiades dux Athenienſium, in Helleſponto [2] adverſus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem; cum amplum exercitum & plures naves haberet, nocte expoſitis in terram quibuſdam militum ſuorum, parte quoque navium poſt quædam promontoria occulta, ipſe cum paucis profectus, ita ut contemptu ſui hoſtem invitaret, eundem inſequentem fugit, donec [2] in præparatas inſidias induceret: averſumque deinde, & egredientem in terram, per eos, quos ad hoc ipſum expoſuerat, cecîdit.

XLV. Idem, navali prœlio decertaturus, conſtituit malos quoſdam in promontorio; præcepitque his, quos ibi relinquebat, ut cum prœlium commiſſum ſenſiſſent, panderent vela. Quo facto conſequutus eſt, ut hoſtes aliam claſſem in auxilium ſupervenire ei arbitrati, verterentur.

XLVI. Memnon Rhodius, navali prœlio, cum haberet ducentarum navium claſſem, & hoſtium naves elicere ad prœlium vellet, ita ordinavit ſuos, ut paucarum navium [4] malos erigerent, eaſque primas agi juberent: hoſtes autem procul conſpicati numerum arborum, & ex eo navium quoque conjectantes, obtulerunt ſe certamini, & à pluribus occupati ſuperatique ſunt.

XLVII. Ti-

chius, *aggreſſus*, non malè.

1. *Implicatam vado*] Subſidentem: Nam *ſidere* propriè naves dicuntur, quæ in fundo fixæ hærent. *ἐπὶ βραχέων καθίζεσθ.*

2. *Adverſus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem*] Ineptiſſima eſt hæc Frontini lectio. Quis enim unquam prodidit, Numidas Lacedæmoniis opem tuliſſe? Nihil certius eſt, quàm reſcribendum eſſe; *adverſus Mindarum, Lacedæmoniorum ducem, &c.*

3. *In præparatas inſidias induceret*] *Perduceret*, ex libris chirographis reſcribendum; atque ita habuit Vet. P. Statim: *averſumque* cum Modio lege: vulgo perperam; *adverſumque*.

4. *Malos erigerent*] Scriverius, *erigere*: legitque periodum ſequenti ſerie: *ita ordinavit ſuos, ut paucarum navium malos erigere, eaſque primas agi juberet*; &c.

1. *Vt*

XLVII. Timotheus dux Athenienſium, adverſus Lacedæmonios navali acie decertaturus, cum inſtructa claſſis eorum ad pugnandum proceſſiſſet, ex velociſſimis navibus viginti præmiſit, quæ omni arte varioque fluxu eluderent hoſtem, 1 ut primùm ſenſit, deinde minus agiliter moveri adverſam partem progreſſos prælaſſatos facilè ſuperavit.

1. *Ut primùm ſenſit &c.*] Stevvechius: *deinde ut primùm ſenſit minus agiliter adverſam partem moveri; progreſſus, prælaſſatos facilè ſuperavit:* & ſimilia.

CAPUT VI.

De emittendo hoſte, ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret.

EXEMPLUM I.

GALLOS, eo prœlio quod Camilli ductu geſtum eſt, deſiderantes navigia, quibus Tiberim tranſirent, 1 Senatus cenſuit tranſvehendos, 2 & commeatibus quoque perſequendos. Ejuſdem generis hominibus poſtea 3 per Pomptinum agrum fugientibus via data eſt, quæ Gallica appellatur.

II. 4 L. Martius eques Romanus, cui duobus Scipionibus occiſis, exercitus imperium detulit, cum circumventi ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acrius pugnarent, laxatis manipulis, & conceſſo fugæ ſpacio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidavit.

III. C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortius pugnantes, emitti juſſit, fugienteſque aggreſſus eſt.

IV. Han-

1. S*Enatus cenſuit transvehendos*] Ita ſcribere malim, quàm *tranſeundos*, mendo veterum librorum.

2. *Et commeatibus quoque perſequendos*] Παθητικῶς: ut infrà: *illi cum adventarent, perſecuti:* quod elegantiæ eſt.

3. *Per Pomptinum agrum*] *Promptinum*, P. mendosè. Vide Livium libro ſeptimo.

4. *L. Martius*] Aliàs, *Q. Martius*, teſte Scriverio.

1. *Cum*

IV. Hannibal, [1] cum ad Thraſymenum [2] incluſi Romani acerrime pugnarent, deductis ordinibus fecit eis abeundi poteſtatem, eunteſque ſine ſuorum ſanguine ſtravit.

V. Antigonus rex Macedonum Ætolis, qui in obſidionem ab eo compulſi, fame urgebantur, ſtatuerantque eruptione facta commori, [3] viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, [4] inſecutos averſos cecîdit.

VI. Ageſilaus Lacedæmonius, adverſus Thebanos cum acie confligeret, intellexiſſetque, hoſtes locorum conditione clauſos, ob deſperationem fortius dimicare; laxatis ſuorum ordinibus, apertaque Thebanis ad evadendum via, rurſus in abeuntes contraxit aciem, & ſine jactura ſuorum cecîdit averſos.

VII. Cn. Manlius Cos. cum ex acie reverſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inveniſſet, omnibus portis ſtatione circundatis, incluſos hoſtes in eam rabiem efferavit, ut ipſe in prælio caderet. Quod ut animadverterunt legati ejus, ab una parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero Conſule Fabio, cecîderunt.

VIII. Themiſtocles victo Xerxe, volentes ſuos pontem rumpere prohibuit, [5] cum docuiſſet potius eſſe, eum expelli ex Europa, quam cogi ex deſperatione pugnare. Idem miſit ad eum, qui indicaret in quo periculo eſſet, * niſi fugam maturaret.

IX. Pyr-

1. *Cum ad Thraſymenum*] In membranis noſtris malè, *Thraſomenum, &c.*

2. *Incluſi Romani*] Ita reſcripſimus doctiſſimorum judicio. Vulgò depravatè legitur, *incluſi Germani: κατ᾽ ἀνιστορίαν.* Barthio videtur reducendum, *incluſi primarii:* nullo negotio.

3. *Viam fugæ dedit*] Libro IV. cap. 7. *Scipio Africanus dicere ſolitus eſt, hoſti non ſolum dandam eſſe viam fugiendi, ſed etiam muniendam.* Hac voce monebant lictores populum magiſtratibus via decedere: DATE VIAM CONSULI.

4. *Inſecutus averſos cecidit*] *Inſecutus*, à Stevvechio eſt: Vulgares, *inſecutos.*

5. *Cum docuiſſet, potius eſſe*] Veteres, *aptius eſſe*, cum P.

H * Niſi

IX. Pyrrhus Epirotarum rex, cum quandam civitatem cepiſſet, clauſiſque portis ex ultima neceſſitate fortiter dimicantes eos, qui incluſi erant, animadvertiſſet; locum illis ad fugam dedit.

X. Idem inter cetera præcepta imperatoria 1 memoriæ tradidit, 2 non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti: non ſolum, ne fortius ex neceſſitate reſiſteret, ſed ut poſtea quoque facilius acie cederet, 3 ratus non uſque ad perniciem fugientibus 4 inſtaturos victores.

* *Niſi fugam maturaret*] Deſumptum à Poëta, ut & alia. Suprà: *juſſit ceteros ſuffugere, & iter maturare.* Vide Macrobium lib. VI. cap. 8. Saturn. & A. Gellium; quórum explicationem non probat tamen Vir ſummus, A. Turnebus.

1. *Memoria tradidit*] P. *memoriter:* qui etiam τὸ *cetera*, reticet.

2. *Non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti*] Vide Lipſium lib. V. cap. 17. Politicorum.

3. *Ratus, non uſque, &c.*] Prima vox à. P. exulat.

4. *Inſtaturos victores*] Hæc vetus ſcriptura eſt, & planè, quantum judico, venuſta. Nam, ut ex aliis pluribus, ita & hoc loco apertè cognoſcere eſt χεῖρον Frontinianam, Veterum ſcriptorum elegantiis æqualem. Plinius lib. XII. cap. 22. *Exſtatura etiamnum duabus gemmis.* Seneca antiloquio 1. Controverſiarum; *Ipſis quoque multum præſtaturus videor, quibus oblivio imminet.* Martialis X. Epigramm.

Conſtatura fuit Megalenſis purpura centum
Millibus ———

Quinctilianus lib. II. cap. 12. *Video quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi.* Et alia plura ἀρχαϊκῶς ſumi ſolita.

CAPUT VII.

De diſſimulandis adverſis.

EXEMPLUM I.

TULLUS Hoſtilius rex Romanorum, commiſſo adverſus Vejentes prœlio, cum Albani, deſerto exercitu Romanorum, 1 proximos peterent tumulos, eaque res turbaſſet noſtrorum animos, clare pronunciavit, juſſu ſuo Albanos id feciſſe, ut hoſtem circumveniret. Quæ res & terrorem Vejentibus, & Romanis fiduciam attulit; remque inclinatam conſilio reſtituit.

II. L. Sylla, cum præfectus ejus, comitante non exigua equitum manu, commiſſo jam prœlio, ad hoſtes transfugiſſet, pronunciavit juſſu ſuo id factum; eaque ratione militum animos non tantum à confuſione retraxit, ſed quadam etiam ſpe utilitatis, quæ id conſilium ſecutura eſſet, confirmavit.

III. Idem, cum auxiliares ejus miſſi ab ipſo, circumventi ab hoſtibus, interfecti eſſent, vereretùrque, ne propter hoc damnum, univerſus trepidaret exercitus; pronuntiavit, auxiliares, qui ad defectionem conſpiraſſent, conſilio à ſe in loca iniqua deductos: ita manifeſtiſſimam cladem, ultionis ſimulatione velavit, & militum animos hac perſuaſione confirmavit.

IV. Scipio, cum Syphacis legati nuntiarent ei regis ſui nomine, ne fiducia ſocietatis ejus, ex Sicilia in Aphricam tranſiret, veritus ne confunderentur animi ſuorum abſciſſa peregrina ſocietate, 2 dimiſit propere legatos, & famam diffudit tanquam ultro à Syphace accerſeretur.

V. Q. Ser-

1. PRoximos peterent tumulos] *Cumulos*, P. Lege ſuprà notata.

2. *Dimiſit properè legatos*] Hæc variè emendant viri *κριτικώτατοι*. Habent veteres editiones: *dimiſit per ſe legatos*. Modius partim ex illis, partim ex conjecturâ receptam ſcripturam poſuit, *dimiſit properè legatos*: cum anteà in aliis legeretur,

V. Q. Sertorius, cum acie decertaret, barbarum, qui ei nunciaverat Herculejum periiſſe, pugione trajecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi ſuorum infirmarentur.

VI. Alcibiades Athenienſis, cum ab Abydenis prœlio urgeretur, ſubitoque magno curſu triſtem advertiſſet adventare tabellarium, prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde 1 ſecreto ſciſcitatus, à Pharnabazo regio præfecto, claſſem ſuam oppugnari, celatis & hoſtibus & militibus prœlium finiit, ac protinus ad eripiendam claſſem ducto exercitu ſuis opem tulit.

VII. Hannibalem venientem in Italiam tria millia 2 Carpetanorum reliquerunt: quos ille extemplo, ne & cæteri moverentur, edixit à ſe eſſe dimiſſos, & inſuper, in fidem ejus rei, paucos leviſſimæ operæ 3 domum remiſit.

VIII. L. Lucullus, cum animadvertiſſet Macedonas equites, quos in auxilio habebat, ſubito conſenſu ad hoſtem transfugere, ſigna canere juſſit, & turmas, quæ eos ſequerentur, immiſit: hoſtis committi prœlium ratus, transfugientes telis excepit Macedones; qui cum viderent, neque

recipi

tur, *dimiſit*[illegible]*e legatos*; in aliis, *ire relegatos*; vel, *per relegatos*. Nobis placet Barthii conjectura, quæ eſt; *Dimiſit riſu legatos*. Suaviter ad regiam illam renunciationem ſubriſit, velut non magni faciens, quam tamen ante ambiverat. Regiam autem benevolentiam in ſe vultu ad riſum compoſito exercitui conteſtatus eſt. *Ire legatos* non tamen fruſtraneum eſt & abſurdum.

1. *Secreto ſciſcitatus*] Veteres membranæ, *decreto ſciſcitatus*, quibus hac quidem in parte non obſequimur. Sciſcitari, eſt occulta magis, & ſecretiora rimari, & cognoſcere velle: uti exponit Donatus ad Eunuchum. Gloſſæ: φιλοπεύστης, *ſciſcitator*. Item: πολυπραγμονῶ, *ſciſcitor, percontor*.

2. *Carpetanorum reliquerunt*] Ita lege: vulgò perperam excuſum eſt, *carpentariorum*. Sed notandum, ita Veteres τὸ *relinquere* ſolitos uſurpari, pro *deſerere*. Cui etiam reſpondet Græcorum καταλείπειν. Polyænus lib. I. Polydor. αὐτόμολον ἔπεμψεν ἀγγέλλοντα ὅτι στασιάζουσι τε καὶ καταλείψουσιν ἀλλήλους.

3. *Domum remiſit*] Scripti Scriveriani cum meo P. *domos*. Cap. XI. *& quia ſibi opera eorum in præſentia non eſſet neceſſaria, abirent domos*.

1. *Ad-*

recipi ſe ab adverſariis, & premi ab his, quos deſerebant, neceſſario ad juſtum prœlium converſi hoſtem invaſerunt.

IX. Datames dux Perſarum, [1] adverſus Authophradatem in Cappadocia, cum partem equitum ſuorum transfugere comperiſſet, ceteros omnes venire ſecum juſsit, aſſecutuſque transfugas collaudavit, quod eum alacriter præceſſiſſent, hortatuſque eſt eos etiam, ut fortiter hoſtem adorirentur: pudor transfugis attulit pœnitentiam; & conſilium ſuum (quia non putabant deprehenſum) mutaverunt.

X. T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus eſt in altero cornu hoſtes fugatos, & ita confirmatis ſuis victoriam retulit.

XI. Cn. Manlius, adverſus Hetruſcos, vulnerato [2] collega Fabio, qui ſiniſtrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quod etiam occiſum crederent Conſulem, cum turmis equitum occurrit, clamitans & collegam vivere, & ſe dextro cornu viciſſe. Qua conſtantia redintegratis animis ſuorum vicit.

XII. Marius adverſus Cimbros & Teutonos, [3] cum metatores ejus per imprudentiam ita caſtris locum cepiſſent, ut ſub poteſtate barbarorum eſſet aqua, flagitantibus eam ſuis,

1. *Adverſus Autophradatem*] Variè nomen hoc conceptum in antiquis & vulgo editis; ut ſupra etiam notavimus. De ſtrategemate vide Polyænum lib. VII.

2. *Collega Fabio*] *Collegas* vocabant, legitimæ cujuſdam militiæ ſocios. Exinde *collegium*, τάξις στρατιωτικὴ exponitur in Vet. Gloſſario.

3. *Cum metatores ejus*] *Metitores*, in noſtris ſchedis haud ignoro, quin abſurdum ſit, nec jure defendam. *Commetari* dicebant ἀρχαίως, pro *commetiri*: & *metari*, pro *metiri* ſolenne eſt eadem ſignificatione. Unde *caſtra metari*, quod interpretantur Græci, διαμετρεῖν χώρας τοῦ στρατοπέδου: & στρατοπ[illegible] ἐπιτήδεια χωρία ἀναμετρεῖν καὶ [illegible]άφειν. Qui præcedentes locum caſtris eligebant, & ad podiſmum dimetiebantur loca, in quibus milites tentoria figerent; antiquis *metatores* vocabantur; poſterioribus *menſores*, vel *anteceſſores*. Mauritius in libro de militiâ Romanâ: *Anteceſſores*, inquit, *qui ante agmen eunt, & loca caſtris metandis idonea deligunt; & vias, quà*

 duci

ſuis, digito hoſtem oſtendens, 1 Illinc (inquit) petenda eſt. Quo inſtinctu aſſecutus eſt, ut protinus barbari tollerentur.

XIII. T. Labienus poſt Pharſalicam pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium refugiſſet, miſcuit vera falſis, & non celato exitu pugnæ, æquatam partium fortunam, gravi vulnere Cæſaris finxit: & hac aſsimulatione 2 reliquis Pompejanarum partium fiduciam fecit.

XIV. M. Cato, cum Ambraciam, eo tempore, quo ſociæ naves ab Ætolis oppugnabantur, imprudens uno lembo appuliſſet, quanquam nihil ſecum præſidii haberet, cœpit ſignum voce geſtuque dare, quo videretur ſubſequentes ſuorum naves vocare: eaque aſſeveratione hoſtem terruit, tanquam plane appropinquarent, qui quaſi è proximo citabantur. Ætoli, ne adventu Romanæ claſsis opprimerentur, reliquerunt oppugnationem.

duci exercitus commodè poſſit, rident. Menſores, qui loca caſtris metandis metiuntur.

1. *Illinc (inquit) petenda eſt*] Si per alios liceret, interrogationis notam libenter apponerem, hoc modo: (*Illinc inquit*) *petenda eſt?*

2. *Reliquis Pompejanarum*] Modius, *reliquiis Pomp.* Non placet. *Reliqui*, pluribus in locis à Frontino ſumuntur, ἀντὶ τῶν λοιπῶν.

CAPUT VIII.

† *De conſtituenda per conſtantiam acie.*

EXEMPLUM I.

SERVIUS Tullius adoleſcens, prœlio quo Tarquinius rex, 1 adverſus Sabinos conflixit, ſigniferis ſegnius dimicantibus, 2 raptum ſignum in hoſtem miſit, cujus recipiendi

† Lemma capitis ex manuſcriptis emendandum; in quibus *reſtituendâ*, pro *conſtituendâ*: meliori notâ legitur.

1. *ADverſus Sabinos*] Meliores & antiquiores, *Gabinios*: & ita exemplo decimo.

2. *Raptum ſignum in hoſtem miſit*] In membranis, *emiſit*. De ſignis in mediam hoſtium aciem projectis, ut magna vi repeterentur; à plurimis imperatoribus factitatum

piendi gratia Romani ita ardenter pugnaverunt, ut & ſignum & victoriam retulerint.

II. Furius Agrippa Cos. cedente cornu, ſignum militare ereptum ſignifero, in hoſtes Hernicos & Æquos miſit: quo facto ejus prœlium reſtitutum eſt. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum ſignum incubuerunt.

III. 1 T. Quintius Capitolinus Cos. ſignum in hoſtes Faliſcos ejecit, militeſque id repetere juſsit.

IV. M. Furius Camillus Tribunus militum conſulari poteſtate, cunctante exercitu, arreptum manu ſigniferum in hoſtes Volſcos & Latinos traxit, cæteros puduit non ſequi.

V. 2 Salvius Pelignus, bello Perſico idem fecit.

VI. Q. Furius, averſo exercitu, cum occurriſſet, affirmavit non recepturum ſe in caſtra quemquam niſi victorem; reductiſque in aciem ſuis, victoria potitus eſt.

VII. Scipio apud Numantiam, cum averſum ſuum videret exercitum, pronuntiavit ſibi pro hoſte futurum, quiſquis in caſtra rediſſet.

VIII. 3 Servilius Priſcus Dictator, cum ſigna legionum ferri in hoſtes Faliſcos juſsiſſet, ſigniferum cunctantem occîdi imperavit, quo exemplo perterriti hoſtem invaſerunt.

IX. Coſſus Cornelius Magiſter equitum adverſus Fidenates idem fecit.

X. Tar-

ctitatum legimus, apud *Livium*, Florum, Ammianum & alios.

1. *T. Quintius Capitolinus*] Eædem membranæ per ſecundam vocalem, *Capetolinus*, exhibuerunt Græcorum more; qui Καπετώλιον ſcribunt, ut Diodorus & Euſebius.

2. *Salvius Pelignus*] *Salinus Pelignus*, in meo P.

3. *Servilius Priſcus*] Vulgo perperam, *Sinilius*.

4. *Cum ſigna legionum ferri in hoſtes Faliſcos juſſiſſet*] Obſerva loquendi modum, *ſigna ferre, vel, inferre in hoſtes*. Cæſar II. de bello Gallico: *Reliquos cohortatus milites, ſigna inferre & manipulos laxare juſſit*. Livius non ſemel, & optimè ad exemplum quartum de Furio Camillo: *Signiferum ſecum arreptum in hoſtes rapit*, INFER MILES, *clamitans*, SIGNUM. Ubi manendum erat, imperabant ſignifero ſtatuere ſignum. Inde formulæ: SIGNIFER STATUE SIGNUM. HIC OPTIME MANEBI-

X. Tarquinius adverſus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatiſque equis procurrere & 1 perrumpere aciem juſſit.

XI. M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in caſtra militibus aciem ſuorum oppoſuit, affirmans ſecum & cum bonis civibus dimicaturos eos, niſi cum hoſtibus maluiſſent; ea ratione univerſos in aciem reduxit.

XII. L. Sylla, cedentibus jam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, ſtricto gladio in primam aciem 2 procucurrit, appellanſque milites dixit; Si quis quæſiſſet, ubi Imperatorem reliquiſſent, reſponderent pugnantem in Bæotia: cujus rei pudore univerſi eum ſecuti ſunt.

XIII. D. Julius, ad Mundam ſuis referentibus pedem, 3 equum ſuum abduci à conſpectu ſuo juſſit, & in primam aciem pedes proſiliit: milites dum deſtituere Imperatorem erubeſcunt, redintegrarunt prœlium.

XIV. Philippus, veritus ne impetum Scytharum ſui non ſuſtinerent, fideliſſimos equitum à tergo poſuit, præcepitque, ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perſeverantius abeuntes trucidarent. Qua denuntiatione cum effeciſſet, ut etiam 4 timidiſsimi mallent ab hoſtibus quam à ſuis interfici, victoriam acquiſivit.

CAPUT

NEBIMUS. Plutarchus Camillo: Καὶ τὸν φέροντα πρῶτον τὸ σημεῖον, μεγάλῃ φωνῇ προσαγορεύσας ἐκέλευσεν, αὐτῷ ἕπεσθαι, καὶ τὸ σημεῖον ἦγεν. κάλλιστα γὰρ ἐνταῦθα καταδεῖξαι καὶ ἕπεσθαι.

1. *Perrumpere aciem juſſit*] In exarato, *perfundere*: pro quo malim, *perfindere*. Sed placet receptum. Vegetius libro tertio: *Si nimium fuerit acies attenuata, cito ab adverſariis factâ impreſſione perrumpitur*. Sic etiam meliores libri hoc loco legunt.

2. *Procucurrit*] Ita repone conſenſu meliorum: Vulgò, *procurrit*: quod & antea notamus.

3. *Equum ſuum abduci*] Illud *ſuum*, ni fallor, hoc quidem in loco vehementer abundat; ideoque rejiciendum judicamus.

4. *Timidiſſimi mallent*] P. *timidi*. Statim, *anquiſivit*, ἀρχαϊκώτερον in noſtro MS.

† Sic

CAPUT IX.

† *De confirmandis reliquiis belli, ſi res proſpere ceſſerit.*

EXEMPLUM I.

C. MARIUS, victis prœlio 1 Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumvenerat) circumſedens, ſublatis ſubinde clamoribus, per paucos ſuorum territavit, inſomnemque hoſtem detinuit; ex eo conſecutus, ut poſtero die irrequietum facilius debellaret.

II. Claudius Nero, victis Pœnis, quos Haſdrubale duce in Italiam ex Hiſpania trajicientes exceperat, caput Haſdrubalis 2 in caſtra Hannibalis ejecit: quo factum eſt, ut & Hannibal luctu (nam frater occiſus erat) & exercitus deſperatione adventantis præſidii affligeretur.

III. L. Sylla his, qui Præneſte obſidebantur, occiſorum in prœlio ducum capita haſtis præfixa oſtendit, atque ita obſtinatorum pervicaciam fregit.

IV. Arminius dux Germanorum, capita eorum, quos occiderat, ſimiliter præfixa, ad vallum hoſtium admoveri juſsit.

V. Domitius Corbulo, cum Tigranocertam obſideret, & Armenii pertinaciter viderentur 3 toleraturi obſidionem, 4 in quendam ex Megiſtanis, quos ceperat, animadvertit, caput-

† Sic omnino legendum; quanquam diſſenſu ſcriptorum Scriverii, in quibus *conſternendis*, inepte pro *confirmandis*, legebatur.

1. T *Eutonis*] *Teutonibus*, non male etiam P. Nam utroque modo dicuntur, *Teutoni* & *Teutones*: de quibus libro præcedenti diximus.

2. *In caſtra Hannibalis ejecit*] Vana eſt curioſitas illorum, qui *injecit*, vel *conjecit*, conjiciunt. Nepos Alcibiade: *his in ignem ejectis, &c.*

3. *Toleraturi obſidionem*] *Tolerare obs.* P.

4. *In quendam ex Megiſtanis*] Hunc *non ignobilem barbarum* vocat Tacitus lib. XIV. Annalium; ad

caputque ejus baliſta excuſſum, intra munimenta hoſtium miſit: id forte decidit in medium conſilium, 1 quod tum cum maxime habebant barbari, ad cujus conſpectum velut oſtento conſternati ad deditionem feſtinaverunt.

VI. Hermocrates Syracuſanus, 2 ſuperatis acie Athenienſibus, veritus, ne captivi, quorum ingentem manum in poteſtatem redegerat, parum diligenter cuſtodirentur, quia eventus dimicationis in epulas, & ſecuritatem compellere victores poterant, finxit proxima nocte equitatum hoſtilem venturum: qua expectatione aſſecutus eſt, ut attentius vigiliæ agerentur.

VII. Idem, rebus proſpere geſtis, & ob id reſolutis ſuis in nimiam ſecuritatem, ſomnoque & mero preſſis, in caſtra transfugam miſit, qui præmoneret ſe fuga elapſum: diſpoſitas enim ubique à Syracuſanis inſidias: quarum metu recepit aciem. (3 Illi cum adventarent, perſecuti, in foſſas deciderunt, & eo modo victi ſunt.)

ad quem ex Frontino locum ſcriptoris illuſtrat Juſt. Lipſius.

1. *Quod tum cum maximè*] Sic meliores: Vulgo perperam, *cum maximè*. Libro tertio cap. II. *& ſacrificio tum cum maximè occupatos oppreſſit. Tum cum maximè*, ἀρχαϊκῶς. *Cum maximè* autem eſt ὅτι μάλιστα. Gloſſæ, *cum maximè*, αὐτόθεν.

2. *Superatis acie Athenienſibus*] Ne dubita hoc modo cum Scriverio legere, ſuffragantibus Veterum hiſtoriis. Nam malè *Carthaginenſibus*, excuſum in vulgò editis.

3. *Illi cum adventarent, perſecuti, in foſſas deciderunt, & eo modo victi ſunt*] Sanè hæc verba de gloſſemate ſuſpecta ſunt, & aliunde videntur irrepſiſſe. Nec enim ad Hermocratis factum pertinent; cujus duo iſta exempla ne quidem capiti ſuo reſpondere, vidit accuratiſſimus Scriverius.

CAPUT X.

De adverſis emendandis, ſi res durius ceſſerit.

EXEMPLUM I.

1 T. DIDIUS, in Hiſpaniâ, cum acerrimo prœlio conflixiſſet, quod nox diremerat, magno numero utrinque cæſo, 2 complura ſuorum corpora atrâ nocte ſepelienda curavit. Hiſpani poſtero die 3 ad ſimile officium progreſſi, quia plures ex ipſorum numero, quàm ex Romanis cæſos reppererant, victos ſe eſſe ſecundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris deſcenderunt.

II. T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cum in propinquo bina caſtra Pœnorum paucis millibus paſſuum diſtarent, cohortatus milites, proxima caſtra intempeſtâ nocte adortus eſt: & cum hoſtem victoriæ fiduciâ incompoſitum aggreſſus, ne nuntios quidem cladis reliquiſſet, breviſſimo tempore militi ad requiem dato, eâdem nocte raptim famam rei geſtæ prægreſſus, altera eorundem caſtra invaſit. Ita bis ſimili uſus eventu, deletis ubique Pœnis, 4 amiſſas populo Romano Hiſpanias reſtituit.

CAPUT

1. T. *Didius*] In argenteo denario. T. DIDI. IMP. deſcriptus eſt, quem Plutarchus vocat στρατηγόν. Σερτώριος μετὰ τὸν Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμον, ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ Διδίῳ στρατηγῷ χιλίαρχος ἐπὶ Ἰβηρίας.

2. *Complura ſuorum corpora*] id eſt, *cadavera*. Iſidorus: *Corpus, quod non vivit:* & ſtatim: *Corpus dicitur, aut quod poſt vitam mortuum eſt, aut ſine vita eſt conditum.*

3. *Ad ſimile officium*] Τετάφθαι eſt ſupremum funeris officium: nam *officia* vocabant iſtud munus, quod in apparatu funerum mortuis debebant vivi. Hinc *officia humationis* vocat Arnobius, & *officioſa funera* Auguſtinus. Curtius: *apparatum funerum, quo Perſæ ſuprema officia celebrarent &c.* Sed de his alibi plura.

4. *Amiſſas P. R. Hiſpanias*] Vitioſa quidem & inepta lectio eſt Vet. P. ubi, *Populorum*, pro *pop. R.* lectoribus obtruditur.

1. *Appa-*

CAPUT XI.

De dubiorum animis in fide retinendis.

EXEMPLUM I.

P. VALERIUS, Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præſidii habebat, gymnicos ludos procul ab urbe 1 apparavit. Quo cum omnis ferè multitudo ſpectandi cauſsâ exiſſet, clauſit portas, nec in eas antea admiſit Epidaurios, quàm obſides à principibus acciperet.

II. Cn. Pompejus, cum ſuſpectos haberet 2 Catinienſes, & vereretur, ne præſidium non reciperent, petiit ab eis, ut agros interim apud ſe refici paterentur: fortiſſimis deinde, habitu languentium miſſis, civitatem occupavit continuitque.

III. Alexander, devictâ perdomitâque Thraciâ petens Aſiam, veritus ne poſt ipſius diſceſſum ſumerent arma; 3 reges eorum, præfectoſque, & omnes, quibus videbatur ineſſe cura detractæ libertatis, ſecum velut honoris cauſſa traxit: ignobilibus autem relictis, plebejos præfecit: conſecutus uti principes beneficiis ejus obſtricti, nihil novare vellent: plebs verò ne poſſet quidem ſpoliata principibus.

IV. Antipater, conſpecto priore Neciorum exercitu, qui audita morte Alexandri ad infeſtandum imperium ejus confluxerant, diſſimulans ſe ſcire quâ mente veniſſent, gratias

1. *Apparavit*] Libri variant, & quidam, *aperuit*, legunt; ut noſter P. Sed meliores, *apparavit*. Cicero ad Quint. fratrem: *Ludos apparat magnificentiſſimos*, &c.

2. *Catinenſes*] Modius hanc vocem ex Plinio reſtituit cap. ſexto libro quarto. Nam vulgo malè *Cauſenſes* vel *Chaucenſes* editum memini.

3. *Reges eorum præfectoſque &c.*] Quales iſti Reges? Neceſſe eſt tales fuerint, quales Romanorum auſpiciis & arbitrio regnarunt, ſtipendiarii, precarii & vix reges. In exercitu Alexandri, Pythagoram regem Cypriorum memorat Curtius lib. IV. cap. 3. & Arrianus in multitudinis numero, *Cypriorum reges*, dixit; quos Plinius alibi novem enumerat. Unde Procopius lib. I.

tias his egit, quod ad auxilium ferendum Alexandro adverſus Lacedæmonios conveniſſent: adjecitque id ſe regi ſcripturum. Cæterum ipſos, quia ſibi opera eorum 1 in præſentiâ non eſſet neceſſaria, abirent domos, hortatus eſt: & hâc aſſeveratione periculum, quod ex novitate rerum imminebat, diſcuſſit.

V. Scipio Africanus, in Hiſpaniâ, cum inter captivas alias eximiæ formæ virgo, 2 & nobilis, ad eum perducta eſſet, omniumque oculos in ſe converteret, ſummâ cuſtodia habitam 3 ſponſo nomine Luceio reddidit: inſuperque aurum, quod parentes ejus redempturi captivam 4 domum Scipioni attulerant, eidem ſponſo 5 pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia univerſa gens victa imperio populi Romani acceſſit.

VI. Alexandrum quoque Macedonem traditum eſt, eximiæ pulchritudinis virgini captivæ, 6 cum finitimæ gentis principi

lib. I. de bello Gothico tradit, Barbaros, duces ſuos, reges vocare.

1. *In præſentia*) Alias, *in præſenti*.

2. *Et nobilis*) Ita libri. In membranis tamen, *mollis*. Inde *mollities* ἡ θηλεία νόσος. Non placet. Scribe meo judicio, *& nubilis, &c.* quod ex optimo altero MSS. nos primi nunc eruimus. Ariſtænetus ep. II. 22. *Tu ſolum viſa cunctorum oculos rapis.* Ἁρπάζεις τὰ πάντων ὄμματα.

3. *Sponſo, nomine Lucejo*] Sic emendandum ex Plutarcho. Vulgo perperam, *Alicio* vel *Alitio*.

4. *Domum Scipioni*] *Domo* Stevvechius, & neſcio quis *donum*; Sed cur non *domum Scipionis*?

5. *Pro nuptiali munere*] Reliqui, *nuptiali gratia*, teſte Modio. Sequitur: *quâ multiplici magnificentiâ*, ſcribe, *munificentiâ*, quod in quibuſdam legitur.

6. *Cum finitimæ gentis principi fuiſſet deſponſata*] Unum hoc, quod ſciam, exemplum de Alexandro legitur apud Frontinum. Simile aliud à Curtio traditum, Alexandrum virgines regias excellentis formæ tam ſanctè habuiſſe, quam ſi eodem quo ipſe parente genitæ forent. Nec tamen ſuâ laude privandus eſt Cyrus, qui Pantheam pulcherrimam mulierem, marito ſervavit; auctore Xenophonte lib. V. παιδ. Erant enim maximè religioſi veteres in deſponſatis parcendis: Symphoſianus in hiſtoria Apollon. Tyrii: QUICUNQUE TARSIAM DEFLORAVERIT, MEDIAM LIBRAM DABIT, POSTEA POPULO PATEBIT, AD SINGULOS SOLIDOS.

1. It

principi fuiſſet deſponſata, ſummâ abſtinentiâ ita pepercisſe, 1 ut illam ne aſpexerit quidem. Quâ mox ad ſponſum remiſſâ, univerſæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliavit ſibi.

VII. Imperator Cæſar Auguſtus (Germanicus,) eo bello, quo victis hoſtibus cognomen Germanici meruit, 2 cum in finibus Ubiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium ſolvi juſſit: 3 atque eâ juſtitiæ famâ omnium fidem aſtrinxit.

1. *Vt illam ne aſpexerit quidem*] Ἀλλ' ἐγὼ οὐ πιθόμην. Nam ſi in Perſide nata fuit, *magnus oculorum dolor* Alexandro obvenit. Exſtat de eadem re jocus apud Plutarchum in vita: ὡς εἰσὶν μεγάλαι ἀλγηδόνες ὀμμάτων Περσίδες.

2. *Cum in finibus Vbiorum*] Ita Modius reſcripſit, cum anteà eſſet *Cubiorum*. Alias, *Galliarum*. Omnes Scriveriani MSS. *Cubiorum*, exaratum habent.

3. *Atque ea juſtitia fama*] Haud multo melius ex libris legas cum interpunctione, *atque ea juſtitiâ, famâ omnium fidem adſtrinxit*. De jure vide virum ſummum, Hugonem Grotium lib. III. cap. 17. de jure belli & pacis.

CAPUT XII.

Quæ facienda ſunt pro caſtris, ſi ſatis fiducia in præſentibus copiis non habeamus.

EXEMPLUM I.

T. QUINTIUS COS. cum Volſci caſtra ejus aggreſſuri forent, cohortem tantummodo in ſtatione detinuit, reliquum exercitum ad quieſcendum dimiſit, æneatoribus præcepit, ut vallum inſidentes equis circumirent, concinerentque. Quâ facie & ſimulatione cum & propulſaſſet, & detinuiſſet per totam noctem hoſtes, 1 ad lucis exortum feſſos vigiliâ, repente factâ eruptione, facilè ſuperavit.

II. Q. Sertorius, in Hiſpania, hoſtium equitatui maximè

1. *AD lucis exortum*] Circa crepuſculum matutinum. Græci dicunt περὶ ὄρθρον, ceu περὶ διαφαύματος.

1. *Nocte*

mè impar, qui uſque ad ipſas munitiones nimiâ fiduciâ ſuccedebat, 1 nocte ſcrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cum demum turmales ſecundùm conſuetudinem redire vellent, pronunciavit 2 comperiſſe inſidias ſe ab hoſtibus diſpoſitas: idcirco ne diſcederent à ſignis neue laxarent agmen. 3 Quod cum ſolvere ex diſciplinâ feciſſet, exceptus fortè veris inſidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

III. 4 Chares dux Athenienſium, cum expectaret auxilia, & vereretur, ne interea contemptu præſentis paucitatis hoſtes caſtra ejus oppugnarent, complures ex iis, quos habebat, per adverſam partem nocte miſſos, juſſit qua præcipue conſpicui forent hoſtibus, redire in caſtra, & accedentium novarum virium ſpeciem præbere: atque ita 5 ſimulatis auxiliis tutatus eſt, donec inſtrueretur expectatis.

IV. Iphicrates Athenienſis, cum campeſtribus locis caſtra haberet, exploraſſetque Thraces ex collibus, per quos unus erat deſcenſus, nocte ad diripienda caſtra venturos, clam duxit exercitum, * & in utroque viæ latere, per quam tranſituri erant Thraces, diſtributum collocavit: hoſtemque decurrentem in caſtra, in quibus multi ignes per paucorum

1. *Nocte ſcrobes aperuit*] Sequor aliorum judicium: *nocte ſcrobes præruit*. Præruì & præfodi fecit ſcrobes munimentis, atque ita inſtructus milites tenuit, nuncium de inſidiis ſe accepiſſe mentitus.

2. *Comperiſſe inſidias ſe*] Ultima vox à MSS. abeſt, & ſanè gloſſema eſt.

3. *Quod cum ſolvere ex diſciplina feciſſet*] Puto cum Barthio reſcribendùm, *quod cum ſolenne ex diſciplina feciſſet*, optimâ divinatione. Non tamen video, quid præcedentia velint. Sanè ita inſtruxerat aciem ut propter ſcrobes noctu apertas à numero ſuperioribus equitibus tuta eſſet. Videtur unum exemplum excidiſſe, aut minimè huc pertinens immiſtum eſſe: diverſa enim narrat clauſulâ ab iis quæ initio exſpectantur.

4. *Chares*] Corruptè *Phares* in P. editum.

5. *Simulatis auxiliis tutatus eſt*] Scriverii membranæ, *tuitus eſt*. In noſtro P. legitur, *ſ. a. tutus eſſet*. Sed *tuitus*, aut *tutatus* retinendum eſt, immiſsâ tamen voculâ; *ſimulatis auxiliis ſua tutatus eſt*: atque ita verum putamus. Sequitur, *inſtrueretur exerc.* ubi, malè *inſtruitur*

corum curam inſtituti, ſpeciem manentis ibi multitudinis ſervabant, à lateribus adortus oppreſſit.

ſtruetur in quibuſdam vilioribus.
* *Et in utroque via latere*] Tò *in*, non agnoſcunt ſcripti libri, quos inſpexit Scriverius.

CAPUT XIII.

De Effugiendo.

EXEMPLUM I.

GALLI, pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum 1 certis cuſtodibus tradiderunt, quibus 2 ſi acie fuſi eſſent parceretur, quò facilius colligendâ prædâ hoſtem impeditum effugerent.

II. Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens 3 pecuniam ſparſit: 4 eaque ſectantes Antiochi equites moratus, effugit.

III. Q. Sertorius pulſus acie à Q. Metello Pio, ne fugam quidem ſibi tutam arbitratus, milites diſperſos abire juſſit, admonitos in quem locum vellet convenire.

IV. 5 Viriatus dux Luſitanorum copias noſtras, locorumque iniquitatem evaſit eâdem quâ Sertorius ratione, ſparſo exercitu, deinde recollecto.

V. Horatius Cocles, urgente Porſennæ exercitu, juſſit ſuos per pontem redire in urbem, eumque (6 ne caſu ſequeretur

1. C*Ertis cuſtodibus*] Scribe, *Græcis cuſtodibus*.

2. *Si acie fuſi eſſent*] Editum fuit in prioribus, *fugiſſent*; unde Modius *fuſi eſſent*, pronâ correctione: & ſtatim *ſpargeretur*, ἀντὶ τοῦ *parceretur*; quod non adlubeſcit doctiſſimo Barthio.

3. *Pecuniam ſparſit*] In Plautina Menæchmei. *Niſi feres argentum, fruſtra; me ductare non potes.* Apud Pindarum in Iſth. Χρυσῷ μεσονύκτιον γέφοντα δεξαμένα τὸ φέρτατον θεῶν: pro quo Prudentius, *nummos ſerere* dixit, eadem ferè tralatione lib. I. Symmach.

4. *Eaque ſectantes*] Quidam; *eumque*: item *eique inſectanda*, quod Modius arripit, & legit mox, *moratos*.

5. *Viriatus*] Membranæ cum ſpiritu, *Viriathus*, Ὀυερίαθος. Vide ſupra.

6. (*Ne caſu ſequeretur hoſtis*) Barthius

queretur hoſtis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite ejus propugnator ipſe inſequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti, dejecit ſe in alveum: 1 cumque non armis, ſed vulneribus oneratus tranavit.

VI. Afranius, in Hiſpania ad Ilerdam, cum Cæſarem fugeret, inſtante eo caſtra poſuit: cum idem Cæſar feciſſet, & pabulatum ſuos dimiſiſſet, ille ſignum repente itineri dedit.

VII. Antonius, 2 cum ex Parthis ſibi inſtantibus reciperet exercitum, & quoties primâ luce moveret, toties urgentibus barbarorum ſagittis infeſtaretur, 3 abeuntium agmen in quintam horam continuit; ſuiſque fidem conſtantiorem fecit: quâ perſuaſione digreſſis inde Parthis, juſtum iter 4 reliquo die ſine interpellatione confecit.

VIII. Philippus, 5 in Epiro victus, ne fugientem eum Romani premerent, inducias ad ſepeliendum eos, qui cæſi erant, impetravit: & ob id remiſſioribus cuſtodibus evaſit.

IX. P. Clau-

Barthius reſcribendum retur, (*ne hac aſſequeretur hoſtis*) &c. Dum enim pontem tranſirent, ſpatium dabant aſſequendi; interruptione vero intercipiebatur periculum.

1. *Eumque non armis, ſed vulneribus*] Retineo iſtam ut germanam lectionem. Conjecerat olim idem Barthius, *in armis & vulneribus*. Modius, *& armis & vulneribus*; quorum neuter intellexit elegantiam, quam primum Stevvechius vidit, & alii poſtmodum τῶν γραμματικῶν παῖδες. Antiqui ſæpius involvunt particulam, quæ ſubintellecta tamen emollit locutionem. Sic apud Salluſtium Jugurthino: *non enim regnum, ſed fugam, exilium, & has omnes, quæ me premunt, miſerias, cum animâ ſimul amiſiſti*: hoc eſt, *non enim ſolum regnum, &c.* Tacitus III. Anna-

lium: *nobilitatem ſine probro actam, honori quam ignominiæ habendam ducebat*: id eſt, *magis honori*. Et obſervamus ejuſmodi helleniſmum apud Thucyd. II. 18. τῇ δυνάμει (πίσυνοι ἢ τῇ γνώμῃ ἐπέχον). Cui geminum eſt illud Nazianzeni: Θείλω τύχης συλλυγμὸν, ἢ φρενῶν πίθον; & alia ſexcenta.

2. *Cum ex Parthis*] Minora exemplaria, *cum ex parte*: & ita Pariſienſis. Perperam: vide Appianum in Parthicis, qui totam hanc rem fusè narrat.

3. *Abeuntium agmen*] Iſtud *abeuntium*, jubet abire Barthius; & poſt τὸ *conſtantiorem*, redire.

4. *Reliquo die*] Aliàs, *alto* vel *alio die*.

5. *In Epiro victus*] Exarati, *victus*: utrumque probum eſt. Cæterum non pugnat cum induciis,

IX. P. Claudius, navali prœlio ſuperatus à Pœnis, cum per hoſtium præſidia neceſſe haberet erumpere, reliquas viginti naves tanquam victrices juſſit ornari: atque ita Pœnis exiſtimantibus ſuperiores fuiſſe acie noſtros, terribilis exceſſit.

X. Pœni claſſe ſuperati, quia inſtantem avertere Romanum ſtudebant, ſimulaverunt in vada naves ſuas incidiſſe; 1 hærenteſque imitati, effecerunt ut victor eorum timens caſum, ſpatium ad evadendum daret.

XI. 2 Comminius Artebas, cum victus à D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret, & forte ad Oceanum ſecundo vento quidem, ſed æſtu recedente veniſſet, quamvis naves in ſiccis littoribus 3 hærerent, pandi nihilominus vela juſſit. Quæ cum perſequens eum Cæſar ex longinquo tumentia, & flatu plena vidiſſet, ratus proſpero ſibi eripi curſu, receſſit.

SEXTI

occiſos ſepelire, & interſtitium humandorum cadaverum impetrare; niſi quid ſpecialius convenerit.

1. *Hærenteſque imitati*] Adjunctum margini fuit Cod. Modiani, *à ventiſque nutari*: quæ verba & ipſe pro gerris agnoſcit.

2. *Comminius*] Scriptum fuit in ſchedis noſtris, *Commius A.* ex quo fecerim, *Comius*; atque ita à Cæſare vocatur. Vix tamen *Comminius* rejecerim, nam & obſcura minus in antiquitate Romana eſt familia *Cominia*, vel *Comminia*. Marmor Carpenſe prope Romam ad villam ſuburbanam. DIS. MANIBUS. L. COMINI. L. F. POL. BASSI. SACRUM.

3. *Hærerent*] MSS. *haberet*.

Nec

SEXTI JULII FRONTINI

VIRI CONSULARIS,

IN

STRATEGEMATΩN

LIBRUM TERTIUM.

PRÆFATIUNCULA.

SI priores libri reſponderunt titulis ſuis, & lectorem hucuſque cum attentione perduxerunt, edam nunc circa oppugnationes urbium defenſioneſque ſtrategemata : * nec morabor ullâ prælocutione, prius traditurus, quæ oppugnandis urbibus uſui ſunt, tum quæ obſeſſos inſtruere poſſint : depoſitis autem operibus & machinamentis, quorum expletâ jam pridem inventione, nullam video ultra artium

* NEc morabor ullâ prælocutione] Melius prolocutione, ut in Scriverii membranis exaratum legitur. *Morari prolocutione* eſt προοιμιάζειν. Heſychius: ἀναβάλλεται, προοιμιάζεται; quomodo legendum pridem ſuſtinuerunt eruditi. Quintilianus VI. 1. *principia dicere*, dixit ex lege Attica.

tium materiam; has circa expugnationem ſpecies ſtratege-matῶn fecimus;

LIBER

INDEX CAPITUM.

CAP. I. *De repentino impetu.*
CAP. II. *De fallendis iis qui obſidentur.*
CAP. III. *De eliciendis ad proditionem.*
CAP. IV. *Per quæ hoſtes ad inopiam redigantur.*
CAP. V. *Quemadmodum perſuadeatur obſidionem (eſſe) permanſuram.*
CAP. VI. *De deſtructione præſidiorum hoſtium.*
CAP. VII. *De fluminum derivatione & vitiatione aquarum.*
CAP. VIII. *De injiciendo obſeſſis pavore.*
CAP. IX. *De irruptione ex diverſa parte quam expectamus.*
CAP. X. *De inſidiis, per quas eliciantur obſeſſi.*
CAP. XI. *De ſimulatione regreſſus.*

Ex contrario circa tutelam obſeſſorum:

CAP. XII. *De excitandâ curâ ſuorum.*
CAP. XIII. *De emittendo & recipiendo nuntio.*
CAP. XIV. *De introducendis auxiliis, & commeatibus ſuggerendis.*
CAP. XV. *Quemadmodum efficiatur, ut quæ deerant, abundare videantur.*
CAP. XVI. *Quâ ratione proditoribus & transfugis occurratur.*
CAP. XVII. *De eruptionibus.*
CAP. XVIII. *De conſtantiâ obſeſſorum.*

Æquis]

LIBER TERTIUS,

CAPUT I.

De repentino impetu.

EXEMPLO I.

T. QUINTIUS Cos. victis acie 1 Æquis & Volſcis, cum Antium oppidum expugnare ſtatuiſſet, 2 ad concionem vocato exercitu, expoſuit quàm id neceſſarium & facile eſſet, ſi non differretur: eoque impetu, 3 quem exhortatio concitaverat, aggreſſus eſt urbem.

II. M. Cato animadvertit, in Hiſpania, potiri ſe quodam oppido poſſe, 4 ſi inopinantes invaderet: quatridui itaque iter biduo per confragoſa 5 & deſerta emenſus, nihil tale metuentes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſſam tam facilis eventus requirentibus, dixit: tum illos victoriam adeptos, cum quatridui iter 6 biduo arripuerunt.

CAPUT

1. ÆQuis] *Equis*, habent libri degeneres ac vilioris notæ.

2. *Ad concionem vocato exercitu*] Melius forte ex veſtigiis ſcriptorum, *concione vocata, exercitui expoſuit*, &c.

3. *Quem exhortatio*] MSS. *quo exhortatos*, &c.

4. *Si inopinantes*] Idem, *inopinatos*. Notavimus ad librum primum cap. I. nec juvat actum agere in perſequendis λεπτολογίαις.

5. *Et deſerta emenſus*] In MSS. Scriverii, *niſus*.

6. *Biduo arripuerunt*] Offendit Stevvechium geminatio caninæ literæ, & ſcriptum eſſe *aripuerunt* opinatur, quod valet ac *abripuerunt*. Nihilominus Barthius ſinceram γραφὴν contendit eſſe, *corripuerunt*; quod non vehementer improbo. *Corripere* gradum, viam, iter, ſpatium; ſolenne eſt apud omnes auctores. Virgilius lib. V. Æneidos:

Corripiunt ſpatium medium, foribusque propinquant:

Ubi bene Servius, *raptim peragunt*.

 1. *Cum*

CAPUT II.

De fallendis iis qui obſidentur.

EXEMPLUM I.

DOMITIUS Calvinus, 1 cum obſideret Lucam oppidum Ligurum, ſitu non tantùm & operibus, verùm etiam propugnatorum præſtantiâ tutum, circuiri muros frequenter omnibus copiis inſtituit, eaſdemque reducere in caſtra. Quâ conſuetudine inductis ita oppidanis, ut crederent exercitationis id gratiâ facere Romanum, & ob hoc nil ab eo conatu caventibus, morem illum obambulandi in ſubitum direxit impetum, 2 occupatiſque mœnibus expreſſit, ut ſeipſos dederent & oppidum.

II. C. Duillius Cos. ſubinde exercendo milites remigeſque, conſecutus eſt, ut ſecutis Carthaginienſibus uſque in id tempus innoxiæ conſuetudinis, ſubitò admotâ claſſe, murum occuparet.

III. Hannibal, in Italia, multas urbes cepit, cum Romanorum habitu quoſdam ſuorum ex longo belli uſu Latinè quoque loquentes præmitteret.

IV. Arcades, Meſſeniorum caſtellum obſidentes, factis quibuſdam armis 3 ad ſimilitudinem hoſtilium, eo tempore quo ſucceſſura alia præſidia his exploraverant, inſtructi eorum qui expectabantur ornatu, admiſſique per hunc errorem,

1. CVm obſideret Lucam] Perperam nonnulli; *Luctiam*; ut Pariſienſ. vel *Lueriam*, ut Modianus.

2. *Occupatiſq; mœnibus expreſſit*] Ita rectè Modius: non, ut aliàs, *oppreſſit*.

3. *Ad ſimilitudinem hoſtilium*] MSS. Scriverii, *hoſtium*. Nobis religioni eſt vulgatum ſollicitare. Deinceps *errorem* ſumit, pro dolo compoſito, ut etiam exemplo ultimo hujuſdem capitis. Talis error Græcis eſt πραξικόπησις, aut etiam πρᾶξις: unde πράττειν & πραξικοπεῖν, molitione clandeſtina, ſive proditorum ope urbem occupare. Thucyd. lib. IV. ὡς ἐσέπεσον οἱ πράσσοντες τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲν ἐκίνησαν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι. Alia eſt προδοσία, apud Græcos polemicos.

1. *Stra-*

rem, ut ſocii, poſſeſſionem loci, [1] ſtrage hoſtium adepti ſunt.

V. Cimon dux Athenienſium, in Cariâ inſidiatus cuidam civitati, religioſum incolis templum Dianæ, lucumque qui extra muros erat, noctu improviſus incendit: effuſiſque oppidanis ad opem adverſus ignes ferendam, vacuam defenſoribus cepit urbem.

VI. Alcibiades dux Athenienſium, cum civitatem [2] Agrigentinorum egregiè munitam [3] obſideret, petito ab eis conſilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinentibus [4] diſſeruit in theatro, ubi ex more Græcorum locus conſultationi præbebatur; dumque conſilii ſpecie tenet multitudinem, Athenienſes, quos ad id præparaverat, incuſtoditam urbem ceperunt.

VII. Epaminondas Thebanus, in Arcadiâ die feſto effuſè

1. *Strage hoſtium*] P. *cum ſtrage h.*

2. *Agrigentinorum*] In eodem P. *Agrigenitorum:* melius in optimis membranis, *Agragantinorum*: nam *Agragantum* hujus urbis nomen legitur apud antiquos; unde Ἀκραγαντῖνος, *Agragantinus*, vel *Agrigentinus*. Et in nummis argenteis hujus civitatis nomen occurrit, ΑΚΡΑΓΑΝΤΟΣ.

3. *Obſideret*] Fortaſſis legendum *deſideraret*, vel tale aliquid; ſed excutiantur hiſtoriæ.

4. *Diſſeruit in theatro*] Ἐν τῷ συνεδρίῳ κοινῷ, vel ἐφορείῳ, ut Græci loquuntur: quale μυρίοι ἐν μεγάλῃ πόλει apud Arcadas. Nam Græcis & Græcienſibus pleriſque *theatrum* pro curiâ, foro, comitio fuit, in quo de rebus publicis diſſerebant, vel ad commune pertinentibus. Juſtinus lib. XXII. *Populum in theatrum vocari jubet:* Tacitus hiſtoriis. *Theatrum ingreſſus, ubi illis conſultare mos eſt.* Quod etiam ab Auſonio diſcimus, Ludo ſeptem Sapientum, in Prologo.

Quid erubeſcis tu togate Romule,
Scenam quod introibunt tam clari viri?
Nobis pudendum eſt hoc, non & Atticis
Quibus theatrum curiæ præbet vicem:
Noſtris negotiis ſua loca ſortitò data,
Campus comitiis, ut conſcriptis Curia.
Forum atque roſtra ſeparat jus civium.
Vna eſt Athenis; atque in omni Græcia
Ad conſulendum publici ſedes loci.

fuſè 1 extra mœnia vagantibus hoſtium fœminis, pleroſque ex militibus ſuis muliebri ornatu immiſcuit: quâ ſimulatione illi intra portas 2 ſub noctem recepti, ceperunt oppidum, & ſuis aperuerunt.

VIII. Ariſtippus Lacedæmonius, feſto die Tegeatarum, quo omnis multitudo, ad celebrandum Minervæ ſacrum, urbe egreſſa erat, jumenta ſaccis frumentariis paleâ refertis onuſta Tegeam miſit, agentibus ea militibus, qui negotiatorum ſpecie inobſervati portas aperuerunt ſuis.

IX. 3 Antiochus, in Cappadociâ, ex caſtello Suendâ, quod obſidebat, jumenta frumentatum egreſſa intercepit: occiſiſque calonibus, eorundem veſtitu milites ſuos, tanquam frumentum reportantes, ſubmiſit. Quo errore illi, cuſtodibus deceptis, caſtellum intraverunt, admiſeruntque milites Antiochi.

X. Thebani, 4 cum portum Sicyoniorum nullâ vi redigere in poteſtatem ſuam poſſent, 5 navem ingentem armatis compleverunt, expoſitâ ſuper merce, ut negotiatorum ſpecie fallerent: ab eâ deinde parte murorum, quæ longiſſimè remota erat, apparere paucos diſpoſuerunt, 6 cum quibus è nave quidam egreſſi inermes ſimulatâ rixâ, occurrerunt:

1. *Extra mœnia vagantibus hoſtium fœminis*] Non probo Rubenii conjecturam, qui *bacchantibus* ex Polyeno legendum ſatagit. Ait ille fœminas eas bibiſſe ἄχρι μέθης, uſque ad ebrietatem, & mox exiviſſe ἐπὶ τινὰ νυκτερινὴν θυσίαν, ad quoddam nocturnum ſacrificium. Certè nimis coarctamus Pomœria Latinorum, ſi in narrando ſemper ad verbum transmarinos aſſequimur.

2. *Sub noctem recepti*] *nocte* Pariſienſis.

3. *Antiochus*] Idem *Antiochius*: quod omnimodò damnamus: ſtatim, *Sueda* & *Sumeda*, diverſi manuſcripti, pro *Suenda*, exhibuerunt doctiſſimo Scriverio.

4. *Cum portum Sicyoniorum*] P. *Sycioziorum*: transpoſitis literis.

5. *Navem ingentem armatis compleverunt*] Locum habuit in mente Poëtæ —— *uterumque armato milite complent*. De Batavo milite Bredæ in ceſpitum ſcaphâ recepto, recentior multo eſt memoria, quam ut ſcribi tanquam obliterata debeat.

6. *Cum quibus à nave*] Prior vocula facit ne Latinè quidem loqui Frontinum: idcirco à doctis jam-

runt: Sycioniis ad dirimendum id jurgium advocatis, Thebanæ naves & portum vacantem & urbem occupaverunt.

XI. Thymarchus Ætolus, [1] occiſo Charmade Ptolemæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero [2] ad Macedonicum ornatus eſt habitum, per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupavit.

jamdudum non eliminatam miramur.

1. *Occiſo Charmade*] Aliàs *Carneade*, ex connexione literarum. Et ſtatim *Samiorum*, in Scriverii ſcriptis. P. *Saniorum*. Sic mutandum.

2. *Ad Macedonicum ornatus eſt habitum*] Id eſt, inſtar Charmadis Macedonis ornatus eſt. Solinus: *honore & pretio ad ſmaragdos viret.* τῇ τιμῇ πρὸς σμαράγδους. Sic *Grammaticus ad Scaurum*; *Rhetor ad Fabium*, & alia. *Ornatus ad habitum Macedonicum*, inſtar Macedonis armatus. Malè *armatus*, pro *ornatus* in Arceriano ſcriptum fuit. *Ornatus* eſt enim *armatus*; & *ornamenta*, ſunt *arma*. Inde de gladiatore apud Senecam, *qui per ornamenta percuſſus eſt.* Supra notamus.

CAPUT III.

De eliciendis ad proditionem.

EXEMPLUM I.

I PApyrius Curſor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præſidio Epirotarum urbem obtinebat, ſalutem ipſi & popularibus, ſi per illum oppido portiretur, pollicitus eſt. Quibus præmiis ille corruptus, perſuaſit Tarentinis, ut ſe legatum ad Conſulem mitterent: à quo plena promiſſa [2] ex pacto referens, in ſecuritatem oppidanos reſoluit; atque ita incuſtoditam urbem Curſori tradidit.

II. Marcellus, cum Syracuſanum quendam Soſiſtratum ad proditionem ſolicitaſſet, ex eo cognovit remiſſiores cuſtodias fore die feſto, quo [3] Epicides præbiturus eſſet vini

1. P*Apyrius Curſor*] Paphyrius, Pariſienſis.

2. *Ex pacto referens*] κατὰ συνθήκην: quod vehementer placet. Statim exemp. ſeq. *M. Marcellus*, in auctiore Par.

3. *Epicides*]. MS. *Ephicydes*. P. *Ephicides*. Deinceps venuſtè, *præbitu-*

epularumque copiam: inſidiatus igitur hilaritati, & quæ eam ſequebatur ſocordiæ, munimenta conſcendit, vigilibuſque cæſis, aperuit exercitui Romano urbem nobilibus victoriis claram.

III. Tarquinius Superbus, cum Gabios in deditionem accipere non poſſet, filium ſuum Sextum Tarquinium cæſum virgis ad hoſtem miſit: is incuſatâ patris ſævitiâ perſuaſit Gabinis, ut odio ſuo adverſus regem uterentur; & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

IV. Cyrus Perſarum rex, 1 ſuum comitem Zopyrum, exploratâ ejus fide, truncatâ de induſtriâ facie ad hoſtes dimiſit: ille aſſentante injuriarum fide, creditus inimiciſſimus Cyro, cum hanc perſuaſionem adjuvaret, procurrendo propius quotiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commiſſam ſibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

V. 2 Philippus oppido Samiorum excluſus, 3 Apollonio præfecto eorum, ad proditionem corrupto, perſuaſit, ut plauſtrum lapide quadrato oneratum, in ipſo aditu portæ poneret: confeſtim deinde ſigno dato inſecutus oppidanos, circa impedita portæ clauſtra, oppreſſit trepidantes.

VI. Hannibal apud Tarentum, quæ à præſidio Romano, duce Livio, tenebatur, 4 Eoneum quendam Tarentinum, quem

biturus eſſet, verbo rei familiaris καὶ τὸ πρὸς τὸν βίον.

1. *Suum comitem Zopyrum*] Præambulum duarum vocum ab ævo ſequiori intruſum mihi ſemper viſum eſt, quibus deſcriptor aliquis ex ſæculo ſuo *comitem* dignitatis titulo Zopyrum vocavit. Sic interpres Apollonii Tyrii, ſcriptor ævi fortaſſis non multum inferioris, de Caſſiodoriano piſcatore: *Ego ſum Apollonius Tyrius, cui dimidium tribuiſti tribunarium; & donavit ei CC. ſeſtertia argenti, & ſervos, & ancillas; & fecit eum comitem ſuum, uſque dum vixit.* De hoc autem facto vide Ariſtidem oration. κατὰ τῶν ἱεροχειμάνων.

2. *Philippus oppido Samiorum*] *Seniorum* legitur in Vet. manuſcripto. Puto melius: *Saniorum*, τῶν Σαναίων. Hoc veriſſimum eſt ἐθνικὸν à *Sana*. Sed & Σηναῖοι vocabantur oppidi hujus incolæ. Rectum igitur eſt *Seniorum* & *Saniorum*, non *Samiorum*.

3. *Apollonio præfecto*] P. *Apollonide*.

4. *Eoneum*] *Coneum.* MSS. *Niconem.*

quem ad proditionem ſolicitaverat, ejuſmodi fallaciâ inſtruxit, ut ille per cauſſam venandi noctu procederet, quaſi id per hoſtem interdiu non liceret: egreſſo ipſi apros ſubminiſtrabant, quos ille tanquam ex capturâ Livio offerret; idque cum ſæpius factum eſſet, & ideo minus obſervaretur, quâdam nocte Hannibal, venatorum habitu, Pœnos comitibus ejus immiſcuit: qui cum onuſti venatione, quam ferebant, recepti eſſent à cuſtodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fractâ portâ admiſſus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem profugerant.

VII. Lyſimachus rex Macedonum, cum Epheſios oppugnaret, & illi in auxilio haberent 1 Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas prædâ naves Epheſum appellebat, corrupto ei ad proditionem, junxit fortiſſimos Macedonum, quos ille reſtrictis manibus pro captivis Epheſum introduceret: qui poſtea, raptis ex arce armis, urbem Lyſimacho tradiderunt.

1. *Mandronem*] *Mendronem*, quidam vilioris notæ. Deinceps ſcribe, *qui plurimum oneratas &c.* fide membranarum.

CAPUT IV.

Per quæ hoſtes ad inopiam redigantur.

EXEMPLUM I.

FABIUS Maximus vaſtatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obſidionis ſupereſſet, receſſit ſementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant, in ſationes conferrent: reverſus deinde 1 renata protrivit, & ad famem redactis potitus eſt.

II. Antigonus adverſus Athenienſes idem fecit.

III. Dionyſius, multis urbibus captis, cum Rheginos aggre-

1. R*Enata protrivit*] Aliàs, *proſtravit*.

1. *Alex-*

aggredi vellet, qui copiis abundabant, ſimulavit pacem, petiitque ab eis, ut commeatus exercitui ipſius ſubminiſtrarent: quod cum impetraſſet, exhauſto oppidanorum frumento, aggreſſus urbem alimentis deſtitutam ſuperavit.

IV. Idem & adverſus Himeræos feciſſe dicitur.

V. 1 Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius caſtella, quæ in confinio erant, cepit: omneſque ex his Leucadiam paſſus eſt confugere, ut alimenta inter multos celerius 2 abſumerentur.

VI. Phalaris 3 Agrigentinus, cum quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, ſimulato fœdere 4 frumenta, quæ reſidua ſe habere dicebat, apud eos depoſuit: deinde datâ operâ, 5 ut tectorum cameræ, in quibus id conferebatur, reſciſſæ pluviam reciperent, fiduciâ 6 conditi commeatus, 7 proprio tritico abuſos primo initio æſtatis 8 aggreſſus, inopia compulit ad deditionem.

CA-

1. *Alexander oppugnaturus*] Legebatur hic vulgò, *Q. Curtius, Alexander*, tanquam ille hoc ſtrategemate uſus eſſet. Ridiculè; & rectè Modius fecit, qui correxit, ut etiam Scriverio viſum.

2. *Abſumerentur*] Scripti, *conſumerentur*.

3. *Agrigentinus*] *Agrigantinus*, P. ut ubique.

4. *Frumenta, quæ reſidua*] Non *reſidia*, ut in eodem libro. Apage ἐγκάφιςμα medicorum.

5. *Vt tectorum cameræ*] Scribo ex optimis membranis, *tectoriorum*. Tector a, κονιάματα, τὸ τοίχων πρὸ χείματος. Fiebant enim calce macerata, quæ facillimè nimbo laborarent. Aliàs *tectorium* eſt, τοῖχος κεκονιαμένος.

6. *Conditi commeatus*] Optimè, *conditi commeatus fiduciam* dixit, de ἀποτεθησαυρισμένοις. In Hadriani vitâ: *Laborabat præterea, ut condita militaria inſpiceret*: id eſt, annonam militarem in horreis. Sed de conditis mentio eſt etiam in Cod. Theodoſ. Quare perperam *abditi*, legendum jubet Scriverius.

7. *Proprio tritico abuſos*] *Properè*, Stevvechius: qui & *abuti* interpretatur, *conſumere*: elegantiſſimè.

8. *Aggreſſus*] P. *aggreſſos*: Sed hæc omnia ibidem corrupta leguntur.

1. *Omnia*

CAPUT V.

Quemadmodum perſuadeatur obſidionem eſſe permanſuram.

EXEMPLUM I.

CLEARCHUS Lacedæmonius exploratum habens Thracas 1 omnia victui neceſſaria in montes comportaſſe, unà quoque ope ſuſtentari, quod crederent eum commeatus inopiâ receſſurum: per id tempus, quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captivis in conſpectu juſſit occîdi, 2 & membratim, tanquam alimenti cauſsâ, in contubernia diſtribui. Thraces nihil non facturum perſeverantiæ cauſſa eum credentes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet experiri, in deditionem venerunt.

II. Tiberius Grachus, Luſitanis dicentibus, in decem annos cibaria ſe habere, 3 & ideo obſidionem non expaveſcere, Undecimo, inquit, anno vos capiam. Quâ voce 4 perterriti Luſitani, quanquam inſtructi commeatibus, ſtatim ſe tradiderunt.

III. A. Torquato Græcam urbem oppugnanti, cum diceretur, juventutem ibi ſtudioſè jaculis & ſagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

CA-

1. O*Mnia victui neceſſaria*] Scriveriani, *victu*. ἀρχαϊκῶς.

2. *Et membratim, tanquam alimenti cauſſa, in contubernia diſtribui*] Quidam, *diſtribuit*. *Membratim*; ut *fruſtatim*, dixit Apulejus: *Nacti prædam jacentem, miſerum illum adoleſcentem ſic fruſtatim diſcerpunt*. IX. Meleſiorum: *fruſtratim* perperam legebatur, pro *fruſtatim*. Gloſſæ; *membratim* κατὰ μέλη. Arnobius: *membratim conjugem lancinatum*: & alia.

3. *Et ideo obſidionem*] *Obſidium*, lectio noſtrarum membranatum. Gloſſæ: *Obſidium*, πολιορκία, ἀποκάθισις. Florus lib. II. cap. 2. *Regulus jam ipſam belli caput Carthaginem urgebat obſidio*. Quod ſolenne eſt apud eundem auctorem.

4. *Perterriti Luſitani*] *Praterriti*, quidam librorum.

CAPUT VI.

De deſtructione præſidiorum hoſtium.

EXEMPLUM I.

SCIPIO Hannibale in Aphricam reverſo, cum plura oppida, quæ ratio illi in poteſtatem redigenda dictabat, firmis præſidiis diverſæ partis obtinerentur, ſubinde aliquam manum ſubmittebat ad infeſtanda ea: noviſſime etiam, tanquam direpturus civitates, aderat; deinde ſimulato metu, refugiebat. Hannibal ratus veram eſſe ejus trepidationem, deductis undique præſidiis, tanquam 1 de ſummâ rerum dimicaturus, inſequi cœpit: ita conſecutus Scipio, quod petierat, nudatas propugnatoribus urbes, per Maſiniſſam & Numidas cepit.

II. P. Cornelius Scipio intellectâ difficultate expugnandi 2 Delminium, quia omnium concurſu 3 defendebatur, aggredi alia oppida cœpit; & evocatis ad ſua defendenda ſingulis, vacuatum auxiliis Delminium cepit.

III. Pyrrhus Epirotarum rex, adverſus Illyrios, cum civitatem, quæ caput gentis erat, redigere in poteſtatem ſuam vellet, ejus deſperatione cæteras urbes petere cœpit: conſecutuſque eſt, ut hoſtes fiducia velut ſatis munitæ urbis ejus ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipſe rurſus revocatis omnibus ſuis, 4 vacuam eam defenſoribus cepit.

IV. Cor-

1. DE *ſumma rerum dimicaturus*] *Decertaturus*, perperam habuit P. Scribe, *decertaturus*: & ſic ſæpe. Græci dicunt κρίνεσθαι διαπολεμεῖν καὶ διακρίνειν, venuſtè κρίνειν τὰ ὅλα.

2. *Delminium*] Variè ſcriptum eſt hujus oppidi nomen in veteribus libris, *Delminum*, *Delvinum*, *Delminium*; quorum nullum verius eſt, quàm quod edidimus.

3. *Defendebatur*] Hoc melius, quàm *defendatur*. Deinde τὸ *vacuatum*; malè abeſt à Vet. Pariſ. & incuria librariorum omiſſum eſt.

4. *Vacuam eam defenſoribus*] Scriver. *cavatam*.

1. In

IV. Cornelius Rufinus Cos. cum aliquanto tempore Crotonam oppidum fruſtra obſediſſet, quod inexpugnabile faciebat aſſumpta [1] in præſidia Lucanorum manus, ſimulavit ſe cœpto deſiſtere: captivum deinde magno præmio ſolicitatum, miſit Crotonam, qui (tanquam ex cuſtodiâ effugiſſet) perſuaſit diſceſſiſſe Romanos: id verum Crotonenſes arbitrati, dimisêre auxilia, deſtitutique propugnatoribus, [2] inopinati, & invalidi capti ſunt.

V. Mago dux Carthaginienſium, victo Cn. Piſone, & in quâdam turre circumſepto, ſuſpicatus ventura ei ſubſidia, perfugam miſit, qui perſuaderet appropinquantibus, captum jam Piſonem: quâ ratione deterritis eis, reliqua victoriæ conſummavit.

VI. Alcibiades in Siciliâ, cum Syracuſanos capere vellet, [3] ex Catanenſibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ ſolertiæ ſubmiſit Syracuſanis: is in publicum conſilium introductus, perſuaſit, infeſtiſſimos eſſe [4] Catanenſes Athenienſibus, & ſi adjuvarentur à Syracuſanis, futurum ut opprimerent eos, & Alcibiadem. Quâ re adducti Syracuſani univerſis viribus Catanam perituri proceſſerunt, relictâ ipſorum urbe: quam à tergo adortus Alcibiades deſolatam, ut ſuperaverat, afflixit.

VII. Cleonymus Athenienſes Trœzenios, qui præſidio Craterum tenebant, aggreſſus, tela quædam (in quibus ſcriptum erat, veniſſe ſe * ad liberandam eorum Rempublicam) intra

1. *In præſidia Lucanorum*] *In præſidium L.* Veteres cum meo. P.

2. *Inopinati & invalidi capti ſunt*] *Inopinati invalida capti ſunt.* MSS. Unde Scriverius dubitat, num legendum ſit; *inopinati vi valida capti ſunt*. Indubitanter.

3. *Ex Catanenſibus*] *ex Athenienſibus:* Pariſienſ. & ſtatim, *ad Syracuſanos*, non *Syracuſanis*; utrumque malè.

4. *Catanenſes*] Idem, *Cathenienſes:* unde conjicere eſt mendoſam ſcripturam præcedentem, facili errore degenerantem. *Catana* & *Catina* dicitur, unde ἐθνικὸν *Catanenſes*, & *Catinenſes*; nunquam *Cathenienſes*. *Catinam* etiam video excuſum paulo poſt in eodem libro.

* *Ad*

intra muros jecit: & eodem tempore captivos quoſdam conciliatos ſibi remiſit, qui Craterum detrectarent. Per hoc conſilium ſeditione inteſtinâ apud obſeſſos conciliatâ, admoto exercitu potitus eſt civitate.

* *Ad liberandam eorum remp.*] Vulgo editi: *liberandum*. Deinceps, *concitata* pro *conciliata*, Scriveriani MSS.

CAPUT VII.

De fluminum derivatione, & † Vitiatione aquarum.

EXEMPLUM I.

P. SERVILIUS, 1 Iſauram oppidum, flumine ex quo hoſtes aquabantur averſo, ad deditionem ſiti compulit.

II. C. Cæſar in Galliâ 2 Cadurcorum civitatem amne cinctam, & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cum fontes cuniculis avertiſſet, & fluminis uſum per ſagittarios arcuiſſet.

III. 3 L. Metellus, in Hiſpaniâ citeriore, 4 in caſtra hoſtium, humili loco poſita, fluvium ex ſuperiore parte immiſit; & ſubita inundatione turbatos, per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores, cecidit.

IV. Alexan-

† Hoc *vitiatione*, à certa conjectura eſt duorum doctiſſimorum virorum, Modii & Stevvechii: quod nemo non probabit; qui *vitatione*, ad hanc materiam ſaltem curriculo conſideret.

1. *Iſauram oppidum*] Nulla in re magis ineptiunt librorum deſcriptores, quàm in urbium & populorum nominibus renovandis, quæ non ſecus atque Peliam recoquunt. Inde *Siſauram* ab imperito correctore editum fuit; qui veteri Pariſienſi præfuit. *Iſaura* oppidum, notius quàm ut ex auctoribus illuſtretur. Aliis vocatur *Iſaurus*, unde Publius Valerius *Iſaurici* nomen adeptus eſt. Hæc & alia crebra ſunt, ex conjunctione præcedentis literulæ degenerantia.

2. *Cadurcorum civitatem*] Ita ex ipſo Cæſare legendum: Vulgo, *Caduceorum*, quo quid ineptius?

3. *L. Metellus*] MSS. Scriverii, ut aliàs, *Q. Metellus*.

4. *In caſtra hoſtium*] *In* præambulum, à vulgatibus nonnullis exulat.

1. *Apud*

IV. Alexander 1 apud Babylonem, quæ media flumine Euphrate dividebatur, foſſam pariter & aggerem inſtituit, ut in uſum ejus exiſtimarent hoſtes 2 egeri terram, atque ita ſubitò flumine averſo, per alveum veterem (qui ſiccatus ingreſſum præbebat) urbem intravit.

V. Semiramis, adverſus eoſdem Babylonios eodem Euphrate averſo, idem feciſſe dicitur.

VI. Cliſthenes 3 Sicyonius ductum aquarum 4 in oppidum Criſeorum ferentem rupit: 5 mox affectis ſiti reſtituit 6 aquam

1. *Apud Babylonem*] *Babyloniam*, P. Ptolemæus de Euphrate: ὀχίζεται εἰς τὴν διὰ Βαβυλῶνος ῥέοντα, καὶ διὰ Σελευκείας, ὧν ὁ μεταξὺ καλεῖται βασίλειος ποταμός. Pro ſequentibus iſtis; *quæ media flumine Euphrate dividebatur*, legunt calamo exarati libri, *quæ medio fluvio, &c.* verius & ſincerius, ut ex Ptolemæo patet. Deinceps, *foſſam pariter & aggerem inſtituit:* Iſtam foſſam Ptolemæus βασίλειον ποταμὸν vocat, & Polybius lib. V. τὴν βασιλικὴν διώρυχα: eſtque Arabum, Almelic, cujus meminit Nubienſis Geographus.

2. *Egeri terram*] Sic primum de conjecturâ Modius; cum vulgò eſſet, *aggeri:* quod melioribus non placuit. Optimo Stevvechio exindè *aggerari* reponere viſum fuit; quod quidem cum non improbem, malim tamen *aggregari*, veriſſimâ emendatione. Vetus Onomaſticum; *aggrego:* ἐπισυναθροίζω. Apul. IX. Mil. *In rectum aggregata cumulum:* nec planè damno Stevvechii conjecturam, τὸ *aggerari*, reſcribentis. Curtius lib. IV. *exhauriendas eſſe regiones, ut illud ſpatium aggeraretur:* Gloſſ. ἐπισωρεύω: *Coaggero, congero, cumulo, &c.*

3. *Sicyonius*] *Sycionius*. P. Quidam, *Sicronius*. Uterque malè.

4. *In oppidum Criſeorum*] Scriverius *Criſſæorum:* Sed *Cyrræorum* ex Polyeni VI. in Amphyctiones; Ortelius. Nullo negotio. *Criſeorum* enim vera ſcriptio eſt; nec opus mutatione; immo eadem urbs *Criſa* & *Criſſa*. Vide Pauſaniam in Phocicis. Stephanus *Criſam* vocat. Inde bellum Criſeum in Juſtini Prologo tertio; quo loco & Rutgerſius *Criſſæum* legendum affirmat, quod Κρισαῖος ſinus Straboni, idem eſſet ac Κορινθιακός.

5. *Mox affectis ſiti*] ita lege; vulgo ineptè, *affectus*.

6. *Aquam elleboro corruptam*] Græcis medicorum filiis σησαμοειδὴς vocatur iſtud ellebori genus, quo dejectiones olim moliebantur: Heſychio & Dioſcoridi eſt ἀντικύρικον. Theophraſtus: εἴπερ, οἱ ἐν Ἀντικύρᾳ καθάπερ φασὶ τῷ καρπῷ καθαίρουσιν. ἔχει δὲ σησαμοειδῆ τοῦτον. Erat autem ſemen ellebori nigri, quo uſus fuit in vitiatione Cliſthenes Sicyonius; cujus vi alvus inferior diluitur. Immo ipſum

K elle-

quam elleboro corruptam, qua uſos profluvio ventris [1] decipiens, cepit.

elleborum Plinius venenum vocat lib. X. cap.23. de coturnicibus ſcribens, quibus *veneni ſemen gratiſſimus cibus.* Iſto veneno corrumpebantur aquarum ductus, & vitiabantur. Et exinde conſtat, herbarum ſeminumque naturam exactè noſtrum intellexiſſe; quod & de mandragora conſtat, cui mediam vim inter venenum & ſoporem attribuit. Iſtud ellebori ſemen contuſum commiſcebatur aliis ſubſtantiis liquidis, & in fluvium infundebatur. Inde *corruptam* rectè dixit aquam elleboro fuiſſe; nam liquidorum mixtiones ſunt φθοραί. Tacitus, ubi Germanorum ἐπιχώριον πόμα, ſive *celiam* deſcribit; tandem adjungit, *ex hordeo aut frumento in quandam ſimilitudinem vini corruptam fuiſſe.* Sic *diluta* dicebant *corrupta*: & *diluere elleborum*, Perſius.

1. *Decipiens, cepit*] Suſpectum illud *decipiens*, erat Freinshemio, & corruptionis manifeſtum, pro quo *deficientes*, idem melius ſubſtitui poſſe putat. Sic etiam Rubenius, ut & alteram ſuam opinionem addat: *profluvio ventris deinceps cepit.* Nihil tamen ego mutem.

CAPUT VIII.

De injiciendo obſeſſis pavore.

EXEMPLUM I.

PHILIPPUS, cum 1 Trinaſſum caſtellum 2 nulla vi capere poſſet, 3 terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulavitque agi cuniculum: 4 caſtellanique, quia ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.

II. Pelo-

1. T*Rinaſſum*] Vel, *Trineſſum*: utrumque probum eſt. Quidam corruptè, *Teenaſſum.*

2. *Nulla vi*] Sic ex libris melioribus emendavit Stevvechius; cum antea malè, *nudâ vi*, legeretur operarum culpa.

3. *Terram ante ipſos muros aggeſſit*] Hoc *aggeſſit*, non ignorant hoc loco Veteres editiones, quanquam ſuperiore capite ejecerint. Nec temerè quicquam mutandum; etſi Scriverius ſuum *egeſſit*, nonnulli, *ejecit*, protrudant; ἄγεσαι καὶ ἔγεσαι, voces ſunt barbaro-Græcæ, quæ plurimis occaſionem dedêre, optimos auctores deformandi.

4. *Caſtellanique, &c.*] Poſtrema hæc indubiè turbata ſunt. Scribe igitur: *Caſtellam, qui ita ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.*

1. Non

II. Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, 1 non ita longo ſpatio diſtantia, quo tempore ad alterum eorum exercitum admovebat, præcepit, ut ex compoſito ab aliis caſtris 2 quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam annuntiantes, venirent: ad cujus ſimulationem curavit, ut ſilva, quæ in medio erat, incenderetur, præbitura ſpeciem urbis ardentis: præterea quoſdam captivorum eodem habitu juſſit perduci. Qua aſſeveratione perterriti, qui obſidebantur, dum in parte jam ſe ſuperatos exiſtimarent.

III. Cyrus rex Perſarum, incluſo Sardibus Crœſo, qua præruptus mons nullum aditum præſtabat, ad mœnia malos exæquantes altitudinem jugi ſubrexit: quibus ſimulachra hominum armata perſici habitus impoſuerat, noctuque eos monti admovit. Tum prima luce ex altera parte muros aggreſſus eſt, ubi orto jam Sole ſimulachra illa, armatorum habitum referentia, refulſerunt. Oppidani captam urbem à tergo credentes, 3 & ob hoc in fugam dilapſi victoriam hoſtibus conceſſerunt.

1. *Non ita longo ſpatio*] P. immiſſâ voculâ, *non tam ita*, *&c.* Statim, *admonebat*, pro *admovebat*: Ineptè.

2. *Quatuor equites*] *Sex equites*; Scriver. MSS & poſt, *eorum habitu*.

3. *Et ob hoc*] Vulgo perperam; *& hos*, *&c.*

CAPUT IX.

De irruptione ex diverſa parte quam exſpectamus.

EXEMPLUM I.

SCIPIO apud Carthaginem ſub diſceſſum æſtus maritimi ſecutus Deum (ut dicebat) ducem, ad muros urbis acceſſit: & cedente ſtagno, 1 qua non expectabatur, irrupit:

II. Fa-

1. QUà *non expectabatur*, *irrupit*] Ut ſuprà; *quà non expectabatur*, *intravit*: & ſimilia κῦ λέξιν Frontinianam.

 2. Por-

II. Fabius Maximus Cunctatoris filius, apud Arpos præſidio Hannibalis occupatos, conſiderato ſitu urbis, ſexcentos milites obſcura nocte miſit: qui per munitam eoque minus frequentatam oppidi partem ſcalis evecti in murum, 1 portas revellerent: hi adjuti 2 decidentium aquarum ſono, qui operis ſtrepitum obſcurabat, juſſa peragunt: ipſe, dato ſigno ab alia parte aggreſſus, cepit Arpos.

III. C. Marius, bello Jugurthino, apud flumen 3 Mulucham, cum oppugnaret caſtellum in monte ſaxeo ſitum, quod una & anguſta ſemita adibatur, cetera parte (4 velut conſulto) præcipiti, nuntiato ſibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui forte aquatum progreſſus, dum per ſaxa montis cochleas legit, ad ſummum pervenerat, 5 eripi poſſe caſtellum, paucos centuriones, quibus perfectiſſimos cum velociſſimis militibus æneatores immiſcuerat, miſit: capite pedibuſque nudis, 6 ut proſpectus niſuſque

que

1. *Portas revellerent*] In membranis, *evellerent*, exaggeranter, ut apud Appulejum lib. III. Metamorph. *& domus januas, &c. evellere geſtientes.*

2. *Decidentium aquarum ſono*] *Aquarum ſonum*, vocat quem veteres *fremitum*. Ennius: *ratibusque fremebat Imber Neptuni.* Quod ſequitur, *obſcurabat*, eſt antiquæ lectionis; quare non adlubeſcit Stevvechianum, *obturabat*.

3. *Mulucham*] Quidam *Muluccham*, viliori notâ. Salluſtius: *Namque haud longè à flumine Mulucha, quod Iugurtha, Bocchique regnum disjungebat, erat inter ceteram planitiem mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immenſum editus, uno perangusto aditu relicto, &c.* Florus multò aliter hæc tradit; nempe per Ligurem quendam, urbem Mulucham ſaxeo inditam monti Marium inacceſſo aditu penetraſſe; qui & hiſtorias & verba nonnunquam κατὰ τὴν εἰδοποιΐαν confundit.

4. (*Velut conſulto*)] Ita benè repoſuit, quiſquis fuit. Aliis videtur legendum, *cum ſaltu, &c.* quod non probat Modius.

5. *Eripi poſſe caſtellum*] Stevvechius, *erepi poſſe in caſtellum*: ſed non placet. Scribo igitur, *erumpi poſſe in caſtellum.*

6. *Vt proſpectus, niſuſque per ſaxa facilior foret*] Ita ex Salluſtio ptidem emendarunt Stevvechius & Scriverius, queîs lubens adſentior. In Jugurthâ enim ipſiſſima verba citantur, cujus totum locum, ſed aliis interdum verbis repetit Frontinus. Vulgo igitur perperam editum fuit; *ut proſpectus, viſuſq; &c.*

1. *Sen-*

que per ſaxa facilior foret, 1 ſcutis gladiiſque à tergo aptatis, hi Ligure duce 2 & telis & clavis, quibus in aſcenſu nitebantur, adjuti, cum ad poſteriora & ob id vacua defenſoribus caſtelli perveniſſent, 3 concinere & tumultuari, ut præceptum erat, cœperunt: ad quod conſtitutum Marius conſtantius adhortatus ſuos, acrius inſtare caſtellanis cœpit: quos ab imbelli 4 multitudine ſuorum revocatos, tanquam capti à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit.

IV. 5 L. Cornelius Cos. complura Sardiniæ cepit oppida, dum firmiſſimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, ut deliteſcerent, opperirenturque tempus, 6 quod ipſe nactus appelleret: occurrentibus deinde adventanti hoſtibus, & ab ipſo per ſimulationem fugæ longius ad perſequendum avocatis, illi in relictas ab eis urbes 7 impetum facerent.

V. Pericles Athenienſium dux, cum oppugnaret quandam civitatem magno conſenſu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum, 8 quæ mari adjacebat, claſſicum cani,

1. *Scutis, gladiiſque*] P. *Scutis, armiſque*: nihil movendum: *Super terga gladii & ſcuta.* Erant enim Numidicæ cituræ ex coriis orychis, ſive ſcuta Numidarum minora.

2. *Et telis, & clavis*] Scriverius *loris* mavult ἀντὶ τοῦ *telis*, ex veſtigiis MSS.

3. *Concinere & tumultuari*] Quid illud in veteri libro, quod diviſum editum, *concinere & tumultu agi? Tumultuari* puero patet legendum. Gloſſæ: *tumultuatur*, θορυβεῖ, θρυλλεῖ. θόρυβος Græcis eſt clamor tumultuantium & concentus æneatorum.

4. *Multitudine ſuorum revocatos*] *Evocatos*, libri degeneres exhibuerunt.

5. *L. Cornelius*] Scriverii MSS. *Cornelius Rufinus*; deindè in ſequentibus aliàs *fortiſſimas*, legitur, pro *firmiſſimas*.

6. *Quod ipſe nactus appelleret*] Sic omninò legendum. Vulgo eſt, *quo ipſe noctu appelleret*: unde Stevvechius *interdiu*, pro uſu doli deponendum conjecit; nullo negotio.

7. *Impetum facerent*] Idem Stevvechius, *fecerunt*. Exempl. ſequenti legit P. *Pericles Athenienſium*, omiſſo duce, quod elegantiæ eſt.

8. *Quæ mari adjacebat*] Non diſſimulabo, veterum membranarum ſcripturam fuiſſe, *quæ mare adjacebat*; pro quo fortaſsè reſcribendum foret: *quæ ad mare*

ni, clamoremque attolli juſſit: hoſtes penetrari illac in oppidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles deſtitutas præſidio irrupit.

VI. Alcibiades dux Athenienſium, Cyzicum oppugnandi ejus cauſſa nocte improviſus acceſſit; & diverſa parte mœnium cornicines canere juſſit: ſufficere propagationi murorum poterant ad id latus, à quo ſolo ſe tentari putabant, 1 cum confluerent, 2 qua non obſiſtebatur, muros tranſcendit.

VII. Thraſybulus dux Mileſiorum, ut portum 3 Sicyoniorum occuparet, à terra ſubinde oppidanos tentavit: & illo quo laceſſebantur converſis hoſtibus, claſſe inexpectata portum cepit.

VIII. Philippus in obſidione cujuſdam maritimæ urbis, binas naves procul à conſpectu contabulavit, 4 ſuperſtruxitque eis turres: aliis deinde turribus adortus à terra, domibus propugnatores * diſtrinxit, turritas naves à mari applicuit, & qua non reſiſtebatur, ſubiit muros.

IX. Pericles Peloponneſorum caſtellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant acceſſus, alterum foſſa interclusit, alterum munire inſtituit: caſtellani ſecuriores ab altera parte facti, eam ſolam, quam muniri videbant, cuſtodire cœperunt. Pericles, præparatis pontibus, injectiſque ſuper foſſam, qua non cavebatur, ſubiit caſtellum.

X. Antio-

adjacebat; quod nemo puto reſcripſerit, qui antiquiſſimam cognovit, & Græcanicam; Homerus Iliad. π. τῷ δ' ἢ καὶ Αὐτομέδων ὕπαγε: ζυγὸν ἵππους: ubi ὕπαγε ζυγὸν ἵππους, pro ὕπαγε ζυγὸν ὑπὸ ἵππους. Scriptor Latinus vitæ Timothei: *omnesque eas gentes, quæ mare illud adjacent*: & ſimilia ἀρχαΐζοντα.

1. *Cum confluerent*] Stevvechius præmiſsâ voculâ, *quò cum confluerent*; vel, *cumque eo confluerent.*

2. *Quà non obſiſtebatur*] Non novit auctoris ingenium, quiſquis ineptè repoſuit, *quà non obſidebantur*; quod manifeſtò mendoſum eſt.

3. *Sicyoniorum*] Quidam, *Sycioniorum* & *Sicroniorum*, ut ſuprà, peſſimè.

4. *Superſtruxitque eis turres*] Navibus turres imponebantur ad libram; tam ad proram quàm puppim. Docet id Appianus in bell. civil.

X. Antiochus, adverſus Epheſios, Rhodiis quos in auxilio habebat præcepit, ut nocte portum cum magno ſtrepitu invaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defenſore reliquis munitionibus ipſe aggreſſus, ex adverſo civitatem cepit.

civil. Καὶ πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατάτε πρῶραν καὶ κατὰ πρύμναν. Virgilius VIII. Æn. *Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.* Servius ad illud: *Hoc de hiſtoria traxit; nam Agrippina primus hoc genus turrium invenit, ut de tabulatis ſubito erigerentur, ſimul ac ventum eſſet in prœlium, turres hoſtibus improviſæ.*

1. *Diſtrinxit*] *diſtringit*, P. Hoc amat Rubenius, & divulsè legit: *dum ibi propugnatores diſtringit.*

CAPUT X.

De inſidiis, per quas eliciantur obſeſſi.

EXEMPLUM I.

CATO in conſpectu Lacetanorum, quos obſidebat, reliquis ſuorum ſubmotis, Sueſſanos quoſdam ex auxiliaribus, maxime imbelles, aggredi mœnia juſſit: hos cum 1 facta irruptione Lacetani facile avertiſſent, & fugientes avide inſecuti eſſent, illis, quas occultaverat, cohortibus oppidum cepit.

II. L. Scipio in Sardinia, cujuſdam civitatis 2 per tumultum relicta oppugnatione quam inſtruxerat, ſpeciem fugientis præſtitit: inſecutiſque temere oppidanis, per eos, quos in proximo occultaverat, oppidum invaſit.

III. Hannibal, cum obſideret civitatem 3 Hymeram, caſtra ſua capi de induſtria paſſus eſt, juſſis recedere Pœnis, tan-

1. F*Acta irruptione*] *Eruptione*, placuit Stevvechio. In fine hujus exempli poſtrema in quibuſdam malè concepta ſunt, hoc nimirum modo: *illis, quos occultaverat cohortis, oppidum cepit.*

2. *Per tumultum relicta*] Legeres ex Pariſino, ſi velles, *parte militum relicta*; nihil ego mutem: Deinceps, *inſecutuſque*, vix ſapit noſtro palato.

3. *Hymeram*] P. *Hyemeram*. In ſequentibus retineo lectionem, *Hymerais ita deceptis*; ubi vulgò con-

tanquam prævaleret hoſtis. Quo eventu Hymeræis ita deceptis, ut gaudio impulſi relicta urbe procurrerent ad Punicum vallum, Hannibal vacuam urbem, per eos, quos in inſidiis ad hanc ipſam occaſionem poſuerat, cepit.

IV. [1] Idem, ut Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens, ad primam eruptionem oppidanorum ſimulata fuga ceſſit, interpoſitoque exercitu ab oppido interclusos hoſtes à ſuis, in medio trucidavit.

V. Himilco Carthaginienſis, apud Agrigentum, juxta oppidum partem copiarum in inſidiis poſuit: præcepitque his, ut cum proceſſiſſent oppidani, ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hoſtes progreſſus, ſimulata fuga perſequentes oppidanos longius cedendo protraxit: inſidiatores prope mœnia imperatum [2] ignem acervis ſubjecerunt, unde obortum contemplati fumum Agrigentini, incenſam civitatem ſuam exiſtimaverunt: [3] defendendæque ejus gratia, dum trepide recurrunt, obviis eis qui inſidiati juxta muros erant, & à tergo inſtantibus quos perſecuti fuerant, in medio trucidati ſunt.

VI. Viriatus, diſpoſito per occulta milite, paucos miſit, qui abigerent pecora [4] Segobrigenſium; ad quæ illi vindicanda, cum frequentes procurriſſent, ſimulantéſque fugam prædatores perſequerentur, deducti in inſidias, cæſique ſunt.

VII. Scor-

concisim, *Hyemerâ eis deceptis*, &c.

1. *Idem, ut Saguntinos eliceret*] Optima ſunt quæ ad hunc locum affert acutiſſimus Rubenius, dum legendum conjicit, *ut Segeſtanos eliceret*, notam Siliciæ gentem: & deinceps: *Item Hannibal ut Saguntinos eliceret*, repetito Hannibalis nomine & alio exemplo interjecto, quod omiſſum quaſi ſupervacuum à temporum hominumque parum gnaris.

2. *Ignem acervis ſubjecerunt*] Vulgares, *acerbum*: Ineptiſſimè. *Acervi* ſunt δεσμὴ ξύλων ὑγρῶν καὶ χλωρῶν; quibus ignem ſubjici juſſit Himilco ad excitandum fumum.

3. *Defendendæque ejus gratia*] Ultimam vocem magna gratia excludit Arcerianus manuſcriptus.

4. *Segobrigenſium*] Unius literulæ mutatio variavit hoc loco P. Cod. lectionem, non depravavit; in quo *Secobrigenſium*, excuſum eſt; ſolenni diverſitate, *g* pro *c* ut aliàs

VII. Scordiſci equites, cum 1 Heracleæ duarum partium præſidio præpoſitus eſſet Lucullus, pecora abigere ſimulantes, provocarunt eruptionem: fugam deinde mentiti, ſequentem Lucullum in inſidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

VIII. Chares dux Athenienſium, civitatem aggreſſurus littori appoſitam, poſt quædam promontoria occulte habita claſſe, è navibus velociſſimam præter hoſtilia præſidia ire juſſit: qua viſa, cum omnia navigia, quæ pro cuſtodia portus agebantur, ad perſequendam evolaſſent, Chares in indefenſum portum cum reliqua claſſe invectus, etiam civitatem occupavit.

IX. 2 Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum noſtris terra marique obſidentibus partem claſſis ſuæ procul armatam juſſit oſtendi: ad ejus conſpectum cum evolaſſent noſtri, ipſe reliquis, quas in occulto tenuerat, navibus, Lilybæi portum occupavit.

aliàs degenerante. Sic *Segiſama* & *Seciſama*; ut *Segobriga* & *Secobriga*, quæ Straboni Σεγέβελδα; & alia ſexcenta.

1. *Heraclea duarum partium*] Vetera excuſa; *cum Eraclea Heduarum p.* quod κεραπικαλ(?)ῖτοις diſcutiendum relinquo.

2. *Barca*] Membranæ, *Barcas*: Græcâ formâ. Porphyrius obiter emendandus περὶ ἀποχῆς. II. ubi mendosè Βάλκας, pro Βάρκας. Statim, *Lilibacum*, editum in P. pro *Lilybæum*.

CAPUT XI.

De ſimulatione regreſſus.

EXEMPLUM I.

1 PHORMION dux Athenienſium, cum depopulatus eſſet agros Chalcidenſium, legatis eorum 2 de ea re quærenti-

1. *Phormion*] Veteres *Phormio* ſcribunt: nam à Græcis τὸ ν expellitur in illis, quæ in ων deſinunt, quum Latinam induunt formam: Vide Priſcianum lib. I. Et ita Pariſienſis excuſum habuit.

2. *De ea re querentibus*] Idem, *requirentibus*: quod heîc nimis rotundum eſt.

rentibus benigne reſpondit: & nocte qua dimiſſurus illos erat, finxit literas ſibi superveniſſe civium ſuorum, propter quas redeundum haberet, ac paulum regreſſus dimiſit legatos. his omnia tuta & abiſſe Phormionem renuntiantibus, Chalcidenſes ſpe & oblatæ humanitatis, & abducti exercitus, remiſſa urbis cuſtodia, cum confeſtim Phormion revertiſſet, prohibere inexpectatam vim non potuerunt.

II. Ageſilaus dux Lacedæmoniorum, cum Phocenſes obſideret, & intellexiſſet eos, qui tunc præſidio illis erant, jam gravari belli incommodo, paululum regreſſus tanquam ad alios actus, liberam occaſionem recedendi his dedit: non multo poſt, milite reducto, deſtitutos Phocenſes ſuperavit.

III. Alcibiades, adverſus Byſantios, qui ſe mœnibus continebant, inſidias diſpoſuit, &, ſimulato regreſſu, incautos eos oppreſſit.

IV. Viriatus, cum tridui iter diſcedens confeciſſet, idem illum uno die remenſus, ſecuros Segobrigenſes [1] & ſacrificio tum cum maxime occupatos oppreſſit.

V. Epaminondas, apud Mantinæam, cum Lacedæmonios in ſubſidium hoſti veniſſe [2] animadverteret, ratus poſſe Lacedæmonem occupari, ſi clam illo profectus eſſet, nocte crebros ignes fieri juſſit, ut ſpecie remanendi occultaret profectionem: ſed à transfuga proditus, aſſecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem, [3] quo Spartam petebat, deſtitit: idem tamen concilium convertit ad Mantinienſes; æque enim ignibus factis Lacedæmonios, quaſi maneret, fruſtratus, per quadraginta millia paſſuum Mantinæam rerevertitur, eamque auxilio deſtitutam occupavit.

CA-

1. *Et ſacrificio tum cum maxime*] Venuſtè: vide ſuprà notata.

2. *Animadverteret*] *Animadvertiſſet*, Scriverius.

3. *Quo Spartam petebat*] Hoc probo; reliqui malè, *portam petebat*.

† Ex

CAPUT XII.

† *De excitanda cura ſuorum.*

EXEMPLUM I.

1 ALCIBIADES Athenienſis, civitate ſua à Lacedæmoniis obſeſſa, veritus 2 negligentiam vigilum, denunciavit his qui in ſtationibus erant, ut obſervarent lumen quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum ejus ipſi quoque lumina attollerent: in quo munere qui ceſſaſſet, pœnam paſſurum. Dum ſolicite expectatur ſignum ducis, 3 pervigilatum ab omnibus, & ſuſpectæ noctis periculum evitatum eſt.

II. Iphicrates dux Athenienſium, cum præſidio Corinthum teneret, & ſub adventum hoſtium ipſe 4 vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuſpide

† Et hujus capituli rubrica mendosè in vulgo editis concepta eſt; ubi perperam *exercitanda*, nobis obtruſerunt imperiti correctores.

1. *Alcibiades Athenienſis*] Fruſtra ſunt viri docti, qui heic aliam lectionem comminiſcuntur, hoc nempe modo: *Alcibiades Athenis civitate ſuá*, quam & in Vet. P. excuſam vidi, ſed contra vulgatam Frontini ſcripturam; cui nihil tàm ſolenne eſt, quam cujuſque ducis ſtrategema vel à patria vel imperio exordiri.

2. *Negligentiam vigilum*] *Vigilium*, in Scriverianis exaratum fuit: vide Soſipatrum I. & Priſcian. VII.

3. *Pervigilatum ab omnibus*] *Pervigilatum* cum augmento, ut exprimat vim vigilandi: *nam vigilare, leve eſt; pervigilare grave*; ut canit Martialis. Vetus Gloſſarium: *Pervigilat*, παννυχίζει. *Pervigilatio*, παννυχὸς, & alterum: παννυχὶς, *hoc excubium*, *pervigilium*; quod de eroticis plerumque dicebant antiqui: Nam *pervigilium* ἁπλῶς Veneri debebatur, παννυχισμὸς καὶ ἡ διὰ νυκτὸς ἀγρυπνία. Unde antiquiſſimo Poëtæ Orpheo Venus φιλοπάννυχος cognominata fuit.

4. *Vigilias circumiret*] Vegetio ſunt *circatores* qui vigilias circumeunt, quos *rondier* hodiè dicimus: *Circare* eſt περιοδεύειν, *circuire*; inde *circitor* & *circator*. Φράγειν & Φράττειν Græci dicebant. Inde Latinum priſcum *fraxare*, obire, circumire vigilias. *Fraxatores*, vigiles, ἱδρυμένοι, καὶ περίπολοι.

1. *Qua-*

pidè: quod factum quibuſdam, tanquam ſævum increpantibus, 1 Qualem inveni, inquit, talem reliqui.

III. Epaminondas Thebanus idem feciſſe dicitur.

1. *Qualem inveni, inquit, talem reliqui*] Quidam libri, *dimiſi*, quod repugnat ipſi facto, ſive potius narrationi. Ipſe vigil, quem dormientem invenerat Iphicrates, extemplò mucrone gladii ab eo transfixus eſt, & exinde ab Iphicrate relictus: jacebat enim immobilis, & quaſi dormiens cadaver. Tertullianus de anima: *Propone tibi corpus &c. blandâ quietis acceſſione proſtratum, immobile ſitu: quale ante vitam jacuit, & quale poſt vitam jacebit.* Cui parile eſt illud in Simocattæ epiſtolis: τὸ πέρα καθεύδειν τοῦ πρέποντος, τοῖς τεθνηκόσι μᾶλλον ἤπερ τοῖς ζῶσιν ἁρμόδιον.

CAPUT XIII.

De emittendo & recipiendo nuntio.

EXEMPLUM I.

ROMANI obſeſſi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miſerunt 1 Pontium Cominium, qui ut ſtationes Gallorum falleret, per ſaxa Tarpeja dimiſſus, transnato Tiberi, Vejos pervenit, & perpetratu legatione ſimiliter ad ſuos rediit.

II. Campani diligenter Romanis, à quibus obſeſſi erant, cuſtodias agentibus, quendam pro transfuga ſubornatum miſerunt, qui occultatam balteo epiſtolam, inventa 2 effugiendi occaſione, ad Pœnos pertulit.

III. 3 Venationi quoque & pecoribus quidam inſuerunt literas, membranis mandatas.

IV. 1 Ali-

1. P*ontium Cominum*] *Comitium*, in membranis legitur Scriverii; Scribo *Cominium*. Atque ita Livio vocatur, dum incubans cortici, ſecundo Tiberi ad urbem defertur.

2. *Effugiendi occaſione*] Veteres hoc quidem in loco unâ voce ampliores ſunt, *effugiendi cauſſa occaſione*: vel, *effugiendi cauſſa occaſione*: nullo operæ pretio.

3. *Venationi quoque*] Ita cum Scriverio lege. Vulgo enim perperam eſt, *venatione*. *Venatio* κυνηγέσιον caro venando capta, ſive ferina ex venatu. Gloſſæ: κυνηγέσιον, *venatio*: at κυνηγεσία *venatus*, ipſe venandi actus. Corn. Celſus:

IV. 1 Aliqui & jumentum in adverſam partem infulſerunt; dum ſtationes tranſeunt.

V. 2 Nonnulli interiora vaginarum inſcripſerunt.

VI. L. Lucullus 3 Cyzicenos obſeſſos à Mithridate, ut certiores adventus ſui faceret, cum præſidiis hoſtium teneretur introitus urbis, qui unus & anguſtus ponte modico inſulam continenti jungit, militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritum, juſſit inſidentem duobus inflatis utribus, literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter ſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem millium paſſuum trajectum. Quod ita perite gregalis fecit ut cruribus 4 velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigeret, &

procul

Ius: *Venatio, durique piſces, & ex domeſticis animalibus aſſa caro maxime juvant.* Frontinus ſupra cap. III. lib. III. *Qui cum onuſti à venatione, quam ferebant, recepti eſſent à cuſtodibus.* Inde Gallorum *venaiſon*, τὸ ἀγρευμάτιον. Ariſtot. VIII. cap. 5. de Hiſtor. Animal. ἀνθρωποφαγῆσι δὲ οἱ μονοπείρεις τῶν λύκων μᾶλλον ἢ τὰ κυνηγέσια.

1. *Aliqui & jumentum in adverſam partem infulſerunt*] Quis non miretur hoc monſtrum lectionis? Ora Pariſienſis editionis, quâ Stevvechius olim uſus fuit, habebat, *averſam partem influxerunt*: unde idem geminam lectionem conjecit; *aliqui & jumento in averſam partem inflixerunt*. Vel hoc modo: *aliqui & jumento averſam partem inflixerunt*: quorum alterutrum ὡς ὁδοῦ πάρεργον amplexus eſt Modius. Jumento in partem averſam literas quandoque inflixiſſe, id eſt, per poſticum commiſiſſe, ait noſter Frontinus, donec tranſiſſent ſtationes hoſtium: idem innuit, quod proximè præmiſſum eſt, *pecoribus quidam inſuerunt literas.* Nobis ſaltem tam felices eſſe non contigit, ut veriorem ſcripturam ex iſtis veſtigiis erueremus, quamvis de veriſſimâ etiamnum dubitamus.

2. *Nonnulli interiora vaginarum inſcripſerunt*] Ammianus: *In vagina internis figuris notarum membranam reperimus ſcriptam.* Videſis quæ notat Porta Neapolitan. de furtivis literarum notis lib. II. c. 21.

3. *Cyzicenos*] In P. *Cyrycenos. Cyxicenos*, in libris calamo exaratis. Error ex antiquâ ſcriptura, ubi tertium elementum Z pro Ξ, uſurparum memini. In nummo Gordiani circumfertur hæc literarum formula: ΝΕΟΚΟΡΩΝ ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ.

4. *Velut gubernaculis dimiſſis*] Scribe cum Stevvechio, Scriverio, Salmaſio, *demiſſis: Cruribus velut gubernaculis demiſſis*, in quibuſdam malè legebatur, *cruribus velut gubernantis dimiſſis.* Florus to-

tu:a

procul viſentes, qui in ſtatione erant, 1 marinæ ſpecie beluæ deciperet.

VII. Hircius Cos. ad Decimum Brutum, qui Murinæ ab Antonio obſidebatur, literas ſubinde miſit plumbo ſcriptas, quibus ad brachium religatis, milites 2 Scultennam amnem tranſnabant.

VIII. 3 Idem columbis (quas incluſas ante tenebris & fame affecerat) epiſtolas ad collum ſeta religabat, eaſque à propinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibique avidæ, altiſſima ædificiorum petentes excipie-

tum hoc factum non militi Luculli, ſed ipſi Lucullo attribuit; qui per medias hoſtium naves utre ſuſpenſus, & pedibus iter adguberuans, videntibus procul quaſi marina priſtrix evaſerat. *Gubernacula* autem ſunt crurium guberna, quibus iter adgubernavit nandi ſciolus, & velut εἶδος πλοίου curſum direxit.

1. *Marina ſpecie belua*] In aliis ineptum eſt, *marinâ ſpecie belua*.

2. *Scultennam*] *Scutellam, Scultellam, Scultenam*; tot modis corruptum eſt hujus amnis nomen in libris antiquioribus. De toto hoc capite videndus erit Æneas in commentario Poliorcetico cap. XXXI.

3. *Idem columbis*] Res antiquæ originis, quæ nec hodiè penitus obſolevit. In Oriente etiamnum inſtituuntur columbæ ad juſſa paratæ, præſertim ad literas in longinqua terrarum deferendas. Videtur illud nobis Europæis ultra captum credulitatis noſtræ; ſed tamen veriſſimum eſt, & cum veteribus uſitatum; cujus exemplum Mutinenſe præter Frontinum apud Plinium habes in columbâ ejuſdem Decimi Bruti. Pherecrates apud Athenæum lib. IX. cap. II.

Ἀπόπεμψον ἀγγέλλουσαν τῷ ἀδελφειστέρον.

Nuperrimum eſt, & ſuperiori ſæculo in obſidione Leidenſi adhibitum, quod de Douza ludit ὁ θαυμάσιος Dan. Heinſius, in Græco carmine, cujus initium:

Τὴν Βελγικῶν ὅτε πᾶσιν Ἄρης ἐφόβιζεν ἴθηρος.

In Veteri Jure Judaico, inter eos; qui μὴ προσδεκτέοι εἰς μαρτυρίαν, ſive *inteſtabiles* ſunt; ponuntur etiam aleatores, & ii, qui columbas volare faciunt, מַפְרִיחֵי יוֹנִין Hoc ita fiebat, fitque hodie: Quidam inſtituit columbam emiſſam ad ſe redire: ei roſtrum moſcho linunt; eam multæ aliæ columbæ ſequuntur. Eſt enim ea avis moſchi appetentiſſima. Eſtque ars inter illas ſe blandiri & corrumpere alias, furtoque comitatiores reverti, ut ait Plinius. Qui igitur hoc artificio alienas columbas furantur, meritò à dicendo teſtimonio repelluntur. Ejuſmodi erat & Muham-

piebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utique poſtquam diſpoſito quibuſdam locis cibo columbas illuc devolare inſtituerat.

hammedis impuri Pſeudoprophetæ columba. Samaritani in ſuo Chronico Joſuæ duci columbam adminiſtram adtribuunt, ſed divinitus, ut ipſi ajunt, non autem humanis magiſteriis edoctam. Sed quod heic officium columbæ præſtiterunt; idem ipſum de hirundinibus tradit Plinius; de cornicibus Regis Ægyptii Matthæ Ælianus; de paſſeribus alii: cujuſmodi nos vidimus obſequentiores & paratiores ad juſſa herilia, quàm ullus canis venaticus inſtitui poſſit.

CAPUT XIV.

De introducendis auxiliis, & commeatibus ſuggerendis.

EXEMPLUM I.

BELLO civili, cum 1 Ategua urbs in Hiſpania Pompejanarum partium obſideretur, Maurus interrex, tanquam Cæſarianus Tribuni cornicularius 2 vigiles quoſdam excitavit, è quibus aliquos evitans, conſtantia fallaciæ ſuæ per medias Cæſaris copias præſidium Pompeji 3 traduxit.

II. Hannibale obſidente 4 Caſilinum, Romani farinam doliis ſecunda aqua Vulturni fluminis demittebant, ut ab obſeſſis exciperetur: quibus cum objecta per medium amnem cathe-

1. ATegua] *Aregua*, corruptè quidam à Modio inſpecti. *Ategua* Plinio, Cæſari, Hirtio & Frontino. Dioni eſt Ἀτέγυα.

2. *Vigiles quoſdam excitavit*] Stevvechius legendum jubet, *excivit*. Deinde notandum eſt, *cornicularium* Tribuni militaris miniſtrum fuiſſe: Vide Aſconium Pedianum Verrinâ III. Inde *corniculum* vel *corniculo merere* dicebantur; qui donabantur corniculis. Eſt autem cornicularius, qui corniculo tribuni militum præeſt; nomine de legionariâ militiâ deſumpto.

3. *Traduxit*] P. *transduxit*, ut alibi, *transnavit*: ἀρχαϊκῶς.

4. *Caſilinum*] Ille P. *Catilinum*, nullâ fide veterum Scriptorum. Καζίλινον Græcis communiter, at Βασιλῖνον corruptè apud Zonaram: *Caſilinum* ductus fuit errore Hannibal, ibique concluſus; cum *Caſinum* cogitaret; ſedendo tum temporis

cathena Hannibal obſtitiſſet, nuces ſparſere; quæ cum aqua ferente ad oppidum defluerent, eo commeatu ſociorum neceſſitatem ſuſtentaverunt.

III. Hircius Cos. Mutinenſibus obſeſſis ab Antonio, ſalem, quo maxime indigebant, 1 cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromiſit.

IV. Idem pecora ſecunda aqua dimiſit, quæ excepta ſuſtentaverunt neceſſariorum inopiam.

poris ad Turrim Fracoliſam Fabio Maximo. Deinde *Vulturni*, lege, ex Livio & cæteris; Vulgò perperam, *Vulturii*.

1. *Cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromiſit*] Cupæ, Græcis σκάφη, vaſa ſunt vinaria majora, quæ vulgò vegetes appellantur. In antiquo: *cybeis*. At κυβεῖαι ſunt πλοῖα στρογγύλα, naves oneratoriæ inſtar triremium. Heſychius: κύπαι, εἶδος τι νεώς. Gloſſæ: *Cupa*, βοῦτις μεγάλη, ἣν τινες γαυλὸν καλοῦσι. Deinde, *Saniturnum*: nam quod ex membranis exhuit Scriverius, *per amnem Samminicorum*; corruptum eſt.

CAPUT XV.

Quemadmodum efficiatur, ut quæ deerunt abundare videantur.

EXEMPLUM I.

ROMANI, cum à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema jam fame 1 panem in hoſtem jactaverunt: conſecutique, ut abundare commeatibus viderentur, obſidionem, donec Camillus ſubveniret, toleraverunt.

II. Athenienſes, adverſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

III. Hi qui ab Hannibale Caſilini obſidebantur, ad extremam famem perveniſſe crediti, cum etiam herbas alimentis eorum Hannibal ſæpe arato loco, qui erat inter caſtra ipſius & mœnia, præriperet, ſemina in præparatum locum jece-

1. P*anem in hoſtem jactaverunt*] *in hoſtes*, P. Inde Jupiter Piſtor apud Romanos. Lege Ovidium in Faſtis.

1. *Quia*

jecerunt: conſecuti, ut habere viderentur, quo victum ſuſtentarent uſque ad ſatorum proventum.

IV. Reliqui ex Variana clade, cùm obſiderentur, 1 quia defici frumento videbantur, horrea totâ nocte circumduxerunt captivos: deinde præciſis manibus dimiſerunt: hi circumſidentibus ſuis perſuaſerunt, ne ſpem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia ſupereſſet.

V. Thraces in arduo monte obſeſſi, in quem hoſtibus acceſſus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caſeo paverunt pecora, & in hoſtium præſidia dimiſerunt: quibus exceptis occiſiſque, 2 cum frumenti veſtigia in viſceribus eorum apparuiſſent, opinatus hoſtis magnam vim tritici ſupereſſe eis, qui inde etiam pecora paſcerent, receſsit ab obſidione.

VI. 3 Thraſybulus dux Mileſiorum, cùm longa obſidione milites ſui angerentur ab Aliatte, qui ſperabat eos ad deditionem fame poſſe compelli, ſub adventum legatorum Aliattis frumentum omne in forum compellere juſsit: 4 & conviviis ſub id tempus inſtructis per totam urbem epulas præſtitit: atque ita perſuaſit hoſti ſupereſſe ipſis copias, quibus diuturnam ſuſtinerent obſidionem.

CA-

1. *Quia defici frumento videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt, &c.*] Lege & interpunge cum Stevvechio: *horrea tota nocte circumduxerunt captivos: deinde præciſis manibus dimiſerunt:* nam malè hæc omnia concepta erant in libris vilioris notæ.

2. *Cum frumenti veſtigia*] *Veſtigia* ἀντὶ τῶν σημείων. Ut ex veſtigiis feras hominesque, ita ex ſignis res ac veritatem deprehendimus. Hinc fit, ut *ſigna* pro *veſtigiis*, & è converſo *veſtigia* pro *ſignis* ponantur. Quintilianus V. *Signum vocant* σημεῖον, *quanquam id quidam indicium, quidam veſtigium nominaverunt.* Heſychius: Ἰχνηλατῆσαι. ἐκ τῶν ἰχνῶν ζητῆσαί τινα. Unde proverbio dicebant: *nec vola nec veſtigium*, cum ne reliquum quidem ſupereſſet ullum ſignum, ulla nota. Varro ἐπιτάφιος ἢ περὶ τάφων & ταφῆς μενίππεια.

3. *Thraſybulus*] *Thraſibius*, P.

4. *Et conviviis ſub id tempus inſtructis*] Aliàs, *inſtitutis*, teſte Scriverio.

CAPUT XVI.

Quâ ratione proditoribus & transfugis occurratur.

EXEMPLUM I.

L. MARCELLUS cognito conſilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares ſtudebat, & Hannibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenſes ſaucius, & ex captivitate remiſſus ad ſuos erat, quia interficere eum (ne ſupplicio ejus reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accerſitum ad ſe allocutus eſt, dicens, fortiſſimum eum militem eſſe, quod antea ignoraſſet: hortatuſque eſt, ut ſecum moraretur: & ſuper verborum honorem, equo quoque donavit. Qua benignitate non illius tantum fidem, ſed etiam popularium, qui ex illo pendebant, ſibi obligavit.

II. Hamilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos tranſirent, & jam ex conſuetudine, ut ſocii exciperentur, ſibi fideliſsmos ſubornavit, ad ſimulandam tranſitionem, qui Romanos excipiendorum cauſſa eorum 1 progreſſos ceciderunt. Quæ ſolertia Hamilcari non tantum ad præſentem profuit ſucceſſum, ſed in poſterum præſtitit, ut Romanis veri quoque transfugæ forent ſuſpecti.

III. Hanno Carthaginenſium Imperator in Sicilia, cum comperiſſet Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia conſpiraſſe ad transfugiendum ad Romanos, quod aliquot menſium mercedes non receperant, animadvertere autem in eos non auderet, metu ſeditionis, promiſit prolationis injuriam liberalitate penſaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum 2 datis pollicitis, fideliſſi-

1. PRogreſſos ceciderunt] Alii codices, *occiderunt.*

2. *Datis pollicitis*] Stevvechius, *ductis pollicitis*. Deindè, *curatorem*, ἀντὶ

deliſſimum diſpenſatorem 1 ad Otacilium Cos. miſit; qui tanquam rationibus interverſis transfugiſſet, nuntiavit, nocte proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum forent miſſa, poſſe excipi. Otacilius nec ſtatim credidit transfugæ, nec tamen rem ſpernendam ratus, diſpoſuit in inſidiis lectiſsimam manum ſuorum: ab eâ Galli excepti, dupliciter Hannonis conſilio ſatisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipſi omnes interfecti ſunt.

IV. Hannibal 2 ſimili conſilio ſe à transfugis ultus eſt. Nam cum aliquos ex militibus ſuis ſciret transfugiſſe proxima nocte, nec ignoraret exploratores hoſtium in caſtris ſuis eſſe, palam pronunciavit, non debere transfugas vocari ſolertiſsimos milites, qui ipſius juſſu 3 exierint ad excipienda hoſtium conſilia: auditis quæ pronunciavit, retulerunt exploratores ad ſuos. Tum comprehenſi à Romanis transfugæ, & amputatis manibus remiſſi ſunt.

V. Diodorus, cum præſidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum ſuſpecta haberet, quæ videbantur urbem direptura, mentitus eſt paucas hoſtium naves proximo litori applicuiſſe, eaſque diripi poſſe. 4 Qua ſpe ſimulatos Thracas emiſit, ac deinde clauſis portis non recepit.

CA-

ἀντὶ τοῦ *diſpenſatorem* in vet. membranis. Quod proculdubio expungendum.

1. *Ad Otacilium COS.*] MS. *Octacoilium.* Perperam legitur Ὀκταχθίλιος pro Ὀκτακίλιος, apud Polybium.

2. *Simili conſilio ſe à transfugis*] Quidam, *ſimiliter à ſe transfugis, &c.* Sequitur: *transfugiſſe proximâ nocte:* quæ ex ſuperioribus illis irrepſere: nam in Vett. *tranſiſſe*, conſtanter exaratum fuit.

3. *Exierint*] P. *exierunt.* In fine exempli *compreſſi*, non *comprehenſi*, eodem libro excuſum.

4. *Quâ ſpe ſimulatos*] Stevvechius, *ſtimulatos:* quod & in vulgaribus quibuſdam fuit editum. Forte, *Quâ ſpe ſimulatâ*, legendum divinavit Scriverius. Utrumque ingenioſè.

Caput XVII.

De eruptionibus.

Exemplum I.

ROmani, qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Haſdrubale; raros ex induſtriâ in muris poſuerunt defenſores: quorum paucitate contemtâ, cum incautus muris ſuccederet Haſdrubal, eruptione factâ, ceciderunt eum.

II. Æmilius Paulus, univerſis Liguribus improviſo adortis caſtra ejus, ſimulato timore militem diu continuit; deinde fatigato jam hoſte, à quatuor portis eruptione factâ, ſtravit cepitque Ligures.

III. 1 Velius Præfectus Romanorum, arcem Tarentinorum tenens, miſit ad Haſdrubalem legatos, uti abire ſibi incolumi liceret: eâ ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem, eruptione factâ cecîdit.

IV. Cn. Pompejus circumſeſſos ad Dyrrhachium non tantum obſidione liberavit ſuos, verum etiam poſt eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæſarem àd caſtellum, quod duplici munitione inſtructum erat, avidè irrumpentem, exterior ipſe circumfuſus corona obligavit, ut ille inter eos, quos obſidebat, & eos qui extra circumvenerant, medius, non leve periculum & detrimentum ſenſerit.

V. Flavius Fimbria, in Aſia, 2 apud Hildinacum, adverſum

1. V*Elius*] Ita legunt: vulgò perperam, *Velius*. Puto tamen *Livius* legendum; nam hæc quidem geſta ſunt, ut apparet, ſecundo bello Punicò. Vide de illo Livio Livium Patavinum.

2. *Apud Hildinacum*] MSS. Scriverii, *Thidiacum*: unde fortaſſis *Rhindacum* ille legendum conjecit. Hildinacum videtur loci nomen in Aſia propria, modò ſit ſincera lectio: hujus enim vocis apud nullum alium memoria. Ex Plutarchi Lucullo & Appiani Mithridaticis *Brachiis à latere Pitane* legendum videtur. Ita conjicit Ortelius.

1. *Bra-*

ſum filium Mithridatis, 1 brachiis à latere ductis, deinde foſſa in fronte percuſſa, quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum; tùnc eruptione facta ſex millia eorum cecîdit.

VI. C. Cæſar in Gallia deletis 2 ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorum copiis, cum à Q. Cicerone, qui & ipſe oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus adventaret, converſis hoſtibus metum ſimulavit, militeſque in caſtris, 3 quæ ampliora ſolito induſtriâ fecerat, tenuit: Galli præſumta jam victoria, velut ad prædam caſtrorum tendentes, foſſas implere, & vallum detrahere cœperunt: 4 quâ re prœlio aptatos, Cæſar emiſſo repente undique milite trucidavit.

VII. Titurius Sabinus, adverſus Gallorum amplum exercitum continendo militem 5 juxta munimenta præſtitit eis ſuſpicionem metuentis: cujus augendæ cauſa perfugam miſit, qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe, * ac fugam cogitare. Barbari oblata victoriæ ſpe

1 con-

1. *Brachiis à latere ductis*] Munitiones quæ caſtra jungebant ad implendum orbem circumvallationis, Latinis *brachia* dicebantur. Græci ſcriptores hujuſmodi munitiones omnes, quæ in longum porriguntur, *σκέλη crura* non brachia, aut *σκέλη μακρὰ* vocant: & quum diſtinctius loquuntur, *διαταφρεύσεις*, & *διασταυρώσεις*, ac *διατειχίσεις*. Poſteriores Græci vocem Romanam uſu fecerunt ſuam, & *βραχιάλια* appellarunt.

2. *Ab Ambiorige*] *Ambuo rege*, in quibuſdam libris queis imperiti ſcribæ præfuerunt. Qui Cæſaris librum quintum bellorum Gallicorum legerit, tam portentoſa ludibria non admiſerit.

3. *Quæ ampliora ſolito induſtriâ*] Stevvechius de conjecturâ, *quæ arctiora ſolito induſtriâ*. Optimè ſecundum caſtrametationem. Cæſar: *Conſedit, & quàm æquiſſimo loco poteſt, caſtra communit; atque hæc etſi erant exigua per ſe vix hominum millium ſeptem, præſertim nullis cum impedimentis; tamen anguſtiis viarum quam maximè poteſt, contrahit, eo conſilio, ut in ſummam contemptionem hoſtibus veniat*.

4. *Quâ re prœlio aptatos*] Hoc probo: nec capto aliorum, *captato*.

5. *Iuxta munimenta*] Scribe, *intra munimenta*, ex ipſo quidem Cæſare, & conjecturâ Stevvechii.

[1] concitati, lignis ſarmentiſque ſe oneraverunt, quibus foſſas complerent: ingentique curſu caſtra noſtra in colle poſita petiverunt, unde in eos Titurius univerſas immiſit copias, multiſque Gallorum cæſis plurimos in deditionem accepit.

VIII. Aſculani [2] oppugnaturo oppidum Pompejo, cum paucos ſenes ægros in muris oſtendiſſent, ob id ſecuros Romanos eruptione facta fugaverunt.

IX. Numantini obſeſſi, ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem; adeoque ſe continuerunt, ut Popilio Lænati fiducia fieret, ſcalis oppidum aggrediendi. [3] Quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos revocante, eruptione facta averſos, & deſcendentes adorti ſunt.

CA-

Quomodo noſter P. expreſſum habuit.

* *Ac fugam cogitare*] Puto legendum: *ac de fugâ cogitare.*

1. *Concitati*] Quidam, *excitati*: ut ſæpius aliàs. De materiis; quibus foſſæ complebantur, vide quæ diximus ad librum primum, cap. 5.

2. *Oppugnaturo oppidum Pompejo*] In exaratis, *oppugnaturi oppidum Pompeji.* in Par. *oppugnaturo oppidum Pompeji.* Utrumque ineptè & contra hiſtoriam.

3. *Quo deinde ſuſpicante*] *Demum*, hoc modo *ἀντὶ τοῦ deinde*, non ſemel in Frontini libris MSS. occurrit.

* *Hi*

CAPUT XVIII.

De conſtantia obſeſſorum.

EXEMPLUM I.

ROMANI aſſidente mœnibus Hannibale oſtentandæ fiduciæ gratia, ſupplementum exercitibus, quos in Hiſpania habebant, diverſa porta miſerunt.

II. Iidem agrum, in quo caſtra Hannibal habebat, defuncto forte domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat.

III. * Hi dum ab Hannibale obſiderentur, & ipſi obſiderent Capuam, decreverunt, ne niſi capta ea, revocaretur inde exercitus.

SEXTI

* HI *dum ab Hannibale, &c.*] Ex veſtigiis manuſcriptorum ita ſequentem periodum concepit, legitque optimus Scriverius: *Iidem dum ab Hannibale obſiderentur, & ipſi obſidere Capuam decreverunt, & niſi capta ea, revocaverunt inde exercitus.*

SEXTI JULII FRONTINI VIRI CONSULARIS, IN STRATEGEMATΩN LIBRUM QUARTUM,

PRÆFATIUNCULA.

MULTA lectione conquiſitis Strategematibus, & non exiguo ſcrupulo digeſtis, ut promiſſum trium librorum implerem, ſi modo implevi; 1 in hoc exhibebo ea, quæ parum apte deſcriptioni priorum ad ſpeciem alligata ſubjici videbantur, & erant exempla potius 2 ſtrategicῶn quàm ſtrategematicῶn. Quæ idcirco ſeparavi, quia quamvis clara, diverſæ tamen erant ſubſtantiæ: ne ſi quid fortè in aliqua ex his incidiſſent, 3 ſimilitudine indoctè prætermiſſa opinarentur: & ſane velut reſidua expedienda ſunt, in quo ſicut antea, & ipſe ordinem per ſpecies ſervare conabor.

INDEX CAPITUM.

CAP. I. *DE diſciplina.*
CAP. II. *De effectu diſciplinæ.*
CAP. III. *De continentia.*
CAP. IV. *De juſtitia.*
CAP. V. *De conſtantia.*
CAP. VI. *De affectu & moderatione.*
CAP. VII. *De variis conſiliis.*

LI-

1. *IN hoc exhibebo ea*] Præambulum *in* non comparet in antiquioribus editis.

2. *Strategicῶn quàm ſtrategematicῶn*] Ita lege fide veterum librorum. In nonnullis perperam excuſum; *hæc erant exempla potius ſtrategicῶn quàm ſtrategemata.* Notavimus ad præloquium libri primi.

3. *Similitudine indoctè prætermiſſa*] Habuit vetus iſte P. *indocti*, qui ſequentia periodi planè confundit incuriâ correctoris, legitque: *& ſana velut reſidua expediendi fuit, in quâ ſicut antea & ipſe ordinem per ſpecies ſervare conabor.* Ineptè.

1. *Corru-*

Sext. Jul. Front. Strateg.

LIBER QUARTUS,

CAPUT I.

De Diſciplina.

Exemplum I.

P. Scipio ad Numantiam, 1 corruptum ſuperiorum ducum ſocordia exercitum correxit, dimiſſo ingenti lixarum numero, 2 redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus; quibus cum frequens injungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperavit, ita ut frigora & imbres pati, vada fluminum pedibus trajicere aſſueſceret miles: exprobrante ſubinde Imperatore timiditatem & ignaviam, 3 frangente delicatioris uſus ac parum neceſſaria expe-

1. *Corruptum ſuperiorum ducum ſocordia exercitum*] Nullius intererit, utrum hoc modo legas, an *ſecordia*, quod in exaratis primum ſuis reperit optimus librorum inſpector Scriverius. Sunt enim ταυτοδύναμα & idem denotantia. Deinde obſervare occurrit τὸ *corrigere*, quod eadem locutione in re ſimili utitur Eutropius lib.IV.cap.7. *militem vitioſum & ignavum, exercendo magis quam puniendo ſine ulla acerbitate correxit.* Nam & *corrigere* eſt *exercere:* quod apud Oroſ.lib.V.c.7. occurrit: *Militem ſuum in caſtris, velut in ſcholis exercuit.* Jul. Firmicus lib.IV. c.14. *Tunc enim infortunia, graveſque caſus proſperis rurſum actibus corriguntur*; κατορθοῦνται). Super exemplo etiam hoc & ſequente videndus eſt Barthius, qui criticam crenam diſtringit, lib.XIV. cap.9.

2. *Redactis ad munus*] Nihil verius, quin ita legas. In aliis perperam; *redactis ad minus, &c.*

3. *Frangente delicatioris uſus ac parum*

expeditioni vaſa. 1 Quod maxime nobiliter accidit C. Mevio Tribuno, cui dixiſſe traditur Scipio, Mihi pauliſper, tibi & Reipublicæ 2 ſemper nequam eris.

II. Q. Metellus, bello Jugurthino, ſimiliter lapſam militum diſciplinam pari ſeveritate reſtituit, cum inſuper prohibuiſſet aliâ carne quàm 3 à ſe aſsâ elixâve milites uti.

III. Pyrrhus delectori ſuo fertur dixiſſe, 4 Tu grandes elige, ego eos fortes reddam.

IV. 5 L. Flacco & C. Varrone Coss. milites primo jurejuran-

parum neceſſaria expeditioni vaſa.] Ita & lautioris fortunæ viatores edulia jumentis & vaſibus illi uſui deſtinatis imponebant. Baſilius Conc. de Jejunio, τοὺς ὁδοιπόρους ἡ τρυφὴ ἀχθοφορεῖν ἀναγκάζει τοὺς ἀπολαύσεις περιχημίζοντας.

1. *Quod maximè nobiliter*] Quidam meliores, ***notabiliter***, ***γνωρίμως***; ut Scriveriani MSS. Barthius tamen ex ingenio: *Quod maximè intolerabiliter accidit C. Mevio. Tribuno, cui dixiſſe traditur Scipio*; *Mevi, pauliſper tibi*, ***at Reipublicæ ſemper nequam eris***.

2. *Semper nequam eris*] Pro vero adfirmo, de quo adeò dubitatum eſt, ut ex lectione nihili, *ſemper neceſſarius nequaquam eris*; reponendum ſit, & augendum; *ſemper neceſſarius nequam eris*. Poſtquam enim Mevio dixiſſet Scipio: mihi pauliſper, ſive ad tempus eſſis nequam, & exinde te exuam; continuò ſubjungit; Tibi & Reipublicæ ſemper neceſſarius nequam habeberis: ut ex oppoſito melius innoteſcat ſententia. Prima ſcriptura hæc fuit, quæ in membranis adhuc ſupereſt; at poſtmodum vel corrupta vel diminuta.

3. *A ſe aſſâ, elixâve*] Duæ priores voculæ Scriverii ſunt, quæ nuſpiam comparent in libris, aut exaratis. Deinde, *eliſa* pro *elixa*, non puto antiquum; ut *viſus* & *mixus*, de quo ſupra. Sed *eliſa* P. edidit; quod manifeſtò mendoſum eſt.

4. *Tu grandes elige, &c.*] Nam utilius eſt, fortes milites eſſe, quàm grandes: quippe non tam ſtaturæ rationem habere convenit, quàm virium. Veget. I. cap. 5. & 6. Livius lib. XXXV. Pyrrhum ait *caſtrametari primum docuiſſe*, ***ad hoc neminem elegantius loca cepiſſe***, *præſidia diſpoſuiſſe*. Vide Plutarchum, & infra exempl. XIII.

5. *L. Flacco & C. Varrone COSS.*] Scrupulum mihi movet hæc nominum conſularium deſignatio, quem ne librorum quidem auctoritas eximet. Sanè Livius, libro vigeſimo ſecundo, quo acta illius anni recenſet, quo jurejurando milites fieri cœpere, *L. Æmilium Paulum & Terentium Varronem COSS.* laudat in hæc verba: Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, jurejurando à Tribunis militum adacti, juſſu conſulum conventuros, neque injuſſu abituros. Nam ad

rejurando facti ſunt, ante enim 1 ſacramento tantummodo à tribunis rogabantur: 2 ceterum ipſi inter ſe conjurabant ſe fugæ

ad eam diem nil præter ſacramentum fuerat, & ubi ad decimatum aut centuriatum conveniſſent, ſuâ voluntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites conjurabant; ſeſe fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut civis ſervandi cauſſa. Sed videant eruditiores.

1. *Sacramento tantummodo à Tribunis rogabantur*] Magnum myſterium eſt rei Romanæ ſacramentum militare: *στρατιωτικὸς ὅρκος, ὅς ἐστι τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς σεμνὸν μυστήριον.* De quo nos aliàs ex profeſſo: nunc inviti minuta perſequemur, & maximè cum feſtinamus. Obiter obſerva *τὸ rogari*, quod verbum militiæ ſive ſacramento communicatiſſimum: Apulejus: *Da nomen huic ſanctæ militiæ, cujus jam olim etiam ſacramento rogabaris:* & alia.

2. *Ceterum ipſi inter ſe conjurabant, ſe fugæ atque formidinis cauſſa non abituros: neque ex ordine receſſuros, niſi teli petendi feriendive hoſtis aut civis ſervandi cauſſa*] Ita Frontini locum rectè conceperat ac ediderat doctiſſimus Sareſberienſis libro ſexto cap. VII. Policrat. cum audaculus à Dempſtero reprehenderetur, ut qui non tantum *μνημονικὸν ἁμάρτημα* committeret, ſed Liviana pro verbis Frontinianis obtruderet. Norunt eruditiores (non autem qui per indicem auctores legunt) nihil tam ſolenne eſſe apud noſtrum Scriptorem, quam Livium verbotenus in ſtrategemate deſcripſiſſe, quem plerûnque ut auctorem adjungit, unde & ſua hauſit. Et nemo difficile dixerit, hoc quidem ex Tito Julium ad ſequelam deſumpſiſſe, niſi vehementer hæreat. Quare ex optimo antiquitatis magiſtro formulam ponam, ut cognoſcant lectores, quanta fide à noſtro ſit exarata. Libro vigeſimo ſecundo, de centuriatis peditibus: *& conjurabant, ſeſe fuga atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi, aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut civis ſervandi cauſſa.* Primâ exceptione amplior eſt Livius Frontino, nec exſtat in operibus ejus, quæ ad nos pervenerunt. Aliud tamen eſt *telum ſumere*, aliud *petere*, quæ ſi confuderit in exarando noſter, parum æquus fuit & imperitus. Uterque tradit conjurationem à militibus initam fuiſſe ob geminam cauſſam, fugæ & formidinis. Ingens fuga flagitium fuit, quod ob formidinem caperetur. Igitur lex militaris ignominioſè notabat *τὸν ἀποχωρήσαντα καθ' ἣν δήποτ' οὖν αἰτίαν*, ut Suidas ait, qui vel quacunque de cauſſa pedem referret, aut directâ acie ſtatione excederet, & ordinem corrumperet. At iſta Suidæ verba, & dicti hujus *ἀποτομία* molienda videntur ex Polybio, libro ſexto, ubi cum Livio & Frontino cauſſam

fugæ atque formidinis cauſſa non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli petendi feriendive hoſtis aut civis ſervandi cauſſa.

V. Scipio

cauſſam formidinis adjungit: ἂν τινες εἰς ἐφεδρείαν ταχθέντες ΦΟΒΟΥ ΧΑΡΙΝ λίπωσι τὸν δοθέντα τόπον. Exemplum parilis exceptionis habes in XXIII. Legum militarium Impp. Juſtiniani & Leonis: Ἐὰν ἐν καιρῷ δημοσίας παρατάξεως ἢ πολέμου γένηται τροπὴ ΑΝΕΥ ΤΙΝΟΣ εὐλόγου καὶ φανερᾶς αἰτίας. Scriptor quidam anonymus: εἴ τις λιπὼν στρατείῃ τὴν τάξιν, ΠΛΗΓΩΝ ΑΝΕΥΘΕΝ Η ΑΛΛΗΣ ΤΙΝΟΣ ΕΥΛΟΓΟΥ ΑΙΤΙΑΣ εἰς κεφαλὴν τιμωρείσθω. Sic cum flagitium tam ingens eſſet militiæ, directâ acie ſtatione exceſſiſſe; quatuor tamen cauſſæ erant, propter quas impunè licuit ordine excedere: hæ nempe, teli ſumendi, teli petendi, hoſtis feriendi, civis ſervandi cauſſa. Si primam demas, jam æquè caſtigandus veniet iſte Dempſterus, qui reliquas minus agnoſcit à Frontino conſcriptas: Aliud mihi videtur, & ſecus inducor ac credam, non exſtare poſtrema in operibus ſtrategici, quæ ad nos pervenerunt. Cauſam hoſtis feriendi juratam Plutarchus attingit in Marcello, cum Feretrii Jovis origines diſcutit: ἄλλοι δὲ περὶ τὴν τοῦ πολέμου πληγὴν γεγονέναι τοὔνομα λέγουσι. καὶ γὰρ νῦν ἐν ταῖς μάχαις, παρεγγυῶσιν ἀλλήλοις. Hannibal apud Ennium laudante Cicerone pro Balbo:

Hoſtem qui feriet, mihi erit Carthaginienſis

Quisque ferit. ———— Sic melius editur, quàm *Quisquis erit*. Cæterum ita conjurabant voluntariè milites, cujus conjurationis formula deinde ad legitimam jurisjurandi actionem translata eſt. Vegetius libro ſecundo cap. quinto. *Iurant milites ſe omnia ſtrenuè facturos, quæ præceperit Imperator, nunquam deſerturos militiam, nec mortem recuſaturos pro Romanâ republicâ.* Primum Vegetii membrum ſimile videtur formulæ jurisjurandi Polybianæ: Η ΜΗΝ ΠΕΙΘΑΡΧΗΣΕΙΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΣΕΙΝ ΤΟ ΠΡΟΣΤΑΤΤΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΔΥΝΑΜΙΝ. Præter hoc ſacramentum invenio aliud, quod non abſurdè voces fidelitatis & imperii concludit; ſed non recordor, an tempora Imperatorum præceſſerit, necne. Poterat tum jurari in S. P. Q. R. nomen, ut poſteà in Principis. Arrianus ſic nobis illud præformat. Η ΜΗΝ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΗΝ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΝ. M. Antonius in funebri Oratione apud Appianum recitavit verbatim atque ex charta ſacramentum, quod D. Julio juraverant: Η ΜΗΝ ΦΥΛΑΞΕΙΝ ΚΑΙΣΑΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΩΜΑ, ΠΑΝΤΙ ΣΘΕΝΕΙ ΠΑΝΤΑΣ, Η ΕΙ ΤΙΣ ΕΠΙΒΟΥΛΕΥΣΕΙΕΝ ΕΞΩΛΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥΣ ΜΗ ΑΜΥΝΑΝΤΑΣ ΑΥΤΩ.

Sueto-

V. Scipio Africanus, cum ornatum ſcutum elegantius cujuſdam vidiſſet, dixit non ſe mirari, quod tanta cura ornaſſet, in quo plus præſidii quàm in gladio haberet.

VI. Philippus, cum primum exercitum conſtitueret, vehiculorum uſum omnibus interdixit, equitibus non amplius quàm ſingulos calones habere permiſit: peditibus autem denis ſingulos, 1 qui molas & funes ferrent in æſtiva exeuntibus, triginta dierum farinam 2 collo portare imperavit.

VII. C. Marius 3 recidendorum impedimentorum gratia,

Suetonius Cajo cap. XV. ſubjungit hanc clauſulam, NEQUE ME LIBEROSQUE MEOS CARIORES HABEBO QUAM CAIUM ET SORORES EIUS. Sed jam nimii ſumus: nunc ad ordinem redeo.

1. *Qui molas & funes ferrent in æſtiva, &c.*] Fallitur alibi vir doctus, immo graviſſimè hallucinatur; qui *calones* iſtos opinatur fuiſſe τοὺς μισθαρνίου φέροντας. Ita Græci vocabant, qui ex diurnis quæſtibus ſibi victum parabant, quales bajuli & gerones Romanorum. Notum porrò eſt, digniores ut Tribunos & Centuriones ſervos ſuos aut calones habuiſſe in caſtris, non item gregarios milites. Philippus peditibus denis ſingulos permiſit, qui vicem præſtarent jumentorum, nempe gregariis militibus ad uſum communem, ut molas & funes & tentoria, & ſiquid tale ferrent. Olim enim moris erat tam in militaribus quàm aliis expeditionibus inſtrumenta viæ ſecum deferre: cujus rei paſſim exempla ſunt in veterum monumentis. Has ſarcinas, quæ γρωματιδίας Græcis vocantur, Senecæ *ſagma*, unus aliquis validus ſervus ἀναφόρῳ ſine ærumnulis religatas gerebat: plurium enim operâ in eam rem uti mollis & delicati nimis habebatur. Æſchines exinde Demoſtheni vitio vertiſſe legitur, quod eum legatum duo ſervi ſequerentur cum duabus ſarcinis. Videbatur enim hominis eſſe nimis mollis & effœminati tot rebus ad corporis cultum pertinentibus ſervos onerare. Atque hoc ipſum in Romanis notat Seneca primo naturalium quæſtionum: *Adeò omnia indiſcreta ſunt perverſiſſimis artibus, ut, quicquid mundus muliebris vocatur, ſarcina viriles ſint; minus dico, etiam militares*; & Suetonius aliquot locis. Tales ſervos ἀκολούθους Græci vocabant, quorum meminit Heſychius: Α'κόλουθος, ὁ νεώτερος παῖς, θεράπων δὲ ὁ περὶ τὸ σῶμα. At diverſi σκευοφόροι, de quibus nos ſupra libro II. capite primo plura notamus.

2. *Collo portare imperavit*] *Portari*, Pariſinus: ut exemplo VIII. *ordinari aciem*, pro ordinare.

3. *Recidendorum impedimentorum gratia*] Hoc, vel geminum Græcorum περικόπτειν non intellexit,

tia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata 1 furcis impoſuit, ſub quibus & habile onus & facilis requies eſſet: unde & proverbium tractum eſt, Muli Mariani.

VIII. Theagenes Athenienſis, cum exercitum Megaram duceret, petentibus ordines reſpondit, ibi ſe daturum, deinde clam equites præmiſit, eoſque hoſtium ſpecie impetum in ſocios retorquere juſſit: quo facto 2 quos tum habebat, tanquam ad hoſtium occurſum præparentur, permiſit ita ordinare aciem, ut quo quis voluiſſet loco conſiſteret, & cum inertiſſimus quiſque retro ſe dediſſet, ſtrenui autem in fronte proſiluiſſent, ut quemque invenerat ſtantem, ita ad ordines militiæ provexit.

IX. Lyſander Lacedæmonius, 3 egreſſum via quendam caſtigabat: cui dicenti 4 ad nullius rei rapinam ſe ab agmine receſſiſſe, reſpondit, ne ſpeciem quidem rapturi præbeas volo.

X. Antigonus, cum ſuum filium divertiſſe audiſſet in ejus domum, cui tres filiæ inſignes ſpecie eſſent, Audio, inquit,

xit, quisquis reſcripſit, *rejiciendorum*: quod alibi offendimus. Ineptè. Solennis locutio occurrit apud Senecam lib. III. natural. quæſtionum, *occupationes recidantur, &c.* Plutarchus Catone majore: Καὶ περιέκοπτε τὴν πολυτέλειαν.

1. *Furcis impoſuit*] Quas appellabant *ærumnulas*. 'Αιρομβὴν, *ærumna* in Gloſſis. Feſtus: *ærumnulas Plautus refert furcillas, quibus religatas ſarcinas viatores gerebant. quarum uſum quia C. Marius retulit, muli Mariani poſtea appellabantur.*

2. *Quos tum habebat*] Poſſet etiam, *quos ſecum habebat*. Ita lege cum Stevvechio.

3. *Egreſſum via quendam caſtigabat*] Ob λειποταξίαν. Infra: *Appius Claudius ex his qui loco ceſſerant; decimum quemque militem ſorte ductum, fuſte percuſſit.* Si miles Romanus erat, vitibus; ſi extraneus, fuſtibus cedebatur. Meminit JCtus in l. 5. π. de Re militari.

4. *Ad nullius rei rapinam ſe ab agmine receſſiſſe*] Ad hoc ſacramento milites etiam adigebantur; Agellius ex Cincio de Re Militari libro tertio: FURTUM NON FACIES DOLO MALO · SOLUS NEQUE CUM PLURIBUS. Sequentia maximè faciunt ad illuſtrationem.

1. *Angu-*

quit, fili; 1 anguſte habitare te, pluribus dominis domum poſſidentibus, hoſpitium laxius 2 accipe: juſſoque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hoſpitio matrisfamilias uteretur.

XI. Q. Metellus Cos. quamvis nulla lege impediretur, quin 3 filium contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.

XII. P. Rutilius Cos. cum ſecundum leges in contubernio ſuo filium poſſet habere, in legione militem fecit.

XIII. 4 T. Scaurus filium, quod in ſaltu Tridentino loco hoſtibus ceſſerat, in conſpectum ſuum venire vetuit: adoleſcens verecundia ignominiæ preſſus, mortem ſibi conſcivit. Caſtra antiquitus Romani, ceteræque gentes paſſim per corpora cohortium velut mapalia conſtituere ſoliti erant, cum ſolos urbium muros noſſet antiquitas. Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum ſub eodem vallo continere inſtituit. Romani deinde victo eo 5 in campis Aru-

1. *Anguſtè habitare te*] Parſſinus, *anguſtè* quod eſſe non poteſt *ob laxius hoſpitium*. Sed in membranis *habere*, *reperi*, quod quamvis *habitare* explicari poſſit, ut apud Afranium citante Nonio; & alios antiquarios; tamen habere nolui, & habeat qui velit. Nobis vulgatum verbum non obſtat. Eſt autem lepidus ſenſus & amphibolicus, qui fortè *τὰς συνουσίας εἰς ἀφροδισιασμὸν* reſpicit. Nam *habitare* eſt verbum eroticum. Petronius: *Hic, inquit, debes habitare*. Ita & *degere* uſurpabant, & *hoſpitium*.

2. *Accipe*] *Accipere*. P. Iſtud accipe.

3. *Filium contubernalem*] Statim: *cum ſecundum leges in contubernio ſuo filium poſſet habere*, &c. Gloſſæ: *Contubernium*, *συσκήνιον, συσκηνώνιον, σύνσιτον στρατιωτῶν*. In fine lege: *in ordine merere*, ubi, *in ordinem hærere*, in vulgum vulgatum eſt.

4. *T. Scaurus*] Quidam *Marci* prænomẽ Scauro anteponunt, ut P.

5. *In campis Aruſinis*] Optimæ membranæ *Aroſinis*, nullâ varietate. Florus lib. I. cap. XVIII. *Lucaniæ ſuprema pugna ſub Aroſinis, quos vocant campis.* Ubi fruſtrà *Taureſinos campos* comminiſcuntur impetiti ſcribæ. Vult Frontinus hoc loco, Romanos omnem hanc caſtrametationis ſcientiam accepiſſe à Pyrrho Græco: Græci caſtra formabant ad loci ſitum, cum Romani formarent locum caſtris; εἰ καὶ ἀνώμαλος ἂν τύχοι χῶρος; ἐξομαλίζειν.

1. Cir-

Aruſinis, 1 circa urbem Beneventum caſtris ejus potiti, & ordinatione notata paulatim ad hanc uſque metationem, quæ nunc effecta eſt, pervenerunt.

XIV. P. Naſica in hybernis, quamvis claſſis uſus non eſſet neceſſarius, ne tamen deſidia miles corrumperetur, aut per otii licentiam ſociis injuriam inferret, naves ædificare inſtituit.

XV. M. Cato memoriæ tradidit, in furto comprehenſis inter commilitones 2 dextras eſſe præciſas: 3 aut ſi lentius animadvertere voluiſſent in principes, ſanguinem miſſum.

XVI. Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quam hoſtem metui debere: ſignificans eos, qui in prœlio dubiam mortem timuiſſent, certum, ſi deſeruiſſent, manere ſupplicium.

XVII. Ap-

1. *Circa urbem Beneventum*] Præſtat ad Græcorum hiſtoriam refugere, quàm exponi ludibrio correctorum, ajunt viri χειλπκάπετοι, quorum animis hoc loco hæret perſuaſio legendum eſſe, ut edidimus. Non inficior à Plutarcho *Beneventum* in Pyrrhi vita nominari urbem iſtam: tamen non ſatis concoquo veterum ſcripturam *Statuentum* vel *Fatuentum*. Cum autem Florus Lucaniæ eſſe campos ſcribat, quomodo iidem potuerint eſſe circa *Beneventum*, non video. Stephanus neſcio quam Beneventum in Campania ponit, quam ſcribi per δ perhibet βενέβενδον, cujus ἐθνικὸν βενεβενδεύς, & aliud eſſe à βενέβεντον: Ridiculè. Nam βενεβεντὸς & βενεβενδὸς planè idem. Ut βρεντήσιον & βρενδήσιον dupliciter ſcribebant, καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα. Nobis tamen jam beatioribus licuit, ut Beneventum eruditiſſimorum virorum Salmaſii & Ortelii teſtimonio reponeremus.

2. *Dextras eſſe præciſas*] Id genus pœnæ irrogatum creberrimè militibus non ſolum ob furtum, ſed & alia flagitia. Lege Valerium Maximum & Ammianum. Livius libro XXXV. *Cum transfugis novis mulctati virgis, manibusque præciſis, Capuam rediguntur:* quo in loco *mulcati* legendum.

3. *Aut ſi lentius animadvertere voluiſſent in principes*] Neſcio unde P. Codicis orta lectio, quæ habet: *aut ut ſimile ejus animadvertere noluiſſet*. Niſi quod manifeſtò falſam pronuntiare licet. Fuit, qui abjectis primum verbis in anteriore periodo, *inter commilitones*, reliqua ſic legeret & interſtingueret: *aut ſi lenius animadvertere voluiſſent, in principiis ſanguinem miſſum*; ut principia ſint locus in medio σκηνῆς καὶ μέσῳ στρατοπέδῳ τεθείσης

θείσης

XVII. Appii Claudi ſententia, Senatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & poſtea remiſſi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad levem armaturam, 1 omnibus extra vallum juſſis tendere, donec bina hoſtium ſpolia ſinguli referrent.

XVIII. Otacilius Craſſus Cos. eos, qui ab Hannibale ſub jugum miſſi redierant, tendere extra vallum juſſit, ut immuniti aſſueſcerent periculis, & adverſus hoſtem 2 audentiores fierent.

XIX. P. Cornelio Naſica, Decimo Junio Coss. qui exercitum deſeruerant damnati, virgis cæſi publice venierunt.

XX. Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerant, extra vallum juſſit tendere, donec aſſiduo labore & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam.

XXI. Aurelius Cotta Cos. cum ad opus equites neceſſitate cogente juſſiſſet accedere, eorumque pars detrectaſſet imperium, queſtus apud Cenſores, effecit, 3 ut notarentur. A Patribus deinde obtinuit, ne eis præterita æra procederent.

XXII. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque conſenſu ſtabilita diſciplina eſt.

XXIII. Q. Me-

θείους, ut ait Polyænus: quomodo apud Tacitum ſæpiuſculè ſumi videmus. Lib. I. hiſt. *in ipſis principiis ſtuprum auſa*: & alibi, quod in iſto caſtrorum loco & apertâ venâ hanc animadverſionem exercuerint. Aliter Stevvechius unâ voculâ mutatâ, *at ſi lentius, &c.* ex oppoſito: Nolumus augurari, quia ſine commento ſumus aliorum.

1. *Omnibus extra vallum juſſis tendere*] Hìc duplex occurrit animadverſio; primo mutatio militiæ; deinde aliud pœnæ militaris genus antiquum: Tacitus & alii veterum ſæpius meminerunt.

2. *Audentiores*] Veteres legunt *audaciores*, ut Pariſinus. Exemplo ſequente idem Codex rurſum vitio laborans, malè habuit, *damnato virgis cæſi publicè venierunt.* In præcedentibus expungit *exercitum* Stevvechius.

3. *Ut notarentur*] Ita lego, vulgò *vocarentur*. Sed & variant diſtinctionem, *ut notarentur à Patribus*

XXIII. Q. Metellus Macedonicus, in Hiſpania, quinque cohortes, quæ hoſtibus ceſſerant, teſtamentum facere juſſas, ad locum recuparandum remiſit: minatus non niſi poſt victoriam receptum iri.

XXIV. P. Valerio Cos. Senatus præcepit 1 exercitum ad Sirim victum ducere 2 Serinum, ibique caſtra munire, & hyemem ſub tentoriis exigere.

XXV. Senatus, cum turpiter fugati ejus milites eſſent, decrevit, 3 ne auxilia eis ſubmitterentur, niſi captis ejus legionibus, quæ Punico bello militiam detrectaverant: 4 at in Siciliam velut relegatis per ſeptem annos ordeum ex Senatuſconſulto datum eſt.

XXVI. 1 L. Piſo

tribus. Deinde obtinuit, ne eis præterita æra procederent, id eſt, finirentur ſtipendia, eorumque tempus finitum eſſet.

1. *Exercitum ad Sirim*] Nihil verius iſta ſcriptura, quanquam *ad Lirim* etiam ſummi viri adnotarunt, ex Oroſio libro quarto cap. primo. Liris in Campania fluvius λεῖρις aut λῖρις: Siris ἐν τῇ Βρεττανίᾳ, ut Græci loquuntur.

2. *Serinum*] Vetus editio, *Servium*: Scriveriani MSS. *Firmum*, quod mihi ignotum hactenus fuit. Sequitur alia animadverſio, nempe *hiemem ſub tentoriis exigere*, pro quo Græci dicunt θυραυλεῖν & ἀγραυλεῖν: Melius Polybius, ὑπαίθροις διατρίβειν. Nam τὸ ὕπαιθρος vox caſtrenſis eſt, & huic ſignificationi propria. In VI. Dionyſii πολιτικῇ στάσει opponitur πόλεμος ὕπαιθρος, bellum quod cum externo hoſte geritur; ubi ὑπαίθριος lubens reſcripſerim ex viri doctiſſimi notis. Phrynichus: ὕπαιθρον μὴ λέγε, ὑπαίθριον δέ. Cæterum, quod Frontino eſt *hiemem ſub tentoriis exigere*, alii vocant *extra oppidum hibernare*. Livius libro XXXV. *Additum etiam virorumque ignominiæ eſt, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propriùs ullam urbem decem millibus paſſuum ædificarent.* Ammianus more ſuo ἐπαυλίζων, dixit *ſubdivales moras tolerare*, lib. XIX. melior Latinitas, *ſub pellibus agere*, vel *militia*.

3. *Ne auxilia eis ſubmitterentur*] Si verum licet dicere, illud *eis* Stevvechianum eſt: antea enim *ei* vulgatum erat, quod evidenter culpandum. Nec dubium quin iſta ſit vera ſcriptura, licet membranarum *ejus*.

4. *At in Siciliam*] Hoc ſanè elegantius quam in nonnullis, *aut*. Cæterum quod in legionariis militibus veteraniſque puniendis obſervatum, id etiam in prælusione tyronum ſervari ſolenne fuit, ut pro frumento hordeum cogerentur accipere. Livius lib. XXXVII. *Cohortibus,*

XXVI. 1 L. Piſo Titium Præfectum cohortis, quod loco fugitivis ceſſerat, 2 cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus in principiis quotidie ſtare, dum vigiles venirent, juſſit, conviviiſque & balneo abſtinere.

XXVII. Sylla cohortem & centuriones, 3 quorum ſtationem hoſtis perruperat, 4 galeatos & diſcinctos perſtare in principiis juſſit.

XXVIII. Domitius Corbulo in Armenia, Æmilio Rufo Præfecto equitum, quia hoſtibus ceſſerat, & parum inſtructam armis alam habebat, veſtimenta per lictorem ſcindi; eidemque, ut erat fœdato habitu, perſtare in principiis, donec mitterentur, imperavit.

XXIX. Atilius Regulus, cum ex Samnio in Lucernam transgrederetur, exercituſque ejus obviis hoſtibus averſus eſſet;

hortibus, quæ ſignum amiſerant, hordeum dari juſſit. Inde apud Plinium lib. XIIX. cap. ſeptimo *gladiatores hordearii* memorantur, quod antiquitus iſto frumento victitarent.

1. *L. Piſo Titium Præfectum*] Vocula auctior fuit P. *L. Piſo cum Titium &c.* cujus hoc quidem in loco nullum hoſpitium.

2. *Cincto togæ præciſo*] In veteribus noſtris membranis ſcribitur *cinctu*, quod æquè probum eſt, licet minus uſitatum. Vetus Onomaſticum, *Cinctus*, διάζωμα. Gloſſarium, ζῶμα, *cinctum*. Ergo eadem *cinctus* & *cinctum*. In alio Gloſſario *ſuccinctum* exponitur ὑπόζωμα, quod eſt cinctum togæ, vel pectorale. In antiquo fragmento de Limitibus à doctiſſ. Scriverio ex MSS. edito: *Limites appellati ſunt transverſi à limo, id eſt antiquo verbo transverſi: à quo dicunt Poëta limos oculos, item limum cinctum, quod purpuram transverſam habeat, item limina oſtiorum.* Porro notandum occurrit, quod inter leviores animadverſiones veterum fuerunt & ἕδραι & στάσεις ἄτιμοι. Suetonius Auguſto: *ut ſtare per totum diem juberet ante Prætorium:* id eſt, in principiis. Plutarchus in Antonio, κλισίαις ἀτίμοις προπηλακίζεσθαι non diſſimiliter dixit.

3. *Quorum ſtationem*] *Stationes*, P.

4. *Galeatos & diſcinctos*] Nihil verius Stevvechii conjectura, *diſcalceatos & diſcinctos*. Hoc innuunt ſuperiora prioris exempli, *cincto togæ præciſo, nudis pedibus &c.* Suetonius Nerone: *Prodierit in publicum, ſine cinctu & diſcalceatus.* Ubi & *cinctus* eodem genere occurrit. Plutarchus *diſcinctos* vocat ἀζώστους, Polyænus λυσιζώνους.

eſſet, oppoſita cohorte, 1 juſſit fugientes pro defectoribus cædi.

XXX. Cotta Cos. in Sicilia, in Valerium Nobilem Tribunum militum ex gente Valeria virgis animadvertit.

XXXI. Idem P. Aurelium ſanguine ſibi junctum, quem obſidioni Lipararum ipſe ad auſpicia repetenda Meſſanam tranſiturus præfecerat, 2 cum agger incenſus, & capta caſtra eſſent, virgis cæſum in numerum gregalium peditum referri, & muneribus fungi juſſit.

XXXII. 3 Fulvius Flaccus Cenſor Fulvium fratrem ſuum, quia legionem, in qua Tribunus militum erat, injuſſu Conſulis demiſerat, à Senatu movit.

XXXIII. M. Cato 4 ab hoſtili littore, in quo per aliquot dies manſerat, cum tradito profectionis ſigno claſſem ſolviſſet, & relictus è militibus quidam alta voce & geſtu expoſtularet, uti tolleretur, circumacta ad littus univerſa claſſe comprehenſum ſupplicio affici juſſit; & quem occiſuri per ignominiam hoſtes fuerant, exemplo potius impendit.

XXXIV. Appius Claudius ex his, qui loco ceſſerant, decimum quemque militem, ſorte ductum, 5 fuſte percuſsit.

XXXV. 1 Fa-

1. *Iuſſit fugientes pro defectoribus cædi*] In Scriverii MSS. *deſertoribus*. P. *juſſit fugientibus, &c.* omnino vitiosè.

2. *Cum agger incenſus*] Non dubitem ita legendum quanquam diſſenſu chirographorum, in queis *inceſſus* exaratum legitur. Exemplo XXXVII. *Cum agger ab hoſtibus incenſus eſſet*, ubi in iiſdem libris *inceſſus*.

3. *Fulvius Flaccus Cenſor*] Iſtum Flaccum *conſulem* quidam Codices fecerunt, ut P. nos *Cenſorem* non amovebimus.

4. *Ab hoſtili littore*] *In hoſtili littore*, nonnulli libri. Sequitur: *cum tradito profectionis ſigno, &c.* ita lege; nam & P. *tardato*, qui & *relicta* in ſequentibus pro *relictus* habet, & tota fermè periodo corruptus eſt. Apud Xenophontem libro VI. ἑλλ. pari modo triremium Præfectos, quos ſecum ducere cogitabat, monet Iphicrates, non eſſe quod de pœna conquerantur, ſi ſigno dato naves non conſcendiſſent.

5. *Fuſte percuſſit*] *Percutere* in decimatione eſt φονεύειν, inde *percuſſo-*

XXXV. 1 Fabius Rullus Cos. ex duabus legionibus, quæ loco ceſſerant, ſorte ductos in conſpectu militum ſecuri percuſsit.

XXXVI. Aquirius ternos ex centuriis, quorum ſtatio ab hoſte perrupta erat, ſecuri percuſsit.

XXXVII. M. Antonius, cum agger ab hoſtibus incenſus eſſet, ex his qui in opere fuerant, duarum cohortium militem decimavit, & in ſingulos ex his centuriones animadvertit, legatum cum ignominia demiſit, reliquis ex legione ordeum dari juſsit.

XXXVIII. In legionem, quæ Regium oppidum 2 injuſſu ducis diruerat, animadverſum eſt, ita ut quatuor millia tradita cuſtodiæ necarentur. Præterea Senatuſconſulto cautum eſt, ne quem ex iis ſepelire vel lugere fas eſſet.

XXXIX. L. Papyrius Curſor Dictator Fabium Rutilium, Magiſtrum equitum, quod adverſus edictum ejus, quamvis proſpere, pugnaverat, virgis popoſcit cæſum, ſecuri percuſſurus: nec contentioni aut precibus militum conceſsit animadverſionem, eumque profugientem Romam perſecutus eſt: * nec ibi quidem remiſſo prius ſupplicii metu, quam ad genua ejus, & Fabius cum patre provolveretur, ac pariter Senatus ac populus rogarent.

XL. Man-

cuſſores, φονεῖς. Tacitus III. Annalium: *decimum quemque ignominioſa cohortis ſorte ductos fuſte necat:* id eſt, percutit. Fiebat autem decimatio adhibita ſorte. Inde Græcorum δεκαδεύειν. Polybius dixit, ἐν δεκάδος ἄγεσθαι ἐπὶ θανάτῳ: qui decimationem copioſè tractat libro octavo. Cæterum hoc genus animadverſionis ab Appio Claudio nonnulli primum editum putant. Vide Livium libro ſecundo.

1. *Fabius Rullus*] *Rutilius* in MSS. vocatur iſte Conſul: aliis *Rutilianus*.

2. *Injuſſu ducis diruerat*] Scribe *diripuerat*, ex certâ noſtrâ conjecturâ. Deinde adſcribam Valerii Maximi verba, in queis tota hæc narratio fere comprehenſa eſt. Milites qui Regium injuſto bello occupaverant, mortuoque duce Jubellio, M. Cæſium ſcribam ejus ſua ſponte imperatorem delegerant, carcere incluſit, ac M. Fulvio Flacco Trib. Pleb. denuntiante, ne in cives Romanos adverſus morem majorum animadverteret, nihilominus propoſitum exſecutus eſt. Cæterum quò minore cum invidia

XL. Manlius, cui Imperioſo poſtea cognomen fuit, filium, quod is contra edictum patris cum hoſte pugnaverat, quamvis victorem in conſpectu exercitus virgis cæſum ſecuri percuſsit.

XLI. Manlius filius, exercitu pro ſe 1 adverſus patrem ſeditionem parante, negavit tanti eſſe quenquam, ut propter illum diſciplina corrumperetur; & obtinuit, ut ipſum puniri paterentur.

XLII. Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcidit.

XLIII. 2 C. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dirrachium, cum ex quinque legionibus una, ſeditione facta, militiam detrectaſſet, ſecuturamque ſe temeritatem ducis in expeditionem aſperam & inſidioſam negaſſet, quatuor legiones eduxit armatas, & conſiſtere omnibus, detectis armis velut in acie, juſsit: poſt hæc ſeditioſam legionem inermem procedere, diſcinctamque in conſpectu armati exercitus, ſtramenta coëgit ſecare; poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere: 3 nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna ejus ſubmitteret, 4 nomenque

id perageretur, quinquagenos per ſingulos dies virgis cæſos, ſecuri percuti juſſit, eorumque corpora ſepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit.

* *Nec ibi quidem remiſſo*] Veteres exarati, quos Scriverius inſpexit, *remiſſionem*, legebant. Quæ lectio poſtmodum in excudendo P. obtinuit. Certè ſi ita legas, quicquam periodo deerit, quod ſenſu eruditiorum inculcandum.

1. *Adverſus patrem ſeditionem parante*] Vulgo inferciunt *virgis* prioribus voculis: nullo ſenſu. Puto tamen, quod errori cauſſam præbuit, extremo exemplo ſcriptum: *& obtinuit, ut ipſum virgis puniri paterentur.* Illa conjectura non leviter mihi placet.

2. *C. Curio COS.*] Sic optimi libri doctorum operâ correcti. Viliores ineptè habebant, *M. Curio COS.*

3. *Nullisque precibus legionis ab eo impetrari*] Quid ſi ex membranis reſcribas: *nullisque precibus legio ab eo impetrare?* Ita ſanè non ineleganter teſte Scriverio antea exaratum fuit.

4. *Nomenque aboleret*] *Aboleret* & *oboleret* eadem notione in plurimis libris. Sed *aboleretur* exhibuerunt eidem Scriverio MSS. in queis

nomenque aboleret, milites autem in ſupplementum cęterarum legionum diſtribueret.

XLIV. Q. Fulvio, Appio Claudio Coss. milites ex pugna Cannenſi in Siciliam à Senatu relegati poſtulaverant à Cos. M. Marcello, ut in prœlium ducerentur: ille Senatum conſuluit: Senatus negavit ſibi placere committi his Rempublicam, quam deſeruiſſent: Marcello tamen permiſit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur, 1 neve quod præmium ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuiſſent.

XLV. M. Sa-

queis alio planè modo concepta ut priora, ita ſequentia: *nomenque aboleretur, milites autem in ſupplementum cæterarum legionum diſtribuerentur.*

1. *Neve quod præmium ferret, aut in Italiam reportaretur*] Scripti: *neve quod præmium ferrent, aut in Italiam reportarent.* Et ita perperam Scriverianus. Livius eadem hiſtoria & animadverſione libro XXXIII. *Qui ex fuga Cannenſi eſſent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum eſſet, placuit.* Quo reſpexit libro XXV. cum ait: *Cannenſis reliquiæ cladis, is exercitus erat relegatus in Siciliam, ſicut ante dictum eſt, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur.* Libro XXVI. *Facinus indignum eſſe, Cannenſem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm hoſtis ex Italia deceſſerit.* Plutarchus Marcello: τῇ δὲ φυγῇ προσεγκαλῶν τὸ πλῆθος εἰς Σικελίαν ἀποστεῖλαι, Ἰταλίας μὴ ἀποβαίνειν, ἕως πολεμοῦσι πρὸς Ἀννίβαν. Quin etiam cum præ his Cannenſis cladis reliquiis Marcellus Senatum per literas deprecatus eſſet, petiiſſetque, ut eorum ſibi operâ ad expugnationem Syracuſarum uti liceret, decreviſſe Senatum Livius lib. XXV. tradit: *militibus, qui ad Cannas commilitones ſuos deſeruiſſent, Senatui nihil videri rempubl. committendam eſſe. Si M. Claudio Proconſuli aliter videretur, faceret, quod è republicâ fideque ſuâ duceret: dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hoſtis intra Italiam eſſet.* Inde vides optimam lectionem quam Frontino dedimus, diſſenſu manuſcriptorum. Nec aliter habet Valerius Maximus, qui prope ad verbum lib. II. cap. 11. Senatum reſcripſiſſe narrat, *indignos eſſe, qui in caſtra reciperentur. Cæterum ſe ei permittere, ut faceret, quod reipublicæ expedire judicaſſet, dum ne quis ex eis munere vacaret, aut dono militis donaretur, aut in Italiam, donec hoſtes in eâ eſſent, accederet.* Plutarchus ubi ſupra: ἐ-

XLV. M. Salinator Conſularis damnatus eſt à populo, quod prædam non æqualiter diviſerat militibus.

XLI. Cum ab Luguribus in prœlio Q. Petilius Cos. interfectus eſſet, decrevit Senatus, uti ea legio, in cujus acie Cos. erat occiſus, tota infrequens referretur, ſtipendium 1 ei annuum non daretur, æraque reſcinderentur.

ποιήσασθαι γνώμην ἡ βουλὴ μηδὲν εἰς δημόσια πράγματα δεῖσθαι Ῥωμαίους ἀνθρώπων ἀνάνδρων. Εἰ δὲ βούλεται χρῆσθαι Μάρκελλος αὐτοῖς ἴσως, μηδενὶ τῶν ἐπ' ἀνδρείᾳ νομιζομένων στεφάνων καὶ γερῶν τυχεῖν ὑπ' ἄρχοντος.

1. *Ei annuum non daretur, æraque reſcinderentur*] De ſinceritate hujus lectionis noli dubitare, quanquam diverſè hæc omnia concepta ſint in aliorum exemplaribus vetuſtis: Valerius Maximus lib. VII. *neque ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit*; id eſt, reſcindi, vel reſignari, ut inquit Feſtus. Inde *ære diruti* vocabantur, hodie quaſſati. Varro: *Stipendium appellatur, quod æs militi ſemeſtre, aut annuum dabatur. Cui datum non ſit propter igrominiam, ære dirutus eſt.* Auſonius in Centon. Præf. *Procedere mihi inter frequentes ſtipendium jubebis; ſin aliter, ære dirutum facies.* Bene *inter frequentes*; nam qui *infrequens*, patiebatur hanc pœnam. *Infrequens*, ait Feſtus, *appellatur miles, qui abeſt, abſuitque à ſignis.* Cornificius ad Herennium lib. IV. *Prætereo, quod militiæ te infrequentem tradidiſti, &c.* Apage igitur lectionem nihili: *numeroque reſcinderentur*, vel *reciderentur.* Sanè aut, ut edidimus, legendum; aut levi mutatione ex optimis Scriverii membranis: *ſtipendium ei non daretur, annua æra reſcinderentur.*

CAPUT II.

De effectu diſciplinæ.

EXEMPLUM I.

BRUTI & Caſſii exercitus, memoriæ proditum eſt, bello civili, cum una per Macedoniam iter facerent, priorque Brutus ad fluvium, in quo pontem jungi oportebat, perveniſſet, 1 Caſſii tamen exercitum & in efficiendo ponte,

1. *Caſſii tamen exercitum*] Libri chirographi: *Caſſium tamen cum exercitu.* In fine P. edidit: *præſtarent Caſſiani Brutianos*; ut apud Poëtam: *vel magnum præſtat Achillem.*

1. Ruti-

te, & in tranſitu maturando præceſſiſſe. Qui vigor diſciplinæ effecit, nè non ſolum in operibus, verum etiam in ſumma belli præſtarent Caſſiani Brutianis.

II. C. Marius, cum facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus, qui ſub Rutilio, & qui ſub Metello, ac poſtea ſub ſe ipſo meruerant, 1 Rutilianum quendam minorem, 2 qui certioris diſciplinæ arbitrabatur, 3 præoptavit.

III. Domitius Corbulo, duabus legionibus & pauciſſimis auxiliis, 4 diſciplina correcta, Parthos ſuſtinuit.

IV. Alexander Macedo 5 quadraginta millibus hominum, jam inde à Philippo patre diſciplinæ aſſuefactis, orbem

1. *Rutilianum quendam minorem*] Legit hunc exercitum ad bellum Cimbricum C. Marius in ſecundo conſulatu. Erat autem Rutilianus ille exercitus P. Rutilii Rufi, qui præcedenti anno cum Cn. Mallio Conſul fuerat, & metu Cimbrorum Italiæ irruptionem minantium juventutem ſacramento adigere, novasque legiones ſcribere juſſus erat, quibuſcum hoſti occurreret. Mediam vocem variè docti emendant. Stevvechius; *quanquam minorem*. Barthius, *quadam minorem*; & explicat ſuppreſſa *parte*, *quadam parte minorem*; quod difficulter fero.

2. *Qui certioris diſciplinæ arbitrabatur*] Augetur literulâ lectio vet. P. *quia certioris diſciplinæ arbitrabatur*. In veteri libro Gronoviano: *qui acerbioris*; unde legit: *quia certioris*. *Arbitrabatur* παθητικῶς. Cælius apud Priſcianum: *ex ſcriptis eorum, qui veri arbitrantur*; hoc eſt, ὑπολαμβάνονται. Similiter Gellius lib. I. cap. decimo tertio: *arbitrata quæſtio*; quod non intellexit Barthius, qui de gloſſemate vocem ſuſpicit.

3. *Præoptavit*] *Punctavit* quid ſit, quod alias hoc loco legitur, nondum ab authoribus didici. Hoc ſcio, punctis ſignorum inſcribi ſolitos tyrones delectos; item quod à Vegetio traditum libro ſecundo cap. quinto, *victuris* (ita lege: vulgo peſſimè *puncturis*, ex quo ad oram Codicis mei *manſuris* annotârat Sixtus Arcerius) *in cute punctis milites ſcriptos, & matriculis inſertos jurare ſolitos:* Sed, quod exponere non nemo niſus, an exinde *punctare* ſit, ineptè dixerim. Ex *præoptavit*, *poptavit* (ut habent quædam veteres ſcripturæ) *pontavit*, denique *punctavit* librarii reddidêre: ut apud Juſtinum ex *nuncios* fecere *pontios*. Ita Batavorum Lugduno ad me tranſcripſit incomparabilis Gronovius.

4. *Diſciplina correcta*] P. *correpta*. Lege: *& pauciſſimis auxiliis diſciplina correctis*.

5. *Quadraginta millibus hominum*] In eodem libro malè *millia*

M 5 typis

bem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias vicit.

V. Cyrus, bello adverſus Perſas, quatuordecim millibus armatorum immenſas difficultates ſuperavit.

VI. Epaminondas dux Thebanorum, quatuor millibus hominum, ex quibus quadringenti tantum equites erant, Lacedæmoniorum exercitum viginti quatuor millium peditum, equitum mille ſexcentorum vicit.

VII. A quatuordecim millibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri adverſus Artaxerxem fuit, centum millia barbarorum 1 prœlio ſuperata ſunt.

VIII. 2 Eadem Græcorum quatuordecim millia, prœlio amiſſis ducibus, reditus ſui cura uni ex corpore ſuo Xenophonti Athenienſi demandata, 3 per iniqua & incognita loca, incolumia reverſa ſunt.

IX. Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Termopylas vexatus, cum vix eos confeciſſet, hoc ſe deceptum ajebat, quod multos quidem homines haberet, viros autem diſciplinæ tenaces nullos.

typis editum. *Orbem terrarum* vocat *τὴν οἰκουμένην.* Super copiis Alexandri non conſentiunt auctores. Vide Plutarchum in Alexandro & Arrianum libro primo.

1. *Prælio ſuperata ſunt*] *Superati*, libri Scriveriani, delentque vocem *prœlio* ut ſupervacaneam.

2. *Eadem Græcorum quatuordecim millia*] Mendosè P. exhibuit *eodem G. q. millibus.* Deinde; *reditus ſui cura uni ex corpore ſuorum:* quod ſcripti retinent.

3. *Per iniqua & incognita loca*] Aliàs, *ignota loca.*

CAPUT III.

De continentia.

EXEMPLUM I.

M. CATONEM vino eodem, quo remiges, 1 contentum fuiſſe traditur.

II. Fa-

1. *Contentum fuiſſe traditur*] Hoc ſequor: ſed habetur in vilioribus *eſſe*; quod emendarunt operæ. Præcedentia jam verè ſonant,

II. Fabricius, cum Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret; non accepto eo, dixit; Malle ſe habentibus id imperare, quam habere.

III. Attilius Regulus, cum ſummis rebus præfuiſſet, adeo pauper fuit, ut ſe, conjugem, liberoſque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum; cujus audita morte, ſcripſit Senatui de ſucceſſore; deſtitutis rebus obitu ſervi neceſſariam eſſe præſentiam ſuam.

IV. Cn. Scipio poſt res proſpere geſtas in Hiſpania, in ſumma paupertate deceſſit, ne ea quidem relicta pecunia, [1] quæ ſufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publice dotavit Senatus.

V. Idem præſtiterunt Athenienſes [2] filiis Ariſtidis, poſt ampliſſimarum rerum adminiſtrationem, [3] in maxima paupertate defuncti.

VI. [1] Epa-

nant, *vino eodem, quo remiges, &c.* ubi antea *vivo eodem* pravè legebatur. Plutarchus eum vinum in prætura & conſulatu idem, quod operas, bibiſſe tradit. Plinius lib. XIV. 12. *Cato cum in Hiſpaniam navigaret, unde cum triumpho rediit; non aliud, inquit, vinum bibi quam remiges.* Locus mutilus apud Feſtum ità forte reſtituendus: *Navita quod habebant vinum atque oleum, uſus tantum eo ſum.* Perperam *egiſſe*, ſuppoſuit in Frontino Rubenius.

1. *Quæ ſufficeret in dotem filiarum*] Quis heîc aſſentiretur fidei manuſcriptorum? Omnino ita rectum eſt quod edidimus, *in dotem filiarum:* pro quo exarati, *in dotem fœminarum:* niſi *fœminas* hoc loco accipias, ut in noſtro jure, ſub queis & virgo viripotens continetur. Ita placet: & fidem facit Valerius Maximus, qui filiam Scipionis, adultæ ætatis jam fuiſſe perhibet, cum à Senatu conſtitutâ dote nuptum daretur.

2. *Filiis Ariſtidis*] Pro *filiabus A.* ἀρχαϊσμός. Plautus Sticho: *Ego introibo, & gratulor voſtram adventum filiis.* h. e. *filiabus.* Varro II. de Re Ruſtica: *Sed ex his equis, &c.* equabus. Et *Diis*, pro Deabus: Idem lib. III. *Vt his Diis Helicona atque Olympum attribuerunt homines.* Æſchines de Ariſtide oratione Cteſiphontis: οὗ πολιτεύσαντος τὰς θυγατέρας ἐξέδωκεν ὁ δῆμος. Vide etiam Plutarchum.

3. *In maxima paupertate*] Aliàs, *in ſummâ.* Apulejus apologia: *eadem eſt paupertas apud Græcos in Ariſtide juſta, in Phocione benigna, in Epaminonda ſtrenua, in Socrate ſapiens, in Homero diſerta.*

1. *Epa-*

VI. 1 Epaminondas dux Thebanorum tantæ abſtinentiæ fuit, ut in ſuppellectili ejus præter ahenum & veru unicum nihil inveniretur.

VII. Hannibal ſurgere de nocte ſolitus, ante noctem non requieſcebat, crepuſculo demum 2 ad cœnam vacabat: 3 neque amplius quam duobus lectis diſcumbebatur apud eum.

VIII. Idem, cum ſub Haſdrubale Imperatore militaret, plerumque ſuper nudam humum, 4 ſagulo tectus, ſomnos capiebat.

IX. Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane, veſci ſolitum.

X. 1 Idem

1. *Epaminondas*] Vulgo *Epaminundas*; malè, Græcis enim Ἐπαμινώνδας. Confer Athenæum libro X. Δειπνοσ. & Ælianum V. Ποικιλ.

2. *Ad cœnam vacabat*] *Vocabat*, enim manifeſtæ mendæ eſt, ut aliis jam obſervatum; qua quidem in parte membranæ tanto deteriores ſunt excuſis.

3. *Neque amplius quam duobus lectis diſcumbebatur apud eum*] Sed qualibus lectis? Puto caſtrenſibus, quos ſegeſtria veteres vocabant, quibus in caſtris utebantur. Varro de vita Pop. Romani: *Hoc, quod injicitur, toral dicitur; lecticam qui involvebant, ſegeſtria appellabant.* De ſegeſtri Lucilius:

Penula, ſi quæris, canteriu', ſervu', ſegeſtre,
Utilior mihi quàm ſapiens. - - - -

Erat autem teges, quæ primo ex ſegetibus, deinde ex pellibus confecta fuit. De pellibus teſtatur Plautus apud Porphyrionem, qui dixerit de anu dormituriente: *anus hæc in pellis periculum protenditur.* Valerius Maximus ait Catonem hœdinis pellibus uſum fuiſſe pro ſtragulis, tanquam nihil mutaſſet de priſcâ frugalitate. Certè σέγαστρον pelles ſignificat. In gloſſis veterum: *ſegeſtre*, διφθέρα, διφθέρα πλοίου. Sed διφθέρα πλοίου, pellis eſt nautica, δέρρις. Gloſſarium: *Segeſtre*, σέγαστρον, περίδερμον: fortaſſe περιδέρμιον, vel potius γερόδερμον legendum, vetus pellis, ut γεράνδρυον, γεράνδερμον; unde *dormio* Latinorum; nam *dormionem* veteres lectum vocabant. Iidem *cubas* Sabinâ linguâ dicebant lectos & lecticas militares, quæ Græcis χαμευνάδες. Inde apud Euripidem Rheſo: λεῖπε χαμεύνας φυλλοστρώτους. Nos aliàs plura obſervamus.

4. *Sagulo tectus*] *Stragulo tectus*, in Pariſienſi. Immo ſtragulum, ſagulum. Papias: *Sagulum, ſtragulum vel coopertorium.* Scholiaſtes Ariſtophanis: σισύρα τὸ ἄπλον, καὶ πιλοσισύρα ἢ πιλοτάπλια. Gloſſæ vete-

X. 1 Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

XI. Maſiniſſam, nonageſimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum ſtantem, vel ambulantem capere ſolitum cibos legimus.

XII. 2 M. Curius, cum victis ab eo Sabinis, ex Senatuſconſulto ampliaretur ei modus agri, 3 quem conſummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit: malum civem dicens, cui non eſſet id, quod ceteris, ſatis.

XIII. Univerſi quoque exercitus notabilis ſæpe fuit continentia, ſicuti ejus, qui ſub M. Scauro meruit. Namque memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborem, 4 quam in

veteres: *ſtragulum*, περίστρωμα, προσθωρακίδιον. Sed non legerunt Livium, qui *ſacculo* reponunt ἀντὶ τοῦ προσθωρακιδίου. *Multi ſæpe militari ſagulo opertum* (Hannibalem) *humi jacentem inter cuſtodias ſtationesque militum conſpexerunt.* Sic fatigato humus cubile fuit, & cibus quem occuparat, ſatiavit.

1. *Idem & de Alexandro Macedone dicitur*] Unde regina Cariæ Ada fercula exquiſita confecta ad eum aliquando mittente: *meliores*, inquit, *obſoniorum ſtructores habeo, ad prandium antelucanam expeditionem, ad cœnam frugale prandium*; Plutarcho auctore in apophtegmatis. Quæ tamen continentia poſtea nimis ſoluta eſt deliciis.

2. *M. Curius*] Aliàs ineptè, *C. Curius:* ut ſupra quoque notamus.

3. *Quem conſummati milites*] Hîc *conſummatos milites* emeritos accipiunt: at doctiſſimus Turnebus, cui ſoli debetur hujus loci expoſitio, eos intelligit, qui in aſſignatione agrorum multi, ut verbi gratia, viceni aut triceni, in ſingulas centurias agri, id eſt, in ducena jugera contribuuntur & conferuntur, & in unam ſummam colliguntur: ut ex ea agrorum modo pro portione accipiant: videlicet, dena ſinguli, aut plura aut pauciora jugera. Nam Senatus, quantum multis militibus in unam ſummam collectis, dari Curio voluerat, verbi gratia, unam centuriam, qui non tamen plus accepit, quàm quantum ſingulis gregariiſque aſſignabatur: non eſt enim novum *conſummare* accipi pro in ſummam colligere: quod eo, quod ſubjiciam Vitruvii teſtimonio patebit lib. I. cap. 1. *Per arithmeticen*, inquit, *ſumptus ædificiorum conſummantur, menſurarum rationes explicantur:* id eſt, in aſſem colligitur ſumma ſumptus & ædificationis.

4. *Quam in pede caſtrorum fuerat complexa metatio*] Id eſt, in limite, vel pedatura caſtrorum, ut agrimenſores loquuntur. Infra de Coloniis: *ſed & numero pedatura limi-*

in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

XIV. Auſpiciis Imperatoris Cæſaris Domitiani Auguſti, Germanico bello, 1 quod Julius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentiſſima civitas, quæ ad Civilem deſciverat, cum adveniente exercitu Cæſaris populationem timeret, quod 2 contra expectationem inviolata, nihil ex rebus ſuis amiſerat, ad obſequium redacta ſeptuaginta millia armatorum 3 ei tradidit.

XV. L. Mummius, qui Corintho capta non Italiam ſolum, ſed etiam provinciam tabulis ſtatuiſque exornavit, adeo nihil ex tantis manubiis 4 in ſuum convertit, ut filiam ejus inopem Senatus ex publico 5 dotaverit.

CA-

limites ſunt conſtituti. Innocentius: *pedatura pergens per limites.* De Limitibus: *Limitis pedatura extenditur à pedibus centum & ducentis quinquaginta, uſque in duo millia quadringenta.* Græci pari modo ſuum ποδεὼν pro limite uſurpant: Herodotus Urania: τὸ γὰρ Δωρίδος χώρης ποδεὼν ςεινὸς ταύτη κατατείνει. id eſt, *Dorica regionis tenuis limes.* Nam ποδεὼν idem quod πούς, & ἀσκοῦ ποδεὼν, quem ἀσκοῦ πόδα vocavit Euripides. Latini *utris pediculum* dixêre. Ariſtophanis Interpres: Ἀργίλοφοι, τὸ μηλωτῆς πόδες, οὓς καὶ ποδεῶνας καλοῦσι. Alio modo *pedem montis* dicebant Dionyſ. Perieg. —— κεῖται ὑπὸ ζαθέης πόδας Ἴδης.

1. *Quod Iulius Civilis*] Sic ducis nomen eſt apud Plutarchum ἐρωτικῷ, & Tacitum I. Hiſtoriarum, qui tamen alibi *Claudium* vocat, ut rectè memini.

2. *Contra expectationem*] Nonnulli libri, *præter ſpem:* deinde; *in obſequium*, ſchedæ Scriverii.

3. *Ei tradidit*] In iiſdem, tribus diverſis membranis, conſtanter exaratum, *Mihi tradidit:* & in margine adjunctum, NOTA TEMPUS AUCTORIS.

4. *In ſuum convertit*] Id eſt, in rem ſuam, ut explicat Cicero lib. I. Officiorum. *Si in ſuam rem aliena convertant*, quomodo & *invertere*, ſolenne. Idem ſuperius occurrit: quare damno reliquorum ſcripturam, *in uſum ſuum convertit.*

5. *Dotaverit.* P. *dotaverunt.*

1. *Extra*

CAPUT IV.

De Iuſtitia.

EXEMPLUM I.

CAMILLO Faliſcos obſidenti ludimagiſter liberos Faliſcorum, tanquam ambulandi cauſſa 1 extra murum eductos, tradidit, dicens 2 repetendis eis obſidibus neceſſario civitatem imperata facturam. Camillus non ſolum ſprevit perfidiam, ſed & reſtrictis poſt terga manibus magiſtrum virgis agendum ad parentes tradidit pueris: Adeptuſque eſt beneficio victoriam, quam fraude non concupierat. Nam Faliſci ob hanc juſtitiam ſponte ei ſe dediderunt.

II. Ad Fabricium ducem Romanorum 3 medicus Pyrrhi Epirotarum regis pervenit, pollicituſque eſt daturum ſe Pyrrho venenum, ſi merces ſibi, in qua * operæ pretium foret, conſtitueretur: quo facinore Fabricius egere victoriam ſuam non arbitratus, regi medicum detexit: atque ea fide

1. E*Xtra murum eductos*] Quidam ſcripti *deductos*. Sed eſt, cur malim, *eductos*. Certe liberos illos ex urbe obſeſſa eduxit ludimagiſter ille, & eoſdem etiam in caſtra Romana ad imperatorem adduxit, ſive, ut loquitur Livius, perduxit. Varus lib. II. Excellentium, eam hiſtoriam ſic narrabat his verſiculis:

Tum litterator creditos
Ludo Faliſcûm liberos,
Cauſatus in campi patens,
Extraque muros ducere,
Spatiando paulatim trahit
Hoſtilis ad valli latus.

Duxit igitur eos primum ex urbe, hoc eſt, ut Varus & Frontinus loquuntur, extra muros eduxit; aut, velut eſt apud Livium lib. V. ante urbem produxit, deinde paulatim trahendo, ad vallum uſque Romanum perduxit vel adduxit.

2. *Repetendis eis obſidibus*] Lege conjectura aliorum, *retentis*.

3. *Medicus Pyrrhi*] Timochares Ambracienſis, non ſaluti regis ſui ſed exitio quæſitus. Hippocrates in præceptionibus de medico loquens: σώζειν, οὐκ ἀλλοιῶν (ſcribo ἀπολλύων) φύσιν. At longè variant auctores in hiſtoriæ circumſtantiis. Lege, quæ Gellius lib. III. cap. 9. ex Quadrigario & Valerio adduxit.

* *Operæ*

fide meruit, ut ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

* *Opera pretium foret*] Aliàs, *eſſet*, teſte Scriverio, & ſtatim *petendam* verbo principe pro compoſito.

CAPUT V.

De Conſtantia.

EXEMPLUM I.

CN. POMPEIUS minantibus direpturos pecuniam militibus, quæ in triumpho ferretur, Servilio & Glaucia cohortantibus ut divideret eam, ne ſeditio fieret, affirmavit non triumphaturum ſe, ſed potius moriturum, quam licentiæ militum ſuccumberet: caſtigatiſque oratione gravi laureatos faſces objecit, ut ab illorum inciperent direptione; eaque invidia 1 redegit eos ad modeſtiam.

II. C. Cæſar 2 ſeditione in tumultu civilium armorum, ac tum maxime tumentibus animis, legionem totam exauctoravit, 3 ducibus ſeditionis ſecuri percuſſis: mox eos, quos 4 exauctoraverat, ignominiam deprecantes reſtituit, & optimos milites habuit.

III. Poſtumius Conſularis cohortatus ſuos, cum interrogatus eſſet à militibus, quid imperaret, dixit, ut ſe imitarentur: & arrepto ſigno hoſtes primus invaſit; quem ſecuti, victoriam adepti ſunt.

IV. 1 L. Mar-

1. *Redegit eos*] Si ſcriptorum fidem ſequamur, heic reponendum eſſet *recepit*, cujus verbi vim cum ſequentibus ægrè conjunxero.

2. *Seditione in tumultu*] Viſum Stevvechio primam vocem eliminare, quaſi ταυτοδύναμα ſint *ſeditio* & *tumultus*. Quod ſequatur qui volet, nos intactum relinquimus. At in exaratis aliter hæc concepta ſunt, hoc nimirum modo: *C. Cæſar in tumultu civilium ſeditione armorum* (quidam *armatorum*) *acta, maximè tum tumentibus animis, &c.*

3. *Ducibus ſeditionis*] P. editio non agnoſcit hic τὸ *ſeditionis*, quod melius, ſalvo judicio, quàm antea poteſt abeſſe.

4. *Exauctoraverat*] Idem, *exauctoravit*, quod non melius.

1. *L. Mar-*

IV. 1 L. Marcellus, cum in manus Gallorum imprudens incidiſſet, circumſpiciendæ regionis, qua evaderet, cauſſa, 2 equum in orbem flexit: deinde cum omnia eſſe infeſta vidiſſet, 3 precatus Deos in medios hoſtes irrupit; quibus inopinata audacia perculſis, ducem quoque eorum trucidavit, atque ubi 4 ſpes ſalutis vix ſuperfuerat, inde opima retulit ſpolia.

V. L. Paulus, amiſſo ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo, quo fugeret, ſupereſſe cladi (quanquam non per ipſum contractæ) noluit, ſed in eo ſaxo, cui ſe vulneratus acclinaverat, perſedit, donec ab hoſtibus oppreſſus confoderetur.

VI. Varro collega ejus vel majore conſtantia poſt eandem cladem vixit, gratiæque ei à Senatu & populo actæ ſunt, 5 quod non deſperaſſet de Republica. Non autem vitæ

1. *L.Marcellus*] Scripti, *Cl. Marcellus*, teſte Scriverio.

2. *Equum in orbem flexit*] Quidam *flectit*, non tam benè. Sed hæc in exarato noſtro affecta legebantur, ad hunc nempe modum: *equum enormem flectit*. Facilis mutatio ex germanâ lectione & antiquâ, quæ eſt, *in orbem flexit*, quod Græcis περιάγειν τὸν ἵππον ἐν ῥυθμῷ. ῥυθμὸς metæ flexus eſt, & circulus. Poëtæ *gyrum* vocant, pro quo *goerum* invenio in codice meo Auſoniano, quod ἀρχαϊκώτερον. *Orbis* eſt meta curriculi, ſeu rotundi flexus figura. Valer. Flaccus libro III. —— *brevis in lævos piger angitur orbes*; id eſt, tardè convertitur & circumagitur in gyros lævos breviores, quæ doctorum & habilium equorum ars eſt. Hinc *venire in orbe*, ὁμόσε χωρεῖν de cominus pugnantibus: Quod alluſum eſt ad Græcorum proverbium, ὑπὲρ τὰ σκάμματα.

3. *Precatus Deos*] Quid ſi *deprecatus?* Ita MSS. quos evolvit Scriverius. Sequentia à Poëta ſunt, ut multa alia; *medios irrupit in hoſtes*. Quare damno lectionem quorundam nihili; quæ eſt *perrupit*. Nam *perrumpere aciem* dicimus, at *irrumpere hoſtes*, vel *in hoſtes*. Supra lib. II. cap. octavo. *Tarquinius adverſus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatiſque equis procurrere, & perrumpere aciem juſſit.*

4. *Spes ſalutis*] Hoc tene; quidam *ſaluti*. Iſtud dignum elegantia. Supra: *Vnam ſpem ſalutis hàberet, ſi flumen liberaſſet.* Statim *opima ſpolia*, lege cum optima Stevvechio.

5. *Quod non deſperaſſet de republica*] Ita libri noſtri meliores. U-

vitæ cupiditate, ſed Reipublicæ amore, ſe ſuperfuiſſe reliquo ætatis ſuæ tempore approbavit. [1] Nam & barbam capillumque ſubmiſit, & poſtea nunquam recubans cibum cepit, [2] honoribuſque, cum ei deferrentur à populo, renunciavit, dicens felicioribus Magiſtratibus Reipublicæ opus eſſe.

VII. [3] Sempronius Tuditanus & C. Octavius Tribunus militum, omnibus fuſis ad Cannas, [4] cum in minoribus caſtris circumſederentur, ſuaſerunt commilitonibus, ut ſtringerent gladios, & per hoſtium præſidia erumperent ſecum: id ſibi eſſe animi, [5] etiam ſi nemini ad erumpendum audacia fuiſſet, affirmantes. De cunctantibus duodecim omnino equitibus vel peditibus, qui comitari ſuſtinuerant, repertis, incolumes Canuſium pervenerunt.

VIII. C. Fontejus Craſſus, in Hiſpania, cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoque iniquo circumventus ab Haſdrubale, ad primos tantum ordines relato

nus P. excludit voculam, legitque; *quod non deſperaſſet republica.*

1. *Nam & barbam capillumque ſubmiſit*] Inſpecti Scriverio non agnoſcunt conjunctionem cauſalem. Deinde *promiſit* invenio in nonnullis editis, quod ſi jure damnem, injuria fiet Frontino, & optimis auctoribus. Tacitus II. Annalium: *donec crinem barbamque promitteret.* Livius VII. *Veſte obſoleta, capillo & barbâ promiſſis, preferens vultu habituque inſignem ignominiæ acceptæ memoriam.* Nam *promittere*, eſt τὸ μύστακα τρέφειν, ad magnitudinem nutrire, ut exponit Nonius.

2. *Honoribuſque*] Melius ex libris chirographis, *honoribus quoque*; quod magis αὐξητικόν.

3. *Sempronius Tuditanus & C. Octavius Tribunus militum*] Suſpicatur Rubenius olim ſcriptum fuiſſe: *Tuditanus è leg. octavâ Tribunus militum.* Sed nihil demutat præter *Tribuni militum.*

4. *Cum in minoribus caſtris circumſederentur*] Habent quidam codices, *cum in minoribus circumſiderentur*, ut P. Sed tum ſcribendum foret, *cum à minoribus, &c.* quod non placet.

5. *Etiam ſi nemini ad erumpendum audacia fuiſſet, affirmantes*] Probo doctiſſimi viri conatum, qui poſtremam vocem vulgò ignoratam ex fide membranarum ſuarum poſtliminio reſtituit. Nam priora aliàs apertè mutila legebantur, in quibus etiam puto rectius exhiberi poſſe, *etiamſi* pro *etiam ſi*, quod mirè volo, ut illud: *D. C. omnino equi-*

lato conſilio, incipiente nocte, (quo tempore minime exſpectabatur) per ſtationes hoſtium erupit.

IX. P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio Coſſo Cos. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit, ut ad occupandum collem, qui in propinquo erat, modicam manum mitteret, ſeque ducem iis, qui mittebantur, obtulit: 1 avocatus in diverſa hoſtis emiſit Conſulem. Decium autem cinxit, obſeditque: illas quoque anguſtias, nocte eruptione facta, cum eluctatus eſſet Decius, incolumis cum militibus Conſuli acceſſit.

X. Idem fecit ſub Attilio Calatino Cos. is cujus varie traditur nomen. Alii Laberium, *nonnulli Q. Cæditium, plurimi Calpurnium Flammam vocitatum ſcripſerunt. Hic cum demiſſum in eam vallem videret exercitum, cujus latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopoſcit, & accepit à Conſule trecentos milites; quos hortatus, ut virtute ſuâ exercitum ſervarent, in mediam vallem decurrit: ad opprimendos eos undique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prœlio retentus, occaſionem Conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

XI. C. Cæſar adverſus Germanos & regem Arioviſtum pugnaturus, 2 confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die operâ, niſi decimæ legionis, uſurum: quo aſſecutus eſt, ut & decimani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio concitarentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

XII. Lacedæmonius quidam nobilis, Philippo denunciante multis ſe prohibiturum, niſi civitas ſibi traderetur: Num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

XIII. Leo-

quitibus; nam illud *duodecim* ſuppoſititium eſt librariorum. Vide Livium, qui ſexcentos comites habet numero, qui ſe animoſo huic Tribuno dederunt.

1. *Avocatus in diverſa hoſtis*] P. *advocatus*; & ſtatim, pro *emiſit*, quidam *dimiſit*.

2. *Confuſis ſuorum animis*] Vide lib. I. cap. undecimo notata: nam hæc quidem exempla repetita ſunt.

 1. *Ni-*

XIII. Leonidas Lacedæmonius, cum dicerentur Perſæ ſagittarum multitudine 1 nubes eſſe facturi, fertur dixiſſe, Melius in umbrâ propugnabimus.

XIV. 2 Cælius Prætor Urbanus, cum ei jus dicenti picus in capite inſediſſet, & aruſpices reſpondiſſent, dimiſsâ ave, hoſtium victoriam fore; necatâ, populum Romanum ſuperiorem, ac Cælium cum familiâ periturum, 3 avem occîdit: quâ occisâ, noſtro exercitu vincente, ipſe cum quatuordecim Cæliis ex eâdem familiâ in prœlio eſt occiſus. Hunc quidam non Cælium, ſed Lælium fuiſſe, & Lælios, non Cælios periiſſe credunt.

XV. P. Decius primo pater, poſtea filius * in Magiſtratu

1. *Nubes eſſe facturi*] In modum grandinis atque nimborum denſa tela miſſuri. P. Diaconus XII. *nudati pedites ſagittarum nubibus obruti.* Alibi: *milites noſtri multitudine ſagittariorum* (lege *ſagittarum*) *ſæpe deleti ſunt.* Sic *tempeſtas telorum* apud Virgilium XII. divini operis: & ſummâ elegantiâ quidam veterum pro morte dixit *θανάτοιο μέλαν νέφος.* Sic *nubes cygnorum:* & apud Homerum, *νέφος ψαρῶν καὶ κολοιῶν.*

2. *Calius*] Ineptè *L. Elius*, in libro Pariſienſe. Quod indubiè ex appendice iſto ortum à Frontino huic exemplo annexo, ubi & *Lælios* & *Cælios* quibuſdam in hac narratione memoratos perhibet. Exeinde *L. Elius* fecit aliquis correctór ignarus, cum aut *Lælius* aut *Calius* reponendum eſſet. Sequentia lege, *cum ei jus dicenti*, ubi vulgò *τὸ jus* omittunt imperiti ſcribæ, & à prætore urbano derogant, qui ſortitioni judicum & ſubſortitioni præerat, hoc eſt, per ſortem & fortuitum eventum deſignabat ex decuriis & ordinibus eos, qui quoquo tempore judicarent, illorum nomina in albo ſuo deſcribebat.

3. *Avem occîdit*] Hanc lectionem quis extruderit ex ingenio, non temerè dixerim; cujus ne quidem veſtigia reſtant in omnibus calamo exaratis codicibus. Illud non ignoro tamen, quod in membranis & veteribus excuſis exhibitum fuit, *non dubitavit dare pecuniam*, ἀπὸ παλαιᾶς χειρὸς ſcriptum eſſe, licet non Frontinus ſcripſerit, ſed reſcripſerint correctores. Ex antiquâ lectione dubitare occurrit Scriverio, *non dubitavit dare picum neci*, quod ſi non veriſſimum, ſaltem jucundius ac vero propius eſt iſti vulgato. Locus, ſi conjecturâ ſanari poteſt: *non dubitavit dare pecuniam*, depravatus eſt ex antiquo: *non dubitavit avem perimere.* Ita incomparabili Gronovio viſum eſt, ut ad me tranſcripſit.

tu ſe pro Republica devoverunt, admiſſiſque in hoſtem equis, adepti victoriam patriæ contulerunt.

XVI. P. Craſſus, cum bellum adverſus Ariſtonicum in Aſiâ gerens inter Æliam & Myrinam in hoſtium copias incidiſſet, vivuſque adduceretur, exſecratus in Conſule Romano captivitatem, virgâ, quâ ad equum erat uſus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atque ab eo per dolorem concitato transverberatus, dedecus ſervitutis, ut voluerat, effugit.

XVII. M. Cato Cenſorii filius, in acie decidente, equo prolapſus, 1 cum ſe recollegiſſet, animadvertiſſetque gladium excidiſſe vaginâ, veritus ignominiam rediit in hoſtem: ex eoque, aliquot vulneribus recuperato demum gladio reverſus eſt ad ſuos.

XVIII. 2 Petilini, à Pœnis obſeſſi, parentes & liberos propter inopiam ejecerunt: ipſi coriis madefactis, & igne ſiccatis, foliiſque arborum & omni genere animalium vitam trahentes undecim menſes, obſidionem toleraverunt.

XIX. 3 Hiſpani Arabricenſes omnia eadem paſſi ſunt, nec oppidum Herculejo tradiderunt.

XX. Caſſilini, obſidente Hannibale, tantam inopiam perpeſſi ſunt, 4 ut centum denariis murem væniſſe, proditum

* *In Magiſtratu*] Ita lege. P. *in Magiſtratibus.*

1. *Cum ſe recollegiſſet*] Ultima vox de gloſſemate mihi ſuſpecta eſt. Quare lego præeuntibus optimis membranis, *cum animadvertiſſet gladium* &c.

2. *Petilini*] MS. *Petellini.* Iſtud transmarinum eſt, hoc Romanum; Πετηλῖνοι Athenæo vocantur. Libro XII. Deinoſoph. de hac ipſa fame & conſtantia: Πετηλῖνοι δὲ τηρήσαντες τὴν πρὸς Ῥωμαίους πίστιν εἰς τοσοῦτον καρτερίας ἦλθον πολιορκούμενοι ὑπ' Ἀννίβα, ὥστε μετὰ τὸ πάντα μὲν τὰ κατὰ τὴν πόλιν δένδρων τοὺς φλοιοὺς καὶ τοὺς ἁπαλοὺς πτόρθους ἀνάλωσε. &c.

3. *Hiſpani Arabricenſes*] Sic omnino recta eſt librorum Frontini ſcriptura. Vulgo pravè editum, *Hiſpani cum Fabreſcenſe*; Forte cum Scriverio, Hiſpani *Conſaburenſes.* Vide Plinium.

4. *Vt centum denariis murem væniſſe*] Strabo, Plinus, Valerius Maximus ampliant & addunt ad eam ſummam alterum tantum, *ducentis denariis.* Atque ita fortaſſe legendum monet Stevvechius: quan-

quam

ditum memoriæ ſit, ejuſque venditorem fame periiſſe, emptorem autem vixiſſe: fidem tamen ſervare Romanis perſeveraverunt.

XXI. Cyzicum cum oppugnaret Mithridates, captivos ejus urbis produxit, oſtenditque obſeſſis, arbitratus futurum, 1 ut miſeratione ſuorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captivos, ſervare Romanis fidem perſeveraverunt.

XXII. 2 Segobrigenſes, cum à Viriato liberi & conjuges cæderentur, præoptaverunt ſpectare ſupplicia pignorum ſuorum, quàm à Romanis deficere.

XXIII. Numantini, ne ſe dederent, fame mori præfixis foribus domuum ſuarum maluerunt.

CA-

quam *ducentis* Frontinum ſcripſiſſe, Colerus intempeſtivè ſedulus ad Valerium producat. At quorſum ſollicitanda lectio, cum de pretio quidem rei geſtæ ſcriptores inter ſe diſcordent? Ipſe Plinius diligentiſſimus alioquin indagator harum memoriarum, ducentos ſolummodo nummos habet, quos niſi pro denariis agnoſcas, ne Valeriana quidem ſibi fides conſtat. In Strabone noli cum doctioribus ambigere, quin reſcribendum ſit μυὸς pro μεδίμνȣ, quod & ipſius quidem παρόραμα conſtanter agnoſcimus: ἐπὶ δὲ Ῥώμης Κασίλινον ἵδρυται ἐπὶ τῷ Οὐολτούρνῳ ποταμῷ, ἐν ᾧ πολιορκούμενοι Πραινεστίων ἄνδρες μ καὶ φ πρὸς ἀκμάζοντα Ἀννίβαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀντέσχον, ὥστε ὑπὸ λιμοῦ διακοσίων δραχμῶν πραθέντος μεδίμνȣ, ὁ μὲν πωλήσας ἀπέθανεν, ἐσώθη δὲ ὁ πριάμενος. Nec enim rei venditæ nomen Geographus tacuiſſet, expreſsâ ejus menſurâ, quæ διακοσίων δραχμῶν ex aliis colligitur.

1. *Ut miſeratione ſuorum*] Hoc magè probem, quàm quod ſcriptum relictum fuit, *ſociorum*. Statim, *patiendum*, in membranis.

2. *Segobrigenſes*] Soli Scriverio quicquid eſt hujus emendationis debetur, cum libri degeneres exhiberent, *Æginenſes cum à Viatotis*, quod cum obſcurum foret Stevvechio, extemplò ſuum Palmerium conſuluit, qui vitioſam ſcripturam ſuâ divinatione magis contaminavit, reponendo, *cum à Boeotiis liberi, &c.* Certo certius eſt, legendum *Segobrigenſes*, aut *Segoblenſes, cum à Viriato, &c.* Perperam, *cum ab Ætolis*, ſupponit Palmerius.

† Lem-

CAPUT VI.

† De affectu & moderatione.

EXEMPLUM I.

Q. FABIUS hortante filio, ut locum idoneum paucorum jacturâ caperet, Viſne, inquit, tu ex illis paucis eſſe?

II. Xenophon, cum equo veheretur, & pedites jugum quoddam occupare juſſiſſet, 1 unum ex eis obmurmurantem, quod diceret, facilè tam laborioſa ſedentem imperare, deſiliit, & gregalem equo impoſuit, 2 curſuque ipſe pedeſtri ad deſtinatum jugum contendens pervenit; cujus facti ruborem cum perpeti miles non poſſet, irridentibus commilitonibus ſponte deſcendit: Xenophontem vix univerſi perpulerunt, ut conſcenderet equum, & laborem ſuum in neceſſaria duci munera reſervaret.

III. Alexander, cum hyeme duceret exercitum, reſidens ad ignem recognoſcere prætereuntes copias cœpit, cumque conſpexiſſet quendam propè exanimatum frigore, conſidere loco ſuo juſſit: dixitque ei, Si in Perſis natus eſſes, 3 in regiâ ſellâ reſediſſe tibi capitale foret, in Macedoniâ nato conceditur.

IV. D, Au-

† Lemma Vet. Par. DE EFFECTU. Et puero patet legendum DE AFFECTU, περὶ ἐλέυ.

1. *Unum ex eis obmurmurantem*] Suſpicor veſtigium veræ lectionis: *uno ex eis obmurmurante, ac dicente*, &c.

2. *Curſuque ipſe pedeſtri*] In antiquis membranis noſtris, *curruque*. Quis non miretur ἀντιλογίαν. Omnino *curſuque* reponendum: id eſt curriculò δρομαίως. Heſychius: Ἐπιδρομάδην· περιέργως, (lego aut περιέργως, aut μὴ περιέργως) καὶ σπουδῇ. Helladius: Ἐκάλουν (de ſervis loquitur) ὁ ἀπὸ τρόπου, Παρμένοντα, καὶ Πιστὸν, ὁ Δρόμωνα. Eſt autem *curſu pedeſtri* nimis rotundum & abſolutum. Sequitur: *contendens pervenit*, pro quo ſcripti, *contendit, pervenit*, quod eſſe non poteſt, niſi alterutrum ejicias.

3. *In regiâ ſellâ reſediſſe*] Scripti, *reſedere*. Regia ſella Perſarum, eſt χρυσὸς θρόνος βασιλέως. Curtius eadem narratione: *Illis enim* (Per-

IV. D. Auguſtus Veſpaſianus, cum quendam adoleſcentem honeſtè natum militiæ inhabilem, anguſtiarum rei familiaris causâ 1 deductum ad longiorem ordinem reſciſſet, cenſu conſtituto, honeſtâ miſſione exauctoravit.

ſis) *in ſella regis conſediſſe capitale foret; tibi ſaluti fuit.*

1. *Deductum ad longiorem*] Quidam libri, *eductum*, vel *edoctum*: & deinde, *rejeciſſet*, aut *repſiſſet*. pro *reſciſſet*.

CAPUT VII,

De variis conſiliis.

EXEMPLUM I.

CÆSAR dicebat, idem eſſe ſibi conſilium adverſus hoſtem, quod pleriſque medicis contra vitia corporum, 1 fame potius quàm ferro ſuperandi.

II. Domitius Corbulo 2 dolabrâ, id eſt, operibus hoſtem vincendum eſſe dicebat.

III. L. Paullus Imperatorem ſenem moribus dicebat eſſe oportere, ſignificans moderatiora ſequenda conſilia.

IV. Scipio Africanus fertur dixiſſe, cum eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

V. C. Marius Teutono provocanti eum & poſtulanti ut prodiret, reſpondit, Si cupidus mortis eſſet, laqueo eum vitam poſſe finire: 3 cumque demonſtraret ei gladiatorem

1 con-

1. F*Ame potius quàm ferro ſuperandi*] Vegetius: *Fames intrinſecus pugnat, & vincit ſæpius quàm ferrum.*

2. *Dolabrâ, id eſt operibus*] Meminit Lipſius lib. V. cap. 13. Polit. Juvenalis lib. III. *Si lentus pigra muniret caſtra dolabra.* Erat inſtrumentum forma ad inſtar ſecuris, ſed unicâ & ſimplici acie, parte alterâ in mucronem acuminata, quæ ſerviebat maximè muris diruendis, ut ſecuris vallo & lignis cædendis. Eo ſenſu Corbulo dicebat, *Hoſtem dolabra vincendum eſſe*, id eſt, opere & munitionibus.

3. *Cumque demonſtraret*] Nihil ambigo legendum, *cum dein monſtraret*, &c.

1. Con-

1 contemptæ ſtaturæ 2 & propè exactæ ætatis, dixitque, Si eum ſuperaſſet, 3 cum victore congreſſurum.

VI. Q. Sertorius, quod experimento didicerat, imparem ſe univerſo Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconſultè pugnam depoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis eorum prævalido alteri, alteri admodum exili, duos admovit juvenes ſimiliter affectos, robuſtum & gracilem: robuſtiori imperavit, equi exilis univerſam caudam abrumpere: gracili autem, valentioris per ſingulos pilos vellere: cumque gracili ſucceſſiſſet quod imperatum erat, validiſſimus cum infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur, Jam, inquit Sertorius, 4 naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites: inſuperabiles ſunt univerſas aggredienti; eos lacerabit & carpet qui per partes attentaverit.

VII. Valerius Levinus Cos. cum intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet, magnamque copiarum ſuarum fiduciam haberet, circumduci eum juſſit; terrendique hoſtis cauſsâ, exercitus ſuos viſendos ſpeculatoribus eorum, quoties voluiſſent, patere.

VIII. Cælius Primipilaris, qui in Germaniâ 5 poſt Varianam

1. *Contempta ſtatura*] Id eſt, exilis & brevis ſtaturæ. Nam *ſtatura* eſt proceritas commoda, & militaris. Gloſſæ: *Statura*, ἀνάστημα, μέγεθος σώματος, μῆκος ἡλικίας. Hoc notione dignum. Infra: *qui velociſſimi videbantur, & mediocris ſtaturæ erant*: id eſt, militaris; ex. 29. Obiter monebimus in Macrobio legendum libro III. Saturnal. cap. 3. joco Ciceronis: *Idem, cum Lentulum ſuum exiguæ ſtaturæ hominem longo gladio accinctum vidiſſet*: Vulgo malè lectum: *exigua natura*. Aliter ſenſus & ſequela jubent; ſubjicit enim Cicero: *Quis generum meum ad gladium alligavit*. Nam contemptæ vel exiguæ ſtaturæ puſiones gladiis alligantur, mediocris iis armantur.

2. *Et prope exactæ ætatis*] Decrepitæ. Suetonius de illuſtribus Grammaticis: *Verrius Flaccus deceſſit ætatis exactæ ſub* Tiberio.

3. *Cum victore congreſſurum*] P. *Victoria*: ſatis importunè.

4. *Naturam Romanarum cohortium*] *Romanarum virium*. P. nos hoc exemplum ſupra tractavimus.

5. *Poſt Varianam cladem*] Nihil notius *clade Varianâ* apud o-

rianam cladem obſeſſis noſtris pro duce fuit, veritus, ne barbari ligna, quæ congeſta erant, vallo admoverent, & caſtra ejus incenderent, ſimulatâ lignorum inopiâ, miſſis undique, qui ea furarentur, effecit, ut Germani univerſos truncos amolirentur.

IX. Cn. Scipio, bello navali, amphoras pice & tedâ plenas in hoſtium claſſem jaculatus eſt, quarum jactus & pondere foret noxius, 1 &, diffundendo quæ continuerant, alimentum præſtaret incendio.

X. Hannibal Regi Antiocho monſtravit, ut in hoſtium claſſem 2 vaſcula jacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis miniſteriis impedirentur.

XI. Idem fecit jam cedente claſſe ſua Pruſias.

XII. M. Porcius impetu claſſem hoſtium cum tranſiliiſſet, deturbatis ex eâ Pœnis, eorumque armis & inſignibus inter ſuos diſtributis, multas naves hoſtium, quos ſociali habitu fefellerat, merſit.

XIII. Athenienſes, cum ſubinde à Lacedæmoniis infeſtarentur, diebus feſtis, quos ſacros Minervæ extra urbem celebrabant, 3 omnem quidem colentium imitationem expreſſerunt, armis tantùm veſte celatis: peracto ritu ſuo, non ſtatim Athenas reverſi, ſed protenus inde raptim acto Lacedæmonem verſus agmine, eo tempore quo minime timebantur, agrum hoſtium, quibus ſubinde prædæ fuerant, ultro depopulati ſunt.

XIV. Caſ-

omnes penè hiſtoricos. Quare damno vulgatam lectionem depravatam, *poſt Valerianam cladem*: quomodo P. exhibuit.

1. *Et, diffundendo quæ continuerant, alimentum præſtaret incendio*] Illud & Stevvechianum eſt: vulgo *ut*, mox idem *præſtet*, vulgati *præſtarent*: ſcribe cum Scriverio, *præſtaret*.

2. *Vaſcula jacularetur*] MSS. *jacularentur*. Vide quæ notabamus ad Nepotis Hannibalem. Deinde, *quâ re perterriti*, pro *quarum metu*, in iiſdem exaratis.

3. *Omnem quidem colentium*] In uno manuſcripto, *omnium*; in aliis Scriverianis, *hominum*.

1. Non

XIV. Caſſius onerarias naves, [1] non magni ad alia uſus, accenſas opportuno vento in claſſem hoſtium miſit, & incendio eam conſumpſit.

XV. M. Livius, fuſo Haſdrubale, hortantibus eum quibuſdam, ut hoſtem ad internecionem perſequeretur, reſpondit: Aliqui & ſuperſint, qui de victoriâ noſtrâ hoſtibus nuntient.

XVI. Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt, hoſti non ſolum dandam eſſe [2] viam fugiendi, ſed etiam muniendam.

XVII. [3] Pericles Athenienſis affirmavit incolumes futuros hoſtes, ſi deponerent ferrum: [4] ejuſque obſecutos conditionibus, univerſos, qui in ſagulis ferreas fibulas habuiſſent, interfici iuſſit.

XVIII. Haſdrubal [5] ſubigendorum Numidarum cauſsâ ingreſſus fines eorum, reſiſtere parentibus affirmavit ad capiendos ſe veniſſe elephantos; quibus ferax eſt Numidia: ut hoc permitterent, [6] poſcentibus ſecuritatem promiſit, & ex eâ perſuaſione avocatos adortus ſub leges redegit.

XIX. Alcetas Lacedæmonius, ut Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis navibus, tanquam unam omnino haberet triremem, vici-

1. *Non magni ad alia uſus*] Hoc fero præ lectione P. *non magni ad alios uſus.*

2. *Viam fugiendi, ſed etiam muniendam*] Ita meliores. Patiſinus: *Viam ad fugiendum, ſed etiam muniendum*; quod non aſſequor. Alibi ſupra notavimus. Eſt autem dictum ex veteri formulâ: DATE VIAM CONSULI. Plautus Curculione, Actu II. Sc. 3. *Date viam mihi noti atque ignoti.* Plutarchus in Gracchis: Δότε τόπον ἀγαθοῖς καὶ πολίταις.

3. *Pericles*] MSS. *Paches.* At verum hujus Athenienſis nomen *Pericles.*

4. *Ejuſque obſecutos conditionibus*] Alii libri, *obſecutis*: quibus obſequi non placet.

5. *Subigendorum Numidarum*] Di boni! quàm curioſa lectio eſt quorundam interpolatorum & literionum; *ſubigens dolum Numidarum*: Sed quonam tum hoſpitio ſequens iſtud *cauſſa* excipietur? Non video. Adeò facile fuit ex vocibus aliquid immutaſſe; at connexionem earum appropriaſſe, difficile.

6. *Poſcentibus ſecuritatem promiſit*] Malè faciunt auctori, qui mediam vocem delendam cenſent.

Statim

vicibus in eâ remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naves in Thebanos tranſnavigantes immiſit, & commeatibus eorum potitus eſt.

XX. Ptolemæus adverſus Perdiccam exercitu prævalentem ipſe invalidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curavit equites: ipſe prægreſſus cum copiis, quas habebat, effecit, ut [1] pulvis, quem pecora excitaverant, ſpeciem magni ſequentis exercitus moveret, cujus exſpectatione territum vicit hoſtem.

XXI. [2] Myronides Athenienſis adverſus Thebanos equitatu prævalentes pugnaturus, in campis ſuos edocuit, manentibus eſſe ſpem aliquam ſalutis, cedentibus autem pernicioſiſſimum: quâ ratione confirmatis militibus, victoriam conſecutus eſt.

XXII. L. Pinarius in Siciliâ præſidio Ennæ præpoſitus claves portarum, quas penes ſe habebat, repoſcentibus Magiſtratibus Ennenſium, quod ſuſpectos eos, tanquam tranſitionem ad Pœnum pararent, habebat, petit unius noctis ad deliberationem ſpacium; indicataque militibus fraude Græcorum, cum præcepiſſet, ut parati poſterâ die ſignum expectarent, primâ luce aſſiſtentibus militibus redditurum ſe claves dixit, ſi idem [3] omnes Ennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam universâ multitudine convocatâ in theatrum, & idem flagitante, manifeſtâ deficiendi voluntate, ſigno militibus dato univerſos Ennenſes cecîdit.

XXIII. Iphicrates dux Athenienſium, claſſem ſuam hoſtili

Statim *avocatos* omninò rectum eſt: vulgò *advocatos*.

1. *Pulvis, quem pecora excitaverant*] Non puto à Frontino ſcriptum eſſe *quam*, ſed à deſcriptore reſcriptum, quod in noſtris membranis reperi: *pulvis, quam pecora excitaverant*. At video antiquis eodem genere τὸ *pulvis* uſurpatum. Ennius: *Iamque fere pulvis ad cœlum vaſta videtur*. Vide Chariſium I.

2. *Myronides*] Ita omnino lege. Vulgo perperam *Myrodines*.

3. *Omnes Ennenſes cenſuiſſent*] Scripti Scriveriani, *conſuluiſſent*.

ſtili habitu inſtruxit, & ad eos, quos ſuſpectos habebat invectus, cum effuſo ſtudio exciperetur, deprehensâ eorum perfidiâ, oppidum diripuit.

XXIV. 1 Tiberius Gracchus, cum edixiſſet futurum, 2 ut ex volonum numero fortibus libertatem daret, ignavos 3 crucibus affigeret, & quatuor millia ex his, qui ſegnius pugnaverant, metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent, miſit qui eis dicerent, totum ſibi exercitum volonum viciſſe videri, 4 quod hoſtes fugiſſent: & ſic eos, & ſuâ fide, & ipſorum metu exolutos recepit.

XXV. Hannibal poſt prœlium, quo ingentem cladem ad Thraſymenum Romani acceperunt, cum ſex millia hoſtium, interpoſitâ pactione, in poteſtatem ſuam redegiſſet, ſocios Latini nominis, benigne in civitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberandæ cauſsâ bellum gerere; eorumque operâ aliquot populos in deditionem accepit.

XXVI. Mago cum Locri obſiderentur à Criſpino, claſſis noſtræ præfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem, Hannibalem cæſo Marcello ad liberandos obſidione Locros venire; clam deinde equites emiſſos juſſit à montibus, qui in conſpectu erant, ſe oſtendere: quo facto effecit,

1. *Tiberius Gracchus*] Libri viliores ineptè *Tigracus*. Error ex ignorantia veteris ſcripturæ. TI. GRACHUS.

2. *Vt ex volonum numero*] Perperam exaratum invenio *bolonum*, in noſtro chirographo: niſi ex priſcâ ſcribendi formâ ſit *bolonum* pro *volonum*, ut *bolona* pro *volona*, *b* pro *v*, ut aliàs degenerante. Placet tamen receptum *volonum*; ut ſtatim in eodem libro: *totum ſibi exercitum volonum viciſſe videri*: ubi melius *feciſſe* repoſueris. Græci ἐθελουσίους appellabant, *volones* Latini, vix puto *bolones*. Nam *volones* à volo, ut *colones* à colo Salluſtio, pro clientibus qui magnates colunt: Et *accendones* Tertulliano, λυδιοστρόφοι ſeu laniſtæ, qui pugnæ ardorem incendunt inter μονομάχους, id eſt gladiatores. Qui Livium legerit, de optimâ *volonum* ſcripturâ non dubitabit.

3. *Crucibus affigeret*] Quidam *afficeret*. At tum legendum, *cruciatibus afficeret*: quod membranæ Scriverio exhibuerunt.

4. *Quod hoſtes fugiſſent*] Habeant ſibi literam Græcam, quam tertiam Latinam ex ultima voce protruſerunt aliqui correctorum. Nobis

cit, ut Criſpinus Hannibalem adeſſe ratus conſcenderet naves, ac fugeret.

XXVII. Scipio Æmilianus, ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantùm, ſed centuriis ſagitarios & funditores interpoſuit.

XXVIII. Pelopidas Thebanus, cum à Theſſalis in fugam verſus, flumen 1 in quo tumultuarium fecerat pontem 2 liberaſſet, ne ſequentibus hoſtibus idem tranſitus maneret, noviſſimo agmini præcepit, incenderent pontem.

XXIX. Romani, cum Campanis equitibus nullo modo

Nobis nihil videbitur mutandum.

1. *In quo tumultuarium fecerat pontem*] Nihil ineptius iſtâ lectione, quam ad oram noſtri P. adſcripſit quisquis fuit imperitorum: *in quo tumultu varium fecerat pontem*, quæ ab omnibus Frontini libris abfuit. *Opera tumultuaria* vocantur σχεδιάσματα, & opponuntur legitimis, quæ ſecundum diſciplinam militarem fiunt. Ita apud Livium; *tumultuaria manus*, *ſubitaria legiones*, *ſubitarii milites*, *duxque tumultuarius legitur*; qui ex occaſione urgente non ordine militari comparantur. Vegetio *foſſa legitima* opponitur *tumultuariæ*, καὶ τῇ σχεδίᾳ. Et Græcis σχεδία navis eſt, quæ ſubito & tumultuariè fit, ἡ διʼ ὀλίγου συμπαγεῖσα. Suidas: σχεδία, ἡ ἐκ τῶν παρατυχόντων, ἢ εἰκαίως πεποιημένη ναῦς. Theophylactus Simocatt. lib. VIII. τὰς λεγομένας σχεδίας συῤῥάψαντες, ὁμοθυμαδὸν τὸν ποταμὸν διενήξαντο. Vide Ulpianum l. 1. §. 6. ff. de exercit. action.. Sic *tumultuaria caſtella* idem Vegetius dixit, & *tumultuarii milites* occurrunt apud Livium & Hirtium.

2. *Liberaſſet*] Optimam expoſitionem hujus loci à doctiſſimo Scriverio conceptam non pigrabor adſcribere. Ita autem ille Lib. I. cap. 5. exemplo 3. ad hæc verba: *Unam ſpem ſalutis haberet ſi flumen liberaſſet*, dixi Stevvechium legere, *ſi flumen ſuperaſſet*, correctione non admodum neceſſaria. Similiter & abſtinendæ ab hoc loco manus criticæ: nec legendum cum Stevvechio *ſuperaſſet*. Volo, inquam, ſarta tectaque maneat vulgata lectio. Quid ſit *flumen liberare* duobus his locis fatetur ſe neſcire Stevvechius: quare emendabat, *flumen ſuperaſſet*. Probem, ſi non membranarum optimas, ſaltem ullos adſtipulatores haberet libros ſcriptos; ſed nullos habet. Sanè non meos tres, non Palatinos: in quibus omnibus diſertim exaratum eſt, *liberaſſet*. Nec aliter legitur exemplo 13. cap. 4. lib. I. ubi *Philippus nullo prohibente anguſtias freti liberavit*. Qui locus fefellit Stevvechium, aliàs debuiſſet & ille ſubire ferreum examen: dixiſſet legendum, *anguſtias freti ſuperavit*. Malo exemplo, & ad inſtar imperi-

do pares eſſent, 1 Q. Nævius Centurio in exercitu, Fulvii Flacci, Procos. excogitavit, ut delectos ex toto exercitu, qui velociſſimi videbantur, & mediocris ſtaturæ erant 2 parmulis non amplis, & galericulis gladiiſque, ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare, eoſque adjunctos equitibus 3 juberet uſque ad mœnia provehi: deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatum prœliari; quo facto vehementer & ipſi Campani afflicti ſunt, & maximè equi eorum; quibus turbatis prona noſtris victoria fuit.

XXX. P. Scipio in Lydiâ, cum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret; nec homines tantùm aut equos deficere, verùm arcus quoque madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus eſt fratrem, ut poſtero, quamvis religioſo die, committeretur prœlium: quam ſententiam ſecuta victoria eſt.

XXXI. Catonem vaſtantem Hiſpaniam, legati Ilergetum, qui ſociorum populus erat, adierunt oraveruntque auxilia: ille ne aut abnegato adjutorio ſocios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, & naves aſcendere juſſit, dato præcepto, 4 ut cauſati ventos,

peritorum librariorum ſciolorumque, qui quod in veterum libris non ſtatim percepere, flagitiosè corruperunt: quod illi emendare vocabant. Sic Hyginus in Mythologicis etiam *liberare flumen*, pro tranſire dixit, cap. ducenteſimo quinquageſimo ſeptimo: *Qui cum duceretur, vix tandem Mœrus liberato flumine, conſequitur carnificem.*

1. *Q. Nævius Centurio*] In aliis: *Q. Nonius.* Deinde in ſequentibus τὸ *ut* delet Stevvechius.

2. *Parmulis non amplis & galericulis, gladiisque*] Quidam libri: *Spathulis* (vel *ſpatulis*) *non amplis, & galeolis, gladiisque:* ingenti errore. Rurſus alii *parvulis* pro *parmulis.* Sed *parmulis* omnino recta ſcriptura eſt. V. Gloſſarium: *Parmula*; ἀσπὶς ἱππική. Index vocum militarium, qui ferè Lexicis adjunctus: πελτάριον, *parmula*; & πελταστής, *parmularius.*

3. *Iuberet uſque ad mœnia*] Stevvechius *jubere.* Statim *dein poſitis*, in libris Scriverianis.

4. *Vt cauſati ventos*] Τοὺς ἀνέμους προφασιζόμενοι. Quare damno lectionem nihili, vet. P. *ut cauti ventos. Cauſſari* enim eſt tueri ac defen-

ventos, retro redirent: præcedens interim adventantis auxilii rumor, ut Ilergetum excitavit animos, ita hoſtium conſilia diſcuſſit.

XXXII. C. Cæſar, cum in partibus Pompejanis magna equitum Romanorum eſſet manus, 1 eaque armorum ſcientia milites conficeret, 2 ora oculoſque eorum gladiis peti iuſſit, 3 & ſic adverſam faciem cædere coëgit.

XXXIII. 4 Vaccei, cum à Sempronio Graccho collatis ſignis urgerentur, univerſas copias cinxere plauſtris, quæ impleverant fortiſſimis viris, muliebri veſte tectis. Sempronium quoque, tanquam adverſus fœminas, audentius ad obſidendos hoſtes conſurgentem, hi qui in plauſtris erant aggreſſi, fugaverunt.

XXXIV. 5 Eumenes Cardianus ex ſucceſſoribus Alexandri, in caſtello quodam clauſus, 6 quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita ſuſpendebat, ut poſterioribus pedibus innixi, prioribus allevatis, cum naturalem

defendere ſe cauſſis prætexendis.

1. *Eaque armorum ſcientia milites conficeret*] Locus eſt à Rutgerſio ex parte emendatus, quem non intelligere ſe confitetur Barthius. Interim reſcribendum conjectavit, *eaque formarum ſcientia milites afficeret*. Rubenius: *ſuique armorum ſcientia militis conſideret*. Quod ſequatur qui volet, nobis vulgata ſatisfacit.

2. *Ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit*] Qui de gloſſemate ſuſpiciunt, & hæc verba non à Frontino profecta cenſent, graviter hallucinantur. Deinde notandum venit *τὸ peti*, quod gladiatorium eſt. Vegetius libro I. *nunc quaſi caput & faciem peteret, nunc lateribus minaretur*, quæ verba videntur aliquomodo noſtris convenire. Servius: *Petitiones propriè dicimus impetus gladiatorum.*

3. *Et ſic adverſam faciem cædere*] Stevvechius: *averſa facie cedere*; quod non ſe probat mihi. Quidam *adverſam aciem*, unde *averſa acie*, Scriverius. Nihil mutandum; nam vulgatum confirmat Lucani verſus lib. 7. *Adverſosq; jubet ferro contundere vultus.* Vide etiam Plutarchum in Cæſare, & Appianum.

4. *Vaccei*] Nonnulli codices, *Locri*. Et ita P.

5. *Eumenes Cardianus*] Sic omnino reſtituendum. Vulgo perperam, *Sardianus* vel *Sardinianus*. Auctor ſcholiorum in Ariſtophanis Aves: Καρδία πόλις Θρᾴκης, ἧς οἱ πολῖται Καρδιανοί.

6. *Quo exercere equos*] *Quum*, ſcripti libri.

1. *Ad*

lem aſſiſtendi appetunt conſuetudinem, 1 ad ſudorem undique crura iactarent.

XXXV. M. Cato, pollicentibus barbaris duces itinerum, & inſuper præſidium, ſi magna ſumma eis promitteretur, non dubitavit polliceri: quia aut victoribus ex ſpoliis hoſtilibus poterat dare 2 aut interfectis exſolvebatur promiſſio.

XXXVI. 3 Q. Maximus transfugere ad hoſtes volentem Statilium, 4 nobilem claræ operæ equitem, vocari ad ſe juſſit: eique excuſavit, quod, invidiâ commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignoraſſet: tum donato ei equo, pecuniam inſuper largitus, obtinuit, ut quem ex conſcientia trepidum acceperat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem; quàm fortem haberet equitem.

XXXVII. Philippus, cum audiſſet Pythiam quendam 5 bonum pugnatorem, alienatum ſibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adjuvaretur, monentibus quibuſdam uti

1. *Ad ſudorem undique crura jactarent*] Non adlubeſcit aliorum codicum lectio; *ad ſudorem utrumque crura jactarent.*

2. *Aut interfectis exſolvebatur*] Scribe ex optimis membranis: *aut victis exſolvebatur promiſſio*, optimâ oppoſitione. Et ita legit P. qui medius fuit inter bonũ & iniquum.

3. *Q. Maximus*] *Maximius*, abſurdè legitur in aliis editionibus.

4. *Nobilem claræ operæ equitem*] Pro *clarâ operâ*. Eſt ἀρχαικώτερον. Vellejus Pat. I. *Lycurgus diſciplinæ convenientiſſimæ Vir.*

5. *Bonum pugnatorem, alienatum ſibi*] P. *alienato. Bonus* pugnator eſt *fortis.* Lucilius in Satyris: *Calvus Palantinu' quidam Vir nobilis bonu' bello.* Lego: *Vir non bonu' bello*; non fortis, ſed imbellis. Idem Lucilius, cujus reliquias laudamus, ut è naufragio tabellas:

Cum Pacidiano componitur optimu' multo
Poſt homines natos gladiator qui fuit unus.

Juvenalis: *Eſto bonus miles, tutor bonus.* —— *Bonus* ergo fortis, & contra *fortis*, bonus. Feſtus: *Fortis, bonus & frugi, ſive validus.* Sed *forctis* reſtituit Vir Illuſtris ex XII. Tabulis: SANATIBUS. IDEM. QUOD. FORCTIBUS. IDUS. ESTO. id eſt, bonis, & qui non defecerant à Pop. Romano. Ita *melior* apud Horatium: *Tydides melior patre:* & *optimus* apud Salluſtium Jugurthino: *Optimus quisque cadere aut ſanciari.* Græci eodem modo ſuum ἀγαθὸς & κρείσσων uſurpant.

O 1. Tu-

uti eum caveret: Quid, ſi inquit, partem ægram corporis haberem, abſcinderem potius, quàm curarem? deinde familiariter ſecretò elicitum Pythiam, acceptâ difficultate neceſſitatum domeſticarum, pecuniâ inſtruxit: ac meliorem fidelioremque habuit, quàm habuerat, antequam offenderet.

XXXVIII. T. Quintius Criſpinus, poſt infauſtam adverſus Pœnos dimicationem, quâ collegam Marcellum amiſerat, cum comperiſſet potitum annulo interfecti Hannibalem, litteras circa municipia [1] totius Italiæ demiſit, ne crederent epiſtolis, ſi quæ Marcelli annulo obſignatæ perferrentur: monitione conſecutus eſt, ut Salapia, & aliæ urbes fruſtra Hannibalis dolis tentarentur.

XXXIX. Poſt Cannenſem cladem, perculſis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobiliſſimis auctoribus deſerendæ Italiæ iniret conſilium, P. Scipio [2] adoleſcens admodum, impetu facto, in eo ipſo in quo talia agitabantur, cœtu pronuntiavit, manu ſe ſuâ interfecturum, niſi qui juraſſet, non eſſe ſibi mentem deſtituendæ Reipublicæ: cumque ipſe ſe primus religione tali obligaſſet, ſtricto gladio mortem uni ex proximis minatus, [3] niſi acciperet ſacramentum, illum metu, ceteros etiam exemplo coëgit ad jurandum.

XL. Volſcorum caſtra cum prope à virgultis ſilvâque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, uſque

1. *Totius Italiæ demiſit*] *Miſit*, in Scriverianis.

2. *Adoleſcens admodum*] Quidam conciſim, *adoleſcens ad modum*. Malè. Tacit. lib. IV. Annal. de L. Antonino: *Hunc admodum adoleſcentulum ſororis nepotem ſepoſuit Auguſtus in civitatem Maſſilienſium.* Curtius *admodum juvenem* dixit VII. Juſtinus *admodum puerum*, & *parvulum*.

3. *Niſi acciperet ſacramentum*] Sacramentum pro juramento. Appoſitè Vet. Gloſſarium, *Sacramentum*; ὅρκος στρατιωτικός. Item *Sacramentum*: ὅρκος. Onomaſticum Græco-latinum. στρατεία, *militia, ſacramentum.* Ita colligo ex ſequentibus: *illum metu, ceteros etiam exemplo coëgit ad jurandum*: nam jurantes ſeſe obligabant, idque cum quadam religione. Frontinus:

uſque in vallum perferre poterant, incendit, & ſic adverſarios exuit caſtris.

XLI. P. Craſſus bello ſociali, eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus eſt.

XLII. Q. Metellus in Hiſpaniâ caſtra moturus, cum in agmine milites continerent ſe intra caſtra, Hermocrates detentos eos, poſtero die habilioribus jam ſuis tradidit, bellumque confecit.

XLIII. Miltiades, cum ingentem Perſarum multitudinem 1 apud Marathonem fudiſſet, Athenienſes circa gratulationem morantes, compulit, ut feſtinarent ad opem urbi ferendam, quam claſſis Perſarum petebat: cumque præcurriſſet, impleſſetque mœnia armatis, Perſæ rati ingentem eſſe numerum Athenienſium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris ſuis opponi, circumactis exemplo navibus Aſiam repetierunt.

XLIV. Piſiſtratus Athenienſis, cum excepiſſet Megarenſium claſſem, quâ illi ad Eleuſin noctu applicuerant; 2 ut operatas Cereris ſacro fœminas Athenienſium raperent, magnâque editâ cæde eorum ultus eſſet ſuos, eadem quæ ceperat navigia Athenienſi milite complevit, quibuſdam

tinus: *Cumque ipſe ſe primus religione tali obligaſſet*, ubi malim, *religioni*. Religio enim eſt jusjurandum: ut apud Ciceronem pro Fontejo, *religio jurisjurandi.*

1. *Apud Marathonem*] Scriverianí MSS. *Marathona:* & ſic proximè infra. Nepos Miltiade: *ac ſuas copias in campum Marathona deduxerunt.* Sic *Babylona, Lacedemona* dicebant, & alia.

2. *Vt operatas Cereris ſacro fœminas*] Operari ſacro Cereris eſt μυεῖσθαι, Tertulliano *inſtituere:* unde μύσαι, & μεγάλα μυστήρια, *Cereris ſacra Eleuſinia* in eadem narratione apud Juſtinum. Qui Cereri operabantur, in caſtro Cereris eſſe dicebantur. Feſtus: *minuitur populo luctus, cum in caſtro Cereris conſtitit.* In caſtro Cereris eſſe, eſt τὸ ἁγνεύειν Δήμητρι. Et nota, quod ait Frontinus, *noctu applicuerunt:* nam ἐλευσίνια ſemper nocte celebrabantur, quæ ſequebantur τὴν εἰκάδα Βοηδρομιῶνος; ſtatim poſt occaſum ſolis, plenilunio. Alia erant Θεσμοφόρια, τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος, ut ait Heſychius. Quæ duo myſteria ſcriptores antiqui paſſim confundunt.

dam matronis 1 habitu captivarum in conſpectu locatis: quâ facie decepti Megarenſes, tanquam ſuis, & cum ſucceſſu renavigantibus effuſi obvii, inermeſque, rurſus oppreſſi ſunt.

XLV. 2 Cimon dux Athenienſium, victâ claſſe Perſarum apud inſulam Cypron, milites ſuos captivis armis induit, & iiſdem barbarorum navibus ad hoſtem navigavit in Pamphyliam apud flumen Eurymedonta. 3 Perſæ, quia & navigia & habitum ſuperſtantium agnoſcerent, nihil caverunt: ſubitò itaque oppreſſi, eodem die & navali & pedeſtri prœlio victi ſunt.

1. *Habitu captivarum*] P. *captivorum*; mox legendum, *& cum ſucceſſu renavigantibus*; ubi quidam, *ſucceſſura navigantibus*. In fine, *compreſſi ſunt* in Scriverianis.

2. *Cimon*] Ita reſtitutum ducis nomen ab optimo Scriverio, cum antea *Conon* legeretur.

3. *Perſæ, quia*] Vulgo *perſequi*, quod abſurdum eſt ϗ *ἀπροσδιονύσως*. Nunc reliqua perſequemur, & maximè cum feſtinamus.

NO-

NOMINA EORUM, QUORUM STRATEGEMATA A FRONTINO RECENSENTUR.

A.

Ægyptii. Pag. 96
Æmilius Paulus. 18. 22. 84. 164
Afranius. 120
Agathocles. 62
Ageſilaus. 23. 48. 51. 54. 58. 113. 154
Agrippa Furius. 116
Alcetas. 203
Alcibiades. 111. 116. 135. 143. 150. 154. 155
Alexander. 20. 25. 44. 57. 83. 97. 101. 124. 125. 140. 145. 185. 189. 199
Antigonus. 113. 139. 174
Antiochus. 136. 151
Antipater. 124
M. Antonius. 44. 79. 110. 129. 181
Appius Claudius. 177. 180
Aquitius. 181
Arabes. 100
Arabricenſes. 197
Arcades. 134
Archidamus. 55
Ariſtides. 187
Ariſtippus. 136
Arminius. 119
Arridas Rex. 101
Artaxerxes. 77
Aſculani. 166
Atheas Scytha. 94
Athenienſes. 21. 160. 187. 202
M. Attilius. 120
Authophrades Perſes. 24

B.

Barca Pœnus. 153
Boji. 42
Braſidas. 38
Brutus. 184
Byzantii. 20

C.

Q. C. Æditius. 34. 195
Cælii varii. 196. 201
Calpurnius. 195
Calvinus Domitius. 134
M. Camillus Furius, 93. 119. 191. 210
Campani. 156
Carthaginienſes. 17. 18. 43
Caſilini. 160. 197
Caſſii varii. 108. 184. 203
Catones varii. 7. 18. 118. 133. 151. 176. 180. 186. 197. 207. 209
Chabrias. 27. 63
Chares. 127. 153
Cimon. 135. 212
Civitates à Rom. ad Pœnos defectur æ. 46
Claudii varii. 13. 26. 78. 130
Cleandridas. 79
Clearchus. 141. 176
Cleomenes. 74
Cleonymus. 143
Cliſthenes. 145
Comminius Artebas. 130
Corbulo Domitius. 121. 177. 179. 185. 200

Coriolanus. 45
L. Cornelius. 149
Coſſus Cornelius. 119
Cotta. 177. 180
Craſſi varii. 15.91.93.108.197.211
Crœſus. 29. 92
M. Curius. 45.71. 189
C. Curio. 182
Cyrus. 58. 138.147. 186
Cyziceni. 198

D.

DAtames, Perſa. 117
Darius. 39
Decii varii. 34. 195. 196
T. Didius. 46. 123
Diodorus. 163
Dionyſius. 47. 139 140
Domitianus Imp. 12. 22. 86. 126. 190
C. Duillius. 30. 134

E.

EPaminondas. 54. 57. 60. 61. 74.104.135.154.156.186.188
Erythræorum victores. 100
Eumenes. 208

F.

FAbii varii. 16. 20. 45. 52. 54. 58. 68. 95. 139. 148. 182. 199.
Fabricius. 187. 191
Faliſci. 93
Fidenates. 94
L. Flaccus. 170
Flamma Calpurnius. 35
Flavius Fimbria. 164
Fontejus Craſſus. 33. 194
Fulvii varii. 40. 41. 52. 97. 180
Furii varii. 14. 34. 119

G.

GAlli. 128
Gaſtron Spartanus. 79
Gelo. 58
Glabrio Attilius. 89
Gracchi varii. 60. 95. 100. 141. 205
Græci auxiliares Cyri. 186

H.

HAmilcar. 162
Hannibal. 39. 43. 45. 73. 78. 79. 99. 102. 103. 104. 113. 116. 134. 138. 151. 152. 163. 188. 202. 205
Hanno. 39. 162
Haſdrubales varii. 19. 20. 37. 203
Herculejus. 31
Hermocrates. 122
Himilco. 8. 152
Hircius. 158. 160
Hiſpani. 93
Horatius Cocles. 128

I.

IApiges. 104
Iberi. 74
Innides aruſpex. 57
Iphicrates. 24. 39. 41. 66. 67. 110. 127. 155. 204
Iuba Rex. 110
Iugurtha. 69. 92
C. Iulius Cæſar. 10. 20. 31. 47. 49. 53. 59. 69. 70. 72. 83. 85. 109. 112. 120. 144. 165. 192. 195. 200. 208

L.

LAberius. 34. 195
T. Labienus. 102. 118

Lace-

Lacedæmonii. 54. 69. 74. 195
C. Lælius. 8
Leonidas. 196
Leotychidas. 54
Leptenes. 98
Levinus Valerius. 92. 201
Liburni. 110
Ligures. 39
M. Livius Salinator. 78. 184 203
L. Lucullus. 69. 72. 105. 116. 157
Q. Lutatius Catulus. 28
Lyſander. 31. 71. 174
Lyſimachus. 32. 139

M.

Mago Pœnus. 143. 205
Maharbal. 98
Manlii varii. 48. 52. 113. 117. 182
Marcelli varii. 92. 137. 162. 183. 193
C. Marius. 18. 56. 73. 90. 117 121. 148. 173. 185. 200.
Martius Eq. Rom. 112. 123
Maſſilienſes. 44
Maurus interrex. 159
Melanthus. 110
Memnon Rhodius. 101. 1[illegible]
Metelli varii. 15. 42. 47. 65. 77. 95. 144. 170. 175. 178. 211
Miltiades. 211
L. Minutius Ruffus. 35. 89
Mithridates. 12. 105
L. Mummius. 190
Mytonides. 92. 204

N.

Nævius. 207
Q. Nicoſtratus. 23
Numantini. 166. 198

O.

Octavius trib. mil. 194
Otacilius Craſſus. 177

P.

L. Papirius Curſor. 88. 137. 181
L. Paullus. 193. 200
Pelopidas. 28. 147. 206
Pericles. 32. 55. 62. 149. 150. 203
Permenes. 76
Petilini. 197
Phalaris. 140
Philippus Rex. 24. 26. 68. 76. 120. 129. 138. 146. 150. 173. 209
Phormion. 153
L. Pinarius. 204
Piſiſtratus. 211
L. Piſo. 179
Cn. Pompejus. 25. 29. 49. 65. 69. 72. 79. 107. 124. 164. 192.
Pontius Cominus. 156
M. Porcius. 202
A. Poſtumius. 55. 66. 192
Pruſias Rex. 202
Ptolemæus Rex. 204
Pyrrhus. 85. 93. 114. 142. 170

Q.

T. Quintius Criſpinus Capitolin. 117. 119. 126. 133. 210

R.

Regulus Attilius. 179. 187
Rhodii. 44
Romanorum Senatus, Trib. pleb. Populus, Milites, Legati. 46. 112. 156. 159. 160. 164. 167. 177. 178

Romulus. 95
Cor. Rufinus. 143. 149
Rullus Fabius. 181
Rutilii varii. 88. 175

S.

SAlvius Pelignus. 119
T. Scaurus. 175
Scipiones varii. 15. 21. 47. 59. 65. 75. 77. 79. 104. 115. 119. 125. 142. 147. 151. 169. 173. 187. 188. 200. 202. 203. 206. 207. 210
Scordiſci equites. 153
Scorylo Dacus. 51
Serobrigenſes. 198
Semiramis. 145
Sempronius Tuditanus. 194
Q. Sertorius. 28. 50. 51. 57. 60. 78. 105. 116. 126. 128. 201.
Servilius Priſcus. 119. 144
Servius Tullius. 118
Socii Rom. bello ſociali. 93
Spartacus. 37. 38. 44
Sulpicii varii. 61. 90.
L. Sylla. 36. 49. 56. 58. 81. 115. 120. 121. 179.

T.

TAmiris Regina. 96
Tarquinienſes. 93
Tarquinius Superbus. 9
120. 138
Theagenes. 174
Thebani. 136
Themiſtocles. 14. 21. 75. 113
Thraces. 161
Thraſybulus. 150. 161
Thymarchus. 137
Tiberius. 70
Timotheus. 62. 112
Tiſamenes. 19
Titurius Sabinus. 165
A. Torquatus. 141
Triphon Syrus. 128
Tullus Hoſtilius. 115

V.

VAccæi. 208
P. Valerius. 124. 178
Varianæ cladis reliquiæ. 161
C. Varro. 170. 193
Vejentes. 94
Velius Præfectus. 164
Ventidius. 10. 73. 109
Verginius Cos. 68
Veſpaſianus. 71. 200
Viriatus. 97. 128. 152. 154

X.

XAntippus. 74. 78
Xenophon. 26. 199
Xerxes. 186

SEXTI JULII FRONTINI
STRATEGEMATUM
FINIS.

SEXTI JULII

FRONTINI

VIRI CONSULARIS

DE

AQUÆDUCTIBUS

URBIS ROMÆ

COMMENTARIUS.

Digitized by Google

Digitized by Google

SEXTI JULII FRONTINI

VIRI CONSULARIS

In ſuum de

AQUÆDUCTIBUS URBIS ROMÆ COMMENTARIUM.

PRÆFATIO.

CUM *omnis res ab Imperatore delegata intentiorem exigat curam, & me ſeu naturalis ſollicitudo, ſeu fides ſedula, non ad diligentiam modò, verùm ad amorem quoque commiſſæ rei inſtigent, ſitque mihi nunc ab Nervâ Auguſto, neſcio diligentiore an amantiore Reip. Imperatore, Aquarum injunctum officium, tum ad uſum, tum ad ſalubritatem, atque etiam ad ſecuritatem Vrbis pertinens, adminiſtratum per principes ſemper Civitatis noſtræ viros; primum ac potiſſimum exiſtimo, ſicut in cæteris negotiis inſtitueram, noſſe quod ſuſcepi. Neque enim ullum omnis actus certius fundamentum crediderim, quàm quæ facienda quæque vitanda ſint poſſe decernere. Nam quid viro tam indecorum & intolerabile, quàm delegatum officium ex adjutorum agere præceptis? (quod fieri neceſſe eſt quorum imperitia præceſſit ejus, cui decernitur uſus) quorum etſi neceſſariæ partes ſunt,*

ſunt, tamen ad miniſterium, ut manus quædam & inſtrumentum agentis, eſſe debent. Quapropter ea, quæ ad univerſam rem pertinentia contrahere potui, more jam per multa mihi officia ſervato, in ordinem & velut in corpus deducta in hunc Commentarium contuli, quem pro formula adminiſtrationis reſpicere poſſem. In aliis autem libris, quos poſt experimenta & uſum compoſui, antecedentium res acta eſt; in hoc vero & inſequentium, cujus fortaſſe pertinebit & ad ſucceſſorem utilitas. Sed, cum inter initia adminiſtrationis meæ ſcriptus ſit, in primis ad meam inſtitutionem regulamque proficiet. Ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam prætermiſiſſe videar, nomina primum Aquarum, quæ in Vrbem Romam influunt ponam: tum per quos quæque earum, & quibus Conſulibus, & quoto poſt Vrbem conditam anno perductæ ſint: deinde quibus ex locis, & à quoto miliario duci cœpiſſent, quantum ſubterraneo rivo, quantum ſubſtructione, quantum opere arcuato: poſtea altitudinem cujuſque, modulorumque rationem, & ab illis erogationes, quantum extra Vrbem, quantum intra, quiſque modus cuique regioni, pro ſuo modulo, unaquæque Aquarum ſerviat: quot caſtella publica privataque ſint, & ex his, quantum publicis operibus, quantum muneribus, (ita enim cultiores appellant) quantum lacubus, quantum nomine Cæſaris, quantum privatorum uſui beneficio Principis detur: quod jus tuendarum ſit earum, quâ contumaces afficiantur pœnâ ex lege Senatuſconſulti & mandatis Principum irrogatâ.

SEXTI

SEXTI JULII FRONTINI

De

AQUÆDUCTIBUS

URBIS ROMÆ.

LIBER I.

AB Urbe conditâ per annos CCCCXLI contenti fuerunt Romani uſu aquarum, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. Fontium memoria cum ſanctitate adhuc extat, & colitur; ſalubritatem enim ægris corporibus afferre creduntur, ſicut C. Amaranus Apollinaris meminit. Nunc autem in Urbem influunt Aquæ Appia, Anio vetus, Martia, Tepula, Julia, Virgo, Alſietina, quæ eadem vocatur Auguſta, Claudia, Anio novus. Appia, M. Valerio Maximo, [a] P. Decio Murenâ Coſs. anno [b] xx. poſt initium Samnitici belli, inducta eſt ab Appio Claudio Craſſo Cenſore, cui poſtea Cæco fuit cognomen, qui & viam Appiam à portâ Capenâ uſque ad urbem Capuam muniendam curavit. Collegam habuit [c] C. Fabium, cui ob inquiſitas ejus aquæ venas Venocis cognomen datum eſt. Sed is quia intra annum & ſex menſes deceptus à Collegâ tanquam idem facturo abdicavit ſe à Cenſurâ, nomen aquæ ad Appii tantùm honorem pertinuit, qui multis tergiverſationibus

[a] Aliàs *P. Decio Mure.* [b] xxx. [c] Alii *C. Plautium.*

tionibus extraxiſſe Cenſuram traditur, donec & viam & hujus aquæ ductum conſummaret. Concipitur Appia in agro Lucullano, viâ Prænestinâ, inter miliarium VI & VIII, diverticulo ſiniſtrorsùs paſſuum DCCLXXX. Ductus ejus habet longitudinem à capite uſque ad Salinas, qui locus ad portam Trigeminam, paſſuum XI milium CXC: ſubterraneo rivo paſſuum XI milium CXXX. ſubſtructione, & ſupra terram opere arcuato proximè ad portam Capenam, paſſuum LX. a Jungitur ei ad Anionem veterem in confinio hortorum Torquatianorum. Alſietinæ Auguſtæ ramum ab miliario .·.·.: in ſupplementum ejus addito cognomento Decem Gemellorum. Hic viâ Prænestinâ ad miliarium VI, diverticulo ſiniſtrorsùs paſſuum DCCCCLXXX, proximè viam Collatiam accipit fontem, cujus ductus uſque ad Gemellos efficit rivo ſubterraneo paſſuum VI milium CCCLXXX. Incipit diſtribui vetus Anio b vico Publicii, ad portam Trigeminam, qui locus Salinæ appellantur, poſt annos XL. quàm Appia perducta eſt, anno ab Urbe conditâ CCCCLXXXIX. M. Curius Dentatus, qui Cenſuram cum L. Papyrio Curſore geſſit, Anionis, qui nunc dicitur vetus, aquam perducendam in Urbem ex manubiis de Pyrrho captis curavit, Spurio Carbilio, L. Papyrio c iterum Coſs. Poſt biennium deinde actum eſt in Senatu de conſummando ejus aquæ opere. Itaque poſt annum IX Minutius Prætor d edidit edictum. Tum ex Senatuſconſulto Duumviri aquæ perducendæ creati, Curius & Fulvius Flaccus locaverant. Curius infra quintum diem quàm erat Duumvir creatus deceſſit: gloria perductæ pertinuit ad Fulvium. Concipitur Anio vetus ſupra Tibur XX miliario extra portam Raranam, ubi partim in Tiburtinum diſtribuitur uſum. Ductus ejus habet longitudinem, ita exigente libramento, paſſuum XLII milium: ex eo rivus eſt ſubterraneus paſſuum XLIII. milium CCXCVII:

a Aliàs *Iungitur e. a. A. v. i. c. h. Torquatianorum Alſietinæ Auguſtæ ramus ab miliario* .·.·. b Aliàs *vico publico Publicii alveo ad portam.* c d *Ita legendum.*

CCXCVII: ſubſtructio ſupra terram paſſuum DCCII. Anno XXI, poſt annos CXXVII, id eſt, anno ab Urbe conditâ DCVIII, Servio Sulpitio Galbâ, & L. Aurelio Cottâ Coſs. cùm Appiæ Anioniſque ductus vetuſtate quaſſati, privatorum etiam fraudibus interciperentur, datum eſt à Senatu negocium Marco Titio, qui tum Prætor inter cives & peregrinos jus dicebat, eorum ductuum reficiendorum & vindicandorum. Et quoniam incrementum Urbis exigere videbatur ampliorem modum aquæ, eidem mandatum à Senatu eſt, ut curaret quatenus alias aquas poſſet, in Urbem perduceret, & ampliores ductus faceret. Reipublicæ cauſa III miliario operâ fabrorum duxit, cui ab auctore Martiæ nomen eſt. Legimus apud Feneſtellam, in hæc opera Marco decretum ſeſtertium [a] IV & octingenta: ſed quoniam ad conſummandum negocium non ſufficiebat, ſtatuit Senatus Præturam in alterum annum prorogari. Eodem tempore Decemviri, dum aliis ex cauſis libros Sybillinos inſpiciunt, inveniſſe dicuntur, non eſſe aquam Martiam, ſed Anienem (de hoc enim conſtantiùs traditur) in Capitolium perducendam, deque eâ re in Senatu à Lepido, pro Collegâ verba faciente, actum Appio Claudio, Q. Cæcilio Coſs. eandemque poſt annum III à L. Lentulo retractatam, C. Lælio, Q. Servilio Coſs. ſed utroque tempore viciſſe gratiam [b] Marci Titii; atque ita eſſe in Capitolium aquam perductam. Concipitur Martia viâ Valeriâ, ad miliarium XXXIII, diverticulo euntibus ab Urbe Româ dextrorsùs milium paſſuum III, [c] villâ Sublacenſi, atque ſub Nerone Principe primùm ſtrata ad miliarium XXXVIII, ſiniſtrorsùs intra ſpacium paſſuum CC, finita ſubſtructionibus penè ſtatim ſtagnino colore præviridi. Ductus ejus habet longitudinem à capite ad Urbem paſſuum LX milium DCCX & ſemis, rivo ſubterraneo paſſuum LIV milium CCLXVII ſemis, opere ſupra terram paſſuum VII milium: CCCCXLIII.

[a] Aliàs IIII *& octingenties*: item *mille & octingenties*. [b] Aliàs *Q. Martii Regis*; [c] *Viâ*.

CCCCXLIII. eo longiùs ab Urbe pluribus locis, privatis & & publicis, & D vallis opere arcuato paſſuum CCCCLXIII: propius Urbem à VII miliario, ſubſtructione paſſuum CLXXXVIII: reliquo opere arcuato paſſuum VI milium CCCCLXX. Cn. Servilius Cæpio & L. Caſſius Longinus, qui Ravilla appellatus eſt, Cenſores, anno poſt Urbem conditam DCXXVII, M. Plautio *a* Hipſapone, Fulvio Flacco Coss. aquam, quæ vocatur Tepula, ex agro Lucullano, quem quidam Tuſculanum credunt, Romam & in Capitolium adducendam curaverunt. Tepula concipitur viâ Latinâ ad XI miliarium, diverticulo euntibus ab Româ dextrorsùs milium paſſuum II, inde rivo ſuo in Urbem perducebatur Juliæ poſt mixta. Nam Agrippa Ædilis poſt primum Conſulatum, Imperatore Cæſare Auguſto, *b* M. Lelio Volcatio Coss. anno poſt Urbem conditam DCCXIX, ad miliarium ab Urbe XII, viâ Latinâ, euntibus ab Româ dextrorsùs milium paſſuum XII. alteriusque proprias vires collegit, & Tepulæ rivum intercepit, acquiſitæque ab inventore nomen Juliæ eſt datum: ita tamen diviſâ erogatione, ut maneret Tepulæ appellatio. Ductus Juliæ efficit longitudinem paſſuum XV milium CCCCXXVI: opere ſupra terram paſſuum VII milium: ex eo in proximis Urbis locis à VII miliario ſubſtructione paſſuum *c* MDXXVIII: reliquo opere arcuato paſſuum VI milium CCCCLXXII. Præter caput Juliæ transfluit aqua quæ vocatur Crabra. Hanc Agrippa emiſit, ſeu quia uſum improbaverat, ſeu quia Tuſculanis poſſeſſoribus relinquendam credebat. Ea namque eſt, quam omnes villæ tractus ejus per vicem indies modulosque certos diſpenſatum accipiunt, ſed non eâdem moderatione. Aquarii noſtri partem maximam ejus ſemper in ſupplementum Juliæ vindicaverunt, nec ut Juliam augerent, quam hauriebant largiendo compendii ſui gratia. Excluſa ergo eſt Crabra, & tota juſſu Imperatoris reddita Tuſculanis, qui nunc forſitan non ſine admiratione eam ſumunt, ignari

a cujus

a Alii *Hipſæo.* *b* Alii *L. Volcatio.* *c* DXXVIII.

[a] cujus cauſa inſolitam abundantiam habeant. Julia autem, revocatis derivationibus per quas ſubripiebatur, modum ſuum, quamvis notabili ſiccitate, ſervavit. Eodem anno Agrippa ductus Appiæ Anienis Martiæ pene delapſos reſtituit, & ſingulari cura compluribus ſalientibus aquis inſtruxit Urbem. Idem cum jam tertium [b] Conſul fuiſſet, C. Sentio, [c] Sp. Lucretio Coss. poſt annum XIII. quàm Juliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam Romam perduxit. Dies quo primum in Urbem reſponderit V [d] Iduum Junii invenitur. Virgo appellata, quòd quærentibus aquam militibus, puella virguncula quaſdam venas monſtravit, quas ſecuti qui foderant ingentem aquæ modum invenerunt. Ædicula fonti appoſita hanc virginem [e] pictura oſtendit. Concipitur ergo viâ Collatiâ, ad miliarium VIII, paluſtribus locis, ſignino circumjecto, continendarum ſcaturiginum causâ. Adjuvatus ex compluribus aliis acquiſitionibus, venit per longitudinem paſſuum XIV milium CV: ex eo rivo ſubterraneo paſſuum XI milium DCCCLXV: ſupra terram per paſſus MCCXL: ex eo ſubſtructione rivorum locis compluribus paſſuum DXL: opere arcuato paſſuum DCC: acquiſitionum ductus rivi ſubterranei efficiunt paſſuum MCCCCV. Quæ ratio moverit Auguſtum, providentiſſimum Principem, producendi Alſietinam aquam, quæ vocatur Auguſta, non ſatis perſpicio, nullius gratiæ, imò & parùm ſalubrem & nuſquam in uſus populi fluentem, nisi fortè cùm opus Naumachiæ aggrederetur, [f] ne quid ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod Naumachiæ cæperat ſupereſſe, hortis ſubjacentibus & privatorum uſibus ad irrigandum conceſſit. Solet tamen ex eâ in Transtiberinâ regione quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripâ aquæ ceſſant, ex neceſſitate in ſubſidium publicorum ſalientium dari. Concipitur ex lacu Alſietino, viâ Claudiâ, miliario XIV,

 diver-

[a] Aliàs *cui cauſa.* [b] Alii *Cenſor.* [c] Alii *P. Lucretio*, Alii *Q. Lucretio.* [d] *Idus.* [e] *Pictam.* [f] Aliàs *ne quis.*

diverticulo dextrorsùs paſſuum VI milium D. Ductus ejus efficit longitudinem paſſuum XXII [a] LXXII opere arcuato: paſſuum CCCLVIII. Idem Auguſtus in ſupplementum Martiæ, quotiens ſiccitates egerent auxilio, aliam aquam ejuſdem bonitatis opere ſubterraneo perduxit uſque ad Martiæ rivum, quæ ab inventore appellatur Auguſta. Naſcitur ultra fontem Martiæ, cujus ductus donec Martiæ accedat efficit paſſus DCCC. Poſt hos C. Cæſar, qui Tiberio ſucceſſit, cùm parum & publicis uſibus & privatis voluptatibus ſeptem ductus aquarum ſufficere viderentur, altero Imperii ſui anno, M. Aquilio Juliano, P. Nonio Aſprenate Coss. anno Urbis conditæ DCCXC, duos ductus inchoavit: quod opus Claudius magnificentiſſimè conſummavit, dedicavitque, [b] Sullâ & Tutiano Coss. anno poſt Urbem conditam DCCC, VI. Kal. Auguſt. Alteri nomen, quod ex fontibus Cærulo & Curtio perducebatur, Claudiæ datum, hæc bonitate proxima Martiæ. Altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Urbem fluere cœperant, ut faciliùs appellationibus dignoſcerentur, Anio novus vocari cœpit: & quòd illas omnes præceſſerat prior Anio, cognomen ei veteris eſt adjectum. Claudia concipitur viâ Sublacenſi, ad miliarium XXXVIII, diverticulo ſiniſtrorsùs intra paſſus CCC, ex fontibus duobus ampliſſimis & ſpecioſis Cæruloque (qui à ſimilitudine appellatus eſt) & Curtio accipit, & eum fontem qui vocatur Albudinus, tantæ bonitatis, ut Martiæ quoque adjutorio, quoties opus eſt, ita ſufficiat, ut adjectione ſui nihil ex qualitate ejus mutet: Auguſtæ fons, quia Martiam ſibi ſufficere apparebat, in Claudiam derivatus eſt, manente nihilominus præſidiario in Martiam, ut ita demum Claudiam aquam adjuvaret Auguſta, ſi eam ductus Martiæ non caperet. Claudiæ ductus habet longitudinem paſſuum XLVI milium: ex eo rivo ſubterraneo paſſuum XXXVI milium CCXXX, opere ſupra terram paſſuum X milium LXXXI, ex eo opere arcuato in ſuperiori parte pluribus locis, paſ-

ſuum

[a] Aliàs CLXXII & CLXII. [b] Aliàs *Suilio & Titiano* COSS.

ſuum III milium LXXVI. & prope Urbem à VII miliario ſubſtructione rivorum per paſſus DCIX, opere arcuato paſſuum VI milium CCCCXCI. Anio novus Sublacenſi viâ, ad miliarium LXII. in ſuo rivo excipitur ex flumine, quod, cum terras cultas circum ſe habeat ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores, etiam ſine pluviarum injuria limoſum & turbulentum fluit: ideoque à faucibus ductus interpoſita eſt piſcina limaria, ubi inter amnem & ſpecum conſiſteret & liquaretur aqua. Sic quoque quoties imbres ſuperveniunt, turbida pervenit in Urbem. Jungitur ei rivus Herculaneus, oriens eâdem viâ, ad miliarium XLIII, è regione fontium Claudiæ trans flumen viamque, naturâ puriſſimus, ſed mixtus gratiam ſplendoris ſui amittit. Ductus Anienis novi efficit paſſuum LVIII milia DCC: ex eo rivo ſubterraneo paſſuum XLIX milia CCC, opere ſupra terram paſſus IX milia CCCC, & ex eo ſubſtructionibus aut opere arcuato ſuperiori parte pluribus locis paſſus XII milia DCCC, & propiùs Urbem à VII miliario ſubſtructione rivorum paſſus DCIX, opere arcuato paſſus VI milia CCCCXCI. Hi ſunt arcus altiſſimi ſublevati in quibuſdam locis CIX pedes. Tot Aquarum tam multis neceſſariis molibus, Pyramidas videlicet ocioſas comparem, aut cætera inertia, ſed famâ celebrata Græcorum Opera? Non alienum mihi viſum eſt longitudines quoque rivorum *a* cujuſque ductus & etiam per ſpecies operum complecti. Nam cùm maxima hujus officii pars in tutelâ eorum ſit, ſcire præpoſitum oportet, quæ majora impendia exigant. Noſtræ quidem ſolicitudini non ſuffecit ſingula oculis ſubjeciſſe: ſed formas quoque ductuum facere curavimus, ex quibus *b* apparet ubi valles, quantæque, ubi flumina trajicerentur: ubi montium lateribus ſpecus appliciti, quantoque majorem aſſiduamque perterendi ac muniendi ii exigant curam. Hinc illa contingit utilitas, ut rem ſtatim veluti in conſpectu habere poſſimus, & *c* deliberare tanquam aſſiſtentes. Aquæ omnes

 diver-

a Aliàs *Aquaductus, & profectus operam.* b *Appareret.* *c* Aliàs *delibrare.*

diverſâ in Urbem librâ proveniunt. Indè fit, ut quædam altioribus locis ſerviant, & quædam eniti in eminentiora non poſſint: nam & colles ſi ſint, propter frequentiam incendiorum ruderibus excreverunt. Quinque enim ſunt ductuum altitudines, quarum duæ in omnem partem Urbis attolluntur, ſed ex reliquis aliæ majore, aliæ leviore preſſurâ coguntur. Altiſſimus Anio eſt novus, proxima Claudia, tertium locum tenet Julia, quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. Sed veteres humiliore directurâ perduxerunt ſive nondum *a* ſubtili exploratâ arte librandi: ſeu quia ex induſtriâ infra terram aquas mergebant, ne facilè ab hoſtibus interciperentur, cùm frequentia adhuc contra Italicos bella gererentur. Jam tamen quibuſdam locis, ſicubi ductus vetuſtate dilapſus eſt, omiſſo circuitu ſubterraneo vallis, tractus, brevitatis cauſa, ſubſtructionibus, arcuationibuſque *b* trajiciuntur. Sextum tenet libræ locum Anio vetus, ſimiliter ſuffecturus & altioribus locis Urbis, ſicubi vallium ſubmiſſarumque regionum conditio exigit ſubſtructionibus arcuationibusque veteres exigentur. Sequitur hujus libram Virgo, deinde Appia, quæ cùm ex Urbano agro perducerentur, non in tantum altitudinis erigi potuerunt. Omnibus humilior Alſietina eſt, quæ Transtiberinæ regioni & maximè ſubjacentibus locis ſervit. Ex his, viâ Latinâ, ſex intra VII miliarium contentis piſcinis excipiuntur, ubi quaſi reſpirante rivorum curſu, limum deponunt. Modus quoque earum menſuris ibidem poſitis initur. Una autem Julia, Martia quoque, quæ Tepulâ interceptâ, ſicut ſuprà demonſtravimus, rivo Juliæ acceſſerat, nunc à piſcinâ ejuſdem Juliæ modum accipit, ac proprio canali & nomine venit, *d* & à piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur, ſummus iis eſt Juliæ, inferior Tepulæ, deinde Martiæ, quæ ad libram collis Viminalis conjungitur intra ∴ euntes ad Viminalem uſque portam deveniunt, ubi rurſus

a Aliàs *ad ſubtile.* b *trajicitur.* *c* Aliàs *ha res à piſcinis.*

ſus emergunt. [a] Prius tamen pars Juliæ ad [b] ſpem veterem excepta, caſtellis [c] CCLII montis uſibus diffunditur. Martia autem parte ſui poſt hortos [d] Pallantianos in rivum, qui vocatur Herculaneus, dejicit ſe per Cœlium. Ductus, ipſius montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans, [e] initur ſupra portam Capenam. Anio novus cum Claudiâ à piſcinis in altiores arcus recipiuntur, ita ut ſuperior ſit Anio. Finiuntur arcus eorum poſt hortos [f] Pallantianos, inde in uſum Urbis fiſtulis deducuntur: partem tamen ſui Claudia priùs in arcus, qui vocantur Neroniani, ad [g] ſpem veterem transfert. Ii directi per Cœlium montem, juxta templum Divi Claudii, terminantur. Modum quem acceperunt, aut circa ipſum montem Cœlium, aut in Palatium, Aventinumque, & in Transtiberinam regionem dimittunt. Anio vetus, citra IV miliarium intra no.·.·.·. viæ quâ à Latinâ in Lavicanam itur arcus trajicit, & ipſe piſcinam habet, inde intra II miliarium partem dat in ſpecum, qui vocatur Octavianus, & pervenit in regio[illegible]m viæ nova[illegible] ad hortos Aſinianos, unde per illum tractum diſtribuitur. Rectus verò ductus, ſecundum [h] ſpem veterem veniens, intra portam Eſquilinam in altos rivos per Urbem deducitur. Nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina conceptelas, id eſt piſcinas, habent. Arcus Virginis initium habent ſub hortis Lucullanis, finiuntur in campo Martio ſecundùm [i] frontem ſeptorum. Rivus Appiæ ſub Cœlio monte & Aventino actus, emergit, ut diximus, infra clivum [k] Publicii Alſi, & inde eductus eſt in Naumachiam, nam ejus cauſa videtur factus.

QUONIAM authores cujuſque aquæ, & ætates præterea ordines & longitudines rivorum, & ordinem libræ perſecutus ſum, non alienum mihi videtur etiam ſingula ſubjicere, & oſtendere quanta ſit copia, quæ publicis privatisque non

 ſolùm

[a] Aliàs *Prior.* [b] Aliàs *ſpeciem.* [c] Aliàs CCVII. Aliàs *Cœlii.* [d] Aliàs *Plancianos.* [e] Aliàs *oritur.* [f] Al. *Plancianos.* [g] Aliàs *ſpeciem.* [h] Aliàs *ſpeciem.* [i] Aliàs *fontem Scipionum.* [k] *Publicii. Alſietina ductus eſt in N.* vide Notas.

ſolùm uſibus & auxiliis, verùm etiam voluptatibus ſufficit, & per quot caſtella, quibuſque regionibus deducatur, quantum extra Urbem, quantum intra Urbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cæſaris, quantum privatis uſibus erogetur. Sed rationis exiſtimo, priuſquam nomina quinariarum centenariarumque & cæterorum modulorum, per quos menſura conſtituta eſt, proferamus, indicare quæ ſit eorum origo, quæ vires, & quid quæque appellatio ſignificet, præpoſitâque regulâ, ad quam ratio eorum & initium computatur, oſtendere, quâ ratione diſcrepantia invenerim, & quam emendandi viam ſim ſecutus. Aquarum moduli aut ad digitorum, aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt. Digiti in Campaniâ, & in pleriſque Italiæ locis. Uncia [a] in pupula: ita hæc obſervantur. Eſt autem digitus, ut convenit, ſextadecima pars pedis, uncia duodecima. Quemadmodum autem inter unciam & digitum diverſitas, ita & ipſius digiti ſimplex obſervatio non eſt: nam alius vocatur quadratus, alius rotundus. Quadratus, tribus quartisdecimis ſuis rotundo major. Rotundus, tribus undecimis ſuis quadrato minor eſt, ſcilicet quia anguli deteruntur. Poſtea modulus, nec ab unciâ, nec ab alterutro digitorum originem accipiens, inductus, ut quidam putant, ab Agrippâ, ut alii, à plumbariis per Vitruvium architectum, in uſum Urbis, excluſis prioribus, venit, appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam authorem faciunt, dicunt quòd quinque antiqui moduli exiles & veluti puncta, quibus olim aqua, cùm exigua eſſet, dividebatur, in unam fiſtulam coacti ſunt. Qui Vitruvium & plumbarios, ab eo quòd plumbea lamina plana, quinque digitorum latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc fiſtulæ modulum efficiat. Sed hoc incertum eſt, quoniam cùm circumagitur, ſicut interiore parte attrahitur, ita per illam, quæ foràs ſpectat, extenditur. Maximè probabile eſt,

[a] Aliàs *in pupulatita hac obſ.*

eſt, quinariam dictam à diametro quinque quadrantum, quæ ratio in ſequentibus quoque modulis, uſque ad vicenariam durat, diametro per ſingulos adjectione ſingulorum quadrantum creſcente, ut in ſenariâ, quæ ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet, & ſeptenariâ, quæ ſeptem, & deinceps ſimili incremento uſque ad vicenariam. Omnis autem modulus colligitur aut à diametro, aut perimetro, aut ex recto menſuræ, ex quibus & capacitas apparet. Differentiam unciæ, digiti quadrati, & digiti rotundi, & ipſius quinariæ, ut & faciliùs dignoſcamus, utendum eſt, *a* ſubſtantiæ quinariæ, qui modus & certiſſimus, & maximè receptus eſt. Unciæ ergo modulus habet diametri digitum unum & trientem digiti, capit plus quàm quinariæ octâva, hoc eſt ſeſcuncia quinariæ & ſcrupulis tribus & beſſe ſcrupuli. Digitus quadratus, in rotundum redactus, habet diametri digitum unum & digiti ſeſcunciam ſextulam, capit quinariæ dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum, capit quinariæ ſeptuncem ſemunciam ſextulam. Cæterùm moduli, qui à quinariâ oriuntur, duobus generibus incrementum accipiunt, & unà cum ipsâ multiplicatur, id eſt, eodem *b* lumine plures quinariæ includuntur. In quibus, ſecundum adjectionem quinariarum, amplitudo *c* luminis creſcit. Eſt autem ferè nunc in uſu, cùm plures quinariæ impetratæ fuerint, ne *d* in viis ſæpiùs convulneretur una fiſtula, ut excipiantur in caſtellum, ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt. Alterum genus eſt, quoties non ad quinariam neceſſitatem fiſtula incrementum capit, ſed ad diametri ſui menſuram, ſecundùm quod & nomen accipit, & capacitatem ampliat, ut puta quinariam. Cùm adjectus eſt ei ad diametrum quadrans, ſenarium facit; nec jam in ſolidum capacitatem ampliat: capit enim quinariam unam quincuncem ſicilicum, & deinceps eâdem ratione quadrantibus diametro adjectis, ut ſupra dictum eſt,

P 4 creſcunt

a Aliàs *ſub ſpecie*, &, *in ſpecie*. *b* Aliàs *limine*. *c* Aliàs *liminis*. *d* Aliàs *in quaternis ſeptenariis c. u. fiſtula excipiuntur*.

ſolùm uſibus & auxiliis, verùm etiam voluptatibus ſufficit, & per quot caſtella, quibuſque regionibus deducatur, quantum extra Urbem, quantum intra Urbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cæſaris, quantum privatis uſibus erogetur. Sed rationis exiſtimo, priuſquam nomina quinariarum centenariarumque & cæterorum modulorum, per quos menſura conſtituta eſt, proferamus, indicare quæ ſit eorum origo, quæ vires, & quid quæque appellatio ſignificet, præpoſitâque regulâ, ad quam ratio eorum & initium computatur, oſtendere, quâ ratione diſcrepantia invenerim, & quam emendandi viam ſim ſecutus. Aquarum moduli aut ad digitorum, aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt. Digiti in Campaniâ, & in pleriſque Italiæ locis. Uncia *a* in pupula: ita hæc obſervantur. Eſt autem digitus, ut convenit, ſextadecima pars pedis, uncia duodecima. Quemadmodum autem inter unciam & digitum diverſitas, ita & ipſius digiti ſimplex obſervatio non eſt: nam alius vocatur quadratus, alius rotundus. Quadratus, tribus quartisdecimis ſuis rotundo major. Rotundus, tribus undecimis ſuis quadrato minor eſt, ſcilicet quia anguli deteruntur. Poſtea modulus, nec ab unciâ, nec ab alterutro digitorum originem accipiens, inductus, ut quidam putant, ab Agrippâ, ut alii, à plumbariis per Vitruvium architectum, in uſum Urbis, excluſis prioribus, venit, appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam anthorem faciunt, dicunt quòd quinque antiqui moduli exiles & veluti puncta, quibus olim aqua, cùm exigua eſſet, dividebatur, in unam fiſtulam coacti ſunt. Qui Vitruvium & plumbarios, ab eo quòd plumbea lamina plana, quinque digitorum latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc fiſtulæ modulum efficiat. Sed hoc incertum eſt, quoniam cùm circumagitur, ſicut interiore parte attrahitur, ita per illam, quæ foràs ſpectat, extenditur. Maximè probabile eſt,

a Aliàs *in pupulatita hæc obſ.*

eſt, quinariam dictam à diametro quinque quadrantum, quæ ratio in ſequentibus quoque modulis, uſque ad vicenariam durat, diametro per ſingulos adjectione ſingulorum quadrantum creſcente, ut in ſenariâ, quæ ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet, & ſeptenariâ, quæ ſeptem, & deinceps ſimili incremento uſque ad vicenariam. Omnis autem modulus colligitur aut à diametro, aut perimetro, aut ex recto menſuræ, ex quibus & capacitas apparet. Differentiam unciæ, digiti quadrati, & digiti rotundi, & ipſius quinariæ, ut & faciliùs dignoſcamus, utendum eſt, *a* ſubſtantiæ quinariæ, qui modus & certiſſimus, & maximè receptus eſt. Unciæ ergo modulus habet diametri digitum unum & trientem digiti, capit plus quàm quinariæ octâva, hoc eſt ſeſcuncia quinariæ & ſcrupulis tribus & beſſe ſcrupuli. Digitus quadratus, in rotundum redactus, habet diametri digitum unum & digiti ſeſcunciam ſextulam, capit quinariæ dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum, capit quinariæ ſeptuncem ſemunciam ſextulam. Cæterùm moduli, qui à quinariâ oriuntur, duobus generibus incrementum accipiunt, & unà cum ipſâ multiplicatur, id èſt, eodem *b* lumine plures quinariæ includuntur. In quibus, ſecundum adjectionem quinariarum, amplitudo *c* luminis creſcit. Eſt autem ferè nunc in uſu, cùm plures quinariæ impetratæ fuerint, ne *d* in viis ſæpiùs convulneretur una fiſtula, ut excipiantur in caſtellum, ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt. Alterum genus eſt, quoties non ad quinariam neceſſitatem fiſtula incrementum capit, ſed ad diametri ſui menſuram, ſecundùm quod & nomen accipit, & capacitatem ampliat, ut puta quinariam. Cùm adjectus eſt ei ad diametrum quadrans, ſenarium facit; nec jam in ſolidum capacitatem ampliat: capit enim quinariam unam quincuncem ſicilicum, & deinceps eâdem ratione quadrantibus diametro adjectis, ut ſupra dictum eſt,

a Aliàs *ſub ſpecie*, &, *in ſpecie*. *b* Aliàs *limine*. *c* Aliàs *liminis*. *d* Aliàs *in quaternis ſeptenariis c. u. fiſtula excipiuntur*.

creſcunt ſeptenaria, octonaria uſque ad vicenariam. Subſequitur illa ratio, quæ conſtat ex numero digitorum quadratorum, qui areâ, id eſt lumine cujusque moduli continetur, à quibus & nomen fiſtulæ accipiunt: nam quæ habet areæ, id eſt luminis, in rotundum coacti digitos quadratos viginti quinque, vicenumquinum appellatur. Similiter tricenaria, & deinceps per incrementum digitorum, uſque ad centenum vicenum. In vicenariâ fiſtulâ, quæ in confinio utriuſque rationis poſita eſt, utrique rationi penè congruit. Nam habet ſecundùm eam computationem, quæ interjacentibus modulis ſervanda eſt, in diametro quadrantes viginti: cùm diametri ejuſdem digiti quinque ſint, &, ſecundùm eorum modulorum rationem qui ſequuntur ad eam, habet digitorum quadratorum ex gnomoniis viginti. Ratio fiſtularum quinariarum, uſque ad centenumvicenum, per omnes modulos ita ſe habet, ut oſtendimus, & in omni genere inita conſtat ſibi: convenit & cum his modulis, qui in commentariis invictiſſimi & piiſſimi Principis poſiti & confirmati ſunt. Sive itaque ratio, ſive auctoritas ſequenda eſt, utrique commentariorum moduli prævalent. Sed aquarii [a] cùm manifeſtæ rationi [b] pluribus conſentiant, in quatuor modulis nominaverunt duodenaria, & vicenaria, & centenaria, & centenumvicenum. Duodenariæ quidem, quod nec magnus error nec uſu frequens eſt, diametro adjecerunt digiti ſemunciam, ſicilicum capacitati quinariæ & beſſem. Reliquis autem tribus modulis plus deprehenditur. Vicenariam exiguiorem faciunt diametro digiti ſemiſſe, capacitate quinariis tribus & ſemunciâ, quo modulo plerunque erogatur. Centenaria autem & centenumvicenum, quibus aſſiduè accipiunt, non minuuntur, ſed augentur, nec uſu frequens eſt: diametro adjecerunt trientis beſſem & ſemunciam, capacitati quinarias x ſemiſſem ſemunciam ſicilicum. Centenoviceno diametro adjiciunt digitos tres ſeptuncem ſemunciam, capacitati quinarias LXVI ſextantem. Ita

[a] Aliàs *Cur.* [b] Aliàs *plurimùm*.

ita dum aut vicenariæ, quas ſubinde erogant, *a* detrahunt, aut centenariæ & centenumvicenum adjiciunt, quibus ſemper accipiunt, intercipiuntur in centenariâ quinariæ XXVII, in centenumvicenum quinariæ LXXXVI uncia. Quod cùm ratione approbetur, re quoque ipsâ manifeſtum eſt. Nam pro vicenariâ, quam Cæſar pro quinariis ſexdecim aſſignat, non plus erogant quàm tredecim, & ex centenariâ quam ampliaverunt æquè, certum eſt illos non erogare niſi ad arctiorem numerum, quem Cæſar, ſecundùm ſuos commentarios, cùm ex quâque centenariâ explevit quinarias LXXXI ſe item ex centenumvicenum quinarias XCVIII, tanquam *b* exhauſto modulo deſinit diſtribuere. In ſummâ moduli ſunt XXV. Omnes conſentiunt, & rationi, & commentariis, exceptis iis quatuor, quos aquarii nominaverunt. Omnia autem, quæ menſurâ continentur, certa & immobilia congruere ſibi debent: ita enim univerſitatis ratio conſtabit. Et quemadmodum, verbi gratia, ſextariis ratio ad cyathos, modii verò & ad ſextarios & ad cyathos reſpondent: ita & quinariarum multiplicatio in amplioribus modulis ſervare ſequentiæ ſuæ regulam debet. Alioqui cùm in erogatorio modulo minus invenitur, in acceptorio plus, apparet non errorem eſſe, ſed fraudem. *c* Meminerimus omnem aquam quoties ex·.·.·.·.·.·.· o venit, & intra breve ſpacium in caſtellum cadit, non tantùm reſpondere modulo ſuo, ſed etiam exſuperare: quoties verò ex humiliore, id eſt, ex minore preſſurâ longiùs ducatur, ſegnitiâ ductus modum quoque deperdere. Ideò ſecundùm hanc rationem, aut oneranda eſt erogatio, aut relevanda. Sed & calicis poſitio habet momentum, ſi in rectum & ad libram collocatus eſt; modum ſervat: & ad curſum aquæ ſi oppoſitus devexusque; amplius rapit: ad latus autem prætereuntis aquæ converſus, & ſupinus, nec ad hauſtum pronus; ſegniter exiguumque ſumit. Eſt autem calix modulus æneus, qui rivo vel caſtello

 a indui-

a Aliàs *deterant*. *b* Aliàs *ex anguſto m.* *c* Vide Notas.

a induitur, huic fiſtulæ applicatur: longitudo ejus habere debet digitos non minùs XII: lumen, id eſt capacitatem, quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor *b* æris difficilior ad flexum non temerè poteſt laxari vel coarctari. Formula modulorum, qui ſunt omnes XXV ſubjecti, quamvis in uſum XV tantùm frequentes ſint, *c* directa eſt ad rationem, de quâ locuti ſumus, emendatis quatuor, quos aquarii nominaverant. Secundùm quam fiſtulæ omnes opus facientes dirigi debent, aut ſi hæ fiſtulæ manebunt ad quinarias *d* quot capitur computari. Qui non ſunt in uſu moduli in ipſis eſt adnotatum, & diametri trientem digitum dico quam quinariæ ſeſcunciâ & ſcrupulis tribus & de beſſe ſcrupuli. Digitus quadratus in longitudine & latitudine æqualis eſt. Digitus quadratus in rotundum redactus, habet diametri digitum unum & digiti ſexcunciam ſextulam: capit quinariæ dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum: capit quinariæ ſeptuncem ſemunciam ſextulam. Fiſtula quinaria diametri digitum unum, digitos tres 3ZZIIII: capit quinariam unam. Fiſtula ſenaria diametri digitum unum, ſemis, perimetri digitos quatuor LXXXII V3IIII: capit quinarias IX 1373. Fiſtula ſeptenaria diametri digitum unum XVIII: —— perimetri digitos ſex: capit quinarias L. In uſu non eſt. Fiſtula octo-diametri digitos duos, perimetri digitos ſex: capit quinarias II. quinque. Fiſtula denaria diametri digitos duos & ſemis, perimetri digitos ſeptem 3LIIII: capit quinarias quatuor. Fiſtula duodenaria diametri digitos ſex capit quinarias quinque.* In uſu non eſt. Unde eſt alia, apud aquarios habebat diametri digitos IIII 53V: capacitatis quinarias ſex. Fiſtula quinumdenum diametri digitos quatuor Z, perimetri digitos XII. ZL. alia —— capit quinarias novem. Fiſtula vicenaria diametri digitos octo 3II: ... capit quinarias ſexdecim. apud aquarios habebat

a *Inditur.* *b* Aliàs *ejus.* *c* Aliàs *directam ad r.* *d* Aliàs *quod.* Aliàs *à quo computus capietur.*

bebat diametri digitos octo capacitatis quinarias.

Fiſtula vicenumquinum diametri digitos decem & ſeptem capit quinarias viginti In uſu non eſt. Fiſtula tricenaria diametri VI, perimetri digitos decem & novem capit quinarias viginti quatuor zz3 quinque. Fiſtula tricenumquinum diametri digitos ſex 3II, perimetri digitos capit quinarias viginti. In uſu non eſt. Fiſtula quadragenaria diametri digitos ſeptem perimetri digitos XXII: capit quinarias XXXII. Fiſtula quadragenumquinum diametri digitos VII & VIII, perimetri digitos XXXIV: capit quinarias XXXVI octo. In uſu non eſt. Fiſtula quinquagenaria diametri digitos ſeptem quinque, perimetri digitos XXXI IIII: capit quinarias XL IIII. Fiſtula quinquagenumquinum, diametri digitos VIII X, perimetri digitos XXVI capit quinarias XLIV IX. In uſu non eſt. Fiſtula ſexagenaria diametri digitos XXIX capit quinarias XLIX VI. Fiſtula ſexagenumquinum diametri digitos IX ZLII, perimetri XXVIII 3: capit quinarias LII octo. In uſu non eſt. Fiſtula ſeptuagenaria diametri digitos IXzz3 ſex; perimetri XXIX: capit quinarias LII 3 ſex. Fiſtula ſeptuagenumquinum diametri digitos XI VI, perimetri digitos XXX capit quinarias XLI. In uſu non eſt. Fiſtula octogenaria diametri digitos decem XII perimetri digitos XXXII capit quinarias LXII. Fiſtula octogenumquinum diametri digitos X perimetri digitos XXX In uſu non eſt. Fiſtula nonagenaria diametri digitos X X, perimetri digitos XXXIII: capit quinarias LXXIII IIII. Fiſtula nonagenumquinum diametri digitos decem S, perimetri digitos IIII & capit quinarias LXXVII. In uſu non eſt. Fiſtula centenaria diametri digitos XI IX perimetri digitos XXXII capit quinarias LXXXI. apud aquarios habebat diametri digitos XII capaci-

tatis

tatis quinarias XCII. Fiſtula centenum vicenum diametri digitos XII, perimetri digitos XXXVIII: capit quinarias LXXXVIII apud aquarios habebat diametri digitos XIII capacitatis quinarias CLXIII. Qui modus duarum centenariarum eſt.

Finis Libri Primi.

SEXTI

SEXTI JULII FRONTINI
DE AQUÆDUCTIBUS
URBIS ROMÆ.
LIBER II.

PERSECUTUS ea quæ de modulis dici fuit neceſſarium, nunc ponam quemadmodum quæque aquarum [a] Principum commentariis comprehenſarum, uſque ad noſtram curam, habere viſa ſit, quantum quæque erogaverit, deinde quæ ipſi, ſcrupuloſâ inquiſitione præeunte, providentiâ optimi diligentiſſimique Principis Nervæ inveneri-mus. Fuerunt ergo in commentariis in univerſo quinariarum XII milia DCCLV: in erogatione XIV milia XVIII. plus in diſtributione quàm in accepto computabantur quinariæ MCCLXIII. Hujus rei admiratio cùm præcipuum officii opus in explorandâ fide aquarum atque copiâ crederem, non mediocriter me convertit ad ſcrutandum, quemadmodum ampliùs erogaretur, quàm in patrimonio, ut ita dicam, eſſet. Ante omnia itaque capita ductuum metiri aggreſſus ſum, ſed longè, id eſt, circiter quinariis X milibus ampliorem, quàm in commentariis modum inveni, ut per ſingulas demonſtrabo. Appiæ in commentariis adſcriptus eſt modus quinariarum DCCC: uniuſcujuſque ad caput inveniri menſura non potuit, quoniam ex duobus rivis conſtat. Ad Gemellas tamen, qui locus eſt intra

[a] Spem

a *Ita legendum.*

* Spem veterem, ubi jungitur cum ramo Auguſtæ, inveni altitudinem aquæ pedes quinque, latitudinem aquæ pedis unius & dodrantis. Fiunt areæ pedes octo & dodrans, centenariæ XXII & quadragenariæ quæ efficiunt quinarias MDCCCCXXV. amplius quàm in commentariis habent quinarias DCCCCLXXXIII. erogabat quinarias DCCIIII. minùs quàm in commentariis adſcribitur quinariis CXXXVII. & adhuc minùs quàm ad Gemellas menſura reſpondet quinariis MCXXI. Intercidit tamen aliquantum ex ductus vitio, qui cùm ſit depreſſior non facilè manationes oſtendit, quas ei ineſſe ex eo apparet quòd in pleriſque Urbis partibus præbita aqua obſervatur; idque quod ex eo manat. Sed & quaſdam fiſtulas intra Urbem inventas deprehendimus. Extra Urbem autem propter preſſuram libræ, quæ fit cis terram ad caput pedibus L, nullam accipit injuriam, ſicut inveni. Anioni veteri adſcriptus eſt modus in commentariis quinariarum MCCCCXXI. ad caput inveni IV milia CCCXCVIII, præter eum modum, qui in proprium ductum Tiburtinum derivatur, amplius quàm in commentariis eſt quinariis II milibus DCCCCLVII. quæ erogabatur antè quàm ad piſcinam perveniret quinariæ CCLXII. Modus in piſcinâ, quæ per menſuras poſitas initur, efficit quinarias II milia CCCLXII. Intercidebant ergo inter caput & piſcinam quinariæ MDCCLXXIV: erogabat poſt piſcinam quinarias MCCCXLVIII: ampliùs, quàm in commentariis conceptionis modum ſignificari diximus, quinariis LXIII. minus quàm recipi in ductum poteſt. Nam poſuimus quinarias MXIV. Summa, quæ inter caput & piſcinam, & poſt piſcinam intercidebat quinariarum II milium DCCLXXXVIII. quod errore menſuræ fieri ſuſpicarer, niſi inveniſſem ubi averterentur mille CLXII. Martiæ in commentariis adſcriptus eſt modus quinariarum II milium CLXII. Ad caput menſus inveni quinarias IV milia DCXC. amplius, quàm in commentariis eſt, quinariis II milibus DXXVIII. Erogaban-

* Quidam *ſpeciem*, ut aliquoties ſupra.

gabantur antequam ad piſcinam perveniret quinariæ xcv: & dabantur in adjutorium Tepulæ quinariæ xcii. Item Anioni quinariæ clxiv. Summa quæ erogabatur ante piſcinam quinariæ cccli. Modus qui in piſcinam menſuris poſitis initur cum eo, qui circa piſcinæ ductum eodem canali in arcu excipitur, efficit quinarias ii milia dcccxliv. Summa quæ aut erogatur ante piſcinam, aut in arcu recipitur, quinariarum iii milium ccxcv amplius, quàm in conceptis commentariorum poſitum eſt quinariis mcxxiii: minus quàm menſuræ ad caput actæ efficiunt quinariis mcccxcv. Erogabat poſt piſcinam quinarias mdcccxl. minus, quàm in commentariis conceptionis ſignificari diximus, quinariis ccxxvii. minus, quàm ex piſcinâ in arcus recipiuntur, ſunt quinariæ mciv. Summa utraque quæ intercidebant, aut inter caput & piſcinam, aut poſt piſcinam, quinariarum ii milium d. quas, ſicut in cæteris, pluribus locis intercipi deprehendimus. Non enim eas ceſſare, manifeſtum eſt etiam ex hoc, eo quod è capite præter eam menſuram, quam nos comprehendiſſe capacitate ductus poſuimus, effunduntur amplius ccc quinariæ. Tepulæ in commentariis adſcriptus eſt modus quinariarum cccc. Hujus aquæ fontes nulli ſunt, venis quibuſdam conſtabat, quæ interceptæ ſunt in Juliâ. Caput ergo ejus obſervandum eſt à piſcinâ Juliæ: ex eâ enim primùm accipit quinarias cxc: deinde ſtatim ex Martiâ quinarias xcii: præterea ex Anione novo ad hortos Epaphroditianos quinarias clxiii. Fiunt omnes quinariæ ccccxlv. amplius quàm in commentariis quinariis. xlv. quæ inde erogantur, nec comparent. Juliæ in commentariis adſcriptus eſt modus quinariarum dcxlix. ad caput menſura a iri non potuit, quoniam ex pluribus acquiſitionibus conſtat, & ad vi ab Urbe miliarium univerſa in piſcinam recipitur, ubi modus ejus manifeſtis menſuris efficit quinarias mccvi. amplius quàm in commentariis quinariis dliii. Præterea

a Inveniri.

ea accepit prope Urbem, poſt hortos [a] Pallantianos, ex Claudiâ quinarias CLXII. Eſt omne Juliæ in acceptis quinariæ MCCCLXVIII: ex eo dat in Tepulam quinarias cxc. erogat ſuo nomine DCCCIII. Fiunt, quas erogat quinariæ DCCCCXCIII. amplius quàm in commentariis habet quinarias CCCXLIII. minus quàm in piſcina habere poſuimus CXXIII. quas ipſas apud eos, qui ſine beneficiis Principis uſurpabant, deprehendimus. Virgini in commentariis adſcriptus eſt modus quinariarum DCCLII minus. Menſura ad caput inveniri non potuit, quoniam ex pluribus acquiſitionibus conſtat, & leniore rivo intrat propè Urbem ad miliarium VII in agrum, qui nunc eſt [b] Ceroni Commodi, ubi velociorem curſum habet. Menſuram [c] egi, quæ efficit quinariarum II milia DIIII. amplius quam in commentariis quinariis MDCCLII. Omnibus approbatio noſtra expeditiſſima eſt. Erogant enim omnes, quas menſura deprehendimus, ad II milia DIIII. Alſietinæ conceptionis modus nec in commentariis adſcriptus eſt, nec in re præſenti certus inveniri potuit, cùm ex lacu Alſietino, & deinde circa Carcas ex Sabatino, quantum aquarii temperaverunt, habet non plus quinariis II milibus. Claudia abundantior aliis maximè injuriæ expoſita eſt. In commentariis habet non plus quinariis II milibus DCCCLV, cùm ad caput invenerim quinarias IV milia DCVII, amplius quàm in commentariis MDCCLII. Adeò autem noſtra certior eſt menſura, ut ad VII ab Urbe miliarium, in piſcinâ, ubi indubitatæ menſuræ ſunt, inveniamus quinariarum III milia CCCXII, plus quàm in commentariis CCCCLVII, quamvis & ex beneficiis ante piſcinam eroget, & plurimum ſubtrahi deprehenderimus, ideò quòd minus inveniatur, quàm revera eſſe debeant quinariis MCCXCV. Et circa erogationem fraus apparet, quod neque ad commentariorum fidem, neque ad eas, quas ad caput egimus menſuras, neque ad illas ſaltem piſcinas poſt tot injurias convenit. Solæ enim

[a] Aliàs *Plancianos*, ut ſuprà. [b] *Cejonii*. [c] Aliàs *adegi*.

enim quinariæ MDCCL erogantur. minus quàm commentariorum ratio dat quinariis MCV. minus autem quàm menſuræ ad caput factæ demonſtraverunt quinariis II milibus DCCCLVII. minus etiam quàm in piſcinâ invenit quinariis MDLXII. Itaque cùm ſincera in Urbem proprio rivo perveniret, in Urbe miſcebatur cum Anione novo, ut confuſione factâ, & conceptio earum, & erogatio eſſet obſcurior. Quod ſi qui fortè me acquiſitionum menſuris blandiri putant, admonendi ſunt Curtium & Cæruleum fontes, aquæ Claudiæ ſufficere ad præſtandas ductui ſuo quinarias, quas ſignificavi, IV milium DCVII. ut præterea MDC effundantur. Nec eo inficias, quin ea quæ ſuperfluunt, non ſint propriè horum fontium: capiuntur enim ex Auguſtâ, quæ inventa in Martiæ ſupplementum, dum illa non indiget, adjecimus fontibus Claudiæ, quamvis ne hujus quidem ductus omnem aquam recipiat. Anio novus in commentariis habere ponebatur quinarias III. milium CCLXIII. menſus ad caput reperi quinarias IV milium DCCXXXVIII. amplius quam in conceptelis commentariorum eſt quinariis MCCCCLXXV. quarum acquiſitionem non avide me amplecti, *a* quo non alio modo manifeſtius probem quàm erogatione ipſorum commentariorum; major pars earum continetur. Negatur enim quinariarum IV milium CCXI. alioquin in eiſdem commentariis invenitur conceptio, non amplius quàm III milium CLXIII. Præterea intercipi non tantùm DXXVII, quæ inter menſuras noſtras & erogationem interſunt, ſed & longe ampliorem modum deprehendi, ex quo apparet etiam, exuberare comprehenſam à nobis menſuram. Cujus rei ratio eſt, quòd vis aquæ rapacior, ut ex largo & celeri flumine excepta, velocitate ipsâ ampliat modum. Non dubito aliquos annotaturos, quòd longè major copia actis menſuris inventa ſit, quàm erat in commentariis Principum.

Q Cujus

a Aliàs *quonam modo m.p.q.e.i. commentariorum: major pars earum continebatur quinariarum* IIII. *milibus* CCXL. *In eiſdem*, &c.

Cujus rei cauſa error eſt eorum, qui ab initio parum diligenter uniuscujuſque fecerunt æſtimationem. Ac ne metu æſtatis ac ſiccitatum in tantum à veritate eos receſſiſſe credam, conſtantibus quidem ipſis menſuris Julio menſe hanc uniuscujuſque copiam, quæ ſupra ſcripta eſt, *a* totâ deinceps æſtate durantem exploravi. Quæcunque tamen eſt cauſa à quâ procedit, illud utique detegitur, x milia quinariarum intercidiſſe, dum beneficia ſua Princeps ſecundùm modum commentariis adſcriptum temperat. Sequens diverſitas eſt, quòd alius modus concipitur ad capita, alius nec exiguo minor in piſcinis, minimus deinde in diſtributione continetur. Cujus rei cauſa eſt fraus aquariorum, quos aquas ex publicis ductibus in privatorum uſum derivare deprehendimus. Sed & plerique poſſeſſorum, ex quorum agris aquæ circunducuntur, fraude formas rivorum perforant, unde fit, ut ductus publici hominibus privatis vel ad hortorum uſum ſubſerviant, vel ad itinera ſuſpendant. Ac de vitiis ejuſmodi nec plura, nec meliora dici poſſunt, quàm à Cœlio Rufo dicta ſunt in eâ concione cui titulus eſt DE AQUIS. Quæ nunc nos omnia, ſimili licentiâ uſurpata, utinam non per offenſas probaremus. Irriguos agros, tabernas, cœnacula, & corruptelas denique omnes perpetuis ſalientibus inſtructas invenimus, non quòd falſis titulis aliæ pro aliis aquæ erogabantur, etiamſi inter leviora cæteris vitia, inter ea tamen, quæ emendationem videbantur exigere, *b* mirandum eſt, quod ferè circa montem Cœlium & Aventinum accidit, qui colles, priùs quàm Claudia *c* perduceretur, utebantur Martiâ & Juliâ: ſed poſteaquam Nero Imperator Claudiam opere arcuato aſſumpſit, exceptam uſque ad templum Divi Claudii *d* perduxit, ut inde diſtribueretur, priores non ampliatæ, ſed amiſſæ ſunt: nulla enim caſtella adjecit, ſed iiſdem uſus, quorum, quamvis mutata aqua, vetus appellatio manſit. Satis jam de mo-

a Ita legendum. b *numerandum.* c Aliàs *produceretur.*
d Aliàs *produxit.*

de modo cujuſque, & veluti novâ quâdam acquiſitione aquarum, & fraudibus, & vitiis, quæ circa eas erant, dictum eſt: ſupereſt ut erogationem, quam *a* confectam, ut ſic dicam, in maſſam invenimus, imò & falſis nominibus poſitam, per nomina aquarum, uti quæque ſe habet, & per regiones Urbis digeramus. Cujus comprehenſionem ſcio non jejunam tantùm, ſed etiam perplexam videri poſſe: ponemus tamen quàm breviſſimè, ne quid velut formulæ officii deſit iis, quibus ſufficiet cognoviſſe ſumma, licebit tamen tranſire leviora. Ut ergo diſtributio quinariarum XIV milium X & VIII, ita & quadragenariarum XXXVI. quia una quandoque ex quibuſdam aquis in adjutorium aliarum datur, & bis in ſpeciem erogationis cadit, ſed ſemel in computationem venit. Ex his dividuntur extra Urbem quinariæ IV milia LXIII. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ MDCCXXVII. privatis quinariæ II milia CCCXXXVI. reliquæ intra Urbem MDCCCCLV diſtribuebantur in caſtella CCXLVII. quibus erogabantur ſub nomine Cæſaris quinariæ MDCCVII ſemis: privatis quinariarum III milia DCCCXLVII. uſibus publicis quinariarum IV milia CCCCI. ex eo caſtris CC quinariæ CCLXXIX. operibus publicis LXXV quinariæ MMCCCCI. muneribus XXXIX quinariæ CCCLXXXIII. lacubus DXCI quinariæ MCCCXXXV. Sed & hæc ipſa diſpenſatio per nomina aquarum ad regiones Urbis partienda eſt. Ex quinariis ergo XIV milibus X & VIII, quam ſummam erogationibus omnium aquarum expoſuimus, dantur nomine Appiæ extra Urbem quinariæ tantummodò V, quoniam libra humilior oritur, & à metitoribus reliquæ quinariæ DCXCIX intra Urbem dividebantur per regiones II, V, VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV, in caſtella XX, ex quibus nomine Cæſaris quinariæ CLI. privatis quinariæ CXCIV. publicis quinariæ CCCLIV. ex eo caſtris I quinariæ IV. operibus publicis XIV quinariæ CXXIII. muneri I quinariæ II. lacubus

 XCII qui-

a *Conjectam.*

xcii quinariæ ccxxvi. Anionis veteris erogabantur extra Urbem nomine Cæſaris quinariæ clxix. privatis quinariæ ccciv. reliquæ quinariæ mdviii ſemis. intra Urbem dividebantur per regiones i, iii, iv, v, vi, vii, viii, xii, xiv, in caſtella xxxv. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ lx. uſibus privatis quinariæ cccxc. publicis quinariæ cliii. ex eo caſtris i quinariæ l. operibus publicis xix quinariæ cxcvi. muneribus ix quinariæ lxxxviii. lacubus xciv quinariæ ccxviii. Martiæ erogabantur extra Urbem nomine Cæſaris quinariæ cclxix. reliquæ quinariæ mcccclxxii. intra Urbem dividebantur per regiones i, iii, iv, v, vi, viii, ix, xiv, in caſtella li. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ cxvi. privatis quinariæ dxliii. caſtris iv quinariæ xlii. operibus publicis xv quinariæ xli. muneribus xii quinariæ civ. lacubus cxiv quinariæ cclvi. Tepulæ erogabantur extra Urbem nomine Cæſaris quinariæ lviii. privatis lvi. reliquæ quinariæ cccxxxi. intra Urbem dividebantur per regionem iv, v, vi, vii, in caſtella xiv. ex quibus nomine Cæſaris xxxiv. privatis quinariæ ccxxvii. uſibus publicis quinariæ l. ex eo caſtris ii quinariæ xii. operibus publicis iii quinariæ vii. lacubus xiii quinariæ xxxii. Juliæ fluebant extra Urbem nomine Cæſaris quinariæ lxxxv. privatis quinariæ cxxii. reliquæ quinariæ dxlviii. intra Urbem dividebantur per regiones ii, iii, v, vi, viii, x, xii, in caſtella xvii. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ xviii. uſibus publicis quinariæ ccclxxiii. ex eo caſtris quinariæ lxix. operibus publicis quinariæ cxxi. muneribus quinariæ lxvii. lacubus xxviii quinariæ lxv. Virginis nomine exibant extra Urbem quinariæ cc reliquæ quinatiæ mmcciv. intra Urbem dividebantur per regiones vii, viii, xiv, in caſtella xxvi. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ dxlix privatis quinariæ cccxxxviii. uſibus publicis mccccxvii. ex eo muneribus ii quinariæ xxvi. lacubus xxv quinariæ lxi. operibus publicis xvi quinatiæ mccclxxx. in quibus per ſe Euripo, cui ipſa nomen dedit,

dedit, quinariæ CCCCLX. Alſietinæ quinariæ CCCCXCII. hæc tota extra Urbem conſumitur, nomine Cæſaris quinariæ CCCCLIV. privatis quinariæ CXXXVIII. Claudia & Anio novus extra Urbem proprio quæque rivo erogabatur, intra Urbem confundebatur. Et Claudia quidem extra Urbem nomine Cæſaris dabat quinarias CCXVLI. privatis quinarias CCCCXXXIX. Anio novus nomine Cæſaris DCCXXVIII. reliquæ utriuſque quinariæ MMMCCCCXCVIII intra Urbem dividebantur per regiones [a] Urbis, XIV, in caſtella XCII. ex quibus nomine Cæſaris quinariæ MDCCCXV. privatis quinariæ MLXVII. uſibus publicis quinariæ MXII. ex eo caſtris IX quinariæ CXLIX. operibus publicis XVIII quinariæ CCLXIX. muneribus XII quinariæ CVII. lacubus CXXVI quinariæ CCCCXXVII.

HÆC copia aquarum ad Nervam Imperatorem uſque computata, ad hunc modum deſcribebatur: nunc providentiâ diligentiſſimi Principis, quicquid aut fraudibus aquariorum intercipiebatur, aut inertia pervertebat, quaſi novâ inventione fontium accrevit, ac propè publicata ubertas eſt, tum & ſedulâ deinde partitione diſtributa, ut regionibus, quibus ſingulæ ſerviebant aquæ, plures darentur, tanquam Cœlio & Aventino, in quos ſola Claudia per arcus Neronianos ducebatur. Quo fiebat, ut, quoties defectio aliqua interveniſſet, celeberrimi colles ſitirent, quibus nunc plures aquæ, & inprimis Martia reddita ampliore opere à Cœlio in Aventinum uſque perducitur, atque etiam omni parte Urbis lacus tam novi quàm veteres, plerique binos ſalientes diverſarum aquarum acceperunt, ut ſi caſus alterutram impedîſſet, alterâ ſufficiente non deſtitueretur uſus. Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Nervæ Principis ſui Regina & domina orbis indies, quæ terrarum Dea conſiſtit, cui par nihil, & nihil ſecundum, & magis ſentiet ſalubritas ejuſdem æternæ Urbis, aucto caſtellorum, operum, munerum, & lacuum numero, nec minus ad privatos com-

[a] VI, VII.

commodum, quod ex incremento beneficiorum ejus diffunditur. Illi quoque qui timidi illicitam aquam ducebant, ſecuri nunc ex beneficiis fruuntur. Ne pereuntes quidem aquæ otioſæ ſunt: nam immundiciarum facies, & impurior ſpiritus, & cauſæ gravioris cœli, quibus apud veteres Urbis infamis aër fuit, ſunt remotæ. Non præterit me deberi operi novæ erogationis ordinationem, ſed hæc cum incremento adjunxerimus, intelligi oportet non eſſe eam ponendam, niſi cùm conſummata fuerit. Quid, quòd nec hoc diligentiæ Principis, quam exactiſſimam civibus ſuis præſtat, ſufficit, parùm præſidii ac voluptatis noſtris contuliſſe ſeſe credentis, quòd tantam copiam adjiciat, niſi eam ſinceriorem jucundioremque faciat? Operæ precium eſt ire per ſingula, per quæ ille occurrendo vitiis quorundam, univerſis adjecit utilitatem. Etenim quando civitas noſtra, vel cùm exigui imbres ſupervenerant, non turbulentas limoſaſque aquas habuit? nec quia hoc univerſis ab origine *a* naturæ eſt, aut quia iſtud incommodum ſentire debeant quod capiuntur ex fontibus, inprimis Martia & Claudia, ac reliquæ, quarum ſplendor à capite integer, nihil aut minimum pluviâ inquinatur, ſi putei extructi objecti ſunt. Aquæ Anionis minùs permanent limpidæ: nam *b* ſumitur ex flumine, ac ſæpe etiam ſereno turbantur, quoniam Anio quamvis puriſſimo defluens lacu, mobilibus tamen cedentibus ripis, aufert aliquid quo turbetur, priuſquam deveniat in rivos: quod incommodum non ſolùm hybernis ac vernis, ſed æſtivis imbribus ſentit, quo tempore exit gratior aquarum ſinceritas. Ex iis igitur alter, id eſt Anio vetus, cùm plerumque libra ſit inferior, incommodum infra ſe tenet. Novus autem Anio vitiabat cæteras: nam cùm editiſſimus veniat, & in primis abundans, aliquando defectioni aliarum ſuccurrit. Imperitia verò aquariorum, deducentium in alienos eum ſpecus, frequentiùs quàm explemento opus erat, etiam ſufficientes aquas inquinabat, maximè

a Aliàs *non eſt.* b *mutantur, F. mutuantur.*

ximè Claudiam, quæ per multa milia paſſuum proprio ducta rivo, Romæ demum cum Anione permixta, in hoc tempus perdebat proprietatem, adeoque obvenientibus non ſuccurrebat, ut pleræque aquæ accerſerentur per imprudentiam, non uti dignum erat aquis parientium Martiam, ita ut ipſam ſplendore & rigore gratiſſimam, balneis ac fullonicis, & relatu quoque fœdis miniſteriis deprehenderimus ſervientem. Omnes ergo diſcerni placuit, tum ſingulas ita ordinari, ut in primis Martia potui tota ſerviret, & deinceps reliquæ ſecundùm ſuam quæque qualitatem aptis uſibus aſſignarentur, ſicut Anio vetus pluribus ex cauſis, quo *a* interiore excipitur minùs ſalubris, in hortorum rigationem, atque in ipſius Urbis ſordidiora exiret miniſteria. Nec ſatis fuit Principi noſtro cæterarum reſtituiſſe copiam, ſed etiam gratiam. Anionis quoque novi vitia exſcindi poſſe vidit. Omiſſo enim flumine repeti ex lacu, qui eſt ſuper villam Neronianam Sublacenſem, ubi limpidiſſima eſt, juſſit. Nam cùm oriatur Anio ſupra Trebam anguſtam, ſeu quia per ſaxoſos montes decurrit, paucis circa ipſum opidis objacentibus cultis, ſeu quia lacus altitudine, in quo excipitur, velut depuratur, imminentium quoque nemorum opacitate inumbratus, frigidiſſimus ſimul ac ſplendidiſſimus eò pervenit. Hæc tam fœlix proprietas aquæ omnibus dotibus æquatura Martiam, copiâ verò ſuperatura, veniet in locum deformis illius ac turbidæ. Novum Imperatorem Cæſarem Nervam Trajanum Auguſtum præſcribente titulo.

SEQUITUR ut indicemus, quòd jus ducendæ ſit aquæ, quæve cura ductuum ſit habenda: quorum alterum ad cohibendos intra modum impetrati beneficii privatos; alterum ad ipſorum ductuum pertinet tutelam, in quibus dum altiùs repeto leges de ſingulis, quas latè quidem apud veteres obſervatas inveni, earum æquitatem prudentiamque reticendam non cenſui. Apud antiquos omnis aqua in

a Aliàs *interior accipitur.*

publicos uſus erogabatur; legeque cautum ita fuit: NE. QUIS. PRIVATUS. ALIAM. DUCAT. QUAM. QUÆ. EX. LACU. HUMUM. ACCEDIT. (hæc enim verba ſunt ejus legis) id eſt, quæ ex lacu abundavit: eam nos caducam vocamus. Et hæc ipſa non in alium uſum, quàm in balnearum, aut fullonicorum dabatur, eratque vectigalis ſtatuta merces, quæ in publicum penderetur: aliquid & in domos Principum dabatur, concedentibus reliquis. Ad quem autem magiſtratum jus dandæ vendendæve aquæ pertinuerit, in iis ipſis legibus variatur. Interdum enim ab Ædilibus, interdum à Cenſoribus permiſſum invenio: ſed apparet quoties in Republicâ erant, ab illis potiſſimùm petitum: cùm ii non erant, Ædilium eam poteſtatem fuiſſe. Ex quo manifeſtum eſt, quanto potior cura majoribus communium utilitatum, quàm privatarum voluptatum fuerit, cùm ad uſum publicum pertineret etiam ea aqua, quam privati ducebant. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam invenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem, certum numerum circa ductus extra Urbem, & certum in Urbe ſervorum opificum habendi, & quidem ita, ut nomina quoque eorum, quos habituri erant in miniſterio, per quaſque regiones in tabulas publicas deferrent, eorumque operum probandorum curam fuiſſe [a] per Cenſores aliquando & Ædiles, interdum etiam [b] Cenſoribus eam provinciam obveniſſe, ut apparet ex eo, quod factum eſt [c] C. Liciano Ceſulâ, & M. Fabio Cenſoribus. Quantopere autem curæ fuerit, ne quis violare ductus, aquamve non conceſſam derivare auderet, cùm ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, quòd Circus Maximus ne diebus quidem ludorum Circenſium, niſi Ædilium aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur: quod duraſſe etiam poſtquam res ad curatores tranſiit ſub Auguſto, apud Attejum Capitonem legimus. Agri verò qui aquâ publicâ contra legem eſſent

a *penes.* b. c *ex Senatuſconſulto, quod factum eſt C. Licinio Getâ & Q. Fabio Coſs.* Vide Notas.

eſſent irrigati, publicabantur. Mancipia etiam, ſicut ea quæ adverſus legem mulcta loco feciſſe dicebantur. In iiſdem legibus adjectum eſt ita: NE. QUIS. AQUAM. OLETATO. DOLO. MALO. UBI. PUBLICE. SALIT. SI. QUIS. OLETARIT. SESTERTIORUM. X. MILIUM. MULCTA. ESTO. Oletato, videtur eſſe olidam facito, cujus rei cauſa Ædiles Curules jubebantur per vicos ſingulos ex iis, qui in unoquoque vico habitarent prædiave haberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum ſaliret. Primus M. Agrippa poſt Ædilitatem, quam geſſit Conſularis, operum ſuorum & munerum veluti perpetuus curator fuit, *a* qui jam copiâ permittente deſcripſit, quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid privatis daretur. Habuit & *b* familiam propriam, aquarum quæ tueretur ductus, atque caſtella, & lacus. Hanc Auguſtus hæreditatem ab eo ſibi relictam publicavit. Poſt eum Q. Ælio Tuberone, P. Fabio Maximo iterum Coss. in re, quæ uſque in id tempus, quaſi poteſtate actâ, certo jure eguiſſet, Senatuſconſulto acta ſunt, ac lex promulgata. Auguſtus quoque edicto complexus eſt, quo jure uterentur, qui ex commentariis Agrippæ aquas haberent, totâ re in ſua beneficia tranſlatâ. Modulos etiam, de quibus dictum eſt, conſtituit, & rei continendæ exercendæque *c* curatorem fecit Meſſalam Corvinum, cui adjutores dati Poſthumius Sulpitius Prætorius, & L. Cominius Pedarius, inſignia eis quaſi magiſtratibus conceſſa, deque eorum officio Senatuſconſultum factum, quod infra ſcriptum eſt:

S. C.

QUOD. Q. ÆLIUS. TUBERO. P. FABIUS. MAXIMUS. COSS. V. F. DE. IIS. QUI. CURATORES. AQUARUM. PUBLICARUM. EX. SENATUSCONSULTO. A. CÆSARE. AUGUSTO. NOMINATI. ESSENT. ORDINANDIS. D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. Q. S. PLACE-

a qui etiam. *b* Aliàs *familiam propriam aquarum, quæ*, &c.
c Aliàs *auctorem.*

PLACERE. HUIC. ORDINI. EOS. QUI. AQUIS. PUBLICIS. PRÆESSENT. CUM. EJUS. REI. CAUSA. EXTRA. URBEM. ESSENT. LICTORES. BINOS. ET. SERVOS. PUBLICOS. TERNOS. ARCHITECTOS. SINGULOS. ET. SCRIBAS. ET. LIBRARIOS. ACCENSOS. PRÆCONESQUE. TOTIDEM. HABERE. QUOT. HABENT. II. PER. QUOS. FRUMENTUM. PLEBEI. DATUR. CUM. AUTEM. IN. URBE. a EJUSDEM. CAUSA. ALIQUID. AGERENT. CÆTERIS. APPARITORIBUS. IISDEM. PRÆTERQUAM. LICTORIBUS. b UTIQUE. QUIBUS. APPARITORIBUS. EX. HOC. S. C. CURATORIBUS. AQUARUM. UTI. LICERET. c EOS. DIEBUS. X. PROXIMIS. QUIBUS. S. C. FACTUM. ESSET. AD. ÆRARIUM. d DEFERRENTUR. QUIQUE. ITA. DELATI. ESSENT. IIS. PRÆTORES. ÆRARII. e MERCEDE. CIBARIA. QUANTA. PRÆFECTI. FRUMENTO. f DANDA. DARE. DEFERREQUE. SOLENT. ANNUA. DARENT. ET. ATTRIBUERENT. IISQUE. EAS. PECUNIAS. SINE. FRAUDE. SUAS. g FACERE. LICERET. UTIQVE. TABVLAS. CHARTAS. h CÆTERAQVE. QVÆ. EJVS. CVRATIONIS. CAVSA. i OPVS. ESSET. IIS CVRATORIBVS. k PRÆBENDA. Q. ÆLIVS. P. FABIVS. COSS. AMBO. ALTERVE. l SI. IIS. VIDEBITVR. ADHIBITIS. PRÆTORIBVS. m QVI. ÆRARIO. PRÆSINT. ET. PRÆBENDA. LOCENT.

Itemque cùm viarum frumentique curatores, qui quartâ parte anni publico fungebantur miniſterio, ut curatores aquarum judiciis vacent privatis, publicisque, apparitores & miniſteria, quamvis perſeveret adhuc ærarium in eos erogare, tamen etiam curatorum videntur deſiſſe inertiâ, & ſegnitiâ non agentium officium. Egreſſi autem Urbem duntaxat agendæ rei cauſa, Senatus præſto eſſe lictores juſſerat: nobis circumeuntibus rivos, fides noſtra, & autoritas à Prin-

a EIUS. REI. Sic Briſs. b UTI QUIBUS. APPARITORIBUS. EX. HOC. S. C. CURATORIBUS. AQUARUM. VII. LICERET. &c. Sic Briſs. c IN. DIEBUS. d DEFERRENT. e MERCEDEM. MERCEDES. Briſs. f DANDO. g CAPERE. h CÆRAS. QUÆQUE. i ESSENT. k PRÆBERI. l SI. VIDEBITUR. m QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. PRÆBENDA. LOCENT. EA. PRÆBENDA. LOCENT.

Principe data pro lictoribus erit. Cùm rem produxerimus ad initium curatorum, non eſt alienum ſubjungere, qui poſt Meſſalam huic officio ad nos uſque præfuerint. Meſſalæ ſucceſſit, Silio & Planco Coſs. Attejus Capito: Capitoni, L. Martio C. Antiſtio Vetere Coſs. Satrius Rufus: Satrio, Sergio Cornelio Cethego, L. Viſellio Varrone Coſs. M. Coccejus Nerva, Divi Nervæ avus, ſcientiâ juris illuſtris: Huic ſucceſſit, F. Perſico, L. Vitellio Coſs. C. Octavius Lenas: Lenati, Juniano, & Nonio Aſprenate Coſs. Aquila: Huic ſucceſſit M. Porcius Cato: Poſt quem, Sexto Nonio Celere, & Junio Quintiliano Coſs. Didius: Gallus: Gallo, Q. Veranio, Pompejo Longino Coſs. Cn. Domitius Afer: Afro, Nerone Claudio Cæſare quartùm, & Coſſo Coſſi filio Coſs. L. Piſo: Piſoni, Virginio Rufo, & Memmio Regulo Coſs. Petronius Turpilianus: Turpiliano, Craſſo Frugi, & Lecanio Baſſo Coſs. P. Marius: Mario, L. Teleſino, & Suetonio Paulino Coſs. Fontejus Agrippa: Agrippæ, Silio, & Galerio Trachalo Coſs. ª Alipius Criſpus: Criſpo, Veſpaſiano tertiùm, & Coccejo Nervâ Coſs. Pompejus Silvius: Silvino, Valerio, & Meſſalino Coſs. T. Anius Flavianus: Flaviano, Veſpaſiano quintùm, & Tito tertiùm Coſs. Acilius Aviola: Poſt quem Imperatore Nervâ tertiùm, & Virginio Rufo tertiùm Coſs. ad nos cura tranſlata eſt. Nunc quid obſervare curator aquarum debeat, & leges, Senatusque conſulta ad inſtruendum eum pertinentia, ſubjungam. Circa jus ducendæ aquæ in privatis hæc obſervanda ſunt, & ne quis ſine literis Cæſaris, id eſt, ne quis aquam publicam non impetratam, & ne quis ampliùs quàm impetratum fuerit ducat. Ita enim efficiemus, ut modus, quem acquiri diximus, poſſit ad novos ſalientes, & ad nova Principis beneficia pertinere. In utroque autem magna cura multiplici opponenda fraudi eſt. Solicitè ſubinde ductus extra Urbem ſunt circumeundi ad recognoſcenda beneficia. Idem in

ª Aliàs *Albius*.

in caſtellis ſalientibus publicis faciendum, ut ſine intermiſſione diebus noctibusque aqua fluat, quod Senatus quoque conſulto curator facere jubetur; cujus hæc quoque verba ſunt:

QUOD. ÆLIUS. TUBERO. ET. P. FABIUS. MAXIMUS. a Q. V. F. COSS. DE. NUMERO. PUBLICORUM. SALIENTIUM. QUI. IN. URBE. ESSENT. INTRAQUE. ÆDIFICIA. URBI. CONJUNCTA. QUOS. M. AGRIPPA. FECISSET. Q. F. P. D. E. R. I. C. NEQUE. AUGERI. PLACERE. NEC. MINUI. NUMERUM. b PUBLICORUM. SALIENTIUM. QUOS. NUNC. ESSE. RETULERUNT. II. QUIBUS. NEGOTIUM. A. SENATU. EST. c IMPERATUM. UT. INSPICERENT. AQUAS. PUBLICAS. INIRENTQUE. NUMERUM. SALIENTIUM. PUBLICORUM. ITEMQUE. PLACERE. CURATORES. AQUARUM. QUOS. S. C. CÆSAR. AUGUSTUS. EX. SENATUS. AUTORITATE. NOMINAVIT. DARE. OPERAM. UT. SALIENTES. PUBLICI. QUAM. ASSIDUISSIME. INTERDIU. ET. NOCTU. AQUAM. IN. USUM. POPULI. FUNDERENT.

In hoc Senatusconſulto crediderim annotandum, quòd Senatus tam augeri quàm minui ſalientium publicorum numerum vetuerit. Id factum exiſtimo, quia modus aquarum, quæ iis temporibus in Urbem veniebant, antequam Claudia & Anio novus *d* perducerentur, majorem erogationem *e* capere non videbatur. Qui aquam in uſus privatos deducere volet, impetrare eam debebit, & à Principe epiſtolam ad curatorem adferre. Curatores deinde beneficio Cæſaris præſtare maturitatem, & procuratorem ejuſdem officii libertum Cæſaris protinus ſcribere. Procuratorem autem primus Ti. Claudius videtur admoviſſe, poſtquam Anionem novum & Claudiam induxit. Quid contineat epiſtola Julia, fieri quoque notum debet, ne quando negligentiam, aut fraudem ſuam ignorantiæ colore defendat. Procurator calicem ejus moduli, qui fuerit impetratus, adhibitis libratoribus

a COSS. V. F. *ſic ſuprà ſemel & infrà quater.* b omitt. c DATUM. *d* Aliàs *producerentur.* *e* Aliàs *cupere.*

toribus ſignari cogitet, & diligenter intendat menſurarum, quas ſupradiximus, modum, & earum notitiam habeat, ne ſit in arbitrio libratorum interdum majoris luminis, interdum minoris, pro gratiâ perſonarum, calicem probare. Sed neque ſtatim *a* adhuc liberum ſubjiciendi, qualemcunque plumbeam fiſtulam permittat arbitrium: verùm ejuſdem luminis, quo calix ſignatus eſt, eundem per pedes quinquaginta prope det, ſicut Senatusconſulto, quod *b* ſubjiciendum eſt, cavetur.

QUOD. Q. ÆLIUS. TUBERO. *c* Q. FABIUS. MAXIMUS. COSS. V. F. QUOSDAM. PRIVATOS. EX. RIVIS. PUBLICIS. AQUAM. DUCERE. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. NE. CUI. PRIVATO. AQUAM. DUCERE. EX. RIVIS. PUBLICIS. LICERET. UTIQUE. OMNES. II. QUIBUS. AQUÆ. DUCENDÆ. JUS. ESSET. DATUM. EX. CASTELLIS. DUCERENT. ANIMADVERTERENTQUE. CURATORES. AQUARUM. QUIBUS. LOCIS. INTRA. EXTRAQUE. URBEM. APTE. CASTELLA. PRIVATI. FACERE. POSSENT. EX. QUIBUS. AQUAM. DUCERENT. QUAM. EX. CASTELLO. COMMUNEM. ACCEPISSENT. A. CURATORIBUS. AQUARUM. NE. CUI. EORUM. QUIBUS. AQUA. DARETUR. PUBLICA. JUS. ESSET. INTRA. QUINQUAGINTA. PEDES. EJUS. CASTELLI. EX. QUO. AQUAM. DUCERENT. LAXIOREM. FISTULAM. SUBJICERE. QUAM. QUINARIAM.

In hoc Senatusconſulto dignum admiratione eſt, quòd aquam non niſi ex caſtello duci permittit, ne aut rivi, aut fiſtulæ publicæ frequenter lacerarentur.

JUS impetratæ aquæ neque hæredem, neque emptorem, neque ullum novum dominum prædiorum ſequitur. Balneis, quæ publicè lavarent, privilegium antiquitùs concedebatur, ut ſemel data aqua perpetuò maneret, ſicut ex veteribus Senatusconſultis cognoſcimus, ex quibus unum ſubjeci: nunc omnis aquæ cum poſſeſſore inſtauratur beneficium.

QUOD.

a Aliàs *ab hoc.* *b* Aliàs *ſubjectum.* *c* P. FABIUS. M. *ſic ſuprà & infrà in Senatusconſultis.*

QVOD. Q. ÆLIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. CONSTITVI. a OPORTERET. QVO. JVRE. EXTRA. INTRAQVE. VRBEM. DVCERENT. AQVAS. IIS. QVIBVS. ATTRIBVTÆ. ESSENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI. IIS. QVOQVE. MANERET. ATTRIBVTIO. AQVARVM. EXCEPTIS. QVÆ. IN. VSVM. BALNEORVM. ESSENT. DATÆ. AVT. AVGVSTI. NOMINE. QVOAD. IIDEM. DOMINI. POSSIDERENT. ID. SOLVM. IN. QVO. ACCEPISSENT. AQVAM.

Cùm vacare aliquæ cœperint, adnunciatur, in commentarioſque redigitur, qui reſpiciuntur, ut petitoribus ex vacuis dari poſſint. Has aquas ſtatim *b* interdicere ſolebant, ut medio tempore venderent aut poſſeſſoribus prædiorum, aut aliis. Humanius etiam viſum eſt Principi noſtro, ne prædia ſubitò deſtituerentur, triginta dierum ſpacium indulgeri, intra quod ii, ad quos res pertinet, irrigarent. De aquâ in prædia ſociorum datâ, nihil conſtitutum invenio, perinde tamen obſervatur, ac jure cautum, ut dum quis ex iis, qui communiter impetraverunt, ſupereſſet, totus modus prædiis aſſignatus flueret: & tunc demum renovaretur beneficium, cùm deſiiſſet quisque ex iis, quibus erat datum poſſidere. Impetrata aqua alio quàm in ea prædia, in quæ data erat, aut ex alio caſtello, quàm quo ex epiſtolâ Principis contrahebat duci, palam Senatusconſulto non oportet, ſed & Mandatis prohibetur. Impetrantur autem & hæ aquæ, quæ caducæ vocantur, id eſt, quæ aut ex caſtellis effluunt, aut ex manationibus fiſtularum, quod beneficium à Principibus parciſſimè tribui ſolitum, ſed fraudibus aquariorum obnoxium eſt, quibus prohibendis quanta cura debeatur, ex capite Mandatorum manifeſtum erit, quod ſubjeci:

CADVCAM. NEMINEM. VOLO. DVCERE. NISI. QVI. MEO. BENEFICIO. AVT. PRIORVM. PRINCIPVM. HABENT. a NAM. NECESSE. EST. EX. CASTEL-

a OPORTERE. Sic Briſſ. *b* Aliàs *introducere*. *a* Aliàs NON.

CASTELLIS. ALIQVAM. PARTEM. AQVÆ. a AFFLVERE. CVM. HOC. PERTINEAT. NON. SOLVM AD URBIS. NOSTRÆ. SALVBRITATEM. SED ETIAM. AD. VTILITATEM. CLOACARVM. ABLVENDARVM.

Explicitis quæ ad ordinationem aquarum privati uſus pertinebant, non ab re eſt quædam ex iis, quibus circumſcribi ſaluberrimas conſtitutiones in ipſo rei actu deprehendimus, exempli cauſa attingere. Ampliores quoſdam calices quàm impetrati erant poſitos in pleriſque caſtellis inveni, & ex iis aliquos ne ſignatos quidem. Quoties autem ſignatus calix excedit legitimam menſuram, ambitio procuratori, qui eum ſignavit, detegitur: cùm verò ne ſignatus quidem eſt, manifeſta culpa omnium, maximè accipientis deprehenditur, deinde villici. In quibuſdam cùm calices legitimæ menſuræ ſignati eſſent, ſtatim amplioris moduli fiſtulæ ſubjectæ fuerunt: unde accidcrat, ut aqua non per legitimum ſpacium coërcita, ſed per leves anguſtias expreſſa, facilè laxiorem in proximo fiſtulam impleret. Ideoque illud adhuc, quoties ſignatur calix, diligentiæ adjiciendum eſt, ut fiſtulæ quoque proximæ per ſpacium, quod Senatuſconſulto comprehenſum diximus, ſignentur. Ita demum enim villicus, cùm ſcierit non aliter quàm ſignatas collocari debere, omni carebit excuſatione. Circa collocandos quoque calices obſervari oportet, ut ad lineam ordinentur, nec alterius inferior calix, alterius ſuperior ponatur. Inferior plus trahit, ſuperior minus ducit: quia curſus aquæ ab inferiore rapitur. In quorundam fiſtulis ne calices quidem poſiti fuerunt: hæ fiſtulæ ſolutæ vocantur, & ut aquario libuit laxantur, vel coartantur. Adhuc illa aquariorum intolerabilis fraus eſt, b tranſlatæ in novum poſſeſſorem aquæ foramen novum caſtello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahant aquam. In primis ergo hoc quoque emendandum curatori crediderim. Non enim ſolum ad ipſarum

a Aliàs EFFLUERE. b Aliàs *tranſlatâ i. n. p. aquâ.*

pſarum aquarum cuſtodiam, ſed etiam ad caſtelli tutelam pertinet, quod ſubinde & ſine cauſa foratum vitiatur. Etiam ille aquariorum tollendus eſt reditus, quem vocant punctam. Longa ac diverſa ſunt ſpacia, per quæ fiſtulæ totâ meant Urbe, latentes ſub ſilice. Has comperi per eum, qui appellabatur à punctis, paſſim *a* convulneratis omnibus in tranſitu *b* negotiatoribus, præbuiſſe peculiaribus fiſtulis aquam: quo efficiebatur, ut exiguus modus ad uſus publicos proveniret. Quantum ex hoc modo aquæ ſublatum ſit, æſtimo ex eo, quòd aliquantum plumbi ſublati ejuſmodi ramis reductum eſt.

SUPEREST tutela ductuum, de quâ prius quàm dicere incipiam, pauca de familiâ, quæ hujus rei cauſa parata eſt, explicanda ſunt. Familiæ ſunt duæ, altera publica, altera Cæſaris. Publica antiquior, *c* quam ab Agrippâ Auguſto relictam, & ab eo publicatam diximus. Habet homines circiter *d* CCXL. Cæſaris familiæ, quam Claudius cùm aquas in Urbem perduceret conſtituit, numerus eſt CCCCLX. Utraque autem familia in aliquot miniſteriorum ſpecies diducitur: villicos, *e* caſtellarios, curatores, ſilicarios, tectores, aliosque opifices. Ex his aliquos extra Urbem eſſe oportet ad ea quæ non ſunt magnæ molitionis. Maturum tamen auxilium videntur exigere omnes in Urbe circa caſtellorum & munerum ſtationes, operaque quæ urgebunt, in primis ad ſubitos caſus, ut ex compluribus regionibus, in quas neceſſitas incubuerit, converti poſſit præſidium aquarum abundantius. Tam amplum numerum utriuſque familiæ ſolitum, ambitione aut negligentiâ præpoſitorum, in privata opera diduci, revocare ad aliquam diſciplinam & publica miniſteria, ita inſtituimus, ut pridie quid eſſet actura dictaremus, & quid quâque die egiſſet actis comprehenderetur. Commoda publicæ familiæ ex Ærario dantur, quod impendium exoneratur vectigalium reditu

a *Convulneratas.* b Aliàs *negotiationibus.* c Ita legendum.
d Aliàs CCLX. e Aliàs *caſtellanos.*

ditu ad jus aquarum pertinentium. Ea conſtat *a* ex hortis ædificiisve, quæ ſunt circa ductus, aut caſtella, aut munera, aut lacus, quem reditum propè ſeſtertium *b* CCL milium, ſalientem, ac vagum, proximis verò temporibus in Domitiani loculos verſum, juſtitia Divi Nervæ populo reſtituit, noſtra ſedulitas ad certam regulam redegit, ut conſtarent, quæ eſſent ad hoc vectigal pertinentia loca. Cæſaris familia ex fiſcò accipit commoda, unde & omne plumbum, & omnes impenſæ ad ductus, & caſtella, & lacus pertinentes, *c* erogantur.

QUONIAM quæ videbantur ad familiam pertinere expoſuimus, ad tutelam ductuum, ſicut promiſeramus *d* divertimus, rem enixiore curâ dignam, cùm magnitudinis Romani Imperii id præcipuum ſit indicium. Multa atque ampla opera ſubinde naſcuntur, quibus antè ſuccurri debet, quàm magno auxilio egere incipiant: pleraque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda ſunt, quia non ſemper opus aut facere, aut ampliare quærentibus, credendum eſt. Ideoque non ſolùm ſcientiâ peritorum, ſed & proprio uſu curator inſtructus eſſe debet, nec ſuæ tantum ſtationis architectis uti, ſed plurium advocare non minus fidem quàm ſubtilitatem, ut æſtimet quæ repræſentanda, quæ differenda ſint: & rurſus, quæ per redemptores effici debeant, & quæ per domeſticos artifices. Naſcuntur opera ferè ex his cauſis, nam aut vetuſtate corrumpuntur, aut impotentiâ poſſeſſorum, aut vi tempeſtatum, aut culpâ malè facti operis, quod ſæpius accidit in recentibus. Ferè aut vetuſtate, aut vi tempeſtatum partes ductuum laborant, quæ arcuationibus ſuſtinentur, aut montium lateribus applicatæ ſunt, & ex arcuationibus, eæque per flumen trajiciuntur. Ideò hæc opera ſolicitâ feſtinatione explicanda ſunt. Minùs injuriæ ſubjacent ſubterranea, nec gelicidiis, nec caloribus expoſita. *e* Vitia autem ejuſmodi,

R aut

a Aliàs *ex olivetis, qua.* *b* Aliàs CC milium. *c* Aliàs *erogabantur.* *d* Aliàs *divertamus.* *e* Aliàs *Vitia autem ejuſmodi ſunt, ut nisi non interpellato,* &c.

aut talia ſunt, ut non interpellato curſu ſubveniatur eis, aut emendari niſi averſa non poſſint, ſicut ea quæ in ipſo alveo fieri neceſſe eſt. Hæc duplici ex causâ naſcuntur, aut limo concreſcente, qui interdum in cruſtam dureſcit, iterque aquæ coarctat: aut tectorio, quod corrumpitur, unde fiunt manationes, quibus neceſſe eſt latera rivorum & ſubſtructiones vitiari. Pilæ quoque ipſæ topho exſtructæ ſub tam magno onere labuntur. Refici quæ circa alveos ſunt rivorum æſtate non debent, ne aquæ intermittatur uſus tempore quo præcipuè deſideratur: ſed vere, vel autumno, & maximâ cum feſtinatione, ita ut antè præparatis omnibus quàm pauciſſimis diebus rivi ceſſent. Neminem fugit per ſingulos ductus hoc eſſe faciendum, ne, ſi plures pariter avertantur, deſit aqua Civitati. Ea quæ non interpellato aquæ curſu effici debent, maximè ſtructurâ conſtant, quam ſuis temporibus & fidelem fieri oportet. Idoneum ſtructuræ tempus eſt à Kalendis Aprilibus in Kalendas Novembres, ita ut optimum ſit intermittere eam partem æſtatis, quæ nimiis caloribus incandeſcit: quia temperamento cœli opus eſt, ut ex humore commodè ſtructura combibat, [a] & in unitate corroboretur. Non minus autem ſol acrior quàm gelatio præcipit materiam: neque ullum opus diligentiorem poſcit curam, quàm quod aquæ obſtaturum eſt. Fides itaque ejus per ſingula, ſecundùm legem notam omnibus, ſed à paucis obſervatam, exigenda eſt. Illud nulli dubium eſſe crediderim, proximos ductus, id eſt, qui à VI miliario lapide quadrato conſiſtunt, maximè cuſtodiendos: quoniam & ampliſſimi operis ſunt, & plures aquas ſinguli ſuſtinent, quos ſi neceſſe fuerit interrumpere, major pars aquarum Urbem Romam deſtituet. Remedia tamen ſunt, ut his difficultatibus inchoatus alveus excitetur ad libram deficientis. Alveus verò plumbatis canalibus, per ſpacium interrupti ductus, rurſus [b] contineatur. Porrò quoniam ferè omnes ſpecus per privatorum agros directi erant,

[a] Aliàs *& ſiccitate corroboretur.* [b] Aliàs *continuatur:* & *continuetur.*

rant, & difficilis videbatur futuræ impenſæ * præparatio, ut alicujus conſtitutione ſuccurreretur, ſimul ne acceſſu ad reficiendos rivos redemptores à poſſeſſoribus prohiberentur, Senatuſconſultum factum eſt, quod ſubjeci:

QVOD. Q. ÆLIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. DE. RIVIS. SPECVBVS. FORNICIBVSQVE. JVLIÆ. MARTIÆ. APPIÆ. TEPVLÆ. ANIONIS. REFICIENDIS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VT. CVM. II. RIVI. FORNICES. QVOS. AVGVSTVS. CÆSAR. SE. REFECTVRVM. IMPENSA. SVA. POLLICITVS. SENATVI. EST. REFICERENTVR. EX. AGRIS. PRIVATORVM. TERRAM. LIMVM. LAPIDEM. TESTAM. ARENAM. LIGNA. CÆTERAQVE. QVIBVS. AD. EAM. REM. OPVS. ESSET. VNDE. QVÆQVE. EARVM. PROXIME. SINE. INJVRIA. PRIVATORVM. TOLLI. SVMI. PORTARI. POSSINT. VIRI. BONI. ARBITRATV. ÆSTIMATA. DARENTVR. TOLLERENTVR. SVMERENTVR. EXPORTARENTVR. ET. EAS. RES. OMNES. EXPORTANDAS. EARVMQVE. RERVM. REFICIENDARVM. CAVSA. QVOTIES. OPVS. ESSET. PER. AGROS. PRIVATORVM. SINE. INJVRIA. EORVM. ITINERA. ACTVS. PATERENT. DARENTVR.

Plerumque autem vitia oriuntur ex impotentiâ poſſeſſorum, qui pluribus modis rivos violant. Primùm enim ſpacia, quæ circa ductus aquarum ex Senatuſconſulto vacare debent, aut ædificiis, aut arboribus occupant. Arbores magis nocent, quarum radicibus & concamerationes & latera ſolvuntur: deinde vicinales vias, agreſteſque per ipſas formas dirigunt: noviſſimè aditus ad tutelam præcludunt: quæ omnia Senatuſconſulto, quod ſubjeci, proviſa ſunt:

QVOD. Q. ÆLIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXIMVS. V. F. AQUARUM. QUÆ. IN. URBEM. VENIRENT. ITINERA. OCCUPARI. MONUMENTIS. ET. ÆDIFICIIS. ET. ARBORIBUS. CONSERI. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. CUM. AD. REFICIENDOS. RIVOS. SPECUSQUE. PER. QUÆ. ET. OPERA. PUBLICA. CORR 2

* Aliàs *Præparationi alicujus*, F. *præparatio, ni alicujus*.

CORRUMPUNTUR. PLACERE. CIRCA. FONTES. ET. FORNICES. ET. MUROS. UTRAQUE. EX. PARTE. VACUOS. CENTENOS. QUINOS. DENOS. PEDES. PATERE. ET. CIRCA. RIVOS. QUI. SUB. TERRA. ESSENT. ET. SPECUS. INTRA. URBEM. CONTINENTIA. ÆDIFICIA. UTRAQUE. EX. PARTE. QUINOS. PEDES. VACUOS. RELINQUI. ITA. UT. NEQUE. MONUMENTUM. IN. IIS. LOCIS. NEQUE. ÆDIFICIUM. POST. HOC. TEMPUS. PONERE. NEQUE. CONSERERE. ARBORES. LICERET. SI. QUÆ. NUNC. ESSENT. ARBORES. INTRA. ID. SPACIUM. a EXTIRPARENTUR. PRÆTERQUAM. SI. QUÆ. VILLÆ. CONTINENTES. ET. INCLUSÆ. ÆDIFICIIS. ESSENT. SI. QUIS. ADVERSUS. EA. COMMISERIT. IN. SINGULAS. RES. IN. DENA. MILIA. DAMNAS. ESSET. EX. QUIBUS. PARS. DIMIDIA. PRÆMIUM. ACCUSATORI. DARETUR. CUJUS. OPERA. MAXIME. CONVICTUS. ESSET. QUI. ADVERSUS. HOC. S. C. COMMISISSET. PARS. ALTERA. MEDIA. IN. ÆRARIUM. REDIGERETUR. DEQUE. EA. RE. JUDICARENT. COGNOSCERENTQUE. CURATORES. AQUARUM.

Poſſet hoc Senatuſconſultum æquiſſimum videri, etiamſi ex Rei tantùm publicæ utilitate ea ſpacia judicarentur, multo magis cùm majores noſtri, admirabili æquitate, ne ea quidem eripuerunt privatis, quæ ad modum publicum pertinebant. Sed cùm aquas perducerent, ſi difficilior poſſeſſor in parte vendendâ fuerat, pro toto agro pecuniam intulerunt, ac poſt determinata neceſſaria loca, rurſus eum agrum vendiderunt, ut in ſuis finibus proprium jus tam Res publica quàm privata haberet. Plerique tamen non contenti occupaſſe fines, ipſis ductibus manus attulerunt per ſemitas ſolutas paſſim, & rurſus jus aquarum impetratum habent, aquarii quantulâcunque beneficii occaſione ad expugnandos nunc abutuntur. Quid porrò fieret, ſi non univerſa iſta diligentiſſimâ lege prohiberentur, pœnaque non mediocris contumacibus intentaretur? Quæ ſubſcripſi, hæc ſunt verba legis:

T. QUIN-

a Aliàs EXCIDERENTUR.

T. QUINTIUS. CRISPINUS. COS. POPULUM: JURE. ROGAVIT. POPULUSQUE. JURE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. *a* ÆDIS. DIVI. JULII. PO. RO. ET. JULIAS.. TRIBUI. SERGIA. PRINCIPIUM. FUIT. PRO. *b* TRIBUS. SEX. L. F. VARRO. QUICUNQUE. POST. HANC. LEGEM. ROGATAM. RIVOS. SPECUS. FORNICES. FISTULAS. CASTELLA. TUBULOS. LACUS. AQUARUM. PUBLICARUM. QUÆ. AD. URBEM. DUCUNTUR. *c* EARUMVE. QUAM. SCIENS. DOLO. MALO. FORAVERIT. RUPERIT. FORARE. RUMPEREVE. CURAVERIT. PEJOREMVE. FECERIT. QUO. MINUS. EA. AQUA. *d* EARUMVE. QUA. IN. URBEM. ROMAM. IRE, CADERE. *e* FLUI. PERVENIRE. DUCI. POSSINT. QUOVE. MINUS. IN. URBE. ROMA. ET. IN. HIS. ÆDIFICIIS. QUÆ. URBI. CONTINENTIA. SUNT. ERUNT. IN. HISQUE. HORTIS. PRÆDIIS. LOCIS. QUORUM. HORTORUM. PRÆDIORUM. LOCORUM. DOMINIS. *f* POSSESSORIBUS. *g* V. F. AQUA. DATA. VEL. ADTRIBUTA. EST. VEL. ERIT. UT. SALIAT. DISTRIBUATUR. DIVIDATUR. IN. CASTELLA, LACUS. IMMITTATUR. IS. P. R. C. MILIA. DARE. DAMNAS. ESTO. ET. QUI. CLAM. QUID. EORUM. ITA. FECERIT. ID. OMNE. SARCIRE. REFICERE. RESTITUERE. ÆDIFICARE. PONERE. *h* ET. CELARE. DEMOLIRI. DAMNAS. ESTO. SINE. DOLO. MALO. ATQUE. ITA. OMNINO. UT. QUICUNQUE. CURATOR. AQUARUM. EST. ERIT. *i* SI. CURATOR. AQUARUM. EST. VEL. ERIT. TUM. IS. PRÆTOR. QUI. INTER. CIVES. ET. PEREGRINOS. JUS. DICIT. MULCTAM. PIGNORIBUS. COACTO. COERCITO. EIQUE. CURATORI. AUT. SI. CURATOR. *k* NON. ERIT. TUM. EI. PRÆTORI. EO. NOMINE. COGERE. ET. COERCERE. MULCTÆ. DICENDÆ. SIVE. PIGNORIS. CAPIENDI. JUS. POTESTASQUE. ESTO. SI. QUID. EORUM. SERVUS. FECERIT. DOMINUS. EJUS. CEN-

a Vide Notas. *b* TRIBU Briſſ. *c* Aliàs abſunt iſta, EARUMVE. QUAM. *d* Aliàs EORUMVE. AQUÆ. *e* Alii FLUERE. *f* POSSESORIBUSVE. AQUA. DATA. *g* non agnoſcit Briſſon. *h* Aliàs abſunt iſta, ET. CELARE. Sic Briſſ. *i* Briſſ. hæc omittit uſque ad AUT. SI. *k* NEMO Briſſ.

CENTVM. MILIA. POPULO. DET. SI. QUIS. CIRCA. RIVOS. SPECUS. FORNICES. FISTULAS. TUBULOS. CASTELLA. LACUS. * AQUARUM. PUBLICARUM. QUA. AD. URBEM. ROMAM. DUCUNTUR. ET. DUCENTUR. * TERMINATUS. STETERIT. * NEQUE QUIS. EO. LOCO. POST. * HANC LEGEM. ROGATAM. QUID. OPPONIT. MOLIT. OPSEPIT. FIGIT. STATUIT. PONIT. COLLOCAT. ARAT. a SERITVE. VEL. IN. EUM. LOCUM. QUID. IMMITTIT. PRÆTERQUAM. EORUM. FACIENDORUM. REPONENDORUM. CAUSA. PRÆTERQUAM. QUIDEM. HAC. LEGE. LICEBIT. OPORTEBIT. QUI. ADVERSUS. EA. QUID. FECERIT. ET. b ADVERSUS. EA. REPSERIT. EX. JUSSU. CAUSAQUE. OMNIUM. RERUM. OMNIBUS. ESTO. DAMNAS. UTIQUE. ATQUE. UTI. ESSET. ESSEQUE. OPORTERET. SI. IS. ADVERSUS. HANC. LEGEM.. RIVUM. SPECUM. RUPISSET. FORASSETVE. QUIQUE. SPECUM. FORASSET. RUPISSETVE. QUO. MINUS. IN. EO. LOCO. PASCERE. HERBAM. FOENUM. SECARE. SENTES. VEPRES. CAPRIFICOS. CURATORES. AQUARUM. QUI. NUNC. SUNT. QUIQUE. ERUNT. CIRCA. FONTES. ET. FONTIUM. ET. MURORUM. CURAM. RIVOS. ET. SPECUS. TERMINATOS. ARBORES. VITES. VEPRES. SENTES. RIPÆ. MACERIA. SALICTA. HARUNDINETA. EXCIDANTUR. TOLLANTUR. EFFODIANTUR. c EXCORTICENTUR. UTIQUE. RECTE. FACTUM. ESSE. VOLET. EOQUE. NOMINE. IIS. PIGNORIS. CAPTIO. d MULCTA. EDICI. .·.·.·. OR. UTIQUE. ESTO. IDQUE. IIS. SINE. FRAUDE. SUA. FACERE. LICEAT. JUS. POTESTASQUE. ESTO. .·.·. e QUO. MINUS. VITES. ARBORESQUE. VILLIS. ÆDIFICIIS. MACERIISVE. INCLUSÆ. SINT. MACERIÆ. QUAS. CURATORES. AQUARUM. CAUSA. COGNITA. NE. DEMOLIRENTUR. DOMINIS. PERMISERUNT. QUIBUS. INSCRIPTA. INSCULPTAQUE. ESSENT. IPSORUM. QUI. PERMISISSENT. CURATORUM. NOMINA. MANEANT. f EJUS. HAC. LEGE. NIHIL.

*** Aliter hæc in aliis. Vide Notas. *a* Ita legendum. b ADVERSUS. EUM. SIREMPS. LEX. IUS. CAUSAQUE. OMNIUM. RERUM. OMNIBUS. ESTO. UTIQUE. ESSET. c Aliàs EXCODICENTUR. d MULCTÆ. DICTIO. COERCITIOQUE. ESTO. Vide Notas. *e* Nihil hîc videtur deeſſe. *f* Ita legendum & hîc & proximo aſteriſco.

NIHIL. ABROGATUR. QUO. MINUS. EX. HIS. FONTIBUS. RIVIS. SPECUBUS. FORNICIBUS. AQUAM. HAURIRE. SUMERE. IIS. QUIBUSCUNQUE. CURATORES. AQUARUM. PERMISERUNT. PRÆTERQUAM ROTA. CALICE. MACHINA. LICEAT. DUM. NEQUE. PUTEUS. NEQUE. FORAMEN. NOVUM. FIAT. *a* EJUS. HAC. LEGE. NIHIL. ABROGATUR.

Utiliſſimæ legis contemptores non negaverim dignos pœnâ quæ intenditur. Sed negligentiâ longi tempore deceptos leniter revocari oportuit. Itaque ſedulò laboravimus, ut, quantum in nobis fuit, etiam ignorarentur qui erraverant. His verò, qui admoniti ad indulgentiam Imperatoris decurrerunt, poſſumus videri cauſa imperati beneficii fuiſſe: *a* in reliquo verò opto ne executio legis neceſſaria ſit, cùm officii fidem etiam per offenſas tueri præſtet.

a Aliàs *In reliquo verò opere executio n. ſ.*

SEXTI
JULII FRONTINI
V. C.
COMMENTARII
DE AQUÆDUCTIBUS ROMÆ.
FINIS.

LEGES SIVE CONSTITUTIONES IMPERIALES
DE AQUÆDUCTIBUS
TAM ROMÆ VETERIS QUAM NOVÆ, URBIS SCILICET CONSTANTINOPOLITANÆ.

IMP. CONSTANTINUS A. AD MAXIMILIANUM COS.

AQUARUM *poſſeſſores, per quorum fines formarum meatus tranſeunt, ab extraordinariis* [a] *oneribus volumus eſſe immunes, ut eorum operâ aquarum ductus ſordibus oppleti mundentur, nec ad aliud ſuperindictæ rei onus hiſdem poſſeſſoribus adtinendis; ne circa res alias occupati repurgium formarum facere non curent. Quod ſi neglexerint, amiſſione poſſeſſionum multabuntur. Nam fiſcus ejus prædium obtinebit, cujus negligentia perniciem formæ congeſſerit. Præterea ſcire eos oportet, per quorum prædia ductus commeat, ut dextrâ lævâque de ipſis formis quindecim pedibus intermiſſis arbores habeant: obſervante tuo officio, ut ſi quo tempore pullulaverint, excidantur; ne earum radices fabricam formæ corrumpant. Dat.* XV. *Kal. Jun.* [b] *Gallicano & Symmacho COSS.*

IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS, ET GRATIANUS AAA. FORTUNATIANO C.R.P.

AQUÆDUCTUS, *qui Dafnenſi palatio uſum aquæ præſtat, quorumdam aviditate tennatur adpotis majoribus fiſtulis,*

[a] *Muneribus.* [b] ANNO URBIS CONDITÆ CIↃLXXXII. CHRISTI CCCXXXI.

ſtulis, quàm ex Imperiali largitate meruerunt. Conſenſu igitur omnium in tribus locis conceptacula reparentur, & ſingulorum nomina, modusque ſervandus tabulis adſcribatur: Et ſi ultra licitum aliquem uſurpare conſtiterit, per ſingulos obolos libra unius auri diſpendiis ingravetur: Et ſi tenore Sacri reſcripti aliquis certum modum aquæ meruiſſe noſcetur, non priùs eidem accipiendi poteſtas aliquatenus tribuatur, niſi adito Rectore ex ipſo conceptaculo quantitatem, quam meruit, poſſit adipiſci. Dat. III. *Kal. Novemb. Antiochiæ*, [a] *Valentiniano* N. P. *& Victore COSS.*

IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS, ET THEODOSIUS AAA. CLEARCHO P. V.

SUMMAS *quidem domus ſi lavacris lautioribus præſententur, binas non ampliùs aquæ uncias, aut, ſi hoc ampliùs exegerit ratio dignitatis, ſupra ternas neutique poſſidere: mediocres verò & inferioris meriti domus ſingulis & ſemis contentas eſſe decernimus. Si tamen hujuſcemodi balneas eaſdem habere claruerit, ceteros verò, qui manſionum ſpatio anguſtiore ſuſtentantur, ad mediæ unciæ uſum tantùm gaudere præcipimus: neque obreptionem cuiquam patere: ita ut quod tibi paret officium, ſex librarum auri multâ feriatur, niſi prodiderit uſurpantes: & is, qui fefellit, careat impetrato. Dat.* X. *Kal. Jul. Conſtantinopoli*, [b] *Antonio & Syagrio COSS.*

IIDEM AAA. CYNEGIO PP.

AD *portus & aquæductus inſtaurationem, omnes certatim, factâ operarum conlatione, inſtare debent: neque aliquis ab hujuſcemodi conſortio dignitatis privilegiis excuſari. Dat.* XV. *Kal. Februar. Conſtantinopoli*, [c] *Richomere & Clearcho COSS.*

[a] ANNO V. C. cIↃCXXII. CHRISTI CCCLXXI. [b] ANNO V. C. cIↃCXXXV. CHRISTI CCCLXXXIV. [c] ANNO V. C. cIↃCXXXVII. CHRISTI CCCLXXXVI.

IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS, ET ARCADIUS AAA. PANCRATIO P.V.

SI *quis de cetero vetiti furoris audaciâ florentiſſimæ Urbis commoda voluerit mutilare, aquam ad ſuum fundum ex aquaductu publico derivando, ſciat eundem fundum fiſcalis tituli proſcriptione ſignatum privatis rebus noſtris adgregandum.* Dat. VIII. a *Conſtantinopoli, Timaſio & Promoto* Coss.

IIDEM AAA ALBINO V.P. ROM.

EOS, *qui aquæ copiam vel olim vel nunc per noſtra indulta meruerunt, ejus uſum aut ex caſtellis, aut ipſis formis jubemus elicere, neque earum fiſtularum, quas matrices vocant, curſum ac ſoliditatem adtentare.* Dat. V. *Kal. Septemb.* b *Romæ, Timaſio & Promoto* Coss.

IMPP. ARCADIUS, ET HONORIUS AA. AD AFRICANUM P.V.

QUICUMQUE *ex aquaductu magis quàm ex caſtellis aquæ uſum putaverit derivandum, etiam id, quod priùs jure beneficii fuerat conſecutus, amittat. In eum verò pro conditione perſonæ conveniet ſeveriſſimo ſupplicio vindicari, qui adverſus ſtatuta hujus Sacri oraculi avidæ cupiditatis noluerit frena cohibere, ut privatis indulti meatus menſura famuletur.* Dat. *PP.* IV. *Kal. Iun.* c *Conſtantinopoli, Olybrio & Probino* Coss.

IIDEM AA. ASTERIO COM. OR.

USUM *aquæ veterem longoque dominio conſtitutum ſingulis civibus manere cenſemus, nec ullâ novatione turbari: ita tamen,*

a ANNO V.C. CIↃCXLII. CHRISTI CCCXCI. *b* ANNO V.C. CIↃCXLII. CHRISTI CCCXCI. *c* ANNO V.C. CIↃCXLVIII. CHRISTI CCCXCVII.

tamen, ut quantitate ſinguli, quam veteri licentiâ percipiunt, more uſque in præſentem diem perdurante percipiant: manſurâ pœnâ in eos, qui ad irrigationes agrorum, [a] *vel hortorum delicias, furtivis aquarum meatibus abutuntur. Dat. Kal. Novemb.* [b] *Cæſario & Attico* Coss.

IIDEM AA. MESSALÆ PP.

Ex *formâ, cui nomen Auguſta eſt, quæ in Campania ſumptu publico reparata eſt, nihil privatim ſingulorum uſurpatio præſumat, neque cuiquam poſthac derivandæ aquæ copia tribuatur. Si quis autem meatum aquæ auſus fuerit avertere, quinque libras auri ærario noſtro inferre cogatur. Quidquid etiam ob eam fraudem ex reſcripto fuerit elicitum, vel qualibet arte tentatum, inritum habeatur. Dat.* v. *Kal. Ianuar.* [c] *Med. Theodoro* v. c. Coss.

IIDEM AA. AD FLAVIANUM P. V.

Ne *quis Claudiam, interruptis formæ lateribus atque perfoſſis, ſibi fraude* [d] *elicita exiſtimet vindicandam. Si quis contra fecerit, earum protinus ædium & locorum amiſſione multetur. Officium præterea, cujus ad ſolicitudinem operis hujus cuſtodia pertinebit, hâc pœnâ conſtringimus: ut tot librarum auri inlatione multetur, quod uncias* [e] *Claudiæ noſtrâ cohibentiâ ejus uſurpatas fuiſſe conſtiterit. Dat.* VI. *Id. Novemb.* [f] *Med. Stilicone & Aureliano* Coss.

IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA. †***

Si *quis per Divinam liberalitatem meruerit jus aquæ, non Viris Clariſſimis Rectoribus provinciarum, ſed tua præcellen-*

a Legendum *vel hortorum, deliciis furtivis aquarum m. a.* Vide Notas. *b* ANNO V. C. CIƆCL. CHRISTI CCCXCIX. *c* ANNO V. C. CIƆCLII. CHRISTI CCCCI. d *licitâ* vel *elicitum.* *e* Legendum *Claudiæ noſtræ conniventiâ ejus, &c.* Vide Notas. *f* ANNO V. C. CIƆCLIII. CHRISTI CCCCII. † CYRO P. P.

cellentiſſimæ ſedi cæleſtes apices intimare debebit: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus inſinuare conatur, quinquaginta librarum auri, & contra univerſos adminiſtratores, qui reſcriptum per ſubreptionem elicitum ſuſcipere moliuntur, proponendâ: apparitoribus nihilominùs eorumdem Virorum Clariſſimorum provinciæ moderatorum, animadverſionibus pro vigore tui culminis ſubjugandis: & ampliſſimâ tuâ ſede diſpoſiturâ, quid in publicis thermis, quid in nymphæis pro abundantiâ civium conveniat deputari, quid his perſonis, quibus noſtra Serenitas indulſit, ex aquâ ſuperfluâ debeat impertiri. ***

IIDEM AA. † ***

OMNIS *ſervitus aquaductus Hadriani, ſive domorum, ſive poſſeſſionum, ſive ſuburbanorum, ſive balneorum, vel per Divinos affatus intimatos in quolibet judicio, vel per uſurpationem impertitos, penitùs exprobretur. Maluimus etenim prædictum aquaductum noſtri palatii publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inſervire. Et decernimus hanc diſpoſitionem modis omnibus in poſterum ſervari: nemini licentiâ tribuendâ ab eodem aquaductu precibus oblatis uſum aquæ petere, vel eum audere perforare: ſcientibus his, qui quâlibet ratione putaverint ad hujuſmodi* a *emolumentum accedere, vel officio, ſi auſus fuerit inſtruere, vel minùs inſtructis precibus parêre, centena pondo auri multæ nomine fiſcalibus rationibus ſe eſſe inlaturos. Super his ſancimus ſulcum publicum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, ſed ex utroque latere decempedale ſpatium integrum inlibatumque ſervari. Præterea de plumbeis fiſtulis ducentibus ad thermas, quæ Achilleæ nuncupantur, quas* b *providentiæ tuæ magnificentiâ factas fuiſſe cognovimus, eamdem formam ſervari cenſemus. Etenim memoratas fiſtulas thermis tantum & nymphæis, quibus eminentia tua deputaverit, volu-*

† CYRO P. P. a *molimen*, vide Notas. *b* Providentiâ magnificentiæ, *melius fortè* providentiæ tuæ munificentiâ.

volumus inſervire: facultate prabendâ tua ſublimitatis apparitoribus circumeundi ſine formidine domus, ſuburbana balnea ad requirendum, ne qua deceptio, vel ſuppreſſio, vel inſidiæ contra publicam utilitatem à quoquam penitus adtententur. Dat. ***

IIDEM AA. † ***

AD *reparationem aquaductus hujus almæ Urbis omnia veſtigalia, qua colligi poſſunt ex univerſis* [a] *calculis hujus inclytæ Urbis, & ex operariis, qui* [b] *Zizaceni dicuntur, ad refeſtionem ejuſdem aquaductus procedere: illo videlicet obſervando, ut nemo eorum, qui jus aqua poſſident, quâcumque deſcriptione ſuſtineat. Nam exſecrabile videtur domos hujus almæ Urbis aquam habere venalem.* ***

IMP. ZENO A. † ***

HAC *lege ſancimus, ut ſi quis ampliſſimam præfecturam gubernans, aurum aquaductui deputatum ad alterum quodlibet opus, non aquaductibus vel aqua publica competens, exſtruendum, vel curandum putaverit convertendum: de ſuis facultatibus eandem ſummam aquaductus titulo repenſare cogatur. Separatus verò arcarius aurum ſuſcipiat glorioſiſſimorum Conſulum liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel poſteà colligendum.* ***

IDEM A. * PORATIO.

DILIGENTER *inveſtigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cùm eſſent ab initio privati, poſtquam publicè uſum præbuerunt, ad privatorum uſum converſi ſunt, ſive Sacris apicibus per ſubreptionem impetratis, ac multò ampliùs ſi auctoritate inlicitâ, nec appetito colore Sacri oraculi, hujuſmodi aliquid pertentatum fuiſſe dignoſcitur: ut jus ſuum regia civitati reſtituatur, & quod publicum fuit aliquando, minimè ſit privatum, ſed ad communes uſus recurrat: Sacris oraculis, vel pragmaticis*

† EUTYCHIANO P. P. a b *Varietatem lectionis, & quomodo legendum, vide in Notis.* † ADAMANTIO P. P. * SPORATIO.

ticis ſanctionibus adverſus commoditatem Urbis quibuſdam impertitis, jure caſſandis: nec longi temporis præſcriptione ad circumſcribenda civitatis jura profuturâ. ***

IDEM A. PONTIO.

DECERNIMUS, *ne quid à quâcumque perſonâ qualibet dignitate præditâ contra* [a] *munuſcularios aquæductus, vel fontes publicos, qui ad aquæductus confluunt, pertentetur. Sed & ſi quis clam vel palam auctoritate confiſus de iiſdem* [b] *paralogiis, vel fontibus aquam tranſduxerit, vel clandeſtinis inſidiis fortè ſubripuerit publicis aquæductibus; eam reſtituere compellatur. Hoc etiam præcipimus, ne in poſterum à quolibet juxta eoſdem aquæductus plantari qualeſcumque arbores poſſint, ne ex ſtirpibus labefactentur parietes aquæductus, quod antiquis etiam Conſtitutionibus interdictum eſſe dignoſcitur: ſcientibus univerſis, quòd in poſterum ſuper hujuſmodi commiſſis ſuburbanum, vel prædium, vel balneum, vel aquæ mola, vel hortus, ad cujus uſum aqua publica fuerit derivata: vel ſi quid ex his juxta aquæductum poſitum ad eum pertinet, qui plantavit arbores aquæductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum, vel hominem, vel domum, proſcriptionis titulo ſubjacebit, & fiſci juribus vindicetur: nulli ſuper hujuſmodi pœna nec per Sacros apices venia tribuenda. Univerſos autem aquarios, vel aquarum cuſtodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquæductuum hujus regiæ Urbis cuſtodes deputati ſunt, ſingulis manibus eorum felici nomine Pietatis noſtræ impreſſi ſignari decernimus, ut hujuſmodi adnotatione manifeſti ſint omnibus; nec à procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad uſus alios avellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur. Quòd ſi quem ex iiſdem aquariis mori contigerit, eum nihilominùs qui in locum defuncti ſubrogatur, ſigno eodem notari præcipimus: ut militiæ quodammodo ſociati, excubiis aquæ cuſtodiendæ inceſſanter inhæreant, nec muneribus aliis occupentur.* ***

IMP.

a Vide Notas. b *paragogiis.*

IMP. JUSTINIANUS A. *SERVO P. P.

DIVINAM *diſpoſitionem ab inclytæ recordationis Principe Theodoſio ſuper his, qui aquam ſibi de publicis aquæductibus ſeu fontibus præberi deſiderant, promulgatam, hac etiam lege in ſuâ firmitate durare ſancimus, quatenus nemo vel in hâc ſacratiſſimâ Civitate, vel in provinciis, ſine Divinis apicibus de Sacro epiſtolarum ſcrinio more ſolito edendis, & judicio tuæ celſitudinis, vel aliis, quorum intereſt, intimatis vel intimandis, aquam de publico aquæductu ſeu fonte trahere permittatur: his quicumque juſſa noſtra violaverit, ſeu violare conceſſerit, denarum librarum auri condemnatione, aliâque graviſſimâ indignatione feriendis.*

FORMULA COMITIVÆ FORMARUM URBIS:
AUCTORE
MAGNO AURELIO CASSIODORO
V. C.

QUAMVIS *Romuleæ fabricæ conlatæ ſibi vix poſſint præcipuæ reperiri (quia totum id admiratione noſcitur exquiſitum, quod ibi cernitur eſſe fundatum) tamen intereſſe arbitramur, quod utilitas neceſſaria gratificat, & quod pulchritudinis tantùm cauſa commendat. Trajani forum vel ſub aſſiduitate videre miraculum eſt. Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt, humana ingenia ſuperata vidiſſe. Sed numquid per ea vivitur, aut corporis ſalus aliquâ inde delectatione recreatur? In formis autem Romanis utrumq; præcipuum eſt, ut fabrica ſit mirabilis, & aquarum ſalubritas ſingularis. Quòd enim illuc flumina quaſi conſtructis montibus perducuntur, naturales credas alveos ſoliditates ſaxorum: quando tantus impetus fluminis, tot ſæculis firmiter potuit ſuſtineri. Cavati montes plerumque ſubruunt, meatus torrentium diſſipantur, & opus illud veterum non deſtruitur, ſi induſtriâ ſuffragante ſervetur. Reſpiciamus certè, aquarum quantum Romanis mœnibus præſtat*

orna-

ornatum. Nam thermarum illa pulchritudo quid eſſet, ſi dulciſſima quadam æquora non haberet? Currit aqua Virgo ſub delectatione puriſſimâ, quæ ideò ſic appellata creditur, quòd nullis ſordibus polluatur: nàm cùm aliæ pluviarum nimietate terrenâ commixtione violentur, hæc aërem perpetuò ſerenum puriſſimè labens unda mentitur. Quis poſſit talia ſermonibus idoneis explicare? Claudiam per tantam faſtigii molem ſic ad Aventini caput eſſe perductam, ut cùm ibi ex alto lapſa ceciderit, cacumen illud excelſum quaſi imam vallem irrigare videatur. Ægyptius Nilus certis temporibus creſcens per campos jacentes ſuperducto diluvio aëre ſereno turbulentus exæſtuat: ſed quanto pulchrius eſt, Claudiam Romanam per tot ſiccas montium ſummitates lavacris ac domibus liquores puriſſimos, fiſtularum uberibus emiſiſſe? & ita æqualiter fluere, ut numquam ſe poſſit deſiderata ſubducere? Ille enim dum recedit, limus eſt: dum venit inſperatè, diluvium. Quis ergo famoſum Nilum Urbis noſtræ fluminibus non æſtimet eſſe ſuperatum, quando ille incolas ſuos aut veniendo terret, aut recedendo deſtituit? Verùm hæc non ſuperfluâ commemoratione narravimus, ut poſſis advertere, qualis à te diligentia perquiratur, cui pulchritudo tanta committitur. Quâde re per Indictionem illam, Comitivam tibi formarum ſub magnâ deliberatione credidimus: ut ſummo ſtudio nitaris efficere, quod tantis ac talibus rebus videris expedire. In primis noxias arbores, quæ inferunt fabricarum ruinas, dum ſunt quidam mœnium importabiles arietes, cenſemus radicitùs amputari: quia nulla læſio removetur, cujus origo non tollitur. Si quid autem conficiente ſenio fuerit demolitum, pervigili celeritate reparetur: ne creſcente defectu augeatur nobis cauſſa diſpendii. Ductus aquæ fortuna tua eſt, dum incolumis eris, ſi illa ſolidaveris: tantumque apud nos proficis, quantum te illi ſtuduiſſe probaveris. Agat ergo peritia fideſque tua, ut & conſtructio fabricæ inlibata permaneat, & aquæ diſtributio nullâ ſe cuſtodum vanalitate ſubducat.

FINIS.

SEXTI JULII FRONTINI

VIRI CONSULARIS,

DE

RE AGRARIA,

id eſt,

DE AGRORUM QUALITATIBUS ET EORUMDEM CONTROVERSIIS

LIBER UNUS.

S

Digitized by Google

SEXTI JULII FRONTINI V. C.

DE RE AGRARIA, LIBER.

Julius Frontinus Celso S.

NOTUM eſt omnibus, Celſe, penes te ſtudiorum noſtrorum manere ſummam. Ideoque primum ſedulitatis meæ impendium judiciis tuis offerre propoſui. Nam cùm ſibi inter æquales quendam locum depoſcat æmulatio, neminem magis conatibus noſtris profuturum credidi, quàm qui inter eos in hac parte plurimum poſſit. Itaque quo cultior in quorundam notitiam veniat, omnia tibi nota perlaturus ad te primùm liber iſte [a] feſtinat, ut apud te tyrocinii rudimenta deponat, tecum conferat, quicquid à me inter ipſas armorum exercitationes accipere potuit. Nam & ſi meretur publicâ converſatione ſufferre univerſorum oculos, à te potiſſimùm [b] incipiat. Quòd ſi illi parum diligentem adhibitam curam eſſe credideris, & ſi in parvo in aliquâ ceſſaſſe videamur parte, non exiguum laboris mei conſequar fructum, quòd te monente malignorum lucrifecerim exiſtimationem. Quæſo itaque, ſi non eſt improbum, habeat apud te quandam excuſationem, quòd non potuerit eo tempore conſummari, quo genus hoc ferventibus ſtudiis noſtris diſputatum eſt. Omnium enim, ut

a Aliàs *feſtinet*. b Aliàs *incipiet*.

puto, liberalium ſtudiorum ars, ampla materia eſt, cui ne quid deſit in hac modicâ re ingenti animo admoveram vires. Intervenit clara ſacratiſſimi Imperatoris noſtri expeditio, quæ me [a] in ipſâ ſcribendi feſtinatione præpediit. Nam dum armorum magis exerceor curis, totum hoc negotium velut oblitus intermiſeram, nec quicquam aliud quàm belli gloriam cogitabam: at poſtquam primùm hoſticam terram intravimus, ſtatim [b] celſi Cæſaris noſtri opera menſurarum ratione exercere cœpi. Erant dandi, interveniente certo itineris ſpatio, duo rigores ordinati, quibus in tutelam commeandi ingens vallorum adſurgeret moles: mox interventu operis deciſâ parte ferramenti uſus explicuit. Nam quod ad notitiam pontium pertinet, & fluminum latitudinem dicere, etiamſi hoſtis infeſtare voluiſſet, ex proximâ ripâ poteramus. Expugnandorum deinde montium altitudines ut ſcirem, hanc mihi venerabiles Dii rationem monſtrabant, quos ego in omnibus templis adorabam. At poſtquam magnorum Deorum experimenta religioſiùs colere cœpi, ad conſummandum hunc librum, velut ad vota reddenda properavi. Poſtquam ergo maximus Imperator victoriam Dacicam proximè [c] reſeravit, ſtatim ad Septentrionalem plagam tranſire permiſit. Ego ad ſtudium meum tanquam ad otium ſum reverſus, & multa velut ſcripta foliis & ſparſa, in artis ordinem laturus, recollegi. Fœdum enim mihi videbatur, ſi genera angulorum [d] quot ſint interrogatus, reſponderem, multa. Ideoque rerum ad profeſſionem noſtram pertinentium in quantum potui occupatus, ſpecies, qualitates, conditiones, [e] modum, & numerum excuſſi: per quæ ſatis ampla mediocritatis meæ opinio ſervabitur, ſi illa vir tantæ auctoritatis judicaveris ſtudentibus profutura.

Ergo ne quid nos præteriiſſe videamur, omnium menſurarum appellationes conferamus. Nam menſura non tantùm

[a] Aliàs *ab i. ſ. f. ſeduceret.* [b] Aliàs *celeſtia Cæſaris.* Fortè *cœleſti A. Cæſaris.* [c] Aliàs *reſervavit.* [d] Aliàs *quod ſi,* aliàs *quaſi.* [e] Aliàs *modos, & numeros.*

tùm iſta, de quâ loquimur, appellatur: ſed & quicquid pondere, aut capacitate, aut animo finitur, menſuram æquè quàm longitudinem appellant. Quid ergò menſura ſit, de quâ quæritur, tractemus. Menſura eſt complurium & inter ſe æqualium intervallorum longitudo finita. Menſura eſt, ut pes per uncias, per pedem decempeda, per decempedam actus, per actum paſſus, per paſſus ſtadium, per ſtadium miliarium. Minima harum menſurarum pars eſt digitus: ſi quid enim [a] intra digitum metiamur, partibus reſpondemus, ut dimidiam aut tertiam partem digiti. In pede porrecto ſemipedes duo: in pede conſtrato ſemipedes quatuor: in pede quadrato ſemipedes octo. Pes habet palmos quatuor, uncias duodecim, digitos ſexdecim. Palmus habet digitos quatuor, uncias tres. Sextans quæ eadem dodrans appellatur, habet palmos tres; uncias novem, digitos duodecim. Hæc omnis menſura diligenter & fideliter exquirenda eſt. Ideoque monemus, ut [b] unus quis ſuos fines teneat, non alienos laceſſat. Nam ideo eſt

Limes agro poſitus litem ut diſcerneret arvis.

Nam ante Jovem limites non parebant, qui dividerent agros: Vicinorum autem exempla ſumite, de quibus poſſitis inculpabiles proferre ſententias. Nam ideo ager pedibus menſuratur, ut veritas declaretur.

DE AGRORUM QUALITATIBUS.

Agrorum Qualitates ſunt tres: Una agri diviſi & aſſignati; altera menſurâ per [c] extremitates comprehenſi: tertia arcifinii, qui nullâ menſurâ continetur. [d] Ager ergo diviſus & aſſignatus, eſt coloniarum: hic habet conditiones duas: Unam, quâ plerumque limitibus continetur: alteram, quâ per proximos poſſeſſionum rigores aſſignatus

 eſt;

[a] *Infra.* [b] *unusquiſque.* [c] Aliàs *extremitatem.* [d] Aliter hæc producit in Commentario ſuo Aggenus.

eſt: ſicut in Campaniâ *a* Sueſſæ Auruncæ. Quicquid autem ſecundùm hanc conditionem in longitudinem eſt *b* delimatum, per ſtrigas appellatur: quidquid per altitudinem, per ſcamna. Ager ergo limitatus, hac ſimilitudine Decumanis & Cardinibus continetur. Ager per ſtrigas & per ſcamna *c* diviſus & aſſignatus eſt more antiquo in hâc ſimilitudine, quâ in provinciis arva publica coluntur. Ager eſt menſurâ comprehenſus, cujus modus univerſus civitati eſt aſſignatus: ſicut in Luſitaniâ Salmaticenſibus: aut in Hiſpaniâ citeriore *d* Palatinis, & compluribus provinciis: tributarius ſolus per univerſitatem populis eſt definitus. Eâdem ratione & privatorum agrorum menſuræ aguntur. Hunc agrum multis locis menſores, quamvis extremum menſurâ comprehenderint, in formam in modum limitum condiderunt. Ager arcifinius eſt, qui nullâ menſurâ continetur: finitur ſecundùm antiquam obſervationem, fluminibus, foſſis, montibus, viis, arboribus antemiſſis, aquarum divergiis, *e* & ſi qua loca, hoc eſt quæ ante à poſſeſſore potuerunt obtineri. Nam ager arcifinius, ſicut ait Varro, ab arcendis hoſtibus eſt appellatus, qui poſtea interventu litium, per ea loca, quibus *f* finit, terminos *g* accipere cœpit. In his agris nullum jus ſubſecivorum intervenit. Subſecivum eſt quod à ſubſecante lineâ nomen accepit ſubſecivum. Subſecivorum genera ſunt duo: Unum quod in extremis aſſignatorum finium centuriâ expleri non potuit: aliud genus ſubſecivorum quod in mediis aſſignationibus, & integris centuriis intervenit: quicquid enim inter IIII limites minus quàm *h* interclusum eſt fuerit aſſignatum, in hâc remanet appellatione: ideo quòd is modus, qui aſſignationi ſupereſt, lineâ cludatur & ſubſecetur. Nam & reliquarum menſurarum

a Ita lego, inductâ diſtinctione. b *delimitatum.* c Aliàs *diviſus aſſignatur more antiquo in hanc ſimilitudinem, quo i. p. a. p. colunt.* d *Palantinis, & compluribus provinciis, tributarium ſolum p. v. p. e. definitum.* e *& per ea loca quæ antiquitus à poſſeſſore*, &c. Aggenus. f *finitur.* g *accepit.* Vide Aggenum. *h* Aliàs *intraclusum.*

ſurarum actus, quicquid inter normalem lineam, & extremitatem intereſt, ſubſecivum [a] appellatur. Eſt ager ſimilis ſubſecivorum conditioni extracluſus & non aſſignatus, qui ſi [b] R.P. populi Romani, aut ipſius coloniæ, cujus fine circundatur, ſive peregrinæ urbi, aut locis ſacris, aut religioſis æquè ad populum Romanum pertinentibus datus non eſt, jure ſubſecivorum, in ejus, qui aſſignare potuerit, remanet poteſtate. Ager extracluſus eſt, qui intra finitimam lineam & centurias interjacet: ideoque extracluſus, quia ultra limites finitimâ lineâ cluditur.

DE CONTROVERSIIS.

MATERIÆ controverſiarum ſunt duæ, finis & locus: harum [c] conditio alterutra continetur, quicquid ex agro [d] de his intervenit. [e] Sed quoniam in his quoque partibus ſingulæ controverſiæ diverſas proprias habent conditiones, propriæ ſunt nominandæ: ut potui ergo comprehendere, genera ſunt controverſiarum numero XV:

I, De poſitione terminorum. II, De rigore. III, De fine. IV, De loco. V, De modo. VI, De proprietate. VII, De poſſeſſione. VIII, De alluvione. IX, De jure territorii. X, De ſubſecivis. XI, De locis publicis. XII, De locis relictis & extracluſis. XIII, De locis ſacris & religioſis. XIV, De aquâ pluviâ arcendâ. XV, De itineribus.

I, De poſitione terminorum controverſia eſt inter duos pluresve vicinos. Inter duos, an in rigore ſit ceterorum ſive rationis? Inter plures, trifinium faciat an quadrifinium? De horum opinione [f] cùm conſtitit menſori, ſi ſecundùm proximi temporis poſſeſſionem non conveniunt, diverſas atti-

[a] Aliàs *appellamus. Eſt & Ager*, &c. [b] Aliàs K.P. P.R. Aliàs *Reip. pop. R.* [c] *τὸ conditio* aliàs ignoratur. [d] Aliàs *diſconvenit.* [e] Aliàs *Sed quoniam his*, &c. [f] Aliàs *cùm conſiſtit in menſoris definitione; ſecundùm*, &c.

attiguis poſſeſſoribus faciunt controverſias, ſed ab integro alius fortè de loco, alius de fine litigat.

II, De rigore controverſia eſt finitimæ conditionis, quoties inter duos pluresve terminos ordinatos, ſive quæ alia ſigna, ſecundùm legem Mamiliam intra quinque pedes agitur.

III, De fine ſimilis eſt controverſia: nec dubium eſt, quin ſuprà de finis conditione dixerim: nam & eâdem lege continetur, & de quinque pedum agitur latitudine. Sed de fine, quicquid per flexus quibus arcifinii agri continentur, ut per extrema compromontoria, aut ſumma montium, aut fluminum curſus, aut locorum natura, quam ſupercilium appellant.

IV, De loco controverſia eſt, quicquid excedit ſupra ſcriptam latitudinem, cujus modus ad patentem non proponitur. Hæc autem controverſia frequenter in arcifiniis agris variorum ſignorum demonſtrationibus exercetur, ut foſſis, fluminibus, arboribusque antemiſſis, aut culturæ diſcrimine.

V, De modo controverſia eſt in agro aſſignato: agitur enim de antiquorum nominum propriâ defenſione, ut ſi L. Titius dextra Decumanum tertium, citra Cardinem quartum acceperit, ſortis ſuæ partes tres, ſive quod huic ſimile, quartam habeat in quâcunque proximâ centuriâ. Huic enim univerſitati limes finem non facit, etiam ſi publico itineri ſerviat. Nam in cæteris agris de modo fit controverſia, quoties promiſſionis modus non quadrat.

VI, De proprietate controverſia eſt plerumque, ut in Campaniâ cultorum agrorum ſylvæ abſunt in montibus, ultra quartum aut quintum fortè vicinum. Propterea, proprietas ad quos fundos pertinere debeat, diſcutiatur. Eſt & paſcuorum proprietas pertinens ad fundos, ſed in commune, propter quod ea compaſcua multis locis in Italiâ communia appellantur, quibuſdam provinciis [a] pro indiviſa. Nam per hære-

[a] Illud *pro* exſtat quidem in membranis, ſed delendum videtur.

hæreditates aut emptiones ejus generis controverſiæ fiunt, de quibus jure ordinario litigatur.

VII, De poſſeſſione controverſia eſt, de quâ ad interdictum, hoc eſt, jure ordinario litigatur.

VIII, De alluvione fit controverſia, fluminum infeſtatione: hinc fundi multas habent conditiones.

IX, De jure territorii controverſia eſt denique ad ipſam urbem pertinens, ſive quod intra pomerium ejus urbis erit, quod à privatis operibus obtineri non oportebit: eum dico locum quem nec ordo nullo jure à publico poterit amovere. Habet autem conditiones duas; unam urbani ſoli, alteram agreſtis: agreſtis, quod in tutelâ rei fuerat adſignatum urbanæ: urbani, quod operibus publicis datum fuerat aut deſtinatum. Hujus ſoli jus quamvis habitâ ratione Divus Auguſtus de ſtatu municipiorum tractaverit, in proximas urbes pervenire dicitur, quarum ex voluntate conditoris maxima pars finium coloniæ eſt attributa, aliqua portio mœnium extremæ perticæ aſſignationis incluſa, ſicut in Piceno fertur inter montium *a* Præcutianorum quandam oppidi partem Aſculanorum fine circumdari. Quòd ſi ad hæc revertamur, hoc conciliabulum fuiſſe fertur, & poſtea in municipii jus relatum. Nam non omnia antiqua municipia habent ſuum privilegium: *b* quicquid enim ad coloniæ municipiive privilegium pertinet, territorii juris appellant. Sed ſi rationem appellationis hujus tractemus, Territorium eſt quicquid hoſtis terrendi cauſa conſtitutum eſt.

X, De ſubſecivis controverſia eſt, quoties aliqua pars centuriæ ſive tota non eſt aſſignata, & poſſidetur: aut quicquid de extremitate perticæ poſſeſſor proximus aliusve detinebit, ad ſubſecivorum controverſiam pertinebit.

XI, De locis publicis, ſive populi Romani, ſive coloniarum municipiorumve, controverſia eſt, quoties ea quæ

a *Præcuttianorum* aut *Præguttianorum*. b Aliàs *quoddam*.

neque aſſignata, neque vendita fuerint, [a] quæ aliquis poſſederit, ut alveum fluminis veterem populi Romani, [b] quam vis aqua interpoſita inſula, & diviſi proximi poſſeſſores finibus reliquerint, aut ſylvæ quas ad populum Romanum multis locis pertinere ex veteribus inſtrumentis cognoſcimus, ut ex proximo in Sabinis in monte [c] Mutelâ. Nam & coloniarum aut municipiorum ſimilis eſt conditio, quoties loca quæ R. P. data aſſignata fuerant ab aliis obtinebuntur, ut ſubſeciva conceſſa.

XII, De locis relictis & extracluſis controverſia eſt in agris aſſignatis. Relicta autem loca ſunt, quæ ſive locorum iniquitate, ſive arbitrio conditoris relicta limites non acceperunt: hæc ſunt juris ſubſecivorum. Extracluſa loca ſunt æquè juris ſubſecivorum, quæ ultra limites, & ultra finitimam lineam erunt: finitima autem linea, aut menſuralis eſt, aut aliquâ obſervatione, aut terminorum ordine ſervatur. Multis enim locis aſſignationi agrorum immunitas ſuperfuit, ſicut in Luſitaniâ finibus Auguſtinorum.

XIII, De locis ſacris & religioſis controverſiæ plurimæ jure ordinario finiuntur: niſi ſi de locorum eorum modo agitur: ut locorum publicorum in montibus, aut ædium, quibus ſecundùm inſtrumentum fines reſtituuntur. Similiter locorum religioſorum, quibus ſecundùm cautiones modus eſt reſtituendus. Habeant enim & Mœſilea juris ſui hortorum modos circumjacentes, aut præſcriptum agri finem.

XIV, De aquæ pluviæ tranſitu controverſia eſt, in quâ ſi collectus pluvialis aquæ transverſum ſecans finem alterius flumen influit, & diſconvenit, ad jus ordinarium pertinebit. Quod ſi per ordinationem finis ipſius agitur, exigit menſoris interventum.

XV, De itineribus controverſia eſt, quæ in arcifiniis agris jure ordinario finitur: in aſſignatis, menſurarum ratione. Omnes enim limites ſecundùm legem colonicam itineri

[a] Illud *quæ* habent membranæ, in quibus & aliàs *quam*; ſed delendum videtur. b *quam vim aqua*. [c] Aliàs *Mutilâ*. [d] Aliàs P. R. M.

ri publico ſervire debent. Sed multi ex ingenti ratione per devia & confragoſa eunt, quâ iter fieri non poteſt: & ſunt in uſu agrorum eorum locorum, ubi proximus poſſeſſor eſt, cujus fortè ſylva limitem detinet, & tranſitum inverecundè denegat, cùm itineri limitem aût locum limiti debeat. Eſt & controverſiæ genus quod ad ſolum non pertinet, de arborum fructibus earum quæ in fine ſunt, ſive intra, nec ullam ad radicem habent controverſiam, quoties inclinatæ in alterutrum fructum jactaverint, inter affines movent diſputationem. Sunt & aliæ limitum conditiones, quæ ad ſolum non pertinent, hoc eſt ad artem noſtram: ſolum autem quodcunque coloniæ eſt aſſignatum, id univerſum pertica appellatur. Quicquid enim huic univerſitati applicitum eſt, ex alterius civitatis fine, ſive ſolidum, ſive cultellatum fuerit, præfectura appellatur. Cultellandi autem ratio quæ ſit, ſæpe quæritur, cujus præmenſi ſoli ſpatium conſummamus, & illam clivorum inæqualitatem planam eſſe cogimus, dum menſuræ lateribus inſervimus. Cultellamus ergo agrum eminentiorem, & ad planitiem redigimus. Æqualitatem hanc nobis ratione ipsâ ſeminum natura monſtravit. Omnis enim illa ſoli inæqualitas colligi poterit, niſi quòd de terrâ quicquid naſcitur, in aërem rectum exit, & illam terræ obliquitatem creſcendo atterit, nec majus ſpatium occupat, quàm ſi ex plano naſcatur.

FINIS.

Digitized by Google

IN

SEXTUM JULIUM

FRONTINUM

DE

AGRORUM QUALITATIBUS,

AGGENI URBICI

COMMENTARIUS.

Digitized by Google

IN
FRONTINUM
DE
AGRORUM QUALITATIBUS,

AGGENI URBICI
COMMENTARIUS.

SUSCEPIMUS qualitates agrorum tractandas, atque plano ſermone & lucido exponendas; & volumus ea quæ à veteribus obſcuro ſermone conſcripta ſunt, apertiùs & intelligibiliùs exponere, ad erudiendam poſteritatis infantiam, & quo dulciuš poſſint diſciplinam appetere quàm timere. Nam primævæ ætati quàm ſint radices amariſſimæ literarum, ſcientes literas non ignorant. Ideoque ita planum facimus iter, ut exeuntes à prioribus ſtudiis literarum, in his ſecundis ac liberalibus venientes, diſciplinam hanc velut ſuavitatem quandam poſt amaritudinem concupiſcant. Jam nunc ergo pergamus exponere. Agrorum qualitates tres eſſe Julius Frontinus oſtendit dicens, Unam agri diviſi & aſſignati. Videamus qui ſit hic ager diviſus & aſſignatus. Sine dubio video alicujus formam agri magnam, quæ diviſa eſt atque aſſignata in tempore: & niſi eſſet quædam materialis agri forma, quomodo poterat dividi? an totum mundum aut provinciam totam unius poſſumus agri, qui ſit diviſus, qualitatem accipere? & quia hoc ita intellegere omninò mihi videtur abſurdum, eò quòd ſubjungit con-

continuò idem Frontinus, Altera menſura per extremitatem comprehenſi. Video ergo illum agrum qui dum in ſe ducenta, & eo ampliùs jugera contineret, poſtea juſſu Principum intercifivis limitibus diſtributus quinquagenis jugeribus, vel ampliùs, ut qualitas locorum inventa eſt; quæ intercifiones per trifinia, & quadrifinia, ſive intervenientium, vel interpoſitorum ratione ſignorum cernuntur eſſe diſpoſitæ. Alteram qualitatem dicit menſuram per ejuſdem agri extremitatem comprehenſam. Juxta hunc agrum de quo locuti ſumus, videmus confinem eſſe modum menſurâ comprehenſum ſubſecivi, qui frequenter in extremitatibus aſſignatorum agrorum incidens, menſurâ lineæ cernitur comprehenſus. De hoc inferiùs ſuo loco apertiùs diſputabimus. Nam quidam centuriam volunt intellegi menſuram dictam per extremitatem comprehenſam: quod & ipſum poteſt accipi, quia etſi centenis hominibus duo centena jugera data legimus, quorum propter numerum ſit appellata centuria; legimus in quibuſdam locis ab uno mille & trecenta jugera fuiſſe poſſeſſa. Tertiam arcifinii agri qualitatem aſſignat. Arcifinius ager, ab arcendis hoſtibus nuncupatur, ſicut paulò inferiùs ſubſequens lectio manifeſtat. Hic & occupatorius ager dicitur, eo quòd in tempore occupatus eſt à victore populo, territis exinde fugatisque hoſtibus: quià non ſolùm tantum occupabat unuſquiſque quantùm colere præſenti tempore poterat, ſed quantum in ſpe colendi habuerat, ambiebat. Fines verò his ſignis inter ſe dividebant, foſſis manufactis, arboribus antemiſſis, fluminum interveniendum curſu, jugis quoque montium, quæ ex eo nomine accipiuntur, quòd continuatione ipsâ jugantur: ſupereiliis, nec non itineribus, vel divergiis aquæ, quæ aut loci natura, aut ſolers procuravit antiquitas. Ager ergo diviſus aſſignatus eſt coloniis ſive municipiis unicuique poſſeſſioni modus ſecundùm terræ qualitatem. Hic ager habet conditiones Duas: Unam, quâ plerunque limitibus continetur: alte-

alteram, quâ per proximos poſſeſſionum rigores aſſignatus eſt. Limes ergo eſt quodcunque in agro operâ manuum factum eſt ad obſervationem finium: rigor verò ſuæ rectitudinis naturalis nomen accepit. Quicquid autem ſecundùm hanc conditionem in longitudinem eſt [a] delimatum, per ſtrigas appellatur: quicquid per altitudinem, per ſcamna. Strigatus ager, eſt qui à Septentrione in longitudinem in Meridianum decurrit. Scamnatus autem, qui eo modo ab Occidente in Orientem creſcit: & altitudinem hanc ſecundùm idioma artis voluit Frontinus in Orientem intellegi. Nam dum ſuperficiales nunc qualitates tantummodo, vel menſuras exponat, quomodo nos poſſumus ſoliditatis corpus advertere, in quo altitudo aut craſſitudo ponatur? Ager ergo limitatus hâc ſimilitudine Decumanis & Cardinibus continetur. Ergo hic ager quem in hâc ſimilitudine aſſerit contineri Decumanis atque Cardinibus, in re præſenti conſiderari poterit. Nam Decumanum limitem traxerunt, ſicut Higenus deſcribit, ab Occidente in Orientem. Cardinem verò à Meridiano in Septentrionem duxerunt. Quidam verò ex adverſo eos aſſerunt conſtitutos. Nam & alibi limites facti ſunt ab his qui Solis ortum & occaſum ſecuti ſunt, quos fefellit ratio Geometriæ. Mihi tamen ſicut Higenus conſtitui decrevit limites, ita rationabile videtur, ut Decumanus maximus in Orientem creſcat, & Cardo maximus in Meridianum. Ager per ſtrigas & per ſcamna diviſus & aſſignatus eſt more antiquo in hâc ſimilitudine, quâ in provinciis arva publica coluntur. Ager ergo ſive per ſtrigas, ſive per ſcamna diviſus ſit, ſive quocunque alio ordine ſuccedenti, aſſignatus eſt more antiquo, atque antiquo arbitrio in hac ſimilitudine, quâ in diverſis provinciis arva publica coli perſpicimus. Nam quòd publica arva coli dicit, ne admiremini. Nam ideo publica hoc loco eum dixiſſe [b] æſtimo, quòd omnes etiam privati agri tributa atque vectigalia perſolvant. Nam paulò inferiùs dicit,

T Ex-

[a] *delimitatum.* [b] *exiſtimo.*

Eâdem ratione & privatorum agrorum menſuræ aguntur, ut apertiùs oſtenderet publicum cum privato eſſe conſortem: quia dum privatus laborat in proprio, & tributum publico, & ſibi alimoniam arva excolendo procurat. Ager eſt menſurâ comprehenſus, cujus modus univerſus civitati eſt aſſignatus. Iſtius agri menſuram in unum modum quodammodo video comprehendi. Nunc hic modus univerſalis ſagacius à nobis inveſtigari debet. Videmus igitur modum per terminos territoriales, & limitum curſus, & titulos, id eſt, in ſcriptis lapidibus, plerumque fluminibus, nec non aris lapideis claudi territorium atque dividi ab alterius territorio civitatis. Idcirco quicquid intra hunc modum eſt menſurâ diviſum, ſuæ conſtat civitati modis omnibus aſſignatum. Sicut in Luſitaniâ Salmaticenſibus. Luſitania provinciæ nomen eſt, Salmaticenſes enim vicani propriè nuncupantur. Ita & in Hiſpaniâ citeriore Palatinis & compluribus provinciis tributarium ſolum per univerſitatem populis eſt definitum. Eâdem ratione & privatorum agrorum menſuræ aguntur. Hunc agrum multis locis menſores quamvis extremum menſurâ comprehenderint, in formam in modum limitum condiderunt. Formarum quinque ſunt genera: Unum, quod ex flexuoſâ lineâ continetur: alterum, quod ex flexuoſâ & rationalibus: tertium, quod ex circunferentibus: quartum, quod ex circunferentibus & rectis: quintum, quod ex rectis: horum ſunt ſpecies infinitæ. Hunc ergo agrum ne in formis videamus tantummodo conditum, continuò ſubjungit in modum limitum, ut ſciamus pleniſſimè non poſſe formam cujuſlibet agri ſine limitum rectura ſubſiſtere: ſed prævidere formam diligentiùs admonemur, ut originem cujus interfuerit limitis efficaciter prædicemus. Seu D. M. ſeu K. M. quinti quoque atque quintarii. Nec non & illos omnibus demonſtrare qui Solis ortum & occaſum ſecuti ſunt, ut noſtra profeſſio coram artificibus integra, & omnem veritatem indagans approbetur. Ager arcifinius eſt, qui nullâ menſurâ continetur. Hic eſt de quo ſupe-

ſuperiùs diximus, qui & arcifinius & occupatorius nominatur. Finitur ergo ſecundùm antiquam obſervationem, fluminibus, foſſis, montibus, viis, arboribus antemiſſis, aquarum divergiis, & per ea loca quæ antiquitùs à poſſeſſore potuerint obtineri. Menſurâ ergo hunc agrum minimè actum eſſe conſpicimus, ſicut cæteros agros. Interventu verò litium poſtea per ea loca quibus nunc finitur, ex arbitrio terminos accepit. In his autem agris nullum jus ſubſecivorum intervenit. Rectè ergo ſubſecivum intervenire non potuit; quià menſurâ actus non eſt, de quo remanere aut ſubſecari aliquid potuiſſet. Subſecivum eſt, quod à ſubſecante lineâ nomen accepit ſubſecivum. Horum ſubſecivorum duo ſunt genera: Unum, quod in extremis aſſignatorum finium centuriâ expleri non potuit. Hoc invenitur L. & L X. contineri jugeribus: & quamvis exiguâ parte minore fuerit inventum, de modo centuriæ ſubſecivum dicitur. Ita tamen ſi ſpatium magis fuerit, nomine centuriæ non carebit. Nam hæc ſubſeciva & conceſſa plerunque inveniuntur, & reddita aliqua aſſignata: nam & cenſum quædam pro ſuo modulo ſuſceperunt.

Secundum verò illam majorem aſſignationem, ſubſecivum majus centum jugera dictum eſt: ſubſecivum minus quinquaginta jugera nuncupatum. In extremis verò aſſignatorum finium; ut ſit aſſignatum, aut quæ ſit extremitas videamus. Extremitas finitima linea eſt, quæ intervenit aut per iter publicum, quod tranſcendi non poteſt, ſecundùm legem colonicam; quia omnis limes itineri publico ſervire debet: aut per limites ſive terminos aliaque ſigna, quibus territoria finiuntur: aut ubi inſoluta loca remanſerunt. Hæc autem ſunt loca quæ inſoluta dicuntur, quæ aut in ſaxoſis & ſterilibus locis ſunt, aut in paludibus, ubi nulla potuit exerceri cultura: quia dum non eſſet quod excoli potuiſſet, nullis neceſſe fuit limitum regulis obligari: propterea & ſoluta loca vocata ſunt. Aliud genus ſubſecivorum, quod in mediis aſſignationibus, & integris centuriis intervenit: quic-

quid enim inter quatuor limites minùs quàm intraclusum eſt fuerit aſſignatum, in hâc remanet appellatione. Benè igitur & rectè ſubſecivum vocari debet, quicquid inter quatuor limites fuerit aſſignatum, minus quàm intra eiſdem potuit claudi limitibus; quia unuſquiſque limes centuriæ ſuæ modum claudens, adductus eſt. At ubi omnes quatuor æquis menſuris centurias continentes uno in loco convenerunt, & minus clauſerunt agri ſpatium quàm quod centuriæ ſingulæ, quibus ſervitutem præſtabant, poterant continere, ſubſecivum juſtè meruit appellari. Ideo quòd is modus, qui aſſignationi ſupereſt, lineâ claudatur & ſubſecetur. Nam & reliquarum menſurarum actus quicquid inter normalem lineam, & extremitatem intereſt, ſubſecivum appellatur. De hoc ſuperiùs diſputavimus. Normalis linea menſuralis dicitur: Extremitas verò, ubi centuria, ut expleretur, tranſire non potuit.

Eſt ager ſimilis ſubſecivorum conditioni extraclusus, & non aſſignatus, qui ſi R. P. populi Romani aut ipſius coloniæ cujus fine circundatur, ſive peregrinæ urbi, aut locis ſacris & religioſis aquè ad populum Romanum pertinentibus datus non eſt, jure ſubſecivorum in ejus qui aſſignare potuerit, remanet poteſtate. In ambiguo videtur hic ager & velut indefinitè remanſiſſe. Si enim his omnibus ſupradictis datus non eſt, utique in aſſignantis remanet poteſtate. Hunc agrum Frontinus ita remanſiſſe teſtatus eſt. Sed videamus ne forte poſtea juſſu Principis alicui datus ſit qui terram metiri denuò præceperit, ſicut Cæſaris Auguſti temporibus factum eſt. Nam alia ſubſeciva Veſpaſianus vendidit: alia autem, quæ remanſerunt, Domitianus donavit atque conceſſit. Propterea hic ager ſuccedentibus hucuſque temporibus, ita, hoc eſt, in ambiguo, non potuit remanere: qui ſi remanſit, in ejus poteſtate profectò, qui aſſignare potuerit, hoc eſt, qui acceperit à Principe aſſignandi licentiam. Nam agrimenſor omnis doctus centurias delimitare poteſt, ac ſuis redintegrare limitibus: aſſignare

gnare autem nullo modo poteſt, niſi ſacrâ fuerit præceptione firmatus.

DE CONTROVERSIIS.

SUSCEPIMUS quoque tractandos controverſiarum ſtatus cum divino præſidio. Materiæ, inquit, controverſiarum ſunt duæ: finis, & locus. Harum conditio alterutra continetur. Sed quoniam ſingulæ controverſiæ diverſis conditionibus obligantur, propriæ nominandæ ſunt. Genera autem controverſiarum, ut ait Frontinus, ſunt numero [a] XV. ſed quia his generibus ſpecies non dedit, & quia ſecundùm regulam dialecticam, neque genus ſine ſpecie, neque ſine genere ſpecies poteſt dici, omninò dixit impropriè: nos tamen ſuum illi idioma relinquentes, ad intelligendas eas atque exponendas, ſicut promiſimus, tranſeamus.

[b] De poſitione terminorum controverſia eſt inter duos pluresve vicinos: inter duos, an in rigore ſit poſitus terminus cæterorum, ſive rationis: inter plures, trifinium faciat, an quadrifinium. Cùm ergo poſſeſſor invenerit terminum in poſſeſſione ſuâ aliter formatum, aut aliter poſitum quàm cæteri qui in eâ poſſeſſione ſunt, aut inſcriptum ut adſolet, agit de eo in quâ ſit poſitus ratione, ſeu ipſe trifinium faciat, ſive ab alio lineam procedentem excipiat. Dumque vicinus poſſeſſor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utroſque controverſia agitatur. Solent enim hæ controverſiæ de comportionalibus naſci terminis. Nam ſi de eorum latere linea quaſi ex artificis manu compoſita videatur exire, atque in unius termini angulum impingere, qui in limite eſt poſitus, in iſtis, ut ait Frontinus, velut inſtantium argumentorum opportunitas controverſialis aptatur: hoc enim plerunque poteſt in limitibus inveniri. Nam ſi veteranus filiis ſuis unam poſſeſſionem dividens in tres aut quatuor portiones, termi-

T 3

[a] Genera controverſiarum XV. [b] I, De poſitione.

terminos voluit intereſſe, potuit quiddam tale contingere, ut ex multis quicunque reſpiceret angulum illius termini qui in maximo eſt limite conſtitutus. Hos ſiquidem terminos qui intra poſſeſſionum fines inveniuntur, comportionales appellavit antiquitas: qui ſi ſecundùm priſtini temporis poſſeſſionem non conveniunt, diverſas attiguis poſſeſſoribus controverſias generabunt. Sed alius fortè de loco, alius de fine litigat. Videndum hoc diligenti curâ & circuiri agrum ante omnia oportet, de quo intentio vertitur, & redintegrato ſuis fundo limitibus, per maximorum limitum rationem, tum de comportionalium terminorum poſitione, quos vice tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter filios ſuos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.

a De rigore atque de fine licet ſimilem poſuerit controverſiam, unamque eis conditionem eſſe firmaverit, tamen credo inter eos aliquid poſſe differre. Rigor enim naturalis eſt: qualiſcunque enim rigor intervenit conſtituentibus limites, rarioribus locis terminos poſuerunt, & ſervari jubetur. Rigor ſi inventus fuerit de triginta pedum latitudine, ut ne ab utroque poſſeſſore tangatur. Quod ſi plus de triginta pedibus patuerit, jam collis eſt: qui exigit ut ſuperior poſſeſſor in planum uſque deſcendat, & ſibi defendat omnem devexum locum. Hoc enim lex propter malignitatem inferioris poſſeſſoris inſtituit, ne aut arando, aut fodiendo ſuperioris poſſeſſoris terras invaderet. Termini quoque quibuſdam locis poſiti ſunt, ut ab uno ad unum dirigantur, per pedes à cccxx, & ſupra, uſque ad ccccLxxx & infra hoc ſi licet. Nam Tyburtini diſtant à ſe in pedibus, à ccxL & ſupra uſque ad DCLX & infra: quòd ſi ſpiſſiores non ſunt, riparum & rigorum curſus ſervabunt. Harum tamen quæ per multa milia pedum recturas, ſeparationesve agrorum ab initio ſuo uſque ad occaſum cuſtodiunt, & ne eas ripas aut rigores ſequendos obſervarent, quæ intra corpus agri naſcuntur, & in ſuo latere decidunt, lex limitum eas prædamnavit,

a II, De rigore.

mnavit, ne id aliquando ſequamini, quod major poteſtas limitum recturarumve curſus non confirmat: ſed ſi conventionis cauſa eas partes inter ſe conſervandas cenſuerunt, non rectura imputandum, ſed concurrenti definitioni fides eſt adhibenda.

a De fine enim lex Mamilia quinque aut ſex pedum latitudinem præſcribit; quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri, quod uſu capi non poteſt. Iter enim non quâ ad culturas pervenitur capitur uſu, ſed id quod in uſu biennio fuit. Finis enim multis documentis ſervabitur, terminis, & arboribus notatis, & foſſis, & viis, & rivis, & vepribus, & ſæpe normalibus, &, ut comperi aliquibus locis, inter arva marginibus quibuſdam tanquam pulvinis, ſæpe etiam limitibus; item petras notatas, quæ in finibus ſunt, pro terminis habebitis. Si arboribus notatis fines obſervabuntur, videndum quæ partes arborum notatæ ſint. Notæ enim in propriis arboribus à foras ponuntur, ut arbores liberas in parte à notâ relinquat. Si communes ſunt arbores, mediæ notantur, & ad utrumque pertinent. Nam ſi foſſa erit finalis, videndum utrum unius, an utriuſque ſit partis, & ſi in extremo fine facta. Itemque utrum publica, an vicinalis: ſi jugis montium quæ eo nomine accipiuntur, quòd continuatione ipſâ jugantur. Hæc autem omnia genera finitionum putato in uno agro poſſe ſine dubio reperiri.

b De loco ſi agitur, quæ res hanc habet quæſtionem, ut nec ad formam, nec ad ullum ſcripturæ revertatur exemplum, niſi tantùm hunc locum: hinc dico eſſe & alter è contrario, ſimiliter quæret, ex ſimilitudine ferè culturæ comparationem accipit; id eſt, ſi ſylva cujus ſit ætatis par cæſuræ, & ætas arborum, ut ſolent relinqui, quas antemiſſas vocant: & ſylvarum quoque ætates an ſint pares: ſi vineæ ſimiles erunt in comparatione, an ordines æquidiſtantes, an pari conſtitutione, & an ſimile genus vitium. Con-

a III, De fine. *b* IV, De loco.

ſtabit tamen rem magis eſſe juris, quàm noſtri operis: quoniam ferè uſu capiuntur loca quæ biennio poſſeſſa fuerint. Reſpiciendum erit, ne quemadmodum ſolemus videre quibuſdam regionibus particulas quaſdam in mediis aliorum agris, nunquid ſimile huic interveniat, quod in agro diviſo accidere non poteſt: quoniam continuæ poſſeſſiones & aſſignantur, & redduntur, & his fortè incidit, ut tale quid committeretur, ut locus pro loco, & continua ſit poſſeſſio. Ita ut dixi in aſſignatis fieri non poteſt. Solent quidam complurium fundorum ſuorum domini duos aut tres agros uni velle contribuere, terminos qui finiebant ſingulos agros relinquere. Præterea cui contributi ſunt vicini, non contenti ſuis finibus, tollunt terminos quibus poſſeſſio eorum finitur, & eos qui inter fundos unius domini ſunt, ſibi defendunt: ita & hæc diſpicienda erunt.

a De modo quæſtiones ferè in agris diviſis & aſſignatis naſcuntur: item quæſtoriis & vectigalibus ſubjectis, quoniam ſcilicet in ære ſcripturæ modus comprehenſus eſt, quod ſemper erit ad formam reſpiciendum, & hoc ſi duobus poſſeſſoribus conveniat. Alioqui ex modo illo, qui ære ſcriptura continetur, forma liquebit, etiam ſi dominus aliquid vendidiſſet. Namque hoc comperi in Samnio, ut agri quos Divus Veſpaſianus veteranis aſſignaverat, eos ab ipſis, quibus aſſignati erant, jam aliter poſſideri. Quidam enim emerunt aliqua loca, adjeceruntque ſuis finibus, & ipsâ vel viâ finiente, vel flumine, vel alio quolibet genere. Sed nec vendentes ex acceptis ſuis, aut ementes adjicientesque ad acceptas ſuas certum modum taxaverunt. Sed ut quiſque modus aliquâ, ut dixi, aut viâ, aut flumine, aut aliquo genere finiri potuit: ita vendiderunt emeruntque. Ergo ad æs commodi revocari poteſt, ſi duobus, inter quos controverſia eſt, convenerit. In eis autem qui vectigalibus ſubjecti ſunt, proximus quiſque poſſeſſionis ſuæ junxit. Nam ſoliti erant antiqui in conductiones, & in emptiones modum

a V, De modo.

modum comprehendere, atque ita cavere, fundum illum, jugera tot, inque ſingulis jugeribus. Tantum itaque ſi in eâ regione agitur, ubi hæc erit conſuetudo, aut cautiones ſcilicet, aut emptiones intuendæ erunt, inter quos diſputabitur actâ utriuſque menſurâ, ſi nihil ad cautionem conveniat, & neutrius poſſeſſio modum cautione comprehenſum impleat, magna erit rei confuſio; quærendumque tunc, quomodo in univerſâ regione magis opinione quàm menſurâ modum complecti ſoliti ſint.

[a] De proprietate controverſia eſt plerumque, ut in Campaniâ cultorum agrorum ſylvæ abſunt in montibus, ultra quartum aut quintum fortè vicinum. Nam ubi mons fuit proximus aſper ſeu ſterilis, ſuper quo fundi conſtitui nequiverunt, aut fortè aquæ inopiâ habitatio hominibus prorſus negata eſt; ſylvæ tamen dum eſſent glandiferæ, ne earum fructus perirent, diviſo monte particulatim datæ ſunt proprietates quædam fundis in locis planis & uberibus conſtitutis, qui parvis finibus ſtringebantur. Nam & in Sueſſano culti ſunt, qui habent in monte Marico plagas ſylvarum determinatas, quarum proprietates ad quos fundos pertinere debeant, diſcutiatur. Nam & formæ antiquæ declarant ita eſſe. Reſpiciendum erit & illud, ſicut dixi ſuperius, quemadmodum ſolemus videre quibuſdam regionibus particulas in mediis aliorum agris: hoc argumentum prudentiæ eſt, quod profeſſionis. Videndum quoque quoniam eſt & paſcuorum proprietas pertinens ad fundos, ſed in commune: propter quod ea compaſcua multis locis communia appellantur. In quibuſdam provinciis pro indiviſa hæc ferè paſcua certis perſonis data ſunt depaſcenda. Sed in communi, quæ multi per potentiam invaſerunt, & colunt, de eorum proprietate jus ordinarium ſolet moveri, atque interventu [b] menſurarum demonſtratur, ut ſit aſſignatus ager. Nam per emptiones vel hæreditates

T 5 hujus

[a] VI. De proprietate. b *menſorum.*

hujus generis controverſiæ fiunt. Quædam loca feruntur ad perſonas publicas attinere: nam perſonæ publicæ etiam coloniæ appellantur, quæ habent aſſignata in alienis finibus quædam loca, quæ ſolemus præfecturas appellare. Harum præfecturarum proprietates manifeſtè ad colonos pertinent, non ad eos quorum fines ſunt diminuti. Solent & privilegia quædam habere beneficia Principum, quod longè & remotis locis ſaltus quoſdam reditus cauſa acceperunt: quæ proprietas ad eos quibus data eſt, indubitatè pertinet. Sunt & aliæ proprietates, quæ municipiis à Principibus ſunt conceſſæ.

a De poſſeſſione fit controverſia, quoties de totius fundi ſtatu per interdictum, hoc eſt, jure ordinario litigatur. Hoc non eſt diſciplinæ noſtræ judicium, ſed apud Præſidem provinciæ agitur: & ex lege reſtituitur poſſeſſio cui poterit attinere. In his ſecundum locum habet diſciplina noſtra, ſicut lex ait, niſi de poſſeſſionis ſtatu quæſtio fuerit terminata, non licet menſori præire ad loca.

b De alluvione obſervatio eſt. Si hæc in occupatoriis agitur agris, quicquid vis aquæ abſtulerit, repetitionem nemo habet. Quæ res neceſſitatem ripæ muniendæ injungit; ita tamen, ut ſine alterius damno quicquam fiat. Si verò in diviſâ & aſſignatâ regione tractabitur, nihil amittet poſſeſſor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adſcriptus eſt. Circa Padum autem cùm ageretur, quod flumen torrens, & aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet, & multorum latè agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, ſæpe etiam inſulas *c* efficiat, Caſſius Longinus vir prudentiſſimus juris auctor hoc ſtatuit: Ut quicquid aqua lambendo abſtulerit, id poſſeſſor amittat: quoniam ſcilicet ripam ſuam ſine alterius damno tueri debet: Si verò majore vi decurrens alveum mutaſſet, ſuum quiſque modum agnoſceret; quia non poſſeſſoris negligentiâ, ſed tempe-

a VII, De poſſeſſione. *b* VIII, De alluvione. *c* Ita legendum. Vulgò eſt: *efficit. At Caſſius*, &c.

tempeſtatis violentiâ abreptum apparet: Si verò inſulam feciſſet, à cujus agro feciſſet, id poſſideret, ac ſi ex communi quiſque ſuum reciperet. Scio enim quibuſdam regionibus cùm aſſignarentur agri, adſcriptum a aliquod per centurias flumini. Hoc autem providit auctor dividendorum agrorum, ut quoties tempeſtas fluvium concitaſſet, non per regionem excedens alveum vagaretur, ſed ſine injuriâ cujuſquam deflueret. Hos tamen agros, id eſt, hunc omnem modum qui flumini adſcriptus eſt, R. P. quibuſdam vendidit. Hæ quæſtiones maximè in Galliâ totâ moventur, quæ multis contecta fluminibus immodicas Alpium nives in mare transmittit, & ſubitarum regelationum repentinas inundationes patitur. Aliquibus locis impetraverunt poſſeſſores à Præſide provinciæ, ut aliquam latitudinem flumini daret. Nam & in Italiâ Piſaurum flumini latitudo eſt aſſignata eatenus quouſque alluebat.

b De jure territorii controverſia eſt, cùm quidam privatorum aut pomerium ejus urbis privatis operibus inverecundè vult pervadere; aut arare de locis publicis, hoc eſt, ad ipſam urbem pertinentibus, quidam privatorum uſurpare tentaverit. Pomerium autem urbis eſt, quod ante muros ſpacium ſub certâ menſurâ dimiſſum eſt. Sed & aliquibus urbibus & intra muros ſimili modo eſt ſtatutum, propter cuſtodiam fundamentorum: quod à privatis operibus obtineri non oportebit. Hic locus qui à publico nullo jure poterit amoveri. Habet autem conditiones duas: Unam urbani ſoli, alteram agreſtis. Urbani ſoli, quod in tutelâ rei urbanæ aſſignatum eſt: agreſtis, quod publicis operibus datum eſt aut deſtinatum. In tutelâ rei urbanæ aſſignatæ ſunt ſylvæ, de quibus ligna in reparationem publicorum mœnium traherentur. Hoc genus agri tutelatum dicitur. Nam aliquarum urbium maxima pars finium coloniæ eſt adtributa. Coloniæ ſunt, quæ ex eo nomine accipiuntur, quòd Romani in eiſdem civitatibus colonos miſerunt. Illarum ergo

a *Aliquid.* b IX, De jure territorii.

ergo urbium maxima finium pars data eſt coloniis, quæ in remotiora loca, & longè à mari poſitæ videbantur: ut numerus civium quem multiplicare Divus Auguſtus conabatur, haberet ſpatia in quæ ſubſiſtere potuiſſet. Nam & in Piceno fertur inter montium Præcutianorum quandam partem oppidi Aſculanorum fine circundari. Sed hoc conciliabulum fuiſſe, & poſtea fertur in municipii jus relatum. Nam omnia antiqua municipia habent ſuum privilegium, ut Tudertini, qui apud Principes egerunt, ut Faneſtres incolæ, ſi eſſent alienigenæ qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in coloniâ non deberent: ſed Faneſtres hoc poſtea impetraverunt, ut eis liceret fungi honoribus territorii. Æquè juris controverſia agitatur, quoties propter exigenda tributa de poſſeſſione litigatur: cùm dicat una pars in ſui eam fine territorii conſtitutam: & altera è contrario ſimiliter quæret. Hæc autem controverſia territorialibus eſt finienda terminis. Nam invenimus ſæpe in publicis inſtrumentis ſignificanter inſcripta territoria: ita ut ex collegio *a* qui appellatur, ille ad flumen illud, & ſuper flumen illud, ad rivum illum, aut viam illam, & per viam illam, ad infima montis illius, qui locus appellatur ille, & inde per jugum montis illius, in ſummo, & per ſummum montis, per divergia aquæ, ad locum qui appellatur ille, & inde deorſùm versùs ad locum illum, & inde ad compitum illius, & inde per monumentum illius ad locum illum, unde primùm cœpit ſcriptura eſſe. Sæpe enim quorundam aut monumenta, aut foſſæ, aut quorundam ſacellorum, aut fontium, unde rivi fluminaque incipiunt, obſervantur fines territoriorum. Si autem rationem appellationis hujus tractemus: Territorium eſt quicquid hoſtis terrendi cauſa conſtitutum eſt.

b De jure ſubſecivorum ſubinde quæſtiones moventur. Subſeciva autem ea dicuntur quæ aſſignari non potuerunt, id eſt, cùm ſit ager centuriatus in loca culta diviſus, quæ in

a Aliàs *qui appellatur. Ille ad flumen illud*, & ſic infrà. *b* X, De ſubſecivis.

in centurias erant, cùm centuria expleri non potuit, ſubſecivum appellant. Hæc aliquando auctor diviſionis aut ſibi reſervavit, aut aliquibus conceſſit, aut R. P. aut privatis perſonis. Quæ ſubſeciva quidam vendiderunt, quidam vectigalibus certo tempore locant. Inſpectis igitur perſcrutatiſque omnibus conditionibus, inveniri poterit quid ſequi debeamus. Nam Domitianus per totam Italiam ſubſeciva poſſidentibus donavit: edictoque hoc univerſis notum fecit. Leges itaque ſemper curiosè legendæ interpretandæque erunt.

[a] De locis publicis ſive populi Romani, ſive coloniarum municipiorumve controverſia eſt, quoties ea loca quæ neque aſſignata, neque vendita fuerint, ab aliis obtinebuntur, ut ſubſeciva conceſſa. Multis enim locis comperimus loca publica reperiri, ut ex proximo in Sabinis in monte Mutelâ, qui nunc à privatis [b] operibus obtinetur. Nam & regione Reatinâ itidem ſunt loca R. P. Loca autem quæ ſint publica videamus. Sunt ſylvæ, de quibus lignorum copia in lavacra publica miniſtranda cæduntur. Sunt & loca publica, quæ in paſcuis ſunt relicta quibuſcunque ad urbem venientibus peregrinis. Sunt in ſuburbanis loca publica, inopum deſtinata funeribus, quæ loca culinas appellant. Sunt & loca noxiorum pœnis deſtinata. Ex his locis, cùm ſint ſuburbana, ſine ullâ religionis reverentiâ, ſolent privati aliquid uſurpare, atque hortis ſuis applicare. Sunt autem loca publica coloniarum, ubi priùs fuêre conciliabula, & poſtea ſunt in municipii jus relata. Sunt & alia loca publica, quæ præfecturæ appellantur. Nam & pomeria urbium, de quibus jam ſuperiùs ſuo loco diſputavimus, publica loca eſſe noſcuntur. Multis modis loca publica dici poſſunt: ſed dum diverſis conditionibus conſtringuntur, non poſſunt niſi ſua ſuis locis incidere. Nam & ubi vis aquæ alvei Tiberis populi Romani tantummodo inſulam fecit, hunc alveum ſuis circundatæ terminis, quæ caſalia non utuntur.

[a] XI, De locis publicis. [b] *operis.*

[a] De locis relictis & extraclusis controversia eſt in agris ſignatis. Relicta autem ea loca ſunt, quæ ſive iniquitate locorum aſſignari nequiverunt, ſive ex voluntate Conditoris, hoc eſt, menſoris, relicta limites minimè acceperunt. Dicuntur & ea relicta loca quæ vis aquæ obtinuit. Hæc loca & inſoluta vocantur, & juris ſubſecivorum, eſſe noſcuntur. Extraclusa loca ſunt æque juris ſubſecivorum, quæ ultra limites, & ultra finitimam lineam erunt; finitima autem linea, aut menſuralis eſt, aut aliqua obſervatione, aut terminorum ordine ſervatur. Ergo fines coloniæ incluſi ſunt montibus. Propterea hæc loca, quòd aſſignata non ſint, relicta appellantur & extraclusa: quod extra limitum ordinationes ſint, & tamen fine claudantur. Hæc plerunque proximi poſſeſſores invadunt, & opportunitate loci [b] irritati agrum obtinent, cum his controverſiæ à rebus publicis ſolent moveri.

[c] De locis ſacris & religioſis controverſiæ plurimæ jure ordinario finiuntur. Si enim loca ſacra ædificabantur, quam maximè apud antiquos in confinio conſtituebantur, ubi trium vel quatuor poſſeſſionum terminatio conveniret: & [d] unus quis poſſeſſor donabat certum modum ſacro illi ex agro ſuo; & quantum donaſſet ſcripto [e] faciebat, ut per diem ſolennitatis eorum privatorum agri, nullam moleſtiam inculcantis populi ſuſtinerent: ſed & ſi quid ſpatioſius cedebatur, ſacerdotibus templi illius proficiebat. In Italiâ autem multi, creſcente religione ſacratiſſimâ Chriſtianâ, lucos profanos ſive templorum loca occupaverunt, & ſerunt. Sed hoc ideo exiſtimavi dicendum, ut magiſterium ſuum ſi vult menſor oſtendere, modum conceſſum fano illi demonſtret. Locorum autem religioſorum ſimilis eſt conditio. Et his nanque ſecundum cautionem modus reſtituebatur antiquitùs. Nam ſanctum eſt plerunque, ut incorruptum, &

à ſan-

[a] XII, De locis relictis, & extraclusis. b *invitati.* c XIII, De locis ſacris & religioſis. d *unuſquiſque.* e *ſanciebat.*

à ſanciendo ſanctum dicitur : religioſum à religando mentes, ne malè agant homines. Sacrum autem propriè dei eſt : religioſum enim vel à relinquendo : profanum autem quod dum ſanctum fuiſſet, poſtea in uſu hominum factum, hoc eſt extra fanum, extra ſanctuarium profanum dictum eſt. Mœſilea verò habent juris ſui hortorum modum circumjacentem, vel præſcriptum agri finem. Nam lucos frequenter in trifinio & quadrifinio invenimus, ſicut in ſuburbanis & circa publica itinera conſtitutum eſſe perſpicimus.

[a] De aquæ pluviæ tranſitu controverſia eſt, in quâ ſi collectus pluvialis aquæ transverſum ſecans finem alterius fundi influit, ſi aqua ex pluviâ collecta rivum fecerit, per longinquitatem temporum, &, ut ſolet [b] videri, ripam ex utrâque parte mediam ſecans erexerit : & hoc intra fines alterius, dumque rivus ille limite includitur, poſſeſſor vicini agri calumnioſè ſibi velit fines ad rivum uſque defendere, non mediocris exinde controverſiæ genus exoritur : ſed hoc menſoris eſt peritiâ finiendum.

[c] De itineribus controverſia eſt, quæ in arcifiniis agris jure ordinario finitur : in aſſignatis, menſurarum ratione. Sed multi limites exigente ratione per devia & confragoſa loca eunt, quâ iter fieri non poteſt : & ſunt in uſu agrorum in eis locis, ubi proximus poſſeſſor eſt, cujus fortè ſylva limitem detinet, & tranſitum inverecundè denegat, cùm itineri limitem, aut locum limiti debeat. Nam plerunque via dum cum limite currit, etiam ſi vicinalis eſt, aut lignaria, aut privata, finem præſtat. [d] Regam mante verò via vel limite dum à ſe utrique diſceſſerint deſit via finem præſtare, erit controverſia, ſed inſpectio artificis eam finiet. Satis ut puto dilucidè genera controverſiarum, vel pri-

[a] XIV, De aquâ pluviâ arcendâ. [b] *fieri.* [c] XV, De itineribus. [d] Ita membranæ. Sichardi editio, *Regum antè via v. l.* Quomodo legendum N. L.

primùm agri qualitatem expoſui: nam & ſimpliciùs enarrare conditiones earum exiſtimavi, quò faciliùs ad intellectum pervenirent. Nunc quemadmodum ſingula pertractari debeant perſequendum eſt, vel quot ſint ſtatus eorum, id eſt, injectivus, expoſitivus, ſubjectivus, recuperativus, aſſumptivus, initialis, materialis, effectivus. Sunt enim octo. Ex his omne genus controverſiarum exoritur. I, Injectivus ergo ſtatus eſt generalis; nam ſive de poſſeſſione, ſive de fine controverſia naſcatur, per hoc repetitio juſta injuſtaque injicitur. II, Expoſitivus eſt ſtatus controverſiæ, quoties finitimorum argumentorum caret demonſtratione, & partium magis exigit narrationem, per quam exponendum ſit, quo ſint genere terminandæ, aut perſuadendum judici etiam ſi loci natura finitimam exhibeant ſimilitudinem. III, Subjectivus ſtatus eſt controverſiæ, cùm relinquitur ſtatus generalis, & alio quolibet ſtatu controverſia defenditur. IV, Recuperativus eſt ſtatus, quoties non à trifinio, aut quadrifinio, ſed ex quolibet alio finis loco incipientis termini recturam dirigit, & per inceſſum definitionis loca quædam alteri fundo adquirit, aut ſolum auferet, & ejus loco redditur. V, Aſſumptivus primæ controverſiæ ſtatus, qui eſt de poſitione terminorum, in rigorem aut in finem tranſcendit. VI, Initialis controverſiæ ſtatus de rigore pertinens ad materiam, tranſcendit in controverſiam, quæ eſt loco tertio: de fine ſtatus materialis non conditionem mutat, neque materiam efficit. VII, Materialis ſtatus eſt, ex quo omnes controverſiæ incipiunt de loco duntaxat. Nam tranſcendentiam non habet de hoc effectivus, ſed dum conſummatus fuerit naſcitur. VIII, Effectivus eſt, cùm de loco litigatur, & idoneas partes ad litigium advocationes inſtituunt. Reſpicio etenim quantum ſit quod menſoris providentiæ injungatur. Sed nec minùs advocatis, quorum ars licet diverſa ſit, prudentiam tamen & ſimplicitatem eandem habere debent & qui judicaturi ſint & qui advocationes ſunt præ-

præſtaturi. In judicando autem menſor bonus vir & juſtus agere debet, nullâ ambitione aut ſordibus moveri, [a] ſervare opinionem, & arte & moribus omnis illi artificii veritas cuſtodienda eſt, excluſis illis ſimilitudinibus quæ falſæ pro veris ſubjiciuntur: quidam enim per imperitiam, quidam per [a] imprudentiam peccant. Totum autem hoc judicandi officium, hominem bonum, juſtum, ſobrium, caſtum, modeſtum, & artificem egregium exigit. Hoc autem poſſeſſores æquo animo ferre non poſſunt. Nam cùm his veritas expoſita fuerit, adverſus ſinceritatem artis facere cogunt. Multa ſunt enim in profeſſione quæ generaliter pro veris offerantur: multa quæ ſpecialiter: quædam quæ argumentaliter: quædam conjecturaliter etiam mentiri artifices coguntur.

a *Servare opinionem & arte & moribus omnis & illi.* Sichardus. b *impudentiam* Idem.

FINIS.

Digitized by Google

SEXTI
JULII FRONTINI,
VIRI CONSULARIS,

DE

LIMITIBUS,

A

PETRO SCRIVERIO

Ex membranis primum editum.

Digitized by Google

Digitized by Google

SEXTI JULII FRONTINI, V. C. DE LIMITIBUS

À P. SCRIVERIO

Ex membranis primùm editum.

LIMITUM prima origo, ſicut Varro deſcripſit, ad diſciplinam [a] ruſticam noſcitur pertinere, quòd Aruſpices orbem terrarum in duas partes diviſerunt. Dextram dixerunt Septentrioni ſubjacere, ſiniſtramque à Meridiano terræ eſſe: Orientem & Occaſum, quòd eo Sol & Luna occidere & oriri ſpectentur. Et, ſicut quidam garriunt Architecti, delubra in Occidentem rectè ſpectare ſcripſerunt. Aruſpices alterâ lineâ à Septentrione ad Meridianum diviſerunt terram: & à Meridiano ultrà Antica; citrà, Poſtica nominaverunt. Ab hoc fundamento majores noſtri in agrorum menſurâ videntur conſtituiſſe rationem. Primùm duos limites duxerunt, unum ab Oriente in Occaſum, quem vocaverunt Decumanum: alterum à Meridiano ad Septentrionem, quem Cardinem appellaverunt. Decumanus autem [b] dividit agrum dextrà & ſiniſtrà: Cardo, citrà & ultrà. Quare Decumanus à decem potiùs quàm à duobus vocatur, cùm omnis ager eo fine in duas dividatur

V 3 partes:

[a] Lego *Etruſcam.* [b] *dividebat.*

partes: & ut Duopondium & Duoviginti, quod dicebant antiqui, nunc dicitur Dupondium, & a Deviginti; ſic & Duodecimanus factus eſt Decumanus. Cardo nominatur, quòd b directim à cardine cœli eſt. Nam ſine dubio cœlum vertitur in Septentrionali orbe. Poſtea hoc ignorantes majores noſtri, nonnulli c ita ſecuti ſunt, ut quidam agri magnitudinem, d quia longior erat, fecerint Decumanum. Itaque noſtram quidem plagam ſpectant, ſed ita adverſi ſunt, ut ſint contra Septentrionem: ut in agro Campano, qui eſt circa Capuam, ubi eſt Cardo in Oriente, & Decumanus in Meridiano. Ab his duobus omnes agri partes nominantur. Reliqui limites fiebant anguſtiores, & inter ſe diſtabant paribus intervallis: qui ſpectabant in Orientem, dicebant Vorſos: qui dirigebantur in Meridianum, dicebant Tranſvorſos. Hæc vocabula in Lege quæ eſt in agro Vritano in Galliis, & in quibuſdam locis adhuc permanere dicuntur. Limites appellati ſunt Tranſverſi, à limo, id eſt, antiquo verbo, tranſverſi; à quo dicunt Poëtæ limos oculos, item limum cinctum, quòd purpuram tranſverſam habeat: item limina oſtiorum. Alii Verſos & Transverſos dicunt limites à liminibus, quòd per ea in agros & foras eatur. Hi ab incolis variis ac diſſimilibus vocabulis à cœli regione, aut à loci naturâ ſunt e cogniti & nominati: in alio loco ſic, in alio aliter: ſicut in Tuſciâ, & Umbriâ, & circa Fanum Fortunæ: qui ad mare ſpectant, Maritimos appellant; & qui & ad montes, Montanos. Primum agri modulum fecerunt quatuor limitibus clauſum, figuræ quadratæ ſimilem, plerumque centum pedum in utrâque parte, quod Græci f Plectron appellant, Tuſci & Umbri Vorſum. Noſtri centenos & vicenos pedes in utrâque parte, cujus ex quatuor unum latus, ſicut diei duodecim horas, & duodecim menſes anni, duodecim decempedas eſſe voluerunt. Exactum concivium locum primùm appellatum, deinde dictum fundum. Hi duo fundi juncti jugerum

a *Viginti.* b *directus.* c *aliud.* d *quâ.* e *cognominati.* f πλῆθρον.

rum definiunt, deinde hæc duo jugera juncta in unum quadratum agrum efficiunt, quòd ſint in omnes actus bini in hunc modum. Quidam appellatum dicunt ſortem, & centies ductum centuriam. Sunt qui centuriam, majorem modum appellant, ut apud Cremonam, ubi in centuriâ decem & ducenta jugera. Sunt qui minorem, ut in Italiâ Triumvirales agri jugerum quinquagenûm. Nam & omnes in ſubſicivis extremæ centuriæ, quæ non ſunt quadratæ, in eâdem permanent appellatione. *a* Optima ergo rationabilis agrorum conſtitutio eſt, cujus Decimani ab Oriente in Occidentem diriguntur, Cardines à Meridiano ad Septentrionem. Multi mobilem Solis ortum & occaſum ſecuti, variaverunt hanc rationem: ſicuti effectum eſt, ut Decumani ſpectarent eam partem ex quâ Sol oriebatur eo tempore quo menſura acta eſt. Et multi, ne proximarum coloniarum limitibus ordinatos limites mitterent, *b* ex actâ converſatione deſcripſerunt. Et ſic per totum orbem terrarum eſt unaquæque limitum conſtitutio ordinata, ubi proxima ſibi plagarum cœli converſio fuit. Principium artis *c* menſuræ in agendis poſitum eſt experimentis. Exprimi enim locorum modus aut veritas ſine rationabilibus lineis non poteſt, quoniam omnium agrorum extremitas flexuoſâ & inæquali clauditur finitione; quæ propter angulorum diſſimilium multitudinem, numeris ſuis manentibus, & cohiberi poteſt & extendi: nam ſola mobile habent ſpatium, & incertam *d* jugera rerum enunciationem. Sed ut omnibus extremitatibus *e* ſpecie ſuâ intraclufis conſtet modus enunciaturæ, agrum, quouſque poſitio loci permittet, rectis lineis dimetiemur; ex quibus proximam quamque extremitatem per omnes angulos factâ normatione complectimur, & cohærentem menſuralibus ſtatutis, certo æſtimato ſpatio, ſimilem futuræ tradimus formæ. Modum autem

a *Optima ergo ac rationalis.* b *Exactâ converſione.* c Ita M. ſſ. lego; *menſoria.* d *jugerum enunc.* e *ſpecies ſua conſtet; & intracluſi modus enuntietur; agrum*

tem intra lineas cluſum rectorum angulorum ratione ſubducimus: a ſubjectas deinde in extremitatium parte areas, tangentibus noſtrarum poſtulationum podiſmis, ſuis lateribus adhærere facimus, & adſcriptis ſpatiis, ſuis finibus ipſam loci reddimus rationem. Hæc ubique unâ ratione fieri multiplex locorum b poſitio non patitur, oppoſitis ex aliâ parte montibus, ex aliâ fluminibus, aut ripis, aut c quandam cingentibus loci voraginem cumpluribus confragoſorum locorum iniquitatibus, ſæpe etiam culturis: propter quæ maximè ad artis copiam eſt recurrendum. d Et debet nominatim quæ pars agri in poteſtatem menſoris eſt abitura rectorum angulorum ratione conſtringi. Itaque maximè providere debemus, e quo ſub ferramentis quidquid occurrerit tranſeamus: adhibere deinde metiendi diligentiam: quæ propius actu f inacceſſæ imitationis effectu lateris longitudinem æquet, & ferramento primo mutato, omnia indomita perpendiculo dirigere, & cujus ex omnibus corniculis expenſa ponderibus, & inter ſe comparata fila g tenuêre vias, ita perſpicere, h dum hæc proxima conſumptio alterius ſola metiatur, tunc dictare metas, & eaſdem tranſpoſito inter extrema metæ ferramento reprehendere, & eodem momento, quo tenebatur, i à cœpto rigore ad interverſuram aut finem perducere. Omnibus autem interverſuris, tetrantis locum k perpendiculus oſtendat. Et cujuſcumque loci menſura agenda fuerit, eum circuire ante omnia oportet, & ad omnes angulos ſigna ponere, quæ normaliter ex rigore agantur: poſito deinde & perpen-

a *Subjectas deinde extremitatum partes ad rectam gentium noſtrarum p. ſ. aderamus, & adſcriptis ſpatio ſuo finibus i. l. r. veritatem.* b *natura.* c *Quadam jacentis ſoli voragine, compluribus c. e. inaqualitatibus.* d *Debet enim minima quaque pars agri in poteſtate eſſe menſoris, & habitura r. a. rationem ſua poſtulatione conſtringi.* Lego, *Debet enim unaquaque p. a. i. p. e. menſoris, & habitâ r. a. ratione,* &c. e *Quo uſu ferramenti.* f *inceſſa i. e. laterum longitudines.* g *ſeu nervias.* h *donec p. c. alterius viſu. Sola ſi mentiatur.* i *ac cœptum rigorem.* k *perpendiculo.*

perpenſo ferramento, rigorem *a* obſequendum maximo lateri *b* dictare, & collocatis metis in alteram partem rigorem mittere; qui cùm ad extremum pervenerit paralellon primi rigoris *c* exeat. Et ſi in rigore quædam dubitanda incurrunt, hoc eſt, valles, loca confragoſa, arbores, quæ propter moram aut fructus ſuccidi non poſſunt: nec non ædificia, maceriæ, petræ aut montes, & his ſimilia. Et hæc quâcumque ratione optimè fieri poterit, menſuram accipere debebunt. Si fuerit ergo vallis quæ conſpectum agentis exſuperet, per ipſam metis ad ferramentum appoſitis erit *d* deſcendendum, cujus rigoris inceſſum ut à ſe in contrario æquemus, afflictâ antè lineâ capitulum perticæ æqualiter & perpendiculum cultellare debemus. Nam & perpenſum rigorem extendere lineam certum eſt, in quâ cultus locorum perpendiculo aſſignatur. Nam quoties cultellamus ſine lineâ conſpectum *e* iterum ſæpe excedimus: & cùm feſtinantes ex eo loco iterum rigorem conſpicimus, tunc *f* in illam perticarum quamvis exiguam converſionem non minus fit diſtenſio. Quòd ſi jacentia fuerint quovis compreſſiore loco ante vallem & ultra quàm perſpici potuerit, evadendæ difficultatis cauſa ſic tranſire in ulteriorem partem, & *g* dictare non minus metas tres, quibus reprehenſis tranſpoſito ferramento *h* recipere priores oporteat, & perpenſum cœli rigorem quatenus res exegerit perducere debemus.

a *Secundum.* b *dictare metas, & collocatis reſpectis in al. p. r. m.* c *excipiat. Sed ſi in rigore dictando quædam devitanda incurrunt, valles, l. c. arbores, quas p. m. a. fructum ſuccidere non oportet: nam ædificia,* &c. d *dſcendum, c. r. incenſum ut ſis in contrario æquè adflectante lineâ à capitulo pertica æqualiter ad perpendiculum c. d.* e *metarum.* f *in illâ p. q. exiguâ converſione n. m. f. diſtendi quam jacentia quam compreſſiorem autem vallem.* g *dictare metas ne m. t.* h *reſpicere.*

Deſcribebat ex membranis, & bonâ fide cum nævis ſuis publicabat,

PETRUS SCRIVERIUS.

Anno ∞. Iↄ. c. vi.

In Excerptis Variorum Auctorum.

DE LIMITIBUS

producitur fragmentum

EX LIBRO FRONTINI SECUNDO

hujuſmodi.

SI termini deſint, frequenter inter ſe poſſeſſores propter loci difficultatem totum ſupercilium, quod augenter ipſa ſubjacet, inferioribus ceſſerunt, & contenti fuerunt terminos per ſummum jugum diſponere, nullam ſecuti rationem. Hæc tamen ſi occurrunt, non quaſi nova intueri debebimus. Plurimis deinde locis terminos ſacrificales non in fine ponunt, ſed ubi illos ſacrificii potiùs opportunitas ſuadet poni; hoc eſt loci commoditas, in quo ſacrificium abuti commodè poſſint. Hos terminos non ſtatim finitimos obſervare debebimus, etiamſi non longè à fine poſiti fuerint. Frequenter enim viæ finiunt, juxta quas arbores eſſe ſolent latiores, ſub quas defigere terminos ſacrificii cauſa poſſeſſores conſueverunt. Verumtamen multi qui non tantùm ſacrificii ſequuntur conſuetudinem, ſed etiam rationem, in ipſis finitionibus defigere maluerunt: propter quod adimi fides ſacrificalibus palis in totum non poteſt. Nam & locorum dationes, & trivia, & colliculi finem faciunt. Termini autem ſi tranſverſi poſiti fuerint, gammam faciunt, ſed non ſtatim trifinium oſtendunt.

FRA-

FRAGMENTA
LEGIS MAMILIÆ, ROSCIÆ, PEDUCEÆ, ALIENÆ, FABIÆ.

[a] K. L. III.

QUÆ. COLONIA. HAC. LEGE. DEDUCTA. QUODVE. MUNICIPIUM. PRÆFECTURA. FORUM. CONCILIABULUM. CONSTITUTUM. ERIT. QUI AGER. b INTRA. FINES. EORUM. ERIT. QUI. TERMINI. IN. EO. AGRO. STATUTI. ERUNT. QUO. IN. LOCO. TERMINUS. NON. c EXTABIT. IN. EO. LOCO. IS. CUJUS. d IS. AGER. ERIT. TERMINUM. e RESTITUENDUM. CURATO. f UTQUE. RECTE. FACTUM. ESSE. VELIT. IDQUE. MAGISTRATUS. QUI. IN. EA. COLONIA. MUNICIPIO. PRÆFECTURA. FORO. CONCILIABULO. JURE. DICUNDO. PRÆERIT. FACITO. UTI. FIAT.

K. L. IIII.

g QUI. LIMITES. DECUMANIQUE. HAC. LEGE. DEDUCTI. ERUNT. QUÆCUMQUE. FOSSÆ. LIMITES. IN. EO. AGRO. ERUNT. QUI. AGER. HAC. LEGE. DATUS. ADSIGNATUS. ERIT. NE. QUIS. EOS. LIMITES. DECUMANOSVE. h OBSEPTOS. NEVE. QUID. IN. EIS. IMMOLITUM. NEVE. QUID. IBI. POSITUM. HABETO NEVE. EOS. ARATO. NEVE. EAS. FOSSAS. OBTURATO. NEVE. QUIS. SEPITO. QUO. MINUS. SUO. ITINERE. AQUA. IRE. FLUERE. POSSIT. SI. QUIS. ADVERSUS. EA. QUID. FECERIT.

a IN.

[a] Id eſt, KAPUT LEGIS TERTIUM, ita & infrà hac lege notæ ſunt interpretandæ. b INTER. AD. FINES. c STABIT. d SS. id eſt, SUPRASCRIPTUS. e DESTITUENDUM. f UTI. QUOD. RECTE. FACTUM. ESSE. VOLET. g QUI. LIMITES. DECUMANI. HAC. LEGE. DEDUCTI. ERUNT. QUÆ. FOSSÆ. IN. AGRO. h OBSEPITO. NEVE. QUID. IN EIS. INOLITUM. NEVE. QUID. IBI. OBSITUM. HABETO. Aliàs OPPOSITUM. HABETO.

a IN RES. SINGULAS. QUOTIESCUMQUE. FECERIT. b H.S. IIII. COLONIS. MUNICIPIBUSVE. EIS. IN. QUORUM. AGRO. ID. FACTUM. ERIT. DARE. DAMNAS. ESTO. PECUNIÆQUE. QUI. VOLET. PETITIO. HAC. LEGE. ESTO.

K. L. V.

QUI. HAC. LEGE. COLONIAM. DEDUXERIT. MUNICIPIUM. PRÆFECTURAM. FORUM. CONCILIABULUM. CONSTITUERIT. IN. EO. AGRO. QUI. AGER. INTRA. FINES. c EJUS. COLONIÆ. MUNICIPII. PRÆFECTURÆ. FORI. CONCILIABULI. ERIT. LIMITES. DECUMANIQUE. UT. FIANT. d TERMINIQUE. STATUANTUR. CURATO. QUIQUE. FINES. ITA. STATUERIT. SI. FINES. EORUM. SUNT. DUM. NE. EXTRA. AGRUM. COLONICUM. TERRITORIUMVE. FINES. DUCAT. QUIQUE. TERMINI. HAC. LEGE. STATUTI. ERUNT. NE. QUIS. QUEM. EORUM. EJICITO. e NEVE. LOCO. MOVETO. SCIENS. DOLO. MALO. SI QUIS. ADVERSUS. EA. FECERIT. IS. IN. TERMINOS. SINGULOS. QUOS. EJECERIT. LOCOVE. MOVERIT. SCIENS. DOLO. MALO. f H. S. XXV. IN. PUBLICUM. EORUM. QUORUM. INTRA. FINES. IS. AGER. ERIT. DARE. DAMNAS. ESTO. DEQUE EA. RE. CURATORIS. QUI. HAC. LEGE. ERIT. JURISDICTIO. g RECIPERATORUMQUE. DATIO. ADDICTIO. ESTO. CUM. CURATOR. HAC. LEGE. NON, ERIT. TUNC. QUICUMQUE. MAGISTRATUS. IN. EA. COLONIA. MUNICIPIO. PRÆFECTURA. FORO. CONCILIABULO. JURE. DICUNDO. PRÆERIT. EJUS. MAGISTRATUS. DE. EA. RE. JURISDICTIO. JUDICISQUE. DATIO. ADDICTIO. ESTO. INQUE. EAM. REM. IS. QUI. HAC. LEGE. JUDICIUM. h DEDERIT. TESTIBUS. i PUBLICE. DUMTAXAT. k IN. RES. SINGULAS. l X. DENUNCIANDI. POTESTATEM. FACITO. ITA. UT. E. REPU-

a IN. TERMINOS. SINGULOS. b VIII. S. c EIUSCE. d TERMINATIQUE. e NEVE. COMMOVETO. f S̄S̄. V. M. N. g. RECIPERATORUMQUE. XX. DATIO. h DIXERIT. i PUBLICIS. k IN. TERMINOS. SINGULOS. l S̄S̄. X.

REPUBLICA. FIDEQUE. SUA. VIDEBITUR. a ET. SI. IS. UNDE. EA. PECUNIA. PETITA. ERIT. CONDEMNATUS. ERIT. EAM. PECUNIAM. AB. EO. DEVE. BONIS. EJUS. PRIMO. QUOQUE. b DIE. EXIGITO. EJUSQUE. PECUNIÆ. QUOD. RECEPTUM. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. EI. CUJUS. UNIUS. OPERA. MAXIME. IS. CONDEMNATUS. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. IN. PUBLICUM. REDIGITO. QUO. EX. LOCO. TERMINUS. ABERIT. SI. QUIS. IN. EUM. LOCUM. TERMINUM. c RESTITUERE. VOLET. d SINE. SUA. FRAUDE. FACERE. LICETO. NEVE. QUID. CUI. IS. OB. EAM. REM. HAC. LEGE. e DAMNAS. ESTO.

ALIUD FRAGMENTUM LEGIS AGRARIÆ.

QUOS. AGROS. QUÆ. LOCA. QUÆVE. ÆDIFICIA. INTRA. FINES.·.·.· DEDERO. ADSIGNAVERO. IN. EIS. AGRIS. JURISDICTIO. COERCITIOQUE. ESTO. COLONIÆ. ILLIUS. CUJUS. CIVIBUS. AGRI. ADSIGNABUNTUR.

a ET. SI. DUO. SIMITU. DE. EA. PECUNIA. PETITA. ERUNT. CONDEMNATI. EAM. PECUNIAM. AB. EODEM. AUT. DENIQUE. EIS. PRIMO. &c. b TEMPORE. c DESTITUERE. d SUMMA. ET. SINE. &c. e DARE. DAMNAS. ESTO.

FINIS.

SEXTI

JULII FRONTINI,

V. C.

DE COLONIIS

ITALIÆ:

ITEM

BALBI ET FORTE ALIORUM
QUÆ AD COLONIAS
PERTINENT,

FRAGMENTA.

Digitized by Google

SEXTI JULII FRONTINI, V. C.

DE COLONIIS LIBELLUS.

AQUINUM muro ducta colonia [a] à Trium-Viris deducta. Iter populo debetur pedibus [b] xxx. Ager ejus [c] perennis limitibus eſt aſſignatus.

[d] Abellino muro ducta colonia lege Semproniâ deducta. Iter populo non debetur. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus.

Antium populus deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus in laciniis eſt aſſignatus.

[e] Acerras muro ducta colonia. Divus Auguſtus deduci juſſit. Iter populo debetur pedibus LXXX. Ager ejus in jugeribus eſt aſſignatus.

Atella muro ducta colonia deducta ab Auguſto. Iter populo debetur pedibus [f] CXX. Ager ejus in jugeribus eſt aſſignatus.

[g] Atina muro ducta colonia: deduxit Nero Claudius Cæſar. Iter populo non debetur. Ager ejus [h] pro parte in laciniis & ſtrigis eſt aſſignatus.

a Aliàs *lege Triumvirali deducta.* *b* LXXX. *vel* XXC. c *peregrinis militibus.* d *Abellinum.* e *Acerra. Acerras muro ductam coloniam Divus A. d. j.* f CXXI. g *Atinam muro ductam coloniam deduxit.* h *per pedes.*

a Alatrum muro ducta colonia : *b* populus deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus per centurias & ſtrigas eſt aſſignatus.

c Arina oppidum lege Sullanâ eſt munitum. Iter populo non debetur. Ager ejus in *d* præciſuras eſt aſſignatus.

Arretium muro ducta colonia lege Triumvirali deducta. Iter populo non debetur. Ager ejus *e* militibus eſt aſſignatus.

Anagnia muro ducta colonia Druſi Cæſaris : populus *f* deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus per ſtrigas veteranis eſt aſſignatus.

Abella municipium coloni vel familia Imperatoris Veſpaſiani juſſu acceperunt : Poſtea ager ejus *g* in jugeribus militi eſt aſſignatus .·.·.

h Aſſile oppidum *i* lege Semproniâ. In centuriis & in laciniis ager ejus eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Ardea oppidum Imperator Hadrianus cenſuit. Iter populo non debetur. Ager ejus in laciniis eſt aſſignatus.

k Alliſe oppidum muro ductum. Ager ejus lege Triumvirali eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Æſernia colonia *l* ducta lege Juliâ. Iter populo *m* [non debetur pedibus x. Ager ejus limitibus Auguſteis eſt aſſignatus.

Beneventum muro ducta, colonia *n* Concordia. Deduxit Nero Claudius Cæſar. Iter populo non debetur. Ager ejus lege Triumvirali veteranis eſt aſſignatus.

o Bovianum oppidum lege Juliâ milites deduxerunt ſine colonis. *p* Iter populo amplius non debetur quam pedibus x. Ager ejus per centurias & ſcamna eſt aſſignatus.

a Bo-

a *Altrium & Aletrium muro ductam coloniam.* b *populus* [aliàs *Auguſtus*] *deduxit.* c *Aricia.* d *preciſuris.* e *limitibus.* f *dederat.* g *in lacineis eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.* h *Altile & Aſſelle.* i *leg. Semp. deductum.* k *Allia.* l *deducta.* m Delendum. n *Concordia dicta.* o *Bobianum.* p *iter populo debetur pedibus* x.

[a] Bovilla oppidum lege Sullanâ eſt [b] circumductum. Iter populo non debetur. Agrum ejus ex occupatione milites veterani tenuerunt in ſortem.

[c] Caſentinum muro ducta colonia lege Triumvirali deducta. Iter populo . . . . . . Ager ejus militibus eſt aſſignatus.

Calagna muro ducta colonia. Juſſu Druſi Cæſaris populus deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus.

Capua muro ducta colonia Julia Felix juſſu Imperatoris Cæſaris à [d] XX viris eſt deducta. Iter populo [e] [non] debetur pedibus C. Ager ejus lege Sullanâ fuerat aſſignatus: Poſtea Cæſar in jugeribus militi pro merito dividi juſsit.

Calatia opidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus [f] LX. coloniæ Capuenſi [g] à Sullâ Felice cum territorio ſuo adjudicatum olim ob hoſticam pugnam.

[h] Caudinum oppidum muro ductum. Iter populo [i] [non] debetur pedibus L. à Cæſare coloniæ Beneventanæ cum territorio ſuo eſt [k] adjudicata. Ager ejus veteranis fuerat aſsignatus: Poſtea menſuratus limitibus [l] eſt cenſitus.

Cumæ muro ducta colonia ab Auguſto deducta. Iter populo debetur pedibus LXXX. Ager ejus in jugeribus pro merito eſt aſsignatus juſſu Claudii Cæſaris.

Calis municipium muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus limitibus Gracchanis antea fuerat aſsignatus: Poſtea juſſu Cæſaris Auguſti [m] militi nomini ſui eſt revocatus.

[n] Caſinum oppidum milites legionarii deduxerunt. Iter populo non debetur. Et quiſque, prout agrum occupavit, tenet: Poſtea limites formari juſsit pro merito.

 [a] Caſtri-

a *Bobile.* b *circumdatum* l. *deductum.* c *Caſuentinum.* d *Triumviris.* e Delendum. *f* x. g *à Felice cum territorio ſuo adjudicata hoſticá pugnâ.* h *Caudium* & *Claudium.* *i* Delendum. k *adjudicatum.* l *&* *conſitus.* m *militibus eſt renormatus.* n *Caſſium o. m. regionarii diviſerant*, &c.

[a] Caſtrimonium oppidum lege Sullanâ eſt munitum. Iter populo non debetur. Ager ejus ex occupatione tenebatur: Poſtea Nero Cæſar tribunis & militibus eum aſſignavit.

[b] Cereate Marina municipium familia C. Marii [c] obſidebat. Poſtea à Druſo Cæſare militibus & ipſi familiæ in jugeribus eſt [d] aſſignatus. Iter populo non debetur.

[e] Cadatia oppidum lege Gracchanâ eſt munitum. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

[f] Dunos municipium familia Divi Auguſti condidit. Ager ejus [g] iiſdem eſt aſſignatus ſine lege.

[h] Forum populi oppidum muro ductum. Iter populo [non] debetur pedibus xv. Limitibus Auguſteis ager ejus in jugeribus eſt aſsignatus. Nam Imperator Veſpaſianus poſtea lege ſuâ agrum cenſeri juſſit.

Ferentinum oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus [i] præmii limitibus pro parte in jugeribus laciniis eſt aſſignatus.

[k] Fruſinone oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus.

[l] Frabateria muro ducta colonia. Iter populo non debetur. Ager ejus jure ordinario eſt diviſus.

Fundi oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus juſſu Auguſti veteranis eſt aſsignatus cum culturâ: Ceterùm in ejus jure, & in publicum reſedit.

Formias oppidum Triumviri ſine colonis deduxerunt. Iter populo non debetur. Ager ejus in abſoluto reſedit. Pro parte in laciniis eſt aſsignatus. Finitur terminis [m] ſiliceis & Tiburtinis.

Gabii oppidum lege Sullanâ munitum. Ager ejus militibus

a *Caſtrum novum.* b *Ceretium municipium,* aliàs *Cernere Mariana.* c *obtinebat.* d *aſſignatum.* e *Collatia* & *Cadicia* & *Catium.* f *Divinos.* g *veteranis.* h *Forum Popilii.* i *pramio militibus,* vel *pro merito m.* k *Fruſinona* & *Frixinona*, id eſt *Friſinona.* l *Fabrateria.* m *ciliciis.*

tibus ex occupatione cenſitus. Iter populo non debetur. *a* [Ager militis merito eſt aſſignatus in laciniis limitibus interciſivis.]

Interamne oppidum muro ductum à Triumviris eſt munitum. Iter populo non debetur. Ager ejus militis merito eſt aſſignatus in laciniis limitibus intercisivis.

b Laurum-Lavinia lege & conſecratione veteri. Nam & ager ejus ab Imperatoribus Veſpaſiano, Trajano & Hadriano in laciniis eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

c Liternum muro ductum colonia ab Auguſto deducta: Iter populo debetur pedibus cxx. Ager ejus in jugeribus veteranis eſt aſsignatus.

d Lavinium muro ducta colonia deducta eſt à Divo Julio. Ager ejus limitibus Auguſteis pro parte eſt aſſignatus militibus veteranis: Et pro parte Virginum Veſtalium lege Auguſtanâ *e* fuit aſſignatus: Sed poſtea Imperator Hadrianus colonis ſuis agrum aſsignari juſsit.

f Liguris Bæbianis & Corneliani muro ductis, Triumvirali lege. Iter populo non debetur. Ager ejus poſt bellum *g* Auguſtianum veteranis eſt aſſignatus.

h Minturna muro ducta colonia deducta à C. Cæſare. Iter populo non debetur. Ager ejus pro parte in jugeribus eſt aſſignatus: Ceterùm in abſoluto eſt *i* relictus.

k Neapolim muro ductam. Iter populo debetur pedibus xxx. Sed ager ejus *l* Syria Palæſtina à Græcis eſt in jugeribus aſſignatus, & *m* limitibus intercisivis ſunt conſtituti. Inter quos poſtea & miles Imperatoris Titi lege modum jugerationis ob meritum accepit.

Nuceria *n* Conſtantia muro ducta colonia deducta juſſu Imperatoris Auguſti. Iter populo debetur pedibus LX.

 Ager

a Delenda hæc ut quæ eadem infra ſtatim legantur non immerito cenſeo. b *Lauro-Lavinium l. e. c. veteri manet. Ager* &c. c *Linternum.* d *Lanuvium.* e *datus fuit.* f *Ligures Bæbiani & Corneliani muro ducti.* g *Auguſtanum.* h *Minturnâ.* i *relictum.* k *Neapolis m. ducta.* l *ut Syria & Paleſtina.* m *limites intercisivi ſunt conſtituti.* n *Conſtantina.*

Ager ejus limitibus [a] Julianis, lege [b] Auguſtanâ, militibus eſt aſſignatus, & alibi in abſoluto reſedit.

Nola muro ducta colonia Auguſta. Veſpaſianus Auguſtus deduxit. Iter populo debetur pedibus cxx. Ager ejus limitibus Sullanis militi fuerat aſſignatus: Poſtea interciſivis menſuris colonis & familiæ eſt adjudicatus.

Oſtienſis ager, ab Imperatoribus Veſpaſiano, Trajano, & Hadriano [c] in præciſivis in laciniis, & per ſtrigas colonis eorum eſt aſſignatus: Sed poſtea Imperatores Severus, Antoninus, & Commodus aliqua privatis conceſſerunt.

[d] Puteolis colonia Auguſta. Auguſtus deduxit. Iter uno latere populo debetur pedibus xxx. Ager ejus in jugeribus veteranis & tribunis legionariis eſt aſſignatus.

[e] Præneſte oppidum. Ager ejus à [f] V̄ viris pro parte in jugeribus eſt aſſignatus, ubi cultura eſt. Cæterùm in abſoluto eſt relictus circa montes. Iter populo non debetur.

Privernum oppidum muro ductum colonia: [g] miles deduxit ſine colonis. Iter populo debetur pedibus [h] xxx. Ager ejus pro parte cultus in jugeribus eſt aſſignatus. Cæterum in lacineis, [i] vel in ſoluto remanſit.

Surrentinum oppidum. Ager ejus ex occupatione tenebatur à Græcis ob conſecrationem [k] Nervæ: ſed & [l] circa montes Syrenianos limitibus pro parte Auguſtanis eſt aſſignatus: Cæterum in [m] ſoluto remanſit. Iter populo debetur pedibus xv. [n] ubi Syrena.

[o] Sueſſula oppidum muro ductum, colonia lege Sullanâ eſt deducta. Ager ejus veteranis militibus Sullanis in jugeribus eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Sinueſſa oppidum muro ductum colonia. Iter populo non debetur. Ager ejus [p] in limitibus interciſivis militibus eſt aſſignatus.

Sueſſa

a *Sullanis*, b *Auguſti limites aſſignati.* c *in præciſuris & lacineis & ſtrigis.* d *Puteoli.* e *Preneſte.* f *Triumviris.* g *à militibus deducta ſine colonis.* h xx. i *abſoluto.* k *Minerva.* l *τὸ circa* inſertum ex membranis. m *abſoluto.* n ex iiſdem. o *S. O. M. ductum. Iter populo non debebatur. Ager ejus in jugeribus limitibus interciſivis militibus eſt a.* p *in jugeribus limitibus i. e. a.*

Sueſſa [a] Arunca muro ducta colonia lege Semproniâ eſt deducta. Iter populo non debetur. Ager ejus pro parte limitibus intercifivis & in laciniis eſt aſſignatus.

Sæpinum oppidum muro ductum, colonia [b] ab Imperatoribus Nerone & Claudio eſt deducta. Iter populo debetur pedibus L. Ager ejus in Auguſteis centuriis eſt aſſignatus.

Sora muro ducta colonia deducta juſſu Cæſaris Auguſti. Iter populo debetur pedibus XV. Ager ejus limitibus Auguſteis veteranis eſt aſſignatus.

Signia muro ducta colonia à militibus & Triumviris munita. Iter populo non debetur. Ager ejus in [c] præciſuris limitibus Triumviralibus eſt aſſignatus.

Setia muro ducta colonia. [d] Triumviri munierunt. Iter populo debetur pedibus [e] XXXV. Ager ejus in [f] ſoluto ex occupatione à militibus tenetur.

Telesia muro ducta colonia à Triumviris deducta. Iter populo debetur pedibus [g] XXX. Ager ejus [h] militibus Auguſteis in nominibus eſt aſſignatus.

[i] Teanum Sidicinum colonia Cæſaris Auguſti. Iter populo debetur pedibus LXXXV. Ager ejus [k] militibus metricis omnibus eſt aſſignatus.

Tuſculum oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus menſurâ Sullanâ eſt aſſignatus.

Terracina oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus in [l] ſoluto eſt dimiſſus.

[m] Tereventum oppidum. Ager ejus in præciſuras & ſtrigas eſt aſſignatus poſt tertiam obſidionem [n] militibus Julianis. Iter populo non debetur.

Trebula Municipium (oppidum.) Iter populo non debe-

 tur.

a *Aurunca.* b *ab Imperatore Nerone Claudio.* c *præciſuras.* d *Triumvirali lege eſt munita.* e XV. f *abſoluto e. o. a. m. tenebatur.* g XX. h *limitibus A. in omnibus.* i *Teanum Syricinum c. deducta n. C. A.* k *limitibus metricis hominibus* IIII c L. *limitibus Auguſteis eſt a.* l *abſoluto eſt diviſus.* m *Treventum.* n *limitibus.*

tur. Ager ejus limitibus Auguſteis in [a] nominibus eſt aſſignatus.

Velitræ oppidum lege Semproniâ fuerat deductum: Poſtea Claudius Cæſar agrum ejus limitibus Auguſteis cenſitum militibus aſſignari juſſit.

Ulubra oppidum à Triumviris erat deductum. Poſtea à Druſo Cæſare [b] exſtinctum. Ager ejus in [c] nominibus eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Vulturnum muro ductum colonia juſſu Imperatoris Cæſaris eſt deducta. Iter populo debetur pedibus [d] xv. Ager ejus in [e] nominibus villarum & poſſeſſorum eſt aſſignatus.

Venafrum oppidum [f] V̄ Viri deduxerunt ſine colonis. Iter populo debetur pedibus xx. Ager ejus in laciniis limitibus intercíſivis eſt aſſignatus : ſed ſumma montium [g] jure templi Deæ ab Auguſto ſunt conceſſa.

[h] Verule oppidum muro ductum. Ager ejus limitibus Gracchanis in [i] nominibus eſt adſignatus, ab Imperatore Nerva colonis eſt redditus.·.·.·.

Huic addendæ ſunt menſuræ Limitum & Terminorum, ex libris Auguſti & Neronis Cæſarum : ſed & Balbi menſoris, qui temporibus Auguſti omnium Provinciarum formas & Civitatum menſuras compertas in commentarios contulit, & legem Agrariam per univerſitatem provinciarum, [k] diſtinxit ac declaravit.

PROVINCIA LUCANIA.

PRÆFECTURÆ Ulciane, Pæſtana, Potentina, [l] Athenas & Conſiline, Tegenenſis quadratæ centuriæ in jugera N. CC. Grumentine limitibus Gracchanis quadratis in jugera N. CC. Decimanus in Orientem, Cardo in Meridianum. Velienſi actus N. X. G. P. XXV.

PRO-

a *Omnibus* b *exſtructum*, item *irruptum*. c *omnibus*. d xx. e *omnibus eſt aſſignatus villarum poſſeſſoribus*. f *Triumviri*. g *jure templorum ſunt ab Auguſto cenſita*. h *Verula*. i *omnibus*. k aliàs *detexit*. l *Atinas*.

PROVINCIA * BRITANNORUM.

Centuriæ quadratæ in jugera cc. & cetera in laciniis ſunt præciſa poſt demortuos milites. Ager Buxentinus a Sextertianus eſt aſſignatus in cancellationem limitibus maritimis.

Ager b Conſtantinus ab Imperatore Auguſto aſſignatus limitibus Gracchanis in jugera n. cc. Cardo in Orientem, Decimanus in Meridianum.

Ager Vibonenſis actus n. x. g. p. xxv. Cardo in Orientem, Decimanus in Meridianum.

Ager Campanus limitibus Gracchanis in jugera n. cc. Cardo in Orientem, Decimanus in Meridianum.

Ager Beneventanus actus n. xc. p. xxv. Cardo in Orientem, Decimanus in Meridianum.

PROVINCIA APULIA.

Ager c Æclanenſis. Iter non debetur: actus n. xx. p. xxiv. in jugera n. ccxl. Decimanus in Orientem, Cardo in Meridianum.

Ager Venuſinus cum limitibus Gracchanis unius ſcamni.

Ager Canuſinus. Iter populo non debetur: in jugera n cc. Item d Eberdona, Auſcelinus, Arpanus, Collatinus, Sipontinus, Salpinus, & qui circa montem Garganum ſunt, centuriis quadratis in jugera n. cc. lege Semproniâ & Juliâ. Cardo in Meridianum, Decimanus in Orientem. Item & Theatinus Apulus. Iter populo non debetur.

Ager Lucerinus Cardinibus & Decimanis eſt aſſignatus, ſed curſum Solis ſunt ſecuti, & conſtituerunt centurias contra curſum Orientalem actus n. lxxx. & contra Meridianum actus n. xc. efficiunt jugera n. dc. xl. Iter populo non debetur.

* Bruttiorum. a *Seſtertianus*. b *Conſentinus*. c *Æſculanenſis*. d *Hordona*, *Aſculinus*.

PROVINCIA CALABRIA.

TERRITORIUM Tarentinum, Lypienſe, Auſtranum, Varium in jugera N. CC. limitibus Gracchanis: & cetera loca vel territoria in ſaltibus ſunt aſſignata, pro [a] æſtimo ubertatis ſunt præciſa: Nam variis locis menſuræ actæ ſunt, & jugerationis modus collectus eſt. Cetera autem prout quis [b] occubuit poſteriore tempore cenſita ſunt, & ei poſſidenti aſſignata, ab Imperatore Veſpaſiano cenſita ex juſſione. Iter populo non debetur. Nam eadem provincia habet muros, macerias, [c] corroſiones, congerias, & terminos Tiburtinos, ſicut in Piceno fertur.

PROVINCIA SICILIA.

TERRITORIUM Panormitanum Imperator Veſpaſianus aſſignavit militibus veteranis, & familiæ ſuæ. Ager ejus finitur terminis Tiburtinis pro parte [d] ſcripti: Nam ſunt & cippi oleaginei, qui loco termini obſervantur, & diſtant à ſe P. CL. CC. [e] CCL. CCCC. DL. prout ratio poſtulabit. Nam ſunt termini proportionales, quos milites inter ſe veterani poſuerunt, & cuſtodiunt lineas conſortales idem [f] Sereſtanorum ut ſupra, vel ad Leucopetram.

PROVINCIA TUSCIA.

LEX agrorum ex commentario Claudii Cæſaris. Lex agris limitibus metiundis partis Tuſciæ prius, & Campaniæ, Apuliæ, & Variæ regionis vel acta territoria. [g] Variat autem regiones non habent æquales centurias vel menſuras. In agro Florentino in centurias ſingulas jugera cc. qui conduxerit Decimanum; latum P. XL. Cardinem latum P. XX. Facito

a *Æſtimio.* b *occupavit.* c *coroſiones, ſcoroſiones, ſcorpiones.* d *ſcriptis.* e CCL. CCC. CCCL. CCCC. f *Sergeſtanorum.* g *Varia.*

cito & certos limites ſubruncivos; latum G N. facito quos limites faciet in his limitibus recepiſſe. Terminos lapideos ponito ex ſaxo ſilice aut molari, aut deteriorem ſupra terram ſexquipedem facito craſſum pedem à Decimano & Cardinem quintum quemque facito *a* (P. XLI. ceteros limites ſubruncivos. Item politum rotundum facito) in terram dimittito ne minus P. III. ceteros terminos, qui in opus erunt, robuſtos ſtatuito ſuper terram P. II. craſſum pedem, ſi in terram dimitto, ne minus P. III. eoſque circumcalcatos ſcriptos ita ut juſſiſſent quod ſubſicivum minus jugera C. erit, per centuriam procedit: quod ſubſicivum minus jugera L. id per dimidiam centuriam procedit. Hoc opus omne arbitratu

b OCTAVII CÆSARIS, ANTONII, ET LEPIDI TRIUMVIRUM. *c*

Colonia Florentina deducta à Triumviris, aſſignata lege Juliâ centuriæ Cæſariana in jugera CC. per Cardines & Decumanos termini rotundi pedales: & diſtant à ſe P. IICCCC. Sunt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici pedem longum craſſum, & diſtant à ſe P. ∞ CC. Ceteri proportionales ſunt, qui non ad rationem vel recturas limitum pertinent, ſed ad modum jugerationis cuſtodiendum, & diſtant à ſe alius ab alio P. DC. Quorum limitum curſus nullâ *d* intrajectâ diſtantiâ in utroque laterum territorii concurrunt, in infrà monſtravi, .·.·.·. & intercisivos limites ſervant, quos veterani pro obſervatione partium ſtatutos cuſtodiunt.

Colonia *e* Fida Tuder eâ lege quâ & ager Florentinus *f* in centuriis ſingulis jugera CC. termini lapidei alii ſaxei, alii molares, craſſi ſemipedem longum dodrantem, diſtant à ſe P. DC & DCCXX. Quòd ſi fuerit craſſus GY. dodran. 5III. aut 52y. deun. XI. & alius ab alio P. IDCCCCLX. ∞ LXXX.

ſcri-

a Semilunulis incluſa deſunt vulgatis. *b* CLAUDII. *c* SV. *d* *interjectâ d. i. utraſque laterum partes ac territoria currentes, ut infrà m.* *e* *Fœdatura.* *f* *in centuriis ſingulis habens jugera.*

ſcriptus tyſilogrammus fuerit terminus, & alius ab alio P. ∞ CC.

Colonia Volaterrana lege Triumvirali in [a] centurias ſingulas jugera cc. Decimanis & Cardinibus eſt aſſignata, quam omnem veterani in portionibus [b] diviſa pro parte habent, [c] in quos limites recepit intervallos P. II. CCCC. in quibus centuriis unuſquiſque miles accepit jugera [d] XXV. & LXXXV. & LX. termini eâ lege [e] (ſunt conſtituti quâ) ſuperiùs diximus.

Colonia Arretium lege Auguſteâ cenſita limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas [f] ſpectabant: Poſtea per [g] Cardinis, id eſt decimano & duodecimo eſt aſſignata: & numerus centuriarum manet: quæ quadratæ, ſunt in P. $\overline{II}$. CCCC. quæ pro parte terminos lapideos recipit [h] ſenis ſale: diſtant à ſe P. CCCL. III. 22. diſtant à ſe P. CCXL. [i] ſi fidrodam P. CCCCLXXX. ſi dodram P. DC. ſi ∞ 22. diſtant X. P. DCCCXL. ſi P. ∞ unus in P. ∞ CXX. habet rationem in eâdem regione numeri eſt pro parte enim pro modo jugerationis pedaturæ numerus eſt aſſignatus.

Colonia Ferentinenſis lege Semproniâ eſt aſſignata: ſed quòd antè limitibus centuriatis [i] eſt aſsignatâ: poſtea, deficientibus veteranis, juxta fidem poſſeſſionis eſt recenſita: numeris [k] uncialis termini ſunt conſtituti: id eſt, alii ſilicei craſsi ∞ CL, 22, longi. diſtant à ſe P. ∞ CCCCXL. alii [l] albi 22IIII [m] id eſt aut à ſe P. DC. [n] ceteros prout natura locorum invenit, poſiti ſunt. Colonia Capis: pro [o] æſtimo ubertatis & naturâ locorum agri aſſignati ſunt: termini variis locis ſunt [p] depoſiti, id eſt, in planicie, ubi miles habuit [q] proportionem: qui termini diſtant à ſe in P. LX. LXXX. CXX. CXL. CL. CLX. CLXXX. CCXX. CCXL. CCC. &, ſi longiùs natura loci tendatur, ſunt in P. DC. DCCCXL. DCCCL. ∞ LXXX. CCCCXL.

a *Centuriis ſingulis.* b *diviſam.* c *in quâ limites recipiunt intervalla.* d XXV, & L. XXXV. & LX. e Abſunt vulgatis. f *ſpectant.* g *Cardines, id eſt, decimanos & duodecimanos.* h *ſi dodran.* i *fuerat a.* k *uncialibus* vel *unciales.* l *alti* vel *alibi.* m *diſtant à ſe.* n *ceteri.* o *æſtimio.* p *appoſiti.* q *portionem.*

ccccxl. ∞d. ceteris autem locis vias cavas itinera coronium & ante coloniam coroninas nominata; quæ ſi ita ſunt, exſequi oportet, ne id ſequaris, quod aliqua pars poſteriori tempore, *a* pacti diciſioniſve cauſſa inter ſe *b* ſunt ſenſiti.

Colonia Junonia, quæ appellatur *c* Faliſcos, quæ à Triumviris eſt aſsignata, & modus jugerationis eſt datus, in quâ limites interciſivi ſunt directi: lege Agrariâ ſunt menſuræ collectæ: termini ſunt autem non omnibus cenſiti, ſed numero pedaturæ ſunt limites conſtituti in locis quibuſdam: rivi finales, & cavæ, quæ ex pactione ſunt *d* deſignatæ, hanc tamen quæ recturam limitum recipiunt: nam termini ſunt ſilicei pro parte, & diſtant à ſe p. ccxl. ccc. ccclx. & cccclx & cccclxxx. & dc. ceterum *e* normales longitudo per rivorum curſus ſervatur.

Colonia *f* Nepis eâdem lege ſervatur, quâ & ager Faliſcorum.

Colonia Sutrium ab oppidanis eſt deducta: antè limites contra *g* Orientale rectura dirigebantur. Poſtea ex omni latere ſunt extenuati: &, licet omnes agri ad modum jugerationis ſint aſsignati: tamen, *h* pro parte naturam loci ſecuti artifices agros cenſuerunt, id eſt, fecerunt *i* gannatos, & ſcamnatos riparum & coronarum *k* natura, & juga collium ſunt emenſi: terminos autem pro parte lapideos poſuerunt, alios verò ligneos, qui *l* ſacricales pali appellantur: qui diſtant à ſe p. cccc. p. d. p. dc. p. dcc. p. dccc. p. dcccc. p. ∞. p. ∞ cc. ceterum pro naturâ loci deſignatum eſt in ripis.

Campi Tiberiani *m* in jugeribus vicinis quenis xxy. ſunt aſsignati à Tiberio Cæſare, & termini Tiberiani nuncupantur: qui diſtant à ſe p. dc. p. ∞ cc. p. dccc. p. ccc. p. alibi

a *Pacis.* b *cenſuerunt.* c *Faliſca, à Triumviris.* d *aſſignata.* e *normalis.* f *Nepenſis* item *Nepet.* g *Orientem per recturas.* h *propter naturas locorum.* i *gammatos.* k *naturam ſaxis ſignantes & juga c.* l *Sacrificales appellantur.* m *jugeribus vicenis quinis ſunt,* vel *jugeribus quinis.*

alibi P. DC. alibi DC. P. D. P. DCCXX. qui recipiunt menſuram [a] ſexenis P. CCL. ij. P. ij. 525. duaſela P. IIII. [b] ceterum limitibus normalibus rectura concurrunt.

COLONIA Tarquinius lege Semproniâ eſt aſſignata; cujus agri menſura in [c] tetragono variis locis eſt collecta, & termini [d] ſcilicet ſunt appoſiti, quorum menſura eſt deun. XXI. per longum 522. & diſtant à ſe in P. DCCLX. alii longum trien. III. III. diſtant à ſe P. DCCCLXX. DCCCLX. hoc in montibus, vel locis montanis, in quibus alii juxta loci naturam ſpiſſiores ſunt ſiti, id eſt [e] ne menſuræ ſue numero podiſmati ſunt [f] inter P. CXX. inter P. CLX. in P. CLXXX. in P. CC. & CCXL. nam circa regionem maritimam limites rectos cenſuerunt, & lapidibus his compactis curſum demonſtraverunt, aliis verò locis [g] eſt convallium ordinari diſpoſuerunt.

COLONIA [h] Graviſcos ab Auguſto deduci juſſa eſt: nam ager ejus in abſoluto tenebatur: Poſtea Imperator Tiberius Cæſar jugerationis modum ſervandi cauſa lapidibus emenſis RP. loca aſſignavit; nam inter privatos [i] egregios terminos poſuit: qui ita à ſe diſtant, ut brevi intervallo facile [k] inveniantur, [l] reperiantur: nam ſunt & per recturas foſſæ [m] inter rectæ, quæ communi ratione ſingulorum . . . .

[n] COLONIA Vejus, priuſquam oppugnaretur, ager ejus militibus eſt aſſignatus ex lege Juliâ: Poſtea deficientibus his, ad urbanam civitatem aſſociandos cenſuerat Divus Auguſtus, Nam variis temporibus & à Divis Imperatoribus agri ſunt aſſignati. Cujus ratio ſic oſtenditur.

Circa oppidum Vejus ſunt naturæ locorum, quæ [o] vice limitum ſervant, ſed non per multa millia pedum concurrunt, in quibus etiam termini ſiti ſunt pro parte ſilicei, & alii

a *Parallelogrammam.* b *ceteris limitibus normalibus concurrentibus.* c *trigono.* d *ſilicei.* e *ſine menſurâ vel n.* f *in* P. CCXI. *in* P. CCLX. *&c.* g *juxta convallium ordinem diſp.* h *Graviſca* aliàs *Gavis.* i *gregibus.* k l alterum gloſſema videtur. m *intervectaque, interjectura* vel *interjecta.* n *Colonia Veji.* o *vicem.*

alii Tiburtini. Silicei verò diſtant à ſe in P. [a] CCXX. CCCLX. CCCCXX. CCCCLXXX. DLX. DC. Tiburtini verò in P. [b] CCL. CCLXXX. CCCXL. CCCC. [c] CCCCXX. DC. quòd ſi ſpiſſiores, DLXXX. DCXI. DCLX. non ſunt riparum curſus: ſervantur harum tamen quæ per multa milia pedum rectūras ſeparationesve agrorum ab initio ſuo uſque ad occaſum cuſtodiunt, & ne eas ripas ſequendas [d] perarent, quæ intra corpus agri naſcuntur, & in ſuo latere decidunt. Lex Limitum eas prædamnavit, ne id aliquando ſequamini, quod major poteſtas limitum, recturarumve non confirmat. Sed ſi [e] conventionis cauſſa eò partes inter ſe conſtituendas cenſuerunt, non recturæ imputandum eſt, ſed concurrenti [f] definitione fides adhibenda. [g] Quod enim viarum, riparum, cavarum, multorum agrorum ſeparandorum permeantium curſus ſervandus. Pars verò camporum & ſilvæ regionis Campaniæ, vel totius Aureliæ, [h] antè Divo Auguſto veteranis pro parte data fuit: in quâ regione limites maritimi appellantur, ubi non ſunt termini lapidei, ſed lignei ſacrificales [i] exordio ſunt conſtituti; Nam poſtea juſſu Imperatoris Hadriani vice numero limitum termini poſiti ſunt lapidei, [k] qui ab uno incipiunt numerum contineri: ut puta terminus I. in termini II. terminus III. quartus IV. terminus quinctus V. uſque ad numerum ſuum facit, vel concluſionem angulorum agri aſſignati: quorum menſura licet [l] adverſa ſit, tamen diſtant à ſe in P. C. in [m] CXL. in P. CC. in P. CCXL. in P. CCC. in P. [n] CCCXL. in P. CCCC. in P. CCCCLXXX. in P. D. in P. DLX. in P. DC. [o] [ſequitur extra ordinem ad latus: hoc ſequitur ex ordine quo infra eſt,] nam pars agri, quæ circa portum eſt [p] Tiberi in jugeribus aſſignata, atque oppidanis

a CCCXX. b CCXL. c CCCCXL. DCXX. d *ſperarent.* e *converſationis cauſa eas partes.* f *definitioni.* g *quidquid enim viarum r. c. m. a. ſeparandorumve fuerit, primi omnium curſus ratione ſervatur.* h *à D. Auguſto* vel *antè à D. A.* i *ab exordio.* k *qui ab uno incipiunt ſcripti numerum continere, ut puta terminus primus,* I. *termini duo,* II. *terminus tertius,* III. *quartus,* IV. *quintus,* V. l *diverſa.* m CL. n CCCLX. o Iſta aliàs ignorantur. p *Tiberis.*

alibi P. DC. alibi DC. P. D. P. DCCXX. qui recipiunt menſuram a ſexenis P. CCL. ij. P. ij. 525. duaſela P. IIII. b ceterum limitibus normalibus recturæ concurrunt.

COLONIA Tarquinius lege Semproniâ eſt aſſignata; cujus agri menſura in c tetragono variis locis eſt collecta, & termini d ſcilicet ſunt appoſiti, quorum menſura eſt deun. XXI. per longum 522. & diſtant à ſe in P. DCCLX. alii longum trien. III-III. diſtant à ſe P. DCCCLXX. DCCCLX. hoc in montibus, vel locis montanis, in quibus alii juxta loci naturam ſpiſſiores ſunt ſiti, id eſt e ne menſuræ ſue numero podiſmati ſunt f inter P. CXX. inter P. CLX. in P. CLXXX. in P. CC. & CCXL. nam circa regionem maritimam limites rectos cenſuerunt, & lapidibus his compactis curſum demonſtraverunt, aliis verò locis g eſt convallium ordinari diſpoſuerunt.

COLONIA h Graviſcos ab Auguſto deduci juſſa eſt: nam ager ejus in abſoluto tenebatur: Poſtea Imperator Tiberius Cæſar jugerationis modum ſervandi cauſa lapidibus emenſis RP. loca aſſignavit; nam inter privatos i egregios terminos poſuit: qui ita à ſe diſtant, ut brevi intervallo facile k inveniantur, l reperiantur: nam ſunt & per recturas foſſæ m inter rectæ, quæ communi ratione ſingulorum ....

n COLONIA Vejus, priuſquam oppugnaretur, ager ejus militibus eſt aſſignatus ex lege Juliâ: Poſtea deficientibus his, ad urbanam civitatem aſſociandos cenſuerat Divus Auguſtus, Nam variis temporibus & à Divis Imperatoribus agri ſunt aſſignati. Cujus ratio ſic oſtenditur.

Circa oppidum Vejus ſunt naturæ locorum, quæ o vice limitum ſervant, ſed non per multa millia pedum concurrunt, in quibus etiam termini ſiti ſunt pro parte ſilicei, & alii

a *Parallelogrammam.* b *ceteris limitibus normalibus concurrentibus.* c *trigono.* d *ſilicei.* e *ſine menſurâ vel n.* f *in* P. CCXI. *in* P. CCLX. *&c.* g *juxta convallium ordinem diſp.* h *Graviſca* aliàs *Gavis.* i *gregibus.* k l alterum gloſſema videtur. m *intervectaque, interjectura* vel *interjecta.* n *Colonia Veji.* o *vicem.*

alii Tiburtini. Silicei verò diſtant à ſe in p. [a] ccxx. ccclx. ccccxx. cccclxxx. dlx. dc. Tiburtini verò in p. [b] ccl. cclxxx. cccxl. cccc. [c] ccccxx. dc. quòd ſi ſpiſſiores, dlxxx. dcxi. dclx. non ſunt riparum curſus: ſervantur harum tamen quæ per multa milia pedum recturas ſeparationesve agrorum ab initio ſuo uſque ad occaſum cuſtodiunt, & ne eas ripas ſequendas [d] perarent, quæ intra corpus agri naſcuntur, & in ſuo latere decidunt. Lex Limitum eas prædamnavit, ne id aliquando ſequamini, quod major poteſtas limitum, recturarumve non confirmat. Sed ſi [e] conventionis cauſſa eò partes inter ſe conſtituendas cenſuerunt, non recturæ imputandum eſt, ſed concurrenti [f] definitione fides adhibenda. [g] Quod enim viarum, riparum, cavarum, multorum agrorum ſeparandorum permeantium curſus ſervandus. Pars verò camporum & ſilvæ regionis Campaniæ, vel totius Aureliæ, [h] antè Divo Auguſto veteranis pro parte data fuit: in quâ regione limites maritimi appellantur, ubi non ſunt termini lapidei, ſed lignei ſacrificales [i] exordio ſunt conſtituti; Nam poſtea juſſu Imperatoris Hadriani vice numero limitum termini poſiti ſunt lapidei, [k] qui ab uno incipiunt numerum contineri: ut puta terminus i. in termini ii. terminus iii. quartus iv. terminus quinctus v. uſque ad numerum ſuum facit, vel concluſionem angulorum agri aſſignati: quorum menſura licet [l] adverſa ſit, tamen diſtant à ſe in p. c. in [m] cxl. in p. cc. in p. ccxl. in p. ccc. in p. [n] cccxl. in p. cccc. in p. cccclxxx. in p. d. in p. dlx. in p. dc. [o] [ſequitur extra ordinem ad latus: hoc ſequitur ex ordine quo infra eſt,] nam pars agri, quæ circa portum eſt [p] Tiberi in jugeribus aſſignata, atque oppidanis

a ccexx. b ccxl. c cccexl. dcxx. d *ſperarent.* e *converſationis cauſa eas partes.* f *definitioni.* g *quidquid enim viarum r. c. m. a. ſeparandorumve fuerit, primi omnium curſus ratione ſervatur.* h *à D. Auguſto* vel *antè à D. A.* i *ab exordio.* k *qui ab uno incipiunt ſcripti numerum continere, ut puta terminus primus,* i. *termini duo,* ii. *terminus tertius,* iii. *quartus,* iv. *quintus,* v. l *diverſa.* m cl. n ccclx. o Iſta aliàs ignorantur. p *Tiberis.*

danis eſt tradita, & pro [a] æſtimo ubertatis profeſſionem acceperunt: media autem pars inter Romam & portum actis quidem menſuris eſt aſſignata, & ſtipitibus oleagineis affixi [b] muneri ad ſingulos angulos ſunt aſſignati [c] ad quorum locorum poſtea lapides græcales ob numero podium cuſtodiendo ſunt appoſiti: quibus etiam præceptum eſt, ut pali annui ſacrificales renovarentur: Poſtea variis locis, deficientibus veteranis, juſſu Imperatoris Cæſaris Trajani, agri terminis lapideis ſunt aſſignati: qui termini recipiunt menſuram parallelogrammam, & diſtant à ſe in P. DC. [d] DCCCXL DCCCCLX. [e] ∞XX. ∞CC. [f] ∞CCCCXL. [g] ∞DLXXX. ∞ DCCC. hujus enim territorii forma in tabula æris ab Imperatore Trajano juſſa eſt deſcribi, quod limitibus normalibus, maritimiſque ſit [h] aſſignatus. Pars autem intra Etruriam [i] proximæ coloniæ Vejos omnes limitibus interciſivis eſt aſſignata, ut ſupra oſtendi, in quo territorio omnis ager jugerationis modum habet collectum, ſicut in [k] ære eſt nominatum.

AGER Lunenſis eâ lege, quâ ager Florentinus: limites in horam ſextam converſi ſunt, & ad occidentem plurimùm dirigunt curſum: termini aliqui ad diſtinctionem [l] numeri poſiti ſunt: alii ad recturas linearum monſtrandas.

AGER [m] Tiferinus in centuriis fuit aſſignatus: Poſtea, juſſu Imperatoris Tiberii Cæſaris, [n] quis prout occupavit miles [o] deficientibus his, aliis paucioribus eſt aſſignatus, termini pleurici, qui rationem obſervationis tantummodo oſtendunt quàm recturam [p] militum.

AGER [q] Speltinus lege [r] aliâ eſt aſſignatus in modum jugerationis: termini lapidei diſtant à ſe P. ∞CC522. diſtant à ſe P. ∞DCCCCXXL. I. 51. 52. P. 11513. P. 11. diſtant

a *Æſtimio.* b *numeri.* c *quorum palorum loco poſtea lapides gregales ad ſuum numerum podiſmumque conſtituti ſunt & appoſiti.* d DCCCLX. e ∞LX. f ∞CCCCLX. g ∞DCLXXX. h *aſſignatum.* i *proxima coloniam Vejos.* k *ceteris nominatur.* l *numerum.* m *Tiberinus.* n *prout quis.* o *deficiente plebe.* p *limitum.* q *Spoletinus.* r *Juliâ.*

ſtant à ſe P. IICCC. eâ lege & menſurâ ſervari à noſtris viſum eſt.

AGER *a* Amerinus lege Imperatoris Auguſti eſt aſſignatus veteranis, *b* eſt quidem adjudicatus, & pro *c* æſtimo libertatis legem ſunt ſecuti, *d* ubi termini ambiguum nunquam receperant circa ipſum oppidum, ſed extra tertium milliarium lex Cæſa[illegible]na operata eſt: in abſoluto termini ſiti ſunt, id eſt 55. P. 3. DCCC. P. D22. ∞CC. alii 525. P. 522. P. ∞ CCCCXL.

PARS PICENI EX LIBRO BALBI. PROVINCIÆ PICENI.

AGER Spoletinus in jugeribus & limitibus eſt interciſivis aſſignatus, ubi cultura eſt: ceterum in *e* ſoluto eſt relictum in montibus vel ſubſicivis, quæ Reip. alii ceſſa cenſita ſunt: nam etiam multa loca hereditaria accepit ejus populus.

AGER qui à fundo 3. vel 4. 5. cenſitus eſt, in jugeribus jure ordinario poſſidetur, ſicut eſt Interamna Flaminiæ, & inter Paletino Piceni.

AGER urbis Savienſis limitibus maritimis & montanis lege Triumvirali, & loca hereditaria populus accepit.

AGER *f* Troentinus *g* idem eſt aſſignatus.

AGER *h* Firmo Picerno limitibus Triumviralibus in centuriis per jugera CC. aſſignatus.

AGER Senogallienſis, & *i* Putentinus, *k* Recinenſis *l* idem ſunt aſſignati.

AGER Cuprenſis, Truentinus, Caſtranus, *m* Alternenſis, lege Auguſteâ ſunt aſſignati.

AGER Anconitanus limitibus Gracchanis in centuriis eſt aſſignatus.

Y AGER

a *Armetillus.* b *& quidem* c *aſtimio ubertatis.* d *ubi termini junguntur tam limitum quàm recturarum circa ipſum oppidum* &c. e *abſoluto.* f *Tolentinus.* g *itidem.* h *Firmanus.* i *Potentinus.* k *Reginenſis.* l *itidem.* m *Aternenſis.*

AGER Aſculanus locis variis limitibus interciſivis [a] & aſſignatus, & terminis Claudianis in modum arcellæ eſt demetitus, & [b] aliis ligneis ſacrificalibus. Quorum limitum diſtantia eſt P. ∞ CC, & infra: & ceterum in abſoluto remanſit, & Triumvirorum tenor finitimus obſervabatur. Ager militibus eſt aſsignatus.

[c] AGER Adrianus, idem & ager Falerionenſis limitibus maritimis, & Gallicis, quos dicimus [d] Decimanus, & Cardinis: nam eorum [e] delimatio eſt per rationem arcarum, [f] vel canalabula, vel noverca, quod tegulis conſtituitur, aliis verò locis [g] muros, macerias, [h] corroſiones, congerias, carbunculos, & [i] variis locis terminos anguſtos, per quorum curſus in Piceno fines terminantur.

FINIS.

* * * * * *

Adrianus ager, limitibus maritimis & Gallicis, quos nos Decumanos & Cardines appellamus. Finitur per rationem arcarum, riparum, canabularum, vel novercarum, quod tegulis conſtruitur. Aliis verò locis muris, maceriis, ſcoroſionibus, congeriis, carbunculis, terminis Auguſteis, fluminum curſibus.

Adteiatis oppidi ager aliquibus locis tribus limitibus eſt aſſignatus, in centuriis: quorum limitatio pedaturæ hæc eſt, à pedibus ∞ CCCC. & ſupra uſque in pedes [k] II. D. Nam aliorum curſus eſt per rationem arcarum, riparum, canabularum, vel novercarum, & variis locis terminis Auguſteis, ſed & aliis finitimis ſignis.

Aſculanus ager variis locis limitibus interciſivis eſt aſſignatus, & terminis Claudianis in modum arcellæ eſt demetitus,

a *Eſt.* b *palis.* c *Ager Adrianus, Nurſinus, & Falerionenſis, & Pinnenſis, q. d. d. e. c. aſſignantur. Nam*, &c. d *Decimanos & Cardines.* e *delimitatio.* f *vel canabularum vel novercarum.* g *per muros.* h *coroſiones,* i *variis locis per terminos Auguſteos.* k ∞ D.

titus, qui ſi tres fuerint in unum, trifinium faciunt, & palis ligneis, ſiliceis, ſacrificalibus, per quos ratio limitum ſervatur: qui diſtant à ſe pedibus cccc, & infrà. Ceterum in abſoluto remanſit & rivorum tenor & viarum finitimus: obſervantur maximè in his limitibus carbunculi & ſcorofiones. Menſura verò acta eſt in ſeparationibus fundorum per Vectium Rufinum cohortis vi. pp. jugera IIII. cl. accepit & xii agros in montibus Romani acceperunt familiariter, qui montes Romani appellantur, per Manilium Nepotem militem cohortis iii. Pro-conſule, & Cœnio Severo & Stolâ Conſulibus.

Auximatis ager limitibus Gracchanis per centurias eſt aſſignatus.

Anconitanus ager eâ lege continetur quâ & ager Auximatis, limitibus Gracchanis in jugeribus.

Albenſis ager, locis variis limitibus intercifivis eſt aſſignatus: terminis verò Tiburtinis, qui Cilicii nuncupantur, & in limitibus conſtituti ſunt. Aliis verò locis ſacra ſepulchrave vel rigores, quorum ratio diſtat à ſe in pedes ccccl. & infra, & quàm maximè limitibus eſt aſſignatus. Terminatio autem ejus facta eſt vi. Id. Octob. per Cilicium Saturninum centurionem cohortis vii & xx, menſoribus intervenientibus, & termini à Cilicio Cilicii nuncupantur. Hæc determinatio facta eſt Orfito ſeniore, & Quinto Scitio & Priſco Conſulibus.

Aternenſis ager lege Auguſteâ eſt aſſignatus: rivorum & viarum curſus ſervatur.

Curium Sabinorum ager per Quæſtores eſt venundatus; & quibuſdam laterculis per quinquagena jugera incluſus eſt: Poſtea verò juſſu Julii Cæſaris per centurias & limites eſt demetitus. Termini verò Tiburtini affixi ſunt. Sed & lapides incores ſignati ſunt. Variis autem locis muri, maceriæ, ſepulchra, monumenta, rivorum vel fluminum curſus, arbores antemiſſæ vel peregrinæ, & putei finem faciunt. Sed & alia ſigna quæ in libris auctorum leguntur. Quòd ſi ſigna hæc

non inveniantur, arbores olivarum ſi ſibi in tranſverſo occurrerint, pro rigore ſervandum eſt: qui rigor pinnalis dicitur. Si certe ordines ſibi convenerint, & hic rigor jungatur cum pinnali, hebes appellantur. Sic enim colliges fines inter poſſeſſiones.

Campi Tiberiani qui inter Romam & Tibur eſſe videntur, à Tiberio Cæſare ſunt demetiti, in jugeribus xxv. & termini Tiberiani nuncupantur, qui diſtant à ſe in pedes D. & ſupra, uſque in pedes ∞cc. Ceterùm verò limitibus normalibus recturæ concurrunt.

Carſeolis. Ager ejus iter populo non debetur. Uſque ad muros privati poſſident. Sunt etiam montes qui Romani appellantur, eâ ratione quâ in Agro Aſculano ſuprà diximus: qui montes ad ſuram finem habent. Finitur enim jugis montium, terminis Auguſteis, ripis per devexa collium, arboribus, divergiis aquarum: ſed & per alia finitima documenta. In campis verò terminos quadratos, Tiburtinos, ſpatulas curſorias, limitibus interjectis verò locis per arcas inſtructas, & monumenta finitur.

Caſtrânus ager lege Auguſteâ eſt aſſignatus.

a Cyprenſis ager eâ lege eſt aſſignatus quâ & ager Caſtranus.

Caſtellenſe municipium. . . . . . Ager ejus limitibus Decumanis & Cardinibus continetur: in centuriis eſt aſſignatus.

Cingulanus ager. Iter populo non debetur. Eâ lege continetur quâ & ager Potentinus; in jugeribus & limitibus intercifivis eſt aſſignatus, ubi cultura. Cæterum verò in ſolutum eſt: reliqua in montibus idem cenſuerunt. Nam multa loca hereditaria accepit eorum populus. Ager qui à fundo ſuo tertio vel quarto vicino ſitus eſt, in jugeribus jure ordinario poſſidetur, ſicut eſt Interamna Paleſtinæ Piceni.

Corfinius ager, limitibus maritimis & montanis in jugera cc. ſunt aſſignati, lege Auguſteâ ſunt cenſiti, & termini Auguſtei ibidem nuncupantur.

Caſentium muro ductum. Ager ejus lege Triumvirali eſt aſſi-

a *Cuprenſis.*

aſſignatus limitibus, per terminos & alia ſigna finialia. Iter populo non debetur.

Capenus. Ager ejus finitur terminis Tiburtinis, ex aliâ parte ſiliceis, qui diſtant à ſe pedibus cc. uſque in pedes ccccl. habet ripas, vias, & rivos finales.

Corſinius ager lege Semproniâ eſt aſſignatus. Iter populo debetur pedibus lxxx. Ager ejus in tetragonon eſt aſſignatus, & ſilicei termini ſunt appoſiti, qui diſtant à ſe in pedes ad cxx. uſque in pedes dccclx. & alia ſigna ſecundum auctorum doctrinam.

a Ecicylanus ager per ſtrigas & ſcamna in centuriis eſt aſſignatus. Termini verò rotundi & ſpatulæ curſoreæ conſtituti: per montes autem congeſtiones petrarum, & termini: ſed & ſigna quibus ager arcifinius finitur.

Foronovanus per limites & centurias eſt aſſignatus. Termini verò Tiburtini & Auguſtei, canabulæ, vel novercæ, muri, maceriæ, putei: ſed & ſacrificales pali affixi ſunt, qui diſtant à ſe in pedes ccl. & ſuprà uſque in pedes cccc. Variis autem locis per inſtructuras, arcas, rivorum vel fluminum curſus: ſed & juga montium atque ſupercilia fines ſervantur.

Fidenæ. Ager ejus eâ lege ſervatur quâ & ager Campi Tiberiani.

b Ficilienſis ager eâ lege ſervatur quâ & ager Curium Sabinorum.

Firmo Picenus. Ager ejus lege Triumvirali in centuriis ſingulis jugera cc. Finitur ſicuti ager Foronovanus.

Falerionenſis ager limitibus maritimis & Gallicis eſt aſſignatus, quos nos Decumanos & Cardines appellamus. Finitur arcarum, riparum, canabularum, ſive novercarum muris, maceriis, ſcoroſionibus, maceriis, carbunculis, terminis Auguſteis, rivis, fluminibus, arboribus antemiſſis, jugis montium, ſuperciliis, petris naturalibus ſignatis, ſicut in Piceno fines terminantur.

a *Æquiculanus.* b *Ficulenſis.*

Faneſtris Fortunæ. Ager ejus limitibus maritimis & montanis eſt aſſignatus, & per ea ſigna quibus Falerionenſis ager.

Camerinus. Iter populo non debetur. Ager ejus limitibus maritimis & Gallicis continetur. Finitur enim ſicut ager Faneſtris Fortunæ.

Lucoferonia. Ager ejus finitur arboribus antemiſſis, ſed & aliis ſignis, quibus fines ſervantur in provinciâ Piceni, terminis Tiburtinis, qui diſtant à ſe in pedes XL. uſque in pedes CCCLXX.

Marſus. Municipium licet conſecratione veteri maneat, tamen ager ejus aliquibus locis in tribus limitibus lege Auguſteâ eſt aſſignatus, limitibus maritimis & montanis. Ager ejus aliquibus locis in jugeribus CC. continetur: terminis verò Tiburtinis & ſiliciis, & aliis documentis, quibus ager Falerionenſis finitur.

Matilica, oppidum. Iter populo debetur pedibus LXXX. Ager ejus eâ lege continetur quâ & Camerinus.

Numentum. Ager ejus eâ lege continetur quâ & ager Foronovanus.

Nurſia. Ager ejus per ſtrigas & per ſcamna in centuriis eſt aſſignatus. Finitur ſicuti ager Aſculanus.

Nomatis. Ager ejus eâ lege continetur quâ & ager Auximatis.

Oſtrenſis ager eâ lege continetur quâ & ager Camerinus.

Pinnes. Ager ejus eâ lege continetur quâ & ager Adrianus.

Pauſulenſis ager per limites in centuriis ſingulis jugera CC. eſt aſſignatus. Finitur ſicut ager Aſculanus.

Potentinus ager eâ lege finitur quâ & Pauſulenſis.

Placentinus colonia. Iter populo debetur. Ager ejus limitibus interciſivis eſt aſſignatus. Finitur ſicut ager Aſculanus.

Potentinus ager in jugeribus & limitibus interciſivis eſt aſſignatus, ubi cultura. Ceterùm in abſoluto remanſit: reliqua in montibus cenſuerunt, & multa loca hereditaria accepit eorum populus.

Piſau-

Piſaurenſis ager finitur rivorum, riparum, fluminum curſu, terminorum fide, & palis ſacrificalibus, ſicut in provinciâ Piceni.

Reate. Ager ejus per ſtrigas & per ſcamna in centuriis eſt aſſignatus. Terminos verò rotundos & ſpatulas curſorias poſuimus: per montes autem foveas: ſed & aggeſtum petrarum, ut eſt in libro Regionum. Finitur enim ſicuti ager Foronovanus.

Ricinenſis ager limitibus & centuriis eſt aſſignatus. Finitur ſicut ager Aſculanus.

Sentis oppidum. Ager ejus limitibus maritimis & montanis lege Triumvirali eſt aſſignatus, & loca hereditaria populus ejus accepit. Finitur ſicuti conſuetudo eſt regioni Piceni.

Senogallienſis ager lege Triumvirali eſt aſſignatus, limitibus & centuriis terminis atque rivis: ſed & aliis ſignis, quæ in libro Conditionum Italiæ agrorum leguntur.

Septempeda oppidum. Iter populo non debetur. Eâ lege continetur quâ & ager Cingulanus.

Superequum. Ager ejus limitibus maritimis [a] eſt aſſignatus. In centuriis ſingulis jugera cc. Finitur ſicuti ſupra legitur ager Marſenſis.

Tibur. Ager ejus à Tiberio Cæſare eſt aſſignatus: eâ lege continetur quâ & campi Tiberiani leguntur inter Tibur & Romam.

Tribule municipium. Iter populo non debetur. Limitibus Auguſteis eſt aſſignatus. Finitur ſicuti ager Curium Sabinorum.

Teate, qui Aternus. Ager ejus lege Auguſteâ eſt aſſignatus. Finitur ſicuti conſuetudo eſt in regione Piceni.

Troento finitur ſicut ſupra diximus de agro Teatino.

Teramne Paleſtina Piceni. Ager ejus in jugeribus & limitibus eſt aſſignatus, ubi cultura eſt: Nam ceterùm in abſoluto remanſit. Reliqua autem in montibus ſub ipſius

a *Et montanis.*

Rep. cenſuerunt: nam multa loca hereditaria accepit ejus populus. Tertio vel quarto vicino fundo ſuo ſitus eſt: jure ordinario poſſidetur.

Tuficum oppidum. Iter populo debetur pedibus LXXX. Ager ejus eâ lege continetur quâ & ager Atteiatis.

Tolentinus ager limitibus maritimis & montanis eſt aſſignatus lege Triumvirali, & loca hereditaria accepit ejus populus.

Treenſis ager. Iter populo non debetur. Eâ lege continetur, quâ & ager Potentinus.

Veragranus ager eâ lege continetur quâ & ager Teatinus.

CIVITATES REGIONIS SAMNII.

AUFIDENA muro ducta. Iter populo debetur pedibus x. milites eam lege Juliâ ſine colonis deduxerunt. Ager ejus per centurias & ſcamna eſt aſſignatus; termini Tiburtini ſunt appoſiti limitibus interciſivis.

Antianus ager [a] item eſt aſſignatus, ut ager Fidenatis.

Bobianus oppidum. Iter populo debetur pedibus x. lege Juliâ eſt deductum: termini rotundi ſunt appoſiti. Finitur teſtimonio arcarum, riparum, ſepulturarum, congeriarum, carbunculorum, rivorum, ſuperciliorum, & limitum Decumanorum & Cardinum.

Clibes. Ager ejus lege Juliâ eſt aſſignatus. Finitur ſicut ager Bobianus.

Cornifius ager limitibus maritimis & montanis, in centuriis ſingulis jugera CC. Finitur terminis Tiburtinis, & rivis, arboribus peregrinis, vel antemiſſis, monimentis, viis, nymphis. Ager ejus in præciſuris eſt aſſignatus.

Eſernia oppidum muro ductum: juſſu Neronis eſt deductum. Iter populo debetur pedibus L. in centuriis, & Augusteis terminis eſt aſſignatus.

Iſtoniis colonia. Ager ejus per centurias & ſcamna eſt aſſignatus. Finitur ſicuti ager Bobianus.

Joba-

[a] *Itidem.*

Jobanus. Ager ejus eâ lege continetur quâ & ager Eſerniæ.

Larinus lege Julia eſt aſſignatus. Iter populo debetur pedibus x. Finitur ſicut ager Corfinius.

Solmona eâ lege eſt aſſignata quâ & ager Eſerniæ.

NOMINA CIVITATUM APULIÆ ET CALABRIÆ.

Ager Auſculinus lege Semproniâ & Juliâ eſt aſſignatus, ubi eſt Decimanus in Oriente, Kardo in Meridiano. Finitur per terminos & terrarum tumores: aliquibus locis arboribus antemiſſis, & viis: ſed & collectione petrarum: in centuriis ſingulis jugera cc.

Ardona & Aſpanus. Agri earum eâ lege & diviſione ſunt aſſignati quâ & ager Auſculinus.

Canuſinus ager. Iter populo non debetur. Finitur viis & ſignis quibus in libris deſcripſimus: in centuriis ſingulis jugera cc. Decimanus in Oriente.

Comſinus. Ager ejus limitibus Gracchanis. Iter populo non debetur. Finitur ſicuti ager Canuſinus.

Conlatinus, qui & Carmejanus, & qui circa montem Garganum ſunt, finiuntur ſicut ager Auſculinus.

Eclanenſis. Iter populo non debetur. Ager ejus in centuriis ſingulis jugera ccxl. actus numero xx & per xxiv. lege eſt aſſignatus quâ & ager Canuſinus. Decumanus eſt in Oriente.

Lucerinus ager Cardinibus & Decimanis eſt aſſignatus, ſed curſum Solis ſunt ſecuti, & conſtituerunt centurias contra curſum Orientalem. Finitur ſicuti ager Auſculinus.

Salpis colonia littore terminatur. Finitur finitimis muris, viis, aquarum ductibus, foſſis. In centuriis ſingulis jugera cc.

Sipontum eâ lege & finitione eſt quâ & ager Salpinus.

Teate. Iter populo debetur. Ager ejus finitur viis, ſepulturis, & ceteris ſignis, ſicut conſuetudo provinciæ eſt.

Venuſinus . . . .

CIVITATES PROVINCIÆ CALABRIÆ.

Quando terminavimus provinciam Apuliam & Calabriam, ſecundùm conſtitutionem & legem Divi Veſpaſiani, variis locis menſuræ actæ ſunt, & jugerationis modus collectus eſt. Cetera autem prout quis occupavit, poſteriore tempore cenſita ſunt, & poſsidenti aſsignata. Alia loca pro æſtimio ubertatis præciſa ſunt. Finiuntur enim terminis, rivis, foſſis, arboribus antemiſſis, tumore terræ, collectione petrarum: ſed & naturalibus ſignatis lapidibus, viis, ſepulchris, arboribus peregrinis: ſed & aliis ſignis, quibus ſuperius in libris docuimus.

Civitates autem hæ ſunt: Brondiſinus ager pro æſtimio ubertatis eſt diviſus. Cetera in ſaltibus ſunt aſſignata. Dividuntur ſicut ſupra legitur provinciam eſſe diviſam.

Botontinus, Cælinus, Genuſinus, Ignatinus, Lyppienſis, Metapontinus, Orianus, Rubuſtinus; Rodinus, Tarentinus, Varnus, Veretinus, Vritanus, Ydrontinus, eâ lege & finitione finiuntur quâ ſuprà diximus. Maximè autem vicinorum exempla ſumenda ſunt, & conſuetudines regionum intuendæ, ut ſecundùm ſignorum ordinem atque rationem veritas declaretur.

FINIS.

SEXTI

JULII FRONTINI,

V. C.

DE COLONIIS

ITALIÆ:

ITEM

PROVINCIA PICENI,

EX LIBRO BALBI.

Omnia vulgatis caſtigatiora, & coloniis aliquot auctiora, ex membranis nunc primùm edita, operâ & ſtudio

PETRI SCRIVERII.

Digitized by Google

Amico Lectori

PETRUS SCRIVERIUS.

SI *non aliunde, Lector humaniſſime, ſaltim ex ſplendido Abrahami Ortelii Theſauro Geographico didiciſti, opinor, diverſum longè à vulgato Frontini de Coloniis exemplar extare manu in membranis ſcriptum penes virum clariſſimum Franciſcum Nanſium: ut quod colonias non paucas habeat quas fruſtrà apud Raphaëlem Volaterranum, Onuphrium Panuinium, aliiſque in libris editis quæras. Videlicet Aëtium municipium; Alliam, Capitolum, Catium, Forum Livii, Lemomonium, Lubram, Tamirum, oppida: Agrum Armitellum, & loca cetera, quæ iſtinc prolata jampridem me in præclaro iſto & nunquam ſatis laudato Ortelii opere obſervaſſe, & nunc nuper in eo ipſo codice membraneo legiſſe magnâ cum voluptate memini. Nam liber ille, ut ſcias, diligentiſſimè aliquot annos à Patre Nanſio & Filio adſervatus, tenerrimeque habitus, tandem poſt amborum obitus in meas manus unà cum aliis monumentis pervenit. De quibus omnibus aliàs. Nunc ille, quia belliſſima occaſio eſt, & de Re litteraria mereri lubet, liberali de cauſsâ manu aſſeritur, &*

egre-

egregio publico conſecratur: Ne aliquando ſitu & putrilagine obſitus aut malè pereat, aut tineis blattiſque ludibrium debeat. Statueram autem primò excerpere tantùm colonias illas, quæ vulgò non extabant: ſed cognito multa ibi aliter legi quàm vulgò, mutatâ derepentè ſententiâ totum excudendum dedi. Subjunxi quoq; ex libro Balbi Provinciam Piceni, uti ea in membranis auctior emendatiorque legitur: & cujus crebra mentio in eo, de quo modò loquebar, Theſauro. Quidquid eſt, viri docti, ut ſpero, obviis ulnis amplexabuntur: nec hanc noſtram editionem cum veteris ſigillatim conferre dedignabuntur. Habent & hæc (fateor) ſua menda, caſtigatiora tamen & meliora ſunt editis. Cui aliter viſum erit, is, velim, hæc à me non tam proponi quàm exponi putet. Vale, Lector humaniſſime, & quandoquidem merui (præficiſcini hoc dictum ſit) fave.

JULII

JULII FRONTINI,

SICULI,

PRÆFATIO.

IN lapidibus finalibus locandis, in limitibus diſponendis, in agris metiendis & aſſignandis, advocatio præſtanda eſt: quamquam diverſa ſit, & longè inter ſe diſcernere debeat. Prudentiam tamen eandem artifices habere debent qui judicaturi ſunt, & qui advocantur, ut præſtatores. In judicando autem menſorem bonum virum & juſtum agere, diviſorum fides quærenda eſt, neque ullâ ambitione aut ſordibus moveri, ſervare opinionem meritis & moribus. Omnis enim artificis veritas cuſtodienda eſt, excluſis illis ſimilitudinibus quæ falſa pro veris ſubjiciunt. Quidam enim per inprudentiam, quidam per avaritiam peccant. Totum hoc judicandi gratia hominem artificem exigent egregium. Erit enim æquiſſimum & in advocationem, & in controverſiam de eâdem fide concordare menſoribus. Sed hoc poſſeſſores æquo animo ferre non poſſunt. Nam dum his veritas expoſita fuerit, adverſus ſinceritatem artis facere coguntur. Multa ſunt in profeſſione quæ generaliter pro veris ſubjiciuntur, & quidem quæ ſpecialiter etiam conjecturaliter metiri artifices coguntur.

Aucius civitas priuſquam oppugnaretur, ager ejus limitibus eſt adſignatus ex lege Juliâ. Poſtea defectis his ad

urbanam

urbanam civitatem aſſociandum cenſuerat Divus Auguſtus. Nam variis temporibus & adeundis in partibus breves agri ſunt adſignati. Cujus ratio rei [a] hiſdem [b] datur circa oppidum ejus. Sunt enim naturæ locorum quæ vicem limitum ſervant, ſed non per multa milia pedum concurrunt & termini ſiti ſunt pro parte Silicinei, alii [c] Tivortini. [d] Tivortini verò diſtant à ſe in pedes CCXL. in pedes CCCLX in pedes CCCCXX. in pedes DCC. in pedes DCCC. in pedes MXL. in pedes ICLX. Silicinei verò diſtant à ſe in pedes CCXL. CCCLX. CCCCLXX. DLXXX. DCXL. DCCXV. Quod ſi ſpiſſiores ſunt, riparum curſus ſervatur, earum tamen quæ non per multa milia pedum concurrunt. Et ne eas ripas ſequendas ſperares quæ intra corpus agri naſcuntur, & una quæque in ſuo latere decidunt, lex limitum eas prædamnavit. Et ne id aliquando ſequamini quod major poteſtas limitum, rectorarum, ripæve non confirmat. Sed ſi converſationis cauſæ eas partes inter ſe cuſtodiendas cenſuerunt, non [e] rectori imputandum eſt, ſed concurrenti definitioni fides adhibenda eſt. Quicquid enim viarum, riparum, cavarum, multorum agrorum ſeparandorumve fuerit, primi amnium curſus ratione ſervatur. Pars verò camporum & ſylvæ regionis Campaniæ vel Aureliæ antè à Divo Auguſto veteranis data fuit. In quâ regione limites maritimi appellantur, ubi non ſunt termini lapidei, ſed lignei ſacrificales, qui ab exordio ſunt conſtituti. Nam poſtea juſſu Imperatoris Adriani vice numerorum limitum termini ſunt poſiti, qui ab uno incipiunt ſcripturæ numero contineri, utputa, terminus I. terminus II. terminus III. terminus quartus; terminus quintus, & ſic uſque ad numerum ſuum vel concluſionem agrorum agri ſunt aſſignati. Quorum menſura licet diverſa ſit, ſed tamen diſtant à ſe in pedes C. in pedes CL. in pedes CC. in pedes CCC. in pedes CCCLX. in pedes CCCCLXXX. in pedes D. Nam pars agri circa portum eſt Tyberis, in jugeri-

a *A divis Imperatoribus.* b *oſtenditur* c. o. e. c d *Tiburtini.* e *rectura.*

geribus eſt adſignata, atque oppidanis tradita, & pro æſtimatione ubertatis profeſſionem acceperunt. Media autem pars inter Romam & portum, [a] aptis quidem menſuris eſt aſſignata, & ſtipitibus oleaginis affixis, qui ad numerum ad ſingulos angulos ſunt aſſignati: quorum palorum loco poſtea lapides [b] grecales ad ſuum numerum podiſmumque conſtituti ſunt & appoſiti: à quibus etiam præceptum eſt ut pali ſacrificales renovarentur: Poſtea variis locis deficientibus veteranis juſſu Imperatoris Cæſaris Trajani, agris termini lapidei ſunt aſſignati, qui termini recipiunt menſuram parallelogrammam, diſtantque à ſe in pedes CC. DCC. DCCCXL. DCCCCLX. MXX. MCC. MCCCCXL. MDC. MDCC. MDCCC. MDCCCC. Ejus enim [c] terræ forma in tabulâ æreâ ab Imperatore Trajano juſſa eſt ſcribi, quod limitibus normalibus maritimis eſt aſsignatum: quomodo & ſuprà [d] hos id quod eſt juxta portum, in quo terræ omnis ager jugerationis modum collectum habet, ſicut & in cæteris nominatur.

Colonia Junonia [e] à Tribus viris eſt aſsignata, in quâ limites interciſivi ſunt directi. Sed & numero pedaturæ limites ſunt conſtituti in locis quibuſdam rivi finales, & cavæ quæ ex pactione ſunt aſsignatæ. Termini autem ſunt Silicinei pro parte, & diſtant à ſe in pedes CCXL. in pedes CCC. in pedes CCCLX. CCCCXX. CCCCLXXX. & DC. Cæteri normales rivorum curſus ſervant.

Colonia Nepenſis, eâ lege ſervatur, quâ & ager Faliſcorum Colonia oppidanis eſt deducta, ante limites qui contra Orientem per recturas deducebantur: Poſtea ex omni latere ſunt extenuati: licet autem omnes agri ad modum jugerationis ſint aſsignati, tamen propter naturas locorum ſicuti artifices agrum cenſuerunt, fecerunt terminos gammatos, riparum & coronarum naturam ſaxis ſignantes, & juga [f] collium. Sunt & mixti termini, quos pro parte lapi-

 deos

a *Actis.* b *gregalis.* c *territorii.* d *oſtendi.* e *à Triumviris.* f *juga collium ſunt emenſi. Terminos autem pro parte l. p.*

deos poſuerunt; alios ligneos, qui ſacrificales appellantur: qui diſtant à ſe in pedes cccc. in pedes dc. in pedes dcc. in pedes dccc. in pedes dcccc. in pedes i. Cæteros normales, quorum longitudo per rivorum curſus ſervatur.

Ager Armetillus, lege Imperatoris Auguſti eſt aſſignatus, & veteranis quidem adjudicatus, & æſtimatione ubertatis legem ſunt ſecuti, ubi termini junguntur tam limitum quàm recturarum circa ipſum oppidum, ſed extra tertium miliarium lex Cæſariana operata eſt in abſoluto: ubi termini ſunt aſſignati, qui diſtant à ſe alii in pedes icc. alii in pedes mccccxl.

Colonia Spoletina lege Juliâ eſt aſſignata, in modum jugerationis terminis lapideis longis *a* quos emiſſales vocant, qui diſtant à ſe in pedes icclı. iccccxx ſemis. ii. iii. quorum eâ lege menſuras ſervari à noſtris *b* juſſum eſt.

Ager Tyberinus in centuriis eſt aſſignatus, poſtea juſſu Imperatoris *c* in ſexagenos quinos prout occupavit miſsis: plebe deficiente aliis paucioribus eſt aſsignatus, terminis pleropicis, in quâ obſervatione rationem tantum oſtendunt quantum recturam limitum.

Colonia Ferenticenſis, lege *d* Sophroniâ eſt aſsignata: ſed quod antè limitibus centuriatis fuerat aſsignata, poſtea deficientibus veteraneis juxta fidem poſſeſsionis eſt recenſita, ſed numeris uncialibus termini ſunt conſtituti: id eſt Silicinei, craſsi, longi, qui diſtant à ſe in pedes icccc. alii ab aliis duplo longè, id eſt in pedes icccclxxx. alii in pedes idc. Cæteri, prout natura locorum invenit, poſiti ſunt.

Colonia Grumentium lege Auguſti cenſita eſt limitibus *e* grecanis, quæ recturas maritimas & montanas *f* exſpectant: Poſtea per Cardines, id eſt Decumanos & Duodecumanos aſsignata eſt, & numerus centuriarum manet, quæ quadratæ in pedes iicccc. *g* expectant terminos lapideos, & arcus, vel ſerias quæ tegulis conſtruuntur: recipiunt

a ſemiſ-

a *Quos ſemiſſales.* b. *viſum eſt.* c *Tiberii Cæſaris prout occupavit miles.* d *Semproniâ.* e *Gracchanis.* f *ſpectant.* g *ſpectant.*

a ſemiſſale in pede quadrato: diſtant à ſe in pedes CCCVII. in pedes CCCCLXXX. in pedes DC ſemis: in pedes DCCCXL ſemis: in pedes ĪXX. Eâdem ratione & b Amerinos præparata: pro modo enim jugerationis per numeros eſt aſsignata.

Colonia Tarquinos lege c Sempronianâ eſt aſsignata: cujus agri menſura in Trigono variis locis eſt collecta. Termini Silicinei ſunt appoſiti, quorum menſura eſt pedes duos longa, diſtans à ſe pedes DCC. alii pede ſemis longi, diſtantes à ſe pedes DCCCLX. hoc in locis montanis. Alii juxta naturam loci ſpiſsiores ſunt, id eſt, ſine menſurâ vel numero podiſmati ſunt in pedes CCXL. in pedes CCLX. in pedes CCLXXX. in pedes CCCIII. in pedes CCCXL. Nam circa regiones maritimas limites rectos cenſuerunt, & lapidibus his compactis curſum demonſtraverunt: agrum autem convallium ordinariè diſpoſuerunt.

Colonia Fœdaturæ, eâ lege quâ ager Florentinus aſsignata eſt: in centuriis ſingulis jugera habens CC. Termini lapidei: alii ſaxiales: alii molares craſsi ſemipede, habentes longum Tetrantem: diſtant à ſe pedibus d centenis, & DCCXX. Quòd ſi fuerit craſſus acutalis, diſtat alius alio pedibus CCCCLX. & ĪDC. Si verò longus craſſus fuerit terminus, pedes ĪCC.

Legem poſuerunt menſores agris limitandis metiendisve, partis Tuſciæ prius & Campaniæ & Apuliæ. Variæ autem regiones non habent æquales centurias vel menſuras. In cingulo Florentino, in centuriis ſingulis ſunt pedes CC. Qui cum duxerint Decumanum latum pedes XL. Cardinem latum pedes XX, faciunt centurios limites à Decumano & Cardine, & quintum quemque faciunt in pedes XII. Cæteros verò limites facito in his limitibus reciprocis ex ſaxo ſilice aut molare, ut ne deteriorent ſupra terram; ſed pedem facito craſſum, item politum, rotundum. e Iteratim dimittito minus pedes duos, ceteros terminos qui in opus eorum ſunt, robuſtos ſupra terram pedes duos, craſſos pedem I.

 in

a *Semiſſalem pede q.* b *Amerinus.* c *Sempronia.* d DC. e *in terram.*

in terram dimittito pedes III, eoſque circum calcatos, & ſcriptos ita ut juſſero. Quot ſubſicivis amplius jugera erunt, pro centuriis procedent: quot ſubſicivis minus jugera L. id pro dimidiâ centuriâ procedet. Hoc opus omne, arbitratu Claudii Cæſaris, & Marci Antonii, & Marci Lepidi per tres Imperatores actum atque aſsignatum eſt.

Colonia Florentina deducta [a] per Tres viros, aſsignata lege Juliâ centuriis Cæſarianis eſt in jugera cc. per Cardines & Duodecumanos. Termini ejus rotundi, pedales; & illi diſtant à ſe in pedes ĪĪcccc. Sunt & medii termini, qui dicuntur Epydonici pede longi & craſſi; diſtantque à ſe pedes cc. Cæteris proportiones ſuæ ſunt, & inter ſe ſuos limites ſervant: quos veterani pro obſervatione partium ſtatuerunt cuſtodiendos, qui non ad rationem vel recturam limitum pertinent, ſed ad modum jugerationis cuſtodiuntur: & diſtant alius alio pedes DC. Quorum limitum curſus nullâ interjectâ diſtantiâ in utraſque laterum partes ac territoria current, ut infrà monſtravi.

Ceretium municipium familia Marii [b] obſidebant: Poſtea à Druſo Cæſare militibus & ipſi familiæ in jugeribus eſt aſsignatum. Iter populo non debetur.

Amiternum oppidum muro ductum, [c] à Tribus viris munitum. Iter populo non debetur. Ager ejus militi modico eſt aſſignatus, in lacineis & limitibus interciſivis.

Ager Lunenſis eâ lege quâ & ager Florentinus aſſignatus eſt.

a *Per Triumviros.* b *obtinebat.* c *à Triumviris.*

eſt. Limites ejus in horam ſextam converſi ſunt, & ab Occidente plurimùm [a] diriguntur. Sunt termini alii qui aſſtant in centuriarum numero poſiti. Sunt & alii ad recturas linearum monſtrandas.

Caſsium oppidum militi regionarii diviſerunt. Iter populo non debetur. Nam eidem militi ager ejus in [b] præceiſurâ eſt aſsignatus.

Frixinona oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus veteranis eſt aſsignatus.

Forum Popilii oppidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus xv. Limitibus Auguſteis ager ejus in jugeribus eſt aſsignatus: Nam Imperator Veſpaſianus poſtea lege ſuâ agrum cenſeri juſſit.

Ferentinum oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus peregrinis militibus pro parte in jugeribus & lacineis eſt aſſignatus.

Hoſtenſis ager ab Imperatoribus Veſpaſiano, Trajano, & Adriano in præciſuris, & lacineis, & ſtrigis, colonis eorum eſt aſsignatus: Sed poſtea Severus & Antoninus & Commodus aliqua privatis conceſſerunt.

Neapolis muro ducta. Iter populo debetur pedibus lxxx. Sed ager ejus ut Syriæ & Palæſtinæ à Græcis in jugeribus eſt aſsignatus, & limites intercilivi ſunt conſtituti. Inter quos & poſtea milites Imperatoris Titi legem modumque jugerationis ob meritum acceperunt.

Nuceria Conſtantina muro ducta juſſu Imperatoris Auguſti. Iter populo debetur pedibus lx. Ager ejus limitibus [c] Julianis aſſignatus eſt: lege Auguſti limites aſſignati: & alibi in abſoluto reſident.

Capite Veruani jugeribus quinis eſt aſsignatus à [d] Teberio Cæſare: & termini [e] Teberiani nuncupantur: qui diſtant à ſe per pedes ixx. per pedes id. alibi per pedes dccc. per dc. alibi per dccxx. Qui termini recipiunt menſuram

 paral-

a *Dirigunt curſum: termini aliqui ad diſtinctionem n. p. ſunt.* b *præciſurâ.* c *Sullanis.* d *Tiberio.* e *Tiberiani.*

parallelogrammam: per pedes LXX. & c. ſemis. Cæteris limitibus normalibus recturæ concurrentibus.

Colonia Gavis ab Auguſto deduci juſſa eſt. Nam ager ejus in abſoluto tenebatur: Poſtea à [a] Teberio Cæſare jugerationis modum ſervandi cauſa, lapidum imminentium R. P. loca aſsignavit. Nam inter privatos gregibus terminos poſuit, qui diſtant à ſe brevi intervallo, & facilè repperiuntur. Sunt & per recturas poſitæ interjecturæ, quæ communi ratione Gallorum in jugeribus limitibus intercifivis ſunt aſsignatæ: ubi culturarum ceterarum in abſoluto eſt relictum in montibus, & ſubſicivis quod reges cenſuerunt. Nam & inter multa hereditaria accepit ejus populus agrum, qui in fundo ſuo ter vel quater vicenis ſitus eſt in jugeribus, & jure ordinario poſſidetur: ſicut Interamne Fluminea, & Interamne Paleſtina Picenenſis.

Caſſinus muro ducta lege Triumvirali in jugeribus eſt aſſignata. Iter populo non debetur.

Aquinus muro ducta colonia lege Triumvirali deducta. Iter populo debetur pedibus LXXX. Ager ejus peregrinis militibus eſt aſſignatus.

Avellinos muro ducta colonia lege Semproniâ. Iter populo non debetur. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus.

Antium populus deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus in laciniis eſt aſſignatus.

Nuceria muro ducta colonia. Divus Auguſtus eam deduci juſſit. Iter populo debetur pedibus LXXX. Ager ejus in jugeribus eſt aſſignatus.

Atella muro ducta colonia. Nero Claudius eam deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus per pedes in laciniis & ſtrigis eſt aſſignatus.

Alatrium muro ducta colonia. Auguſtus eam deduxit. Iter populo non debetur. Ager ejus per centurias & ſtrigas eſt aſſignatus.

Aricia

a *Tiberio.*

Aricia oppidum: lege Syllanâ eſt munita. Iter populo non debetur. Ager ejus in præciſuris eſt aſſignatus.

Aetium municipium coloniæ vel familiæ Imperatoris Veſpaſiani juſſu acceperunt: Poſtea in laciniis ager ejus eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Tamirum oppidum Imperator Adrianus cenſuit. Iter populo non debetur. Ager ejus in laciniis eſt aſſignatus.

Allia oppidum muro ductum: lege Triumvirali ager ejus eſt aſsignatus. Iter populo non debetur.

Beneventum muro ducta colonia Concordia: deduxit Nero Claudius Cæſar. Iter populo non debetur. Ager ejus lege Triumvirali veteranis eſt aſsignatus.

Bonianum oppidum lege Juliâ milites deduxerunt colonis. Iter populo debetur pedibus x. Ager ejus per centurias & ſcamna eſt aſsignatus.

Bobile oppidum lege a Syllanâ eſt circumductum. Iter populo debetur. Agrum ejus ex occupatione milites veterani tenuerunt in ſortem.

Capua muro ducta colonia felix: lege Juliâ juſſu Imperatoris Auguſti à Viginti Viris eſt aſſignata. Iter populo debetur pedibus c. Ager ejus lege b Sublanâ fuerat aſſignatus à Cæſare Auguſto in jugeribus: ſed poſtea militibus dividi juſſus eſt pro merito.

Galatia oppidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus lx. Coloniæ Capuenſi à Felice comite cum territorio ſuo adjudicata hoſticâ pugnâ.

Claudium oppidum muro ductum. Iter populo debetur per pedes l. à Cæſare Auguſto coloniæ Beneventanæ cum territorio ſuo ager ejus veteranis eſt aſſignatus: Poſtea menſuratus limitibus eſt cenſivis.

Cumis muro ducta colonia, ab Auguſto deducta. Iter populo debetur per pedes lxxx: Ager ejus in jugeribus veteranis eſt aſſignatus juſſu Cæſaris.

a *Sullanâ.* b *Sullanâ.*

Gallis municipium muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus limitibus [a] græcanis antè fuerat aſſignatus: Poſtea juſſu Cæſaris Auguſti militibus eſt renormatus.

Capitolum oppidum lege [b] Syllanâ eſt deductum. Iter populo non debetur. Agrum ejus pro merito occupavit miles, & non tenuit: ſed poſtea Cæſar limites reformari juſſit pro merito caſtri.

Lemonium oppidum lege [c] Syllanâ eſt munitum. Iter populo non debetur. Ager ejus ex occupatione tenebatur: Poſtea Nero Cæſar tribunis & militibus eum aſſignavit.

Catium oppidum lege [d] græcanâ eſt munitum. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Divinos municipium familia Divi Auguſti condidit. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus ſine lege.

Eſernia colonia deducta lege Juliâ. Iter populo debetur pedibus x. Limitibus Auguſteis eſt aſſignata.

Fruſinona oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus veteranis eſt aſſignatus.

Forum Livii oppidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus xv. Limitibus Auguſteis ager ejus in jugeribus eſt aſſignatus: Sed Imperator Veſpaſianus poſtea lege ſuâ agrum cenſeri juſſit.

Colonia Volterrana lege Triumvirali eſt aſſignata: in centurias ſingulas jugera cc. Decumanis & Cardinibus aſſignata: quam omnem diviſam, veterani pro parte habuere: in qua limites recipiunt intervalla pedum II cccc. in quibus centuriis unuſquiſque miles accepit jugera xxv. & L. & xxxv. & LX. Termini eâ lege ſunt conſtituti quâ ſuperiùs.

Colonia Capis pro æſtimatione ubertatis eſt aſſignata: & pro naturâ locorum ſunt agri aſſignati. Nam termini in variis locis ſunt appoſiti, id eſt in planitie ubi miles portionem habuit. Qui termini diſtant à ſe in pedes LX. LXXX. C. CXX. CXL. CL. CLX. CLXXX. CC. CCXX. CCXL. CCC. Si longiùs natura

a *Gracchanis.* b *Sullanâ.* c *Sullanâ.* d *Gracchanâ.*

tura loci tendatur, ſunt in pedibus DC. DCC. DCCCXL. DCCCCXL. MXX. MCC. MCCCCXL. MD. Cæteris autem locis, vias, cavas, itinera, coronas, ſicut ante colonias nominatas exquiſita ſunt, exſequi oportet: ne id ſequaris quod aliqua pars poſteriori tempore, pacis deciſioniſve cauſa inter ſe cenſuerunt.

Frabateria muro ducta. Iter populo non debetur. Ager ejus jure ordinario eſt diviſus.

Fundis oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus ſub Auguſto veteranis eſt cultura aſſignatus. Cæterùm in ejus jure & in publico reſidet.

Gavis oppidum lege *a* Syllanâ *b* munitus. Ager ejus militi ex occupatione cenſitus eſt. Iter populo non debetur.

Lauro Lavinium lege & conſecratione veteri manet. Ager ejus ab Imperatoribus Veſpaſiano, Trajano & Adriano in laciniis eſt aſſignatus. Iter populo debetur pedibus CXX. Ager ejus in jugeribus veteranis eſt aſſignatus.

Lanubium muro ductum: colonia deducta eſt à Divo Julio. Ager ejus limitibus Auguſteis pro parte eſt aſſignatus militibus veteranis: & pro parte Virginum Veſtalium poſſeſſioni lege Auguſtanâ datus fuit: ſed poſtea Imperator Adrianus colonis ſuis agrum aſſignari juſſit.

Liguris Vevianus & Cornelianus muro ductus Triumvirali lege. Iter populo non debetur. Ager ejus poſt bellum *c* Auguſtianum veteranis eſt aſſignatus.

Minturnæ muro ducta colonia à Gajo Cæſare. Iter populo non debetur. Ager ejus pro parte in jugeribus eſt aſſignatus. Cæterum in abſoluto eſt relictum.

Nola muro ducta, colonia Auguſta. Veſpaſianus Auguſtus deduxit. Iter populo debetur pedibus CXX. Ager ejus limitibus *d* Sublanis militibus fuerat aſſignatus: Poſtea interciſivis menſuris familiæ eſt adjudicatus.

 Puteo-

a *Sullanâ.* b *munitum.* c *Auguſtanum* vel *Auguſteum.* d *Sullanis.*

Puteolis colonia Auguſta. Auguſtus deduxit. Ex uno latere iter populo debetur pedibus xxx. Ager ejus in jugeribus veteranis & tribunis legionariis eſt aſſignatus.

Preneſte oppidum. Ager ejus à Quinquaginta viris pro parte in jugeribus eſt aſſignatus culturæ. Cæterum in abſoluto eſt remiſſum circa montes. Iter populo non debetur.

Privernum oppidum, muro ductum; colonia militibus deducta ſine colonis. Iter populo debetur pedibus xx. Ager ejus pro parte cultus in jugeribus eſt aſſignatus. Cæterum in laciniis vel in abſoluto remanſit.

Surrentinum oppidum muro ductum. Ager ejus ex occupatione tenebatur à Græcis a abſconſæ ratione Minervæ; ſed & circa montes Syrenianos limitibus b Auguſteanis pro parte aſſignatus. Cæterùm in abſoluto remanſit. Iter populo debetur pedibus xv. ubi Syrenæ.

Sueſſula oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus in jugeribus limitibus intercifivis militibus eſt aſſignatus.

Sinueſſa oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus in jugeribus limitibus intercifivis eſt aſſignatus.

Sueſſa Aurunca muro ducta, lege Semproniâ eſt deducta. Iter populo non debetur. Ager ejus pro parte limitibus intercifivis eſt aſſignatus.

Sora muro ducta: colonia deducta juſſu Cæſaris Auguſti. Iter populo debetur pedibus xv. Ager ejus limitibus Auguſteis veteranis eſt aſſignatus.

Segnia muro ducta colonia à militibus & Triumviris munita. Iter populo non debetur. Ager ejus c in præciſuras limitibus Triumviralibus eſt aſſignatus.

Setia muro ducta colonia Triumvirali lege eſt munita. Iter populo debetur pedibus xv. Ager ejus in abſoluto ex occupatione à militibus tenetur.

Teleſia

a *Ob conſecrationem.* b *Auguſteis* vel *Auguſtanâ* ut ſuprà in *Lanubium*
c *in præciſuris.*

Teleſia muro ducta colonia à Triumviris deducta. Iter populo debetur pedibus xx. Ager ejus limitibus Auguſteis in omnibus eſt aſſignatus.

Teanum Syricinum colonia deducta à Cæſare Auguſto. Iter populo debetur pedibus LXXXV. Ager ejus limitibus metricis hominibus IIIICL. limitibus Auguſteis eſt aſſignatus.

Tribulæ municipium. Iter populo non debetur. Ager ejus limitibus Auguſteis in omnibus eſt aſſignatus.

Terracina oppidum. Iter populo non debetur. Ager ejus in abſoluto eſt dimiſſus.

Tuſculi oppidum muro ductum. Iter populo non debetur. Ager ejus menſurâ *a* Syllanâ eſt aſſignatus.

Terebentum oppidum. Ager ejus *b* in præciſuras & ſtrigas eſt aſſignatus, poſt tertiam obſidionem limitibus Julianis. Iter populo non debetur.

Bellitras oppidum lege *c* Sempronianâ fuerat deductum. Poſtea Claudius Cæſar agrum ejus limitibus Auguſteis cenſitum militibus aſſignari juſſit.

Lubra oppidum à Triumviris erat deductum: Poſtea à Druſo Cæſare eſt irruptum. Ager ejus in omnibus eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.

Vulturnum muro ductum colonia juſſu Imperatoris Cæſaris eſt deductum. Iter populo debetur pedibus xx. Ager ejus in omnibus eſt aſſignatus villarum poſſeſſoribus.

Venafrum oppidum Quinqueviri deduxerunt ſine colonis. Iter populo debetur pedibus xx. Ager ejus in laciniis limitibus interciſivis eſt aſſignatus, ſed & ſumma montium jure templorum ſunt ab Auguſto cenſita.

Verulæ oppidum muro ductum. Ager ejus limitibus *d* græcanis in omnibus eſt aſſignatus, & ab Imperatore Nervâ colonis redditus.

Ager

a *Sullanâ.* b *in præciſuris & ſtrigis*, vel *per præciſuras & ſtrigas.* c *Semproniâ.* d *Gracchanis.*

Ager Carſolis. Iter populo non debetur. Uſque ad muros agrum ejus privati poſſident. Montes poſſidentur nomine Romano, qui uſque ad Sura deficiunt. In quibus montibus poſiti ſunt rotundi termini, juga, limites, rupes, diverſa loca arboribus diverſis veſtita, aquarum divergia, vel univerſa poſitio terminorum. In campis verò ſtatuerunt terminos quadratos curſorios, ſpatulas vel mœtas aſſignatas, & interjectis locis arcas & monumenta, vel alia teſtimonia.

Huic addendæ ſunt menſuræ limitum & terminorum, ex libris Auguſti & Neronis & Cæſarum: ſed & Balbi menſoris, qui temporibus Auguſti omnium provinciarum formas, & civitatum menſuras compertas in commentarios contulit, & legem Agrariam per univerſitatem provinciarum diſtinxit ac declaravit.

EX LIBRO BALBI, PROVINCIA PICENI.

* * * * * *

Picenenſis item ager determinatur limitibus maritimis & Gallicis, quos dicimus Decumanos & Cardines. Nam eorum delimitatio eſt per rationem arcarum, vel riparum, vel canalibus, & noverca, quæ regulis conſtruitur: aliis verò locis per muros, hermulas, macerias, ſcorpiones, congeries, carbunculos; & variis locis terminos Auguſteos. Fit & diverſis metallis materiæ ligneæ vel ſaxorum, quorum curſus pedibus ∞ cccc fines in Piceno terminantur: licet generaliter requirendum eſt.

Ager Spoletinus in jugeribus & limitibus intercifivis eſt aſſignatus, ubi cultura centuriarum in abſoluto eſt: reliquum in montibus ſuoque ipſo jure cenſuerunt. Nam & multa loca

ta loca hereditario jure accepit ejus populus: & agrum qui à fundo ſuo tertio vel quater vicenis ſitus eſt in jugeribus jure ordinario poſſidet: ſicut Interamne Flaminia, & Interamne Paleſtina Piceni.

Ager Lunenſis: ager Sentino oppidum, limitibus maritimis & montanis lege Triumvirali aſſignatus eſt, & loca ejus hereditario jure populus accepit.

Ager Tolentinus ſimiliter eſt aſſignatus.

Ager Anconitanus limitibus a græcanis per centurias eſt aſſignatus.

Ager Auſimatis itidem eſt aſſignatus.

Ager Firmanus Triumviralibus limitibus in centuriis per jugera eſt aſſignatus.

Ager Senigallienſis, & Potentinus, Reginenſis, & Pauſulenſis itidem eſt aſſignatus.

Ager Aſculanus locis variis limitibus intercifivis eſt aſſignatus, terminis Claudianis eſt limitatus, & aliis ligneis ſacrificalibus, per quorum limitum intervalla diſtant pedibus ICCV. & infrà. Cæterùm & rivorum tenor finitimus obſervatur, & ager ejus limitibus eſt aſſignatus.

Ager Cornelienſis, Trointinatis, Caſtranus, Aternenſis lege Auguſteâ b eſt aſſignatus.

Ager Adrianus, Nurſinus & Falerionenſis, & Pinnenſis limitibus maritimis & Gallicis, quos dicimus Decumanos & Cardines aſſignantur. Nam eorum delimitatio eſt per rationem arcarum, riparum, vel canalibus, & noverca, quæ tegulis conſtruitur; aliis verò locis habent muros, macerias, congeries, ſcorpiones, carbunculos: & variis locis terminos Auguſteos, per quorum nomina in Piceno fines terminantur.

Camerina muro ducta. Iter populo non debetur.

Atelica oppidum. Iter populo debetur pedibus LXXX.

Septempeda oppidum. Iter populo non debetur.

Ager

a *Gracchanis.* b *ſunt aſſignati.*

a Ager Atteiati oppidum. Iter populo non debetur. Nam agri eorum tribus limitibus ſunt aſſignati, & in centuriis; per quorum intervalla ſunt pedes $\overline{\mathrm{I}}$cccc. $\overline{\mathrm{I}}$DC. $\overline{\mathrm{II}}$CC. $\overline{\mathrm{II}}$CCCC. $\overline{\mathrm{II}}$D. Eorum curſus eſt per rationem arcarum, riparum, canabola, vel novercas; & variis locis terminos Auguſteos.

a *Ager Atteiatis oppidi. Iter populo non debetur. Nam tribus limitibus aſſignatus eſt in centuriis.*

F I N I S.

ROBER-

ROBERTI KEUCHENII, S. F.

JCti,

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ

QUÆDAM

Notarum & Emendationum,

IN RELIQUA

Opera & Fragmenta

FRONTINIANA.

AD SEXTI JULII FRONTINI V. C. COMMENTARIUM DE AQUÆDUCTIBUS URBIS ROMÆ.

S*Itque mihi nunc ab Nerva Auguſto*] Quærunt eruditiſſimi Viri, quorum opera ac judicio partim Frontino lux allata; num *Aquæductuum* Urbis Romæ Commentarius præter cætera Fragmenta ejuſdem Frontini ſit, qui Strategematum libros congeſſit. Quorum opinionem Cl. Rubenius accuratè in Electis ſuis de utroque opuſculo meritus, non ſine cauſa, ut ait, videtur amplexus. Purior enim & emendatior in illis ſermo eſt, & dictionis venuſtas. At ſi ſub Nervâ floruit, ut apertè præter ipſum confirmat & Ælianus Proëmio libelli de inſtruendis Aciebus; ἐπεὶ δὲ τῷ Θεῷ πατρί σου Νέρυα συμβαλὼν παρὰ Φροντίνῳ τῷ ἐπισήμῳ ὑπατικῶν ἐν Φορμίαις ἡμέρας τινὰς διέτριψα δόξαν ἐπενηνεγμένῳ περὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἐμπειρίαν, συμβαλὼν τ' ἀνδρὶ εὗρον οὐκ ἐλάττονα σπουδὴν ἔχοντα εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τεθεωρημένην μάθησιν, ἠρξάμην οὐκ ἔτι περιφρονεῖν τῆς τῶν τακτικῶν συγγραφῆς, οὐκ ἂν σπουδάζειν παρὰ Φροντίνῳ δοκῶν αὐτήν, εἴπερ τι χεῖρον ἔδοξε τῆς ῥωμαϊκῆς διατάξεως περιέχειν αὐτήν, &c. quid obſtet, quo minus idem Scriptor Strategicus & Aquatum Præfectus fuerit, qui libellum hunc de Aquæductibus Urbem Romam influentibus edidit, obſcurè video. Sed altius ad acumen indaganda ſunt Æliani verba. Ait; apud Frontinum V. C:

& peritiæ bellicæ laude clariſſimum, qui ſub Nerva Adriani Patre floruit, ſe per aliquot dies in Formiis egiſſe, & collatis cum eo ſermonibus comperiſſe, non minus illum ſtudio teneri diſciplinæ Tacticæ Græcis uſitatæ, quam Romanorum inſtructione, quá deterius quid minusve videretur contineri. Certo certius eſt, illum quidem alloquio ad Adrianum non aliûs Frontini meminiſſe, quàm Conſulis iſtius Strategematum Auctoris, quorum libri ſuperſtites etiamnum exſtant, & quos idem optimo Principi Trajano dicavit. Secus ac Stevvechio viſum, qui alios de militari diſciplina libros eidem dedicatos opinatur ſub fine lib. II. cap. III. Commen. in Vegetium. Nam Nervæ ac Trajani temporibus præcipuè in pretio fuit, quod & alibi Volaterranus Commentar. Urban. lib. XVI. non obſcurè ſubindicat, & qui totam hanc noſtram litem uno loco diſſecat: *Iulius Frontinus ad Trajanum libros quatuor Strategematum ſcripſit, & de Aquis Vrbis.* Nec aliûs Frontini mentionem fieri apud antiquos puto, quàm unius ejuſdemque noſtri, qui Strategematum nimirum, Aquarumque libellos congeſſit; & cujus etiamnum Fragmenta teſtant de Qualitatibus Agrorum, Limitibus, maximam partem mutila ac inquinatiſſima, variiſque conſuta ſegmentis. Scripſit idem de Coloniis opuſculum, ſed quod hodie diverſum exhibetur, ac ejuſdem farinæ fragmentis interpolatum, ab Ampliſſimo Viro P. Scriverio cum reliquis primùm ex membranis editum. Falluntur etiam illi, qui ulterius diſquirendum contendunt, an Urbanus ille Prætor, cujus Tacitus lib. IV. Hiſtoriarum meminit, ad Veſpaſiani II. & Titi Conſulatum, qui in annum Urbis incidit Iↄcccxxiii. idem cum noſtro Frontino ſit: quam & opinionem non exiguum ſcrupulum pleriſque quidem non mediocriter doctis injeciſſe memini. Nunc audiamus Carolum Sigonium Syllabo hiſtoricorum Romanorum: *Sext. Iulius Frontinus Strategematum libros conſcripſit, in quibus ex omnibus hiſtoricis exempla in certos locos deſtinata* (valet *diſtincta*) *enumerat copioſè, & magnâ cum utilitate: licet pleraque librariorum errore ineptè ſunt repetita. Nerva & Trajani temporibus vixit.* Quæ verbotenus, ut multa alia, ἔπος πρὸς ἔπος in ſuum apparatum ad omnium gentium hiſtoriam tranſtulit Antonius Poſſevinus, Sect. III. cap. IV. Cæterum, quod hic aſſerimus, id tam dilucidum ab aliis conteſtatum fuit, ut mirum ſit, in aliam ſententiam vergere Viros eruditiſſimos. Vide quæ Johannes Maria Catanæus obſervat ad Plinii Cæcilii Secundi Epiſtolas, item Stephanus Vinandus Pighius Annalium Romanorum libro XIIX. Nam quæ nobis adducta ſunt, eorum ſubleſta fides eſſet, ni major veri ratio ex antiquitate hiſtoriarum colluceret.

Adminiſtratum per principes ſemper civitatis noſtræ Viros] Qui vocabantur *Aquarum Curatores.* In veteri lapide ſculptum: CURATOR. AQUARUM. ET. MINU-

NUTIÆ. CUR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS. Primò tamen appellati ſunt *Curatores operum publicorum:* deinde in plures διαχειρίας ἐπιμελείας diviſi, ſpecialiter *Aquarum Curatores.* Hi ſicut cæteri omnes, qui curam aliquam publicè curabant, non magiſtratus erant, ſed quaſi magiſtratus, uti vocantur à noſtro Frontino, qui & ipſum Agrippam primò per ſervos ſuos privatos hæc feciſſe, eamque familiam Auguſto morientem legaſſe tradit. Vide ipſum Frontinum infrà, & Fragmenta lib. II.

Poſſe decernere] Valet *diſcernere*; quod ad oram veteris notatum.

Nomina primum Aquarum, quæ in urbem Romam influunt, ponam] Scriptus *promam*; quod elegans quidem verbum eſt, & huic loco communicantiſſimum. Placet tamen editum. Infra: *Perſecutus ea, quæ de modulis dici fuit neceſſarium, nunc ponam, quemadmodum quæque aquarum Principum commentariis comprehenſarum, uſque ad noſtram curam habere viſa ſit.* Alii: *pandam*, hoc modo: *quæ in urbem Romanam influunt, pandam.* Nullo negotio.

Poſtea altitudinem cujuſque, modulorumque rationem] Patum ſibi conſtant in altitudine ſubterraneorum meatuum & fornicum veteres Scriptores. Procopius altitudinem definit tantam, ut eques per eos fornices opportunè poſſet tranſire. Frontinus infrà; *ſublevatos ad centum & novem pedes fuiſſe* ait. Strabo Amaſenus lib. V. *οἱ ὑπόνομοι σὺν νόμῳ λίθῳ κατακαμφθέντες ὁδοὺς ἁμάξαις χόρτου πορευτάς.* Immo cameratos arcus *urbis montes altitudine exæquaſſe* loquitur Plinius lib. XXXVI. cap. XV. Rutilius:

Quid loquar aërio pendentes fornice rivos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicam creviſſe ad ſidera montes;
Tale gygantæum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris;
Conſumunt totos celſa lavacra lacus.

Sic hi verſus legendi ſunt, qui mendosè libris antiquis exhibentur, præſertim ultimo hexametro:

Intercepta ſuis fundantur flumina muris.

Alludit elegantiſſimus Poëta ad illud, quod de Græciæ Pyramidibus infrà Frontinus exclamat: *Tot aquarum, tam multis neceſſariis molibus, Pyramides videlicet otioſas comparem, aut cætera inertia, ſed famâ celebrata opera.*

Quantum muneribus, (ita enim cultiores appellant)] Florentina, quam typis editam vidimus ab Junta, perperam exhibuit: *ita enim cultiores appellantur.* At melius Onuphrius & Scriverius, ut edidimus. Verum obiter notamus ſignificationem *muneris* rariorem, quod non vocabulum de vulgo eſt, ſed eminentioris dignitatis. Vocabant illud adminiſtrationem reipublicæ, & curam imperii, quod plebis univerſæ totiusque populi comitiis delatum, ac mandatum erat.

Ab Vrbe ondita per annos CCCCXLI. *contenti fuerunt Romani uſu aquarum*] Dubitare nobis hoc quidem in loco occurrit, utrum eo anno CCCCXLI primùm Aquæductuum uſus Romæ introductus fuerit, & ab Appio Claudio cenſore, qui ſternere vias inſtituit, hoc quoque bonum inventum? Hujusmodi opinionis eſt de mirandis Romanorum optimè & accuratiſſimè meritus ὁ μακαρίτης Juſtus Lipſius in libro III. cap. XI. de magnitudine Romana, cui non poſſum ego, quin debeam diſſentire. Quippe ab Anco Martio primam aquarum in urbem derivationem introductam, Plinius Secundus lib. XXXI. cap. III. videtur innuere: & ex aliis probabilibus authoribus evidendentiſſimum eſt, præſertim Dionyſio Halicarnaſſeo, accuratiſſimo Scriptore rerum Romanarum. Ait Paulus Juriſconſultus Titulo D. *Ne quid in loco publico fiat*: quadam lege: *Si per publicum locum rivus aquaductus privato nocebit, erit privato actio ex lege XII. Tabularum, ubi noxa domino caveatur.* Quod ſi verum eſt, diu datæ à Decemviris leges ante annum quadringenteſimum & primum ſupra quadrageſimum; niſi fortè dicamus, decemvirales tabulas de *aquagio* non de *aquaductu* intelligi debere, quod in optimis Gloſſis exponitur ὑδραγώγιον. Feſtus: *Aquagium, quaſi aquæ agium, id eſt aquaductus appellatur.* Obiter emendamus Savolenum in lege nona D. *Quemadmodum ſervitus amittatur. Aqua ſi in partem agri influxit.* Perperam; legendum: *Si in partem aquagii.* Ut exiſtumem, aquæductum eſſe arte quadam & manu hominum abſolutum opus; aquagium, naturalem velut alveum, aut canalem fontis. Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ. Cæterum Vir doctiſſimus alienâ interpretatione noſtri Scriptoris hallucinatus videtur, ut aliàs ex profeſſo demonſtrabimus.

Fontium memoria cum ſanctitate adhuc exſtat, & colitur] Seneca ep. XLI. *Magnorum fluminum capita veneramur; ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum colentium fontes, & ſtagna quædam vel opacitas, vel immenſa altitudo ſacravit.* Plinius videndus de Clitumno, libro IIX. & de lacu vadimonis: *Nulla in hoc navis, (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulæ.* Nec antiqui Romani ſolùm, ſed omnis gentilium vetuſtas fontibus & fluviis divinitatem aliquam aſſignavit. Unde ἱεροὶ ποταμοὶ, διὰ τὸ ἀέναον inquit Euſtathius ad librum ſecundum Odyſs. Et Perſæ tam ὑδρολάτραι quàm πυρολάτραι appellabantur. Nam & per ignem & aquam jurabant. De Græcis res nota eſt veteri proverbio: ἄνω ἱερῶν ποταμῶν χωροῦσι παγαί. Habes apud Laërtium Diogene, & Euripidem Medeâ. Callimachus in Apollinem;

Ἀλλ' ἥτις καθαρή τε καὶ ἀχράαντος
ἀνέρπει
Πίδακος ἐξ ἱερῆς ὀλίγη λιβάς.——

Inde apud Poëtas fontes dicuntur θειῶν ῥόος, de quibus apud Theocritum. Colebatur iſta fontium memoria ſummâ cũ ceremoniâ, cujus

ſacra

ſacra Romanor. *Fontinalia*. Feſtus: *Fontinalia, fontium ſacra, unde & Roma fontinalis porta.* Immò *Fontinalis* eſt Dea fontium apud Tertullianum. Feſtus à Scaligero reſtitutus: *Manalis fons appellatur ab auguribus puteus perennis; neque tamen ſpecu inciliisve cietur, quia flumen id auſpicatur, quod ſuâ ſponte in amnem influit.* Ad auſpicandum, inquit, flumina non proſunt, quæ ope humanâ puta ſpecu, inciliis ducta ſunt: ſed quæ ſponte ſuâ in amnem influunt. Loquitur de perenni auſpicio: quo dicebatur, quoties quis amnem, aut aquam, quæ ex ſacro oritur, auſpicato tranſit. Ex ſacro, hoc eſt capite fontis. Nam capita omnium fontium ſacra. Contra quæ ex caſtellis aut dividiculis derivatur, non eſt ſacra.

Salubritatem enim agris corporibus adferre creduntur] De fontibus Oraxi in Campania vide Plinium cap. II. libro XIIX. De Siciliæ fontibus Solinus ait, quod *calidi & ſalubres aliquot effervescant*, qui pluribus corporis vitiis medeantur. Strabo: θερμῶν γοῦν ὑδάτων ἐκβολὰς κτ πολλὰς ἔχει τόπους ἡ νῆσος. Et vetus epigramma Philippi Theſſalonicenſis Siciliæ ὕδατα Παιώνια & medicata mirè deprædicat. Euripides apud Laërtium eandem ſalubritatem aquæ marinę tribuit, quàm fontibus Frontinus. Exſtat ejus verſiculus omnibus decantatus:

Θάλασσα κλύζει πάντα τ᾽ ἀνθρώπων κακά.

Varro de Nympha Juturna à juvando dicta: *Multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere ſolent.* Idem Strabo de Cutilienſi lacu: καὶ τὰ ἐν κοτυλίαις ψυχρὰ ὕδατα, ἀφ᾽ ὧν καὶ πίνουσι, καὶ ἐγκαθίζοντες θεραπεύουσι νόσους.

Claudia, Anio novus] Paſſim apud veteres Claudia aqua & Anio novus conjunguntur. In antiquâ Inſcriptione: TI. CLAUDIUS. DRUSI. F. AUGUSTUS. GERMANICUS. PONTIF. MAXIM. TRIBUNITIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIÆ. AQUAS. CLAUDIAM. EX FONTIBUS. QUI VOCABANTUR. CÆRULEUS. ET. CURTIUS. A. MILLIARIO. XXXV. ITEM, ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SUA. IMPENSA. IN. URBEM. PERDUCENDAS. CURAVIT. *Aniem* vocatur à Catone, qui ab aliis *Anio* & quidem duplex Vetus & Novus: item ſequiori genere, ut in Inſcriptione.

Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murenâ COSS.] Quidam editorum exhibent: *P. Decio Mure*. Quod in aliis etiam ſcriptoribus nullo diſcrimine meminimus obſervatum. Cæterum auctor De Viris Illuſtribus apertè tradit, Appium Claudium Cenſorem aquam Anienem in urbem induxiſſe: quod omnino eſſe non poteſt. Vetus enim Anio in urbem deductus fuit primùm anno U.C. quadrageſimo nono pòſt quàm Appia perducta eſt à Curio & Fulvio Flacco Duumviris. Cenſor autem fuit Appius Claudius an. U. C. DXLI.

 Quare

Quare certum eſt, in Scriptore incerto *Appiam* vel *Claudiam* eſſe legendum: quod tamen ægrè repoſuerim.

Qui & viam Appiam à porta Capena uſque ad Vrbem Capuam muniendam curavit.] A porta Capena ad urbem Capuam: id eſt, ad ultimos Romanorum fines. Poſtmodum tamen Brunduſium uſque munita, ſed quo curatore incertum. Horatius:

Brundiſium melius Numici via ducat an Appî?

Perduxit deinde ſive C. Gracchus Tribunus, qui pleraſque vias fecit, refecit: ſive C. Cæſar, qui Curator viæ Appiæ non leviter in eam impendit: ſive Auguſtus, de quo vetus Inſcriptum: S. P. Q. R. QUOD. VIÆ. MUNITÆ. SUNT. Quæ à Scriptore Virorum Illuſtrium narrantur in Appii vita, vereor ut falſa ſint aut liberius excepta. Paulinus ad Cytherium:

Poſthac & ad nos pergere incæptat viam,
Quà ſternit aggerem ſilex,
Munitor Appius cui nomen dedit.

Ita indubiè legendum. Vulgo ineptè *cui* tranſpoſitum eſt, & verſus claudicat:

Cui munitor Appius nomen dedit.

Collegam habuit C. Fabium] Præſtat lectio, quam ad oram librorum video notatam: *C. Plautium.* Eodem modo C. Plautius in Faſtis Capitolinis appellatur Appii collega, quem Venocem cognominatum tradit Frontinus, ob inquiſitas aquæ venas. Vide Livium.

Abdicavit ſe à Cenſurâ] Ob infamem atque invidioſam Senatus lectionem verecundiâ victus Appii collega C. Plautius, cenſurâ abdicavit.

Qui multis tergiverſationibus extraxiſſe cenſuram traditur.] Id eſt, prorogando extraxiſſe. Infra de Marco Titio: *Sed quoniam ad conſummandum negotium non ſufficiebat, ſtatuit Senatus præturam in alterum annum prorogari.*

Et ſupra terram opere arcuato.] Quod arcus nimirum & fornices habet, non ſolidam conſtructionem. Hoc obſervatu digniſſimum eſt, quia nihil magis obvium in Commentario Aquæductuum.

Alſietina, Auguſta ramum] Ramum vocat, quem Græci κλάδον in fluviis, τὴν κατημαξευμένην ὁδόν. Alia diverticula ſunt ἐκτροπαὶ vel κέρατα, unde bicornes fluvii dicuntur apud Poëtas: qui & crines dixerunt duas σειρὰς ſive treſſas pro fluminum bracchiis. Varro apud Nonium: *Via una, ſed ectropæ multæ.* Gloſſæ: *diverticulum*, ἐκτροπή, καμπὴ ὁδοῦ. Inde in fluviis ἐκτροπαὶ bracchia ſunt, quæ ab auctore fluvio ἀποσχίζονται.

Cum L. Papyrio Curſore geſſit] Mendoſè libri: *cum L. Papyrio COS.* Cenſuram geſſit M. Curius Dentatus ad annum U. C. CDLXIIII. ut conjectat Sigonius.

Ex manubiis de Pyrrho captis] Non tam ad interpretationem Auctorum, qui per ſe plani ſunt & perſpicui, quam emendationem

cate-

cæterorum, qui eandem hiſtoriam concinnarunt, operam noſtram conferre viſum eſt. Inſigne mendum, quod & eruditiſſimo Andr. Schotto notatum eſt, jam crebrius adductum anonymum ſcriptorem obſedit, apud quem in M. Curio Dentato hæc expreſſè corrupta leguntur: *Aquam deinde Anienem manibus hoſtium in urbem induxit.* Quod hoſtium operâ M. Curius Dentatus aquam Anienem in urbem induxerit, vel introduxerit; nemo puto confirmare non dubitaverit, qui majeſtate Romanâ condignum factum putet. Quare indubiè reponendum: *Aquam deinde Anienem manubiis hoſtium in urbem induxit.* Par mendum olim obſervavimus ad Nepotis Cimonem: ubi perperam *navibus* pro *manubiis* repoſuerunt iniqui correctores. Veteres *manubus*, legunt, ut tribus exaratis aſſerimus & Plutarcho convincimus. Sed & paria ſunt in antiqua inſcriptione Eboracenſi: Q. SERTOR..... .... HONOREM. NOMINIS. SUI. ET. COHORT. FORT.... EBORENSUM. MUNIC. VET. EMER. VIRTUTIS. ERGO. DON. DON. BELLO. CELTIBERICO. DEQ. MANUBIIS. IN. PUBLIC. MUNIC. EJUS. UTILITATEM. URB... MOENIVIT. EOQUE. AQUAM. DIVERSEIS. IN. DUCT.... UNUM. COLLECTEIS. FONTIB. PERDUCENDAM. CURAV..... Cæterum, non ipſe Curius ſed Fulvius Flaccus, alter duumvirûm aquæ perducendæ induxit: Curio mortuo intra quinctum diem quàm eſſet duumvir creatus anno U.C. CDXXCIX.

Spurio Carbilio, L. Papyrio COSS.] *Carbilius* vel *Carvilius*, verum & idem Conſulis nomen. Sed hoc aliàs legitur in antiquioribus, quibus ſæpiuſculè hæ duæ literæ mutantur: quod offendere non debet curioſum lectorem. Deinde *τὸ iterum* ſcio malè quondam projectum, quod poſtliminio demum reſtituimus. Hos autem Conſules iterum fuiſſe anno CDXXCI. ex Livii XXIV. & Capitolinis Tabulis diſcere licet.

Edidit edictum] Non *addidit*. Illud ſpecies eſt palilogiæ, de quâ nos aliàs.

Supra Tibur XX. miliario] Non puto, *Tiburnum*, quod ὠραῖον quidam ad marginem ſcripti codicis expreſſerat. Quanquam & *Tiburnus* & *Tiburtus* primus Tyburis conditor appelletur. A Tiburto Tiburtinus: *ubi partim in Tiburtinum diſtribuitur uſum.*

Ita exigente libramento] Aqua librari dicitur, cujus altitudo peræquatur è loco unde oritur, ad locum quo ducenda eſt. Inde libræ aquariæ peculiariter erant factæ librandis aquis, ut ἀντίχειρμα ſive chorobates. Inde libra interdum altitudinem & faſtigium ſignificat propter perlibrationem aquarum. Infra: *Aqua omnes diverſâ in urbem librâ perveniunt:* id eſt, altitudine. Græci poſteriores ζυγοστάτας vocabant, qui aquarum inventos ductus & modos docili libratione oſtenderent; vel, qui peri-

tiam haberent aquam librandi ad libellam. Plinius libro vigeſimo ad Trajanum: *Supereſt ut libratorem vel architectum, ſi tibi videbitur, mittas, qui diligenter exploret, ſit ne lacus altior mari.* Videndus omnino doctiſſimus Philander ad Vitruvii librum octavum.

Dum ex aliis cauſis libros Sibyllinos inſpiciunt] Obiter annotabimus iſtas cauſas, ex quibus Decemviri libros Sibyllinos inſpicere conſuerant, quarum vel principalis erat vis morborum ſive peſtilentiæ, ſicut Livius diverſis in locis prodidit. Lib. V. *Gravis peſtilensque omnibus animalibus æſtas excepit, cujus inſanabili pernicie, quando nec cauſa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex SC. aditi ſunt.* Idem libro ſeptimo auctor eſt, peſtilentiam civitatem adortam, coëgiſſe Senatum imperare Decemviris, *ut libros Sibyllinos inſpicerent.* Poſt Tarentinorum defectionem, religione novâ carminibus Martii vatis objecta, iis explanatis S C. factum ſcribit lib. XXV. *ut Decemviri libros de ludis Apollini, reque divina facienda inſpicerent.* Alterum Senatusconſultum factum eſt, *ut Decemviri ſacra Græco ritu facerent, iiſque hoſtiis Apollini bove aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ bove femina aurata.* Macrobius libro I. Saturnal. cap. decimoſeptimo, de ejuſdem Martii vatis carmine loquens: *Ex hoc*, ait, *carmine, cum procurandi gratiâ dies unus rebus divinis impenſus eſſet, poſtea SC. factum, ut decemviri, quo magis inſtituerentur de Ludis Apollini agendis, reque divinâ rectè faciendâ, libros Sibyllinos adirent.* Dionyſius Halicarnaſs. lib. IV. οὐδὲν οὕτω Ῥωμαῖοι φυλάττουσιν, οὔτε ὅσιον κτῆμα, οὔτε ἱερὸν, ὡς τὰ Σιβύλλεια θέσφατα. Χρῶνται δ' αὐτοῖς, ὅταν συμπεσούσης κατὰ πόλεμον ἢ περιπετειῶν τινῶν καὶ φαντασμάτων μεγάλων καὶ δυσευρέτων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ συνέβη. Plutarchus: ἐν αἰτίοις ἤτοι Ῥωμαϊκοῖς. Τῆς δὲ πράξεως δεινῆς φανείσης, ἔδοξεν, ἀνερευνῆσαι τὰ Σιβύλλεια τοὺς ἱερεῖς. Phlegon in libro περὶ θαυμασίων. Δι' ἣν αἰτίαν ἡ Σύγκλητος ἐκέλευσεν, ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ. Exſtat hujuſmodi SC. apud Vopiſcum in Aurelio, quod, quia longius eſt, omiſimus.

Finita ſubſtructionibus penè ſtatim ſtagmino colore præviridi] Quid illud *penè?* Quod meo quidem judicio veſtigium præbet alterius lectionis, quam nondum erui. Quin penè adducor ut credam, ſubſtructionum numerum aut amiſſum, aut penitus à typothetis omiſſum. Judicent οἱ τῶν κολπικωτάτων παῖδες.

Nam Agrippa Ædilis poſt primum conſulatum] Dio lib. XLIX. inter alios accuratiſſimè refert quæ ab Agrippa in ædilitate facta ſunt: πάντα τὰ οἰκοδομήματα τὰ κοινὰ, πάσας δὲ τὰς ὁδοὺς, μηδὲν ἐκ τοῦ δημοσίου λαβὼν ἐπεσκεύασε, τούς τε ὑπονόμους ἐξεκάθηρε, &c. vide ſequentia. Plinius lib. XXXVI. *A. M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum, per meatus corrivati ſeptem amnes, curſuque præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti.* Etiam vide Suetonium Auguſto.

Divi-

Diviſâ erogatione] Non *rogatione*, quod quibuſdam imperitis ſcio lectum. Erogatio eſt diſtributio nominum Juliæ & Tepulæ.

Præter caput Iuliæ transfluit] *Transfluvit* ἀρχαϊκῶς, in optimo Florentin. Veteres enim *fluvo* dicebant & *pluvo*: inde fluvius & pluvia. *Præter caput Iuliæ transfluit*: hoc Græcis *παραῤῥεῖν*, ab uno latere alluere. Quod & *perfluere* Latini dixerunt, ut *præducere* παραγράφειν. Plinius lib. XIX. de hortis & hortenſibus: *Riguoſq; maximè habendos ſi contingat præfluo amne*, hoc eſt παραῤῥέοντι ποταμῷ.

Hanc Agrippa emiſit] Ita lacus Curius à M. Velino dicitur emiſſus Ciceroni lib. V. ad Atticum. Suetonius Julio Cæſare: *Siccare Pomptinas paludes, emittere Fucinum lacum*: ubi *emittere*, aquam extra Romam perducere, interpretatur M. Donatus.

Moduloſque certos diſpenſatum accipiunt] Ad oram veteris, *modioloſque*. Sed diſcrimen ſtatuendum inter modulos & modiolos, quæ duo Frontino communicantiſſima. Modulum vocat, menſuram in aquæductibus, per quam aqua duci ſolebat ex caſtellis ſeu dividiculis ad privata ædificia. Talem hoc loco intelligit in emiſſa ab Agrippa Crabra. De ejus menſura, quam Græci μέτρον vocant, infra melius: *Aquarum moduli aut digitorum, aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt.* At modiolus, eſt ὑδρία ſive χαλκίς, vas aquatium ad hauriendum. Noſter alibi: *Cùm in erogatorio modiolo minus invenitur, in acceptorio plus; apparet, non errorem eſſe, ſed fraudem*: ubi mendosè *modulo* legitur in depravatis editis antiquioribus. Acceptorium vocat, qui puteo immerſus aquam haurit; erogatorium, qui in altum elatus refundit. Ibidem lego: *Eſt autem calix modiolus æneus* &c. ubi malè etiam *modulus* ſubſtituitur. Quæ neceſſariò diſtinguenda ſunt in commentario ὑδρολογικῷ.

Aquarii noſtri] Non *aquarum curatores* nec ὑδροφύλακες, ſed ὑδροσκόποι, ipſi libratores. Hi vocabantur *Aquileges* vel *aquilices*. Gloſſarium: *Aquilices*, οἱ τὰ ὑδραγώγια ἐργαζόμενοι, οἱ ὑδροχόοι(?), ποταμῖται, ὑδροσκόποι. Aliter legendus eſt ille locus apud auctorem Gloſſarii: οἱ τὰ πάρυγρα ἐργαζόμενοι, οἷον ὀχετάριοι, ποταμῖται, ὑδροσκόποι.

Ignari cujus cauſa] Vel, *cui cauſa*. Hoc aliàs legitur.

Compluribus ſalientibus aquis inſtruxit urbem] In omnibus ita videas expreſſum. Sed illud *aquis* abundans eſt & ſuperfluum, nec, ut puto, Frontino ſcriptum. Optimis auctoribus *ſalientes* ſunt fontes aquarum. Ita Plinio vocantur & Vitruvio, quorum ille ad idem Agrippæ factum: *Agrippa in ædilitate ſua, adjectâ Virgine aqua, cæteris corrivatis atque emendatis lacus ſeptingentos fecit, præterea ſalientes centum quinque, caſtella centum triginta; complura etiam cultu magnifica.* Paulo infrà noſter: *Solet tamen ex eâ* (Alſietinâ) *in Transtiberianâ regione quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripâ aqua ceſſant, ex neceſſitate in ſub-*

ſidium publicorum ſalientium dari. Vitruvius lib. VIII. *Ex ejuſmodi locis & fontibus ducti ſunt ſalientes.* Iſti Salientes tubulis fiſtulisve aquam effundebant. Apud veteres invenio Silanos, qui baſilicis ἀνάβρυτοι vocantur, lapideæ formæ & imagines, ex quibus aquæ ſaliebant. Itaque qui gloſſemata ſunt interpretati, Silanum κρήνην exponunt ſeu κρουνὸν, id eſt, τὰς ἀρχὰς τῶν ῥευμάτων, ut melius Euſtathius. Gloſſæ Philoxeni: *Silbanus* (lego *Silanus*: ita & perperam *Sylvani* dicuntur) κρουνός. In Græcanico Cyrilli ὑδρεῖον exponitur *lacus ſilanus.* Obiter emendandus eſt Cornelius Celſus lib III. cap. XIIX. *Confert etiam aliquid ad ſomnium Sıllanum juxta cadens.* Quis dubitet ita mecum reponere: *Confert etiam aliquid ad ſomnum Silanus juxta cadens*, id eſt, rivulus ſuſurrans decidentium leviter aquarum. Lucretius eò alludens:

Corpora Silanos ad aquarum ſtrata jacebant.

Quinimo *tullii* vocabantur iſti Silani. Feſtus: *Tullios alii dixerunt Silanos, alii rivos.* Ita ibidem legendum Viri doctiſſimi viderunt. Ennius Ajace, Feſto laudatus: *Sanguine emiſſo tepido tullii efflantes volant.* Ex illo Sophoclis:

——— ἔτι γὰρ θερμαὶ σύριγγες ἄνω
φυσῶσι μέλαν νέφος.

Sed & ipſi *tulli*, ſalientes. Papias: *Tuli, aquarum projectus.* Cæterum ineptè quidam hallucinantur, qui *ſalientes* de figuris exponunt & ornamentis, quæ ad tubulos adhibebantur. Alii tubuli ſunt, alia ornamenta tubulorum. Cujus rei ratio elegans apud Orum libro I. cap. XXI. ὅθεν καὶ τὰς χελέρας ἐπὶ τοὺς εἰσαγωγεῖς τῶν ἱερῶν κρηνῶν λεοντομόρφους κατεσκεύασαν οἱ ἀρχαῖοι τῶν ἱερατικῶν ἔργων ἐπιστάται. Sic proculdubio legendus eſt iſte locus, & ex eo reſtituendus, quod abſurdè videas expreſſum, καὶ τὰς χελέδρας. Nec moveor eo, quod Dempſterus ad Roſinum χελίδρας emendandum contendat. Heſychius: χωλέρα σωλὴν, δι' οὗ τὸ ὕδωρ φέρεται ἐκ κεράμων ἐξαντλιζόμενον. Inde medicorum filiis χολέρα morbus, exponitur violenta ἔκρευσις κάτωθεν καὶ ἄνωθεν τῆς χολῆς.

Ingentem aquæ modum invenerunt] Alio ſenſu *modus aquæ* dicitur in lege trigeſimâ ſecundâ ff. de Act. empt. & lege primâ De Aqua Quotidiana.

Hanc Virginem pictura oſtendit] Vel, *pictam*, oſtendit. Hoc ὡραῖον eſt alterius lectionis.

Signino circumjecto continendarum ſcaturiginum cauſa] Ulpianus lapideum interpretatur in lege primâ ff. de Rivis; nimirum, qui è teſtis ſigninis factus eſſet. *Si quis terrenum rivum ſigninum facere velit:* ubi *ſignatum* ſcio repoſitum, vel *ſiliceum* ab illis, qui metuebant antimoniam. Ego *Signinum rivum* teſtaceum & cementitium potius, quam lapideum interpretandum eſſe cenſeo. Intelligit autem Frontinus opus tale, quod è teſtis tuſis ad aquas excipiendas imprimis erat utile: nam ex teſtæ in ſigninis habebantur excellentes.

Niſi fortè cum opus Naumachiæ aggrederetur, ne qui ſalubribus aquis

quis detraheret] Quidam librorum non meliùs : *ne quis ſalubribus aquis detraheret.* De hoc Naumachiæ opere ex breviario Ancyrano hæc verba ſumpſit Suetonius : *Edidit navale prœlium circa Tiberim, cavato ſolo* (Tacitus *ſtagnum* vocat) *in quo nunc Cæſarum nemus.*

Idem Auguſtus in ſupplementum Martia, aliam aquam] Nec Auguſtam ſolùm ad Martiæ rivum perduxit Auguſtus; ſed & omnium aquarum rivos refecit. Vetus Inſcriptio, quæ Romæ viſitur.

IMP. CÆSAR. DIVI. JULI. F. AUGUSTUS.
PONTIFEX. MAXIMUS. COS. XII.
TRIBUNICIÆ. POTESTAT. XIX. IMP. XIIII.
RIVOS. AQUARUM. OMNIUM. REFECIT.

Quod opus Claudius magnificentiſſimè conſummavit, dedicavitq́, Sulla & Tutiano COSS.] Lego variantibus editis : *dedicavitque Sulla & Titiano COSS.* Nunc diribitoris in morem ſuffragia colligamus, nam priorum Conſulum nulla mentio in Faſtis conſularibus ſuperexſtat. Pomponius Lætus edidit *Suilio & Titiano* COSS. Hoc ad oram Scriverianorum video expreſſum. Ultimum conſulare nomen indubiè verum eſt & rectum: ſed in conſulatu non habuit Titianus *Suilium* collegam. Quod & miror doctiſſimo Viro Joanni Obſopæo non ſuccurriſſe, qui ex Tacito Pomponii ſententiam ſtrenuè videtur amplexus. In tabulis Capitolinis ad annum Urbis IↃCCIV. Conſules laudantur Fauſtus Sulla & Salvius Otho, qui L. Salvius Otho Titianus appellatus eſt, ut ex Inſcriptione fratrum Arvalium Romæ olim ab Urſino vulgata legitur: ADFUERUNT. A. VITELLIUS. M. APONIUS. SATURNINUS. OTHO. TITIANUS. Cæterum de hoc Claudii aquæductu, Suetonius ipſo Claudio : *Opera magna potius, quàm neceſſaria, quàm multa perfecit : ſed vel præcipuum aquæductum à Cajo inchoatum.* Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimùm impendium operis inchoati à Cajo Cæſare, & peracti à Claudio. Quippe à quadrageſimo lapide ad eam excelſitatem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxêre Curtius atque Cæruleus fontes.* Addit Suetonius emiſſarium Fucini inter opera Claudiana conſummatum, quod non invenias apud Dionem, qui diſertim hæc verba : τὴν δὲ λίμνην, τὴν Φυκίνην, τὴν τῶν Μαρσῶν ἠθέλησε μὲν εἰς τὸν Τίβεριν ἐξαγαγεῖν, ὅπως ἥτε χώρα ἡ περὶ αὐτὴν γεωργῆται, καὶ ὁ ποταμὸς ναυσίπορος μᾶλλον γίνηται, μάτην δὲ ἐδαπανήθη.

Ex fontibus duobus ampliſſimis & ſpecioſis Caruloque (*qui à ſimilitudine appellatus eſt*) *& Curtio accipit, & eum fontem, qui vocatur Albubinus*] Etiam corruptum eſt ultimi fontis nomen in quibuſdam libris Frontinianis : in quibus omnibus reſtituendum *Albudinus*; quod indubiè rectum nomen eſt, & ab imperitis corruptum. Suetonius eodem Cæſare : *Claudia aqua*

qua gelidos & uberes fontes, quorum alteri Caruleo, alteri Curtio & Albudino nomen eſt. Et fontem Curtium quidem binominem fuiſſe arbitror, ut etiam Albudinus vocaretur. Nam & Plinius libro XXXVI. capite XV. duos tantum Curtium & Cæruleum commemorat; ſicut & hæc Inſcriptio: IMP. CÆSAR. VESPASIANUS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. III. DESIG. IIII. P. P. AQUAS. CURTIAM. [illegible]. CÆRULEAM. PERDUCTAS. A. DIVO. CLAUDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSASQUE. PER. ANNOS. NOVEM. SUA. PECUNIA. URBI. RESTITUIT.

Quod cum terras cultas circum ſe habeat ſoli pinguis] Apage *multas*, quod alii ſubtrudunt: πίονα ἔργα Græci vocant, quæ Maro, *pinguia culta*; *terras cultas ſoli pinguis* noſter Frontinus, τὰ ἐργάσιμα cum opponuntur τοῖς ὑλοφόροις, ἢ ποηφόροις. libro II. *Nam cum oriatur Anio ſupra Trebam anguſtam, ſeu quia per ſaxoſos montes decurrit, paucis circa ipſum opidis objacentibus cultis*, &c.

Interpoſita eſt piſcina limaria] Piſcinam cape non ἰχθυοτροφεῖον ſed κολυμβήθραν: aquam limoſam & ſtagnantem. Gloſſæ veteres Græcanicæ: κολυμβήθρα, *piſcina, natatura*. Infra: *Ex his via Latina, ſex intra VII. miliarium contentis piſcinis excipiuntur, ubi quaſi reſpirante rivorum curſu limum deponunt*. Alibi ſe melius explicat: *Nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina conceptelas, id eſt piſcinas habent*. Ubi *conceptelas* vocat τὰς δεξαμενάς, ſive *conceptiones*, ut infra loquitur.

Vbi inter amnem & ſpecum conſiſteret & liquaretur aqua] *Eliquaretur* in libris melioribus. *Eliquare* διυλίζω & διηθέω, inde *eliquia* διυλισμοί. Gloſſæ: *liquatur*, διηθεῖται. Seneca de quodam fonte, lib. III. Nat. quæſt. *Fœda quadam turbidus ex imo fundit, donec liberatus eliquatuſque eſt*. Sic maria ex Oceano arctis faucibus terras intrantia quaſi eliquari & colari dicit Solinus.

Non alienum mihi viſum eſt, longitudines quoque rivorum cujuſque ductus, & etiam per ſpecies operum complecti] Melius legerim: *longitudines quoque rivorum cujuſque ductus & profectus operam complecti.*

Sed formas quoque ductuum facere curavimus] Doctiſſimus Turnebus hoc loco *formas* explicat rerum quarundam imagines & deformationes ac picturas: Ego *formas* tubulos interpretor, per quos unda adducitur aut derivatur; δοχεῖα nimirum ſive conceptacula aquæductuum. In itinerario Antonini: *nunc nomina aquarum, quæ uſibus æternæ urbis formarum conſtructionibus advectæ ſunt, indicemus*. Quæ formæ arcuationes ſunt, & à Frontinianis etiam differunt. Ad noſtram mentem planè conducunt illa Caſſiodori libro ſeptimo, epiſtola ſexta: *In formis autem Romanis utrumque præcipuum eſt, ut fabrica ſit mirabilis, & aquarum ſalubritas ſingularis*. Nimirum, inventa & probata per aquilegem

aqua

aqua ducebatur aut formâ ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis; ut loquitur Palladius lib. IX. rei ruſticæ, cap. undecimo. Iſti tubuli ſeu canales *formæ* appellantur, quarum mentio in jure noſtro frequentiſſima. Nec ignoro tamen formas tubulorum imagines appellari: ſed & illud non ignoro, acutiſſimi Viri expoſitionem ad hunc auctoris locum non conducere.

Ex quibus apparet] *Appareret*, quod aliàs legitur, melius eſt & concinnius.

Ubi montium lateribus ſpecus appliciti] Supra: *ubi inter amnem & ſpecum conſiſteret & liquaretur aqua.* Immo per ſpecum plerumque Veteres aquam duxiſſe, quod tum neceſſe erat fieri, docemur à Vitruvio libro VIII. cap. ſeptimo, cum medii montes erant inter mœnia & caput fontis.

Et deliberare tanquam aſſiſtentes] Puto *delibrare*, quod à nonnullis typis editum. Sequitur: *Aqua omnes diverſâ in urbem librâ perveniunt*: ubi libra eſt altitudo, ut ſupra etiam adnotamus.

Sed Veteres humiliore directura perduxerunt, ſive nondum ſubtili explorata arte librandi.] Probant libri: *ad ſubtile explorata*, &c. Non adeò malè: ſicuti nos alias ad Q. Serenum Sammonicum demonſtraturi ſumus.

Ac proprio canali & nomine venit, & à piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur] Quidam hoc modo referunt excuſum: *Ac proprio canali & nomine venit hæres à piſcinis*, &c. Scribo & interpungo: *Ac proprio canali & nomine venit. Ita & à piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur.* Quod explicatione non eget.

Prius tamen pars Iulia ad ſpem veterem excepta, caſtellis CCLII. montis uſibus diffunditur] Habent editiones aliæ: *Prior tamen pars Iulia ad ſpeciem veterem excepta, caſtellis CCVII. montis uſibus diffunditur.* Quod per me licet incuſent eruditiſſimi & accuratiſſimi viri. Nobis non placet illum Cynicum imitari, & ἅπτειν λύχνου ἐν μεσημβρίᾳ. Cæterum receptacula publicarum aquarum *caſtella* vocabant, quæ *dividicula* veteres auctores. Feſtus: *Dividicula antiqui dicebant, quæ nunc ſunt caſtella, ex quibus à rivo communi aquam quiſque in ſuum fundum ducit.* Heſychius: κάστελλος, ὄνομα τόπου ἄνω, καὶ κάτω φέροντος, καὶ μερίζοντος τὸ ὕδωρ. Quæ vox in jure frequentiſſimè occurrit. Frontinus infra: *Eſt autem ferè nunc in uſu, cum plures quinariæ impetratæ fuerint, ne in viis ſæpius convulneretur una fiſtula, ut excipiantur in caſtellum, ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt.* Poſteriores Impp. *conceptacula* vocarunt in lege ſecunda Cod. Theodoſ. Tit. de Aquæductu.

Martia autem parte ſui, poſt hortos Pallantianos, in rivum, qui vocatur Herculaneus, dejicit ſe per Cœlium. Ductus, ipſius montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans, initur ſupra portam Capenam.] Optimus & acutiſſimus Rubenius in electis ſuis hæc ita corrigit: *Ductus ipſius montis uſibus nihil, at inferio-*

inferioribus miniſtrans, *initur ſupra portam Capenam*. Si enim ductus ille per montem Cœlium, quomodo eo inferior? Sententia eſt: Aqua Martia etſi per Cœlium ducta, tamen colli illi non ſervit, ſed tota & illibata fertur ad loca ſubjecta. Pro *initur* tamen *oritur* exhibuerunt alii librorum.

Poſt hortos Pallantianos] Mendoſè, *Plancianos*, quidam de vulgo referunt.

In arcus, qui vocantur Neroniani] Infra: *Poſteaquam Nero Imp. Claudiam opere arcuato aſſumpſit, exceptam uſque ad templum Divi Claudii perduxit, ut inde diſtribueretur* &c. Ergo *Neroniani arcus* à fundatore Nerone: quod abſurdè negat vir doctiſſimus, qui neſcio quid de Græcorum νηρὸς hic interpretationis comminiſcitur. Hoc non ignoro, νερὸν Græcis eſſe locum aquæ irriguum. Inde Νερώνιος λίθος, quem alii Νερωνιανὸν dixere, quaſi à Nerone. Quod è diverſo falſum eſt. Epiphanius: καὶ ὁ μὲν Νερωνιανὸς πικρὸς τῷ εἴδει σφόδρα χλωρίζων, διειδὴς καὶ στίλβων. Inde νηρὸν τόπον apud Lycophronem Grammatici exponunt τὸν κοῖλον καὶ κάθυγρον. Hæc perperam & ineptè Neronianis arcubus attribuuntur.

Rivus Appiæ ſub Cœlio monte & Aventino actus, *emergit*] Id eſt, perductus aut ſubductus emergit. Ulpianus in lege I. D. de Rivis: *Unde ait*, *primum aqua ex flumine agi poſſit*; id eſt, perduci. Inde *actus* pro fluxu apud Lucretium:

Et pigri latices, magis & cunctantior actus.

Aquarum moduli aut ad digitorum aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt] Vide & confer Digeſtorum titulum de Aquâ Quotidianâ, & legem ſecundam & tertiam de Aquæduct. Codic. Theodoſian. Qui Frontino *moduli* ſunt, aliis *hauſtra* dicuntur. Nonius cados & ἄντλια minus rectè interpretatur: nam cadi propriè ſunt ſituli, qui tollenonibus ſuſpenduntur, aut trochleis per funes è puteo tolluntur. Herodotus vocat γαυλόν, Græci ἄντλον, unde *ἀντλεῖν*: *ancla* & *anclare* apud Latinos. Minima pars agreſtium menſurarum erat *digitus*. Agrimenſor incertus: *Digitus eſt pars minima agreſtium menſurarum*. Inde *δακτύλιος* ὕδατος. Inde Græcorum verbo dicebant: Δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δακτύλιον ὕδατος; id eſt, tubulum, qui digitum unum ſit latus. Nam ſecundum ejus latitudinem vel craſſitiem digitalis menſura accipiebatur. Quod imprimis antiqui medicorum filii obſervarunt. Dioſcorides de anchuſa ſcribens, δακτύλου τὸ πάχος, & de brunio, καυλὸν αὐτῷ τετράγωνον δίμηκη, πάχος δακτυλιαῖον. Sic δακτύλιος ὕδατος. Sic *digitum aquæ* ſe Gajo Sejo concedere, Lucius Titius notum facit epiſtolâ ſuâ in lege Λήκιος, D. de Servitut. Urb. Præd. Vetus Inſcriptio Sueſſana: ET. UT. AQUÆ. DIGITUS. IN. DOMO. EJUS. FLUERET. COMMODISQUE. PUBLICIS. AC. SI. DECURIO. FRUERETUR. Vide Plinium libro XXXI. capite ſexto. Inde δακτύλου ἡμέρα apud Zenobium. Dioge-

Diogenianum, Suidam, pro breviſſimo ſpatio. Et Martialis momentum volens deſcribere, *ad digitum* dixit.

Lex erat, ad digitum poſitâ concurrere palmâ.

Palma poſita erat concurſuris momento, uter prævaleret, vitæ neciſque poteſtate ſub unum ictum commiſſi. Sic incertus Poëta Anthologiæ libro VII.

Πίνωμεν βάκχου ζωρὸν πόμα. δάκτυλος ἀώς,
Ἢ πάλι κοιμιστὴν λύχνον ἰδεῖν μένομεν.

Hoc eſt digiti unius ſpatium, omne id quod vivimus. Sed de his alibi plura.

Vncia in pupula] Monuit Scriverius aliàs legi: *Vncia in pupulatita hæc obſervantur.* Error ex connexione literarum ortus. *Pupula*, legit etiam Ortelius.

Capit etiam quinariam unam quincuncem ſicilicum] *Siciliquam*, alii libri. *Sicilicus*, quarta pars unciæ. Gloſſæ: τέταρτον οὐγκίας, *ſicilicum.*

Et quemadmodum, verbi gratia, ſextariis ratio ad cyathos.] Infrà *calices* vocat: *Sed & calicis poſitio habet momentum*; id eſt, momen, ut antiqui loquebantur.

Vſque ad noſtram curam] Non damno veteris ſcripturam: *uſque in noſtram curam.* Frontinus alibi: *In re, qua uſque in id tempus, quaſi poteſtate acta, certo jure egiſſet.* Florus lib. I. cap. 6. *Subſtitutus in locum regis, quaſi uſque in tempus.* Vulgati, *ad tempus.*

Scrupuloſa inquiſitione praeunte.] Propriè *ſcrupuloſa* dictum. Nam *ſcrupuloſus*, eſt μικρολόγος, qui in minimâ quæque inquirit. In Gloſſis Philoxeni σηραγγώδης exponitur, *ſcrupuloſum*; nam σήραγξ eſt fiſſura terræ & caverna. Arnobius lib. IV. *Qui ſcrupuloſa diligentia curâ in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt.*

Itaque cum ſincera in Vrbem proprio rivo perveniret] Pura, nec aliis intermixta; in urbe enim miſcebatur cum Anione novo. *Sincerum* eſt ἀκέραιον. *Inſinceritas*, aquæ turbiditas. Papias: *Sinceri, puri, & ſine admixtione corruptionis.*

Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Nervæ Principis ſui Regina & Domina orbis indies, cui par nihil & nihil ſecundum]. Omnino à Martiale mutuatus eſt Urbis elogium Frontinus, nec aliena manu allitum vel adſcriptum eſt ab interpolatore, ut Lipſius ſuſpicatur. Amant enim interdum ejuſmodi laſcivias Poëtarum ſcriptis ſuis intexere Latini ſcriptores & hiſtorici. Quod ubivis obvium eſt, & illuſtrationis haud eget. Paribus autem elogiis multi veterum Romam collaudarunt. Eunapius Sardianus, βασιλεύουσα Ῥώμη. Erinna Poëtria,

Χαῖρέ μοι Ῥώμα θυγάτηρ Ἄρηος
Χρυσεομίτρα, δαΐφρων ἄνασσα,
Σεμνὸν ἃ ναίεις ἐπὶ γᾶς Ὄλυμπον
Αἰὲν ἄθραυστον.

Æthicus: *Domina totius mundi Roma.* Rutilius Numant.

—— *regina .... pulcherrima mundi*

Inter ſidereos Roma recepta polos.

Eam

Eam nos caducam vocamus] Vide Varronem de Re Ruſt. lib. III. cap. 5. Sic infrà ex Sc̃to refert, edixiſſe Nervam: CADUCAM. NEMINEM. VOLO. DUCERE. NISI. QUI. MEO. BENEFICIO. AUT. PRIORUM. PRINCIPUM. HABENT. Etiam illæ aquæ, quæ ex caſtellis & fiſtularum manationibus fluebant, *caduca* vocabantur, ut obſervat Vir Illuſtris ad Varronem. Inde apud Nonium legendum: *Aqua caduciter ruens*, id eſt præcipitanter; non *caducitur*, ut pro verbo malè lectum.

Ad quem autem Magiſtratum jus danda vendendave aqua pertinuerit, in iis ipſis legibus variatur. Interdum enim ab Ædilibus, &c.] Ædilium numero numerabantur magiſtratus. Feſtus à Scaligero reſtitutus: *Ædilis initio dictus eſt, quod ædium non tantum ſacrarum, ſed etiam privatarum curam gerebat. Deinde ad magiſtratus translatum eſt.* Nam hoc nomine omnes, ut ait Lucretius, æditu entes vocabantur.

Poſitamque redemptoribus neceſſitatem] Redemptores propriè atque antiquâ conſuetudine dicebantur, qui cum aliquid publicè faciendum aut præbendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus *emere* pro *accipere* ponebatur: at ii nunc dicuntur redemptores, qui quid conduxerunt præbendum, utendumque. Sic habes apud eundem Feſtum. Gloſſæ veteres: *redemptor*, ἐργολάβος, ἐκλήμπτωρ. Aliæ: ἐκλήμπτωρ, *conductor*, *excerptor*. Vetus Formu de ædificiis: NE. RECENTI RE. TRIMA. ARENA. UT RETUR. REDEMPTOR. Pe peram; lego: NE. RECEN TIOR. TRIMA. ARENA. TERETUR. REDEMPTOR.

Quod Circus Maximus ne dieb quidem ludorum Circenſium, n Ædilium aut Cenſorum permiſſ irrigabatur] Hæc verba de irrig tione ſumenda ſunt, quæ fo Circo circumdatis & Euripis quam inducebat. Euripos, ut N los, aquæductus apertos & gra des appellaverunt, quos vulgo c nales aquæ dicimus. Heſychiu εὔελπος, δοχὴ τῶν ὑδάτων. εὐείπ δοχαὶ ὑδάτων exponit, quas Lat dogas, exinde dixêre. Et h propriè *irrigare*, cum riguis ſive vis aqua inducitur: *eriguare* c deducitur, quod Græcis ὀρθεύε ut *rigua*, τὰ ἐπίῤῥυτα τὰ ἐχο τευόμενα. Viri magni perperam ferunt ad neſcio quam refrige tionem, quâ in theatro aquar per ſemitas decurſu æſtivus minu batur fervor; cujus rei primus a ctor Pompejus.

Quod duraſſe etiam poſtquam ad Curatores tranſiit ſub Auguſt apud Attejum Capitonem legimu Sanè mos ille Circi per Euripos rigandi uſque in Neronem man qui Euripos ſuſtulit, & eorum l co, alia loca, unde eques ſpect ret, addidit: Quod alibi Plini apertè ſubindicat. Illud aute Frontini πυρίεργημα eſt.

NE. QVIS. AQVAM. OL TATO. DOLO. MALO. VI PVBLICE. SALIT.] Quid *oleti*

ſit, ipſe ſubjungit hiſce verbis: *oletato, videtur eſſe olidam facito.* Quod nuſpiam alibi me legiſſe memini. Illud obiter addam, Veteres, cum odorem δυσοσμίαν indicare vellent, antiquo verbo *olo* ſæpiſſime uſos. Afranius Fratriis: *Non poteſt, quin illa tacta, longeque & multis olat.* Pomponius Aleonibus: *Alea ludam ſanè: mea malè olant manus.* Nonius: *olat pro oleat.* Inde *oletum*, τὸ ἀποσκυβαλιζόμενον τοῦ ἀνθρώπου. Gloſſæ: *oletum*, κόπρος. Perſius Sat. 1. *Veto quiſquam hic faxit oletum.* Verranius apud Feſtum · *Sacerdotula in ſacrario Martiali fecit oletum*, id eſt, oletavit.

Habuit & familiam propriam] Sic omnino diſtinguendum: non, ut ineptè alii; *habuit & familiam propriam aquarum, quæ tueretur ductus.* Non habuit Agrippa familiam aquarũ, ſed familiam ad tuendos aquarum ductus. Homines ſervos antiqui vocabant à famulando, *familias*; ut habes apud Ulpianum l. 1. D. de vi armata. Unde *gladiatorum familia* apud Ciceronem; &, *ager familiæ eſt aſſignatus*, in libro Coloniarum. Seneca Epiſt. 47. *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores noſtri dominis, omnem contumeliam ſervis detraxerint. Dominum patrem familiæ appellarunt; ſervos (quod etiam in Mimis adhuc durat) familiares.*

ET. SERVOS. PVBLICOS. TERNOS. ARCHITECTOS. SINGVLOS] Indubiè mihi perſuadeo, SERVOS. PUBLICOS. eſſe ſervos mercenarios & conductitios. Veteres Latini *ambactum* vocarunt talem operarium. Gloſſæ Scaligero poſt Turnebum laudatæ: *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος. Inde Feſtus ait, ambactum apud Ennium ſignificare ſervum mercenarium. Hic propriè *publicus* & μισθωτὸς, Juliano in epiſt. δοῦλος δημόσιος. Plinius X. Epiſtolar. *Quidam vel in opus damnati, vel in ludum publicorum ſervorum officio funguntur.* Qui ſequuntur ACCENSI, non adſcriptitii ſunt, ſed in municipiis, itemque Romæ publici etiam miniſterii nomen. Vetus Inſcriptio;

T. STATILIUS. VOL. PROCULUS.
ACCENSUS. VELATUS. ET. ARGENTARIA.
EUTYCHIA. PARENTES. FILIO. OPTUMO. ET.
ORCIVIÆ. ANTHIDI. UXOR. I. EJUS. SIBIQUE. ET. SUIS.
LIBERTIS. LIBERTABUS. POSTERISQUE. EORUM.

Saxum Appianum prope Formias.

L. VARRONIO. L. F.
PAL. CAPITONI.
SCRIBÆ. ÆDILIC.
ACCENSO. VELATO.
II. VIRO. QUINQUENN.
CURATORI. VIARUM.

VTIQVE. TABVLAS. CHARTAS. CÆTERAQVE] Ultimam vocem CÆRASQUE. legerunt, & CÆRAS .. QUÆQUE. varii libri, notante Scriverio. Quod ego non muto, ſed in aliam ſcri-

bendi rationem immuto: CERAS. QUÆQUE. Sic antiqui libri, ſic Græci ſuum κηρὸς: Plerunque in ceratis tabulis ſcribere ſolebant, & poſtea delere. Julius Aphricanus cap. LVI. περὶ κρυφίας ἐπιστολῶν εἰσπομπῆς, eleganter hanc rem explicat: *ἄλλοι πάλιν ἐν τῷ τῆς δέλτου ξύλῳ γράψαντες, κηρὸν ἐπέτηξαν, καὶ ἄλλα εἰς τὸν κηρὸν ἔγραψαν. Εἶτα ὅτε ἦλθε, πρότερον δὴ τὸν κηρὸν ἐκκινήσας, καὶ ἀναγνοὺς, ὁμοιοτρόπως αὐταπέστειλε.*

OPVS. ESSET. IIS. CVRATORIBVS. PRÆBENDA] Lego: OPUS. ESSENT. IIS. CURATORIBUS. PRÆBERI.

Q. ÆLIVS. P. FABIVS. COSS. AMBO. ALTERVE. SI. IIS. VIDEBITVR.] Non: SI. VIDEBITUR. ut ineptè Scriverio collati, qui minus expreſſerunt formulam. Valerius Probus de Notis antiquis, hæc verba ſic expreſſit: A. A. V. S. E. V. Obiter emendabimus Vegetium libro III. cap. I. *Vt providerent, ne quid detrimenti reſp. caperet, COSS. alter vel alter, ambove.* Scriptum fuit: *COSS. ambo alterve.* ΑΜΦΟΤΕΡΟΙ. ΥΠΑΤΟΙ. ΚΑΙ. ΕΤΕΡΟΝ. in Sᶜto Græco in æs inciſo Romæ legimus. Cicero VIII. Philipp. *Vti C. Panſa, A. Hirtius COSS. alter, ambove, ſi eis videatur, de ejus honore præmiove ad Senatum primo quoque die deferant.* Philipp. X. *Vti C. Panſa, A. Hirtius COSS. alter ambove, ſi eis videatur, iis, qui ſanguinem pro vita, libertate, fortuniſque Pop. Romani, Vrbe, templiſque Deorum profudiſſent, monumentum facere j beant.* Livius lib. XXX. *Non τ deri ſibi, abſente Conſulum alter ambobusve, eam rem agi.*

QVI. ÆRARIO. PRÆSIN ET. PRÆBENDA. LOCENT. Scriverio collati: QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. PRÆBENDA. LOCENT. Lego: QUI ÆRARIO. PRÆSUNT. EA PRÆBENDA. LOCENT.

Itaque cum viarum frumentiqu Curatores, qui quarta parte anni publico fungebantur miniſterio] Primus Auguſtus Curatores viarum fecit perpetuos, & horum certum munus. Erat autem eorum munus diſcretum à IV. Viris, & mox VI. Viris: nam hi vias Urbis curabant; illi eas, quæ extra urbem. Etiam Curatores extra ordinem reperti, quos deſtinabant ſingulis viis. Qui autem frumenti curam ſuſtinebant, alio nomine dicebantur Minutiæ Curatores. In veteri lapide: CURATOR. AQUARUM. ET. MINUTIÆ. CUR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS.

QVIBVS. NEGOTIVM. H. SENATV. EST. IMPERATVM] DATUM. pro IMPERATUM. alii exhibent. Et infrà: DARE. OPERAM. UT. SALIENTES. Iidem ineptiſſimè: IMPERARE. OPERAM. In Sᶜto Vellejano: *Hi, ad quos de ea re in jure aditum erit, ſi dederint operam.* Livius libro X. *Legatis, quos Tybur mittebat, mandatum; darent operam, ut tibicines Romanis reſtituerentur.*

Ius impetrata aqua neque heredem, neque emptorem, neque ullum

lum novum dominum prædiorum ſequutur] Vide Fr. Duarenum Commentar. in Tit. de Aquæductu.

Adhuc illa aquariorum intolerabilis fraus eſt, tranſlata in novum poſſeſſorem aqua foramen novum caſtello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahant aquam] Melius: *tranſlata in novum poſſeſſorem aqua*. Romani autem venalem aquam per aquarios circumferri definiebant (ut etiamnum in Italia moris eſt) ad quod Juvenalis alludit Sat. VI.

——— *veniet conductus aquarius.*

Primus uſus honeſtus legitimusque, nam lavantibus aquæ aſperſio neceſſaria; poſtea ſordidus & impudicus. Feſtus: *Aquarioli mulierum impudicarum ſordidi aſſeclæ.* Gloſſæ veteres; *Aquarioli*, βαλλάδες, *bacariones*. Eædem: *bacario*, πορνοδιάκονος. Lampridius in Commodo: *aquam geſſit, ut lenonum magiſter.*

Quod impendium exoneratur vectigalium reditu, ad jus aquarum pertinentium] Scriptum fuit in aliis: *quod impendium erogatur*. Et propriè quidem *impendium*, ἀνάλωμα, pecunia eſt, quæ erogando pendi ſolet. Hinc *impendia* dicuntur, quæ ſunt neceſſaria in aliquam rem erogandam, vel etiam exonerandam. Gloſſæ: *Impendia*, τὰ ἐπιτήδεια. Frontinus paullo infra: *Vide & omne plumbum, & omnes impenſa ad ductus, & caſtella, & lacus pertinentes, erogantur.* Non *erogabantur*, ut alii ad oram alleverunt.

Pleraque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda ſunt] *Prudenti*, id eſt, artificioſo. Sic Plinius *artifex temperamentum* dixit. Et ſic ubique loquitur Ennodius, qui omnia fermè ab antiquioribus mutuatus eſt.

Nec ſua tantum ſtationis architectis uti] Lampridius in Commodo: *Iam in his artifex, quæ ſtationis Imperatoriæ non erant.* Statio igitur pro ſtatu ſive conditione. Gloſſæ veteres Græcanicæ: ſτatio-nes, τὰ πραγματεῖα τῶν δημοσίων πόλεων.

Vitia autem ejusmodi, aut talia ſunt, ut non interpellato curſu ſubveniatur eis] Ad oram Scriveriani: *Vitia autem ejusmodi ſunt, ut aut non interpellato curſu*. Quod multo melius eſt, & concinnius. Veteres ſchedæ, quibus humanitate & beneficio clariſſimi Viri Joachimi Borgeſii, Groningani Profeſſoris, utor, eandem nobis lectionem exhibuerunt. Non diſſimulabo tamen ἀρχαῖον illud, quod eidem Scriveriano meo adſcriptum fuit: *Vitia autem ejuſmodi, aut ſolia ſunt.* Ex vitioſa lectione formabam prius: *Vitia autem ejuſmodi, aut ſoleæ ſunt.* Sequentia non adeò repugnant, expoſita, forſan corrupta, voce. *Soleæ*, canales ſunt & fiſtulæ aquæductuum. Vet. Inſcriptio: FORNICESQUE. FECIT. FISTULASQUE. SOLEAS. Auctor Gloſſarum: Σωλὴν, *fiſtula*, *tubus*, *imbrix*. Inde Silani, κρουνοί, ἀρχαὶ τῶν ῥευμάτων, ut ſuperius adnotamus. Columella ſic legendus: *Oleo conficiendo molæ utiliores ſunt quàm trapetum; trapetum, quam canalis &*

ſolea. Perperam *Solena* mutavit Cœlius. Sed judicent οἱ τὰ πάργυρα ἐργαζόμενοι.

Pila quoque ipſa topho exſtructa ſub tam magno onere labuntur] Corrupto tectorio, quod oppilando debet inniti. Quid *pilæ* ſint, optimè Feſtus nos docet: *Pila*, inquit, *quæ parietem ſuſtentat, ab oppilando dicta*. Vulgò mendosè: *ab opponendo dicta*. Structura nimirum erecta, inſtar pilæ vaſis, ad aliquid firmandum; ſive ſuppoſita ſuſtineat, ſive oppoſita contineat, ne loco cedant. Heſychius: ὄλμος περιφερὴς λίθος ἐν ᾧ τὰς βοτάνας τρίβουσιν, καὶ ποτηρίου εἶδος, καὶ κύλινδρος. Quia & ὄλμος eſt pila & cylindrus, unam cum pila vaſe vocem ſtatuit, diverſis rebus ſimilibus accommodatam. Apud Thucydidem χηλὴ ſunt προκυμαίαι, pilæ in aquis fundatæ ad portuum tutelam: moles nimirum in mare procurrentes & portum à fluctibus defendentes. Has Strabò intelligit libro III. χηλαὶ δύο ὅρμους ἔχουσι. Gloſſæ veteres *pilas* eleganter exponunt παραστάδες: nam quod in foribus ſunt παραστάδες, id in portu χηλαί. Græcis interdum χώματα ſunt, quæ recentioribus μῶλοι. Sed optimè Thucydidis Scholiaſtes: χηλὴ οἱ ἔμπροσθεν τοῦ πρὸς θάλασσαν τείχους προβεβλημένοι λίθοι, διὰ τὴν τῶν κυμάτων βίαν, μὴ τὸ τεῖχος βλάπτοιντο: & adjungit cauſam, παρὰ τὸ ἐοικέναι χηλῇ βοός. Ego aliam malo, quod muri pedem firmet, & fluctus retundat, ne labefactetur ſubeuntibus & cachinnantibus undis. Cæterum pilæ topho exſtructæ ſub arcuationum magno & prægravi onere labuntur: nimirum, qui fundus eſt cavernoſus, & ipſe tophus πῶρος λίθος, qui facilè in arenam reſolvitur.

Eam partem æſtatis, quæ nimis caloribus incandeſcit] Vel *nimiis*, ut alii legerunt. Refici quæ circà alveos ſunt rivorum, fervidiſſimo anni tempore non debent, ne materiæ præcipiantur, & nimia ſiccitate minus corroborentur. Eleganter autem de illis menſibus loquitur, *qui nimiis caloribus incandeſcunt*. Solinus: *Quum ortus Solis incanduerit*. Et Oroſius lib. I. *Gravis æſtus incanduit, ut Sol per devia transvectus univerſum orbem igne terruiſſe dicatur*. Ita Græci uſurpant ſuum πεπυρωδάξ, & πυρακτούμενον. In Sophoclis Ajace, φαὸς λευκόν, & πυρὸς λευκάμπυκος αὐγή, apud Oppianum.

Non minus autem Sol acrior quam gelatio præcipit materiam] Venuſtè *præcipit*, ut apud Poëtam: *Si lac præceperit æſtas*. Quod ſequitur, *obſtaturum*, ad Strategemata notavimus.

SI. QVIS. ADVERSVS. EA. COMMISERIT] Sequenti Scto. QUI. ADVERSUS. EA. QUID. FECERIT. In aliis: QUI. ALITER. FAXIT. CAPITALE. ESTO. In Regiis Numæ Legibus: SI. QUIS. ALIUTA. FAXIT. IPSUS. JOVI. SACER. ESTO. Ἐὰν ἀλλῶς, ἐὰν ἄλλως ποιήσῃ τις τοῦ νόμου ἔνοχος ἔστω, ſolenne eſt apud Demoſthenem.

POPVLVM. IVRE. ROGAVIT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT] Compendio literarum hæc prius ſcripta

ſcripta fuerunt, ut ſolennia verba referuntur à Valerio Probo: P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A D. P. Ex eorum imperita interpretatione, nata ſunt hæc monſtra verborum: ÆDIS. D. JULII. POPULI. ROM. JULII. Scriptum fuit in lege, ANTE. DIEM. PRIDIE. Cicero ad Atticum lib. II. Ep. 14. *Ni te in Formiano commodiſſimè exſpectari viderem, duntaxat A. D. prid. Non. Maji.* Livius libro XLV. *Latinæ edictæ ſunt in A. IV. & III. & prid. Eid. Novembr.* Idem Cicero de Formulâ, primâ in Antonium: *Cedo illa legitima, COSS. Populum jure rogavit (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) populusque jure ſcivit.* In Legis Thoriæ Fragmento, (lubet hoc etiam inſerere ob Thorii antiquitatem, cujus iterata mihi mentio fuit cum conjunctiſſimo & Conſultiſſimo Dn. Eylio) SP. THORIUS .... F. TR. PL. PLEBEM. JURE. ROGAVIT. PLEBESQUE. JURE. SCIVIT. TRIBUS .... PRINCIPIUM. FUIT. PRO. TRIBU. Q. FABIUS. Q. F. PRIMUS. SCIVIT. QUEI. AGER. POPLICUS. POPULI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MUCIO. L. QUEI. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. H. VETERE. POSSESSORE. POSSESSUS. SIT.

TRIBVI. SERGIA. PRINCIPIVM. FVIT.] Alii libri: TRIBU. SERGIA. PRINCIPIUM. FUIT. Omnino legendum: TRIBUS. SERGIA. PRINCIPUM. FUIT. Legum initiis adſcribi ſolita tribus, quæ prima ad ſuffragium ferendum vocata erat, cui exinde Principis nomen impoſitum. Hæc optimè docuit incomparabilis Briſſonius in elegantiſſimo & eruditiſſimo Formularum libro.

IRE. CADERE. FLVI.] Lege: FLUERE. Varro: *Stillicidia, fluvia, quæ ut ità fluant cadantque.*

VT. QVISCVNQVE. CVRATOR. AQVARVM. EST. VEL. ERIT.] Nonnulli plenius exhibent & concinnius: UT. QUISCUNQUE. CURATOR. AQUARUM. EST. ERIT. AUT. SI. CURATOR. AQUARUM. NEMO. ERIT.

QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. ET. ADVERSVS. EA. REPSERIT.] Aliter notante Scriverio: ADVERSUS. EUM. SIREMPS. LEX. ET. JUS. CAUSAQUE. OMNIUM. RERUM. OMNIBUS. ESTO. UTIQUE. ESSET. Valerius Probus. S. L. E. I. C. Q. O. R. E. Illud SIREMPS, optimo Grammatico Chariſio Soſipatro notatum. Lib. I. Inſtitut. *Alia nominativum & ablativum habent, ut Tabes, Pluris, Siremps; facit ab hac tabe, plure, Sirempſe. C n ra autem in Smyrna dixit, hujus Tabis, nullo auctore Sirempſe legitur.* Errant igitur, qui legere malunt in Scto: *Similiter Lex Eſto.* Nam ita locus valde corruptus reſtitui poſſe videtur. Lex Thoria: DE. EO. AGRO. SIREMPS. LEX. ESTO.

SENTES. VEPRES. CAPRIFICOS.] Ora libri noſtri Scriveriani: SENTICES. VIPRES. Gloſſæ: *Sentes*, ἄκανθαι. *Senticetum*, ἀκανθιών. emendo, ἀκανθών. Immo VIPRES ſunt & ipſi *vepres*, ῥῶπες. Quod indicium eſt antiquæ notæ. Sic infrà: VITES. VIPRES. SENTICES. ubi VITES notabis ἀντὶ συκῆς ἀγρίας.

FINIS NOTARUM, IN FRONTINUM De AQUÆDUCTIBUS.

AD

AD SEXTI JULII FRONTINI, V. C. DE RE AGRARIA, LIBRUM.

CElſe, penes te] Nuſquam ſecurius graſſata eſt librariorum audacia, quam in propriis virorum & fœminarum nominibus depravandis. Nec difficile eſſet, aliquot centuriis exemptorum id oſtendere, niſi & res ipſa pervulgata, & mihi alio quodam loco dicendum foret. Ecquid magis abſurdum eſt illo, quod in Baſilienſi legitur, quam ad annum cIↄ Iↄ XXVII. Videas ab H. Petr. typis editam: *Notum eſt omnibus, Celſe Peneſte, ſtudiorum noſtrorum manere ſummam.* Unde diſcere licet, quam imperitus ille literio fuerit, qui mendoſiſſimæ editioni corrigendæ præfuit.

Iudiciis tuis] *Iudicio tuo*, in eadem typis editur.

Et ſi in parvo in aliqua ceſſaſſe. videamur parte] Melius eſt: *& ſi in parvo aut aliquâ ceſſaſſe*, &c.

Statim celſi Cæſaris noſtri opera] Quam iniquè ſcriptum in aliis: *Statim cœleſtia Cæſaris noſtri opera?* Ex quo forte quiſquis conjectarat: *Statim cœleſti A. Cæſaris.* Proculdubio puto ſcriptum: *Statim Celſe, Cæſaris noſtri opera.* Solenne eſt optimis auctoribus eodem alloquio quod præſtruunt nomen repetere.

Duo rigores ordinati] In Fragmento quodam anonymi Geodetæ hæc verba leguntur, quæ appoſitè huic loco interpretando conducunt: *Signum ponis, deinde figis perpenſum ferramentum ad ſignum quod dividit duas partes, quas diviſiſti ex fixo ferramento & perpenſo comprehenſo rigore ad umbilicum ſolis emiſſum perpendiculum, cum ſuper ſignum ceciderit, percutis gromàm, donec comprehenderis ſignum, quod poſueras trans flumen: quum diligenter comprehenderis, tranſis ex alia parte ferramenti, & manente gromâ dictabis rigorem.* Ubi vides aliud eſſe ferramentum, aliud gro-

mam. Ferramentum quippe figebatur, cui imponebatur groma. Hyginus in Gromatico apertè hoc indicat: *Sive in dictatione metarum poſito ferramento groma ſuperponatur, ut porta caſtrorum in conſpectu rigoris ſtellam efficiant.* Groma, ut apparet, fixo in terram ferramento ſuperimponebatur, & ſuper ipſum ferramentum quancunque in partem movebatur percuſſa; ad dictandum rigorem & lineas dirigendas.

Ex proxima ripa poteramus] Nec opus erat trajectu, quod *varare* dicebant agrimenſores. Aliud Fragmentum: *Si tibi in agri quadratura dictanti flumen occurrerit, quod neceſſe ſit variari.* Perperam *variari* ſcriptum ἀντὶ *varari*, quod eſt διαβαίνειν, unde *travarare* dixerunt poſteriores. In alio Fragmento quod ex libris Magonis & Bygore, laudatur, idem verbum occurrit: *Nam ſunt & alii pontes in vicinalibus & privatis viis, quorum alvei varantur:* ubi *variantur* eodem errore ſcriptum, quem hoc loco caſtigamus. Inde *varas* appellarunt ponticulos ex tabulis factos, quibus alvei fluminum varantur ſive trajiciuntur.

Nam menſura non tantum iſtâ, de quâ loquimur] Confer Iſidorum libro XIV. cap. vigeſimo quinto, qui ipſiſſima hæc verba citat.

Vt pes per uncias] Hoc obiter annotandum eſt, pedem principio in palmos quatuor, id eſt, digitos ſedecim diviſum fuiſſe: quod fatentur præter Frontinum Vitruvius, Columella, Iſidorus & alii: quæ ratio cum paullo difficilior aut minus expedita videretur, qui ſecuti ſunt, pedem pro aſſe habentes, eum, quemadmodum omne aliud integrum, quod aſſem nominaverunt, in duodecim æquas partes diviſerunt: Unam portionem unciam dixerunt, duas ſextantem, tres quadrantem: & ſic porro; quemadmodum de hæredibus inſtituendis ex jure noſtro conſtat. Eas uncias cum viderent poſteriores pollicibus quadrare, non amplius uncias, ſed pollices nominarunt; & certè ſi componas, tres pollices quatuor digitos efficient.

Per decempedam actus] Feſtus: *Actus modo inter vicinos quatuor pedum latum, modo in Geometria minorem partem jugeri, id eſt, centum viginti pedum ſignificat.* Per actum paſſus: Gloſſæ Vet. *Paſſus*, διάστημα μεταπουν ποδῶν. Corrigo: μετὰ ποσὶ ποδῶν. Item: *Paſſus ſpatium*, βῆμα· βῆμα ἐν τῷ ποδί. Sex autem paſſuum diſcrimina notant doctiſſimi geodetæ, quorum unum veſtigia tria cum totidem intervallis, pedes ſenos, Græci vocant ὀργυιάν. Id genus exprimitur expanſis bracchiis inter longiſſimos digitos.

Per ſtadium miliarium] Stadium, inquit Plinius, centum viginti quinque noſtros efficit paſſus: quod ſi rectum eſt, ſequitur, miliare unum ſtadia efficere octo. Plutarchus in Gracchis: τὸ δὲ μίλιον ὀκτὼ σταδίων ὀλίγον ἀποδεῖ. Sic τὸ μίλιον ὀκτοστάδιον Strabo dicit ex recepto uſu. Atqui hac dimenſione uſi ſunt Plinius & Livius. Polybius quoque libro III. Ταῦτα, inquit, βεβημάτισται καὶ σεσημείωται κατὰ σταδίους ὀκτὼ διὰ Ῥωμαίων ἐπιμελῶς.

In

In pede conſtrato ſemipedes quatuor] *Pes conſtratus* eſt pes magnus. Ita vocabant ἐπίπεδον τὸ ἐπὶ μῆκος καὶ πλάτος. In libris de limitibus Agrorum: *Planum eſt, quod Græci ἐπίπεδον appellant, nos conſtratos pedes: in quo longitudinem & latitudinem habeamus, per quem etiam agros, ædificiorum ſola, & quibus altitudo & craſſitudo ponitur; & opera tectoria, inauraturas tabularum intelligimus.* Inde Græcis οἰκόπεδα, ædificia quæ planitus adeuntur, ut loquitur Tertullianus.

Palmus habet digitos quatuor, uncias tres] Ita Vitruvius & alii veterum, ἔπος πρὸς ἔπος. At indemnis tamen iſta lectio eſt, quàm vidimus in optimo Cruſeriano; *Palma habet digitos quatuor, uncias tres.* In Gloſſis antiquis παλαιςὴς χέρος, *palmus, palma.* Aliis: *Palmus*, παλαιςὴ, σπιθαμὴ *palma.* Paria ſunt ejuſdem menſuræ Græcorum vocabula, παλαιςὴ, παλαιςὴς & παλαιςὶς. Et Heſychius παλαιςὴν interpretatur σπιθαμήν. Philander ad Vitruvium: *Palmus duplex eſſe traditur; minor*, (de quo Frontinus hoc loco) *digitorum quatuor, qui Græcè παλαιςὴ dicitur, παλαιςὶς feminino genere, δοχμὴ & δακτυλοδόχμη, id eſt, cohærentes quatuor digiti, referente Polluce ὀνομαςικῶν libro ſecundo: & major duodecim digitorum* (quem *ſextantem* vocat Frontinus) *à Græcis σπιθαμὴ vocatus.* Plinius libro VII. cap. II. dodrantem transfert, id eſt, quantum eſt ſpatii inter expaſſos, ſummum pollicem & extremum auricularem. Sed & alibi de tripolio loquens, *palmum alto caule* vocat, quem Dioſcorides καυλὸν σπιθαμιαῖον, id eſt, dodrantem. D. Hieronymus ad Ezechielem aliam differentiam notans, tradit σπιθαμὴν dici palmam, παλαιςὴν verò palmum. Quod rarius à Græcis & Græcenſibus aliis obſervatum. Aëtius libro XIII. capite primo ſupra viceſimum, notat viperam eſſe magnitudinis cubitalis, longiſſimam verò παλαιςῶν τελῶν, ubi παλαιςῶν loco σπιθαμῆς poſuit, cum aliàs minus ſcripſiſſet. Dioſcorides chamædryn χαμαίζηλον σπιθαμιαῖον eſſe dicit: quod vir doctus, fruticem quatuor digitorum altitudine exponit. Sed hæc obiter ad promiſcuum uſum σπιθαμῆς καὶ παλαιςῆς.

Ideoque monemus, ut unus quis ſuos fines teneat] Addunt encliticam quidam librorum, & habent, *unusquisque.* Sequens verſus Virgilianus eſt duodecimo libro Æneidos, ante quem legitur iſte:

Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat.

Ubi Donatus: Vitioſum putatur, quod honeſta locutione mirabile eſt. Non ideo ſaxum poſitum dixit, ut faceret per genera ſolœciſmum, ſed ſaxum jacebat tam grandi magnitudine, ut infinitis ſeculis immotum permanſiſſet: ad hoc enim inter dominia fuit, ut lites poſſidentibus tolleret, & eſſet limes. Ordinandus enim eſt ſenſus ſic, ut calumniam removeamus: Limes agro poſitus fuerat, ſaxum ingens, ad hoc, ut litem diſcerneret arvis. Hunc locum pronunciantes cum dicimus, *campo qui forte jacebat*, & moram interpone-

ponere debemus & ſeparare, *Limes agro poſitus:* ne malè jungendo nos faciamus vitium, quod Poëta non fecit. Vide doctiſſimum Aggeni Urbici Commentarium, quem ut neceſſarium appendicem Frontinianum adjunximus: qui limitem exponit, *quodcunque in agro operâ manuum factum eſt ad obſervationem finium.*

Nam ante Iovem limites non parebant, qui dividerent agros] *Parebant*, id eſt apparebant, elegantiſſimæ vetuſtatis. Veteres enim dicebant, *ſi paret*, teſte Feſto, quod poſteriores, *ſi apparet.* Appulejus V. Miles: *Quamvis hominum nemo pareret.* Gloſſarium: *Paret*, πιφαίνεται, &c. φαίνεται. Cato: *Temporibus peccata latent, ſed tempore parent.* Melius. Hyginus: *Antiqua menſura actus in diverſum, novis limitibus inciditur. Nam Tetrantum veterum lapides adhuc parent, ſicut in Campaniâ finibus Minturnenſium.* Siculus Flaccus: *Aliquibus locis lapides, qui in limitibus poſiti erant, interciderunt: & limites ipſi, id eſt, rigores, non parentibus lapidibus difficile inveniuntur.* Expreſſit autem Frontinus hæc ab eodem Poëta, qui libro primo Georgicorum hiſce verſibus hæc eadem complexus eſt;

Ante Iovem nulli ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Nam ideo ager pedibus menſuratur] Antiquiores limitanei pedum tantum meminêre, quibus ager menſurabatur. Tot pedes jugerum habere, tot pedum eſſe centuriam, tot pedibus inter ſe diſtare terminos. Agri pedaturam paſſim vocant, τὸ ποδισμόν. Inde ager *podiſmatus*, & *podiſmare* apud Junium Nipſum, quod eſt, agri modum podiſmis ſuis adærare.

Hic habet conditiones duas] Qualitates: Sed non novè conditio pro qualitate ponitur. Sequitur ſtatim: *Quicquid autem ſecundum hanc conditionem in longitudinem eſt delimatum, per ſtrigas appellatur.* Prius repono veterem lectionem, quæ eſt, *delimitatum*, quod perperam in *delimatum* corruptum eſt & inverſum. Cicero III. Famil. epiſtolâ octavâ: *Si de tuâ prolixâ beneficâque naturâ limavit aliquid poſterior annus*; id eſt detraxit aut diminuit: ubi *limitabit* in uno ſcripto libro exaratum fuiſſe teſtatur Manutius, & ad hunc modum explicat: Limitare, de alicujus prolixâ naturâ fortaſſis eſt, quod aliquis prolixè & liberaliter facere conſueverit, id quaſi intra limites reducere, quos largiendo tranſire non liceat. Sed illud *limitabili* ex veſtigiis vet. libri. Giffanius ad Lucretium, quaſi ὑποκορισικῶς in *libitavit* mutandum cenſet, quod planè probare non poſſum. Eſt autem *delimitatum* apud Frontinum, limitibus ſuis circumdatum ſive reſtrictum, pro quo malè *delimatum* repoſuerunt correctores. *Limitare* eſt ἀφορίζειν, non *limare*. Ager diviſus, inquit, ſive aſſignatus habet conditiones ſive qualitates duas; u-

nam,

nam,quâ plerunque limitibus continetur: alteram, quâ per proximos poſſeſſionum rigores aſſignatus eſt, id eſt, limite naturali & immobili limitatus: quicquid autem ſecundum hanc conditionem, in longitudinem eſt delimitatum, illud per ſtrigas appellatur; quicin altitudinem, per ſcamna. Strigatus ager eſt, qui à Septentrione in longitudinem, in meridianum decurrit: ſcamnatus autem, qui ab occidente in orientem eodem modo creſcit: & altitudinem hanc ſecundum idioma artis voluit Frontinus in Orientem intelligi. Papias: *Scamnatum, ager qui per ſcamnum ab Occidente in Orientem creſcit.* Ita ad morem Italicum videtur locutus, ut nobis emendandus: *Scamnatus ager, qui per ſcamna ab Occidente in Orientem creſcit.* Sed de his plenius in commentario ſuo Vir optimus ὃς πᾶσι ἐν πάντῳ, Aggenus Urbicus.

Sicut in Campaniâ Sueſſa Arunca] Sic legendum & interpungendum vidit accuratiſſimus Scriverius. Sed ego nullus addubito, quin *Arunca* tranſpoſitum ſit, & *Aurunca* reſtituendum. *Sueſſa Auruncorum* etiam apud Livium occurrit, libro XXXII. unde fuit Lucillius, cujus Satyræ dicuntur propterea Camœnæ Sueſſæ ab Auſonio in Tetradium: Vetus Gloſſarium: *Aurunci,* οἰκήτορες Ἰταλίας. Idem in aliis authoribus eſt caſtigandum.

Ager ergo limitatus hac ſimilitudine decumanis & Cardinibus continetur] In agris aſſignandis olim geodetæ primam cardinis rationem habuerunt. Agricolæ quoque, docente Plinio, cum poſituram agri concipere vellent, primam inveſtigationem cardinis conſideraverunt: qui ideo cardo appellatus eſt, quoniam in eo, tanquam in cardine, omnis demetiendi, aſſignandique agri, ſeu podiſmi conſtituendi rationem decempedatores conſtituêre. Hinc in libello de Coloniis, qui Balbo adſcribitur, ubique notatur, *aſſignatas centurias per cardines & decumanos.* Quin & Plinius omnem limitandi rationem in cardinis inventione ponit, in cujus medio puncto umbilicus notetur, ad quem dirigatur decumanus: quibus lineis conſtitutis reliquos limites pari intervallo deducere docet. Angelus Politianus, ut decumanum fluctum eum dici vult, qui maximus eſſet; ita decumanum limitem, qui longiſſimus maximuſque; quod cardo jam dimidiatus decumano anticipante conſideretur. Sed egregiè in hac opinione fallitur. Non enim ſemper decumanus limes maximus eſt, ſed, ut in ſtrigatis cardo, ita in ſcamnatis decumanus longitudinis prærogativam tenet. Melius, quod Hermolaus Barbarus voluit, à nota numeri denarii X maximus dictus eſt decumanus: ut in *decuſſare* etiam obtinet, quod eſt, lineam per medium aliâ lineâ dividere, ad formam notæ denarii: In conſtitutione Tiberiana, Frontino & Junio Nipſo laudata hoc ita declaratur: *Eſt aliud monumentum, quod non longè ab ædibus vel itinere publico conſtitutum eſt, id eſt, juxta legem Semproniam & Iuliam, quod cardinibus & decumanis conſtitu-*

ſtitu-

ſtitutum eſſe monſtratur, quod rationem finium recipere videtur: id eſt, concurrentium atque ſecantium ſeſe invicem linearum. Unde conjicis, has ſolas formas agrorum dici *per cardines & decumanos diſpoſitas*, quæ ſe invicem ſecent in decuſſis formam. Sed nemo evidentius hoc Iſidoro oſtendit, cujus heic verba non pigrabor adſcribere. *Limites*, inquit, *in agris maximi ſunt duo, Cardo & decumanus. Cardo, qui à Septentrione directus in cardine cœli eſt. Nam ſine dubio cœlum vertitur in ſeptentrionali Orbe. Decumanus eſt, qui ab Oriente in Occidentem per tranſverſum dirigitur, qui pro eo, quod X formam faciat, decumanus eſt appellatus: Ager enim bis diviſus, figuram denarii numeri efficit.*

Centuriâ expleri non potuit] Illud obiter hoc loco notandum, vacuas centurias diverſas eſſe à ſubſicivis. Nam ſubſicivum minus eſt quam centuria. Centuriæ vacuæ vel vacantes ſunt, integer modus, qui ſub aſſignationem non cecidit, ſed privatis ſi forte conceſſus eſt. Subſicivum igitur dicebatur, quod diviſum aſſignatumque non eſſet, vel propter maciem ſoli, etiamſi in mediis centuriis interveniret, vel quod centuriæ modum non expleret, ſi in extremis aſſignationis finibus id incideret. De priori genere auctor incertus: *Subſicivi agri quos in perticâ diviſos recuſant, quaſi ſteriles aut paluſtres.* Relicta ideo & ſoluta dicebantur ejuſmodi loca, quæ propter ſterilitatem relinquebantur nec aſſignabantur; non menſuris vel limitibus obligabantur.

Linea claudatur & ſubſecetur] *Cludatur* pro *claudatur*, melius & antiquius. Sic paſſim ſolet, ut infra: *Quia ultra limites finitimâ lineâ cluditur*: ἀρχαϊκῶς. *Inde cluſa* & *cluſuræ*, τὰ ἰσχυρώματα, termini limitum & interpoſitiones.

Nam & reliquarum menſurarum actus, quicquid inter normalem lineam & extremitatem intereſt, ſubſicivum appellatur] Aggenus *normalem* lineam, interpretatur *menſuralem*. Inde & *normales limites*, qui normali linea cluſi. Normalis linea ea propriè dicebatur, quæ, cum alia recta rectos angulos facit, ſive ex mediâ erigatur, ſive ex fine. Vitruvius: *deſcribatur linea in planitia, & ex ea media* πρὸς ὀρθὰς *erigatur uti ſit ad normam, quæ dicitur gnomon.* Linea ad normam erigitur, quæ πρὸς ὀρθὰς, id eſt, rectos angulos ex aliæ medio emittitur. Itaque ὀρθὴ γωνία Quintiliano rectè dicitur *normalis angulus*, ἡ κάθετος. Sed malè faciunt, qui non diſtinguunt τὴν ὀρθὴν ἀπὸ τῆς εὐθείας.

De poſitione terminorum] *Poſitio*, θέμα τῶν ὅρων, & ὁριαίων λίθων, exponitur in vett. gloſſis: in aliis, λίθος ἐπὶ τοῖς ὅροις. Sic de poſitione architectonicâ Iſidorus, *poſitiones, ædificia.* Hinc ἀκριτικὰ θέματα, limitaneæ provinciæ. Gloſſæ: ὅρος, *terminus, finis limitum, hoc terminatum.* Corruptè; lego: *limes* vel *limitatum.*

Trifinium faciat an quadrifinium] Τριορίαν, trium finium concurſum. Idem Iſidorus: *Trifinium dictum eò, quod trium poſſeſſionum fines adſtringit. Hinc &* qua-

quadrifinium, quod quatuor. Reſtitue ex Papia: *quod trium poſſeſſionum finem attingat.*

De rigore controverſia eſt] Εὐθυωρεία. Aggenus: *Rigor ſua rectitudinis naturalis nomen accepit.* Vide *l. Si expreſſum.* D. de Appellat. & relationibus.

Quam ſupercilium appellant] Pollux: καὶ ὀφρύας καλοῦσι τὰ τῆς γῆς ἀνέχοντα.

Vt ſi L. Titius dextra Decumanum tertium] Juriſconſultorum more utitur nomine, quod exempli cauſa infert. Hoc eo notamus, ut Plutarchi locus adducatur ἐν Αἰτίοις, ſuo fundo reſtituendus: τοῖς δὲ ὀνόμασι τούτοις ἄλλως (ita rectè vet. Codex habet) κεχρῆνται κοινοῖς οὖσιν, ὥσπερ οἱ Νομικοὶ Γάϊον, Σήϊον, καὶ Λούκιον Τίτιον, καὶ οἱ φιλόσοφοι Δίωνα καὶ θέωνα παραλαμβάνουσι.

De poſſeſſione controverſia eſt, de quâ ad interdictum, hoc eſt, jure ordinario litigatur] Hæc verba Aggenus explicans: *De poſſeſſione,* ait, *fit controverſia, quoties de totius fundi ſtatu per interdictum, hoc eſt, jure ordinario litigatur. Hoc non eſt diſciplina noſtræ judicium: ſed apud Præſidem provinciæ agitur, & ex lege reſtituitur poſſeſſio, cui poterit adtinere.* Prætor autem in Interdicto, UTI POSSIDETIS, his utebatur verbis, ut eſt apud authorem Feſtum: UTI NUNC POSSIDETIS EUM FUNDUM Q. D. A. QUOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS; ADVERSUS EA VIM FIERI VETO. Ulpianus lege prima D. uti poſſidetis: UT EAS ÆDES Q. D. A. NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, A. A. A. POSSIDETIS, QUOMINUS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. Ex quibus utrumque vides, Frontinum & Aggenum, ex Interdictorum formula, ſua verba concepiſſe. Ordinario enim jure Interdicta à Prætore reddebantur; ut ex Oratione Ciceronis pro Cæcina patet. Ulpianus in lege prima D. Si ventr. nom. mul. in poſſ. mittatur: *Coget autem eum diſcedere non Prætoria poteſtate, vel manu miniſtrorum; ſed melius & civilius faciet, ſi eum per interdictum ad jus ordinarium remiſerit.*

D. Auguſtus] Perperam *Auguſtinus,* in mendoſiſſimo Baſilienſi.

Inter montium Precutianorum] Geminæ literæ ſunt *c* & *g*, quas facilè videas in ſcriptis & editis invicem tranſpoſitas, & variantium lectionum ſpeciem referentes, ut hoc loco, quo *Precuttianorum* & *Praguttianorum* diverſi libri præferunt. *Preguttiani* Livio quoque vocantur. Sed *Preguttii* vêrum populi nomen, πραιγούτλιοι, ſecundum Ptolemæum. In illo Baſilienſi legitur: *inter montium Pratutianorum.* Non malè: nam *Pratutianus* ager, vicinus Piceno occurrit apud Livium & Plinium.

Hoc conciliabulum fuiſſe fertur, & poſtea in municipii jus relatum] Municipia coloniis, coloniæ præfecturis, præfecturæ foris, fora conciliabulis præferebantur. Nam conciliabula cum loca eſſent, in quibus jus diceretur, & in conci-

lium

lium conveniretur; tamen foris inferiora erant. Interdum tamen in municipii jus aſcendebant, ut hoc loco ſubindicat Frontinus. Cum autem dicit, *conciliabulum* fuiſſe, ſecundũ Aggenum intelligit quandam coloniæ partem, ubi conventiculum eſſet juridicum. Ejus verba ſunt: *Sunt autem loca publica coloniarum, ubi prius fuère conciliabula, & poſtea ſunt in municipii jus relata.* Cæterum in illis jus dictum fuiſſe, oſtendit antiqua lex Mamilia, quam emendatiſſimam ſubjunximus.

Ex veteribus inſtrumentis cognoſcimus] Publicis literis, inſtrumentis probationis. Gloſſæ: *Inſtrumentum*, ἐξάρτησις γραμματικὴ, παντὸς πράγματος ἐφοδιασμός. Infra: *Quibus ſecundum inſtrumentum fines reſtituuntur.*

In monte Mutclâ] Perperam *Mutilâ*, nonnullis editur. Qui ſequuntur *Auguſtini*, ſunt *Auguſtani* Plinio, ut putat vir erudiſſimus.

Habeant enim & Mæſilea juris ſui hortorum modos circumjacentes, aut præſcriptum agri finem] In Baſilienſi: *Habent enim & Mæſilia.* Quæſitum eſt, quænam eſſent *Mæſilea*? ait Turnebus lib. XIX. capite eodem Adverſariorum. Ego (ſubjungit vir doctus) ſignificari cenſeo ſepulchra, quæ à ſcriptoribus aliis *Mauſolea* ſunt appellata; atque *Mauſolea*, non *Mæſilea* ſcribendum eſſe puto. Cum enim Frontinus de religioſis locis loquatur, facile eſt conjectu Mauſolea ſignificari, hoc nomine non tantum principum ſepulchris vindicato, ſed etiam aliorum tumulis communicato. Hactenus ille vir doctus. Cujus ſententiæ non alium calculum ſubdere poſſum, quam meum diverſum diſſenſum. Quæ in horto conſtituta, certum habebant horti modum circumjacentem, aut præſcriptum agri finem. Aggenus ad ea Frontini verba hæc notavit: *Nam locos frequenter in trifinio ac quadrifinio invenimus. Locos* vocat aut monumenta ipſa, aut ſpatia monumentis deputata. Atque monumenta in agris aut in hortis vulgo conſtitui ſolebant, cum certo ſpatio præſcripto, quod monumento ſerviebat & ſacrum habebatur. Cæterum hæc ex ipſis titulis & monumentorum legibus etiamnum apparent, in quibus inſcribi ſolebat: IN. FRONTE. PEDES. TOT. IN AGRUM. PEDES. TOT. pro præſcripto fine monumenta occupare. Quam formulam ad verbum fere Horatius expreſſit Satyrâ octavâ, libro I. Sermonum:

> *Pantolabo ſcurra, Nomentanoque nepoti,*
> *Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum*
> *Hic dabat: hæredes monumentum ne ſequeretur.*

Non *ſequerentur*, ut aliter male lectum. Vetus interpres, *in fronte*, explicat in latitudine: *in agrum*, in longitudinem. Dein ait: *Solebat autem privatis monumentis præponi cippus, eique inſcribi:* HOC. MONUMENTUM. HEREDES. NON. SEQUITUR: *hi characteres* H. M. H. N. S. Ibidemque *cippum*, interpretatur *lapidem in agro erectum, in quo voluntas teſtatoris*

ſtatoris & ea eſſent inciſa, quæ agri modum & fines ex utroque ſpatio deſignabant. In quadam Inſcriptione Romanâ invenio: IN. FR. P. XVI. S. IN. AGR. P. XVIII. ET. ANTE. FRONTEM. LAT. P. X. In aliâ totam monumentorum formulam:

INFERENDI. IN. AREA. HUMANDI. SEPELIENDIQU. IUS. POTESTASQUE. ESTO. UT. HUIC. AREÆ. QUAM. EGO. DEFINII. ET. A. FRONTE. MACERIAM. DUXI. ET. TITULUM. POSUI. ULTRA. EAM. AREAM. ET. MACERIAM. IN. FRONTE. IN. AGRO. VERSUS. LATE. P. X. RETRO. USQUE. AD. CANABETUM. HUIC. AREÆ. CEDET. IN. QUA. PEDATURA. NEQUE. HUMARI. NEQUE. TUMULUM. FIERI. VOLO. UT. HABEAT. EA. AREA. ET. A. TERGO. ET. A. LATERE. ACCESSUM. SUUM.

Inter affines movent diſputationem] Qui finibus conjuncti ſunt vi primæ originis. Nam affines olim erant, quorum paries intergerinus. Gloſſis *affinis* ἀγχιτέρμων, καὶ ὁ κατ' ἐπιγαμίαν συγγενής. Supra: *attigui*, contigui: *diverſas attiguis poſſeſſionibus faciunt controverſias*: ut *attubernalis* καπηλογείτων: In Gloſſis eſt perperam *attuſubernalis*.

Solum autem, quodcunque coloniæ eſt aſſignatum, id univerſum pertica appellatur] Hæc cujuſdam interpretationis egent. Sciendum omnino eſt, totius coloniæ territorium diviſum, dictum proprè fuiſſe perticam. Si ager coloniæ non ſufficeret, vel novi coloni deducendi eſſent, ſumebatur ex territorio vicinorum ager, qui aliis limitibus continebatur, & præfectura dicebatur. Siculus Flaccus eadem de re loquens: *ergo præfectura illa dicitur, cujus territorio ager ſumptus finierit perticam illam, tanquam coloniam illam, ubi civis deductus fuerit.* Quod enim veteris poſſeſſoribus proprietas tantum adimeretur, non etiam juriſdictio transferretur, ſed in eodem jure, quo prius fuerant, relinqueretur, quorum prius juriſdictio fuerat in illis agris, præfectos eò mittebant juri dicundo, unde & præfecturæ appellatæ ſunt. Inde perticam & præfecturas ita diſtinguit Hyginus Gromatico de limitibus conſtituendis: *Quibuſdam deinde coloniis perticæ fines, hoc eſt, primæ aſſignationis, aliis limitibus, aliis præfectura continentur.* Egregius locus, nec aliter legendus. *Perticam* interpretatur primam aſſignationem: *Præfecturas* ſecundam, vel novis colonis deductis, vel quia ager coloniæ defecerat, ideoque ſumendus fuit ex vicinis territoriis. Quod igitur perticæ adjungebatur, hoc eſt, primæ aſſignationi, dicebatur præfectura, & aliis limitibus continebatur.

Sive ſolidum ſive cultellatum fuerit] Suppoſititium eſt illud *cultellatum*, & ideo forſan ab interpolatore inductum, quod ſtatim de cultellandi ratione ſequeretur. Magnus Salmaſius primus veram lectionem reſtituit: *ſive ſolidum, ſive mutilatum fuerit.* Cujus

jus veſtigium ſupererat in Arcevianis membranis, in quibus exaratum: *ſive ſolidum, ſive uti latum fecerit*. Prima tantum litera verbo deerat. *Mutilatum*, id eſt, quod ſolidum non eſt. Nihil verius.

Cujus præmenſi ſoli ſpatium conſummamus] Reſcribo conjectura τοῦ πανσόφου, ejuſdem Salmaſii; *Cujus eminens ſoli ſpatium conſummamus*: nam & paulo poſt, *eminentiorem agrum* eodem ſenſu vocat: *cultellamus ergo agrum eminentiorem, & ad planitiem redigimus inæqualitatem. Hoc nobis ipſa ſeminum natura monſtravit.* Tam concinnam & veriſſimam lectionem ignorant vetuſtiſſimi codices. Quod autem ſequitur: *& menſuræ lateribus inſervimus*: planè mendoſum eſt, & ita corrigendum: *& menſuratoribus inſervimus*. Error ortus eſt ex vitioſa & inepta ſcriptura, quæ conjungenda diviſit, aliena ſuppoſuit, & pro arbitrio mutavit. *Menſuratores*, ipſi menſores: ut *menſuratio jugeri* in veteri Fragmento. Velius: *metiri, menſurare*. Supra Frontinus περὶ τοῦ ποδισμοῦ: *Nam ideo ager pedibus menſuratur, ut veritas declaretur.* Scriptum erat ineptè: *& menſulatoribus inſervimus*; unde factum, *menſuræ lateribus*.

Niſi quod de terra quicquid naſcitur in aërem rectum exit, & illam terræ obliquitatem creſcendo atterit] Indubiè verum eſt, quod eidem Salmaſio legitur & interſtinguitur ad hunc modum: *niſi quod de terrâ quicquid naſcitur in aërem, rectum exiſtit, & illam terræ obliquitatem creſcendo atterit.* Cujus optimam hujus loci expoſitionem, ne, per quos paſſim profecerim, quod ingenui pudoris eſt, heic revelem, dignabor adſcribere. Ex his tenemus, quid ſit agrum inæqualem & clivoſum cultellare, eum nempe ad planitiem redigere & exæquare. Quod faciebant, ut commoditati menſorum inſervirent. Videntur autem exiſtimaſſe Veteres illi, non plus ſpatii occupaſſe agrum clivis aſſurgentem aut vallibus depreſſum, quàm planum & æqualem: idque argumento naturæ ſeminum probaſſe. Quicquid enim è terra in aërem ſurgit ac naſcitur, id rectum exiſtit & exit. Si quis ergo animo fingat, ſemina illa, quæ in clivo vel in declivi naſcuntur, ad eandem altitudinem omnia ſurgere, ita ut quæ in imo clivo enata ſunt, cacumen æquent earum frugum, quæ in ſummo prodierunt, reperientur non majorem agri modum occupare, quàm ſi ex plano nata eſſent. In menſuris itaque agendis tam depreſſiora loca, quàm eminentiora cultellabant & ad exæquatam planitiem redigebant, ut menſuram accipere poſſent. Cum linea extenſa & perpendiculis id faciebant. Lineam illam ſive funiculum ad capitulum perticæ applicari vult Frontinus, ubi pertica non eſt lignum menſorium; ſed regula gromæ. Nam aliquando & ſolo ferramento abſque linea ſive funiculo cultellabant, metis dictatis & rigoribus cōſpectis ac perpenſis.

Finis Notarum in Frontinum de Re Agraria.

A D

AD SEXTI JULII FRONTINI, V. C.

Fragmentum

DE LIMITIBUS.

L*imitum prima origo*] Quale ſit Fragmentum hoc Limitaneum, quod non unius quidem auctoris, paſſim eruditi ſuſpicantur; non tam ipſe me neſcire profiteor, quàm aliis hoc ipſum profitentibus adſentiri me debere ſentio. Ad illud illuſtrandum, nos opellam quoque, tenuem licet, haud ingratam tamen contulimus, neque omnino niſi fallor inutilem. Quod ſi quis judicio noſtro tribuendum cenſet, is multum fallitur. Majoris operis eſt, ex laceris variorum ſegmentis integrum auctorẽ conſuere. Quippe paſſim collectanea ſunt & ſparſa Sybillæ folia. Sed extremam partem, quæ de metatione per ferramentum & gromam explicanda tractat, Julio Frontino, ſive Frontoni tribuunt Arcerianæ membranæ. In eodem fragmento decempedæ ſit mentio, quod ex alio adtextum eſt, & pro centone in vulgus volgatum. Ne quis ineptè Frontinianum cenſeat, ſed ex magno geodetarum naufragio parvas quorundam tabellas. Tu mecum judica Lector; &, quod iſtis adagio dictum, ἄστροις σημειοῦσθαι τὴν ὁδὸν, id me voluiſſe cogitâ.

Ad diſciplinam ruſticam] Malè: *Etruſcam* legendum vidit acutiſſimus Scriverius.

Delubra in occidentem rectè ſpectare ſcripſerunt] Improbat illorum opinionem, qui ſecus ac in orientem templa fundanda credebant. Vitruvius libro quarto, capite quinto: Ædes autem ſacræ Deorum immortalium ad regiones, quas ſpectare debent, ſic erunt conſtituendæ, uti, ſi nulla ratio impedierit, liberaque fuerit poteſtas, ædis ſignum, quod erit in cella collocatum, ſpectet ad veſpertinam cœli regionem: ut qui adierint ad aram immolantes aut ſacrificia facientes, ſpectent ad partem

Cc cœli

cœli orientis, & ſimulacrum quod erit in æde. Et ita vota ſuſcipientes contueantur ædem & orientem cœli. Ubi diſciplinam cæremoniæ attingit, quâ in orientem ſpectabant, qui precabantur. Tertullianus Apologetico: *Sed & pleriſque veſtrûm affectatione aliquando & cœleſtia adorandi, ad Solis ortum labia vibratis.* Prochoius monachus quidam in hiſtoria B. Joannis: οἱ δὲ ἀναστάντες καὶ σταθέντες κατὰ ἀνατολὰς ἠτήσαντο Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου εὐχὴν ποιῆσαι. Apulejus de quodam Ægyprio ſacerdote libro ſecundo Milchorum: *Tunc orientem adverſus, & incrementa Solis auguſti tacitè veneratus.* Latinus Pacatus Panegyrico; *Nam ut divinis rebus operantes, in eam cœli plagam ora convertimus à quâ lucis exordium eſt: ſic ego vota verborum, quæ olim nuncupaveram, ſoluturus, id ratione tempus adſpiciam, quo Romana lux cœpit.* Vide Clement. Alex. lib. VII. Στρωματ. & Plutarch. in Numâ.

Et à meridiano ultrà Antica; citrà, Poſtica nominaverunt] Feſtus: *Anticum & Poſticum opponuntur.* Gloſſis *antica linea*, διάμετρος. Philoxen. *antiqua*, μεσημβρία. ἀρχαϊκῶς. Perperam vir doctus *antica* reſtituit, qui veterem ſcribendi modum non intellexit. Varro: *In cœlo templum dicitur, & ejus templi partes quatuor; ſiniſtra ab oriente, dextra ab occaſu, antiqua ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem.*

Decumanus autem dividit agrum dextrà & ſiniſtrà: Cardo, citrà & ultrà] Hinc exponendus ager dextratus & ſiniſtratus, citratus & ultratus: quorum nominum frequens mentio occurrit apud agrimenſores. Siculus Flaccus: *inſcriptiones itaque in centuriis ſunt tales, dextrà aut ſiniſtrà Decumanum totum; ultrà citraq; cardinem totum, aſſignatum illi tantum.* Sic autem loquebantur: *dextra & ſiniſtra limitem*: pro, à dextra & ſiniſtra limitis. Vide Vitruvium.

Et ut duopondium & duoviginti, quod dicebant antiqui, nunc dicitur dupondium & deviginti] Quidam veteres: *nunc dicitur dupondium & viginti.* Puto ſcribendum: *nunc dicitur dupondium & duiginti.* Duiginti pro viginti, ut duis pro bis, duellum pro bellum, & alia veterum Latinorum. Sed impar ratio eſt in *duodecumano* & *decumano.* Ab horâ duodecimâ limitem duodecumanum appellarunt, ut qui ab ortu Solis ad occaſum pergeret: nam illa hora diei eſt ſuprema, quâ Sol occidit. Sic ſextam horam pro meridie poſuerunt; ſextaneos limites, qui ad meridiem ſpectarent. Quod non intellexiſſe videtur auctor, ſive is Frontinus fuerit, ſive Hyginus, qui ad verbum eadem expreſſa refert. Quemadmodum autem duodecumanum vocarunt eum limitem qui ab oriente ad horam duodecimam, id eſt, occaſum dirigebatur: ita alterum, qui ex tranſverſo currebat, à meridie ad ſeptentrionem, nominaverunt cardinem, quia cardo mundi in ſeptentrione eſt. Exinde patet, cur *duodecimanus* factus ſit *decumanus.* In *dupondio* tamen hæc aliquatenus diſparent. Nec enim *duocu-*

manum

manum antiqui dixerunt pro *decumanum*, & *duocem* pro *decem*; ut *duopondium* pro *dupondium*. *Duopondium* vocarunt, quod duo pondo, hoc eſt, duas libras penderet; ſecundum Varronem & Plinium. Poſtea dictum eſt *dipondium*. Gloſſæ: *depondium*, δυνάμμιον, pro *dipondium*. Græcus anonymus habet διπουώδιον. Καὶ τὸ διπουώδιον ὁμοίως ἄγει δραχμὰς τέσσαρας. Nulla igitur ratio ſimilitudinis eſt inter *duopondium*, *duoviginti*, & inter *duodecumanum*, ut inepte putarunt iſti veteres agrimenſores.

Vt in agro Campano, qui eſt circa Capuam] Infra de Coloniis: *Ager Campanus limitibus Gracchanis in jugera N. CC. Cardo in orientem, Decumanus in meridiem.* Hoc etiam notavit Hyginus; & de Vibonenſi agro & Beneventano Frontinus.

Quæ eſt in agro Vritano] Sic meliùs quàm *Vretino*, quod in aliquo offendimus. *Vritanus* eſt in veteri Inſcripto, & Οὐρίτανος apud Appianum.

A quo dicunt Poëtæ limos oculos] Donatus: *Cum limi dicuntur obliqui generaliter; hoc tamen propriè de oculis dicitur.* Inde Græcis παραβάλλειν vel παραβάλλειν τοὺς ὀφθαλμοὺς: quod abſolutè dicebant Latini, *limis*, *limibus*, & *limulis* aſpicere. Quintilianus libro ſecundo, capite tertio: *Quadam voluptate ſuffuſi, aut limi, & ut ſic dicam Venerei.* Apulejus Mileſiorum ſecundo de Photide: *ad me converſa limis & morſicantibus oculis.* Adamantius libro I. cap. ultimo: ἔνιοι δὲ τὰ μέσα τῶν βλεφάρων καθέλκουσι, τὰ δὲ ἑκατέρωθεν ἀνασπῶσι, καὶ ἅμα ἰλλώπτουσιν, οὓς καὶ αὐτοὺς μοιχικοὺς λέγων, οὐκ ἂν ἁμάρτῃς. Varro apud Nonium: *multi enim qui limina intrarunt integris oculis, ſtrabones ſunt facti; habet quiddam* ἑλκυστικὸν *provincialis formoſula uxor.*

Item limum cinctum, quod purpuram tranſverſam habeat] Habebat enim in extremo purpuram limam. Iſidorus: *Limus, cingulum, quo ſervi publici cingebantur, obliquâ purpurâ.*

Quod Græci Plectron appellant] Non *plectron*, ſed πλέθρον, ut in aliis membranis. Gloſſæ vett. *arpennia*, ſcribo *arpendia*, πλέθρα. Nam *arpendium* pro *arvipendium* dicebant, quod eſt, χοῖνος γεωμετρικός. Suidas: πλέθρον τὸ τοῦ σταδίου ἕκτον μέρος, ὅπερ ἐστὶ πηχῶν ξή. Hero: τὸ πλέθρον ἔχει ἀκαίνας δέκα, πόδας Φιλεταιρείους μὲν ἑκατὸν Ἰταλικοὺς δὲ ἑκατὸν εἴκοσι. Eſt autem ἄκαινα vel ἄκαινα μέτρον δεκάπουν Θεσσαλῶν εὕρημα, ut notat Apollonii Scholiaſtes.

Principium artis menſuræ in agendis poſitum eſt experimentis] Quis non videt inquinatiſſimam MSStorum γραφήν? Optimus Scriverius primus reſtituit: *Principium artis menſoriæ in agendis poſitum eſt experimentis.* Scriptum fuit in Arceriano: *in agendis poſitum eſt experimento.* Legendum mutandâ literâ: *in agentis poſitum eſt experimento.* Infra: *Si fuerit ergo vallis, quæ conſpectum agentis exſuperet. Agens* eſt agrimenſor, qui limites ducit & recturam agit, ut apud Hyginum: *Plurimum enim agentibus* præ-

preſtat actuarii perpetua rectura.

Et incertam jugera rerum enunciationem] Ille Scriverius, & Salmaſius: *& incertam jugerum enuntiationem.* Eodem modo parile mendum ſuprà notavimus: *& menſuræ lateribus inſervimus*: pro, *menſuratoribus inſervimus.*

Modum autem intra lineas clusum rectorum angulorum ratione ſubducimus: ſubjectas deinde in extremitatium parte areas, tangentibus noſtrarum poſtulationum podiſmis, ſuis lateribus adhærere facimus, & adſcriptis ſpatiis, ſuis finibus ipſam loci reddimus rationem] Arcerianus Salmaſio inſpectus: *ſubjectas deinde extremitatium partes ad rectam gentium noſtrarum poſtulantium podiſmis ſuis adaramus.* Ex quo illi reſcribere viſum: *ſubjectas deinde extremitatium partes, ad rectum angulum, noſtra poſtulatione podiſmis ſuis adaramus.* Indubiè vera ſunt: *podiſmis ſuis adaramus*, reliqua etiam minus adfecta. Podiſmis ſuis adæratur area, cujus menſura per æra & calculos colligitur, ſicut veteres conſueverant agrimenſores & geodetæ, hodieque etiam quidam faciunt arithmeticæ imperitiores. In Gromatico Hygini: *area pedes ad ſedem ſic quæro: æra inter ſe deduco, partem tertiam deduco per æs tertium.* Inde apud Epaphroditum & Vitruvium Rufum, hæc æra ſemper ſumitur pro numero dato. Quod ſemper correxit nec intellexit vir doctus, cujus illæ membranæ fuêre.

Et debet nominatim, quæ pars agri in poteſtatem menſoris eſt abitura, rectorum angulorum ratione conſtringi] Legitur in aliis membranis: *debet enim numina quæque pars agri in poteſtate eſſe menſoris, & habitura rectorum angulorum rationem ſuâ poſtulatione conſtringi.* Utræque contaminatiſſimam habent ſcripturam. Rectè feceris, ſi repoſueris: *& debet minima quæque pars agri in poteſtate menſoris eſſe, & habita rectorum angulorum ratione conſtringi.* Hoc groma præſtabat, hodieque ſquadra menſorum, quæ αὐθέχερμα groma eſt, ad exquadrandum agrum, rectiſque lineis demetiendum, & rectis quantum poteſt angulis comprehendendum. In Gloſſis *Gruma* exponitur γνώμων, βασιλικὴ γνώμη. Malè legit auctor Gloſſarum, *gauma* ὄργανα τεκτονική. Omnino *gruma* legendum, vel *groma*, ὄπτρα τεκτονική. In aliis: *gruma*, διόπτρα, ἢ τῶν μέτρων. Inde *grumari*. Lucillius:

——— *viamque* (*cit olim.*
Vis degrumari, ut caſtris menſor fa-

Grumat, μετρεῖ, ἐξισοῖ, exponitur in illo Gloſſario.

Quæ potius actus incenſita imitationis effectum lateris longitudine æquet, & ferramento primo mutato, omnia indomita perpenſo dirigere] Vellem reponeres certiſſimâ noſtrâ conjecturâ: *Quæ proprius actu inacceſſæ imitationis effectu lateris longitudinem æquet, & ferramento primo mutato, omnia indomita perpendiculo dirigere.* Quæ ſequuntur *cornicula*, capitula ſunt, ut vocat vetus agrimenſor, ex quibus perpendebant fila ponderibus expenſa, id eſt, perpendicula. Vitruvio ſunt *capita extrema chorobatis.*

Et inter ſe comparata fila tenuere

vias, ita perſpicere] Melius editur in aliis impreſſis: *& inter ſe comparata fila ſeu nervia ſita perſpicere.* Pronum eſt τὸ *s* ſuo fundo reſtituere, & ita corrigere, *fila ſeu nervias ita perſpicere.* Nerviæ ſunt funiculi ex nervis, ex quibus rodus plumbi pendebat ad faciendum perpendiculum. Sed & *nervia* tertio genere uſus eſt Varro apud Nonium.

Et ad omnes angulos ſigna ponere, quæ normaliter ex rigore agantur] Neſcio cur illud *agantur*, in *cogantur* eruditiſſimi viri mutaverint. Quaſi non tam *anguli normaliter agi*, quam *cogi* dicerentur, qui recti ſunt, & ad normam perpendiculares. *Signa* illa manu ponebantur, eadem cum metis, quarum alibi meminit: *conſpectum metarum ſæpe excedimus, & ex eo loco iterum rigorem conſpicimus.* Signi poſiti frequens mentio eſt apud Hyginum Gromatico. Hero τοῦ λαμβανομένου σημείου· Σκόπελος, inquit, τοῦ λαμβανομένου σημείου. Ubi σκόπελος eſt illa meta, quam πέτραν ὀξεῖαν Græci vel ἀκρώρειαν interpretantur. Nam ex quatuor rebus ſpectandis primò τὰ κλίματα ponit, ortum, occaſum, ſeptentrionem, & meridiem; deinde τὸν σκόπελον in metæ acumen ſubjectum.

Poſito deinde & perpenſo ferramento, rigorem obſequendum maximo lateri dictare, & collocatis metis in alteram partem rigorem mittere, qui cum ad extremum pervenerit parallelon, primi rigoris exeat] Hæc inquinatiſſima ſunt, nec in aliis exaratis aut impreſſis ſincerius concepta. Totum igitur locum ex libris partim, partim conjecturâ ſic emendandum jubet vir incomparabilis: *poſito deinde & perpenſo ferramento maximo lateri dictare metas, & conlocatis perticis in alteram partem rigorem ſecundum mittere, qui cum ad extremum pervenerit, parallelon primi rigoris excipiat.* Libri viliores hactenus exhibuerunt: *maximo lateri dictare & conlocatis metis*, nullo ſenſu: Paulo meliores: *maximo lateri dictare metas, & conlocatis reſpectis*: quod ultimum corruptum erat ex *perticis.* Eas perticas intelligit, de quibus paulo poſt: *nam quotiens ſine linea cultellamus, conſpectum metarum excedimus, & feſtinantes ex eo loco iterum rigorem conſpicimus, tunc in illâ quamvis exiguâ perticarum converſione non minus fit diſtenſio.*

Per ipſam metis ad ferramentum appoſitis erit deſcendendum] Veteres editi, *dicendum*, pro *deſcendendum.* Optimè *dictandum* dictat ὁ θαυμασιώτατος ille Salmaſius. In alio fragmento agrario: *Si tibi in agri quadratura dictanti flumen occurrerit, quod neceſſe ſit varari*: Dictat metas agrimenſor, qui rigorem poſitis metis dictat per ipſam vallem. Sequentia ſic idem emendat: *cujus rigoris inceſſus, ut ſis in contrario, æquè applicitâ ante lineâ ad capitulum pertica, æqualiter ad perpendiculum cultellare debemus. Inceſſus rigoris*, ut *inceſſus limitationis, definitionis*, apud Aggenum. *Incedere limites* aut *rigores* dicuntur, qui recturâ ſuâ pergunt *rigoris inceſſus*, linea, quæ applicatur ad capitulum perticæ, ſive funiculus, quo rigor perpenditur, & ad perpendiculum cultellatur.

Conſpectum iterum ſæpe excedimus] *Conſpectum metarum*, libri meliores.

In illam perticarum, quamvis exiguam converſionem non minus ſit diſtenſio] Lego veteri lectione: *in illa perticarum quamvis exiguâ converſione*. Fallitur vir eruditus, qui *perticas* hoc loco, ut in illo Propertii, putat accipiendas pro decempedis:

Abſtulit excultas pertica triſtis opes.

De menſoriis Poëta loquitur, quibus in Italiâ metabantur agros. Talem, *lineam* paſſim vocant Frontinus & agrimenſores. Inde *χοινίῳ μετρῆσαι*. Poſteriores Romani *arvipendium* nominarunt, quod in gloſſis exponitur, *σχοῖνος γεωμετρικός*. Noſter autem *perticas* de groma, quæ eſt chorobates ſive *αὐτόχρημα* numero multitudinis dixiſſe videtur. Gloſſæ: *Pertica κανών. Et conlocatis perticis in alteram partem rigorem mittere*: quæ de menſorum decempedis non ſunt intelligenda. Nec enim earum operâ rigores mittuntur. Eas igitur intelligit regulas ſive normas, ex quibus groma componitur. Eæ perticæ ſupra ferramentum conlocantur, & in omnem partem convertuntur. Sic gromam ferramento ſuperponi dixit Hyginus, quæ ſuper ferramentum movebatur. Sic *regulam collocari περὶ αὐτοχρήματος* Vitruvius & alii dixerunt.

FINIS NOTARUM,

IN FRONTINUM DE LIMITIBUS.

AD

AD
SEXTI JULII FRONTINI, V. C.
Secundum Fragmentum
DE LIMITIBUS.

Ex Libro Frontini Secundo.

Nam & locorum dationes, & trivia, & colliculi finem faciunt] *Locorum dationes* aut ipſa monumenta ſunt, aut ſpatia monumentis conſecrata. Aggenus: *Locos frequenter in triſinio ac quadriſinio invenimus.* *Colliculi* ſunt χώματα, τύμβοι καὶ σωροὶ γῆς; aggeſtus terræ ſive tumuli defunctorum.

Termini autem ſi tranſverſi poſiti fuerint, gammam faciunt, ſed non ſtatim triſinium oſtendunt] Sacrificales & monumentales, memoriæ in finem conſtitutæ gammam faciunt, id eſt, trigonum ad formam literæ Γ. Heſychius: τέλβων, στολὴ ἔχουσα σημεῖα ὡς γάμμα. Suidas: τελβωνοδιφόρος ὁ φορῶν στολὴν ἔχουσαν σημεῖα ὡς γαμμάτια. ubi vulgo malè χαμμάτια lectum: nam ex Heſychio Suidas emendandus, quod miror eruditiſſimo Porto non occurriſſe. Infrà Coloniâ Nepenſi: *Sicut artifices agros cenſuerunt, id eſt, fecerunt gammatos & ſcamnatos*; quæ corruptiſſimè aliàs leguntur.

AD SEXTI JULII FRONTINI, V. C.

DE COLONIIS, LIBELLUM.

A *Triumviris deducta*] In aliis: *lege Triumvirali deducta* Ante coloniam àTriumviris deductam, municipium erat lege Julia factum. Vide Ciceronem Orat. pro Planc. Plinius libro tertio, cap. quinto: *In regione prima Italiæ colonia Capua, Aquinum, Sueſſa*, &c.

Iter populo debitur pedibus XXX.] Ita Scriverianus. Melius antiquiores editi: *P. LXXX.* vel, *XXC.* Quæ ſequuntur, variè in diverſis exhibentur: *Ager ejus perennis limitibus eſt aſſignatus*, in eodem Scriveriano. Legit Onuphrius: *Ager ejus perennis militibus eſt aſſignatus.* Nihil frequentius apud Frontinum, quam mutatio horum nominum invicem Et ineptus eſt Vertranius, qui apud Varronem putat legendum: *Fines, agrorum termini, quod hæ partes propter militare iter maximè terantur.* Omnino *limitare iter*, legendum eſt, eodem errore dempto, quem hic caſtigabimus. Nam *iter militare*, non eſt via militaris: ἡ λεωφόρος, ſed ſemita tantum quinque pedum latitudinis inter duo confinia. Sed melius ad interpretationem Frontinianam: Soli agri aſſignati limitibus continebantur, qui non ſolum menſuræ, ſed & publici itineris causâ latitudines acceperunt. Omnes autem limites per quos iter populo præbebatur, totidem publicæ viæ fuere. Sed nec unum genus earum, nec una latitudo. Aliæ pedes octoginta, aliæ ſexaginta, quadraginta vel triginta aliæ, nonnullæ viginti, duodecim & octo latitudinis habuêre. Ut perperam ſit vir doctus, qui octuaginta pedum non putat viæ latitudinem fuiſſe antiquis ſcriptoribus memoratum.

Antium populus deduxit] In nummo Neronis: COL. ANTIAT. LEG. IIII. ITALICA. Sed ſupputanda tempora ſunt & interſtinguenda pro deductis, deductiſque coloniis.

Ager ejus in laciniis eſt aſſignatus] Id eſt, non per univerſitatem, ſed viritim per portiunculas. Paulus mutilator Feſti: *Viritanus ager dicitur, qui viritim populo diſtribuitur.* Talis aſſignatio limitibus intercisivis & proportionalibus peragebatur: nam *interciſuris* aſſignatus ager idem eſt, qui *laciniis*, ſive proportionalibus terminis finitus. Hoc in coloniis & coloniarum fragmentis eſt uſitatiſſimum. Sic alibi, *in laciniis & ſtrigis*; & *in laciniis interciſivis* agri leguntur aſſignati. Propriè *lacinia* ſunt πεζίδες, παρέπιζαι & ἀποσπάσματα, margines

gines

gines & fimbriæ veſtimentorum. Heſychius: λάκη, ῥάκη. Item, λακὶς, ῥαφὴ σχίσμα, σπάραγμα ἱματίων. In lege Salica titulo XXXIII. *lacinam viam facere*, eſt impedire viam, & eunti moram facere. Græca interpretatio vetus ὁδοςατεῖν vertit. Sic *lacinioſa veſtis*, ὁδοςατοῦσα: & *lacinioſa ſarcina* Valerio, non expeditæ nec ſuccinctæ. Peloponneſi ſinus *craſpedites* vocantur à Plinio & Græcis, quod laciniatim receſſibus & prominentiis alluantur. Κράσπεδον, *lacinia, fimbria*, docentibus Gloſſis.

Alatrum muro ducta colonia] Scribo: *Alatrium muro ducta colonia*. Vel, *Aletrium*. *Alatrum* mendoſum eſt in libro Nanſiano. Ἀλάτριον Græcis, inde *Aletrium*. Utrumque videas in aliis editis. Vel Ἀλέτριον: Inde *Alatrintes* & *Aletrinates*. Illud habes apud Livium extremo IX. hoc in veteri lapide: EX. DECRETO. DECUR. MUNICIPIL. ALETRIN. In alio: Q. MINUCIUS. Q. L. ANTEROS. VI. V. AUGUSTAL. HIC. SEVIRIS. AUGUSTAL. ALETRIN. Plinio ſunt *Aletrini*. libro V. cap. XI.

Arina oppidum lege Sullana eſt munitum] *Aricia* rectum eſt, exhibentibus libris aliis. Epitomator Livii LXXX. *Marius Antium & Ariciam & Latinium colonias devaſtavit*. Emendo: *Ariciam & Lanuvium*. In utroque ſcriptore, literæ coaleſcentes exhibuerunt errorem. Sequente colonia: *Arretium*, non *Arrhetium*, Græcis eſt Ἀῤῥήτιον, Plinio Aretinum.

Alliſæ oppidum muro ductum] Nanzianus: *Allia oppidum muro ductum*. Sed illud opinor retinendum.

Beneventum muro ducta, colonia, Concordia] Melius & concinnius: *Beneventum muro ducta colonia, Concordia dicta*. Sic quidam exaratorum. *Beneventum, colonia cum deduceretur, appellari cœptum eſt melioris ominis cauſa. Namque eam urbem antea Græci incolentes* Μαλόεντον *appellarunt*. Quæ depravata aliàs apud Feſti mutilatorem leguntur. Vulgo enim *Maleton* aut *Malenton* exhibuerunt, & ineptè Μαλοίτιον. Stephanus: Βενεβεντὸς χωρίον Διομήδους ἐν Ἰταλίᾳ. οἱ δὲ ὅτι κτίσμα Διομήδους, ἣ καὶ Μαλόεντες ἐλέγετο. *Beneventum quod olim Maleventum*, inquit Plinius: Βενεβεντον & Οὐενίβεντος apud Ptolemæum. Veteres autem planè nominum δυσφημίαν vitarunt: Sic Epidamnum in Dyrrachium mutarunt, ut Maleventum in Beneventum. Quâ de re vide præclarum Dionis locum libro XLI.

Bovianum oppidum] Aut *Bobianum*: ut *Bovilla* & *Bobile* in aliis membranis. Quæ tranſpoſitio literarum vulgo nota. Sic *bovicidia* & *bobicidia*, θυσίαι ἐγχύμονος βοὸς apud auctores leguntur: de quibus nos aliquando ad Arnobium.

Agrum ejus ex occupatione milites veterani tenuerunt in ſortem] Hæc obſcura ſunt, & interpretatione illuminanda. Aliud eſt, *ex occupatione tenere in ſortem*: aliud, *occupare ſorte*, vel *ſortem*; τὸν κλῆρον προλαμβάνειν. *Sortem occupare*, apud optimos auctores eſt, ſorte primatum obtinere, quemadmo-

dum ſtadii curſores & agitatores circi, penes quos qui ſorte occupabat, id eſt, qui primo loco exibat à limine, licet plurimâ victoriæ præſumptione fretus, ſæpe tamen victoriam ſequentibus tradebat, qui præmium ipſi auferebant. Hoc Græcis eſt προλαβεῖν, vel τῷ κλήρῳ προλαμβάνειν. De quo Plinius alibi intelligendus hiſce verbis: *Occupantes, primatum obtinentes.* Et antiqua inſcriptio: OCCUPA-VIT. ET. VICIT. Hecuba apud Senecam:

Sorte occupavi, præmium eripiant mihi.

Τῷ κλήρῳ προὔλαβον, αὐτοὶ δὲ τὸ βραβεῖον ἀφαιροῦσιν. Vulgo malè lectum: *Sortem occupavi, præmium eripuit mihi.* Vel: *præmium eripui mihi*, quomodo correxit illuſtris Scaliger. κλῆρον βαλεῖν, quod propriè eſt, *ex occupatione tenere in ſortem*, de ſortitione dicitur, quâ milites agros ſibi aſſignatos ſortiebantur. Illorum nomina in pittaciis ſcribebantur, quæ in vas aliquod conjecta, & inde ſublata, ſingulis ſortientium diſtribuebantur, ut conſtat ex Hygino de Limitibus conſtituendis. Buxeæ erant illæ ſortes, ſive pittacia pro ſortibus in ſitellam conjecta; quia buxum non ſupernatat, ſed fundum petit. *Sorticula buxea* fit mentio in veteri tabulâ æneâ, quâ milites uſi ſunt in aſſignatione agrorum. Apud Homerum ſortitio fit militaris, in galeam conjectis ſortibus, ſine aquâ, ut videtur: κληρὸς ἐν κυνέῃ χαλκήρει πάλλον ἑλόντες. Inde πάλλος pro ſorte. Sic diſtinguenda ſunt, *occupare ſortem*, & *ex occupatione tenere in ſortem*: ut Græcis τῷ κλήρῳ προλαμβάνειν, & κλῆρον βαλεῖν.

Caſentinum] Veteres quidam *Caſuentinum*: quod fortaſſe verius eſt, & Ortolio animadverſum. Scribo tamen *Conſentinum*. De Capua vide Suetonium extremo fere Julio. Legendum autem & interſtinguendum: *Capua muro ducta colonia Iulia. Felix juſſu Imperatoris Cæſaris à XX viris eſt deducta.* Hæc aperta ſunt ex ſequente *Calatia.* Sic enim vel *Galatia* ſcriptum; non *Calatium*, ut perperam habuit Onuphrius.

Colonia Capuenſi à Sylla Felice cum territorio ſuo adjudicatum olim ob hoſticam pugnam] Quod ad oram legitur, haud æquè placet. *Felix* eſt ἐπαφρόδιτος, L. Sullæ cognomentum. Auctor libri de Fortuna Romanorum hanc habet rationem: πλεῖστον γὰρ Ἀφροδίτης οὐ νὺξ κατὰ Μένανδρον ἀλλὰ τύχη μεθέστηκεν. Nos aliam notabimus ad Serenum Sammonicum, capite de Phthiriaſi, ſequenti verſiculo:

Sylla quoque infelix tali languore pereſus
Corruit. ——

Cereate Marina] *Ceretium* libri: veteriores *Cerretium.* Degeneres: *Cernere Mariana.* Scriptum opinor, ut edidimus. Κερεᾶται eſt apud Strabonem. In ſequenti colonia, non minus expreſſi variant: *Cadatia, Cædicia, Catium & Collatia,* quæ folia ſunt Sibyllina.

Forum populi] Vel Popilii. Sed diverſa ſunt *Forum populi* & ἀγορὰ Ποπιλία.

Tralli-

Frabateria] Sic perperam ſcriptum pro *Fabrateria*, *ἀντὶ Φαβρατερίας*. Vide Vellejum libro primo.

Ager ejus in abſoluto reſedit] Id eſt, nullis menſuris comprehenſus eſt, vel limitibus obligatus. Hic & *in ſoluto* reſediſſe dicebatur, idemque eſt in libris coloniatum *ſolutum* & *abſolutum*. Malè legitur apud Aggenum: *hac autem loca qua inſoluta dicuntur*. Pro, *in ſoluto*. Sic paullo ante apud eundem idem error occurrit: *aut ubi inſoluta loca remanſerunt*. Scribe: *aut ubi in ſoluto*. Ut *in ambiguo* dicitur & *in ancipiti*, quod anceps eſt & ambiguum; Sic *in ſoluto*, vel *abſoluto*, quod abſolutum. Hinc illa paſſim in coloniis: *Caterum in abſoluto reſedit*, vel *remanſit*: hoc eſt, aſſignatum vel limitatum non eſt.

Finitur terminis ſiliceis & Tiburtinis] Quales *ſilicei*? An λίθοι ὀρεαῖοι lapides ex ſaxo ſilice terminales? Sic verum puto. Infra Provinciâ Tuſciâ: *Terminos lapideos ponito ex ſaxo ſilice aut molari*. Niſi *Ciliciis* legendum, quod libri ferunt. Alio fragmento quod infrà producitur: *Terminatio autem ejus facta eſt VI. Id. Octobr. per Silicium* (lego *Cilicium*) *Saturnium centurionem cohortis VII. & XX. menſoribus intervenientibus, & termino à Cilicio Cilicii nuncupantur*.

Interamne oppidum] Vel *Interamna*: quomodo Livio, Vellejo & aliis dictum oppidum. Sed *Interamnum oppidum* ſcio lectum à pleriſque, ut eſſet τὸ μεσοπόταμον. Nihil ineptius. Nam hæc illorum ſententia eſt, qui *Interamnam Nahartis* à *Lirinâ* non diſtinxerunt; ut Leander, Rob. Titius & alii doctiſſimorum erronum.

Lavinium] In membranis *Lanuvium*, & *Lanubium*. Magna confuſio eſt horum nominum invicem tam apud Græcos quàm Latinos. Stephanus: Λαουΐνιον, μετρόπολις τῶν Λατίνων· Ubi malè ſcriptum, Λαύνιον.

Sed ager ejus Syria Paleſtina à Gracis eſt in jugeribus aſſignatus] Hæc apertè vitioſa ſunt. In melioribus edebatur: *Ager ejus ut Syria & Paleſtina à Gracis eſt in jugeribus aſſignatus*. Expuncta copula ſuadeo legendum: *ut Syria Paleſtina*. Nam eadem Syria, quæ Palæſtina. Συρία Παλαιστίνη in tabulis Provinciarum antiquis. Tres Syriæ memorabiles illis, Συρία κοίλη, Συρία Φοινίκη, & Συρία Παλαιστίνη. In recentioribus Græcorum Notitiis appellantur, ἐπαρχία Φοινίκης παραλίας, ἐπαρχία Φοινίκης λιβανισίας, ἐπαρχία τρίτης Παλαιστίνης. Sic puto veriſſimè ſcriptum.

Nuceria Conſtantia] Vel *Conſtantina*, ex veteri inſcriptione. NUCERIÆ. COLONIÆ. CONSTANTINÆ. Sic aliàs editur.

Puteolis colonia Auguſta. Auguſtus deduxit] Sin melius ac *Puteoli*. Quod in diverſis coloniis obſervandum. Sed ad tempus & hiſtoriam. Inter decem Campaniæ præfecturas, in quas præfecti juri dicundo quotannis à populo R. delegabantur, Puteolos numerat Sextus Pompejus. Hoc evidentiſſimum; Nam in poteſtatem Romanorum veniſſe conſtat Annibalico bello, Capua obſidione capta,

gra-

graviſſimèque multata propter perfidiam & ingratitudinem. Cui jus magiſtratuum atque libertas omnis adempta eſt; impoſituſque quotannis à populo Romano præfectus, qui jus diceret, anno conditæ urbis, quingenteſimo quadrageſimo ſecundo. Quo plura Campanorum oppida, ſicut à Livio docemur, quod Annibalem armis defendiſſent, eandem fortunæ conditionem ſubiêre. Dein lege Acilia poſt annos XVII eò coloniæ civium Romanorum deduei cœpit inter quinque maritumas, quæ lege eâdem tribunitiâ tum deductæ fuerant, anno U.C. DLIX. P. Scipione Africano II.& Tib. Sempronio COSS. Vellejus tribus amplius luſtris tardius deductam ex quorundam opinione tradit, additque, non hoc planè liquere. Sed à Livio ſtant antiqua monumenta Neapolitana, & marmorea tabula, quâ publicorum operum in eadem colonia faciundorum lex architectonica ſecunda legebatur, quæ Publ. Rutilio Rufo, Cn. Mallio Maximo COSS. lata fuerat, urbis anno DCLXIIX. exhibentibus faſtis Capitolinis. Atque is fuit annus deductæ coloniæ Puleolanæ decimus ultra centeſimum, ut in ipſo capite legis oſtendunt hæc verba:

AB. COLONIA. DEDUCTA.
ANNO. CX. N. FUFIDIO. N. F. M. DULLIO. DUO. VIR.
P. RUTILIO. CN. MALLIO.
COS. OPERUM. LEX. II.

Primus igitur annus deductæ coloniæ patet V. DLVIII. M. Porcio Catone, & L. Flacco COSS. quam Livius in alterum DLIX. deductam rejicit. Auguſtus denique bellis civilibus victor, cum pace parta Janum clauſiſſet, veteraniſque præmia daret, inter duodetriginta colonias quibus auctore Tranquillo, Italam frequentanti, Puteolos coloniam militarem fecit. Hoc eſt, quod Frontinus addit, coloniam ab Auguſto deductam, & coloniam Auguſtam tum demum fuiſſe appellatam. Nam & antea ſæpius in eandem deducti vel adſcripti fuêre coloni, & ipſa Puteolana non ab Auguſto colonia facta, ſed deducente illuc colonos Auguſto, Auguſta nuncupata. Hoc ex variis Auguſtis manifeſtum. Sed & poſtmodum Auguſtæ cognomen in Neronianum mutatum. Tacitus ad annum urbis DCCCXI. Nerone Auguſto IV. & Coſſo Lentulo COSS. *At in Italia vetus oppidum Puteoli jus coloniæ, & cognomentum à Nerone adipiſcuntur.* Nimirum, jus coloniæ Neronianæ; nam & antea jus coloniæ Auguſtalis habuit; & vetus coloniæ oppidum fuit ante annos CCXL. Sic Taciti verba ſunt explananda, quæ doctiſſimum Lipſium, alioſque commentatores tranſverſos egerunt ob acutam & nimis conciſam brevitatem.

Praneſte] Non *Preneſte.* Πραίνεστον γοῦν πολυστέφανον καλεῖται πρότερον, apud Strabonem. Ubi πολυστέφανον, explicabis valdè munitum: nam στέφανοι ſunt urbium muri vel mœnia. Anacreon: νῦν δ᾽ ἀπὸ μὲν πόλεως στέφανος ὄλωλεν. Inde χρότων ἐυστέφανος Dionyſio.

Ob conſecrationem Nervæ] Ridiculum mendum in iſto Scriveriano,

no, & quod omnium hiſtoriarum fidem prævertit. Reliqui melius & verius: *ob conſecrationem Minervæ.* Plinius libro tertio cap. quinto: *Surrentum cum promontorio Minervæ, Sirenum quondam ſedes*: ubi juxta Plinium ſedes Sirenarum in ipſo promontorio Minervæ, quod & τῶν Σειρηνουσῶν propterea dicebatur. Nam Σειρηνοῦσαι ἐπ᾽ αὐτῆς ἄκρας κείμεναι. Strabo libro VI. τῆς δὲ νήσου προσκεῖται τὸ ἀκρωτήριον τῶν Σειρηνουσῶν, καὶ ποιοῦν τὸν Ποσειδωνιάτην κόλπον.] Sic verba Strabonis ſunt emendanda: Nam in editis malè legitur, τὸ ἀκρωτήριον τὰς Σειρηνούσας. Idem libro V. συνεχὲς δὲ ἐστι τῇ Πομπαίᾳ τὸ Σύρεντον τῶν Καμπανῶν. ὅθεν προσκεῖται τὸ Ἀθήναιον, ὅ τινες Σειρηνουσῶν ἀκρωτήριον καλοῦσιν. ἐστι δὲ ἐπ᾽ ἄκρῳ μὲν Ἀθηνᾶς ἱερὸν, ἵδρυμα Ὀδυσσέως. Vide etiam Ariſtotelem in libro de Admirandis.

Sed & circa montes Syrenianos] *Surrentinos* libri degeneres, ἀντὶ Σειρηνίδων. At longè diverſi ſunt *Syreniani à Surrentinis.* Sireniani montes ſunt πέτραι Σειρηνίδες. Marcianus Heracleota: μετὰ τὴν Σικελίαν νῆσον αἵ τε πρὶν ποτὲ Σειρηνίδες, κίρκης τε νῆσοι λεγόμεναι. At Surrentini circa Surrentum. Epigramma Macedonii: Συῤῥέντου προχοεῖα μυρίπνοε χαῖρε κρήνη, Καὶ πολλεντίνων γαῖα μελιχροπέτη.

Quos igitur Frontinus intelligit, tres parvæ inſulæ ſunt vel ſcopuli deſerti, πετρώδεις Σειρηνοῦσαι. Illud *circa* rectè Scriverius inſeruit ex ſuis membranis.

Vbi Syrena] Immo ſcribendum, *Sirene*; Nam & Græci vocant τὰς Σειρηνίδας.

Sueſſa Arunca] *Arunca*, ſuprà reſtituimus.

Teanum Sidicinum] Mendosè *Syricinum*, priores editi. *Sidicinum*, quod in Scriveriano fuit, veſtigium eſt optimæ lectionis, quam, niſi fallor, *Sindicinum*, Σινδικινὸν agnoſco. Sed & perperam *Sindicenum* legit Pintianus à Sindicenis populis. Infra etiam *Tarricina*, Frontino ſcriptum. Ita in correctis inſcriptionibus antiquis ſemper invenitur.

Verulæ oppidum] Idem cum Verulano putat Ortelius.

Potentina, Athenas] *Atinas* rectum eſt, non *Athenas*.

PROVINCIA BRITINORVM] *Bruttium* regio *Bruttiorum*: hoc ex membranis aliis exhibitum. Sed & antiquiores *Brittiorum*, τῶν Βρεττίων, ἀρχαϊκῶς. Scriptum in vett. Græcis Βρέττιοι & Βρέττιοι. Livio *Brutii* vocantur.

Ager Buxentinus Sextertianus eſt aſſignatus in cancellationem limitibus maritimis] In uno manuſcripto hæc ita concepta legebantur: *Ager Puxentinus Seſtertius eſt adſignatus in cancellatione limitibus maritumis.* Rectum ferè puto, niſi quod *cancellatione* perperam ſcriptum ſit, pro *cancellationem. Seſtertianus* & *Sextertianus* eadem ſunt in diverſis editis: *Seſtertius*, ut apud Manilium *Seſtertius gradus*, & in lege XII. Tab. *pes ſeſtertius. Puxentinus* Græcâ formâ ſcriptum: πυξοῦς, *Buxentum*, ut πυξὸς *buxus*, πύῤῥος *byrrhus*, & alia. *Cancellatio* eſt χαράδρα vel χάραξις τοῦ ἐδάφους, ipſa agrorum limitatio: Inde ager *cancellatus*, eſt delimitatus. Gloſſæ veteres: *Cancellus*, χαράδρα. Pro finibus

& li-

& limitibus paſſim Latini uſurpant. Caſſiodorus: *intra Tuſcia cancellos.* Heſychio χαρχάδρεις αἱ χαράξεις τῦ ἐδάφους. καὶ αἱ κοῖλοι τόποι. Inde in Cilicia χάραδρος λιμὴν καὶ ἐπίνειον.

Ager Conſtantinus] Melius *Conſentinus.* Conſentia Brutiorum in Italia urbs eſt, apud optimos geographos. Deinde *Vibonenſis*, ἱππονιάτης, legendum. Quidam ineptè *Vibienſis.* Vibo etiam Brattiorum fuit, quàm Græci ἱππώνιον, Latini Vebonem Velentiam dixêre, deducta colonia. Stephanus obiter ita corrigendus: ἱππώνιον πόλις Βρεττίων ἀπὸ ἥρωος, ἣ μετωνομάσθη ὑπὸ Ῥωμαίων Ουιβωουαλεντία. Malè Xylander edidit diviſim: Ουιβων καὶ Ουαλεντία. Mela: *Hippo nunc Vibo.* Plinius magis accuratè: *Hippo quod nunc Vibonem Valentiam appellamus.*

Item Eberdona, Auſcelinus] Lectio quorundam librorum: *Hordona, Auſculinus.* Hordonienſes Apuliæ populi ſunt apud Plinium. Quod & rectum eſt in optimo manuſcripto, ſed parum variante: *Hordona, Oſculinus Oſculinus* δ' χαικῶς, pro *Auſculinus*, ut alia apud Frontinum. Sic *Oſculana* pugna, pro *Auſculana*: & è converſo dicebant *auſculari* pro *oſculari.* Titinnius:

> *Hæc quidem quaſi Oſculana pugna eſt, non ſecus.*

Pro æſtimo ubertatis ſunt præciſa] *Æſtimio* legendum docet Hyginus, & ipſa Latinitas: *Nam & poſſeſſiones pro æſtimio ubertatis anguſtiores ſunt aſſignatæ.* Feſtus in XII. Tabb. *Æris æſtimiam judicatus præſtato. Æſtimium* & *æſtimia* dicebant pro æſtimatione. Illud ſolenne ſed paſſim corruptum eſt in libris coloniarum. Paullo poſt *occupavit*, rectum eſt, non *occubuit.*

Nam eadem provincia habet muros, macerias, corroſiones, congerias, &c] Amplius in aliis exaratis eſt & impreſſis: *coroſiones, ſcoroſiones, ſcorpiones.* Puto legendum: *corroſiones, congerias, ſcoropiones. Scoropiones* apud auctores de Limitibus ſunt *ſcorpiones*, termini ex congerie lapidum. Siculus Flaccus: *alii congeries lapidum pro terminis obſervant, & ſcorpiones appellant:* ubi *ſcorpiones* ſcio repoſitum ab illis, qui antiquam lectionem ignorabant. Σκορπίος Græcis eſt omne in metum & conum faſtigiatum. Inde in pueris & puellis crinium tutulus eleganter & peculiariter appellatur σκόρπιος, in viris κρωβύλος, in mulieribus κορύμβη & κόρυμβος. Iſti monticelli, qui pro terminis ex congerie lapidum erigebantur, in metam & conum deſinebant, & *ſcorpiones* nuncupabantur, antiquioribus *ſcoropiones.* Quibus pares erant ἕρμακες in quadriviis & triviis, hermulæ vel Mercurii quadrati. Iſidorus in Gloſſis: *Mercurii, lapidum congeries in cacumine collium.* De quibus Sibylla:

> Καὶ πετρινὰ σέβεσθε, καὶ ἑρπετὰ θηρία γαίης.
>
> Κἀν παρόδοισι λίθων συγχώματα. ταῦτα σέβεσθε.

Nam ſunt & cippi oleagini, qui loco termini obſervantur] Infra colonia Vejenſi *ſtipites oleaginos* vocat, quos heic *cippos.* Termes propriè ramus eſt olearum, puta à τέρμα, nam & τέρμα Græcis terminus. Talis termes eſt *cippus oleaginus*, ſive ſtipes, qui pro terminis obſervabatur. In vet. Fragmento, quod infra producitur, *ſpathula* vocantur.

tur. Immo *ſpathula*, termes, σπαθίλιον. Heſychius: κάλλωντρα σπάθαι φοινίκων, σκόλοπες, χάρακες, σταυροί. Nos alibi plura obſervamus.

Nam ſunt termini proportionales] Corrigendum, *portionales*. Portionales & comportionales, quod militum portiones diſterminent. Vulgo male lectum, *proportionales* & *comproportionales*. Infra: *Comproportionales termini interciſivos limites ſervant, quos veterani pro obſervatione partium ſtatutos cuſtodiunt.* Ubi *comportionales* moneo reſcribendum, eodem more, quem hoc loco notamus. Sequitur: *& cuſtodiunt lineas conſortales*, id eſt, limites inter conſortia militum. Sequentia mutila ſunt & corrupta.

Variat autem legiones] *Variæ*. Qui ſequuntur ſubruncivi limites, octonos pedes patebant. Per eos aditus præbebatur vicinis ad ſubruncandos agros. Alii *lineares* appellant, & *interciſivos*.

Colonia Fida Tuder] Etiam corruptum eſt hujus coloniæ nomen in illo Scriveriano. *Fœdatura*, reſtitutum delemus Onuphrio, quod & in Nanſii lib. MS legebatur. Sequitur: *in centuriis ſingulis jugera CC. termini lapidei, alii ſaxei, alii molares.* Apud eundem Onuphrium: *in centuriatis ſingulis jugera CC. termini lapidei, & alii ſextales, & alii molares.* In aliis: *in centuriis ſingulis habens jugera.*

Colonia Iunonia, quæ appellatur Faliſcos] Onuph. *Faliſca*. Junonia dicta, quod Junonem impendio colerent illi Faliſci: Ovidius:

Ille ſuos docuit Iunonia ſacra Faliſcos.

Hi ſunt Faliſci Tuſciæ, quorum Colonia Faliſca cognomine Etruſcorum.

Colonia Nepis] *Nepet*, *Nepis*, *Nepenſis*, *Nepetenſis*, tot modis rectum legitur in libris Coloniarum. Voſſius ille ad Vellejum conſtanter *Nepet* legendum jubet auctoritate duorum Grammaticorum, Chariſii & Priſciani. Sic & Onuphrius in ſuis coloniarum collectaneis. Nec aliter apud Plinium, aut Livium legas; & tam verum eſt, quam illorum veterum ſunt teſtimonia. Ptolemæo eſt Νέπιτα, Νέπα Procopio, ut idem Voſſius monuit. In Nanſii Frontino *Nepenſem coloniam* putat optimus Ortelius, idemque Voſſius. Ut igitur à *Nepe Nepenſis*, ſic à *Nepet Nepetenſis*: & hoc ultimum quidam codices agnoſcunt. *Nepis* autem à *Nepe* eſt, quomodo ferè placet legendum. Antiqui enim nomina urbium ſexto caſu plerunque proferebant. Quod ætate Frontini tam ſolenne fuit, ut nihil magis. Sic igitur dicebant, *Colonia Nepis*, *Vejis*, *Puteolis*, & alia. Sic apud Frontonem notant grammatici in epiſtula ad Adrian. ſcriptum fuiſſe, DUROCORTORO. ATHENÆ. VESTRÆ.

Id eſt, fecerunt gannatos & ſcamnatos] *Gammatos* ſupra obſervamus.

Colonia Tarquinius] *Tarquinii* legit Onuphrius: *Tarquinia* Ortelius. Sed hæc omnia contaminatiſſima ſunt & intricatiſſima.

Delimatio eſt per rationem arcarum, vel canalabula vel noverca] Paulo aliter heic libri meliores, ad hunc nempe modum: *delimitatio eſt per rationem arcarum, vel canabula-*

bularum, *vel novercarum.* Scribo *deliniatio*, quod & aliàs retinendum. Nos terminum poſitum ſumus emendandis terminis, & coloniis, ſi *τὸ canabularum* ex Hygino receperint ambigui lectores. Idem de *novercis* libro XXX. laudante Volaterrano: *Iniqua loca*, *quæ à prioribus nobiria appellantur*, *omni modo vitari debent. Nobiria* quid ſint, nondum, fateor, ab auctoribus didici. Sed videtur uſus corruptiſſimo codice Bobiano iſte Volaterranus, in quo *nobiria* ſcriptum pro *noberca*, quod in aliis legitur, unde *noverca*, teſtante Scriverio. Quod autem ad delimitationem attinet, *quæ per rationem arcarum* fiebat, hoc ita intelligendum eſt. Apud agrimenſores paſſim invenias in trifinio vel quadrifinio conſtitutas *arcas* vel *arcellas*, quæ nihil aliud notant quàm terminos in modum arcarum conſtructos, quæ exinde dicebantur *inſtructura.* In Foronovano: *variis autem locis per inſtructuras, arcas*; &c. Inſtructura eſt ἡ ἐπίκτισις, lapidum nempe ſtructura ad muri vicem pro termino, quod genus *terminus epictiticus* & *epicticalis* paſſim iiſdem appellatur. Sunt igitur *inſtructura*, termini epictitici, muri ſcilicet pro terminis ad finiendos agros conſtructi; quos *finitimos muros* alibi noſter appellat. Supra de limitibus agrorum: *In campis verò ſtatuerunt terminos quadratos curſorios, & interjectis locis arcas, & monumenta vel alia teſtimonia*: ubi vitioſè quibuſdam legitur *arcus. Arca*, κιβωτὸς, σορὸς, κάμπτρα, λάρναξ, in optimis Gloſſis exponitur; ubi κάμψα reſtituendum, norunt qui Græcè ſciunt. Frontinus alibi: *per inſtructas arcas & monumenta finitur.* Puto melius fore: *per inſtructuras, arcas & monumenta finitur*, quanquam & illud lectionis ſit incorruptum. Sed eadem ſunt hic *arca* cum *monumentis*, ut ſuprà cum *inſtructuris.* Ex arcæ finales ut plurimum ſepulchrales erant, & condendis mortuis ſerviebant, aliquando ad finiendos tantum agros ponebantur. Caſſiodorus *arcaturas* vocat ejuſmodi arcarum ſtructuras, quæ pro terminis ædificabantur. Hinc in eodem Gloſſario *arca*, ἄκρα κτημάτων fines poſſeſſionum exponuntur. Innocentius: *Arca examine*, *id eſt*, *legibus conſtituta.* Hæ arcæ finales tantum fuêre, non etiam ſepulchrales. Aliquando & monumentales erant, & finium vicem præbebant, ut & ipſa monumenta finalia pro terminis plerunq; obſervari ſolita. Unde & *ſepultura finales*, & *monumentales termini*, & *memoria ad finem conſtituta* in libris Agrimenſorum. Atque hæc ἀποσπασμάτια quædam ſunt Caſtigationum & expoſitionum Sexto Julio Frontino devotarum. Quem qui ex emendatione noſtra legerit, tantum abeſt, ut ex illo aliquid boni expiſcari poſſit, ut ſecundum illum Terentianum incertior multò diſcedat, quam prius. Nihil enim aliud præſtare potui: Quod tamen æquos lectores, quicquid laboris eſt, boni conſulant, etiam atque etiam rogo: μὴ δεῖν ἐκ μέρους τὰ συγγράμματα κρίνειν, μηδ' ἀποσπασμάτιά τινα λαμβάνοντας διὰ τούτων τὴν ὅλην τοῦ γράφοντος διαβάλλειν διάνοιαν.

644231

N I … I N

NAPOLI

FRONTINUS
Libro I. Cap. XII. Verſu redditus.

EXEMPLUM I.

OPPRESSA tellus; victa, miles, Africa eſt;
Proſtratus hoſtis: Quid times? ſalvi ſumus:
Si lapſus hoſpes, captus hoſtis: Scipio
Non ſcipionis, hoſtis indigens, valet.

II. Stat Roma, vivit Cæſar & vivus valet:
Cadente Cæſare, non cadit Romæ Salus.

III. Conſternet omnes omen, in Sempronio
Dum Roma reſtat, & pari Picens ſolo
Formidoloſus occubat; vano metu
Succumbit hoſtis: Animus arma contudit.

IV. Hoc fata ſpondent. Ite milites, cruor
Scutis & armis eminens fidem facit:
Monitu Deorum Roma ſalva ſic manet,
Et ſarta tecta, Laus manet Sertorium.

V. Thebæ dolentes, & cupido Thebarum
Reſurge victrix: Inſulæ bonum nomen
Cadens ſepulchro ſpem facit; meam ſpartam
Exornat armis hoſtium Deus Spartam.

VI. Cur aſtra terrent arma? Quo cadens lumen
Deſcendit, illuc numen agmen oſtendit.

VII. Vicit ſedendo Roma, non tamen Thebæ
Vicêre Spartam: Nos ſedile collapſum
Sedere juſſu numinum vetat: Pergam
Ducente cœlo pro ſalute Thebarum.

VIII. Si Luna pallet, pellet hoſtium vires,
Non Gallus hoſte pallet, at valens pollet.

IX. Moriente luna deficit minans hoſtis.

X. Fulmen tremendum, territans minus fulmen
Pericle ſtante vincet: ignis afflictu
Excuſſus uret impetus: cadam ſurgens
Nullum bidental. Sparta militans igne
Inardet, & vis æſtuans Athenarum.

XI. Sternutet omen mille militum miles:
Fatale quamvis; hoc minus timet Conſtans
Bellator: Ira vis & ardor hoſtilis
Franget frementem prævalendo Corcyram.

XII. Monet coruſcum dimicare nos fulmen:
Tentanda pugna eſt: Numinum ſuos numen
Oſtendit ignes, & Juvans Pater ſuadet.

KEUCHENIUS.

AUCTORES
Qui paſſim laudantur, aut emendantur.

A.

AChilles Statius Arati interpres. 61
Achilles Tatius. 27
Acron Horatii interpres. 398
Acta Apoſtolorum. 12
Adamantius. 403
Ælianus. l. 2. 159. 188. 369
Ælianus apud Suidam. 18
Æneas Poliorcet. 30. 158
Æſchines. 187
Æthicus. 383
Aëtius. 323.
Afranius. 385
Africanus. 82. 386
Agathias. 11
Agellius. 12. 14. 20. 32. 34. 35. 43. 57. 65. 73. 114. 185. 191.
Aggenus Vrbicus. 405. 407. 411. 394. 396. 397. 397. 398.
Agrimenſores. 382. 391. 404. 405. 406. 414. 416.
Alexander Aphrodiſæus. 62
D. *Ambroſius.* 79
Ammianus Marcellinus. 61. 85. 105. 157. 178
Anacreon. 412
Ancyranum marmor. 76
Antonini Itinerarium. 380
Apollonii Tyrii interpres. 138. 403
Appianus. 7. 12. 30. 30. 37. 38. 88. 89. 97. 129. 150. 164. 172
Apulejus. 11. 15. 61. 62. 63. 75. 93. 99. 107. 141. 145. 148. 171. 187. 394. 402. 403.
Aratus. 61
Ariſtænetus. 125
Ariſtides. 21. 44
Ariſtophanis Scholiaſtes. 13. 188. 190. 208.
Ariſtoteles. 14. 61. 63. 68. 157
Arnobius. 33. 123. 141. 383
Arrianus. 16. 84. 124. 172
Aſconius Pedianus. 159
Athenæus. 65. 67. 188. 197
Auctor anonymus. 172. 396
Auctor anonymus Græcus. 403
Auctor apud Ariſtoph. Scholiaſt. 14
Auctor de Viris Illuſtribus. 7. 15. 18. 88. 373. 375
Auctor Etymologici. 30
Auctor de Limitibus. 179. 190. 393
Auctor libri de Fortuna Romanorum. 410
D. *Auguſtinus.* 123
Aurelius Victor. 61
Auſonius. 135. 184. 193. 395

B.

BAlbus de Coloniis. 395
Baſilius. 170
Bygòras, agrimenſor. 392

C.

CÆcinna apud Senecam. 63
Cælius. 185
Cæſar. 13. 16. 47. 53. 70. 72. 88. 109. 109. 110. 119. 130. 144. 159. 165
Callimachus. 372
Calphurnius. 20
Caſſiodorus. 380. 414. 416
Cato. 72. 87. 394
Chariſius. 14. 55. 155. 204. 389
Cicero. 4. 11. 21. 23. 28. 66. 82. 99. 124. 190. 211. 377. 385. 386. 389. 394
Cincius de re militari. 174
Clemens Alexandrinus. 59. 65
Codex Theodoſianus. 140. 381. 382
Columella. 20. 387
Conſtantini Tactica. 67
Cornelius Celſus. 156. 378
Cornelius Nepos. 13. 14. 21. 24. 40. 82. 102. 121. 150. 211. 375

Cor-

Cornificius. 184
Curtius. 20. 85. 88. 123. 124. 125. 145. 199. 210
Cyrillus. 19. 20. 28. 67. 76

D.

DEmoſthenes. 21. 388
Dictys Cretenſis. 66
Digeſta. 9. 87. 174. 206. 372. 378. 382. 382. 397. 397
Diodorus Siculus. 14. 14. 24. 31. 97. 98. 104. 119
Diogenes Laërtius. 372
Dion. 2. 62. 88. 159. 376. 379.
Dionyſius Alexandrinus. 190
Dionyſius Halicarnaſſ. 10. 68. 178. 376
Dioſcorides. 145. 382. 393
Donatus. 11. 116. 393. 403

E.

ENnius. 20. 29. 148. 172. 204. 378
Ennodius. 387
Epaphroditus. 404
Epigrammata Græca. 63. 373. 383. 413
Epiphanius. 382
Epitome Liviana. 38. 108. 409
Erinna Poëtria. 383
Etymologicum magnum. 30
Eunapius. 383
Euripides. 188. 190. 372. 373
Euſebius. 25. 119
Euſtathius. 372. 378
Eutropius. 35. 169

F.

FAſti Capitolini. 374. 379
Feſtus. 28. 61. 67. 174. 184. 184. 187. 209. 211. 372. 373. 378. 381. 383. 384. 385. 388. 392. 394. 397. 402
Florus. 9. 12. 16. 17. 30. 31. 35. 38. 44. 55. 69. 76. 85. 102. 103. 107. 141. 148. 157. 175
Formula vetus de Ædificiis. 384
Fulgentius. 67

G.

GLoſſæ Latinæ. 33
Græcæ. 38. 43. 387
Latino-Græcæ. 9. 10. 10. 11. 14. 56. 61. 67. 72. 77. 93. 117. 141. 149. 155. 160. 174. 179. 188. 189. 201. 207. 210. 372. 374. 377. 380. 384. 385. 387. 388. 392. 394. 395. 398. 399. 402. 403. 404. 406. 413. 416
Græco-Latinæ. 10. 19. 29. 39. 40. 76. 77. 96. 116. 145. 156. 174. 179. 380. 384. 387. 393. 396
Cyrilli. 19. 20. 28. 67. 76. 378
Philoxeni. 107. 378. 383. 402
Græci Magiſtri. 8
Gregorius Nazianzenus. 129

H.

HEliodorus. 12
Helladius. 199
Hero Alexandrinus. 68
Hero Geodætes. 403. 405
Herodotus. 21. 190. 382
Heron Cteſibius. 44
Heſychius. 30. 43. 56. 99. 104. 131. 145. 160. 161. 173. 199. 211. 378. 381. 384. 388. 393. 407. 409. 414. 415.
D. Hieronymus. 393
Hippocrates. 191
Hirtius. 159. 208
Homerus. 66. 70. 85. 106. 150. 196. 410.
Horatius. 50. 209. 374. 398
Hyginus. 28. 32. 79. 207. 392. 394. 399. 403. 404. 405. 406. 410. 414. 416.

I.

D. IAcobus. 12
Iavolenus. 372
Index vocum militarium. 107
Innocentius, agrimenſor. 190. 418

Inſcriptio Ancyrana. 76
Appiana. 385
Carpenſis. 150
Eboracenſis. 375
Hiſpanienſis. 17
Miſenenſis. 1
Romana. 379.379
Sueſſana. 382
Trajana. 2
Inſcriptiones antiquæ. 52. 370. 373. 374. 380. 385. 386. 387. 399. 403. 409. 410. 411. 412.
Iſiderus. 8. 44. 67. 67. 123. 392-396. 396. 403. 414.
Iulius Firmicus. 169
Iunius Nipſus. 394. 395
Iuſtiniani Leges Militar. 172
Iuſtinus. 12. 14. 14. 17. 68. 102. 106. 135. 145. 185. 210. 211.
Iuvenalis. 86. 200. 209
Iuvenalis Interpres. 62

L.

Lampridius. 387. 387
Latinus Pacatus. 13. 402
Leo Imperator. 5. 12. 171
Livius. 13. 13. 16. 17. 18. 23. 25. 30. 34. 37. 40. 42. 45. 46. 48. 53. 54. 61. 76. 80. 80. 81. 91. 91. 94. 94. 95. 97. 112. 119. 156. 160. 170. 171. 176. 178. 183. 189. 194. 206. 376. 386. 389. 395. 397. 409.
Longinus. 3
Lucanus. 43. 86. 208
Lucianus. 34. 75
Lucilius. 188. 209. 404
Lucretius. 8. 11. 22. 70. 73. 82. 378. 382.
Licophron.

M.

Macrobius. 44. 69. 114. 201. 376.
Maimonides. 71
Manilius. 10. 413
Marcellus Empiricus. 53
Marcianus Heracleota. 413
Martialis. 1. 87. 114. 155. 383
Mauritius de Militiâ Romanâ. 117

N.

Nonius. 23. 23. 67. 194. 382. 384. 385.
Nonnus. 99
Notitia imperii. 411
Nubienſis Geographus. 145
Numæ Leges Regiæ. 388
Numiſmata. 86. 87. 129. 135. 157

O.

Onamaſticum vetus. 19. 90. 145. 179. 210.
Onoſander. 77. 83. 97
Oppianus. 388
Oroſius. 35. 91. 169. 178. 388
Orpheus. 60. 155
Orus Apollo. 378
Ovidius. 94. 160. 415

P.

Palladius. 381
Papias. 188. 378. 383. 395
Paulinus. 374
D. Paulus. 9
Paulus abbreviator Feſti. 44. 77. 408. 409.
Paulus Diaconus. 41. 196
Paulus Ictus. 372
Pauſanias. 71. 143
Perſius. 146. 385
Petronius. 27. 28. 43. 175
Phædrus. 23
Pherecrates. 158
Philo Iudæus. 44
Philoſtratus. 99
Phlegon. 376
Phrynichus. 178
Pindarus. 148
Plautus. 44. 128. 187. 188. 203
Plinius avunculus. 9. 17. 17. 24. 25. 43. 60. 63. 87. 95. 114. 146. 158. 159. 179. 187. 198. 372. 372. 373. 376. 377. 379. 380. 382. 399. 409. 410. 413. 414.

Pli-

Plinius nepos. 2. 31. 62. 385.
Plutarchus. 12. 14. 25. 38. 38. 38. 52. 56. 62. 70. 72. 86. 91. 91. 92. 94. 108. 120. 123. 125. 126. 164. 172. 174. 176. 179. 183. 184. 187. 190. 203. 376. 392. 397.
Pollux. 21
Polyænus. 8. 14. 48. 98. 104. 116. 117. 136. 145. 177.
Polybius. 7. 14. 40. 46. 61. 80. 81. 84. 98. 145. 163. 172. 172. 181. 392.
Pomponius. 385
Pomponius Lætus. 372
Pomponius Mela. 414
Porphyrius. 133
Priſcianus. 35. 72 73. 153. 155
Prochorius Monachus. 402
Proclus Epiſcopus. 53
Procopius. 124. 415.
Propertius. 406
Prudentius. 99. 128
Ptolemæus. 16. 26. 89. 145. 409. 415

Q.

QVadrigarius. 35. 191
Quintilianus. 53. 96. 114. 131. 161. 396. 403.

R.

RVtilius Numantianus. 371. 383

S.

SAbinus. 19
Salica Lex. 409
Salluſtius. 11. 13. 23. 31. 92. 106. 129. 148. 205.
Seneca. 29. 38. 98. 114. 137. 173. 174. 372. 380. 385.
Seneca Trag. 410
Serenus Sammonicus. 410
Servius. 16. 17. 99. 133. 151. 208
Sextius Philoſophus. 83
Sibyllina Oracula. 414
Siculus Flaccus. 394. 399. 402. 414
Silius Italicus. 96
Siſenna. 99
Solinus. 12. 137. 375. 388
Sophocles. 378. 388
Statius Papinius. 37
Stephanus. 10. 10. 45. 89. 145. 176 409. 411. 414
Strabo. 26. 29. 31. 36. 53. 85. 93. 94. 145. 153. 198. 371. 373. 373. 388. 410. 412. 413
Suetonius. 53. 59. 65. 87. 173. 179. 201. 377. 379. 379. 380. 410.
Suidas. 15. 33. 66. 68. 171. 206. 403. 407
Symphoſianus. 125
Syneſius. 18

T.

TAbulæ XII. 209. 413. 414
Tacitus. 2. 2. 9. 12. 16. 18. 37. 69. 70. 75. 76. 121. 129. 135. 146. 177. 181. 190. 194. 210. 370. 379. 412.
Terentius. 72
Tertullianus. 53. 156. 205. 211. 402
Theodorus Prodromus. 66
Theophraſtus. 15. 145
Theophylactus Simocatta. 156. 206
Thoria Lex. 389
Thucydides. 14. 30. 129. 134
Thucydidis Scholiaſtes. 388
Titinnius. 414

V.

VAlerius Flaccus. 193
Valerius Maximus. 14. 181. 183. 184. 187. 188
Valerius Probus. 2. 386. 389
Varro. 12. 20. 61. 87. 88. 161. 184. 187. 188. 373. 374. 384. 389. 402. 403. 405. 408
Varus. 11. 191
Vegetius. 34. 41. 63. 67. 88. 97. 100 120. 155. 170. 172. 185. 200. 206. 208. 386
Velius. 400
Vellejanum SCtum. 386

Vellejus Paterculus. 9.209.411
Virgilius. 11.17.19.22.25.56.66.68.99.133.151.196.393.394
Vitruvius. 189.378.381.396.401.404.406
Ulpianus. 206.378.382.385.397
Vopiſcus. 376

X.

Xenophon. 23.125.180

Z.

Zenobius. 382
Zonaras. 87.159

INDEX

Rerum & Verborum in NOTIS *maximè memorabilium.*

A.

Bietaria. 28
Abolere & obolere. 182
Abſolutum & ſolutum, idem. 411
In ſoluto & abſoluto reſediſſe, quid. 411
Accedere ad colles. 51
Accendones. 205
Accenſi, qui. 385
Acceptorius modulus. 377
Acer vir. 17
Acervi. 152
Aciem committere. 11
Aciem perrumpere. 193
Acies in omnem partem ſpectans. 83
Acies verſatilis. 83
Acilius. 89
Actus, fluxus. 382
Actus, quid agrimenſoribus. 392
A. D. ante diem. 389
Ad Ilerdam reverti. 109
Ad internecionem cadere. 103
Ad lucem. 67
Ad lucis exortum. 126
Ad limina. 67
Ad Macedonicum habitum ornatus. 137
Adire ad regem. 17
Adjacere mare. 149
Admodum adoleſcens. 210
Adoleſcens flamma. 40
Adornare, *armare.* 38
Adſtruere, *inſtruere.* 2
Ædilium numero cenſebantur magiſtratus. 384
Ægoſporamus & Ægoſpotami. 71
Ære diruti. 184
Ærumnulæ, furcæ militum. 124
Æſtimium ubertatis. 414
Affines, qui. 399
Afraniani milites. 109
Agens, agrimenſor. 403
Agentes. 32
Agere limitem. 92
Ἄγιστα καὶ ἔγιστα. 146
Agmen quadratum. 83
Agragantum & Agrigentum. 135
Αἰγὸς λίμνη. 71
Ἀκόλουθος, *qualis ſervus.* 173
Alatriates & Aletrinates. 409
Alatrium, *vel* Aletrium. 409
Albudinus *fons*, *non* Albubinus. 379
Alexandria & Alexandrea. 22
Ambactus, quis. 385
Ambo, alterve Conſulum. 386
Ἀμφίστομος φάλαγξ. 83
Ἀναβευτοι, *quid.* 378
Ἄναυρος *flumina.* 73

Anceps.

Index Rerum & Verborum.

Anceps diſcrimen. 20

Ancus Marcius primus aquam in urbem induxit. 372

Ἄνεγκα, *quid.* 403

Anguſtia. 72

Anguſtias obſervabant in prælis 72

Anhelati, *anhelantes.* 68

Anheli equi. 68

Anio & Claudia conjunguntur. 373

Anio novus, aqua. 373

Anquirere. 120

Anteſignani. 82

Antica & Poſtica quid Architectis. 402

Antiqua, *pro antica.* 402

Antium colonia deducta. 408

Ἄντλια *quæ.* 382

Appia via. 374

Appius Claudius an Anienem novum in urbem induxerit. 373

Ἀποτέλεσμα. 14

Aqua caduca. 384

Aqua elleboro corrupta. 145

Aqua ſincera. 383

Aquæductus quando Romæ introducti. 372

Aquæductuum libellus, an Frontini. 369

Aquaria libra. 375

Aquarii, qui. 377

Aquarioli, qui. 387

Aquarum Curatores, qui. 370

Aquarum decidentium ſonus. 148

Aquarum libratores. 375

Aquileges & Aquilices, *qui.* 377

Arbitrari παθητικῶς. 185

Arcadas *pro Arcades.* 55

Arca, quid apud agrimenſores. 416

Arcatura 416

Arcuatum opus, quid. 374

Aricia, colonia. 409

Arioviſtus Rex Germanorum. 70

Armamenta nautica ex ſparto fiebant. 43

Aroſini & Aruſini *campi.* 175

Arpagones, *pro* harpagones. 87

Arpendia, quid. 403

Arpendium, *pro* arvipendium. 403 406

Artis militaris tria fundamenta. 3

Arubas, *non Arridas, Rex Moloſſorum.* 102

Ἄρυβας & Ἄρυμβας. 102

Aſinii *unde.* 2

Ategua. 159

Atheas, Rex Schytarum. 94

Ἀθλητοὶ & ἰδιῶται, *Græcis opponuntur.* 68

Ἀθλητοὶ πολέμων. 68

Attilius Calatinus. 31

Attubernalis, quis 399

Audendi auctor. 66

Auguſtus Curatores Aquarum fecit perpetuos. 386

Auguſtus Romæ omnium aquarum rivos refecit. 379

Aurunca *non* Arunca *Sueſſa.* 395

Auſculari *pro* oſculari. 414

Auſculinus *pro* oſculinus. 414

Autophradates Perſa. 24

Ἀπίζημα, *quid.* 404

B.

BArca & Barcas. 153

Belli cauſſa. 27

Bellum, *pro pugnâ.* 13

Βενέβενδον. 176

Beneventum. 176

Beneventum, primò Maleventum. 409

Bolones, *an pro* volones. 205

Bonus pugnator, fortis. 209

Bovianum & Bobianum *oppidum.* 409

Bracchia, munitiones. 165

Βραχιόλια *Græcorum poſteriorum.* 165

Βρεντέσιον. 29

Βρέτιοι & Βρέττιοι. 418

Brunduſium *pro* Brindiſium. 29
Bruttii. 413
Buxentinus & Puxentinus. 413

C.

Caduca aqua, quæ. 384
Calamarcum Cathena. 91
Calamatius mons. 91
Calidiſſimus. 13
Callidiſſimus. 13
Καλῶντες. 67
Calones, militum ſervi. 67
Camertes Vmbri. 17
Καμέριοι. 17
Campeſtria. 11
Cancellatio agrorum, quæ. 413
Cancellatus ager. 413
Cancellus. 413
Cannicius dux Gallorum. 91
Capetolinus, *pro* Capitolinus. 119
Capua, colonia. 410
Caſilinum. 159
Caſſandria & Caſſandrea. 22
Caſtella aquarum. 381
Caſtigare. 9
Caſtra metari. 117
Caſtra movere. 15
quando movebantur. 15
in Caſtro Cereris eſſe. 211
Caſuentinum *pro* Caſentinum. 410
Catanenſes & Catinenſes. 143
Catti. 87
Caudina clades. 35
Cauſa belli. 27
Cauſari ventos. 207
Καύμαλος. 65
Centuculus. 90
Centuria, quid agrimenſoribus. 396
Centuriones & Tribuni. 16
Ceratis tabulis ſcribebant antiqui. 386
Cereate, Colonia. 410
Cereris ſacra Eleuſinia. 211
Θεσμοφόρια. 211
Cereris ſacro operari. 211
Cervuli, κλάδων ἀγκαλίδες. 28
Κηρύβια, *pro* Κηρήβια. 32
Χάρακες. 30
Χαράκωμα, *ordo ſudium erectorum.* 30
Χωρίον, *quid.* 398
Cilicei termini. 418
Cimbricum *bellum, non* Cymbricum. 18
Ciminia ſilva. 16.17
Cinctum limum, quid. 403
Cinctus & cinctum. 179
Cippi oleagini. 424
Circare, quid. 155
Circatores, qui. 155
Circuitus, περίοδος. 11
Citura Numica. 149
Claſſicum perſonare. 15
Claudia aqua & Anio novus conjunguntur. 378
Claudius Pulcher. 38
Clauſtra portuum. 90
Κλεῖθρον λιμένος. 90
Κλείσεις, *clauſtra portuum.* 90
Κλοπὴ & κλέμμα. 106
Cludi, *pro* claudi. 396
Cluſæ & cluſuræ. 395
Cneus & Gneus. 25
Collega, qui. 117
Collegium. 117
Colliculi, qui apud agrimenſores. 407
Colonia, oppidum. 18
Coloratoria corpora. 20
Columbis literæ deferebantur. 158
Comites, dignitatis tituli. 138
Comius & Cominius *Atrebas.* 190
Commercio laborare, quid. 100
Commercium, *commeatus.* 100
Commetari & commetiri. 117
Commiſſa acies. 11
Committere aciem. 11
Committere, συμβάλλειν μάχην. 11
Comminicare potuiſſet, *pro communicaſſet.* 44

Com-

Compendia, via breviores. 107
Comportionales *termini, non* comproportionales. 415
Conceptacula, quæ. 404
Conceptela, quæ. 380
Conciliabulum quid. 397
Conditio, *qualitas.* 394
Conditiones, *de pace.* 56
Confuſi animi. 53
Conſentinus ager. 414
Conſummare, in ſummam colligere. 189
Conſummati milites, qui. 189
Contubernium, quid. 175
Cornicula, quæ. 404
Corniculum & corniculo merere, quid. 159
Corpus, cadaver. 123
Corpus hiſtoriarum σωμάτιον. 5
Corrigere militem, quid. 169
Corripere viam. 133
Corrupta, diluta. 146
Coſt, *pro Conſularis.* 2
Κωδίαι, *papaverum capita.* 9
Crinibus fœmininis pro funibus uſi veteres. 44
Criſa & Criſſa. 145
Criſpare haſtilia. 66
Cuba, lecti militares. 188
Culta pinguia, quæ. 380
Cunei, quid. 84
Cupa, quæ. 160
Curatores operum publicor. qui. 371
Curſus navis. 6
Κυβεῖαι, *quæ.* 160
Cyrreſtes. 10

D.

ΔΑκτύλιος ὕδατος. 382
Dareus & Darius. 39
DATE VIAM CONSVLI. 113. 203
De induſtria. 56
Δεκαδίζειν. 181
Δεκέλεια. 22
Decelia & Decelea. 21. 22
Decertare de ſummâ rerum. 142
Decimatio fiebat adhibitâ ſorte. 181
Decucurrit. 11. 35. 72
Decumanus limes, quis. 402
Decurſus aquæ. 11
Deficiebatur, *deficiebat.* 42. 99
Δεινός. 17
Delimitare, quid. 394
Delminium, oppidum. 142
Delubra in orientem rectè ſpectabant. 401
Demum, *denique.* 55
Depepuliſſent, *depuliſſent.* 51
Deſcendere, *quid.* 56
Deſcendidit, *pro deſcendit.* 35
Detrectare pugnam. 33
Deum ex machinâ adhibere. 56
Dextra præciſa in furto comprehenſis. 176
Dictatores, imperatores. 66
Diem extrahere. 14
diſcindere. 14
Dies inclinatus. 67
Dies præſtitutus. 18
Digitus, minima pars agreſtium menſurarum. 382
Dipondium, quid. 403
Διπόνδιον, *quid.* 403
Diſcincti & diſcalceati milites. 179
Dividicula aquarum. 382
Doga, quæ. 384
Dolabra, quid. 200
Dormio, onis. 188
Ducatores. 66
Ducere vallum. 28
foſſas. 28
C. Duill. *manus ferreas invenit.* 87
Duillius, *non* Duillus. 20
Duopondium & duoviginti *dicebant antiqui pro* dupondium & duiginti. 402

E.

ΕΧω ἀντὶ τοῦ δύναμαι. 29
ΕΧΩ ΣΕ, *vox amantium.* 59

Exagoge in fluvio, quid. 374
Ἕδραι & στάσεις ἄπιμοι, inter leviores animadverſiones. 279
Elephantorum rectores. 96
Elephantorum uſus. 93
Eliquare, quid. 380
Eliquia. 380
Elleboro aqua corrupta. 145
Eludere, *verbum gladiatorum.* 11
Emittere lacum, quid. 377
Enipeus, fl. 86
Epaminondas, *non Epaminundas.* 188
Ἐπαφρόδιτος, *Syllæ cognomentum.* 410
Ἔπιπλα καὶ ἔγχεια. 54
Equitatu prævalere. 48
Equum in orbem flectere, quid. 193
Erigere animos. 55
Eriguare, quid. 384
Erogatio, quid. 377
Erogatorius modulus. 377
Error, *dolus compoſitus.* 134
Etruſcus habitus. 16
Euripi, qui. 384
Exacta ætas, quæ. 201
Exercitus, *exercitatus.* 69. 86.
Extrahere cenſuram, quid. 374
Extrahere diem. 14
tempus. 14

F.

FAbrateria, *non* Frabateria. 411
Faces. 61
Facies caſtrorum. 13
urbis. 13
Falcata quadriga. 82
Falerii, *pro Faliſci.* 98
Faliſſa, *colonia Iunonia.* 415
Familiæ, *ſervi antiquis.* 385
Faſcicula ſarmentorum. 39
Fax de cœlo lapſa. 61
Felix, L. *Syllæ cognomentum.* 410
Ferramentum, *quid agrimenſoribus.* 391
Fervidiſſimum tempus anni. 65
Filiis, *pro filiabus.* 187
Flamma, *Calpurnii cognomen.* 35
Flumen liberare. 28
Flumina ἄναυρα. 73
Fluvo, *pro* fluo. 377
Fœdatura, *colonia.* 415
Fœmina, *pro filiabus.* 187
Fontes antiquis ſacri. 372
Fontinalia, *fontium ſacra.* 373
Fontinalis. 373
Formæ *ductuum*, *quid.* 380
Fortis, *bonus.* 209
Fortiſſimi, *de legionariis.* 41
Foſſam percutere. 31
Foſſis complendis tria adhibita. 33
Fraxare, *quid.* 155
Fraxatores, *qui.* 155
Frontinus quando ſcripſerit. 389
Frontinus quot libros Strategematum conſcripſerit. 3. 4
Fronto, *Frontinus.* 1
Φρόντων. 1. 2
Fruſtatim. 141
Fulmen fit ex colliſione nubium. 62
Fulmen καταιβάτης. 63
Furta bellorum. 106

G.

ΓΑΙΑ ΘΕΑ. 60
Germanorum ſuperſtitio non pugnandi decreſcente Lunâ. 70
Γέῤῥαι & γέῤῥον, *viminea ſcuta.* 44
Gneus & Cneus. 25. 52
Greges armentorum. 99
Groma *vel* gruma, *quid.* 391. 404
Grumari, *quid.* 404
Gubernacula - - -

H.

HAbere *tranſire.* 23
Habitare, *verbum eroticũ.* 175
Hamilcar Rhodanus. 17
Hauſtra, *quæ.* 382
Herculejus. 31
Hetruſci, *iidem cum Tuſcis.* 16

Hetru-

Hetruſcus habitus. 16
Hiemem ſub tentoriis exigere. 178
Hiems anni. 65
Hiphicrates, *pro Iphicrates.* 39
Hippo & Vibo. 414
Hiſpani bellicoſi. 75
Hiſpanorum velocitas in bello. 106
Honuſtus prædâ. 23
Hordearii gladiatores. 179
Hordona. 414
Hoſtilia. 18
Hoſtis an invadendus, an exſpectandus ſit. 21

I.

IAcere *de temulentis dictum.* 99
Iacere in modum defunctorum. 99
Imbellis, quis. 94
IMP. CÆS. AVGVSTVS. GERMAN. 86
Impendium, quid. 387
In armis. 12
In ſuum convertere. 190
Inceſſus rigoris, quid apud agrimenſores. 405
Inclinatus dies. 67
Inexercitus, *inexercitatus.* 69
Infrequens, quis. 184
Infulæ, *quid.* 61
Infulis ornabantur ſupplices, non ſepulchra. 61
Innides aruſpex. 58
Inopinans, 8
Inopinanter. 8
Inopinatus. 8
Inſtaturi victores. 114
Inſtructura, qua. 416
Inſtruere. 2
Inſtrumenta, quid. 398
Interamne & Interamna, *oppidum.* 411
Irrigatio Circi Maximi quando fieret. 384
Irrumpere hoſtes, vel in hoſtes. 193
Iſaura & Iſaurus, *oppidum.* 144
Iter militare. 408
Itiner. 10
Iulius Frontinus. 2

L.

LAcedæmoniorum religio non pugnandi decreſcente Lunâ.* 71
Λάκη, quid. 409
Lacinam viam facere, quid. 409
Lacinia, qua. 408
in laciniis aſſignari, quid. 408
Lævinus, *pro* Levinus. 92
Lanuvium, *pro* Lavinium. 411
Lapides colliſi ad excutiendum ignem. 62
Latrones, qui conducti militabant. 97
Legere oram maris. 25
Legio, fortiſſimi militum. 41. 77
Leotychidas, & Leotychides. 55
Leptines, *pro* Leptenes. 98
Liberare flumen. 28
Liberare flumen, quid. 206
Liberare ſacra. 28
Libra, altitudo. 375
Libra aquaria, quid. 375
Λιβυανὸν, pro Λυβιανὸν. 32
Λιβυκὸν, pro Λυβικὸν. 32
Licentiora convivia. 10
Lignatio. 92
Limi oculi, qui. 403
Limis aſpicere. 403
Limitare iter. 408
Limitem agere. 32
Limum cinctum, quid. 408
Linea, *de perticâ.* 406
Linea normalis. 396
Liris Fl. 178
Liſymachus, *pro* Lyſimachus. 32
Litera inſuta jumento & pecoribus. 157
Lixa, ſervi militum. 67
Lixiones. 67
Locorum dationes, qua. 407
Luci Diti ſacri. 55
Ludificatio, quid. 94

Luna

Luna defectus pro oſtento militibus exceptus. 62
Lunata acies. 77

M.

MA'χη, quid. 12
Μαχαιρ@ & Μάχαιρ@. 52
Manlius. 12
Manus ferreas quis invenerit. 87
Marcidus vigilia. 73
Materiæ, *ligna.* 28
Materiatio, *lignatio.* 28
Matrimonia *Caſurum, uxores.* 53
Melior, *fortior.* 209
Membratim. 141
Mercurii quadrati. 414
Mero & oleo calefacti milites. 24
Metari caſtra. 117
Metatores & menſores, qui. 117
Mindarus, dux Lacedæmoniorū. 111
Mithradates. 12
Modiolus, quid. 377
Modulus, quid. 377. 382
Mœſilea, qua. 398
Monychium, portus. 31
Μυνυχία. 31
Munera, *quid.* 371
Munychia. 31
Murus, *legio.* 41
Μυσιαξ, *quid.* 211
Μύςαξ. 211

N.

N*Aumachia, opus Augusti.* 379
Nepenſis & Nepetenſis. 415
Nepet & Nepis, *colonia.*.
Neroniani arcus, unde. 382
Nervia & nervia. 405
Νηρών, *quid.* 382
Νηρώνιο- νίκ@. 382
Niſus, *nixus.* 2
Nobilis clara opera eques. 209
Normalis angulus. 396
Normalis linea, qua. 396
Noverca, quid. 416
Nubes cygnorum. 196
ſagittarum. 196
Nuceria Conſtantia & Conſtantina. 411

O.

O*Bſidium.* 141
Occupare fortem, quid. 409
ex occupatione tenere in fortem, quid. 409
'Οχ@κίλι@ *non* 'Οχ@ιλι@. 163
Officia funerum. 123
Officia, *officiales.* 53
Oleagini cippi. 414
Oleo & mero calefacti milites. 24
Oletare, quid. 385
Oletum. 385
Olo. 385
Omnia ſua, *qua.* 54
Onera *in bello.* 29
Onerare ſe cibo. 99
Onuſtus præda. 23
Opera *de ædificatione* ---
Operari ſacro Cereris. 211
Optimus, *fortiſſimus.* 209
Ordo *unde.* 29
Orientem contuebantur precantes. 402
inOrientem ſpectabant delubra. 402
Ornamenta, *arma.* 38. 137
Ornatus, *armatus.* 137
'Ορεχ@ χαρακώμα@. 29
'Ορεν δῶ. 29
Oſculinus, *pro* Auſculinus. 414
Ovinii, unde. 7

P.

P*Abulari.* 12
Pacatio. 4
Pactio. 4
Palæopharſalus, & Palæpharſalus. 85
Παλαιςη & παλαιςής. 393
Palmus & palma, *quid.* 393
Papaverum capita decuſſit Tarquinius. 9
Παραςάδες. 388

Parete

Parere, *pro* apparere. 394
Parmula. 207
Paſſus, quid. 392
Πεδινὰ χωρία. 11
Percutere foſſam. 31
Percutere, φονεύειν. 180
Perfrictio febris. 63
Perrumpere aciem. 193
Perſarum regia ſella. 199
Perſequi, παθητικῶς. 112
Perſica mulieres oculorum dolores. 126
Perfidam, *pro* Perfidem. 77
Perſpectus. 10
Pertica & præfectura, ut differant. 399
Pertica, quid apud agrimenſores. 406
Pervigilare, quid. 155
Pervigilium Veneri ſacrum. 155
Pes caſtrorum. 189
Pes conſtratus, qui. 393
Pes in palmos quatuor diviſus. 393
Pes montis. 190
Petere, *verbum gladiatorium.* 208
Peticus, *nomen Sulpiciæ gentis.* 90
Petilini & Petellini. 197
Φιλοπάννυχος *Venus, unde.* 155
Phormio & Phormion. 153
Picantes *an pro* Picentes. 60
Πιεῖν φάρμακον, *quid.* 98
Pila, quid. 388
Piſcina, quid. 380
Piſidia, non Piſſidia. 24
Πλαίσιον, *quid* 83
Πλέθρον, *quid.* 403
Πλινθίον, *quid.* 83
Ποδεὼν *pro limite.* 190
Πόλεμος, *quid.* 12
Pondere pugnare, *quid.* 41
Porcius *non* Portius. 2
Portionales *termini, non* proportionales. 415
Poſitio terminorum. 396
Poſtica & antica, quid architectis. 402
Præcipere, quid. 388
Præcuttiani & Prægutiani *montes.* 397
Prædivinare, quid. 109
Præducere vallum. 28
Præneſte *non* Proneſte. 412
Præſignata litera. 18
Præſtitutus dies. 18
Prætendere. 79
Πρᾶξις & πραξικόπος. 134
Primi ordines, qui. 52. 53
Principes, *civitatis.* 14
Principia, milites. 105
Principia, *principes caſtrorum.* 53
Promœnibus, *in mœnibus.* 30
Proclive, *proclivum.* 21
Προδοσία, *quid.* 134
Profligare victoriam. 26
Profunda ſilvarum. 22
Prolocutione morari. 191
Promittere barbam & capillum. 194
Pronuntiare. 8
Proſignari. 82
Protenus. 72
Pulverium. 78
Pulvis vaſta. 204
Punica fabrifactura. 87
Puteolis colonia. 411
Πυρίβολος λίθος. 62

R.

Ramus in fluvio, quid. 374
Rapacitas fluvii. 41
Rapiditas fluvii. 41
Recidere impedimenta. 173
Redemptores, qui. 384
Reges Thraciæ. 124
Religio, jusjurandum. 211
Reliqui, pro reliquiis. 116
Rem gerere. 92
Repræſentare mercedes. 53
Repræſentanea poteſtas. 53
Rex Germanorum Arioviſtus. 70
Rex Nitiobrigum. 70

Rex,

Rex, Princeps. 70
Ῥήγιον ἀ ῥήγνυσθ. 26
Rhegium, *non* Regium. 26
Rhodanus *Hamilcar*, *non* Rhodonus. 17
Rigor, quid apud agrimenſores. 397.
Rigua, qua. 384
Rogari ſacramento. 171
Rondier. 155
Rorarii unde dicti. 77

S.

S*Abbatorum obſervatio apud Iudaos in bello.* 71
Saburrati, qui. 100
Sacramenti militaris formula. 171. 172
Sacramentum, juramentum. 210
Sacramentum militare, magnum myſterium rei Romana. 171
Saga Scythia, quomodo dictum. 66
Sagulum. 188
Salientes, qui. 377
Samnium, *non* Saunium. 45
Sanii & Senii. 138
Sarcinæ *militares.* 29
Satrini, *pro* Sutrini. 95
Σχιδία. 206
Sciſcitator. 116
Σκόδρα & Σκύδρα 89
Scodriſci, *Scordiſci.* 89
Σκόπελος, *quid apud agrimenſores.* 405
Scoropiones, *pro* Scorpiones. 414
Scorpiones, tela. 23
Σκόρπιος, *quid.* 414
Scrupuloſa inquiſitio. 383
Scuta militum ex vimine. 44
Sebum, ſepum & ſevum. 93
Segeſtria, lecti caſtrenſes. 188
Segobriſenſes & Secobrigenſes. 152
Sentices. 390
Sequeſtres naves. 27
Servi *calones* ...
Servi publici, qui. 385
Seſtertius, & Sextertius. 413
Σησαμοειδὲς, *ellebori genus.* 145
Sibyllini libri in Capitolio ſervati. 376
quando inſpecti. 376
Sicilicus, quid. 383
Sidere dicuntur naves. 111
Sidus, *de Lunâ.* 62
Signa ferre in hoſtes. 119
Signa in hoſtem emiſſa. 118
SIGNIFER STATVE SIGNVM. 119
Signinum, quid. 378
Silani, qui. 378
Silicei termini. 411
Sincerum, quid. 383
Sindicinum Teanum. 413
SIREMPS, *quid.* 389
Siris fl. 178
Solea, quid. 387
Sopor, *medicamentum ſoporiferum.* 98
Sortem occupare, & ex occupatione tenere in ſortem, ut differant. 409
Sorticula buxea, qua. 410
Sortitio agrorum militaris. 410
Σωμάτιον Ἰλιάδος. 3
Σπάρτα. 43
Spartum, quid. 48
Spartus. 44
Spathula, quid. 415
Σπεῖρα, *quid ſignificet.* 80
Stadium, quid. 392
Statio, conditio. 387
Statio, quid. 38
Statura, *commoda proceritas.* 201
Σταυροὶ, *pali lignei.* 30
Σταύρωσις. 30
Stega, quid. 88
Στέγαστρον, *quid.* 188
Στέμματα, *infula.* 61
Sternutantes ominis cauſſâ ſalutabant. 63
Sternutantium formula. 63

Stra-

Stragulum. 188
Strigmentum. 20
Strigoſiores equi. 19
Strigoſus habitus. 20
Subſeſſæ, *inſidiæ.* 97
Succeſſibus tumidus. 52
Supercilium, quid. 397
Supervenire. 10
Surrentini montes. 413
Surrentum. 413
Suſpectus. 10
Συνεχέιν τὴν ψυχήν. 53
Σύφαξ. 8
Syphax. 8
Syreniani montes. 413
Syria Palæſtina. 411

T.

Abulata & tabulamenta. 43
Tamen, tantum. 9
Tamiris & Tamyris. 96
Τάφρευσις. 30
Tarantini, *pro Tarentini.* 85
Τάξις. 29
Tectoria, quæ. 140
Tectoriorum cameræ. 140
Τείχισις. 30
Τεῖχος, *legio.* 41
Telamon, oppidum. 18
Tempeſtas telorum. 196
Tempora. 14
Tenda. 33
Tendere, σκηνὴν πήξασθαι. 33
Teneo Te, *vox amantium.* 59
Tenta, *tentoria.* 33
Termes, quid. 414
Termini ſilicei & Cilicii. 411
Terminorum poſitio. 396
Terra mater. 60
Teutones, *ac* Theutones. 18
Theatrum, quid apud Græcos. 135
Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς. 51. 56
Thomices, *ſpartei funes.* 44
Thraſymenus, *non Thraſomenus.* 113
Tiſamenes. 19
Tiſſaphernes. 48
Titus *Fl.* & Titius. 16
Tractus *regionis.* 21
Trajectus *Fluminis.* 25
Transfluvere *pro* transfluere. 377
Transnare amnem. 43
Τρίβων, *quid.* 407
Tribuni & Centuriones. 16
Trifinium, quid. 396
Trinaſſum & Trineſſum. 146
Troezena, *pro* Troezenem. 21
Tueri παθητικῶς - - -
Tullii, quid. 378
Tum cum maximè. 122
Tumidus ſucceſſibus. 52
Tumultuaria opera. 206
Turres navibus impoſitæ. 130
Tuſci, Hetruſci. 16

V.

Arare, *quid.* 392
Vellere, *de pilis dictum.* 50
Venaiſon. 157
Venatio, caro venando capta. 156
Venatus, ipſe venandi actus. 156
Venire in orbe. 193
Verbera ventorum. 70
Verberari nebulâ & imbribus. 70
Verruca collis. 33
Vesbius *pro* Veſuvius. 37
Veſtigia frumenti. 161
Veſubus & Veſuvus. 37
Vibo, colonia. 414
Vibonenſis ager. 414
Vibrare lanceas. 66
Victu, *pro* victui. 141
Viminea ſcuta. 44
Vipres, *pro* vepres. 390
Viriathus, *pro* Viriatus. 97
ex latrone Celtiberorum dux. 97
Virtutes, *legiones.* 41

Vis avium. 19
tempeſtatis. 8
venti. 8
Vitinea catena. 38
Volones, *non* bolones. 201
Volones , qui. 201
Volturnus ventus. 73
Vortices, *pro* vertices. 73
Vortices pulveris & arenarum. 73
Vritanus ager. 403

Y.

Y"Πανθεχ. 178

Z.

ZEY ΣΩΣΟΝ, *vel* ΣΗΘΙ, *formulæ ſternutamentorum.* 64
Ζαῦγμα, πόλις Συρίας. 10

IN NOTIS EMENDANDA.

PAg. 3. lin. 12. περὶ ὕψους. pag. 4. lin. 5. Scriverio. pag. 9. l. 17. Facit. pag. 10. l. 5. πολίτης. pag. 12. l. 13. Mithridates. l. 19. ΕΥΠΑΤΩΡΟΣ. pag. 18. l. 18. Scriptore. pag. 24. l. 7. confirmat. pag. 26. l. 12. ῥήγιον. pag. 35. l. 20. Quo loco. pag. 73. l. 11. pulverium. pag. l. 21. triarii. pag. 81. l. 10. velitum. pag. 85. l. 22. videt. pag. 87. l. morareturr. pag. 146. l. 25. Caſtellani. pag. 151. l. 12. lectionem. pag. 158. lin. 7. crurum guberna. pag. 197. lin. 11. Plinius. pag. 99. lin. 18. venuſtè.

Reliqua tu, Lector, corriges; & à me commiſſa, benignè condonabis.

HARDERVICI,

Ex Typographiâ PAULI vanden HOUTE,

ANNO M. DC. LXI.

Digitized by Google

Google